P O D R A V I N A

Časopis za multidisciplinarna istraživanja

Scientific Multidisciplinary Research Journal

Izlazi dva puta godišnje

A Semi-annual Issue

www.podravina.org

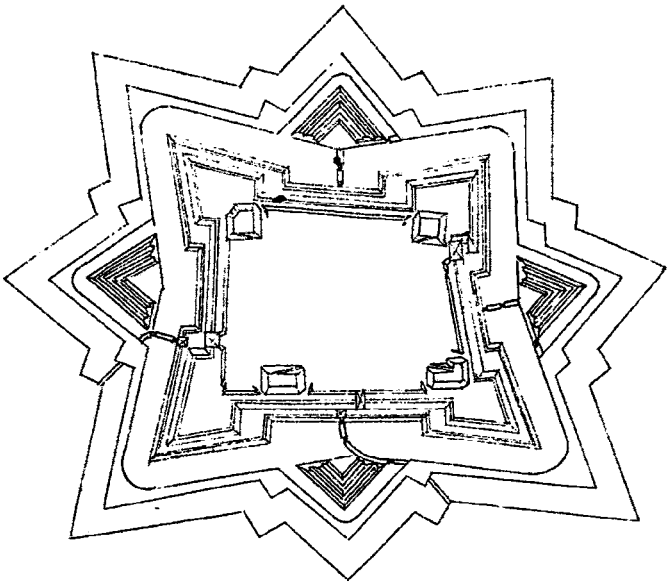

Broj 36 Volumen XVIII. prosinac 2019. Cijena 150 kuna ISSN 1333-5286 UDK 908 (497.5-3 Podravina)

No. 36 Vol. XVIII Dezember 2019 Price 150.- ISSN 1333-5286 UDC 908 (497.5-3 Podravina)

Uredničko vijeće
Editorial board

Prof. dr. sc. Nikola BENČIĆ, dopisni član HAZU (Željezno/Eisenstadt), akademik Vladimir BERMANEC (Zagreb), prof. dr. sc. Josip FARIČIĆ (Zadar), dr. sc. Boris GOLEC (Ljubljana), doc. dr. sc. Ivan GRGUREVIĆ (Zagreb), Zoran HOMEN (Križevci), dr. sc. Vladimir HUZJAN (Varaždin), prof. dr. sc. Karl KASER (Graz), prof. dr. sc. Mira KOLAR DIMITRIJEVIĆ (Zagreb), prof. dr. sc. Vladimir KOLESARIĆ (Zagreb), prof. dr. sc. Zvonko KOVAČ (Zagreb), mr. sc. Julio KURUC (Koprivnica), dr. sc. Mijo LONČARIĆ (Zagreb), prof. dr. sc. Marin MILKOVIĆ (Varaždin/Koprivnica), mr. sc. Ivan OBADIĆ (Firenca), Vesna PERŠIĆ KOVAČ (Koprivnica), mr. sc. Dražen PODRAVEC (Virje), izv. prof. dr. sc. Ante RONČEVIĆ (Varaždin), dr. sc. Tajana SEKELJ IVANČAN (Zagreb), dr. sc. Mirela SLUKAN ALTIĆ (Zagreb), prof. dr. sc. Vladimir STRUGAR (Bjelovar), prof. dr. sc. Nevio ŠETIĆ (Pula-Zagreb), akademik Željko TOMIČIĆ (Zagreb), izv. prof. dr. sc. Mario TOMIŠA (Koprivnica), prof. dr. sc. Antun TUCAK, dopisni član HAZU (Osijek), dr. sc. Sabolcs VARGA (Pečuh), prof. dr. sc. Jaroslav VENCALEK (Ostrava), mr. sc. Dinko VRGOČ (Koprivnica), izv. prof. dr. sc. Damir VUSIĆ (Varaždin), akademkinja Alica WERTHEIMER BALETIĆ (Zagreb), dr. sc. Dejan ZADRAVEC (Ptuj)

Uredništvo
Editorial Staff

Nikola CIK (Đurđevac), Robert ČIMIN (Koprivnica), akademik Dragutin FELETAR (Koprivnica/Zagreb), doc. dr. sc. Andrej HOZJAN (Maribor), doc. dr. sc. Mario KOLAR (Koprivnica/Rijeka), doc. dr. sc. Željko KRUŠELJ (Koprivnica), prof. dr. sc. Lučka LORBER (Maribor), prof. dr. sc. Hrvoje PETRIĆ (Koprivnica/Zagreb), dr. sc. Geza PALFFY (Budimpešta), dr. sc. Vladimir ŠADEK (Koprivnica), Marijan ŠPOLJAR (Koprivnica), mr. sc. Mladen MATICA (Koprivnica)

Urednici
Editors-in-chief

Akademik Dragutin FELETAR
e-mail: meridijani@meridijani.com
Dr. sc. Hrvoje PETRIĆ
e-mail: hrvoje.petric@ffzg.hr

Tajnik uredništva
Staff secretary

Dr. sc. Petar FELETAR
e-mail: petar@meridijani.com

Prijelom
Layout

Saša BOGADI

Nakladnik
Publisher

MERIDIJANI, 10430 Samobor,
Obrtnička 17, p.p. 132,
tel. 01/33-62-367, faks: 01/36-30-321
e-mail: meridijani@meridijani.com
www.meridijani.com

Sunakladnici
Co-publishers

SVEUČILIŠTE SJEVER
Koprivnica, Trg dr. Žarka Dolinara 1

POVIJESNO DRUŠTVO
Koprivnica

Za nakladnike
Journal directors

Petra SOMEK
Marin MILKOVIĆ
Ružica ŠPOLJAR

Dodatne adrese uredništva
Additional mailing address

Akademik Dragutin FELETAR
48000 Koprivnica, Trg mladosti 8
+385-48-626-780, +385-98-249-804
Dr. sc. Hrvoje PETRIĆ
48000 Koprivnica, Vinka Vošickog 5
+385-48-671-989, +385-98-622-548

Uz potporu
With support

GRAD KOPRIVNICA
KOPRIVNIČKO-KRIŽEVAČKA ŽUPANIJA

Časopis izlazi uz potporu Ministarstva znanosti i obrazovanja RH

Na naslovnici
Front cover

Položaj arheološkog nalazišta Hlebine – Velike Hlebine

UDK klasifikacija
UDC classification

Dr. sc. Ivica ZVONAR

Tisak
Print by

BOGADIGRAFIKA, Koprivnica,
300 primjeraka, prosinac, 2019.

www.podravina.org

ISSN 1333-5286 (tisak)
ISSN 1848-8854 (online)

PODRAVINA se referira u sekundarnim časopisima

1. SCOPUS, Bibliographic databases
2. ABSTRACTS JOURNAL, All-russian institute of scientific and tehnical information, Moscow
3. HISTORICAL ABSTRACTS AND AMERICA, History & Life, EBSCO, Santa Barbara, California, USA
4. THE HISTORY JOURNALES GUIDE, Deutschland
5. Članci su uvršteni u bazu HRČAK, Zagreb, te na www.podravina.org

U Popisu znanstvenih časopisa Ministarstva znanosti i obrazovanja "Podravina" je klasificirana oznakom A-1 (Narodne novine 72/2019.)

K A Z A L O

Tajana SEKELJ IVANČAN
OSTACI RANOSREDNJOVJEKOVNOG NASELJA NA LOKALITETU HLEBINE – VELIKE HLEBINE
REMAINS OF THE EARLY MEDIEVAL SETTLEMENT IN THE LOCALITY OF HLEBINE – VELIKE HLEBINE 5

Zlata ŽIVAKOVIĆ-KERŽE, Marija BENIĆ PENAVA
DRAVSKA ZIMSKA OAZA (OSVRT NA IZGRADNJU OSJEČKE ZIMSKE LUKE)
WINTER OASIS ON DRAVA (REFLECTION ON CONSTRUCTION OF THE WINTER HARBOUR IN OSIJEK) 21

Vladimir MIHOLEK
OPORUKA KAO POVIJESNI IZVOR – TRAGOM OPORUKA TRIJU ĐURĐEVČANA IZ PRVE POLOVICE 20. STOLJEĆA
TESTAMENT AS HISTORICAL SOURCE – ON THE TRAIL OF TESTAMENTS OF THREE INHABITANTS OF ĐURĐEVAC FROM THE FIRST HALF OF THE 20TH CENTURY 33

Mislav GABELICA
ČISTA STRANKA PRAVA (STARČEVIĆEVA HRVATSKA STRANKA PRAVA/STRANKA PRAVA) U VIROVITICI 1895.-1914.
PURE PARTY OF RIGHTS (STARČEVIĆ'S CROATIAN PARTY OF RIGHTS /PARTY OF RIGHTS) IN VIROVITICA FROM 1895 TO 1914 55

Mario KOLAR, Gordana TKALEC
WHO IS TALKING IN IVAN GOLUB'S *KALNOVEČKI RAZGOVORI (KALNOVEC DISCUSSIONS)*? THE ANALYSIS OF SPEAKERS AND LYRIC POLYPHONY
TKO RAZGOVARA U »KALNOVEČKIM RAZGOVORIMA« *IVANA GOLUBA? ANALIZA NOSITELJA ISKAZA I LIRSKOG VIŠEGLASJA* 81

Matko MIKAŠINOVIĆ, Monika KOMUŠANAC
DEMOGEOGRAFSKA OBILJEŽJA HRVATSKIH PRIGRANIČNIH ADMINISTRATIVNIH JEDINICA PREMA REPUBLICI SLOVENIJI
DEMOGEOGRAPHIC CHARACTERISTICS OF CROATIAN ADMINISTRATIVE UNITS BORDERING WITH THE REPUBLIC OF SLOVENIA 96

Filip ŠKILJAN, Barbara RIMAN
ŽIVOT POGRANIČNOG STANOVNIŠTVA: STUDIJA SLUČAJA MEĐIMURJE
LIFE OF BORDER POPULATION: CASE STUDY OF MEĐIMURJE 113

Saša PETAR, Dino VALEŠ, Krešimir BUNTAK
ANALIZA POTENCIJALA LOKACIJE ZA IZGRADNJU LOGISTIČKOG CENTRA U SJEVEROZAPADNOJ HRVATSKOJ
ANALYSIS OF LOCATION POTENTIAL FOR CONSTRUCTION OF LOGISTIC CENTRE IN NORTHWEST CROATIA 129

Ante RONČEVIĆ, Marina GREGORIĆ, Dajana Maria HORVAT
PRIMJENA VIRTUALNE I PROŠIRENE STVARNOSTI U PROMOCIJI TURISTIČKIH DESTINACIJA SJEVEROZAPADNE HRVATSKE
THE USE OF VIRTUAL AND AUGMENTED REALITY IN THE PROMOTION OF TOURIST DESTINATIONS IN NORTHWESTERN CROATIA 146

Krešimir BUNTAK, Daniel SAČER, Damira KEČEK
KOMPARATIVNA ANALIZA PRIMJENE MENADŽERSKIH ALATA U PROCESU NABAVE U PODUZEĆIMA SJEVEROZAPADNE I SREDIŠNJE REGIJE U REPUBLICI HRVATSKOJ
COMPARATIVE ANALYSIS OF APPLICATION OF MANAGERIAL TOOLS IN THE PROCUREMENT PROCESS IN COMPANIES OF NORTHWESTERN AND CENTRAL REGION IN THE REPUBLIC OF CROATIA 158

Robert SLUNJSKI
TURISTIČKA PREZENTACIJA KULTURNE BAŠTINE MEĐIMURJA
TOURISTIC PRESENTATION OF CULTURAL HERITAGE OF MEĐIMURJE 167

Jelena LONČAR, Ivan SVIBEN
PROSTORNA DISTRIBUCIJA POSLOVNIH SUBJEKATA I NJIHOV UTJECAJ NA GOSPODARSKU STRUKTURU GRADA KRIŽEVACA
SPATIAL DISTRIBUTION OF BUSINESS SUBJECTS AND THEIR INFLUENCE ON ECONOMIC STRUCTURE OF CITY OF KRIŽEVCI 175

PRIKAZI NOVIH KNJIGA, ČASOPISA I ZNANSTVENIH SKUPOVA

REVIEWS OF NEW BOOKS, MAGAZINES AND CONFERENCES

ĐURĐEVAČKI PIJESCI: GENEZA, STANJE I PERSPEKTIVE (NIKOLA CIK). *190*
DRAGUTIN FELETAR: IZ POVIJESTI SPLAVARSTVA NA DRAVI (NIKOLA CIK) *191*
ZVONIMIR IŠTVAN: 145 GODINA ŠUMARSTVA PODRAVINE I PRIGORJA (NIKOLA CIK) *192*
GRGO GAMULIN: NAIVNI SLIKARI HLEBINSKE ŠKOLE (PETRA SOMEK) *192*
HRVOJE PETRIĆ, FILIP ŠKILJAN: IZ POVIJESTI SRBA KOPRIVNIČKO-KRIŽEVAČKE ŽUPANIJE (DRAGUTIN FELETAR) .. *193*
JANJA KOVAČ: LJUDSTVO MOJE MEĐIMURSKO, IMAŠ BLAGA I BOGATSTVA (PETRA SOMEK) *194*
DOMOLJUB 100/110, PRIČA O ZGRADI I LJUDIMA (DRAGUTIN FELETAR) *195*
MARTIN LUKAVEČKI: OTETO ZABORAVU – SJEVERNOHRVATSKE PUTOSITNICE (PETAR SOMEK). *195*
MATIJA BERLJAK: BULA PAPE NIKOLE V. ZA CRKVU RODNOGA MJESTA SV. JERONIMA (DRAGUTIN FELETAR) *196*
JELENA LONČAR, ZORAN STIPERSKI: INDUSTRIJSKA GEOGRAFIJA (PETAR FELETAR) *197*
MIRKO PILAJ: MOJ SVAKODNEVNI RAZGOVOR S BOGOM PREKO LEPTIRA (DRAGUTIN FELETAR) *198*
ZBORNIK DRAGE ROKSANDIĆA (DRAGUTIN FELETAR) *199*
ŽELJKO KARAULA: POVIJEST GRUBIŠNOG POLJA (PETAR FELETAR) *200*
1. OKRUGLI STOL O REZULTATIMA ARHEOLOŠKIH ISTRAŽIVANJA (ROBERT ČIMIN) *201*
PODRAVSKI ZBORNIK 45 / 2019. (BOŽICA ANIĆ) *204*

POGOVOR *207*

UPUTE SURADNICIMA / *A WORD TO ARTICLES' CONTRIBUTORS* *210*

U TRIDESET I ŠESTOM BROJU ČASOPISA PODRAVINA SURAĐUJU:

1. Dr. sc. Tajana SEKELJ IVANČAN, Institut za arheologiju, Zagreb
2. Prof. dr. sc. Zlata ŽIVAKOVIĆ KERŽE, znanstvena savjetnica u miru, Osijek
3. Izv. prof. dr. sc. Marija BENIĆ PENAVA, Odjel za ekonomiju i poslovnu ekonomiju Sveučilišta u Dubrovniku
4. Vladimir MIHOLEK, istraživač, INA, Đurđevac
5. Dr. sc. Mislav GABELICA, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb
6. Doc. dr. sc. Mario KOLAR, Odsjek za kroatistiku, Filozofski fakultet, Rijeka
7. Matko MIKAŠINOVIĆ, prof. geografije, Srednja škola za elektrotehniku i računarstvo, Rijeka
8. Monika KOMUŠANAC, Odjel za analitiku i članstvo HDZ-a, Zagreb
9. Saša PETAR, Sveučilište Sjever, Koprivnica
10. Dino VALEŠ, Sveučilište Sjever, Koprivnica
11. Izv. prof. dr. sc. Krešimir BUNTAK, Odjel za logistiku i održivu mobilnost, Sveučilište Sjever, Koprivnica
12. Dr. sc. Ante RONČEVIĆ, Sveučilište Sjever, Koprivnica
13. Dr. sc. Marina GREGORIĆ, Sveučilište Sjever, Koprivnica
14. Dajana Maria HORVAT, Sveučilište Sjever, Koprivnica
15. Dr. sc. Filip ŠKILJAN, Institut za migracije i narodnosti, Zagreb
16. Dr. sc. Barbara RIMAN, Inštitut za narodnosna vprašanja, Ljubljana
17. Daniel SAČER, mag. oec., Petrijanec, Fanon d. o. o.
18. Dr. sc. Damira KEČEK, Sveučilište Sjever, Varaždin
19. Dr. sc. Robert SLUNJSKI, Gimnazija Josip Slavenski, Čakovec
20. Doc. dr. sc. Jelena LONČAR, Geografski odsjek PMF, Sveučilišta u Zagrebu
21. Ivan SVIBEN, student, Geografski odsjek PMF, Sveučilište u Zagrebu
22. Nikola CIK, doktorand na Odsjeku za povijest Filozofskog fakulteta sveučilišta u Zagrebu, istraživač Đurđevac
23. Božica ANIĆ, knjižničarka, Muzej grada Koprivnice
24. Dr. sc. Petar FELETAR, Fakultet prometnih znanosti, Zagreb
25. Petra SOMEK, doktorand na Odsjeku za povijest umjetnosti, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Izdavačka kuća Meridijani
26. Dragutin FELETAR, akademik, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb (Koprivnica)

OSTACI RANOSREDNJOVJEKOVNOG NASELJA NA LOKALITETU HLEBINE – VELIKE HLEBINE

REMAINS OF THE EARLY MEDIEVAL SETTLEMENT IN THE LOCALITY OF HLEBINE – VELIKE HLEBINE

Tajana SEKELJ IVANČAN
Institut za arheologiju
Ulica Ljudevita Gaja 32
HR-10000 Zagreb

Primljeno / Received: 18. 9. 2019.
Prihvaćeno / Accepted: 15. 11. 2019.
Izvorni znanstveni rad
Original scientific paper
UDK / UDC: 904-033.6(497.525.1Hlebine)
904:72(497.525.1Hlebine)"07"

SAŽETAK

U arheološkim iskopavanjima provedenima na lokalitetu Hlebine - Velike Hlebine tijekom 2017. g. istraženi su ostaci naselja iz srednjeg vijeka. U radu se donosi oblik i prostorni raspored istraženih arheoloških cjelina te analiza keramičke građe i ostalih prikupljenih nalaza iz njihovih zapuna.

Na temelju analogija sa sličnim pokretnim nalazima iz drugih nalazišta Podravine i šireg prostora, potkrijepljenih radiokarbonskim datiranjem uzoraka ugljena iz zapuna objekata, istraženi se dio naselja opredjeljuje u vrijeme 8. stoljeća.

Ključne riječi: Hlebine - Velike Hlebine, rani srednji vijek, naselje, keramika
Key words: Hlebine - Velike Hlebine, early Middle Ages, settlement, ceramics

Arheološki lokalitet Hlebine - Velike Hlebine, smješten jugoistočno od današnjeg naselja Hlebine u Podravini, u literaturi je na temelju provedenih rekognosciranja proteklih 20-ak godina i prikupljenih površinskih nalaza poznat kao prapovijesno, antičko i srednjovjekovno nalazište (karta 1).[1] Zbog specifičnih površinskih nalaza keramičkih sapnica i lomljene talioničke zgure,[2] na Velikim Hlebinama su provedena ciljana arheološka iskopavanja tijekom 2016. i 2017.g.[3] Tom su prigodom u sondama 1 i 2 pronađeni tragovi specifične gospodarske djelatnosti, odnosno ostaci talioničke radionice za preradu željezne rude.[4] Osim nalaza povezanih s taljenjem željezne rude, na istom su položaju, u arheološkim istraživanjima sonde 3 (S-3), evidentirani i srednjovjekovni nalazi naseobinskog karaktera.[5] Kako su ti nalazi samo preliminarno objavljeni, u radu se detaljnije donose okolnosti pronalaska i oblik istraženih arheoloških cjelina povezanih s naseljem te podrobnija analiza pokretnih nalaza iz zapuna objekata.

1 Alečković 1996a; 1996b; Marković, Alečković 1997: 161, lok. br. 538.

2 Sekelj Ivančan 2001: 22, 101–102, Map 12, Fig. 48, 49; 2016: 121-123, 125, karta 2; Kudelić et al. 2015; 2017: sl. 5.

3 Sama terenska arheološka iskopavanja financirana su iz sredstava Ministarstva kulture Republike Hrvatske, no postterenska istraživanja, u vidu detaljne obrade prikupljene građe kao i crtanje ovdje izdvojenih nalaza, provedeni su u okviru znanstvenog istraživačkog projekta *TransFER - Proizvodnja željeza uz rijeku Dravu u antici i srednjem vijeku: stvaranje i transfer znanja, tehnologija i roba* (IP-06-2016-5047), kojeg financira Hrvatska zaklada za znanost.

4 Sekelj Ivančan, Valent 2017.

5 Sekelj Ivančan 2018.

OKOLNOSTI PRONALASKA ARHEOLOŠKIH CJELINA

Na položaju Velike Hlebine prije samih arheoloških iskopavanja provedena su i geofizička istraživanja pomoću kojih je prepoznato mjesto gdje bi se mogli nalaziti različiti objekti koje valja vezati uz naselje.[6] Na temelju tih rezultata, u kojima su zamijećene tri jače izražene anomalije smještene sjeverno od same talioničke radionice, ciljano je otvorena sonda 3 u kojoj su arheološkim iskopavanjem na mjestima spomenutih anomalija otkrivena i istražena tri dublje ukopana objekta/jame te nekoliko manjih tvorevina.[7] Sve magnetskom metodom registrirane anomalije u sondi 3 uočene su netom ispod oranog sloja. Riječ je o ostacima jama i drugih tvorevina ukopanih u sterilni pjeskoviti žuti sloj (sl. 2). Istraženi objekti/jame i tvorevine donose se slijedom brojeva dodijeljenih stratigrafskih jedinica.

U jugozapadnom dijelu iskopa S-3 pronađena je manja tvorevina kružna tlocrta (SJ 117/118).[8] Zapuna joj je bila pjeskovita zemlja, tamnosive boje, a sadržavala je nekoliko komada plosnatog kamena, vjerojatno ulomaka žrvnja, po jedan ulomak opeke i pekača te nekoliko komadića zgure. Uz skromnu zastupljenost ulomaka ranosrednjovjekovnih keramičkih posuda (13 kom./56 g) među kojima se izdvaja komad šupljikave fakture te ulomak ukrašen vodoravnim češljastim zarezima, ovdje je pronađen i ulomak keramičke sapnice (1 kom./12 g) (Tab. 1 i 2: SJ 117).

U zapadnom dijelu iskopa, u žutom sterilnom sloju, zamijećena je tamnosiva zemlja ovalna oblika tlocrta (SJ 119/120).[9] U zapuni je bilo mnoštvo nalaza, prije svega, pronađeno je dosta ulomaka srednjovjekovne keramike (539 kom./6555 g), ali i nekoliko komada koji se prema fakturi mogu opredijeliti ili u prapovijest ili u rani novi vijek (16 kom./68 g). Uz nekoliko zaglačanih, robusnih ulomaka koji se, zbog svog oblika i značajne primjese organskog materijala u svojoj strukturi, mogu vezati uz dijelove velikog pekača, pronađeno je i mnoštvo ulomaka zapečenog kućnog lijepa te nekoliko komada opeke (Tab. 1 i 2: SJ 119). Ulomci kamena koji se, zbog plosnata oblika i djelomično zaobljenih rubova te »istrošenosti« površine mogu vezati uz dijelove žrvnja, u ovoj su zapuni najzastupljeniji, iako se slični ulomci povaljuju u gotovo svim istraženim objektima i tvorevinama, izuzev jednog (SJ 121) (Tab. 1). Valja izdvojiti i nalaze triju malih cjelovitih keramičkih pršljena D presjeka od kojih je jedan bio ukrašen koncentrično postavljenim sitnim točkicama na jednoj strani (T. 8: 35), dok je četvrti ulomak pršljena također na jednoj od strana imao perforacije (T. 8: 36). Prema veličini pršljena i njihovoj težini[10] čini se da su služili za predenje niti životinjskog podrijetla, jer su za izradu niti biljnog porijekla, primjerice lana ili konoplje, korišteni znatno veći i masivniji pršljeni.[11] Kako na lokalitetu Velike Hlebine nisu očuvane nikakve životinjske kosti, nemamo izravnih dokaza o uzgoju ovaca, no posredno nam upravo ovi pršljeni ukazuju na njihovu moguću prisutnost, odnosno na preradu i korištenju vune za svakodnevne potrebe ondašnjeg stanovništva. Iz zapune potječe i manji, veoma uništen i u potpunosti nečitljiv novac, vjerojatno kasnoantičkog porijekla,[12] također ovdje dospio naknadno, kao sekundaran nalaz (sl. 3).

---

6 Mušič et al. 2017.

7 Sonda S-3 obuhvaćala je iskop dužine oko 27 m na liniji S-J te širine oko 13 m na liniji I-Z; bila je L oblika, ukupne istražene površine 258,44 m^2. Objekti su bili zamijećeni u zapadnom dijelu sonde S-3, dok su u istočnom dijelu, koji je nešto više nadmorske visine, u potpunosti izostali, tj. nisu uočene tamnije mrlje objekata i većina površine je bila sterilna ili su zamijećeni tragovi manjih prirodnih tvorevina.

8 Tvorevina je zamijećena na apsolutnoj visini od 122,43 m, dok joj se dno nalazilo na 121,99 m-n/m, debljina zapune iznosila je 44 cm; dimenzije ukopa: 0,74 (S-J) x 0,63 (I-Z) m.

9 Vrh je bio na apsolutnoj visini od 122,46 m, a dno se nalazilo na 122,00 m -n/m, debljina zapune iznosila je 46 cm; dimenzije ukopa: 1,46 (S-J) x 3,75 (I-Z) m.

10 Težina pršljena - T. 8: 33 je 10 g; T. 8: 34 je 13 g; T. 8: 35 je 12 g i T. 8: 36 je 4 g. Promjeri rupa kroz koju se provlači vreteno je između 0,8 i 0,9 cm, a veličina pršljena je 2,5 do 3 cm.

11 Sekelj Ivančan 2010b.

12 Kako je predmet bio izložen jakoj koroziji i izuzetno je uništen, nije ga bilo moguće detaljnije odrediti. Ipak, prema mišljenju dr. sc. Željka Deme, kojem se zahvaljujem na ekspertizi, zbog slabo uočljive naznake poprsja, budući da drugih elemenata nije bilo za raspoznati, te iznimno tanke pločice, radi se o antoninijanu druge polovine 3. stoljeća, kada je etalon bio posebno slabe kvalitete.

Tablica 1. Tablični prikaz naseobinskih nalaza (kom. / g) po pojedinim zapunama

Stratigrafska jedinica (SJ)	Broj nalaza (L-lijep; KŽ-kamen; U-K-kosti; O-opeka; ker-keramika; P-pekač)	Keramika (g)	Keramika (kom.)	Lijep (g)	Lijep (kom.)	Kamen žrvanj (g)	Kamen žrvanj (kom.)	Pekač (g)	Pekač (kom.)	Opeka (g)	Opeka (kom.)	Kosti (g)	Kosti (kom.)
1	278 (ker)	141	29										
1	286 (ker)	43	11										
1	323 (KŽ)					9	1						
117	307 (KŽ)					829	2						
117	309 (ker)	56	13										
117	324 (O)									15	1		
117	325 (P)							10	1				
119	294/315 (ker)	68	16										
119	296/1-3 (L)			1753	93								
119	297 (KŽ)					2210	24						
119	316/1 (L)			800	49								
119	316/2 (L)			2646	47								
119	317/1 (KŽ)					1740	19						
119	317/2 (KŽ)					141	8						
119	321 (KŽ)					241	9						
119	328 (P)							159	2				
119	330 (P)							47	3				
119	331 (O)									56	2		
121	81 (U-K)											18	1
121	303 (ker)	85	35										
121	304 (L)			1422	116								
121	311 (P)							464	7				
123	283 (ker)	47	7										
123	284 (P)							338	21				
123	285 (KŽ)					76	3						
125	288 (ker)	11	2										
127	300 (ker)	35	13										
129	301 (ker)	31	9										
131	290 (ker)	47	16										
131	291 (L)			240	40								
131	302/1 (KŽ)					332	6						
131	302/2 (KŽ)					9	5						
131	322 (KŽ)					118	5						
131	326 (O)									14	3		
131	327 (KŽ)					26	2						
1	282 (ker)	267	33										
1	289 (ker)	24	4										
1	320 (L)			46	3								
1	346 (KŽ)					7	1						
S-3 i 3a- sum		855	188	6907	348	5738	85	1018	34	85	6	18	1

Tablica 2. Tablični prikaz nalaza koje je moguće vezati uz talioničku radionicu istraženu u sondama 1 i 2 (kom. / g)

Sonda	Stratigrafska jedinica (SJ)	Broj nalaza (Z-zgura; L-lijep; Š-šljunak; R-ruda; S-sapnica; K-kamen)	Talionička (g)	Talionička (kom.)	Kovačka (g)	Kovačka (kom.)	Sapnica (g)	Sapnica (kom.)	Stijena peći (g)	Stijena peći (kom.)	DP - Dno peći (g)	DP - dno peći (kom.)	Željezo (g)	Željezo (kom.)	Neopredijeljeno (g)	Neopredijeljeno (kom.)	Ruda (g)	Ruda (kom.)	Šljunak (g)	Šljunak (kom.)	UKUPNO pojedinačno svaki SJ (g)	UKUPNO pojedinačno svaki SJ (kom.)	UKUPNO (g)	UKUPNO (kom.)
	1	280 (Z)	48	2					41	3	29	1			2	1							120	7
	1	281 (K/Š)	21	1															104	2			21	1
	1	287 (L)													16	1					157	9	16	1
	117	306 (Š)																	68	5			0	0
	117	308 (L)													15	3							15	3
	117	310 (S)					12	1													27	4	12	1
	119	295/1 (Z)	328	6					56	1			385	2									769	9
	119	295/2 (Z)	73	3					10	1													83	4
	119	295/3 (Z)	207	4													309	1					516	5
	119	296 (L)							69	2					24	2							93	4
3	119	298 (S)					26	1															26	1
	119	313 (Š)																	2011	56			0	0
	119	316 (L)							109	4													109	4
	119	329 (S)					7	1															7	1
	119	332 (Š/K)																	169	13	1603	28	0	0
	121	305 (Š)																	699	47			0	0
	121	312 (Z)	41	3											17	1					58	4	58	4
	131	290							3	2													3	2
	131	291 (L)							100	5			15	1	15	1							130	7
	131	292 (Z)	24	2					37	1					3	1							64	4
	131	293 (Š)																	478	62	197	13	0	0
3a	1	319 (Z)	382	2																	382	2	382	2
SUM			1124	23	0	0	45	3	425	19	29	1	400	3	92	10	309	1	3529	185	2424	60	2424	60

Karta 1. Položaj arheološkog nalazišta Hlebine – Velike Hlebine

Od ostalih nalaza u ovom objektu prisutno je 13 komada talioničke zgure te ulomci stijenke talioničke peći (7 kom.), kao i dva ulomka keramičkih sapnica (Tab. 2: SJ 119), no ti komadi predstavljaju sekundarne nalaze dospjele u objekt slučajno i to najvjerojatnije zbog dugotrajnog korištenja istog prostora, isprva za gospodarsku aktivnost taljenja željezne rude u pećima na istek,[13] a potom za izgradnju stambenih objekata na ovom lokalitetu. Ipak valja izdvojiti veći komad, najvjerojatnije pržene željezne rude (309 g), kao i dva komada amorfnog željeza (385 g) koji ukazuju da se taljenje željezne rude možda ipak odvijalo i u vrijeme egzistencije ovih objekata/jama, negdje u njihovoj blizini, na uzvišenju Velike Hlebine, ali na prostoru koji nije obuhvaćen provedenim arheološkim istraživanjima.

Tijekom pražnjenja zapune prikupljani su i komadi ugljena radi određivanja vrste drva korištenog u gradnji objekta kao i njegova datiranja pomoću radioaktivnog ugljika. Uzorci su prikupljeni u dva navrata, zasebno iz istočne te iz zapadne polovice zapune, a u njima je evidentirano 12 komada ugljena graba (*Carpinus*),[14] te 17 komada brijesta (*Ulmus*) (U 84), dok su ostale vrste zastupljene s po jednim komadom ugljena i to drva hrasta (*Quercus*), jasena (*Fraxinus*), javora (*Acer*) i vrbe (*Salix*) (U 77). Iz uzorka ugljena iz zapadne polovice zapune načinjena je i analiza C14 koja je rezultirala godinom BP 1248±32,[15] odnosno prema Online CalPal - Cal AD 756±53.

[13] Analiza radioaktivnog ugljika iz uzorka ugljena prikupljenog iz talioničke peći istražene u sondi 1 ukazuje da se na području Velikih Hlebina talila željezna ruda tijekom prve polovine 7. stoljeća (podaci u Institutu za arheologiju).

[14] Osnovnu determinaciju vrste drva iz ugljena obavila je dr. sc. Metka Culiberg iz Biološkog instituta »Jovan Hadžija« Znanstvenoraziskovalni centar SAZU, Ljubljana - u miru, na čemu joj najsrdačnije zahvaljujem.

[15] Analiza radioaktivnog ugljika provedena je u ^{14}CHRONO centre Queens University Belfast, Notrhern Ireland pod oznakom Chrono UBA-35782. Rezultati (U 84): Conventual Radiocargon Age: BP 1248±32; One Sigma Calibrated result (68%): Cal AD 685-776 (0,976 %); Cal AD 794-798 (0,024 %); Two Sigma Calibrated result

Slika 1. Pogled na objekte iz sonde S-3 tijekom istraživanja (snimila: T. Sekelj Ivančan)

U sjeverozapadnom dijelu sonde 3 nalazila se zapuna od tamnosive zemlje kružna oblika tlocrta, jasno vidljiva u sterilnom žutom pjeskovitom sloju (SJ 121/122).[16] U njoj je većinom bila zastupljena srednjovjekovna keramika (178 kom./1286 g), zatim nekoliko prapovijesnih ulomaka (35 kom./ 85 g), te ulomci lijepa kao i zaglačani komadi pekača koji su bili veoma loše očuvani, odnosno mrvili su se, tako da je prikupljeno tek nekoliko većih komada (Tab. 1: SJ 121). Dio keramičkih ulomaka bio je lako prepoznatljive šupljikave strukture stijenki, dok je većina bila veoma grube fakture s dosta primjesa kamenčića. Od nalaza koji se mogu povezati sa starijom, obližnjom talioničkom radionicom, pronađeno je samo četiri komada talioničke zgure (Tab. 2: SJ 121). Ostataka životinjskih kostiju na istraženom dijelu lokaliteta nije bilo, što je vjerojatno rezultat kiselosti tla u čijem okruženju se kosti nisu očuvale, no odavde potječe veoma fragmentiran životinjski zub (U 81).

Drvne vrste se ponavljaju kao i u prethodnoj zapuni objekata, ali u nešto drugačijim omjerima pa su tako ovdje najzastupljeniji hrast (*Quercus*) (10 kom.) i vrba (*Salix*) (8 kom.) te javor (*Acer*) (2 kom.), dok se jasen, grab i topola (*Populus*) pojavljuju samo s po jednim ulomkom ugljena. Iz uzorka ugljena (U 82) napravljena je i analiza C14 koja je dala godinu BP 1245±31,[17] odnosno prema Online CalPal godinu Cal AD 760±54.

Tik sjeverno do ovalnog ukopa SJ 120 nalazila se još jedna tvorevina koju je činila ovalna zapuna tamnosive boje zemlje zamijećena u žutom sterilnom sloju (131/132).[18] Osim srednjovjekovne keramike (122 kom./1199 g) u ovoj je plitkoj zapuni bilo i nešto ulomaka prapovijesne, antičke i ranonovovjekovne keramike (16 kom./47 g). Kao i u ostalim spomenutim jamama i ovdje su pronađene iste skupine nalaza naseobinskog karaktera: dijelovi žrvnja te ulomci zapečenog kućnog lijepa i komadi opeke (Tab. 1: SJ 131), ali i sekundarni nalazi talioničke zgure i stijenki talioničkih peći (Tab. 2: SJ 131). Od drvnih

(95%): Cal AD 677-779 (0,738 %); Cal AD 778-873 (0,262 %).

16 Vrh je bio na apsolutnoj visini od 122,54 m; dno na 122,07 m-n/m, debljina zapune iznosila je 47 cm; dimenzije ukopa: 1,81 (S-J) x 1,65 (I-Z) m.

17 Analiza radioaktivnog ugljika provedena je u ^{14}CHRONO centre Queens University Belfast, Notrhern Ireland pod oznakom Chrono UBA-35783. Rezultati: Conventual Radiocargon Age: BP 1245±31; One Sigma Calibrated result (68%): Cal AD 687-777 (0,945 %); Cal AD 793-801 (0,044 %); Cal AD 849-851 (0,011 %); Two Sigma Calibrated result (95%): Cal AD 680-780 (0,707 %); Cal AD 788-874 (0,293 %).

18 Vrh je bio na apsolutnoj visini od 122,45 m; a dno se nalazilo na 122,33 m -n/m, debljina zapune iznosila je 12 cm; dimenzije ukopa: 1,04 (S-J) x 2,26 (I-Z) m.

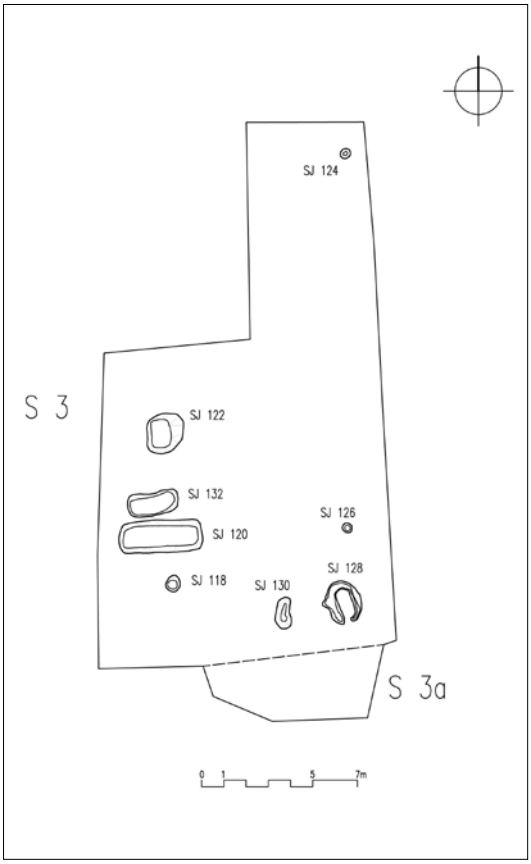

Slika 2. Položaj istraženih ukopa unutar sonde 3 (izradila: K. Turkalj)

vrsta u ovoj su zapuni zastupljeni samo hrast (*Quercus*) s 11 ulomaka i grab (*Carpinus*) s 9 komada ugljena (U 76).

Svi ostali nepokretni nalazi istraženi u sondi 3, nepravilnih, ovalnih ili potkovičastih oblika, ostaci su prirodnih tvorevina,[19] od kojih se može izdvojiti tek tvorevina SJ 123/124 (dim.: Ø 0,45 m) koja je vjerojatno ostatak stupa nekog (moguće) obližnjeg objekta smještenog sjevernije ili istočnije, izvan arheološkim iskopavanjima zahvaćene površine. U maloj jami dubine svega 13 cm pronađeno je nekoliko komada srednjovjekovne keramike (7 kom./47 g) te komadići zapečenog lijepa, moguće ulomci pekača te dijelovi kamena žrvnja (Tab. 1: SJ 123), a od drvnih vrsta prisutno je osam komadića ugljena javora (*Acer*) (U 71).

Kako su se u južnom profilu sonde 3 pojavili nalazi ulomaka ranosrednjovjekovne keramike (T. 7: 29, 30), nešto lijepa i zgure te ulomak kamena (Tab. 1: S 3a, SJ 1), načinjeno je u tom dijelu manje proširenje označeno kao S-3a s ciljem definiranja eventualnog objekta. No, keramika se nalazila samo u brazdi, na dnu oranog sloja, koji je na ovom mjestu razmeđa dviju oranica bio najdublji. U sjevernom pak profilu sonde 3, u humusu, pronađena je mala željezna sjekira (T. 8: 32), te željezna spojnica (?) (T. 8: 31), vjerojatno recentni komadi.

OSNOVNE ZNAČAJKE KERAMIKE

U zapunama istraženih jama pronađeni keramički ulomci velikom su većinom dijelovi običnih kuhinjskih lonaca. Od ostalih funkcionalnih oblika pronađeno je tek nešto ulomaka koji svojim oblikom i fakturom sugeriraju da je riječ o velikom pekaču (34 kom./1018 g), ali se zbog iznimne usitnjenosti ne donose u crtežu, dok su ostali oblici, poput zdjela, čaša, vrčeva, boca i dr. izostali. Izdvaja se tek jedna posuda koja na gornjem, najširem dijelu, tj. na ramenu ima kružno »oštećenje« (sl. 4 d) (T. 1: 1). Takva se oštećenja inače susreću na posudama kojima su se odlomile ručke ili drške, na mjestima gdje je baza ručke prianjala uz stijenku tijela posude, a u ranom srednjem vijeku su izuzetno rijetke. Kako sama ručka/drška ili njeni ulomci u našem slučaju nije pronađena, ne možemo sa sigurnošću utvrditi je li ovdje ipak riječ o sekundarnom oštećenju posude ili zaista o vrsti lonca s ručkom/drškom. S druge strane, faktura i način izrade kao i ukrasi češljaste valovnice i vodoravnih češljastih linija ne odudaraju od ostalog repertoara posuđa iz ove cjeline.

Analizom raspoloživog repertoara običnih kuhinjskih lonaca ustanovljeno je da u većini slučajeva ulomci ruba i gornji dijelovi posuda ne odgovaraju donjim dijelovima jer su bili različite fakture, veličine ili su imali neke druge razlikovne elemente prema kojima je bilo razvidno da je riječ o različitim loncima. Tek se kod nekih od njih, zbog specifične fakture i/ili ukrasa, s većom sigurnošću može ustvr-

[19] Ovalno-izdužena tamnosiva zapuna potkovičasta oblika (SJ 127/128 - dim.: 1,94 (S-J) x 1,70 (I-Z) m), s nekoliko ulomaka prapovijesne, srednjovjekovne i ranonovovjekovne keramike (13 kom./35 g) (Tab. 1: SJ 127), vjerojatno je rezultat neke prirodne pojave, kao i jajolika tvorevina smještena pokraj nje (SJ 129/130 - dim.: 1,40 (S-J) x 0,72 (I-Z) m), također s par ulomaka raznolike keramike (Tab. 1: SJ 129). Tome se može pridružiti i mala kružna jama (SJ 125/126 - dim.: Ø 0,43 m) s dva keramička ulomka od kojih je jedan srednjovjekovni, a drugi ranonovojvekovni (2 kom./ 11 g) (Tab. 1: SJ 125).

diti da gornji i donji dijelovi pripadaju istoj posudi, iako se pri rekonstrukciji tih lonaca pronađeni dijelovi nisu fizički spajali (T. 1: 1; T. 3: 7). Ipak, na osnovi svih pronađenih ulomaka iz zapuna objekata koji su se međusobno razlikovali bilo po obliku ruba, fakturi, boji ili načinu ukrašavanja bilo je moguće razlučiti prisutnost najmanje tridesetak različitih lonaca.[20] Zbog opisanih okolnosti daljnja analiza i obrada keramičke građe iz zapuna bila je usmjerena na raspoloživ inventar, odnosno na oblik ruba i dna, zatim oblikovanje gornjih, očuvanih dijelova lonaca, kao i na fakturu te ukrašavanje. Postoje naznake da se u slučajevima običnih kuhinjskih lonaca radi o dva osnovna oblika, a to je tzv. bačvasti oblik kojemu se najveća širina trbuha nalazi oko sredine lonca, a mogli bismo mu pripisati tek jedan lonac (T 1: 1), te tzv. jajoliki oblik kojemu je najveća širina trbuha u gornjoj trećini posude (T. 3: 7). Za oba ova oblika paralele se pronalaze na podravskim lokalitetima u okolici Torčeca, u tamošnjoj keramičkoj skupini 2.[21] Paralele se uočavaju i u oblikovanju gornjih očuvanih dijelova lonaca kojima je istaknuto rame (T. 1: 2)[22] ili onih s blago spuštenim ramenom (T. 2: 3),[23] a svi su oni dio iste, ranosrednjovjekovne keramičke skupine 2.

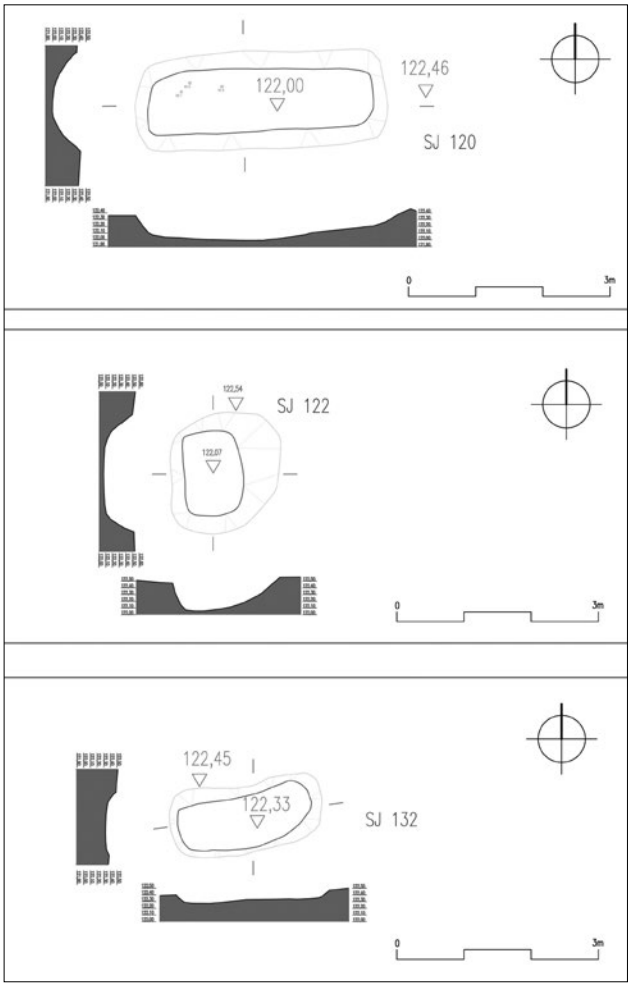

Slika 3. Ukopi i presjeci triju istraženih većih arheoloških cjelina: a) SJ 120; b) SJ 122; c) SJ 132 (izradila: K. Turkalj)

Kod trinaest lonaca bilo je moguće izmjeriti promjer ruba. U okvirima izmjerenog, najzastupljeniji su mali lonci, prema nekim autorima korišteni za individualnu upotrebu[24] (promjer ruba do 14 cm, zapremnine do 2,5 l: T. 1: 2; T. 2: 3–7; T. 5: 21), tek sporadično se pojavljuju lonci srednje veličine (promjer ruba od 15 do 20 cm, zapremnine 3–6,5 l: T. 1: 1; T. 3: 8, 10; T. 5: 19, 20; T. 7: 27), dok su veliki lonci u potpunosti izostali (promjer ruba veći od 21 cm, zapremnine 7 i više litara).

Kod lonaca očuvanih gornjih dijelova prevladavaju rubovi jednostavne profilacije, i to više ili manje izvijen rub prema van i zaobljen (T. 2: 4, 6) ili oštro odsječan rub (T. 1: 1, 2; T. 2: 5; T. 3: 7, T. 5: 20, 21; T. 7: 27), oblik koji je najzastupljeniji na ovom arheološkom nalazištu. Od uobičajenog repertoara

[20] Sa sigurnošću se može reći da je u zapuni SJ 119 bilo najmanje 18 lonaca, u zapuni SJ 121 najmanje njih 10, dok su u zapuni SJ 131 bila svega dva lonca koji se donose i u crtežima (T. 1.- T. 7.). No, ovdje valja spomenuti i podatak da je u trima zapunama prikupljeno još nešto veoma usitnjenih ulomaka rubova (21+7+6 kom.) koji svojim oblikom i veličinom te fakturom nisu odgovarali ranije spomenutim pobrojanim loncima te postoji mogućnost da je u zapunama bilo više posuda, ali se zbog iznimne usitnjenosti dijela ulomaka nije mogao izračunati minimalni broj posuda (MBP) po zapuni.

[21] Sekelj Ivančan 2010a: 116, T. 1: 1; T. 33: 212; T. 1: 2; T. 16: 93.

[22] Sekelj Ivančan 2010a: T. 7: 33; T. 15: 87.

[23] Sekelj Ivančan 2010a: T. 2: 5; T. 37: 232.

[24] Volumen, odnosno pretpostavljena zapremnina lonaca, mjerena je prema predlošku koji je iznio A. Pleterski (2011), s točnošću oko 50 %, kako su pokazala njegova istraživanja.

Slika 4. Kasnoantički novac: a) A strana; b) B strana (snimio: H. Jambrek)

rubova jednostavnih profilacija izdvajaju se tek dva oblika ruba kojima je ili vanjski dio zaobljen sa zaravnjenim gornjim dijelom (T. 2: 3) ili zaobljen i izvučen te nakrenut nadolje (T. 5: 19). Za prvi primjer bliske paralele pronalaze se u posudi iz jednog od ranosrednjovjekovnih objekata na Volarskom bregu[25] te onima na Sušinama u Virju,[26] kao i u dvama loncima iz Torčeca, opredijeljenima u keramičku skupinu 3a.[27] Sve spomenute posude, koje doduše imaju nešto jače profiliran i spušten rub od naše s Velikih Hlebina no ipak pokazuju istu tendenciju oblikovanja ruba, potječu iz objekata datiranih u okvirima 8. ili samog početka 9. stoljeća. Drugi primjer ruba nalazi se na posudi čiji je oblik nešto drugačiji od uobičajenog repertoara rubova jednostavnih profilacija (T. 5: 19), no valja naglasiti da se načinom na koji je sam rub ukrašen (ali i čitava posuda) i smještajem ukrasa češljaste valovnice na vanjskoj strani ruba, posuda uklapa u značajke preostalih ovdje obrađivanih lonaca iz zapuna SJ 119 i 121, te da je vjerojatno izrađena u isto vrijeme, premda joj je rub nešto drugačije oblikovan. Iako je česta jednoobraznost u oblikovanju rubova ili gornjih dijelova lonaca tijekom razdoblja ranoga srednjeg vijeka, prisutni su i primjeri s obližnjih podravskih lokaliteta koji pokazuju da to ne mora uvijek biti pravilo.[28] Navedeni primjer ukazuje na drugačije oblikovanje gornjeg dijela lonca, kao što je to slučaj i s našom posudom, ali prema svim ostalim promatranim značajkama kao što je faktura, način ukrašavanja i motivi, torčanska se posuda uklapa u keramičku skupinu 2, odnosno produkt je tog vremena.

Sva dna lonaca imala su ravne stajaće plohe, dok je tek jedan ulomak iz SJ 131 imao prstenasti obruč na rubu stajaće plohe, koji je inače karakterističan za posude izrađene na brzom kolu, no zbog usitnjenosti komada nije prezentiran crtežom. Kako u većini slučajeva nisu očuvana cjelovita dna ili nedostaje središnji dio, ne može se odrediti jesu li poneki naši komadi imali kružna udubljenja i/ili različite znakove na dnu, tek se za pojedine bolje očuvane ulomke može ustvrditi da su bili bez njih (T. 4: 12; T. 6: 22). Promjeri dna kreću se za male lonce između 8,5 i 10 cm (T. 4: 11–14; T. 7: 30), a za one srednje veličine od 12 do 14 (T. 1: 1; T. 6: 23). Iznimno malim promjerom od svega 7 cm izdvaja se tek jedno (T. 6: 22), no posudi nedostaje čitav gornji dio te se ne može ustanoviti je li to dno malog lonca ili možda neke druge vrste posude.[29]

Prema makroskopskoj analizi keramičkih ulomaka može se ustvrditi da se na kuhinjskim loncima pojavljuju tri različite fakture (sl. 4). Iako prevladavaju posude grube fakture s primjesama većih ili manjih granula kamenčića, zrnate površine koja se na dodir trusi (sl. 4 c, d), u dvije veće cjeline (SJ 119, SJ 121) pojavljuju se ulomci keramike čije su stijenke na dodir glatke, ali šupljikave površine (sl. 4 a, b) (T. 1: 2; T. 4: 15a, b; T. 5: 20), dok se u trećoj cjelini (SJ 131) pojavljuju lonci finije fakture, samo s primjesama svjetlucavog pijeska tzv. tinjca u strukturi (sl. 4 e) (T. 7: 27, 28). Nekoliko lonaca ima u strukturi primjese veoma sitnih kamenčića, ali su im površine nešto glatkije od prve skupine pa se može ustanoviti da imaju tzv. srednju fakturu (T. 3: 7, 10; T. 4: 16, 17, 18; T. 5: 19). Povezanost veće ili manje zastupljenosti primjesa u strukturi gline iz koje se lonci izrađuju, kao i različite vrste dodataka,

[25] Sekelj Ivančan 2017a: T. 4: 25.

[26] Sekelj Ivančan 2017b: 118, T. 1: 2, 3.

[27] Sekelj Ivančan 2010a: 119, 125, T. 11: 59; T. 34: 214.

[28] Sekelj Ivančan 2010a: T. 16: 92.

[29] Iznimno mali promjer dna sugerira da se radi o posudi veoma malih dimenzija pa bi se moglo pomišljati o prisutnosti primjerice običnih koničnih čaša (?) na ovom lokalitetu, iako valja istaknuti da su svi pronađeni rubovi, kako u ovoj jami, tako i u svim preostalima, pripadali običnim kuhinjskim loncima i niti jedan nije bio oblikovan na način da bi ga se moglo vezati uz ovaj funkcionalni oblik. Također valja reći da naši objekti pripadaju ranome srednjem vijeku a da se čaše pojavljuju u mlađim srednjovjekovnim razdobljima tako da se vjerojatno u slučaju ovih ulomaka dna ipak radi o loncu malih dimenzija.

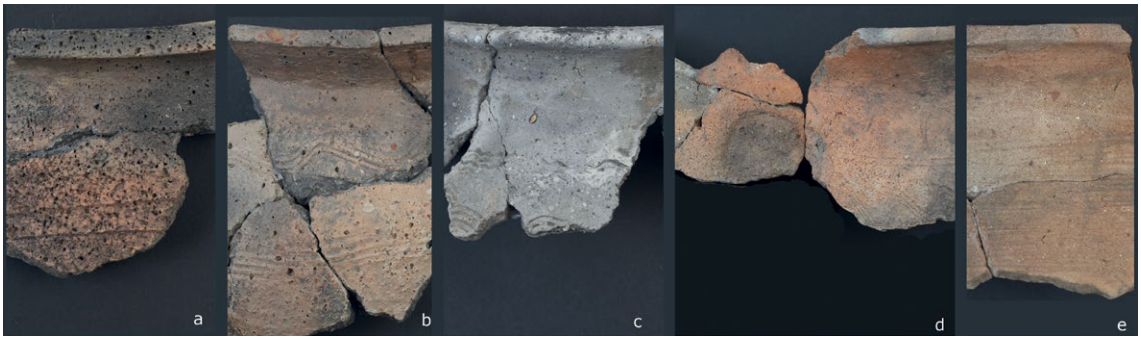

Slika 5. Prikaz različite fakture na posudama: a) šupljikava faktura; b) šupljikava faktura s malo kamenčića; c) glina+kamenčići, gruba struktura, osipava se; d) glina+kamenčići, glatka struktura; e) glina+pijesak (snimio: H. Jambrek)

od organskih, preko većih i manjih granulacija kamenčića pa do sitnih zrnaca pijeska u glini, u uskoj su vezi i s načinom izrade samih posuda. Lonci grube i srednje fakture, kao i oni šupljikave površine stijenke izrađeni su na sporom lončarskom kolu, nerijetko s naknadnim unutrašnjim zaglađivanjem stijenki (T. 1: 1; T. 2: 3, 4; T. 4: 12, 13, 14, 15, 18; T. 6: 22, 24; T. 7: 29, 30), dok su oni fine fakture izrađeni uz pomoć brze vrtnje na kolu (T. 7: 27, 28). Čini se da su poneki lonci iznimno grube i neravne površine izrađeni i prostoručno, bez upotrebe bilo kakve vrtnje (T. 4: 11). Zastupljenost ulomaka različitih načina izrade u istim jamama (SJ 119 i 121), primjerice sporadična pojava rukom rađene keramike i velika većina one izrađene na sporom lončarskom kolu, također ima analogije u torčanskoj keramičkoj skupini 2,[30] dok su posude fine fakture izrađene na brzom kolu zasigurno relikt mlađeg vremena (SJ 131).

Prema iznimnoj raznolikosti boja na vanjskim i unutrašnjim stranama stijenki lonaca, koje variraju od oker preko (tamno)smeđe sve do tamnosive, može se zaključiti da su lonci vjerojatno bili pečeni na otvorenoj vatri. S druge strane, prisutna je gotovo uniformnost u boji presjeka na ulomcima lonaca koji su većinom sive boje ili u tamnijim nijansama sive (T. 1: 1, T. 2: 4, 5; T. 4: 12, 16, 17; T. 5: 19, 21), a izdvaja se tek nekoliko ulomaka svijetlosive boje presjeka (T. 2: 3), tamnosivosmeđe (T. 4: 15a, b) i oker boje (T. 4: 14, 18) koji ne pružaju dovoljno podataka za konkretnije zaključke o tome jesu li pojedini lonci pri izradi bili pečeni primjerice u pećima, na redukcijski ili oksidacijski način.

Ukrašavanje je gotovo uniformno, a prevladava ukras nepravilnih češljastih valovnica i snopova vodoravnih linija izvedenih sitnim češljastim predmetom. Ti se motivi pojavljuju samostalno (T. 1: 2; T. 2: 3, 5; T. 3: 7; T. 4: 12, 15; T. 6: 23, 24) ili zonalno izvedeni u kombinacijama jednih i drugih (T. 1: 1; T. 3: 9; T. 4: 18; T. 5: 19; T. 6: 25), često utisnuti veoma plitko u stijenku posude dok je još bila vlažna. U donjim dijelovima posuda često su prisutne češljaste vodoravne linije (T. 4: 14; T. 6: 22) ili nizovi jednostrukih vodoravnih linija (T. 4: 13). Češljasti je predmet korišten i za ukras sitnih vodoravnih zareza smještenih na rubu posude (T. 6: 26), između snopova vodoravnih linija (T. 4: 16) ili između češljastih valovnica (T. 7: 29) koja se kao motiv pojavljuje i na vanjskoj (T. 5: 19) te unutrašnjoj strani ruba lonca (T. 2: 5; T. 3: 8). Kako se ukrašavanje češljastim predmetom i motivi tako izvedenih valovnica i vodoravnih linija koristi tijekom više stoljeća ranoga srednjeg vijaka, upravo nam ukras češljastih vodoravnih zareza smještenih na rubu ili ramenu ukazuje u kojem smo odsječku ranoga srednjeg vijeka. Naime, bliske paralele ovom motivu s torčanskog područja pripadaju keramičkoj skupini 2, koja se tamo datira u vrijeme od sredine 7. do sredine ili druge polovine 8. stoljeća.[31]

Jedna se posuda, s obzirom na ukras izdvaja od ostalih, a to je lonac ukrašen nizovima gustih vodoravnih, plitko utisnutih linija na ramenu i gornjem, očuvanom dijelu trbuha (T. 7: 27), a može joj se pridružiti i ulomak trbuha lonca koji je, za razliku od svih ostalih, ukrašen nizovima duboko urezanih valovnica (?)(T. 7: 28). Oba ova komada i svojom finijom fakturom odskaču od uobičajenog keramičkog repertoara iz druga dva objekta, a prema analogijama sa slično ukrašenim loncima s lokaliteta

[30] Sekelj Ivančan 2010a: 118-119; 155.

[31] Sekelj Ivančan 2010a: 122, sl. 100; T. 3: 8, 9, 11; T. 31: 197, 198; T. 35: 222.

Torčec-Ledine,[32] može ih se opredijeliti u vrijeme kada počinje prevladavati posuđe izrađeno na brzom lončarskom kolu, odnosno najranije u vrijeme datiranja torčanske keramičke skupine 4, pa nadalje, najvjerojatnije u vrijeme razvijenoga srednjeg vijeka.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Tijekom istraživanja objekata i jama unutar sonde 3 prikupljeno je nešto ulomaka zapečenog lijepa i zgure koji su pokazivali različite karakteristike. Pri analizi je definirano da se radi o talioničkoj zguri, komadima talioničke zgure s dna peći, ili komadima koji potječu od zapečenih stijenki talioničkih peći te skromnim ulomcima keramičkih sapnica (Tab. 2), no ukupne brojke pokazuju da su ovi nalazi, koje je inače moguće vezati uz obližnju talioničku radionicu, veoma skromni.[33] Uobičajena slika nalaza iz objekata povezanih uz aktivnosti taljenja jest iznimna količina upravo gore navedenih nalaza, često mjerena u stotinama kilograma, što upućuje na zaključak da su unutar sonde 3 oni sekundarni, dospjeli na ovaj prostor slučajno, preslojavanjem, uslijed smještaja objekta u blizini položaja na kojem se ranije u povijesti odvijala ova gospodarska djelatnost.

Postavlja se pitanje jesu li istražene jame pripadale zasebnim cjelinama/objektima ili su sve bile dio jedne naseobinske cjeline. O tome nam govori nekoliko detalja koje ovdje valja istaknuti. Sagleda li se opisana arheološka situacija, može se ustanoviti da nam izgled i okolnosti pronalaska ovdje obrađenih zatvorenih arheoloških cjelina pružaju veoma malo podataka za konkretne zaključke o tome je li riječ o stambenom prostoru ili su istražene jame imale neku drugu funkciju. Tamnosive boje zapuna naših jama, njihova konzistencija te sam sadržaj uobičajeni su za ostatke srednjovjekovnih jama i objekata na prostoru Podravine, od kojih su tek pojedini definirani kao stambeni objekti.[34] Određivanje određene arheološke tvorevine ostatkom stambenog zdanja temelji se na analognim, bolje očuvanim primjerima gdje su unutar veće ili manje zatvorene cjeline pronađene peći ili ognjišta, ili su uokolo istraženih pravilno oblikovanih jama zabilježeni manji ili veći kružni ukopi koji su interpretirani kao ostaci drvenih nosača zidne, odnosno krovne konstrukcije zdanja/nastambe. Iako je zapuna sjevernog, kružnog objekta/jame (SJ 121/122) bila nešto tamnije boje, a sadržavala je dosta gorevine, nalazišna situacija nije ukazivala na to da se gorevina može dovesti u vezu s eventualnim ostacima peći ili ognjišta. S druge strane, nisu zabilježeni niti pravilno poredani ukopi za drvene stupove koji bi bili nosači krovne konstrukcije. Izdvaja se tek jedan veći kružni ukop (SJ 118), smješten južno od triju istraženih jama.

Ipak sami sadržaji zapuna s ostacima mnoštva ulomaka keramike, ulomcima pekača te komadima kamena-žrvnja kao i keramičkim pršljenima navode na zaključak da su ove tvorevine bile u funkciji stanovanja (T. 1. – 8.; Tab. 1). Prema prikupljenim i analiziranim ulomcima keramičkih lonaca grube fakture, koji su imali jednostavnu profilaciju rubova i bili ukrašeni pretežito češljastom valovnicom ili češljastim vodoravnim linijama na ramenu i gornjem dijelu trbuha, kao i na vanjskoj i/ili unutrašnjoj strani ruba, vidljivo je da je sadržaj zapuna u dvije od tri tvorevine pokazivao iste karakteristike. Radi se o izduženom ukopu SJ 120 i kružnom ukopu SJ 122 iz kojih potječu ulomci keramičkih posuda usporedivi sa sličnim posudama s okolnih arheoloških ranosrednjovjekovnih lokaliteta. Pri analizi keramičke građe uočeno je da su se poneki ulomci iz ovih cjelina fizički spajali u gradnji očuvanog dijela lonca (T. 6: 23) ili su na temelju karakteristične fakture, debljine stijenke, boje i ukrasa, pripadali istoj posudi iako se nisu fizički spajali (T. 2: 6). U obje zapune prisutna je i keramika šupljikave fakture (T. 4: 15a, b; T. 5: 19), a u potpunosti je izostala ona finije fakture s primjesama pijeska u strukturi gline, kakva je prisutna jedino u SJ 131. Skromni keramički nalazi iz kružne zapune SJ 117, među kojima je prisutna keramika šupljikave fakture i ulomci ukrašeni plitkih češljastim valovnicama, u potpunosti odgovaraju nalazima iz spomenute dvije tvorevine.

---

32 Sekelj Ivančan 2010a: T. 43: 270; T. 60: 377, 380.

33 Ukupno je prikupljeno 60-ak ulomaka odnosno nešto manje od 2,5 kg tih nalaza na površini od preko 250 m^2. Iz ovog izračuna izdvojen je prikupljeni šljunak.

34 Sekelj Ivančan 2010a: 25–75.

Bez obzira što je u arheologiji ranoga srednjeg vijeka veoma česta situacija da do nas dospiju tek donji ostaci plitko ukopanog objekta čija je površina vjerojatno obuhvaćala veći prostor, promatrajući dimenzije svake od istraženih tvorevina zasebno, vidljivo je da bi iskoristivi prostor, čije se površine arheološki istraženih ukopa kreću između 2,3 i 5,5 m^2, bio suviše malen za svakodnevni boravak. S obzirom na analizu keramičke građe te na međusobnu malu udaljenost jama SJ 120 i SJ 122, a koja ne dozvoljava pomisao da bi izvorni objekti mogli biti većih dimenzija te da bi takva veća površina iskoristivog prostora bila zadovoljavajuća za stanovanje u dvjema zasebnim cjelinama, valja pomišljati da se u slučaju spomenutih tvorevina, izdužene SJ 120 i kružne SJ 122, moguće radi o jedinstvenoj naseobinskoj cjelini od koje su do današnjih dana očuvani samo najdublji ostaci. Ako ove jame promatramo kao jednu cjelinu čije bi se dimenzije kretale na liniji S–J: 6,26 x 3,76 m na liniji I–Z, može se reći da bi ona tada obuhvaćala površinu od 23,53 m^2, što predstavlja dovoljno velik prostor za stanovanje. Pretpostavljenoj cjelini možda je pripadao i obližnji kružni ukop SJ 118, moguće ostatak većeg, masivnog stupa smještenog s južne strane tog zdanja. Čemu je on mogao služiti, je li bio potporanj nekom trijemu ili sl., na ovom stupnju istraženosti, odnosno slaboj očuvanosti ovih nepokretnih nalaza, nije moguće reći.[35] Nije moguće niti zaključivati o izgledu krovne konstrukcije pretpostavljene veće nastambe jer »južnom stupu« nedostaje njegov pandan na sjevernoj strani, a izostali su i drugi elementi na temelju kojih bi se izvela pouzdana rekonstrukcija. Možemo jedino zaključiti kako izneseni arheološki pokazatelji s velikom vjerojatnošću upućuju na to da su na istraženom prostoru sonde S 3 očuvani ostaci jedne nastambe koja se sastojala od tri tvorevine (ukopa SJ 118, 120, 122). U prilog iznesenome ide i radiokarbonska datacija ugljena iz dviju zapuna koja ukazuje na njihovu istovremenost, bez ikakvih odstupanja u datumima (SJ 119: 685–776 /0,97%/; SJ 121: 687–777 /0,94%/), te ih opredjeljuje u vrijeme od samog kraja 7. do u treću četvrt 8. stoljeća, kako je datirana i torčanska keramička skupina 2, a u kojoj se pronalaze i jasne paralele za keramičko posuđu iz ovih dviju tvorevina. Dodatno valja naglasiti kako je u obje tvorevine, uz uobičajenu prisutnost drva hrasta, zabilježena zastupljenost i drugih, ali istih vrsta drva (jasen, grab, javor, vrba), što pak nije uobičajeno na obližnjem podravskom prostoru, gdje je u objektima većinom zastupljen hrast u vrijeme trajanja keramičke skupine 2.[36]

Također, prema skromnom inventaru u kojem nema šupljikave keramike niti keramike grube fakture s primjesama kamenčića, a lonci su izrađeni uz pomoć brzog lončarskog kola, možemo zaključiti da je manja, plitka izdužena jama (SJ 131/132) smještena naknadno, u kasnijem vremenu, između dviju ranosrednjovjekovnih jama koje, kao što smo rekli, čine najvjerojatnije jednu naseobinsku cjelinu (SJ 120, 122).

Slaba očuvanost nepokretnih arheoloških nalaza ranoga srednjega vijeka na prostoru Podravine, ali i na širem prostoru sjeverne Hrvatske, i nadalje stvara probleme kod interpretacija istraženih površina, no upravo pojedini detalji prepoznati pri analizi arheološke građe iz istraženih objekata/jama ponekad mogu rasvijetliti nedoumice s kojima se istraživači susreću tijekom svoga rada. Tek će veći broj arheološki istraženih lokaliteta, odnosno više objekata i novih nalazišnih situacija pridonijeti jasnijoj slici o izgledu i korištenju stambenih prostora tijekom ranog srednjeg vijeka. U tom smislu, nadamo se, i naš rad o naseobinskim ostacima iz 8. stoljeća na položaju Velike Hlebine kod Hlebina u Podravini predstavlja doprinos arheologiji naselja u Hrvatskoj i širem geografskom krugu istočne Srednje Europe u koji se tipološki uklapaju ostaci srednjovjekovnih nastambi i kuća s naših prostora.

[35] Ukoliko se ipak ne radi o većoj naseobinskoj cjelini, kružni ukop SJ 118, prema svom sadržaju ukazuje da je zasigurno u vezi s izduženom tvorevinom SJ 120 (Tab. 1).

[36] Culiberg 2010: 389–390, sl. 1.

LITERATURA

1. Alečković, M. 1996a, Noviji arheološki nalazi iz Hlebinskog dijela Podravine, *Podravski zbornik*, Vol. 22, 279–286.
2. Alečković, M. 1996b, Noviji arheološki nalazi u Hlebinama i užoj okolici, *Hlebine u srcu, Hlebinski almanah,* 2, Koprivnica, 13–18.
3. Culiberg, M. 2010, Paleobotanične raziskave na zgodnjesrednjeveških najdiščih v okolici Torčeca pri Koprivnici, in: Sekelj Ivančan, T., *Podravina u ranom srednjem vijeku*, *Rezultati arheoloških istraživanja ranosrednjovjekovnih nalazišta u Torčecu,* Monographiae Instituti archaeologici, Vol. 2, Zagreb, 387–396.
4. Kudelić, A., Sirovica, F., Miloglav, I. 2015, Prikaz rezultata prve faze sustavnog terenskog pregleda gornje Podravine, *Annales Instituti Archaeologici*, Vol. XI, 104–108.
5. Kudelić, A., Sirovica, F., Miloglav, I., Tresić Pavičić, D. 2017, Terenski pregled gornje Podravine – analiza učestalosti i distribucije srednjovjekovnog površinskog materijala, in: *Zbornik Instituta za arheologiju, Srednjovjekovna naselja u svjetlu arheoloških izvora / Mediaeval Settlements in the Light of Archaeological Sources*, Vol. 6, Sekelj Ivančan T., Tkalčec T., Krznar S., Belaj J. (eds.), Zagreb, 473–482.
6. Marković, Z., Alečković, M. 1997, Hlebine–Velike Hlebine, in: *Registar arheoloških nalazišta sjeverozapadne Hrvatske*, Šimek M. (ed.), Muzejsko društvo sjeverozapadne Hrvatske, Sekcija arheologa i preparatora, Bjelovar, 161, lokalitet br. 538.
7. Mušič, B., Medarič, I., Matijević, F. 2017, *Izvješće o geofizičkim istraživanjima na arheološkom lokalitetu: Hlebine-Velike Hlebine i Dedanovice*, Maribor (neobjavljeni rukopis pohranjen u Institutu za arheologiju).
8. Pleterski, A. 2011, Das Verhältnis zwischen dem Volumen und dem Durchmesser eines Topfers, *Archaeologica Adriatica*, Vol. 3 (2009), 323–333.
9. Sekelj Ivančan, T. 2001, *Early Medieval Pottery in Northern Croatia. Typological and chronological pottery analyses as indicators of the settlement of the territory between the rivers Drava and Sava from the 10th to the 13th centuries AD*, BAR International Series 914, Oxford.
10. Sekelj Ivančan, T. 2010a, *Podravina u ranom srednjem vijeku*, *Rezultati arheoloških istraživanja ranosrednjovjekovnih nalazišta u Torčecu,* Monographiae Instituti archaeologici, Vol. 2, Zagreb.
11. Sekelj Ivančan, T. 2010b, Ranosrednjovjekovni keramički pršljeni iz Torčeca, *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*, 3. ser., Vol. XLIII, 381–398.
12. Sekelj Ivančan, T. 2016, Predindustrijska obrada željeza: pokazatelji talioničke djelatnosti na primjeru arheoloških nalazišta u Podravini, *Podravina*, *Časopis za multidisciplinarna istraživanja*, Vol. XV, br. 29, 118–125.
13. Sekelj Ivančan, T. 2017a, Ranosrednjovjekovno naselje na Volarskom bregu u Virju, in: *Zbornik Instituta za arheologiju, Srednjovjekovna naselja u svjetlu arheoloških izvora / Mediaeval Settlements in the Light of Archaeological Sources*, Vol. 6, Sekelj Ivančan T., Tkalčec T., Krznar S., Belaj J. (eds.), 111–131.
14. Sekelj Ivančan, T. 2017b, Ranosrednjovjekovni objekt na Sušinama u Virju, *Cris*, *Časopis Povijesnog društva Križevci,* god. XIX., br. 1, 115–128.
15. Sekelj Ivančan, T. 2018, Nastavak istraživanja talioničke radionice i naselja na lokalitetu Hlebine–Velike Hlebine, *Annales Instituti Archaeologici*, Vol. XIV, 65–71.
16. Sekelj Ivančan, T., Valent, I. 2017, Ostaci talioničke radionice na lokalitetu Hlebine–Velike Hlebine, *Annales Instituti Archaeologici*, Vol. XIII, 73–76.

SUMMARY

Within the scope of archaeological excavations conducted on the locality of Hlebine - Velike Hlebine during 2017 the research focused on the remains of the settlement from the Middle Ages (map 1). The paper also presents the form and spatial structure of the three previously researched archaeological entities (picture 1, 2) and analysis of ceramic sources and other collected findings from their fills.

The contents of fills with the remains of numerous fragments of ceramic objects, fragments of furnaces and pieces of grinding stone, as well as ceramic vertebrae lead to conclusion that those object were used in domicile function (T. 1. – 8.; Tab. 1), and that the findings of smelting plants and outer walls of smelting furnaces and fragments of coins (picture 3) are a relict of earlier occupation of the same elevated area and that secondary findings were located in those objects. According to collected and analysed fragments of ceramic pots of raw structure, with simple profilation of rims ornamented primarily with comb-like undulation or comb-like horizontal lines on the shoulder and upper part of the

belly, as well as on the outer and/or inner side of the rim, it is visible that the content of fills in two of three artefacts showed the same characteristics. During analysis of ceramic sources it was observed that some of the fragments from the entities SJ 120 and SJ 122 were physically connected in construction of the preserved part of the pot (T. 6: 23), or based on their characteristic structure, wall thickness, colour and ornaments it could be inferred that they belonged to the same pot, although they were not physically connected (T. 2: 6). Both fills also contained ceramic of perforated structure (T. 4: 15a, b; T. 5: 19), whereas there were no indications of fine structure with admixture of sand in the clay structure, which could be found only in SJ 131, dating from a somewhat younger time of the developed Middle Ages (picture 4).

With reference to analysis of ceramic sources and small mutual distance of the elongated pit SJ 120 and circular pit SJ 122, it is reasonable to think that in case of the formerly mentioned artefacts, it could be the case of a unique settlement of which only the deepest remains were preserved to the present day. If we observe those pits as a single whole with dimensions moving on the line S–J: 6,26 x 3,76 m on the line I–Z, it can be stated that it would encompass the area of 23,53 m2, which represents sufficient area for housing purposes. It is possible that the nearby circular trench SJ 118 also belonged to the respective entity as a possible massive pillar located on the southern part of the structure. This is supported by radiocarbon dating from the two fills, which indicates their synchronicity without any discrepancies in dates (SJ 119: 685–776 /0,97%/; SJ 121: 687–777 /0,94%/), and places them in the time frame from the very end of the 7th century to the third quarter of the 8th century, corresponding to dating of similar mobile findings from other sites in Podravina and the wider area.

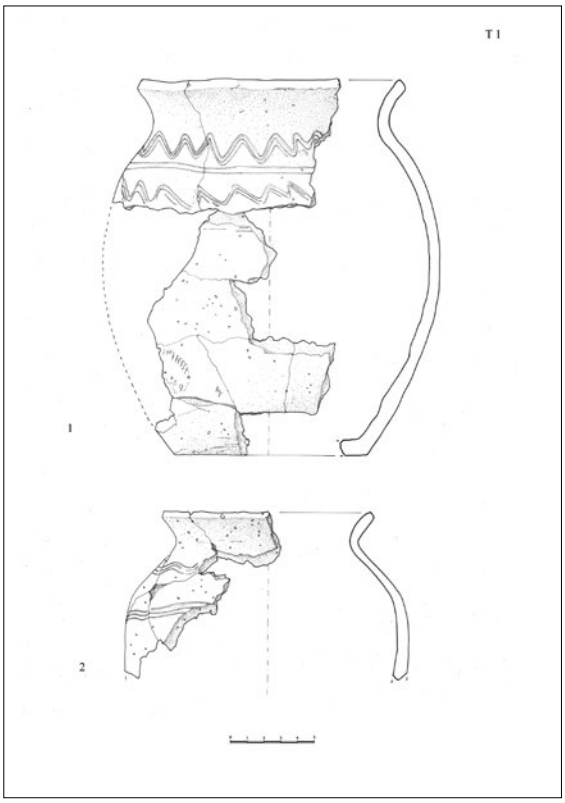

T. 1. Ulomci keramičkih posuda iz SJ 119: 1, 2

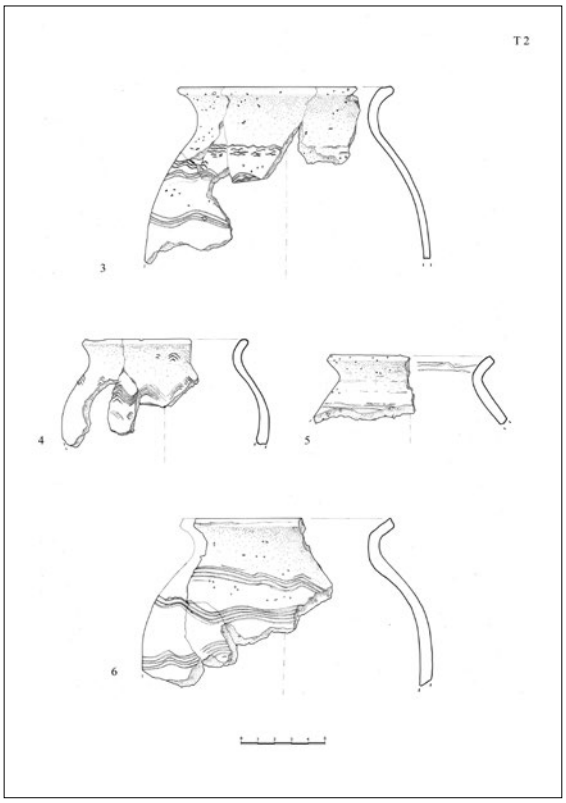

T. 2. Ulomci keramičkih posuda iz SJ 119: 3, 4, 5, 6

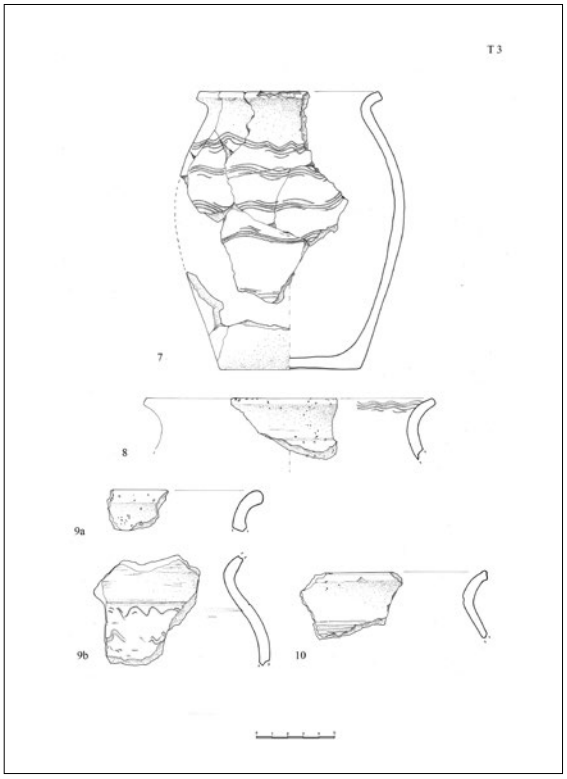

T. 3. Ulomci keramičkih posuda iz SJ 119: 7, 8, 9a, 9b, 10

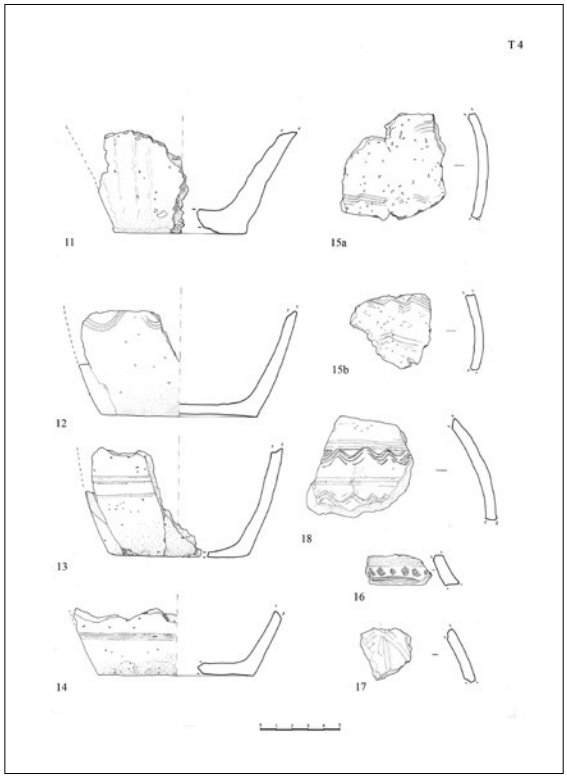

T. 4. Ulomci keramičkih posuda iz SJ 119: 11, 12, 13, 14, 15, 17, 17, 18

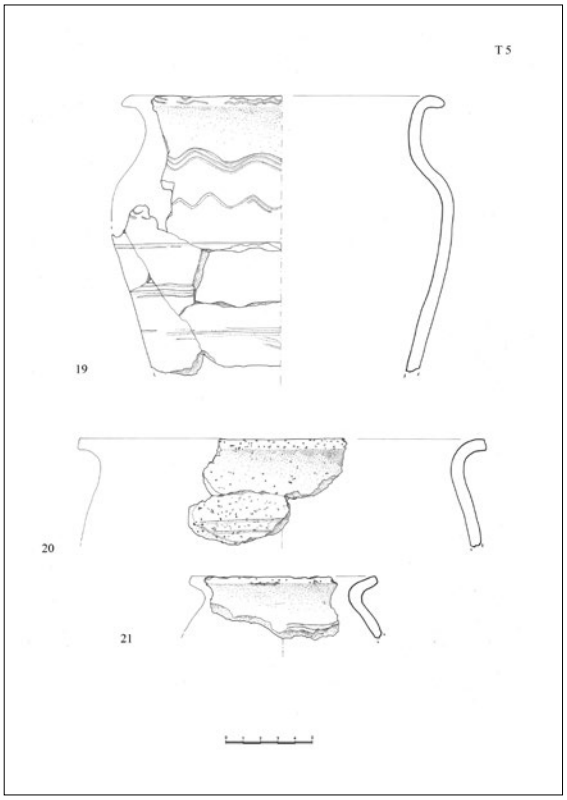

T. 5. Ulomci keramičkih posuda iz SJ 121: 19, 20, 21

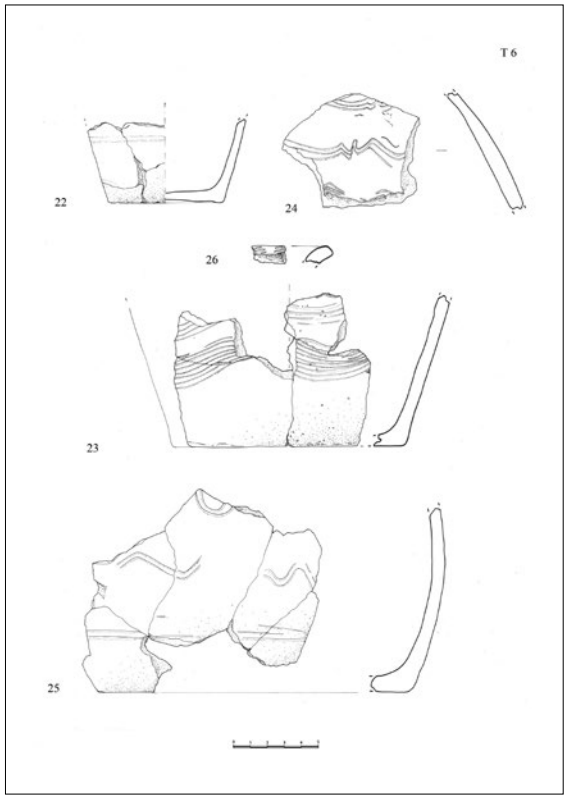

T. 6. Ulomci keramičkih posuda iz SJ 121: 22, 23, 24, 25, 26

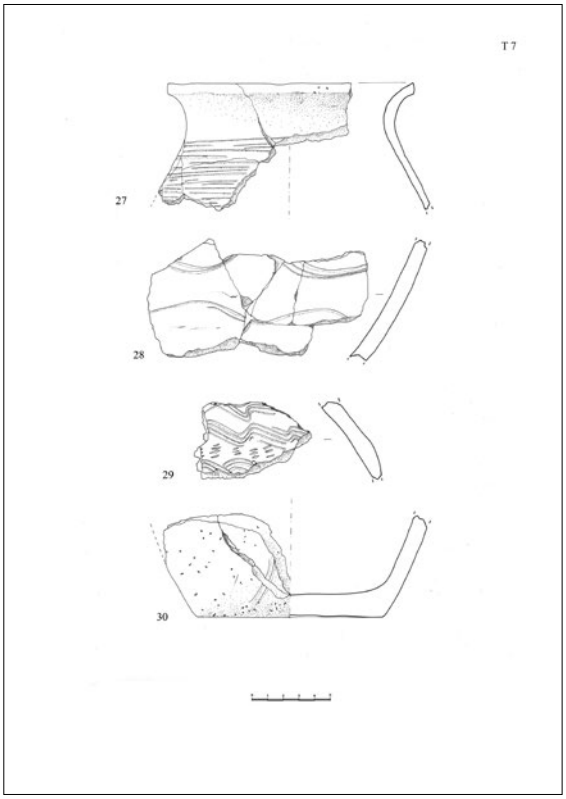

T. 7. Ulomci keramičkih posuda iz SJ 131: 27, 28; ulomci keramičkih posuda iz sonde 3a: 29, 30

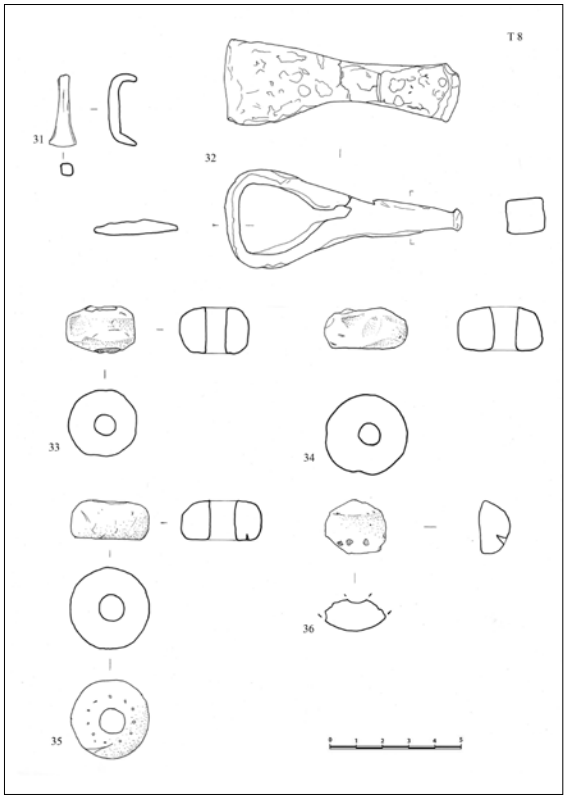

T. 8. Željezna spojnica (?): 31; željezna sjekirica: 32; keramički pršljen: 33, 34, 35, 36

DRAVSKA ZIMSKA OAZA (OSVRT NA IZGRADNJU OSJEČKE ZIMSKE LUKE)

WINTER OASIS ON DRAVA (REFLECTION ON CONSTRUCTION OF THE WINTER HARBOUR IN OSIJEK)

Zlata ŽIVAKOVIĆ-KERŽE
Znanstvena savjetnica u miru
J. J. Strossmayera 85
31 000 Osijek
zkerze@yahoo.com

Marija BENIĆ PENAVA
Odjel za ekonomiju i poslovnu ekonomiju
Sveučilište u Dubrovniku
marija.benicpenava@gmail.com

Primljeno / Received: 10. 7. 2019.
Prihvaćeno / Accepted: 15. 11. 2019.
Pregledni rad / Review
UDK / UDC: 627.47(497.5-282.24Drava) "1894/1898"(091)
627.215(497.543Osijek)"189"
711.453.4(497.543Osijek)"189"

SAŽETAK

Autorice usmjeravaju istraživanje na regulacijske radove u donjem toku rijeke Drave, na potezu kod Gornjega grada Osijeka i analiziraju okolnosti koje su utjecale na izgradnju osječke Zimske luke u posljednjem desetljeću 19. stoljeća. Zbog jačanja parobrodarskoga prometa na Dravi bila je potrebna redovita i sustavna regulacija rijeke kod Osijeka te je Gradsko poglavarstvo, pod utjecajem velikoga župana Theodora grofa Pejačevića, usporedo planiralo prijeko potrebnu izgradnju pristaništa zimovnika. Temeljem arhivskoga gradiva koje je pohranjeno u Državnom arhivu u Osijeku, autorice prate spomenute radove u razdoblju od 1894. do 1898. godine, prepreke, probleme i brojne pregovore oko izgradnje Zimske luke do njezina konačna rješenja. Zimska luka bila je prijeko potrebna da bi Gradsko poglavarstvo uvelo reda u smještaju plovnih objekata i provelo kontrolu naplate pristanišne pristojbe za brodove (šajke, dereglije i dr.) i plovne objekte (čamce, splavi, kupališta i dr.) koji su tijekom plovidbenih dana povremeno bili usidreni uz gornjodravsku obalu, a zimi kada nije bila moguća plovidba rijekom Dravom zbog zimskih uvjeta, ostajali tu usidreni. Tijekom jednogodišnjega razdoblja od kraja 1897. do kraja 1898. građena je Zimska luka i izvedena u dužini od 600 m kao usporedna gradnja regulacijskih radova na desnoj obali rijeke Drave. Njezinom izgradnjom utvrđivala se i obala na kojoj je izgrađena cesta od granitnih kocaka. Time je u Zimskoj luci dobiven pristanišni prostor od 26.000 m^2, a zimovnik je bio dug 460 m. U njega je moglo stati 4 velika i 13 manjih brodova te 17 lađa i 4 vodenice.

Ključne riječi: rijeka Drava, Osijek, zimovnik, Zimska luka, kraj 19. stoljeća
Key words: : river Drava, Osijek, winter quarters, Winter harbour, end of the 19th century

UVOD

Plovidba se rijekama u prošlosti naizmjenično razvijala i jačala ili slabila pa čak i zamirala što je umnogome ovisilo o političkim, ekonomskim i inim prilikama. Uz prednosti jeftinoga riječnoga plovnoga puta razumljiva je duga tradicija u korištenju dravskoga prometnoga puta kroz stoljeća. Rijekom Dravom se moglo ploviti bez većih poteškoća samo u vrijeme normalnog i nešto višeg vodostaja, pa je

iskorištenost plovidbenih putova usmjerenih na Dunav, najdužu i najmoćniju rijeku Austro-Ugarske Monarhije, bila relativno slaba ponajviše zbog prirodnih karakteristika koje su tražile neprestana i vrlo opsežna državna novčana ulaganja u regulacijske vodoprivredne radove. Naime, rijeke u svom toku u Slavoniji nemaju dovoljno prijenosne snage, pa se stabla i panjevi natope vodom i potonu, a pijesak i mulj ih zatrpaju te se kod niskoga vodostaja pojave sprudovi, poloji i plićaci koji s vremenom postaju sve veći. Uslijed nastalih prepreka matica vode mijenja pravac toka rijeke, potkopava obalu, ruši je i odnosi materijal na protivnu stranu.[1] U vrijeme visokoga vodostaja Drava je: nosila veliku količinu nanosa (ujedno je rušila i gradila), oblikovala prilično široko poplavno područje (pravac sjeverozapad – jugoistok) i često mijenjala svoje glavno korito toka. Visoke vode su uništavale i usjeve, rušile i odnosile nasipe, kuće, a često i ljudske živote. Područja uz samu Dravu, uglavnom, su obranjena od poplava reguliranjem glavnoga toka Drave, izgradnjom nasipa i drugih vodenih građevina, te melioracijskim radovima (izgradnjom kanalske mreže).[2] No, izvođenje tih radova i njihov opseg na tlu Kraljevine Hrvatske i Slavonije uglavnom je ovisio o interesima vladajućih snaga dualističke Monarhije, a ne o stvarnim potrebama razvoja prometa, trgovine i novčarskog poslovanja na tlu Kraljevine Hrvatske i Slavonije.[3]

PREGOVORI O REGULACIJSKIM RADOVIMA

Zbog jačanja parobrodarskoga prometa na Dravi bila je potrebna redovita i sustavna regulacija rijeke posebice kod Osijeka obzirom na gazivost brodova. Naime, kod maksimalnog tereta pri niskom vodostaju bi se obustavljala plovidba zbog plićaka koji su bili velike širine kod Osijeka. Devedesetih godina 19. stoljeća uz regulaciju korita kod Osijeka, usporedo je planirano utvrditi desnu dravsku obalu fašinama i kamenom.[4] Stoga je odobren znatniji iznos novca za opetovanu provedbu regulacijskih radova na potezima kod Donjega Miholjca, nizvodno od Barcsa, te na potezu od početka osječke dravske obale kod Gornjega grada pa do ušća Drave kod Aljmaša. Ti zahvati bi znatno pridonijeli povećanju parobrodarskoga prometa na Dravi po kojoj su od osamdesetih godina 19. stoljeća, uz plovila »Prvog povlaštenog Dunavskoga parobrodarskog društva«, plovili i brodovi zasebnog »Dravskog brodarskog (kasnije parobrodarskog) društva«, a od 1890. godine i brodovi Ugarskih državnih željeznica.[5]

Stoga je početkom 1894. godine Kraljevsko ugarsko ministarstvo za poljodjelstvo u Budimpešti naredilo reguliranje rijeke Drave od dravskog ušća do mađarskoga Barcsa, odnosno Zakanja. U kontekstu pregovora o radovima u donjem toku Drave kod Osijeka, uslijedio je dogovor oko raspodjele udjela financiranja, pa su pozvani »zainteresirani na očitovanje da li bi i u kojoj mjeri voljni bili za tu regulaciju doprinijeti fašinskim materijalom«. Nadalje, 16. veljače iste godine u Osijeku je zakazano zajedničko ročište na kojem su se izaslanstva Kraljevskoga ugarskoga državnoga riječko-mjerničkoga ureda u Osijeku i Gradskoga poglavarstva dogovarala o provedbi regulacije. Prema operatu Kraljevskoga ugarskoga ministarstva za poljodjelstvo u Budimpešti predložena je sljedeća regulacija na području grada Osijeka: 1) na lijevoj obali Drave, tj. na ugarskoj strani, u okolici gradske šumice utvrditi obalu s fašinama i 2) alternativnim projektom ugraditi jednu fašinsku utvrdu od osječkoga Gornjega grada do

---

1 Hrvatski državni arhiv u Zagrebu (dalje HDA), fond Krajiška građevinska direkcija 1844. - 1868.; Odjel za unutarnje poslove Zemaljske vlade (dalje: UOZV), Gospodarski odjel (dalje: GO), Kulturno tehnički odsjek (dalje: KTO), fond 79., kutija 26, 1888.-1907.

2 Zoltán HAJDÚ, »Rijeka Drava kao administrativna i politička granica«, *Ekonomska i ekohistorija*, br. 7, Zagreb, 2011., 65; Zlata ŽIVAKOVIĆ-KERŽE, »Ostavljajte sve, a spašavajte goli život«, *Ekonomska i ekohistorija*, br. 13, Zagreb, 2017., 61;.

3 Z. ŽIVAKOVIĆ-KERŽE, Marija BENIĆ PENAVA, »Regulacijski radovi u donjem toku Drave kao temelj nesmetanog prometovanja (Osvrt na drugu polovicu 19. i početak 20. stoljeća)«, *Međunarodni znanstveni skup Povijest okoliša rijeke Drave – Knjiga sažetaka*, Koprivnica, 24.-25. 5. 2019., 6.

4 HR-Državni arhiv u Osijeku (dalje DAOS)-223, Fond Trgovačko-obrtničke komore za Slavoniju u Osijeku (dalje TOK), Izvješće TOK-a za Slavoniju o narodno-gospodarstvenom stanju Slavonije do konca 1881, Osijek 1884., 174; HR-DAOS-1387, Zbirka vodograđevne dokumentacije, F-1, 1897.-1902., Projekti, Spis Kraljevskoga ugarskoga riječkoga mjerničkoga ureda, br. 38.527, 8. 6. 1900.

5 »Vijesti Trgovačko-obrtničke komore«, *Vjesnik Županije virovitičke*, br. 16., Osijek 1899., 16., 128.

unutarnjega grada (Tvrđe) kojom bi se »krivudanje Drave izravnalo na ravnu liniju u visini srednjega vodostaja«. Provedbom spomenutih radova bi se znatan potez korita Drave na desnoj obali u narednim godinama spojio s obalom i povećao. »Potreba fašinskoga materijala za utvrde proračunata je aproximativno na 42.000 fašina po cijeni od 20 novčića po komadu što bi iznašalo 80.000 forinti te se očekuje da bi grad Osijek u tome doprinio« u narednih 15 godina provedbe dogovorenih radova. Nakon provedene rasprave članovi Gradskoga poglavarstva jednoglasno su zaključili obratiti se Kraljevskom ugarskom državnom riječko-mjerničkom uredu u Osijeku »za priopćenje kopije nacrta o onim regulacijskim radnjama koje će se izvesti u području grada Osijeka na rijeci Dravi, a kada takva kopija stigne da se sazove novo ročište, i to na licu mjesta gdje će se očevid i poduzeti te nakon toga gradskom zastupstvu meritorni prijedlog staviti na uvid«.[6] U nastavku pregovora članovi Gradskoga zastupstva su 19. ožujka 1894. godine iznijeli Kraljevskom ugarskom državnom riječko-mjerničkom uredu u Osijeku povjerenstveni prijedlog u dvije točke, i to: »1) Alternativni projekt za regulaciju Drave u području gradskom od solare do sarvaške međe, i to paralelnim gradnjama na desnoj obali Drave i 2) Pošto ukupna potreba fašina iznosi 429.000 komada po 2 novčića računajući je 80.000 forinti: to na grad pripada doprinos od 45.000 forinti plativ u 15 godišnjim ratama po 3.000 forinti na godinu ili pako na doprinose kroz 15 godina u dobavi fašina«.[7] U nastavku pregovora Kraljevsko ugarsko ministarstvo za poljodjelstvo, Kraljevski ugarski državni riječko-mjernički ured u Osijeku i Gradsko poglavarstvo dogovorili su udjele novčanih prinosa za regulaciju rijeke Drave kod Osijeka. Stoga je Gradsko poglavarstvo na sjednici, koja je održana 20. ožujka 1894. godine, donijelo zaključak kojim je »odobreno naredbom br. 57.442 iz 1894. da se gradska općina obvezuje da će za gradnju koja je započela 1894. godine i koja će kontinuirano teći do 1909. plaćati u narednih 15 godina godišnje 3.000 forinti za izvedbu tih regulacijskih radova ukupno 45.000 forinti ili kupiti fašine u navedenom godišnjem iznosu«. Gradsko poglavarstvo je pet dana nakon održane sjednice uputilo dopis Kraljevskom ugarskom državnom riječko-mjerničkom uredu u Osijeku »da će na temelju zaključka Gradskoga poglavarstva doprinos namiriti, ne u fašinah nego u gotovom novcu«. Predloženi regulacijski radovi tekli su od 1894. i nastavljeni sljedeće godine u kojoj je Kraljevski ugarski državni riječko-mjernički ured u Osijeku uputio Poreznom uredu u Osijeku naredbu Kr. ug. ministra za poljodjelstvo od 27. svibnja te godine »da od godine 1895. do 1909. na dan 1. lipnja svake godine od poglavarstva slob. i kr. grada Osijeka preuzme spomenuti prinos«.[8]

PRIJEDLOG IZGRADNJE ZIMSKE LUKE U SKLOPU REGULACIJSKIH RADOVA

Do kraja listopada 1895. Kraljevski ugarski državni riječko-mjernički ured u Osijeku podnio je Gradskom poglavarstvu izvještaj provedenih regulacijskih radova. Navedeno je sljedeće: »U svrhu poboljšanja brodarstvene pruge započeta je gradnja obaloutvrde na desnoj strani u Gornjem gradu od solare 600 m duljine, koje će gradnje stajati 19.297 forinti i 80 novčića te zatim nastavak obaloutvrde u Donjem gradu u svrhu poboljšanja brodarstvenog puta uz trošak od 16.572 forinte i 59 novčića te će se u narednim godinama sve do dravskog ušća nastaviti pa da cijela riječka pruga Osijek – dravsko ušće sređena bude«.[9]

Za sljedeću godinu je Kraljevski ugarski državni riječko–mjernički ured u Osijeku izradio projekt uređenja dravske obale kod Gornjega grada pa je na temelju toga uputio 21. svibnja 1896. Gradskom poglavarstvu zaključak vezan za reguliranje desne obale rijeke Drave na potezu od Ribarskoga trga (današnja Ribarska ulica) do Pukovnijskoga vrta (današnja Ulica Vjekoslava Hengla). Projektni radovi u trajanju od dvije godine odnosili su se na utvrđivanje dravske obale i gradnju gradskog pristajališta. Prema izvedbenom planu i provedbi radova navedeni obalni prostor bi za vrijeme tih radova bio »zapre-

6 HR-DAOS-6 (Fond Gradsko poglavarstvo), kutija 6254, Zapisnik gradskoga poglavarstva od 16. 2. 1894., spis br. 2.160, 17. 2. 1894.

7 HR-DAOS-6 (Fond gradsko poglavarstvo), kutija 6254, Povjerenstveni prijedlog od 19. 3. 1894., spis br. 2.942, 26. 3. 1894.

8 Isto, Dopis kr. banskog savjetnika Štrbca, spis br. 24.301, 25. 12. 1896.

9 Isto, Dopis Gradskom poglavarstvu, spis br. 15.286, 31. 10. 1895.

mljen građom Kr. ug. riječ. mjerničkog ureda« pa je Ured od grada Osijeka tražio »izmještanje s tih mjesta dravske obale« gradskih pjeskara i ribara, koji su tu svojim lađama pristajali i prodavali ribe. Stoga im je Gradsko poglavarstvo moralo odrediti novo mjesto za njihov rad. Uoči početka radova 26. svibnja 1896. godine proveden je očevid od strane imenovana gradskog povjerenstva da bi se moglo provesti »oslobođenje« toga dijela gornjodravske obale u svrhu provedbu planiranih radova.[10]

Prema priloženom planu, trebala se »izvesti obaloutvrdna gradnja« na navedenom potezu u gradu Osijeku, čijom bi se »izgradnjom pokrenula važna pitanja« vezana za rješenje ulijevanja raznih gradskih kanala i velikih riječnih zapreka.[11] U razdoblju od 1895. do 1909. godine Ugarsko ministarstvo za poljodjelstvo u Budimpešti trebalo je u svrhu spomenutih regulacijskih radova plaćati godišnje po 3.000 forinti u blagajnu Gradskoga poglavarstva »za doprinos k troškom radnjah reguliranja rijeke Drave što će se izvesti u području grada Osijeka«. (Međutim, do lipnja 1896. novac za tekuću godinu nije bio uložen.)[12]

Budući da su počeci navedenih radova planirani u srpnju 1896., krajem lipnja je Gradsko poglavarstvo donijelo odluku da se »ribarima opredijeli mjesto za njihove lađe nedaleko od Sedlakovićeva zemljišta na dravskoj obali u Gornjem gradu, jer se ribaranjem bave samo ribari iz Gornjega grada, i to Martin Žetić, Josip Rihard i Eduard Kremplhofer«. Pjeskare je trebalo izmjestiti s Ribarskoga trga, pa im je planirano mjesto za rad kod solare na Solarskom trgu. Uoči početka radova na lokaciji su se okupili članovi posebnog povjerenstva u sljedećem sastavu: gradski kapetan Eugen Gayer i gradski inženjer Otokar Kralj te gradski zastupnici Josip Mayer, Stjepan Heim i Koloman Šeper.[13] Nakon što je izložen cjelokupni projekt pokrenuta je rasprava zastupnika Gradskoga poglavarstva o reguliranju navedenoga dijela gornjodravske obale te je sredinom srpnja izabrano posebno povjerenstvo koje je Kr. ug. drž. riječko–mjerničkom uredu u Osijeku uputilo »bojazan da će se izvođenjem nasipa po predložećem projektu veoma oštetiti, tj. onemogućiti istovarivanje i utovarivanje brodova na desnoj obali Drave uzduž Gornjega grada Osijeka, te da će se time lako uništiti današnja živahnost prometa u Gornjem gradu Osijeku. Razlozi ovoga mnijenja su sljedeći: Izgradnjom poprečnoga nasipa od Ribljega trga prema sredini Drave zamuljit će se veliki komad današnjega pristaništa zapadno od Ribljeg trga, te će se na zapadnoj strani, ionako danas već suženo pristanište još većma umanjiti«. Nadalje se »razabire da uzdužni nasip, vodeći od poprečnoga nasipa prema Pukovnijskom vrtu, neće možda izgraditi se odmah u projektnoj visini, uslijed čega pogibelj prijeti, da će Drava kod većeg vodostanja preko negotovljenog nasipa u prostor leći između nasipa i obale, te nasipati mrtvi materijal radi čega će se istočna strana ležeća između nasipa i bajera zamuljiti i tako pristajanje brodova i na istočnoj strani onemogućiti. Prema tomu postoji daleko opravdana bojazan da će se za vrijeme izvođenja projekta brodarstvu na desnoj obali Drave uzduž cijeloga Gornjega grada Osijeka veoma otežati, ako ne i sasvim onemogućiti«. Stoga je povjerenstvo utvrdilo da »grad Osijek u svom prometnom interesu mora na svaki način gledati da kontinuiranje brodarskoga prometa u svem opsegu održi te povjerenstvo mora na svaki način težiti za tim da se projektirane gradnje izvađaju tako da se za vrijeme gradnje bodarstvo na obali može održati«. Također je gradsko povjerenstvo podržalo projekt jer je »u interesu prometa i u interesu riječnoga brodarstva već od davnina težnja grada Osijeka da se na desnoj obali kod Gornjega grada izgradi valjano pristanište u kom bi se u ljetno doba brodovi tovarili i istovarivali, a zimi bi mogli prezimiti«. Navedena je težnja Grada obrazložena predstavkom »visokom Kr. ug. ministarstvu za poljodjelstvo sa zamolbom da se sada prilikom izvođenja ovih regulatornih radnjah podjedno i željeno pristanište uredi, a u tu svrhu da se poprečni nasip i uzdužni nasip od Ribljega trga do Pukovnijskoga vrta prošire po vrhu na 8 – 10 metara gornje površine tako da se po njima promet kolima omogući; desni bajer pako ležeć južno od nasipa da se ogradi i u takvo stanje stavi da na njemu brodovi pristajati mogu... Izvođenje ove težnje mora grad Osijek svim silama u svom interesu zahtijevati, jer ako se tomu ne udovolji cijela projektirana regulacija Drave, doduše uzduž grada Osijeka, riječku opću plovidbu na Dravi neće pobolj-

[10] Isto, Spis br. 95.475, 22. 5. 1896.; Spis br. 9506, 22. 5. 1896.

[11] Isto, Spis br. 9607, 23. 5. 1896.

[12] Isto, Spis br. 13.004, 11. 7. 1896.

[13] Isto, Spis br. 9804, 27. 5. 1896.

šati nego će s druge strane brodarstveni promet gradu Osijeku zapriječiti, te time gradske interese kao i opće prometne interese veoma oštetiti.« Prihvativši navedeno, planirani radovi mogli su započeti »čim nastupi za taj posao nužno potrebno vodostanje«.[14]

U međuvremenu je radi izgradnje, tj. »uređenja zimskog utočišta, odnosno pristajališta« Gradskom poglavarstvu stigao dopis u kojem kr. tehnički savjetnik Kr. ug. drž. riječko–mjerničkog ureda u Osijeku odgovara da »za sada jošt ništa nakanjeno bilo nije, a niti je za izvedbu takovoga od strane kr. ug. ministarstva poljodjelstva na zatraženo niti dozvola podijeljena«. Zato je 16. lipnja te godine održana sjednica Gradskoga poglavarstva na kojoj je nazočio i veliki župan dr. Theodor Pejačević i gradonačelnik Konstantin Graff te je donesen zaključak na temelju dopisa o planu gradnje »na gornjogradskoj obali zimske luke da se prije nego što započnu radnje oko obaloutvrde i regulacije desne obale Drave u Gornjem gradu odredi zajednička povjerenstvena rasprava te da tim radnjama ne bi privremeno onemogućio promet na gornjogradskoj dravskoj obali i da opredijeli mjesto da mogu za vrijeme regulatorne radnje lađe sa robom tamo pristajati. S obzirom što pitanje reguliranja desne obale Drave, a naročito Gornjeg grada zasijeca u vitalne interese trgovačkog prometa grada Osijeka, te što grad Osijek nije žalio za prinose za to reguliranje veoma znatnih žrtava, to pošto će regulatorne radnje prema njihovom velikom opsegu duže vremena trajati te da je nedogledna šteta za osječku trgovinu i promet, koja bi mogla nastati kada bi za vrijeme tih radnjah pristajenje teretnih lađah, utovarivanje i istovarivanje na dravskoj obali gornjogradskoj onemogućeno bilo...«[15]

Na sva zbivanja oglasila se i Trgovačko-obrtnička komora 22. lipnja 1896. izjavom da navedeni Ured namjerava provesti »davno iščekivanom provođenju reguliranja desne obale Drave uzduž Gornjega grada Osijeka. Sa uređenjem ovoga dijela rijeke Drave spajala se je u domaćem trgovačkom svijetu već davana želja da se podjedno s uređenjem desne obale uzduž Gornjega grada priredi i shodno pristanište u kom bi se u ljetno doba brodovi tovarili i istovarivali, a u zimsko doba prezimiti mogli. U prvome slučaju bi se odstranile česte i velike poteškoće sa pretovarivanjem robe na i sa brodova, a u drugom slučaju, pak, ostajala bi množina brodova sa svojom momčadi u Osijeku preko cijele zime, te bi se time cijelo brodarstvo upravo udomilo u gradu Osijeku. Međutim, razabire se iz posljednjih rasprava gradskoga zastupstva da se zaista namjerava, i to uz znatnu materijalnu potporu grada Osijeka, na skoro izvesti ta regulacija rijeke Drave, ali da se ne namjerava podjedno izvesti željeno pristanište, navodno iz razloga što su njeki osječki trgovci protestovali proti izvođenja pristaništa. Poznavajući mjesne trgovačke odnošaje u gradu Osijeku, a poznavajući i mijenje ovomjesnih trgovaca u tom pogledu mora potpisana komora odlučno poreći mogućnost da su ikoji osječki trgovci makar kojim načinom izjavili da su protiv uređenja riječkog pristaništa u Osijeku, jer takova izjava bila bi baš upravo protivna interesom osječke trgovine. Potpisana Trgovačko–obrtnička komora za Slavoniju, kojoj razvoj trgovine naročito u gradu Osijeku veoma na srcu leži i mora tim povodom slavnom Gradskom poglavarstvu izjaviti da je brodarsko pristanište za održanje trgovačkog prometa veoma nuždno, te da slavno Gradsko poglavarstvo nikako ne propusti priliku koja mu se jur namjernim uređenjem osječke obale Drave pruža poradi svim silama da se davnašnja želja cijeloga osječkog žiteljstva ispuni u čemu je i potpisana Komora pripravna slavno Gradsko poglavarstvo svojski poduprijeti.[16]

»BITKA« ZA OSTVARENJE IZGRADNJE ZIMSKE LUKE

Kr. ug. drž. riječko–mjernički ured u Osijeku uputio je 10. srpnja 1896. Gradskom poglavarstvu dopis u kojem navodi da je »po njegovoj preuzvišenosti kr. ministra za poljodjelstvo u Budimpešti odobrena izvedba i građevna osnova vezana za reguliranje gornjodravske obale razrađena potanko« te usvajan prijedlog izgradnje pristaništa, tj. Zimske luke. Stoga je sastavljeno zajedničko povjerenstvo od strane Grada i Kr. ug. drž. riječko–mjerničkog ureda u Osijeku koje se 15. srpnja sastalo u 8.00 sati u

[14] Isto, Zapisnik od 15. 7. 1896.

[15] Isto, Spis br. 9864/896., 16. 6. 1896.

[16] Isto, Dopis Trgovačko-obrtničke komore za Slavoniju u Osijeku upućen Gradskom poglavarstvu, spis br. 11.966, 22. 6. 1896.

prostorima »gornjogradske varoške kuće« (zgrada uglovnica na današnjem Trgu Ante Starčevića i u Ulici J. J. Strossmayera) u svrhu provedbe predloženih radova. Članovi Gradskog povjerenstva bili su Ignjo Frey, Vaso Gjurdjević, Stjean Heim, Vaso Muačević, Koloman Šeper, dr. Wilim Winter, gradski vijećnik Nikola Virovac i gradski nadinženjer Otokar Kralj. Nakon kratkoga sastanka članovi oba povjerenstva su se uputili na lokaciju na gornjodravskoj obali.[17] Nakon što su obišli područje od Ribljega trga do Pukovnijskoga vrta, potvrđeno je da mogu započeti regulacijski radovi koji će »uzduž grad Osijeka poboljšati plovidbu po rijeci Dravi, ali s druge strane brodarstveni promet u gradu Osijeku zapriječiti, te time i gradske interese kao i opće prometne interese veoma oštetiti«.[18]

Ti radovi, odobreni od strane Kr. ug. ministarstva za poljodjelstvo iz Budimpešte bili su nastavak regulacije rijeke Drave od mađarskoga grada Barcsa do ušća Drave u Dunav, koja je započela 1894. godine, nastavljala se tijekom narednih godina, te je 1896. stigla do gornjodarvske obale grada Osijeka. Planirana gradnja bi se izvodila tako da »dravska obala, koja je težište trgovačkog prometnog saobraćaja, bude brodovima i splavovima nužno pristanište u kojem bi se roba u ljeto u brodove i splavi mogla tovariti i istovarivati, a u zimsko doba u sigurnom skloništu prezimiti...« Utvrđeno je da će se na potezu Gornjega grada »počev od Ribljega trga izvesti popriječni okomiti nasip po prilici 100 m u rijeku, a zatim paralelni nasip prema Pukovnijskom vrtu... Oba nasipa će se izvesti samo u visini gradnje vodostaja, i to u širini gornje površine od 2.60 m tijekom tekuće godine, a da će se naknadno povisiti na visinu preko najvišeg vodostaja«. Također je utvrđeno da će tijekom radova na dva nasipa ipak u tom dijelu Drave biti obustavljen trgovački promet. U obrazloženju je napisano sljedeće: »Gradnjom poprečnoga nasipa od Ribljeg trga prema sredini Drave zamuljit će se veliki komad današnjeg pristaništa zapadno od Ribljeg trga, te će na zapadnoj strani ovako danas već suženog pristaništa, još veoma se umanjiti. Pošto se uzdužni nasip vodeć od poprečnoga nasipa prema Pukovnijskom vrtu ne namjerava odmah izvesti u visini preko najvišeg vodostaja to prijeti pogibelj da će preko negotovljenog nasipa na prostor ležeći između nasipa i obale, nasipati mrtvi materijal uslijed čega će se i istočna strana ležeća između nasipa i bajera zamuljiti, te pristajanje brodova i na istočnoj strani onemogućiti. Prema tome opravdana je bojazan da će za vrijeme izvođenja i pravoga projekta brodarstvo na desnoj obali Drave uzduž cijeloga Gornjega grada Osijeka veoma otežati, ako ne i sasma onemogućiti«. Iz tih razloga je povjerenstvo dobilo zadatak voditi veliku brigu da se »za vrijeme gradnje brodarstvo na obali održati mora, a to bi se dalo na taj način postići, ako se nasipi odmah izvedu u onoj visini preko najvišeg vodostaja rijeke. Nadalje, ako se prostor između nasipa i bajera na istočnoj strani tako jaruža (bagernja) da za vrijeme gradnje brodovi mogu na bajeru pristajati«. Istaknuta je davna želja da se »u interesu prometa i interesu riječnog brodarstva na desnoj obali kod Gornjega grada priredi valjano pristanište... Stoga bi prilikom navedenih regulacijskih radova nužno trebalo izvesti poprječni i uzdužni nasip od Ribljeg trga do Pukovnijskog vrta prošireni na 8 do 10 metara gornje površine tako da bude omogućen po njemu promet kolima, a desni bajer južno od nasipa da se ogradi i stavi u stanje da na njemu brodovi pristajati mogu...«.[19]

Unatoč provedbi regulacije donjega toka Drave i utvrđivanja desne obale, izgradnja Zimske luke u Osijeku nije započela ni krajem ljeta 1896. godine. Na prijedlog velikoga župana Virovitičke županije Theodora grofa Pejačevića sastavljeno je izaslanstvo koje se 6. rujna uputilo u Budimpeštu kr. ug. ministru trgovine Daranyju da »izmole« reguliranje rijeke Drave kod Osijeka, i to »onako kako će najbolje odgovarati trgovačkim i prometnim interesima grada«. Izaslanstvo, na čelu s velikim županom činili su gradonačelnik Konstantin Graff te gradski zastupnici Antun Rotter, Adam pl. Reisner i Nikola Atanasijev Plavšić te gradski nadinženjer Otokar Kralj. Sastanak se održao u svratištu »Kraljica Engleska« u Budimpešti gdje je ministru Daranyju pojašnjen veliki značaj izgradnje Zimske luke za gospodarski, posebno trgovački razvoj grada Osijeka. Ministar je obećao da će pažljivo proučiti zahtjev te poslati ministarskog savjetnika dr. Rapaića u Osijek, kao izaslanika vis. kr. ug. ministarstva za poljodjelstvo, koji bi obavio potrebne izvide. (Rapaić je kao referent u tom predmetu, stigao u Osijek 17. prosinca te

[17] Isto, Dopis br. 11.993, 13. 7. 1896.

[18] Isto, Zapisnik zajedničkog povjerenstva, spis br. 13.334, 16. 7. 1896.

[19] Isto, Spisi br. 15.200, 11. 8. 1896.

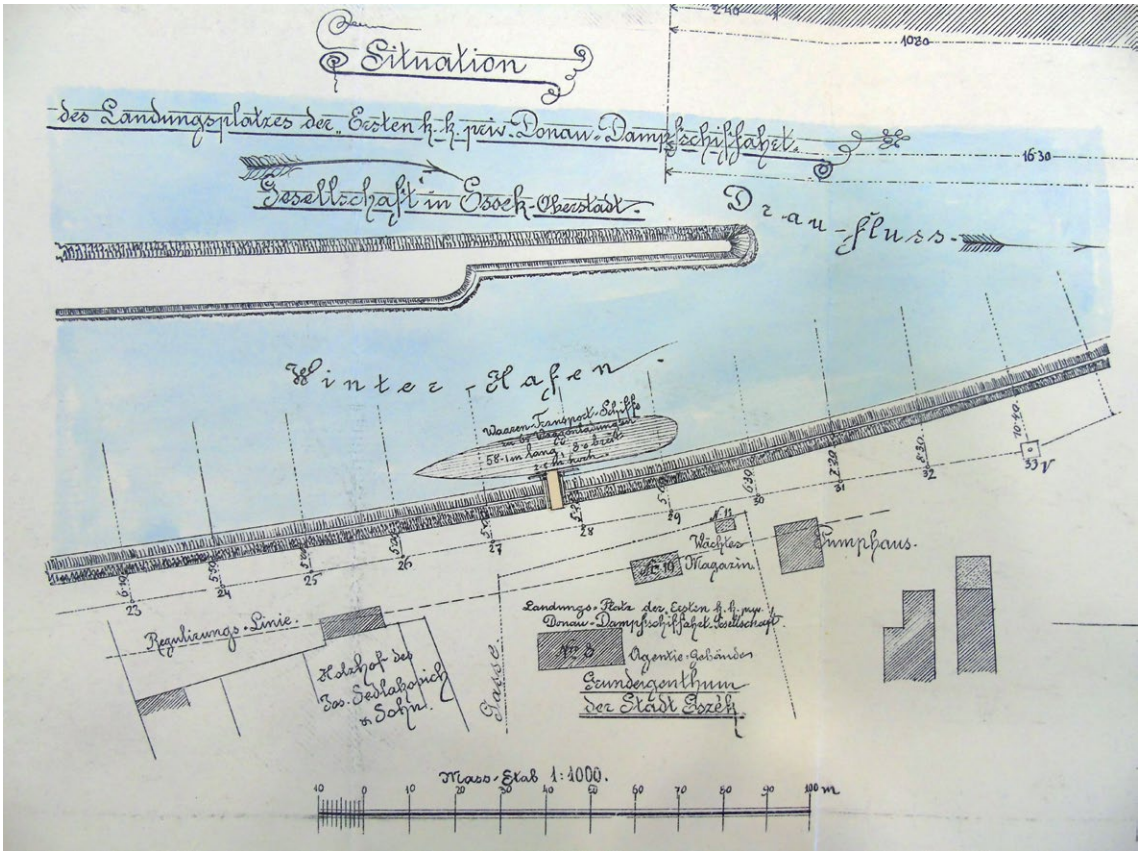

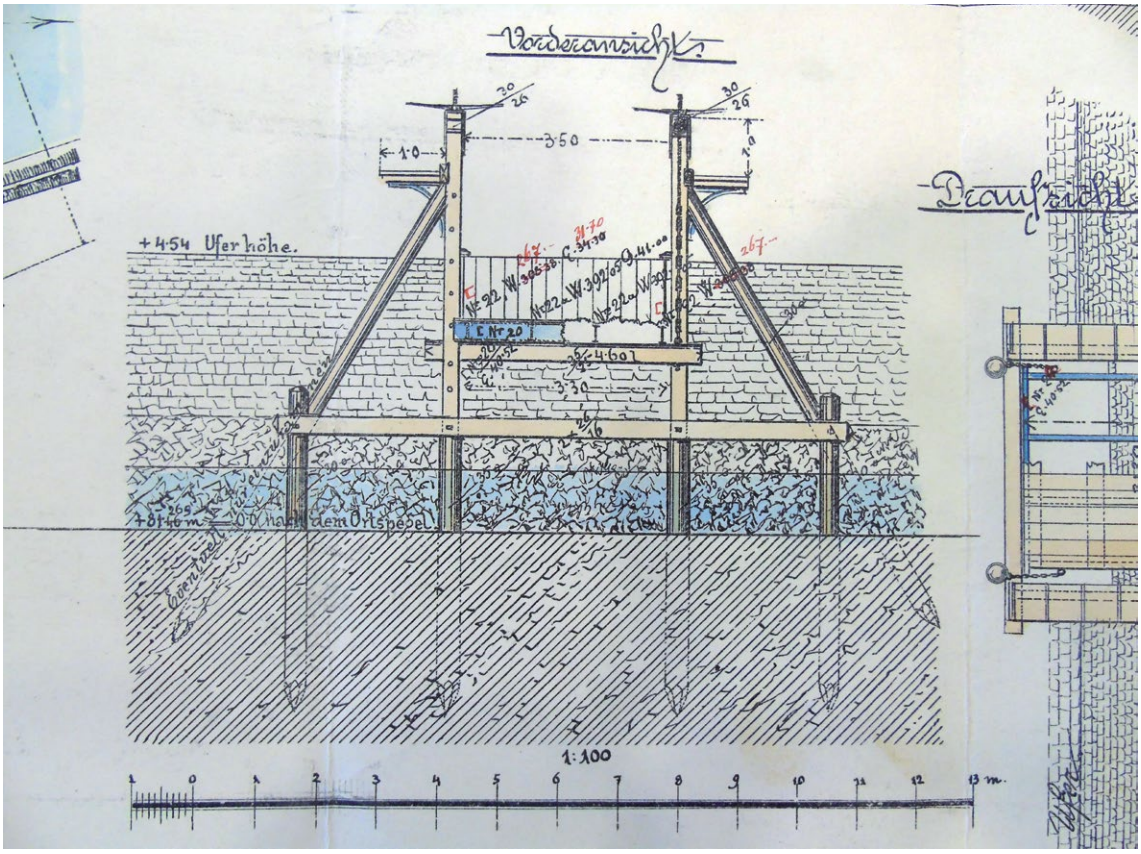

Slika 1. i 2. Nacrt izgradnje Zimske luke (HR-DAOS-10, fascikl 36/bb 5)

godine i »osvjedočio se na licu mjesta o stanju stvari« te dao potporu za izgradnju zimovnika naglasivši »da će predmet naskoro konačno biti riješen«. Međutim, izgradnja Zimske luke nije ni do početka sljedeće godine započela.)[20]

Budući su početkom listopada 1896. godine započeli regulacijski radovi na potezu od Ribarskoga trga prema Pukovnijskom perivoju, Gradsko poglavarstvo je vrlo brzo »uložilo predstavku« Visokom kraljevskom ugarskom ministarstvu za poljodjelstvo u Budimpešti jer je uočeno da se radovi oko utvrđenja gornjodravske obale ne vezuju uz izgradnju zimovnika odnosno Zimske luke. Pojašnjeno je da se radovi ne provode prema prvobitnom projektu, pa prostor buduće Zimske luke postaje »mrtav rukav Drave u koji se izlijevaju glavni kanali sa fekalijama, to je već sad ta mrtva voda uzduž Gornjega grada okužena te se bojati da može kroz to buknuti pošast«. Stoga je početkom prosinca 1896. zamoljen prekid regulacijskih radova po postojećem projektu.[21] Gotovo istodobno je Kr. ug. drž. riječko–mjernički ured u Osijeku uputio Gradskom poglavarstvu dopis u kojem »podsjeća« na prihvaćen plan plaćanja godišnjega prinosa od 3.000 forinti za provedbu regulacijskih radova kod grada Osijeka. Naime, Gradsko je poglavarstvo, nezadovoljno provedbom navedenih radova, uplatu za tu godinu »ostavilo in sunspenso dotle, dok se ne riješi prošnja gradske obćine, da se uslijed izvođenja građevine br. 15 uređeno zimište usavrši prema zahtjevom prometa«. Međutim, Kr. ug. ministar nije usvojio takav zaključak Gradskog poglavarstva, te je radi neuplaćenog »dospjelog obroka zatražio posredovanje Kr. zemaljske vlade u Zagrebu«. Zaključak Zemaljske vlade od 22. prosinca 1896. godine stigao je Gradskom poglavarstvu tri dana potom. U tom dopisu Kr. banski savjetnik Štrbac zaključno je napisao sljedeće: »Glede upitne prošnje priopćeno je gradskomu tomu poglavarstvu rješenje kr. ug. ministra s ovostranim odpisom od 15. listopada o. g. br. 58.889 prema kojem će ta prošnja sačinjavati predmet posebne rasprave na temelju sastaviti se imajućeg tehničkog operata i troškovnika. Taj predmet ne stoji dakle u nikakvu savezu sa prije ustanovljenim prinosom i modalitetom uplate istoga, a stavljanje novih zahtijeva ne može služiti pravnim naslovom za odrješenje od prije preuzete obveze. Pozivlje se stoga gradsko poglavarstvo da rečeni obrok za godinu 1896. sa 3.000 forinti odmah uplati kod kr. poreznoga ureda i da tom izvješće amo podnese, a u buduće da preuzetoj obvezi bez posebnoga naloga udovoljava, dok ta obveza ne prestane ili dok je ne bude obćina gradska riješila«.[22]

KONAČNO IZGRAĐEN PRISTANIŠNI ZIMOVNIK

Pristanišni zimovnik odnosno Zimska luka bila je prijeko potrebna da bi Gradsko poglavarstvo uvelo »reda u smještaju plovnih objekata« i provodilo kontrolu naplate pristanišne pristojbe za brodove (šajke, dereglije i dr.) i plovne objekte (čamce, splavi, kupališta i dr.) koji su tijekom plovidbenih dana povremeno bili usidreni uz gornjodravsku obali, a zimi odnosno u vrijeme nemogućnosti plovidbe rijekom Dravom zbog zimskih uvjeta, ostajali tu usidreni. Izgradnja je bila prijeko potrebna prvenstveno i zbog velikog korištenja rijeke Drave, koja je regulacijom i stalnim utvrđivanjem obala bila plovna.[23]

Budući da u Gornjem gradu nije bilo stalnog pristanišnog mjesta na potezu od Solarskoga trga do početka Pukovnijskoga vrta, brodovi (šajke, dereglje, čamci, splavovi i dr.) su se smještali samovoljno uz gornjogravsku obalu bez plaćanja pristanišne pristojbe, jer pristaništa nije ni bilo. Stoga, u vrijeme priprema za izgradnju zimovnika odnosno Zimske luke na potezu od Ribljega trga do Pukovnijskoga vrta, Gradsko je poglavarstvo nastojalo »uvesti reda u smještaju brodova i drugih plovila te naplaćivati pristojbe za smještaj i boravak usidrenih plovnih objekata«. No, najavom plaćanja raslo je nezadovoljstvo. Tako je npr. Ugarsko riječko i pomorsko društvo, koje je imalo zastupstvo u Osijeku a uz desnu obalu Drave pristajali njegovi brodovi, moralo od travnja 1897. plaćali izračunatu pristojbu Upravi gradskih daća. Paušalom nisu bili zadovoljni, pa su se obratili Gradskom poglavarstvu. Tražili su od

[20] Isto, Spis br. 16.555, 1. 9. 1896.; Spis br. 19.621, 19. 10. 1896.

[21] Isto, Spis br. 23.219, 10. 12. 1896.

[22] Isto, Dopis kr. banskog savjetnika Štrbca, spis br. 24.301, 25. 12. 1896.

[23] Z. ŽIVAKOVIĆ-KERŽE, *Urbanizacija i promet grada Osijeka na prijelazu stoljeća (1868. – 1918.)*, Osijek 1996., 85, 86.

Slika 3. Pogled na pristanište brodova u Gornjem gradu

Gradskog poglavarstva izračun godišnjeg paušala »u ime stanišne pristojbe preko sezone parobrodarskog prometa« za »ugljenarsku lađu toga društva« usidrenu na desnoj obali Drave. Na brodu se nalazila zaliha ugljena potrebna za parobrode koji su doplovili u Osijek i za one koji su Osijeka napuštali. Uprava Gradskih daća je odredila iznos te pristojbe, i to »za velike lađe na dnevnoj bazi iznos od 30 novčića što za jedan mjesec činilo 9 forinti ili kroz 10 mjesecah obične plovidbe 90 forinti«. Temeljem te odluke određen je iznos za naplatu godišnjeg paušala u iznosu od 90 forinti. Suprotno odredbi, Ugarsko riječko i pomorsko društvo je, odlučilo platiti svega 70 forinti uz obrazloženje da je »ugljarska lađa« povremeno pristajala uz desnu obalu Drave kod Gornjega grada, pa zbog toga nisu obvezni platiti čitav godišnji paušalni iznos. Slijedila je prepiska s Gradskim poglavarstvom, odnosno Upravom gradskih daća oko iznosa i plaćanja godišnjeg paušala.[24]

Živost i brojnost plovila na gornjodravskoj obali potvrđuje zapis prema kojem su početkom rujna 1897. uz gornjodravsku obalu od Pukovnijskoga vrta do Kr. solare bili usidreni sljedeći plovni objekti i brodovi: dravsko kupalište Pave Ritterera (smješteno tu kod Ribljeg trga od 1894. godine), »tri ledoloma«, parobrod *Friedrika* i šlepovi Južnog parobrodarskog društva, prazne lađe *August, Anton, Gotfrid, Peter* i *Duna*, privatna otvorena lađa *Franz* u vlasništvu N. Weisza iz Harkanja, lađa Ugarskoga društva iz Budimpešte, parobrod *Bees i Sekser*, šlep br. 91 natovaren ugljenom i šlepovi broj 101 i 103 prazni, »činovnički stan i 38 raznih čamaca« Državnoga riječnog–mjerničkoga ureda, barka Eduarda Kremplhofera, barka Josipa Rieharda, barka Pautz & Dugački, barka Josipa Filakovića, bager Državnoga riječko–mjerničkoga ureda sa više malih čamaca i četiri mala šlepa koji odvoze pijesak, privatna lađa Valentina Vinklera iz Apatina koja prevozi drva, šlep br. 306 u vlasništvu Ugarskoga društva M.F.T.R. koji tovari žito, privatna lađa Johana Valentina Apfala iz Apatina koja je dovezla drva, privatna lađa Franje Rozmayera koja tovari drva, šlepovi Dunavskoga parobrodarskoga društva br. 194, 384 i 614 koji istovaruju žito, te »stanica Dunavskoga parobrodarskoga društva i istog činovništva kupaonica«.[25]

[24] HR-DAOS-6 (Fond gradsko poglavarstvo), fascikl spisa 23.441, Dopis Gradskom poglavarstvu, br. 8.584, 29. 4. 1897.; br. 16.832, 22. 8. 1897.

[25] HR-DAOS-6 (Fond gradsko poglavarstvo), fascikl spisa 23.441, Iskaz.

Slika 4. i 5. Pogled na usidrene brodove u Zimskoj luci

Krajem kolovoza 1897. završene su pripreme oko izgradnje pristaništa zimovnika odnosno Zimske luke, pa su korisnici dijela gornjogradske obale tražili od Gradskoga poglavarstva »povjerenstvene izvide« glede »prikladnoga mjesta za prazne šajke, dereglije i ine lađe ovdašnjih trgovaca« dok traju radovi na izgradnji zimovnika u kojem bi nakon završetka radova bili smješteni navedeni plovni objekti, čak i splavi i vodenice, i to u ljeti »da ne priječe promet te kao paralelno zimovalište u vrijeme prekida prometa po rijeci Dravi u zimskom razdoblju«.[26]

Nakon uplate Kr. ug. drž. riječko–mjerničkom uredu u Osijeku godišnjega prinosa od 3.000 forinti za proteklu 1896. i za tekuću godinu u ljeto 1897. dogovoreno je »da će se još ove godine graditi pristanište za brodove na Dravi, u kojem će isti zimovati«. Stoga se 23. kolovoza iste godine »pod predsjedništvom velikoga župana dra. Theodora grofa Pejačevića« sastalo mješovito povjerenstvo u Osijeku, koje je vijećalo »o načinu i prilikama gradnje luke, o uređenju dravske obale i gradnji skupnoga kanala«.[27] Glede navedenoga prijedloga »ustanovljenja mjesta gdje bi prazne šajke, dereglije i ine lađe ovdašnjih trgovaca ljeti, a gdje zimi pristati mogle da prometu ne smetaju« sastali su se »interesenti«

[26] Isto, Dopis Gradskom poglavarstvu, br. 16.848, 30. 8. 1897.

[27] »Razne vijesti«, *Vjesnik Županije virovitičke*, br. 18., Osijek, 15. 9. 1896., 141; »Razne vijesti«, *Vjesnik Županije virovitičke*, br. 1, Osijek, 1. 1. 1897., 9; »Trgovačko–obrtničke i gospodarstvene vijesti«, *Vjesnik Županije virovitičke*, br. 17., Osijek, 1. 9. 1897., 138.

20. rujna u 9.00 sati u poslovnici tvrtke Reizner & Axmann na Dravskoj obali niže od Solarskoga trga u Gornjem gradu, i to: Kr. ugarski riječko–mjernički ured, Južno mjerničko parobrodarsko društvo, Dunavsko parobrodarsko društvo, Dobrovoljno vatrogasno društvo u Gornjem gradu, Kr. financijsko ravnateljstvo u Gornjem gradu, Axmann & Reizner, Matilda Janda, Sons & Dietinger, veletrgovac Josip Sedlaković, Franjo Rosmayer, Povischil & Keizer, ribari Josip Bichard, Martin Žetić, Emerih Kremplhofer i Josip Filaković te u ime Grada Osijeka upravitelj Gradskih daća Predragović, gradski nadinženjer Konstantin Čutuković i gradski zastupnici Weissmayer, Plavšić i Reizner.[28] Nakon provedena zajedničkog uvida, utvrđeno je a od strane Gradskoga poglavarstva javno objavljeno sljedeće: »1) Uzduž dravske obale od kr. solare do Pukovnijskoga vrta osloboditi kopitnicu u širini od 10 m od gornjega ruba obale da se teglenje i promet slobodno odvija; 2) Na taj dio obale smiju pristati samo riječki brodovi koji će istovarivanje i utovarivanje obaviti u roku od tri puta u 24 sata te nakon istovara i utovara odmah moraju isploviti. Kod pristajanja moraju pristati tako uz obalu da ne smetaju drugim brodovima; 3) Istovarena roba mora biti udaljena 10 m od gornjega obalnoga kraja, a u slučaju te nemogućnosti imade se složiti da između njih i gornjega ruba obale ostane prostor od barem 4 m. Isto vrijedi i za utovarivanje; 4) Istovarena riječka vozila (lađe, šajke, splavovi itd.) moraju se odmah udaljiti iz pristaništa najdulje za 24 sata da ne smetaju dolazećim lađama ili da im posve ne priječe da dođu do pristaništa; 5) Na obali je zabranjeno bacati i odlagati smeće, kao i bacanje smeća u Dravu te je zabranjeno lađe u Dravi katranisati. Označivanje mjesta za utovarivanje i istovarivanje na pristaništu obale Drave pripada gradskom satništvu u dogovoru s upravom gradskih daća«.[29]

Zimska luka zvana pristanišni zimovnik građena je tijekom jednogodišnjega razdoblja od kraja 1897. do kraja 1898. godine. Izvedena je od 20,5. km do 20,1. km u dužini od 600 m kao usporedna gradnja regulacijskih radova na desnoj obali rijeke Drave. Na njezinom početku (20,1. km) postavljena je traverza (šporanj) koja se danas više ne nadzire. Njezinom izgradnjom utvrđivala se i obala na kojoj je izgrađena cesta od granitnih kocaka. Time je u Zimskoj luci dobiven pristanišni prostor od 26.000 m^2, a zimovnik je bio dug 460 m, na ulazu širok 42 m, a na izlasku 64 m. U njega je moglo stati 4 velika i 13 manjih brodova, 17 lađa i 4 vodenice.[30]

ZAKLJUČAK

U kasnijim godinama nastavljeni su radovi na regulaciji rijeke Drave istočno od Gornjega grada – potez uz Tvrđu, Donji grad sve do ušća Drave kod Aljmaša. Istodobno su se provodili radovi »kraj i ispod Barcsa, kod Donjega Miholjca, Moslavine i inim potezima«. Prema objavi ugarskog ministra poljodjelstva za radove u proteklim godinama potrošene su »znatne svote novca, od kojih je već vidjeti uspjeh. Bilo bi željeti«, prema zapisu dvotjednika *Vjesnika Virovitičke županije* »da se regulatorne radnje još brže izvađaju, nu tomu nije moći za sada udovoljiti uslijed ograničenih sredstava...«.[31]

»Asaniranja« Zimske luke su stalna. Tako su npr. godine 1901. izvedeni radovi na izgradnji betonskoga kanala sabirača kod Zimske luke. Prema sklopljenom ugovoru radove je izvodila poduzetnička tvrtka »Klauber i Vajda« iz Budimpešte u vlasništvu Michaela Bascha. Do sredine prosinca izgrađen je: betonski kanal sabirač na dravskoj obali nešto »niže« od Zimske luke, i to u produžetku Kapucinske ulice, od Jägerove ulice i Šamačke ulice do Kolodvorske ceste (prostor današnje Ulice Vjekoslava Hengla) i kanal na dravskoj obali kod Ribljeg trga (današnja Ribarska ulica) »više« Zimske luke. Kanal sabirač izgrađen je velikim profilom u dužini od 190 m. Prva faza je kolaudirana 17. prosinca 1901. godine i odabrano povjerenstvo je utvrdilo »da su sve radnje dobro i stručnjački izvedene, a beton pokazuje propisanu čvrstoću kako sam kanal, tako i utoci za kišnicu i ulazi u kanal su solidno izvedeni i dobro sa kanalom spojeni...«. Kanal izgrađen u produženju Kapucinske ulice »u cijelosti je propisano i dobro izveden i stručnjački spojen sa starim kanalom«. Tarac je bio iz »kamena lomljenaka s željeznim

[28] HR-DAOS-6 (Fond gradsko poglavarstvo), fascikl spisa 23.441, Pozivnica, 15. 9. 1897.

[29] Isto, Spis br. 13.007-1897.

[30] Z ŽIVAKOVIĆ-KERŽE, *Urbanizacija i promet grada Osijeka…*, 92.

[31] »Trgovačko-obrtničke i gospodarske vijesti«, *Vjesnik Županije virovitičke*, br. 16, Osijek, 15. 8. 1898., 128.

kanalskim poklopcem pred Jägerovom ulicom. »Svekoliki kanali na Ribljem trgu su valjano izvedeni i stari kućni kanali sa novim dobro spojeni, beton pokazuje propisanu čvrstoću i voda u kanalima dobro i brzo odtiče«. U sklopu »zemljoradnje nad novim kanalom kod ušća su dobro izvedeni, i to tako da u cijeloj Zimskoj luci neima više niti jednoga kanala, kao ni na obali više Zimske luke otvorenih šanceva«. Za proljeće sljedeće 1902. godine planirani su radovi na izradi svih ušća kanala te pojačanju glavna ušća kanala. Za tu godinu je planirano »kraj Zimske luke po Kraljevskom ugarskom riječko mjerničkom uredu regulirati i nasipati dravsku obalu, i to po odredbi građevne uprave«.[32]

Ulaganja su bila stalna jer su se kontinuirano događala oštećenja obalne utvrde, koja su nastala većinom od strane vlasnika tovarnih lađa prilikom istovarivanja ili utovarivanja robe u brodove. Naime, na onim mjestima gdje su pričvršćene prijelazne daske za ulaz s obale u lađu ili obratno odronjen je, zbog nepozornosti, kameniti tarac obalne utvrde. Napuštajući obalu vlasnici tovarnih brodova nisu popravljali oštećenja nastala učvršćivanjem platnice. Odlazili bi i ostavljali oštećenu obalu za sobom. Stoga je Gradskom poglavarstvu 1914. godine upućena zamolba da se uz dravsku obalu postave redarstvenici koji bi ubuduće spriječili nastanak oštećenja. Istodobno su se umoljavali svi vlasnici crpilišta vodovoda i odvodnih kanala na ispunjenje obveze popravaka dravske obale uz Zimsku luku. Međutim, unatoč čestom dopisivanju, obala nije utvrđena niti do listopada 1914. godine.[33]

No, kako je vrijeme odmicalo u kasnijim desetljećima, čak i u proteklom stoljeću, smanjivao se vodeni promet rijekom Dravom te je Zimaka luka postala i ostala utočište privatnih čamaca i barki koje se koriste u sportsko–rekreacijske svrhe. O njihovom »boravku« na rijeci Dravi u 21. stoljeću brine Motonautički klub »Drava«. Danas je Zimska luka sastavnica dravskog osječkog šetališta, koje je nastalo izgradnjom obaloutvrde 1966. godine nakon posljednje velike poplave u gradu Osijeku.

SUMMARY

The authors direct their research to regulatory work in the lower flow of the river Drava close to the Upper town of Osijek, and they analyse the circumstances which influenced the construction of the Winter harbour in Osijek in the last decade of the 19th century. The strengthening of the steamboat traffic on Drava necessitated regular and systematic regulation of the river in the area close to Osijek, and the Town administratio, influenced by the great district prefect, count Theodor Pejačević, concurrently planned the urgently required construction of the winter harbour. Based on archive sources kept in the State archives in Osijek, the authors follow the development of those works in the period from 1894 to 1898, including all obstacles, problems and numerous negotiations regarding construction of the Winter harbour until the final solution was defined. The Winter harbour was necessary in order for the Town administration to make order in accommodating vessels and administer control in charging fees for ships (chaikas, river barges) and vessels (boats, rafts, public beaches etc.) that occasionally used to be anchored along the coast of the upper Drava during sailing days, and during winter, when sailing along Drava river was not possible due to winter conditions, they remained anchored on that location. In the period of one year, from 1897 to 1898, the 600 m long Winter harbour was being constructed along with the construction of regulatory works on the right bank of the river Drava. Its construction also defined the construction of the granite cube road on the riverside. In this way the Winter harbour obtained the pier area of 26.000 m^2, whereas the winter quarters were 460 m long. It could fit 4 large and 13 smaller ships, 17 vessels and 4 water-mills.

[32] HR-DAOS-6 (Fond gradsko poglavarstvo), kutija 6254, Zapisnik od 16. prosinca 1901., zaprimljen 17. 1. 1902., br. 1237.

[33] Isto, Spis 38.163./1914.

OPORUKA KAO POVIJESNI IZVOR – TRAGOM OPORUKA TRIJU ĐURĐEVČANA IZ PRVE POLOVICE 20. STOLJEĆA

TESTAMENT AS HISTORICAL SOURCE – ON THE TRAIL OF TESTAMENTS OF THREE INHABITANTS OF ĐURĐEVAC FROM THE FIRST HALF OF THE 20TH CENTURY

Vladimir MIHOLEK
Gajeva 22A
Đurđevac

Primljeno / Received: 28. 8. 2019.
Prihvaćeno / Accepted: 15. 11. 2019.
Pregledni rad / Review
UDK / UDC: 347.67(497.525.1Đurđevac)"19"(091)
930.2(093.4)

SAŽETAK

U radu se govori o oporuci kao povijesnom izvoru, a na primjeru oporuka trojice pripadnika različitih staleža s kraja 19. i početka 20. stoljeća, koji su rođeni ili su živjeli i službovali u Đurđevcu. Riječ je o višem i nižem državnom službeniku, te svećeniku. Premda se oporuka smatra sekundarnim povijesnim izvorom, u ovom slučaju ona ima primarnu ulogu u istraživanju biografija oporučitelja i određenih osoba koje se u njima spominju. Rad obuhvaća cjelovite prijepise oporuka i daje na uvid podatke o imovini oporučitelja i njihovu raspodjelu. Prve dvije oporuke daju naslutiti u kojoj su mjeri njezini oporučitelji međusobno povezani i koliko su utjecali na politički i gospodarski razvoj, te na kvalitetu života u Đurđevcu.

Ključne riječi: oporuka kao povijesni izvor, oporučitelji, biografije, Đurđevec, prva polovica 20. stoljeća

Key words: testament as historical source, testators, biographies, Đurđevec, the first half of the 20th century

1. UVOD

Prema pravnom savjetniku iz 1911. godine, oporuka je očitovanje posljednje volje kojom netko postavlja nasljednjika svoje imovine. Zakon daje svakomu pravo slobodno odrediti što će biti s njegovim imetkom nakon smrti. Volja oporučitelja ne smije biti izmamljena na silu ili kakvom prevarom, jer to ne bi bila njegova volja. Zato postoje zakonske odredbe kojih se svatko mora strogo pridržavati da mu oporuka bude valjana. Oporuke su prvenstveno dokumenti pravnoga sadržaja kojima oporučitelji još za života slobodnom voljom raspodjeljuju svoju imovinu obitelji, rođacima i drugima.[1]

Imamo različite vrste povijesnih izvora. Dijelimo ih na primarne i sekundarne. Primarni povijesni izvori su oni koji potječu iz prošlosti, a sekundarni su novija djela u kojima je prikazano nešto iz prošlosti. Još ih možemo podjeliti na materijalne, pisane, slikovne i audio-vizualne (zvučni i drugi multimedijski zapisi). Dakle, oporuke spadaju u pisane povijesne izvore i u sebi sadrže podatke o određenoj osobi, njezinome vlasništvu i nasljeđivanju. Mogu se pronaći u arhiviranim odvjetničkim spisima i obiteljskim ostavštinama. Iz njih se može doznati o imovini oporučitelja, o njegovim nasljednicima i raznima javnosti manje poznatima obiteljskim podatcima. Ako se krene u širinu istraživanja odmah se ukazuje zanimanje o nasljednicima, pa čak i o osobama koje su oporuku sačuvale. Oporuka pri istraživanju određene teme može poslužiti kao sekundarni povijesni izvor koji svojim podatcima temu tek nadopunjuje.

[1] ORTNER, Stjepan. *Pučki pravni savjetnik*, Zagreb, 1911., 48

2. CILJ ISTRAŽIVANJA

U ovome radu oporuka je poslužila kao glavni predmet istraživanja, te kao osnova za istraživanje biografija određenih osoba o kojima dotad nije bilo nekih većih saznanja. Cilj je rada spoznati u kojoj mjeri pojedina oporuka može poslužiti kao povijesni izvor s obzirom na sadržane podatke. Ovdje će biti govora o oporukama trojice Đurđevčana pripadnika različitih staleža s kraja 19. i početka 20. stoljeća, koji su rođeni ili su živjeli i službovali u Đurđevcu. Riječ je o višem i nižem državnom službeniku, te svećeniku. To su oporuke državnog službenika koji je živio i radio u Zagrebu (Matija Kolar), župnika u Đurđevcu (Josip Banješ), i sudbeni kancelist kotarskoga suda u Đurđevcu (Andrija Ormuža). Ostale upotrijebljene izvore, literaturu i periodiku nalagali su podatci samih oporuka s ciljem da se koliko toliko rasvijetle spoznaje o spomenutim oporučiteljima, ali i u njima spomenutih osoba i njihovoj povezanosti.

3. OPORUKA MATIJE KOLARA

3.1. Uvod

Među odbačenim stvarima koje pojedini ljudi smatraju bezvrijednima i bacaju ih u smeće, drugi pronalaze zanimljive predmete, fotografije, razne spise, a ponekad i sitnice koje nekad davno nisu predstavljale nešto posebno i vrijedno. Pronalazimo ih u raznim ladicama, kutijama, ormarima, napuštenim kućama i tavanima. Tako se u jednoj hrpi smeća, odnosno osobnih stvari; dokumenata, pisama, fotografija, razglednica, časopisa, knjiga i raznih tiskanica, pronašlo i ponešto vrijednoga i zanimljivoga. Bilo je to smeće prikupljeno 1992. godine nakon čišćenja kuće pokojne Marte Tomec, uredske službenice koja je stanovala u Ulici Ljudevita Gaja u Đurđevcu. Skromna i samozatajna gospođa, koja se nikad nije udavala, bila je službenica kakvu danas rijetko srećemo; ažurna, točna i pedantna. Posjedovala je sklonost prema čuvanju raznih stvari. Po svemu sudeći, počela je službovati za vrijeme Nezavisne Države Hrvatske ili koju godinu prije, a poslije Drugoga svjetskog rata radila je pri nekoliko đurđevečkih odvjetnika. Između ostaloga, pronađena je i oporuka iz 1912. godine, doduše, ne izvornik, već sudski ovjereni prijepis. S oporukom se zasigurno susrela u jednoj od odvjetničkih kancelarija. Vidjevši njezin sadržaj, zaključila je da je vrijedna i važna za Đurđevec, pa ju je sačuvala. Riječ je o oporuci Đurđevčana Matije Kolara umrloga u Zagrebu 1913. godine. Da se u njoj ne spominje ime uglednog Đurđevčana, te Vladka Mačeka (1879. – 1964.), odvjetnika a kasnije vođe Hrvatske seljačke stranke, zacijelo je ne bi ni spremila. Naime, Maček je bio jedan od desetak oporučnih nasljednika, ali i njezin izvršitelj. Kolarova je oporuka dospjela u Đurđevec najvjerojatnije k jednome od ondašnjih odvjetnika zbog namirenja oporučnih nasljednika. U razdoblju od 1913. pa do početka Drugoga svjetskog rata u Đurđevcu su službovali odvjetnici Iso Lichtenberg[2], Petar Mayer[3], Andrija Peršić[4], Vladimir Sabo-

[2] Izidor (Iso) Lichtenberg, odvjetnik u Đurđevcu od 1895. godine, član nadzornog odbora (1899.) i ravnatelj Prve podravske dioničarske štedionice, te ravnatelj Zadruge za uzajamnu pomoć (1897. – 1899.) u Đurđevcu. Podravac, god. III, 6, 1894., god. IV, 13, 1. VII. 1895.; Nezavisnost, god. III, 25, 22. V. 1909., br. 50, 9. XI. 1912.; Državni arhiv u Zagrebu (dalje DAZ), Sudbeni stol Belovar, Dionička društva i zadruge, knj. III, sign. 40103 i Registar – Društvene tvrtke, sign. 40101

[3] Petar Mayer radio je u Đurđevcu od 1902. kao sudbeni pristav, a odvjetnički ured otvorio je 1905. godine. Bio je dugogodišnji općinski vijećnik, općinski načelnik (1911. – 1916.) i saborski zastupnik izabran 1913. godine, te aktivan u radu vatrogasnoga društva (nadvojvoda 1923. i predsjednik 1928.). Nezavisnost, god. I, 16, 17. III. 1907.; Hrvatske novine, god. XIV, 48, 25. XI. 1905.; Tjednik bjelovarsko-križevački, god. XII. 10, 4. I. 1902.; KUDUMIJA, Mato. *Đurđevac u svijetu i vremenu*, Đurđevac, 1968., 113, 117.; ŠADEK, Vladimir. *Političke stranke u Podravini 1918. – 1941.*, Koprivnica, 2009., 30, 49

[4] Andrija Peršić, odvjetnik i javni bilježnik u Đurđevcu od 1895. godine, dugogodišnji županijski zastupnik i načelnik općine (1907.). U Hrvatski sabor izabran je 1906. godine. Djelovao je u podružnici Gospodarskoga društva (predsjednik i blagajnik), te u tamburaškom društvu Preradović (predsjednik 1903.). KOLAR DIMITRIJEVIĆ, Mira. *Trnovit životni put đurđevečkog političara Tome Jalžabetića*, Đurđevečki zbornik, Đurđevec, 1996., 257.; ŠADEK, V. *Političke stranke u...,* 25; Podravac, god. IV, 15, 15. VIII. 1895., god. XI, 7, 1. IV. 1903.; Gospodarski list, god. 39, 4, 20. II. 1891., god. 40, 10, 20. V. 1892., god. 49, 19, 5. X. 1902.; Nezavisnost, god. I, 49, 2. XI. 1907., god. III, 9, 30. I. 1909; Izvještaj Bjelovarsko-križevačke županije za 1893., 1895. i 1896.

lić[5] i Josip Beganić[6]. Budući da je Beganić bio najmlađi od spomenutih odvjetnika, a radio je i nakon rata, vjerojatno je preuzeo kancelariju i spise jednog od spomenutih odvjetnika, pa tako i Kolarovu oporuku. Za pretpostaviti je da je Marta Tomec službovala kod Beganića i tako se je domogla.

3.2. Tko je Matija Kolar?

Postavlja se pitanje – tko je Matija Kolar i što ga to veže s Vladkom Mačkom? Matija Kolar rođen je u Đurđevcu (kbr. 309) 1841. godine od oca Stjepana Kolara (1800. – 1846.) i Katarine rođene Marić, a rodilo mu se najmanje sedmero braće. Njihov točan broj nije moguće točno utvrditi jer za istraživano razdoblje nisu sačuvana sva godišta crkvenih matičnih knjiga rođenih. U to doba, dakle za vrijeme Vojne krajine, Kolari su bili mnogobrojni u Đurđevcu. U oporuci spominju se braća Josip i Janko (Ivan), te sestre Marica, Katica i Dorica. Josip (supruga Ana rođena Pavin), Janko (supruga Doroteja rođena Pavleković), Marica (suprug Bolto Židovec), Katica (suprug Bolto Bažulić) i Dorica (suprug Josip Šimunic) živjeli su u Đurđevcu i najvjerojatnije se bavili poljoprivredom. Ivan i Đuro otišli su na školovanje kao i Matija; Ivan je postao šumarom, a Đuro vojnim časnikom.[7] Potrebno je napomenuti da od loze Mirka (Emerika) Kolara, Matijinog strica, potječe ugledna povjesničarka prof. Mira Kolar Dimitrijević.[8]

Slika 1. Matija Kolar sa suprugom Idom Kolar rođenom Matasović (izvor: MAČEK, Andrej i Nino ŠKRABE. *Maček izbliza*, Zagreb 1999., 10)

Ivan Kolar (21. lipnja 1845. – Zagreb, 18. siječnja 1810.) je u Rakovcu 1867. godine završio realku kao odlikaš, pa se odmah upisao na Šumarsku akademiju u Mariabrunnu pokraj Beča gdje je 1870. godine s odličnim uspjehom završio šumarske znanosti. Kao krajiški stipendist poslan je na gospodarstvo kneza Fürstenberga u Pürglitzu u Češkoj. Tamo je proveo 15 mjeseci, a nakon toga u Beču položio državni ispit (1871.) za samostalno vođenje šumskoga gospodarstva. Iste godine postao je šumarom pri Šumskom

[5] Vladimir Sabolić (1900. – 1948.) studirao je pravo u u Beču i Zagrebu, gdje je diplomirao 1922. godine. Iste godine stupio je na službu kao kotarski pristav u Đurđevcu, a potom je radio kod đurđevečkih odvjetnika Josipa Beganića i Marijana Sabolića. Od 1928. do travnja 1941. godine vodio je vlastiti odvjetnički ured u Đurđevcu. Bio je predsjednik Vatrogasnog društva (do 1932.), jedan od prvih nogometaša u Đurđevcu i predsjednik nogometnog kluba Graničar (1928.), tajnik pjevačkog društva Preradović (do 1933.). Kao haesesovac bio je tajnik kotarskoga odbora HSS-a u Đurđevcu, a 1939. godine istupio je iz stranke i postao organizator ustaškog pokreta u đurđevečkom kraju. Nakon proglašenja NDH imenovan je ustaškim povjerenikom za kotar Đurđevec, zatim velikim županom Velike župe Posavje u Brodu na Savi, te velikim županom Velike župe Bilogora u Bjelovaru (od prosinca 1942. do travnja 1944.). Obnašao je i dužnost državnog tajnika i, uoči sloma NDH, ravnatelja unutrašnje uprave MUP-a. U svibnju 1945. uspio je prebjeći u Austriju. U proljeće 1948. godine ilegalno je ušao u Hrvatsku, sudjelujući u Kavranovoj akciji (Operaciji Gvardijan). Po prelasku granice uhićen je, osuđen na smrt, te pogubljen. ŠADEK, Vladimir. Kontraverzni političar Vladimir Sabolić (1900. – 1948.) i njegovo djelovanje na području đurđevačke Podravine, Podravski zbornik 44/2018, Koprivnica, 2018., 64; Tko je tko u NDH, Zagreb, 1997., 353.; HODALIĆ. Ivan i suradnici. *Graničar 1919. – 1999.*, Đurđevac, 2000., 9

[6] Josip je Beganić kao odvjetnik i javni bilježnik službovao u Đurđevcu od 1912. do 1963. godine. www.hok-cba.hr/lgs/.axd?t=16&id=119/file:///C:/Users/home/Downloads/Popis-odvjetnika_WEB%20(1).pdf, pristup ostvaren 3. 5. 2014.

[7] U pomoćnoj crkvenoj matičnoj knjizi nije navedena godina njegova rođenja jer nije sačuvana matična knjiga rođenih đurđevečke župe iz tih godina. Utvrđena je prema godini starosti upisanoj u sačuvanoj osmrtnici. Župni arhiv rkt. župe sv. Jurja mučenika u Đurđevcu, Status animarum (Stališ duša) župe sv. Jurja mučenika u Đurđevcu 1866.; Osmrtnica Matije Kolara (poslana poštom Kati Bažulić u Đurđevcu). Dokument se nalazi u vlasništvu autora ovog rada.

[8] CIK, Nikola. »Preci i rođaci prof. Mire Kolar-Dimitrijević«, Mira Kolar i Podravina. Zbornik radova sa znanstvenog skupa u povodu 80. obljetnice prof. dr. sc. Mire Kolar Dimitrijević, urednici Hrvoje Petrić i Dragutin Feletar, Koprivnica, 2013., 131

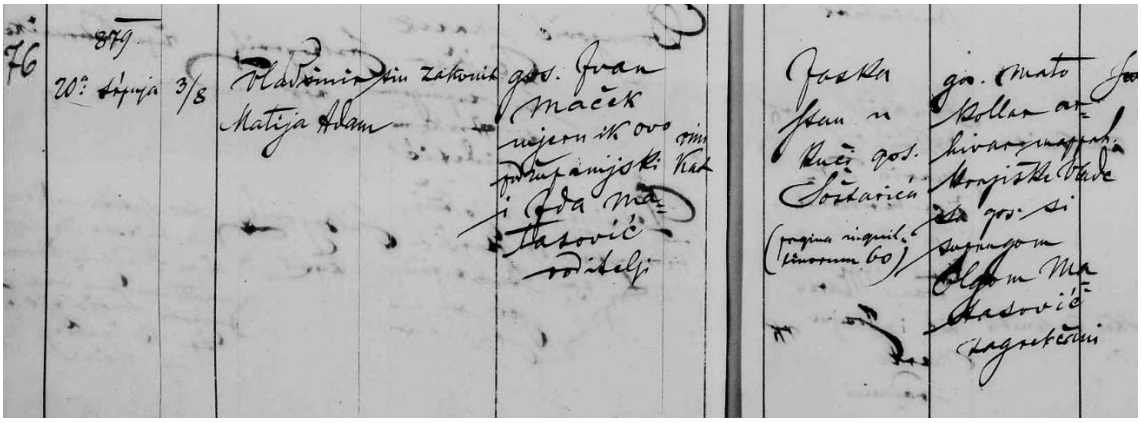

Slika 2. Evidencija o krštenju Vladka Mačeka (izvor: Matična knjiga umrlih 1913. – 1914. rkt. župe sv. Marije u Zagrebu, https://familysearch.org/)

uredu u Otočcu, odnosno upraviteljem šumarije u Vrhovinama, a potom u Škarama i Brlogu. Od 1882. radio je kao zamjenik kontrolnog nadšumara, a od 1884. godine kao privremeni upravitelj istog ureda. Iduće godine premješten je u Kraljevsko šumarsko ravnateljstvo u Zagrebu, gdje je napredovao do 1909. godine kad je imenovan kraljevskim šumarskim nadsavjetnikom. Bila je to najviša čast koju je dotad postigao jedan hrvatski šumarski stručnjak. Bio je dugogodišnji član i odbornik Hrvatsko-slavonskoga šumarskog društva, a od 1893. godine i tajnik. Oženio je Julijanu pl. Borotha, kćer časnika Simeona pl. Borothe (vjenčani 1877.). Imali su sina i kćer. Umro je u Zagrebu 18. siječnja 1910. godine.[9]

U pomoćnoj župnoj matičnoj knjizi (Status animarum) đurđevečke župe, uz ime Matije Kolara olovkom je dopisano *lajtenant* (poručnik), dakle vojni čin.[10] Taj nas podatak navodi na zaključak da je Matija isprva polazio vojnu školu, te u vojsci stekao čin poručnika. Nakon vojne službe živio je u Zagrebu radeći kao kraljevski arhivar u Arhivu mapa za krajišku, a potom i građansku Hrvatsku i Slavoniju, koji se nalazio u sastavu Zemaljskog financijskog ravnateljstva.[11] Oženio je Olgu Matasović, sestru Mačkove majke Ide. One su pak bile kćerke graničarskog kapetana Adama Matasovića i Antonije Szelanski, kćeri poljskoga plemića izbjeglog iz Poljske u Hrvatsku iz političkih razloga. Tog braka vjerojatno ne bi ni bilo da igrom slučaja Mačkovi nisu stanovali u istoj zgradi gdje i Kolar – u hodniku jedni nasuprot drugih. Zapravo, kuća je bila Kolarova. Kolar je tako upoznao buduću suprugu, pa su obitelji postale vrlo bliske. Najposlije, Kolarovi su postali krsni kumovi maloga Vladka i prigrlili ga kao svoga sina, jer su bili bez djece. (Slika 2.) Tada se razvila obostrana ljubav i poštovanje pa je Matija bio Vladku i više od kuma. Vladko ga je od malih nogu zvao »tetec Mato«, dok je Matija Vladka smatrao svojim nećakom.[12]

Evo kako Andrej Maček[13], Vlatkov sin, koji je zajedno s ocem i obitelji izbjegao u Sjedinjene Američke Države, opisao Matiju Kolara:

»Mislim da je tetec Mato također bio u državnoj službi, ali se za razliku od svog šurjaka, mog dedeka, nije ustručavao biti otvorenim opozicionarom. Nije se bavio politikom aktivno, ali je primao *Obzor*,

[9] Pokopan je na Mirogoju (polje 14, razred I., br.39). www.gradskagroblja.hr/default.aspx?id=382, pristup ostvaren 3. 8. 2015.; Šumarski list, god. ?, br. 3, 1. III. 1910., 81-84 (nekrolog)

[10] Arhiv rkt. župe sv. Jurja mučenika u Đurđevcu, Status animarum (Stališ duša) rkt. župe sv. Jurja mučenika u Đurđevcu 1866.

[11] Pouzdanih podataka o tome nema, ali se najvjerojatnije radi o spomenutom arhivu koji je, kako se pretpostavlja, osnovan 1860. godine. SLUKAN, Mirela. »Katastarska dokumentacija Arhiva mapa HDA«, Arhivski vjesnik, god. 40, 1997., 141

[12] MAČEK, Andrej i Nino ŠKRABE. *Maček izbliza*, Zagreb, 1999., 7, 11

[13] U knjizi piše o svome ocu i rado se prisjeća Matije Kolara, ali ne navodi gdje je radio i odakle je porijeklom. Srećom, sačuvao je fotografiju Kolara sa suprugom.

ALFRED KOLAR ces. i kr. major u m., gospodjica MARIJA KOLAR i gospodja VILMA DERENČIN rodj. KOLAR javljaju u ime svoje, i sve ostale rodbine prežalostnu vijest, da im je premili i nezaboravni stric blagorodni gospodin

Matija Kolar

kr. arhivar mapa u m.

u subotu dne 17. svibnja u ½ 2 sata u jutro, nakon teške boli primivši sveta otajstva umirućih u 73. godini života blago u Gospodinu usnuo.

Smrtni ostanci nepreždaljenog pokojnika blagoslovit će se u ponedeljak 19. svibnja u 4 sata po podne u kući žalosti, Prilaz broj 6, te sahraniti na skupnom groblju na Mirogoju u obiteljskoj arkadi na vječni počinak.

Misa zadušnica čitati će se utorak dne 20. svibnja u 9 sati prije podne u župnoj crkvi sv. Marka.

Počivao u miru!

U ZAGREBU, dne 17. svibnja 1913.

Prvi hrvatski zavod za sjajne pogrebe u Zagrebu, Julio Severinski (Podružnica Rudolfa Lesić) Tisak j. Kuzmanna, Zagreb Gundulićeva ulica 7.

Slika 3. Osmrtnica Matije Kolara od 17. svibnja 1913. (izvor: Vlasništvo autora ovoga rada)

nije imao dlake na jeziku, niti u obiteljskim, niti u javnim stvarima, i dao je svima dao znanja da se protivi mađaronima. To se osobito pokazalo prigodom Vladkova prvog okršaja sa zakonom. Ne znam da li je taj događaj drugdje opisan pa ću ga prepričati po tatinim sjećanjima. Bili su neki lokalni izbori. Mislim da su bili u Pisarovini, a moralo je to biti ubrzo nakon Vladkove mature, dakle odmah poslije 1897. Opozicija je postavila svog kandidata za kojega se mislilo da ima izgleda. No, vladini organi su prevarom uredili tako da se oporbeni glasovi jednostavno nisu zabilježili. Bilo je upravo nevjerojatno da su imali drskosti podastrijeti rezultate bez ikakvih oporbenih glasova, jer se znalo da će barem netko izjaviti da je glasovao za opoziciju. Stvar je došla pred sud, negdje na javnom mjestu u Zagrebu, možda u gradskoj vijećnici ili Saboru, gdje je opozicija opisala prevaru. Ali, sud je to ignorirao i proglasio vladinog kandidata izabranim. Vladko, na galeriji, jednostavno nije mogao pojmiti da bi takva nečuvena besramnost mogla proći bez daljnjega. Gdje je grom s neba? Stavio je ruke oko usta i zaurlao uobičajeni, iako ne baš dobrostivi »Krepali mađarooooni!« Nadao se da će doći do gungule, u kojoj će se njegov ispad izgubiti. Do gungule je došlo, ali tek pošto su sve oči bile uperene u Vladka, sekundu ili dvije. Na izlazu ga je redar potapšao po ramenu, nazvavši ga »mladi gospon« i odveo ga pred sud. Na licu mjesta bio je osuđen na tri dana zatvora. »Jeste li zadovoljni?« upitao je sudac. »Nisam.« »Da li apelirate?« »Apeliram.« »Vaš apel je uvažen. Slobodni ste otići.« Konačna odluka došla je nakon nekoliko tjedana: apel odbijen. Vladkov otac je bio upravo konsterniran i nije htio doći ni blizu zatvora. Ali tetec Mato dolazio je ne samo u posjete, nego mu je svaki dan naručio objed iz gostionice. U starosti se Vladko toga sjećao ne samo s nostalgijom«[14]

Prema osmrtnici, Kolar je umro u subotu 17. svibnja 1913. godine u pola dva sata ujutro »nakon teške bolesti primivši sveta otajstva umirućih«. U crkvenoj matičnoj knjizi umrlih piše da je umro od raka želuca *(carcinoma ventriculi)*. Nakon mise zadušnice u crkvi sv. Marka pokopan je 19. svibnja u obiteljskoj grobnici u malim arkadama na Mirogoju među brojnim uglednicima. Sprovod je vodio kapelan Ljubo Karlo Satler uz pratnju vjeroučitelja Vladimira Horvata i umirovljenog župnika Bišćana.[15] (Slika. 3.)

3.3. Sadržaj oporuke

Prijepis oporuke[16] (Slika 4.) pisan je prema originalu od 24. rujna 1912. godine, a sastavio ga je i napisao sam Matija Kolar. Sastoji se od četiri rukom ispisane stranice i jedne stranice kodicila[17]. Ovjeren je 21. svibnja 1913. godine pri Milanu Mihaljincu, kraljevskome javnom bilježniku, kao sudbenom

[14] MAČEK, A. i N. ŠKRABE. *Maček izbliza*, 11

[15] Matična knjiga mrtvih 1912. – 1916. rkt. župe sv. Marije u Zagrebu, https://familysearch.org/ark:/61903/3:1:3QS7-899C-RSQV?i=161&wc=9R29-DPL%3A391644801%2C391998301%2C392000801&cc=2040054, pristup ostvaren 12. 3. 2016.; Osmrtnica Matije Kolara (poslana poštom Kati Bažulić u Đurđevcu). Dokument se nalazi u vlasništvu autora ovog rada.

[16] Ovjereni prijepis oporuke Matije Kolara od 24. svibnja 1913. godine. Dokument nalazi se u vlasništvu autora ovog rada.

[17] Dodatak oporuci koji može sadržavati sve moguće i dopuštene odredbe, osim imenovanja nasljednika.

povjereniku Kraljevskoga sudbenog stola u Zagrebu. Kolar je započeo oporuku ovim riječima: *Ja Matija Kolar, kr. umir. arhivar mapa na tielu i sviesti posve zdrav, no pošto čovjek nezna dana ni sata svoje smrti, zato izražavam svoju posliednju volju na sliedeći način, koja se ima izvršiti.*

Sljedi popis pokretne i nepokretne imovine (osim gotovine), zatim određuje svoje univerzalne baštinike i izvršitelja oporuke te imovinu koju im ostavlja, a potom navodi koga su sve dužni namiriti iz preostale imovine. Završetak oporuke glasi:

Ovu moju oporuku napisao i podpisao sam vlastoručno. Svaka ina oporuka, koja ne bude ovu moju oporuku obezkriepila nema nikakve vriednosti. Akoli bi tkogod od moje rodbine htio ovu moju oporuku sudbeno napasti, tad ga i sa ovim što sam mu i ostavio eshaerediliram[18]*, a njemu naumljenu baštinu ostavljam univerzalnim baštinikom, a ako bi oporuku napao koj od univerzalnih baštinika, tada izbaštinjujem i njega, a njegov dio imade pripasti ostale zakonite nasljednike.*

U Zagrebu dne 24. rujna 1912.
Matija Kolar v.r.
kr. um. arkiv. mapa

Poslie podpisa nastavljeno isti dan. Univerzalni baštinici dužni su nositi i platiti pogrebne troškove za I. razred, i moje tielo dati pohraniti u obiteljskoj arkadi. Odar neka bude u mojem salonu. Sprovod ide od moje kuće.

U Zagrebu dne 24. rujna 1912.
Matija Kolar v.r.
kr. um. arkiv. mapa

Ova je oporuka glasom zapisnika od danas propisno proglašena. U Zagrebu dne dvadeset i prvoga svibnja tisuću devet sto i trinaeste (21. V. 1913.)

Kr. javni bilježnik
kao sudbeni povjerenik
M. Mihaljinec v.r.

Ovaj se prepis oporuke doslovce sudara s izvornikom, koji se nalazi u ostavinsko-raspravnim spisima iza pok. Matije Kolar. U Zagrebu dne dvadeset i četvrtoga svibnja tisuću devet sto i trinaeste (24. V. 1913.)

M.P.
Kr. javni bilježnik
kao sudbeni povjerenik
M. Mihaljinec v.r.
M.P.
potpis

Zatim slijedi codicil, koji se odnosi na kućnu pomoćnicu, i potpisi svjedoka dr. Vladka Mačka te Đure pl. Trešćeca Branjskog i sina mu Vladimira.

Kolar je iza sebe ostavio: jednokatnu kuću s dvorištem i vrtom u Donjem gradu upisanu u gradskom katastru kbr. 1133 (Prilaz Đure Deželića 6), jednu dionicu Prve hrvatske štedionice (br. 498), pet dionica desetica Hrvatske poljodjelske banke od po 500 kruna (br. 163, 164, 165, 830, 831) na osnovu kojih je ušao u ravnateljstvo banke, 40 dioničkih uložaka od po 100 kruna Prve činovničke zadruge u Zagrebu u kojoj je također bio član ravnateljstva, zatim, kućnu biblioteku, briljantni prsten, prsten s rubinom (dar supruge za zaruke), prsten pečatnjak s monogramom, zlatni sat s lancem, te novac u vrijednosti od 25.000 kruna. Shrvan bolešću oporuku je sastavio 24. rujna 1912. godine, koju je ovjerio Milan Mihaljinec, kraljevski javni bilježnik, uz prisutnost i potpis navedenih svjedoka.

[18] ekseredirati – oduzeti pravo nasljedstva, razbaštiniti

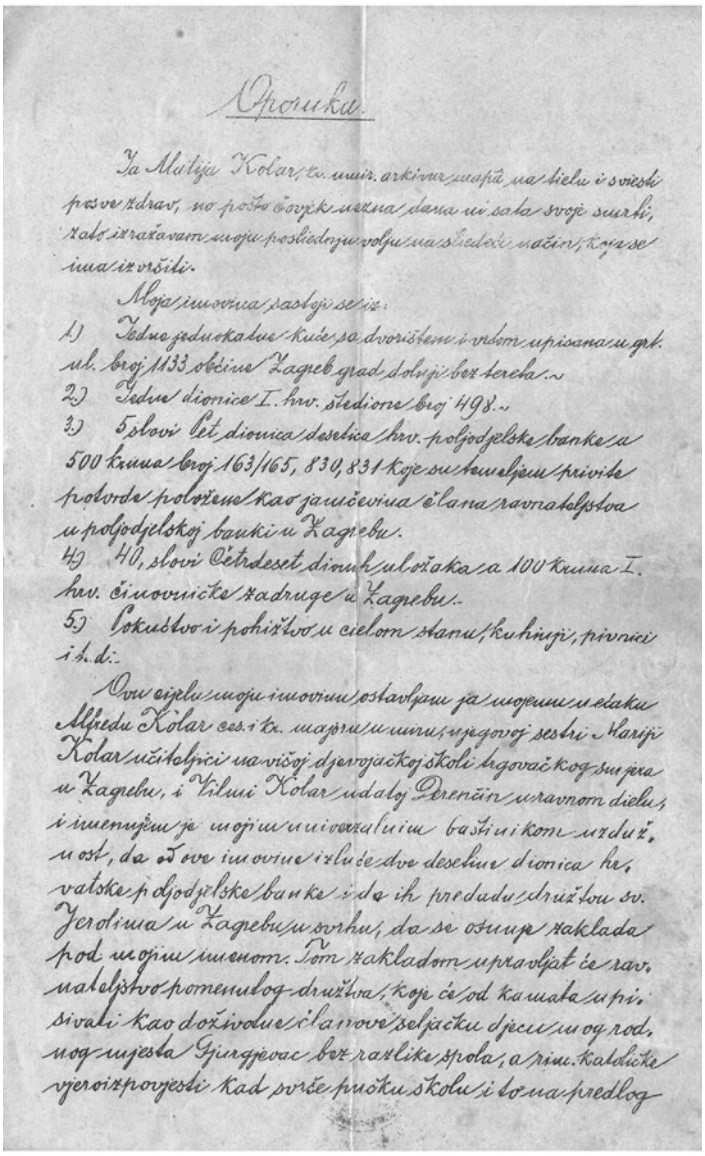

Oporuka.

Ja Matija Kolar, tv. umir. arkivar mapa na sliedu i svieski posve zdrav, no pošto čovjek nezna dana ni sata svoje smrti, zato izražavam moju posliednju volju na sliedeći način, koja se ima izvršiti.

Moja imovina sastoji se iz:

1) Jedno jedukatne kuće sa dvorištem i vrtom upisana u gr. ul. broj 1133 občine Zagreb grad, dolnji bez tereta.–

2) Jedne dionice I. hrv. štedionice broj 498.–

3) 5 slovi pet dionica desetica hrv. poljodjelske banke a 500 kruna broj 163/165, 830, 831 koje su temeljem privide potvrde potvrđene kao jamčevina člana ravnateljstva u poljodjelskoj banki u Zagrebu.

4) 40, slovi četrdeset dionik uložaka a 100 kruna I. hrv. činovničke zadruge u Zagrebu.

5) Pokućtvo i pohištvo u cielom stanu, kuhinji, pivnici i t. d.

Ovu cijelu moju imovinu ostavljam ja mojemu nećaku Alfredu Kolar ces. i kr. majoru u miru, njegovoj sestri Mariji Kolar učiteljici na viđoj djevojačkoj školi trgovačkog smjera u Zagrebu, i Vilmi Kolar udaloj Derenčin u ravnom dielu, i imenujem je mojim univerzalnim baštinikom uzduž, nost, da ove imovine izluče dva deseline dionica hr, vatske poljodjelske banke i da ih predadu družtvu sv. Jerolima u Zagrebu, u svrhu, da se osnuje zaklada pod mojim imenom. Tom zakladom upravljat će rav, nateljstvo pomenutog družtva, koje će od kamata upi, sivati kao doživotne članove seljačku djecu mog rod, nog mjesta Gjurgjevac bez razlike spola, a rim. katoličke vjeroizpovjesti kad pođe pučku školu i to na predlog

Slika 4. Oporuka Matije Kolara, ovjereni prijepis od 24. rujna 1912. (izvor: Vlasništvo autora ovoga rada)

Kuću i spomenute dionice ostavio je nećaku Alfredu Kolaru[19], umirovljenom majoru, njegovoj sestri Mariji Kolar, učiteljici na višoj djevojačkoj školi trgovačkog smjera u Zagrebu i nećakinji Vilmi Kolar, udanoj Derenčin.[20] Oni su kao baštinici bili dužni izdvojiti dvije desetice dionica Hrvatske poljodjelske banke i dodijeliti ih Društvu sv. Jeronima u Zagrebu za osnivanje zaklade pod pokojnikovim imenom. Prema oporuci, zakladom je trebalo upravljati ravnateljstvo Društva koje će od kamata upisivati kao doživotne članove đurđevečku seljačku djecu sa svršenom pučkom školom. Uvjet je bio da kandidati budu rimokatoličke vjere, a da prednost imaju djeca njegovih rođaka. Pokojnik je odredio da djecu predlaže đurđevečki župnik u dogovoru s mjesnim učiteljskim zborom. Društvo je prema iznosu godišnjih kamata moralo odrediti koliko će se djece moći učlaniti. Upravni odbor Društva iduće je godine zakladu prihvatio te upisao prvih pet članova III. reda. To potvrđuje i spomenica Građanske škole u Đurđevcu u bilješkama za školsku godinu 1910/11., u kojoj stoji da je upisano četvero učenika.[21] Vrijednost zaklade iznosila je 1.000 kruna. Ovom dobrotvornom gestom Kolar je pokazao ljubav i prema djeci svoga rodnog mjesta, koja su kao članovi III. reda dobivala po jedan primjerak svake knjige koju je društvo izdalo. Djeca su tako mogla itekako širiti svoje znanje jer je Društvo tiskalo razna vjerska, književna i gospodarska izdanja. O osnivanju zaklade pisao je i kalendar *Danica* koji u izvještaju glavne skupštine društva prenosi dio teksta oporuke kojom Kolar nalaže osnivanje zaklade i njenu namjenu.[22] *Danica* je o stanju svojih zaklada redovito izvještavala, pa tako i o Kolarovoj. Svake je godine prihod zaklade iznosio 60 kruna od kojih se moglo godišnje upisati petero mladih Đurđevčana. Nakon raspada Austro-Ugarske Monarhije, odnosno uspostave Kraljevine SHS, vrijednost zaklade iznosila je 250 dinara. Zaklada se posljednji put spominjanje u *Danici* za 1926. u kojoj je done-

[19] Alfred Kolar rođen je 1859., a umro 16. listopada 1936. godine u Zagrebu. Pokopan je na Mirogoju (polje 12, razred I/II, br. 60/30). www.gradskagroblja.hr/default.aspx?id=382, pristup ostvaren 26. 4. 2014.

[20] U oporuci nije jasno navedeno jesu li oni djeca brata Ivana ili Đure.

[21] Arhiv Osnovne škole Grgura Karlovčana u Đurđevcu, Spomenica Niže pučke škole u Đurđevcu 1880. – 1915.

[22] Danica, koledar društva svetojeronimskoga za prostu godinu 1915., Zagreb, 1914., 105, 112

sen blagajnički izvještaj za 1924. godinu. Slijedeća izdanja nisu o tome više izvještavala, pa se ne zna za daljnju sudbinu ove zaklade.[23]

Nadalje, baštinici su morali izdvojiti i četiri dionice jedinice od po 50 kruna spomenute banke za osnivanje dviju misnih zaklada za služenje sv. Misa za pokojnika i njegovu suprugu; jedne u župnoj crkvi sv. Blaža u Zagrebu, a druge u župnoj crkvi sv. Jurja u Đurđevcu.

Ostalu imovinu razdijelio je ovim redom:

1. bratu Janku 5.000 kruna, a ako bi on umro prije njega, novac se morao isplatiti Jankovu sinu Bolteku, odnosno Boltekovim nasljednicima.
2. kćeri brata Josipa (ne zna joj ime, op.a.) 700 kruna.[24]
3. djeci Josipova sina Ivana 20.000 kruna, i to svakom ženskom djetetu po 700 kruna, a preostalu svotu muškoj djeci na jednake dijelove. Ovu svotu mogu dosmrtno uživati brat Josip a nakon njegove smrti sin Ivan (misli na kamate). Nakon njihove smrti novac bi pripao djeci.
4. sestri Marici Židovec rođ. Kolar, odnosno njezinim nasljednicima, 5.000 kruna.
5. sestri Katarini Bažulić rođ. Kolar, odnosno njezinim nasljednicima, 5.000 kruna.
6. djeci pokojne sestre Dorice Šimunic rođ. Kolar, 5.000 kruna.
7. kćerima nećakinje Dore Banić rođ. Kenđelić, 1.000 kruna.
8. nećakinji Kati Mrculin rođ. Kenđelić, 1.000 kruna.
9. Martinu Pavlekoviću, sinu nećakinje Marice Kenđelić, 1.000 kruna.
10. nećakinji Rozi Vidaković 1.000 kruna.
11. nećaku Petru Đuriševiću, učitelju u Karlovcu, 1.000 kruna.
12. nećaku Ivanu Kenđeliću, prisjedniku Duhovnog stola i župniku u Goričanu, 500 kruna. Ako bi on umro prije, novac se treba isplatiti nećakinjama Kseniji i Anki, kćerima Vladimira Treščeca pl. Branjskog, u to vrijeme intendanta Hrvatskoga narodnog kazališta.
13. nećakinji Pauli Maček, supruzi dr. Vladka Mačeka, 2.000 kruna.
14. nećaku prof. Pavlu Mačku[25] 1.000 kruna, zlatni sat s lancem, prsten pečatnjak s monogramom, prsten s rubinom i biblioteku.
15. dr. Vladku Mačku, tada odvjetniku u Sv. Ivanu Zelini i izvršitelju oporuke, jednu dionicu Prve hrvatske štedionice (br. 498) i sve efektivne troškove za sav trud kao izvršitelju oporuke.
16. nećaku dr. Martinu Kenđeliću briljantni prsten. U slučaju Martinove smrti prsten bi dobila Ksenija Treščec pl. Branjski.
17. Hermini Mihanović, kućnoj pomoćnici, koja ga je pošteno i revno dvorila nakon smrti supruge, 1.000 kruna, a za svaku iduću godinu službe, računajući od dana sastavljanja oporuke, po 500 kruna.
18. za odjeću i rubeninu naveo je da je već podijeljena rođacima u Đurđevcu.

Na kraju oporuke Kolar nalaže baštinicima da su dužni platiti pogrebne troškove I. razreda, a odar postaviti u njegovu salonu u kući, odakle sprovod mora krenuti put groblja.

3.4. Rodbinske i ostale veze između Matije Kolara i nasljednika

Budući da je Kolarova supruga umrla prije (15. rujna 1912.), nasljednici su postali njegova braća i njihova djeca. Kolarovom oporukom tako su obuhvaćeni brojni nećaci i njihova djeca, s obzirom da je imao mnogo braće. Osim njih, nasljednici su braća Vladko i Pavao Maček, te Vladimir Treščec pl. Branjski. O vezi Mačekovih s Matijom Kolarom poznato je iz prethodnih poglavlja, ali je ostao nerazjašnjen njegov odnos s Vladimirom Treščecom. Prvi trag nalazi se na nadgrobnoj ploči Kolarove grobnice na groblju Mirogoj u Zagrebu. (Slika 5.) Osim Kolarove supruge, u grobnici su pokopani

[23] Danica, koledar i ljetopis Društva sv. Jeronima za prostu godinu 1926., Zagreb, 1925., XL, XLII

[24] Riječ je o Ceciliji Kolar rođenoj 1869. godine. Arhiv rkt. župe sv. Jurja mučenika u Đurđevcu, Status animarum (Stališ duša) rkt. župe sv. Jurja mučenika u Đurđevcu 1866.

[25] Tada profesor njemačkoga jezika, povijesti i zemljopisa na Velikoj gimnaziji na Sušaku (1908. – 1916.). www.phsg.net/download/profesori.pdf, pristup ostvaren 25. 3. 2014.

Slika 5. Obiteljska grobnica na groblju Mirogoj u Zagrebu

nećak Martin Kenđelić sa suprugom Sidonijom, te Treščec, supruga mu Marta i otac Vladimir.[26]

Kenđelići su u bliskom srodstvu s Kolarovima. Ana (rođ. 1832.), sestra Matije Kolara, udala se za Josipa Kenđelića, oca dr. Martina Kenđelića. Stoga su Josipova djeca bila prvi nasljednici. Dr. Martin Kenđelić (1846. – 1923.) bio je pravnik i sudac. Maturirao je 1866. godine na zagrebačkoj klasičnoj gimnaziji. Nakon pravnog studija u Zagrebu 1869. i doktorata u Grazu 1872. godine, radio je kao sudac u Bjelovaru, Ogulinu i Okučanima. Od 1879. službovao je na okružnim sudovima u Sarajevu i Tuzli, a 1884. prešao je na Vrhovni sud u Sarajevu, kojem je predsjedao od 1895. do 1902. godine. Umirovljen je 1907. godine.[27] Oženio je Sidoniju 1850. – 1922.), kćer sudca Gustava Beckha von Widmanstettera i Žumberčanke Sofije pl. Hranilovića.[28] Jedan od nasljednika je i Martinov brat Ivan, prisjednik Duhovnog stola, dugogodišnji župnik u Goričanu u Međimurju (do 1917.) i prvi predsjednik tamošnjega mjesnoga Vatrogasnog društva (1888. – 1896.).[29] (Slika 6.)

Obitelj Treščec, odnosno Đuro Treščec (1845. – 1922.), pokopan u Kolarovoj grobnici, potječe iz Velike Branjske kod Sokolovca, nedaleko od Koprivnice, a dodjelom plemstva 1908. godine dobio je ime Branjski. I on je službovao u Bosni, kao dvorski savjetnik i predstojnik odjela za bogoštovlje i nastavu Bosansko-hercegovačke zemaljske vlade. Supruga Đure Treščeca bila je Ana pl. Borotha. Primjetno je da je od Borothinih i prije spomenuta Julijana, supruga šumara Ivana Kolara, Matijinoga brata, samo iz druge grane obitelji.[30] Pored Đure Treščeca pokopan je i sin Vladimir (Topusko, 1870. – Dubrovnik, 1932.), pravnik, književnik i kazališni djelatnik. (Slika 7.) Pučku je školu pohađao u Bjelovaru a gimnaziju u Zagrebu. Pravo je studirao u Beču i Zagrebu, a počeo je raditi kao perovođa pri Županiji bjelovarsko-križevačkoj u Bjelovaru. Od 1895. do 1907. godine službovao je u državnoj službi u Bosni (Srebrenica, Foča), a potom u Zemaljskoj vladi u Zagrebu. Ubrzo je postao vladinim tajnikom pri odjelu za unutarnje poslove (1911.). Na početku Prvoga svjetskog rata kratko je vrijeme obnašao dužnost županijskog povjerenika u Bjelovaru (24. kolovoza 1914. – 27. veljače 1915. godine), a nakon toga postaje Velikim županom

26 Polje 920, mala arkada br. 52. www.gradskagroblja.hr/default.aspx?id=382, pristup ostvaren 26. 4. 2014.

27 Hrvatski biografski leksikon, sv. VII., Zagreb 2009., 250; Agramer Zeitung, god. 82, 249, 12. IX. 1907.

28 MIRNIK, Ivan. »Strogi duh kazališnog Zagreba«, Vjesnik, srijeda, 22. XI. 2000., 14

29 www.gorican.hr/udruge/dvd-gorican.htlm; HRANJEC, Stjepan. »Goričanska republika«, www.medjimurje.hr/clanak/goricanska-republika, pristup ostvaren 25. 3. 2014.

30 https://www.glassrpske.com/plus/istorija/Razvojni-put-banjalucke-Gimnazije-II/lat/160630.html; pristup ostvaren 4. 3. 2019.; Imenik dostojanstvenika, činovnika i javnih službenika Kraljevine Hrvatske i Slavonije za 1917. godinu, Zagreb, 1917., 6; MIRNIK, I. »Strogi duh...«, 14; MIRNIK, Ivan. »Die Famillien Von Borota Aus Der Kroatischen Militärgranze«, Povijesni prilozi, vol. 27, Zagreb, 2004., https://hrcak.srce.hr /28026, pristup ostvaren 5. 3. 2019.

Slika 6. Martin Kenđelić (1846. – 1923.) (izvor: Fotografiju ustupio Valerijan Žujo, Sarajevo/BiH)

Slika 7. Vladimir Treščec pl. Branjski (1870. – 1932.) (izvor: http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id =62197)

Zagrebačke županije. U dva je mandata bio intendantom Hrvatskoga narodnog kazališta u Zagrebu. Pisao je pripovijetke, romane, članke o književnosti i kazalištu, te se bavio prevođenjem.[31] Veza Treščecovih s Kolarom dolazi preko Martina Kenđelića. Supruga Vladimira Treščeca Branjskog, Marta rođena Lončar (1881. – 1916.), kćer je Kenđelićeve sestre Ane (rođ.1856.) udane za Tomu Lončara u Ferdinandovcu, nedaleko od Đurđevca. Dakle, Martin Kenđelić ujak je Vladimirove supruge Marte. Treščec i Kenđelić jedno su vrijeme istovremeno živjeli i radili u Bosni, pa se Vladimir s budućom suprugom upoznao pri Kenđeliću, kada ga je ova posjetila.[32]

Nekoliko riječi i o nećaku Petru Đuriševiću, čija je baka Doroteja Đurišević, rođ. Kolar (rođ. 1820.), sestra Matije Kolara, to jest, udala se za Josipa Đurševića, Petrova djeda. Đurišević rođen je u Đurđevcu 1867. godine kao sin Đure Đurišević i Ane Đurišević rođene Erdelec. Osnovnu je naobrazbu stekao u rodnome Đurđevcu, a zatim je polazio učiteljsku školu. Godine 1887. počeo je raditi kao učitelj u Mahičnom, a zatim u Hrnetiću odakle je 1902. godine premješten u Nižu pučku dječačku školu u Karlovcu, gdje je najposlije imenovan ravnateljem. Osim toga, Đurišević se aktivno bavio politikom. Bio je gradski zastupnik i pristaša Hrvatske seljačke stranke pa je u njegovu kuću zalazio dr. Vladko Maček, kojeg je svakako upoznao preko Kolara. Bio je dobar govornik i autoritativan, te je uživao velik ugled u gradu. Od 1925. do 1929. godine bio je gradonačelnik Karlovca. Umro je 1948. godine i pokopan na gradskom groblju Dubovac u Karlovcu.[33]

---

31 http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=62197, pristup ostvaren 27. 2. 2019.; STRUGAR, Vladimir. »Aktivnosti u Bjelovaru u povodu obilježavanja 150 godina rada Hrvatske akademije«, Radovi Zavoda za znanstvenoistraživački i umjetnički rad u Bjelovaru, br. 5, Bjelovar, 2012., 100; MIRNIK, I. »Strogi duh...«, 14

32 Arhiv rkt. župe sv. Ferdinanda u Ferdinandovcu, Status animarum (Stališ duša) rkt. župe sv. Ferdinanda, kbr. 140

33 Karlovački leksikon, Karlovac, 2008., 162; Napredak, god. 28, br. 35, 10. XII. 1887.; kafotka.net /1589; kafotka.net/3843, pristup ostvaren 25. 3. 2014.

U konačnici može se zaključiti da su, Matija Kolar sentimentalno, a supruga i rodbinski, bili prisno vezani uz Vladka Mačeka i njegovu obitelj, dok su pak Mačekovi preko Kolara upoznali Vladimira Treščeca pl. Branjskog i Petra Đuriševića. No, Maček je neke Đurđevčane i Podravce sam upoznao. Dobro je poznavao Josipa Belobrka, pravnika i profesora prava, rođenog u Prugovcu nedaleko od Kloštra Podravskog, s kojim je polazio Klasičnu gimnaziju u Zagrebu, te maturirao 1897. godine.[34] Radeći kao odvjetnik u Svetom Ivanu Zelini, vjerojatno je poznavao i Đurđevčana Ivana Lovašena[35], pisara kotarskog suda, s kojim se svakako viđao i surađivao na sudu. Zanimljivo je da su se u isto vrijeme (17. veljače 1912.) nalazili na vjenčanju u zelinskoj župnoj crkvu; Mačeku se ženio brat Pavao, kojem je kumovao, a Lovašen je udavao kćer Mariju.[36] Kasnijih godina, kad je bio u politici i strepio za svoju sigurnost, jedan od Mačekovih osobnih čuvara bio je Nikola Kovač – Mika, rodom iz Pitomače. On je također bio prijatelj Mačekove obitelji, odani haesesovac, koji je često spavao u stanu pazeći na njegov život. Mika je živio također u Zagrebu, u Zvonimirovoj ulici gdje je vodio krojačku radnju.[37]

3.5. Veze Matije Kolara s rodnim Đurđevcom

Činjenice ukazuju da je Kolar imao dobre veze i poznanstva sa zagrebačkim intelektualcima, političarima i odvjetnicima, a rodbinski je bio vezan s obitelji dr. Marijana Derenčina[38], pravnika i političara, u koju se udala njegova nećakinja Vilma Kolar. Derenčin je tada bio jedan od najuglednijih hrvatskih pravnika i odvjetnika, te narodni zastupnik u Saboru. Premda je Kolar od malih nogu živio u Zagrebu vjerojatno je održavao veze sa svojom brojnom rodbinom u Đurđevcu, a po svemu sudeći rado je pomagao Đurđevčanima. Tako je u jednome sudskom sporu 1904. godine zasigurno pomogao Tomi Jalžabetiću, seljaku i općinskome zastupniku, koji se našao u nezavidnoj situaciji kada ga je tužio Martin Starčević, predvodnik đurđevečkih frankovaca, moćan i utjecajan u Đurđevcu. Oni su već nekoliko godina bili u stalnom političkom sukobu, jer je Jalžabetić bio vodeći oporbenjak pravaš koji se borio za narodna prava, za razliku od Starčevića koji je, premda frankovac, često zastupao interese mađaronske Narodne stranke. Tužba se odnosila na jedan Jalžabetićev članak u *Hrvatskom narodu,* u kojem je Starčevića nazvao laskavcom i prilizavcom Milutina Kukuljevića Sakcinskog, tadašnjega Velikog župana Bjelovarsko-križevačke županije, a njegove istomišljenike Vatroslava Đumbira i Topljaka lihvarom, odnosno krvopijom. Naime, Starčević je pokušao organizirati podizanje spomenika velikom županu, pa je Jalžabetić svojom optužbom opravdano utvrdio da podilazi Velikom županu, za Đumbira je ionako cijeli Đurđevec znao da lihvari uz veliku kamatu, a za Topljaka da je krivo optuživao i dao zatvarati nedužne mještane. Znajući da će Starčevića braniti brat Mile, ugledni odvjetnik i narodni zastupnik, Kolar je po svemu sudeći imao prste pri pronalaženju Jalžabetićeva branitelja, to jest, najboljeg odvjetnika u Hrvatskoj – Marijana Derenčina, koji je na sudu u Zagrebu dobio spor. Kolar je nesumnjivo tome kumovao jer si jedan seljak zasigurno ne bi mogao priuštiti tako uglednog i utjecajnog odvjetnika.

---

34 Hrvatski biografski leksikon, sv. 1., Zagreb, 1993., 620; http://konzervativci.hr/2018/02/19 /milan-pl-sufflay/, pristup ostvaren 24. 2. 2019.

35 Ivan Lovašen rođen je 1857. u Đurđevcu (kbr. 349) od roditelja Janka Lovašena i Bare rođ. Kundačić. Oženio je Rozaliju Zlatec (rođ. (1859.), koja mu je rodila Mariju (1881.), Amaliju (1883.), Ivana (1885.), Josipa (1886.) i Doricu (1895.). Kćer Marija živjela je s roditeljima u Zelini. Zelinski župnik u matičnu knjigu vjenčanih nije upisao da je Marija rođena u Đurđevcu, nego u Koprivnici, jer je otac vjerojatno prije toga službovao u Koprivnici. Arhiva rkt. župe sv. Jurja mučenika u Đurđevcu, Status animarum (Stališ duša) rkt. župe sv. Jurja mučenika u Đurđevcu (1866. – 1917.)

36 Matična knjiga vjenčanih 1878. – 1918. rkt. župe sv. Ivana Krstitelja u Sv. Ivanu Zelini, https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:3QSQ-G99X-338F?i=449&wc=9R2Q-82W%3A391644801%2C392139501%-2C392139601&cc=2040054, pristup ostvaren 1. 3. 2019.

37 MAČEK, A. i N. ŠKRABE. *Maček izbliza*, 82

38 Marijan Derenčin (1836. – 1908.) pravnik, političar, dramatičar, novinar i kriminolog. Gimnaziju je završio u Rijeci a pravo doktorirao u Beču 1860. godine. Od 1876. do 1883. godine predstojnik je za pravosuđe u Zagrebu. Kao stručnjak za kazneno pravo radio je na izradi novih zakona. Isprva je bio član Narodne stranke (do 1880.), a potom Neovisne narodne stranke. U Hrvatski Sabor izabran je prvi put 1865. godine. Pisao je dramska djela i satire, te novinske članke, napose u *Obzoru*. Hrvatski biografski leksikon, sv. III., Zagreb 1993., 305-306

Jalžabetić je kao jedan od osnivača Radićeve seljačke stranke kasnije dogurao do narodnog zastupnika te stekao određeni ugled, no te 1904. godine sam nikako ne bi mogao doći do Derenčina, a pogotovo ga platiti. Dakako da ne treba svu zaslugu pripisivati samo Kolaru, nego i Stjepanu Radiću s kojim je Jalžabetić tada počeo surađivati.[39]

Osim toga, Kolar je zasigurno čuo o Jalžabetiću i prije, ako je posjećivao rodni Đurđevec, ali podosta i od braće Radić. Stoga vjerujem da je išao na ruku Jalžabetiću i u njegovu radu u seljačkoj zadruzi, koju je ovaj osnovao u Đurđevcu 1901. godine. To je itekako mogao kao član ravnateljstva Poljodjelske banke koja je preko seljačkih zadruga seljacima davala zajmove za unapređivanje svojih gospodarstava.[40]

Jedan podatak mogao bi dovesti Kolara i u vezu sa Stjepanom Radićem, premda za to nema čvrstih dokaza. Naime, Derenčin i Antun Radić zajedno su radili u Hrvatskoj opoziciji od njezina osnutka 1902. godine, kada je donesena odluka da se Stjepana Radića pozove u Zagreb da preuzme tajničko mjesto, kako bi osnaženi učinkovitije politički djelovali protiv mađaronske vlasti. Radić je ubrzo došao iz Končanice u Zagreb i nastanio se s obitelji na Prilazu Đure Deželića 12 – upravo u neposrednom susjedstvu Matije Kolara. Ovaj podatak upućuje na to da je Kolar Radiću možda posredovao pri pronalaženju stana, a na zamolbu Marijana Derenčina.[41]

3.6. Usporedba oporuke Matije Kolara s oporukom Tadije Smičiklasa

Igrom slučaja postoji podosta sličnosti između Matije Kolara i Tadije Smičiklasa[42] i sadržaja njihovih oporuka. Bili su suvremenici; Kolar je rođen 1842., Smičiklas 1843. godine, a umrli su 1913., odnosno 1914. godine u Zagrebu. Kolar nije bio intelektualac i političar kao Smičiklas, već viši državni službenik, ali je uživao veliki ugled u Zagrebu i bio povezan s tadašnjim političarima, odvjetnicima i kulturnim djelatnicima. Uvidom u njihovu imovinu može se reći da su bili sličnoga imovinskog stanja. Pokopani su na groblju Mirogoj u arkadama[43] među brojnim hrvatskim uglednicima. Smičiklas je bio aktivni član oporbene Neodvisne stranke, dok Kolar nije aktivno sudjelovao u politici, ali je istu stranku snažno podržavao. Bio istinski oporbenjak i žestoki protivnik mađarona kao i Smičiklas. Kolar je svoju oporuku sastavio 24. rujna 1912., a Smičiklas 14. ožujka 1913. godine. Gledajući koncepciju samih oporuka, obje su istovjetne, što potvrđuje obrazac u pravnom savjetniku[44] iz 1911. godine. Također su i sadržajno slične:[45]

1. Obje oporuke nisu izvornici, nego **prijepisi**.
2. U oporukama se spominju **ovršitelj** (izvršitelj) i **univerzalni baštinik.** Izvršitelj Smičiklasove oporuke je dr. Nikola Kostrenčić, njegovo kumče, dok je to Kolaru dr. Vladko Maček, suprugin nećak. Smičiklasu je **univerzalna baštinica** JAZU, a Kolarovi univerzalni baštinici su njegovi nećaci.

---

39 MIHOLEK, Vladimir. »Tomo Jalžabetić do osnivanja Hrvatske pučke seljačke stranke braće Radić«, Podravina, vol. 12, br. 23, Koprivnica, 2013., 128-129

40 MIHOLEK, Vladimir. »Hrvatska seljačka zadruga i Marvogojska udruga u Đurđevcu«, Podravski zbornik 2011., Koprivnica, 2011., 173

41 PERIĆ, Ivo. *Antun Radić 1868. – 1913.*, Zagreb, 2002., 142

42 Tadija Smičiklas (1843. – 1914.) studirao je povijest i zemljopis u Pragu i Beču. Od 1870. je službovao kao profesor na gimnaziji u Rijeci, a od 1873. godine u Zagrebu. Redoviti je profesor na Filozofskom fakultetu u Zagrebu od 1882., od 1886. je rektor, a od 1887. godine dekan fakulteta. Član je JAZU od 1883., a 1900. godine izabran je za predsjednika. Bio je i predsjednik Matice Hrvatske (1889. – 1891.), te u dva mandata narodni zastupnik u Saboru kao član Neodvisne stranke. Prvi je napisao cjelovitu sintezu povijesti hrvatskoga naroda temeljeći je na arhivskoj građi. Bio je pokretač i urednik *Diplomatičkog zbornika kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije* (1904. – 1914.). Hrvatski leksikon L – Ž, zagreb, 1997., 443; http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=56776, pristup ostvaren 6. 6. 2017.

43 Smičiklas pokopan je na polju 913, razred Stanic, br.2. www.gradskagroblj.hr/default.aspx?id382, pristup ostvaren 17. 4. 2014.

44 ORTNER, S. *Pučki pravni savjetnik...*, 58-59

45 STRČIĆ, Petar. »Oporuka Tadije Smičiklasa (1913.)«. Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, vol. 18., Zagreb, 2000., 183-191

3. Smičiklas je odredio da JAZU ima osnovati **zakladu** pod njegovim imenom. Prihodima zaklade trebali su pomagati one studente koji »spremaju historičko-fililoške radnje«. Zakladu mora osnovati i sjemenište Križevačke biskupije, namijenjenu stipendiranju njegovih rođaka. Sličnu zakladu imao je i Kolar. On je nastojao pomoći u prosvjećivanju djece svojih rođaka slabijega imovnog stanja, i to njihovim članstvom u Društvu sv. Jeronima, dok je Smičiklas želio pripomoći grkokatoličkim studentima svoje struke.
4. Oba su posjedovali **dionice**. Smičiklas je imao pet dionica Prve hrvatske štedionice, a Kolar jednu; Smičiklas 40 dionica Poljodjelske banke, a Kolar pet; Smičiklas 20 dionica Dioničke tiskare, a Kolar 40 dioničkih uložaka Prve činovničke zadruge u Zagrebu.
5. Svaki je posjedovao obiteljsku **kuću**; Kolar u Donjem gradu, a Smičiklas u Gornjem gradu (Mesnička 35).
6. **Gotovinu** nije moguće točno utvrditi jer se u oporukama nigdje ne navodi ukupna svota. Kolar je podijelio 51.900, a Smičiklas 22.700 kruna, s time da je neutvrđenu svotu namijenio akademijinoj zakladi uz napomenu: »Ako ne bi bilo dosta za dostojnu zakladu neka se glavnica ukamaćuje, dok dosegne barem 30.000 Kr.«. Prema slobodnoj procjeni radi se o najmanje 20.000 kruna, jer da je riječ o maloj svoti, trebalo bi podosta vremena da se kamatama dostigne potrebna svota, pa zaklada duže vrijeme ne bi služila svrsi kojoj je namijenjena. Dakle, posjedovali su približno jednaku svotu novca.
7. Oba su posjedovali vlastitu **biblioteku**. Zatim, Kolar navodi tri **prstena** i zlatan **sat**, a Smičiklas **srebrninu** i zlatan sat. Još je spomenuo tri dragocjena ormara i neke slike. Kolar ne navodi vrijedno pokućstvo i umjetnine. Vjerojatno je i on imao bolji namještaj i kakve slike, ali je sav inventar i pokućstvo sveo na kuću kao cjelinu.
8. Pri Smičiklasu je služila **kuharica** i **sobar**, a Kolar je držao kućnu pomoćnicu, koja mu je pomagala nakon smrti supruge.
9. Oba su izrazili želju o vrsti **sprovoda**. Smičiklas je želio da mu sprovod »bude najčedniji i bez cvijeća«. Budući da se JAZU brinula o sprovodu, odlučila je drugačije, s obzirom na njegov ugled. Kolarova želja bila je sprovod po cijeni I. razreda, tako da su i u ovom dijelu bili jednaki.

4. OPORUKA ŽUPNIKA JOSIPA BANJEŠA

4.1. Uvod

Druga oporuka nalazi se u ispisana u župnoj spomenici župe sv. Jurja u Đurđevcu. U spomenici se našla zahvaljujući kapelanu Ferdinandu Kuboviću koji ju je doslovce prepisao. Riječ je o oporuci đurđevečkoga župnika Josipa Banješa umrloga 19. listopada 1908. godine. (Slika 8.)[46] Osjećajući da mu je smrt blizu sastavio je oporuku u srpnju iste godine te imenovao kapelana Kubovića njenim izvršiteljem. Ovaj je pak držao potrebnim upisati tekst oporuke u spomenicu, budući da je župnik ostavio važan trag u župi i samome Đurđevcu. Pravno gledajući, to zapravo i nije smio jer je time povrijedio oporučnu tajnu.

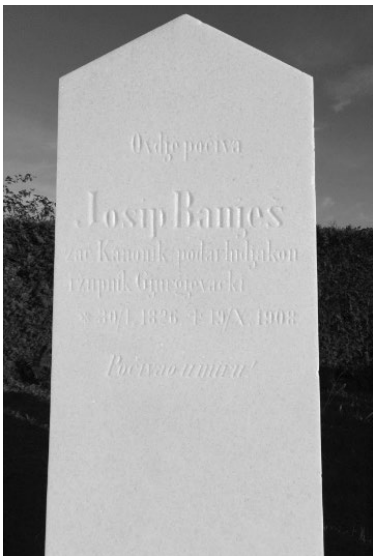

Slika 8. Nadgrobni spomenik župnika Josipa Banješa

4.2. Neki biografski podatci o župniku Banješu

Josip Banješ rođen je 30. siječnja 1826. godine u Varaždinu. Zaređen je 3. kolovoza 1848. a mladu misu služio je 17. rujna iste godine. Bio je kapelan u Mariji Bistrici, Hrašćini, Štefanju i Rači, odakle je 1860. godine otišao na službu vojnog svećenika. U Raču

[46] Spomenik je sačuvan i nalazi se u aleji starih nadgrobnih spomenika na gradskom groblju u Đurđevcu. Posmrtni ostatci premješteni su iz groba u zajedničku grobnicu đurđevečkih župnika.

se vratio kao privremeni upravitelj župe (1862.), a istu službu ubrzo je preuzeo u Topolovcu, da bi 1863. godine postao župnikom u Velikom Grđevcu. Tu je službovao deset godina a odatle se preselio u Miholjanec nedaleko od Virja. Nakon smrti đurđevečkoga župnika Petra Zubanovića 1881. godine preuzeo je 18. prosinca župu u Đurđevcu.[47]

Mnogo je radio na dobrobit župe i župljana. Već 1884. dao je Schvarcmajeru iz Koprivnice obnoviti crkvene orgulje, a 1907. godine tvrtki Hefeler iz Zagreba postaviti nove, na kojima se i danas svira. Isposlovao je od vlade u Zagrebu 2.000 kruna, crkva je dala 1.000, dok su najveći teret od 4.000 kruna prikupili sami župljani. U crkvu je dao 1902. godine postaviti i Križni put, čije je postaje nabavio za 400 kruna od Eduarda Vagmeistera u Zagrebu. Najviše je zaslužan za gradnju kapela u Čepelovcu (1887.), Budrovcu (1896.) i u polju kod Mičetinca (1888.).[48] Sve tri kapele i dan danas postoje. Ujedno ih je dao opremiti crkvenim inventarom. Tijekom njegova službovanja od 29. rujna do 5. listopada 1901. godine održane su župne misije, a zaslužan je i za osnivanje pobožnih bratovština: Treći red, Vojska Srca Isusova, Djevojačko društvo za naknadnu pričest i Bratovština svete Krunice. Što se tiče crkvene službe, obnašao je dužnost vicearhiđakona crkvenoga kotara đurđevečkoga, te bio i začasni kanonik. Izabran je za predsjednika Društva svećenika klanjalaca na njihovu kongresu u Zagreb 1900. godine.[49] Za vrijeme službovanja u Mariji Bistrici bio je član Društva za povjesnicu jugoslavensku (1857.), a kasnije i član Hrvatskoga starinarskoga društva i Matice hrvatske. Da se zanimao za školstvo i prosvjetu potvrđuje njegova pretplata na prosvjetni časopis *Napredak* (1860.).[50]

Osim toga, bio je aktivan u društvenom i gospodarskom životu Đurđevca kao županijski zastupnik (1889. – 1894.), predsjednik školskog odbora (1881. – 1889.) i mjesni školski nadzornik (1889. – 1908.). Jedan je od osnivača i prvi predsjednik podružnice Gospodarskoga društva u Đurđevcu (od 1891.).[51] Zanimljivo je da je kao izlagač sudjelovao na gospodarskoj izložbi 27. rujna 1893. godine, koju je organizirala podružnica. Izlagao je kupus, ciklu, kukuruz, papriku i krumpir; čak i lubenice, za koje ondašnji puk jedva da je i znao. Prema tome, bio je i uzoran gospodar.[52] Osobito je bio cijenjen i poštovan, te uživao izuzetan ugled među Đurđevčanima. To potvrđuje i noćenje bana Khuen Hedervarya na župnom dvoru 7. svibnja 1891. godine tijekom posjeta Podravini i Đurđevcu, premda je to ovaj mogao i u konačištu obitelji Nöthig, u kojem su boravili brojni kraljevski uglednici koji su obilazili lokalnu vlast i ustanove.[53] U prilog tome govore i gosti koji su sudjelovali 20. rujna 1908. godine u Đurđevcu na svečanoj proslavi njegove dijamantne mise i 60 godina svećeništva. Uz svećenstvo svih okolnih župa nazočili su biskup dr. Ivan Krapec, biskupov tajnik Janko Barle, gvardijan virovitičkog samostana Mansvet Horvatek i podžupan Höcker. Pri dolasku biskupa izvješene su hrvatske trobojnice, te se pucalo iz mužara. Na svečanoj misi svirao je poznati đurđevečki orguljaš Franjo Glad, a pjevali su zbor pjevačkog društva Preradović, pitomački župnik Karlo Blažeković i učiteljica Milka Stazić. Umro je točno mjesec dana nakon dijamantne mise, a pokopan 22. listopada na župnome groblju u Đurđevcu.[54]

Njegove posljednje životne trenutke opisao je kapelan Kubović u župnoj spomenici: »…no od toga dana (proslave, op.a.) počeše sile starca ostavljati, pa je tek još do deset puta usudio se misiti. Budući

---

47 CVEKAN, Paškal. *Đurđevac – kakav nije poznat*, Đurđevac, 1991., 105; Nezavisnost, god. II, br. 4., 24. X. 1908.; www.zupa-uznesenjabdm.hr/povijest_1.htlm, pristup ostvaren 3. 5. 2014.

48 CVEKAN, P. *Đurđevac – kakav…,* 72., 73., 85., 95., 103, 105.; Arhiv rkt. župe sv. Jurja mučenika u Đurđevcu, Liber memorabilium parochiae S. Georgii in Gjurgjevac (župna spomenica)

49 Isto.

50 Arkiv za povjestnicu jugoslavensku, knj. IV, Zagreb, 1857., 412; Starohrvatska prosvjeta, god. II., br. 4, 1896.; Podravac, br. 6., 1894.; Napredak, god. II, br. 1, 1. X. 1860.

51 Gospodarski list, god. 39, 4, 20. II. 1891.; Izvještaj Bjelovarsko-križevačke županije za 1893.; Arhiva Osnovne škole Grgura Karlovčana u Đurđevcu, Spomenica Niže pučke škole u Đurđevcu 1880. – 1915.

52 Gospodarski list, god. 41, br. 23., 5. XII. 1893.

53 Tjednik bjelovarsko-križevački, god. 2, 29., 13. V. 1891.

54 Arhiv rkt. župe sv. Jurja mučenika u Đurđevcu, Liber memorabilium parochiae S. Georgii in Gjurgjevac (župna spomenica)

slab, kada je uvidio, da mu se približavaju zadnji časovi života, predav se posve na volju Božju, dva puta se ispovjedio, a ne mogavši sam da misi, tražio je svaki dan Spasitelja u Presv. Pričesti, koju mu je kapelan Kubović svaki dan drage volje donosio. Prosio je uvijek, da mu se budi što nabožna čita, budi da se na glas moli. Tu je nalazio svoju utjehu. Kada se prestao moliti, opažalo se kolike trpi muke i boli, no kada se opet počelo moliti, opet se posve umirio. Dobar župnik preda dušu svoju Stvoritelju dne 19. listopada 1908. u jedan sat poslije podne, a pokopan je dne 22. listopada poslije svečanih zadušnica u 9 sati pr. podne na župnom groblju u Gjurgjevcu«.[55]

4.3. Sadržaj Banješove oporuke

Slijedi njegova oporuka koju je u župnu spomenicu za trajnu uspomenu i slavu pokojnika prepisao kapelan Kubović:

OPORUKA
kojom niže podpisani kod zdrave pameti, premda bolestan na tielu,
pisajući zadnju volju svoju očitujem

U ime Oca i Sina i Duha svetoga. Amen.

Dušu svoju dragomu Bogu izručam – tielo pako mrtvo svoje zemlji, u koju na groblju župnom u Gjurgjevcu ima se pokopati na shodnom mjestu cum asistentia trium sacerdotum (uz asistenciju triju svećenika, op.a.) *poslije 48 sati smrti moje. Ako bude moguće praesente cadavere* (uz prisustvo mrtvog tijela, op.a.) *svečani Requiem ima se u župnoj crkvi sv. Jurja odslužiti ili drugi dan poslije pokopa. Za sprovod i spadajuća na sprovod da se skrbi Velečastni gospodin Ferdinando Kubović za sad kapelan u Gjurgjevcu – u buduće gdjegod bude, molim pokorno: kog postavljam ove moje oporuke ovršiteljem – i ostavljam njemu za trud i skrb ostavštine svoje 300 kruna koj na grobu mojem dade postaviti spomenik kameniti u vrednosti 300 kruna iz ostavštine moje i troškove sprovodne odmah neka plati.*

Altariju za pokoj duše svoje činim iz ostavštine svoje 600 kruna i želim, da župnik gjurgjevečki svake godine 12 sv. misa čita.

Župnoj crkvi sv. Jurja u Gjurgjevcu ostavljam 300 kruna i molim da se tielo moje obleče i zaodene misnim ruhom spomenute crkve.

Kapeli sv. Rozalije ostavljam 50 kruna, kapeli Majke Božje na polju gjurgjevečkom ostavljam 50 kruna, kapeli u Čepelovcu 50 kruna, kapeli u Budrovcu 50 kruna ostavljam.

Nadalje, sjemeništu Duhovne mladeži u Zagrebu 50 kruna ostavljam – nemoćnim svećenikom 50 kruna. Dječačkom sjemeništu u Zagrebu 50 kruna ostavljam, siromahom u gradu Varaždinu 100 kruna ostavljam, Društvu vatrogasnom u Gjurgjevcu 50 kruna ostavljam. – Društvu sv. Hieronima u Zagrebu ostavljam dionice na 50 kruna Hrvatske poljodjelske banke dioničarskog društva u Zagrebu sa kuponi broj 06679 od 1. kolovoza 1902. – Društvu Matica Hrvatska u Zagrebu ostavljam dionicu na 50 kruna sa kuponi Hrvatske poljodjelske banke dioničarskog društva br. 06680 od 1. kolovoza 1902.

Za povećanje Inventara benificijalnog ostavljam 200 kruna.

Župnoj crkvi sv. Jurja ostavljam dvije slike u mojoj spalnici sobi – Isus na sudu – Isus na Golgoti.

Knjižnici župnog ureda u Gjurgjevcu ostavljam ormar staklenim vrati i sve knjige u istom – bogoslovne – narodne – i ostalog sadržaja.

Nadalje, Margeriti Firinger, kuharici mojoj ostavljam 800 kruna – starom slugi Pepiću Kovačić 600 kruna – sluškinji Cili Lešćan 200 kruna.

Napomenutoj družini – služinčatoj ne dugujem na službu – jer točno mjesečno isplaćam istim.

Ostavljam Mariji udanoj Lifkaj rodjenoj Rataić u Zagrebu 400 kruna, Kristini Bingula rodjenoj Mašić u župi Zelina kotara Svetoivanskog 400 kruna, rodjakinjam mojim – ostalim rodjacima – zvali se kako njima drago – ne ostavljam ništa.

Po smrti mojoj cieli imetak moj – konji – krave – svinje – lagvi – bednji – pokućstvo po sobama – rubenina – odeča – slike u uredu – u kuhinji posudje – u podrumu vino – na tavanu žito i ostala imaju

[55] Isto.

se prodati na javnoj dražbi poslije razlučenja inventarskih stvarih, na to da pazi gospodin Ferdinando Kubović, ovršitelj oporuke moje, molim pokorno.

Po isplaćenih sprovodnih troškovih, liječničkih, ljekarskih, sudbenih i legatah – ako što preostane, neka se časnim sestrama milosrdnicam u Gjurgjevcu dade.

Ako ne bi se mogli napomenuti troškovi i legati namiriti iz ostavštine moje u Gjurgjevcu, tak ovlašćujem ovršitelja moje oporuke gospodina Ferdinanda Kubovića za sada kapelana u Gjurgjevcu da u Varaždinu moje kuće pod br. 22. i 24. u Biškupskoj ulici ležeće na javnoj dražbi proda, najprije dug na kućah 759 kruna 36 fil. namiri – za tim troškove i legate isplati, preostale novce od prodanih kuća neka ovršitelj moje oporuke razdieli na dvoje: jednu polovicu ostavljam časnim ocem Franciškanom u Varaždinu za altariju, da služe svaku godinu toliko svetih misa plo pluribus fidelibus defunctis (više puta od vjernih mrtvih kolektivih misa, op.a.) *u svojoj crkvi u Varaždinu, koliko kamati iznašali budu. Drugu polovicu novaca ostavljam Preabendi sv. Vida u Varaždinu – Benificiat sv. Vida služi svaku godinu svetih misa toliko pro me fundatore Josepho Banješ paroho Gjurgjevaciensi – parentibus meis, pro sorore mea consanguineis, affinibus* (*koliko kamati iznašali budu*).

Napokon želim, da g. ovršitelj moje oporuke Ferdinando Kubović u svakom slučaju moje kuće dve u Varaždinu na javnoj dražbi proda – novce podeli po isplaćenih troškovih i legatih uslijed naznačene zadnje moje volje.

Ovu oporuku vlastitom rukom napisao sam i potvrdjujem istu službenim pečatom.

U Gjurgjevcu dne 31. srpnja 1908.

(M.P.) *Josip Banješ v. r.*
z kanonik kot. podarhidiakon
župnik gjurgjevački

Potvrđuje se ovim uredovno da je danas nazočna oporuka i njezin pismeni dodatak kod suda propisno proglašena.

Kraljevski kotarski sud

U Gjurgjevcu 19. listopada 1908.

(M.P.) *Ljudevit Gjurašin v. r.*
kralj. kot. sudac

1. Dodatak

Nižepotpisani kuharici svojoj Margariti Tiringer prikazao sam 6 žlica od kineskog srebra za juhu, 4 žlice za kavu od Kina srebra – 6 plahtih novih po smrti mojoj ostavljam Margariti Tiringer, da si slobodno uzme. Za tim, ostavljam i prikazujem Margariti Tiringer kuharici svojoj postelju i blazine s vanjkuši na kojoj postelji ona spava u sobi svojoj.

U Gjurgjevcu 27. rujna 1908.

(M.P.) *Josip Baneš, v. r.*
župnik

5. OPORUKE KAO DOKAZ KOLAROVU I BANJEŠOVU DOPRINOSU RAZVOJU POLJOPRIVREDE U ĐURĐEVCU

Što veže Kolarovu i Banješovu oporuke, osim što su nastale približno iste godine? Kao što vidimo, obojica su posjedovala dionice Hrvatske poljodjelske banke koja je zajmovima pomagala ondašnje seljaštvo. Naime, 3. rujna 1900. u Zagrebu je održan Hrvatski katolički kongres na kojem se među raznim temama našlo i socijalno pitanje, odnosno stanje seljaka i sela. Ono se nikako nije moglo zaobići jer su seljaci činili 80% cjelokupnoga stanovništva hrvatskih zemalja a trpjeli velike moralne i materijalne nedaće. Donesenom rezolucijom predložene su konkretne mjere a rođena je i ideja o osnivanju seljačkih zadruga i banke koja bi podupirala njihov rad i preko njih davala seljacima potrebne zajmove. To se zbivalo za vrijeme vladavine bana Khuen-Hedervaryja, čija je vlast mnoge inicijative gušila pokušavajući onemogućiti i samo formiranje spomenute banke. Već iduće godine nekoliko entuzijasta na

čelu s nadbiskupom dr. Antunom Bauerom osniva Hrvatsku poljodjelsku banku kao dioničko društvo.[56] Odmah se odazvalo mnogobrojno svećenstvo i brojni rodoljubi, među kojima su bili Kolar i Banješ, kako bi uložili novac na dobrobit hrvatskoga seljaštva. Doznavši o tome u novinama, Jalžabetić je odmah oko sebe počeo okupljati mlade ambiciozne seljake s ciljem osnivanja seljačke zadruge. S njime na čelu, ta je grupa ujedno bila i okosnica Radićeve seljačke stranke u Đurđevcu, a sam je ubrzo postao seljački vođa u Podravini i potpredsjednik stranke, a kasnije je izabran i za narodnog zastupnika u Saboru. Važno je napomenuti da je uz Kolara u ravnateljstvu banke bio još jedan Podravac; Rudolf Galjer, rodom iz Sesveta Podravskih. On se zaposlio u banci nakon svršenih trgovačkih nauka u Zagrebu i Višeg gospodarskog učilišta u Križevcima. Trgovački i gospodarski obrazovan i s dobrim poznavanjem života i gospodarenja na selu bio je odličan činovnički kadar u novoj banci. Bio je aktivan i u zadrugarstvu pa je sudjelovao i pri osnivanju Saveza Hrvatskih seljačkih zadruga 1918. godine.[57] Vjerojatno su Kolar, Banješ i Galjer išli na ruku Jalžabetiću, odnosno podržavali ga i poticali svojim položajem u banci da 1901. godine osnuje seljačku zadrugu u Đurđevcu, u čemu je bio među prvima i najuspješnijima u Hrvatskoj. Za pretpostaviti je da je Jalžabetić preko Banješa, odnosno Kolara, došao u doticaj sa župnikom Ivanom Barbićem u Zagrebu od kojega je dobio potrebne savjete, jer je ovaj imao podosta iskustva s osnivanjem zadruga diljem hrvatskih krajeva, a bio je i član ravnateljstva banke. To je bila jedna od prvih seljačkih zadruga u Podravini. Tako je Jalžabetić stekao ugled među seljacima te postao pokretač zadrugarstva u đurđevečkoj Podravini, dok su Kolar i Banješ posredno dali svoj doprinos poboljšanju stanja seljaštva i razvoju poljoprivrede u Podravini, odnosno bili karika u lancu one utjecajne grupe koja je Jalžabetića prepoznala i potaknula na djelovanje. Ujedno su dio svojega novca ostavili i Društvu sv. Jeronima te tako utjecali i na kulturno i gospodarsko prosvjećivanje seljačke mladeži u Đurđevcu.[58]

6. OPORUKA ANDRIJE ORMUŽA

6.1. Uvod

Ormuževa oporuka slučajno je pronađena kao i Kolarova. Spašena je u kući Đurđevčana Ivice Topolčića (1922. – 1996.) nakon njegove smrti. Nasljednik Topolčićeve kuće, vidjevši da je ovaj čuvao mnoštvo knjiga i časopisa, prepustio je Gradskoj knjižnici u Đurđevcu svu sačuvanu ostavštinu iz koje je Božica Anić, tadašnja ravnateljica, izlučila ono što je ostalo neoštećeno. Nažalost, veći dio knjiga i časopisa propao je zbog vlage i glodavaca. Naime, pokojni je Topolčić do smrti čuvao cijelu knjižnicu bivšega Prosvjetnoga društva Zrinjski (osnovano 1920.), koju je vodio do početka Drugoga svjetskog rata. Početkom partizanskih prijetnji, zajedno s Martinom Zubićem i Đukom Tomerlinom, kriomice je otpremio knjižnicu u svoju kuću. Među društvenim knjigama i časopisima, uglavnom vjerskoga sadržaja, našlo se i podosta notnih zapisa iz crkve, koje je pak Franjo Glad, ugledni

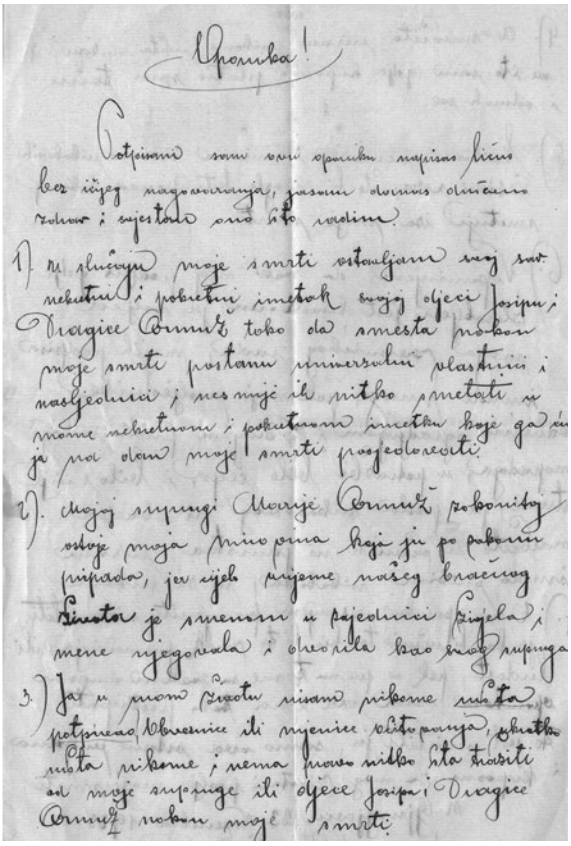
Oporuka!

Potpisani sam svu oporuku napisao ličnu bez ikojeg nagovaranja, jasnim dovoljno ozbiljnim zdravom i svjestlo ono što radim.

1) U slučaju moje smrti ostavljam svoj sav nekretni i pokretni imetak svojoj djeci Josipu i Dragice Ormuž tako da smesta nakon moje smrti postanu univerzalni vlastnici i nasljednici i neznajući ik nitko smetati u mome nekretnom i pokretnom imetku koje ga ima ja na dan moje smrti posjedovati.

2) Mojoj supruzi Marije Ormuž zakonitoj osobi moja miroprina koja ju po pokonu pripada, ja njeh supruge našeg bračnog života je smenuo u pojedinici sinjela i mene njegovala i obsrila kao svog supruga

3) Ja u mom životu nisam nikome ništa potpisao obveznice ili mjenice ništa pouzja, ubratko ništa nikome i nema pravo nikko šta tražiti od moje supruge ili djece Josipa i Dragice Ormuž nakon moje smrti.

Slika 9. Oporuka Andrije Ormuža od 22. studenoga 1933. godine (izvor: Vlasništvo autora ovoga rada)

[56] KRIŠTO, Jure. *Prešućena povijest Katoličke crkve u Hrvatskoj politici 1850. – 1918.*, Zagreb, 1994., 173-174

[57] Zadrugar, kolendar hrvatskih seljačkih zadruga za 1924., Zagreb, 1923., 132

[58] MIHOLEK, V. »Hrvatska seljačka zadruga...«, 172-173.

organist, po svemu sudeći tijekom spomenutog rata sklonio u svoju kuću.[59] Tako su ostali sačuvani i pojedini dokumenti i pisma pokojne učiteljice Terezije Katušić, koja je službovala u Đurđevcu od 1910. godine, pa sve do umirovljenja. Među malobrojnim dokumentima pronađena je i Ormuževa oporuka te nekoliko njegovih vojnih dokumenata iz Prvoga svjetskog rata. Jesu li spomenute osobe te vlastite dokumente osobno predale Topolčiću, nije poznato, ali ih se Topolčić najvjerojatnije domogao prilikom čišćenja njihovih kuća, odnosno prije useljavanja novih vlasnika. On se inače bavio tim poslom pa je više puta bio u prilici doći do vrijednih stvari i spasiti ih. Da nije živio u tako lošim stambenim uvjetima danas bismo imali i nekih novih podataka o Andriji Ormužu, a možda o nekim drugim mjesnim uglednicima.

Svoju je oporuku (Slika 9.) napisao je i potpisao bez svjedoka vlastitom rukom 22. studenoga 1933. godine u Đurđevcu. Oporuka nije službeno ovjerena, premda je i kao takva mogla poslužiti kao pravovaljana. Sadržajno je siromašnija od prethodnih, što je i razumljivo, s obzirom na imovinu koju je kao sudski službenik mogao steći. Sa sigurnošću se može potvrditi da je posjedovao kuću u današnjoj Starogradskoj ulici, dok se o pojedinim dijelovima nepokretne i pokretne imovine nije izjasnio. Zapravo, jedini oporučni nasljednici su njegova djeca; sin Josip i kćer Dragica. Supruzi nije ostavio ništa osim mirovine, no ona joj je ionako poslije njegove smrti imala zakonski pripasti. Zanimljivo je da se u oporuci jasno i vidno ogradio i zaštitio od mogućih posezanja prema svojoj imovini od strane trećih osoba, čemu je posvetio čak četiri točke, od ukupno njih sedam. Očito je za života imao određene sukobe s rodbinom pa se bojao da tkogod od njih ne bi pokušao doći do kakve njegove imovina. U dodatku oporuke napisao je:

Ovaj dan sam se sastao sa velečasnim g. župnikom Jakobom Novoselom, dr. Franjom Pihačom sudijom i u štedionice Prve podravske štedionice knjigovođom Jendrašić kamo sam molio svoj novac koji se u banci nalazi ali ga ovaj dan nisam dobio napomenom da je sve zaklenieno danas.

Iz dodatka nije jasno što je time htio reći, štoviše, ostavio je dojam nedorečenosti, no spomenute tri osobe mogle su imati veze s provedbom njegove oporuke.

6.2. Sadržaj Ormužove oporuke

OPORUKA

Potpisani sam ovu oporuku napisao lično bez ičijeg nagovaranja, ja sam danas duševno zdrav i svjestan ono što radim.

1. *U slučaju moje smrti ostavljam svoj sav nekretni i pokretni imetak svojoj djeci Josipu i Dragici Ormuž tako da smesta nakon moje smrti postanu univerzalni vlasnici i nasljednici i ne smije ih nitko ometati u mome nekretnom i pokretnom imetku kojega ću ja na dan moje smrti posjedovati.*
2. *Mojoj suprugi Mariji Ormuž zakonitoj ostaje moja mirovina koja ju po zakonu pripada, jer cijelo vrijeme našeg bračnog života je s menom u bračnoj zajednici živjela i mene njegovala i dvorila kao svog supruga.*
3. *Ja u mom životu nisam nikome ništa potpisao. Obveznice ili mjenice očitovanja, ukratko ništa nikome i nema prava nitko što tražiti od moje supruge ili djece Josipa i Dragice Ormuž nakon moje smrti.*
4. *A naročito nisam nikome ništa dužan, sve što sam gdje kupovao platio sam točno i odmah sve.*
5. *S nikim nemam i nisam imao nikakvih intimnih veza, što bi moglo biti povod kakvoj smutnji iza moje smrti.*
6. *Napominjem, da svaki moj potpis gdje zlorabljen jest krivotvoren, jer usljed moga zvaničkog rada, mojih podpisa imade mnogo, pak moje nasljednike odlučno ogradjujem i zaštićujem protiv svakog napadaja, u potražbi bilo čega, i bilo s čije strane, jer posla nikakvog ni obveza naročito uopčanih ni jamstva nisam imao s nikim nikakova, ni za nikoga.*

[59] Prema sjećanju đurđevečkoga književnika Đuke Tomerlina Picoka (1926. – 2010.)

7. *Ovu oporuku ne smijem promijeniti ni uništiti, jer kad bi učinio to bio bi znak poremećenja ili ludosti, pak se prema tome sa svakom drugom oporukom osim ove ima tako postupati to jest uništiti ju, samo ova ostane valjana i kreposna za mog života i poslije moje smrti.*

U Gjurgjevcu 22. novembra 1933.

Ormuž Andrija
Kr. sudbeni glavni arhivar. oficijal
22/11. 933.

6.3. Neki biografski podatci o Andriji Ormužu

O Andriji Ormužu (20. studenog 1875. – 6. lipnja 1952.) vrlo malo znamo. Posve je sigurno je da kao podvornik kotarskoga suda radio u Đurđevcu najkasnije od 1907. godine, jer je 23. veljače 1908. oženio domaću djevojku Mariju Židovec (18. kolovoza 1887. – 5. rujna 1951.), kćer Stjepana Židovca i Bare Židovec rođene Sulimanović. Ubrzo je premješten u Rijeku, odnosno na Sušak, gdje su im se rodila djeca Dragica (29. prosinca 1909.) i Josip (1. siječnja 1912.).[60] Osim toga, zna se da je 1917. godine postao sudbenim kancelistom te poslan na službu u Mitrovicu.[61] Po svemu sudeći, Ormuž se radi službe kasnije ponovno doselio u Đurđevec, jer je upisan u župnu knjigu stranaca. Kupio je bivšu Ružićevu kuću u Starogradskoj ulici (kbr. 536), gdje je živio sa suprugom.[62] Kćer Dragica umrla je 3. studenog 1962. u Opatiji, a Josip 24. siječnja 1973. godine u Đurđevcu, gdje su oboje pokopani. Josip Ormuž bio je svećenik, zaređen 1935. godine. Njega su svoga rodoljubnog djelovanja pokušali ubiti pripadnici OZNA-e. Za vrijeme župnikovanja u Petrovskom preživio je atentat 8. rujna 1946. godine na putu nedaleko od Krapine.

Uz oporuku sačuvano je i nekoliko spisa 27. pješačke pukovnije iz Siska iz veljače 1918. godine. Naime, kao četrdesetogodišnjak mobiliziran je i postavljen na dužnost pisara 1. bojno-etapnog bataljuna navedene pukovnije. Ormuž je spise (službovnice) zaprimio i potpisao, a odnose se na svotu novca prikupljenoga u 1. satniji za zakladu udovica i siročadi palih vojnika 27. pukovnije. Iz spisa doznajemo da je Ormuž po činu tada bio oberleitnant (naporučnik).[63] Posve je izvjesno da je nakon služenja vojske kao natporučnik kraće vrijeme ostao u vojnoj službi, jer su ga Đurđevčani zvali *Ormuž zupar* (vojnik koji je služio vojsku preko roka, ne za plaću, već za hranu ili koja druga materijalna dobra). To se vjerojatno odnosilo na njegovo sudjelovanje u burnim zbivanja nakon raspada Austro-Ugarske Monarhije krajem 1918. godine. Tada je došlo do nemira, pljački i ubojstava u kojima su sudjelovali zelenokaderaši u Đurđevcu i okolici. U to vrijeme vlast je preuzeo mjesni Odbor Narodnog vijeća, osnovan 12. studenoga. S ciljem sprečavanja novih nemira Narodno je vijeće, kao ispomoć oružništvu, osnovalo Narodnu stražu koju je predstavljalo 30 članova mjesnoga sokolskog društva na čelu s naporučnikom Andrijom Ormužom, koja je održavala javni red i mir u Đurđevcu.[64]

---

60 Arhiva rkt. župe sv. Jurja mučenika u Đurđevcu, Status animarum (Stališ duša) rkt. župe sv. Jurja mučenika u Đurđevcu (1866. – 1917.), kbr. 536; Liber extraneorum (Knjiga doseljenika)

61 Nezavisnost, god. XII, br. 8. 20. I. 1917.

62 CIK, Nikola. *Dokumentacija o projektu »Đurđevec 1868. godine: rekonstrukcija demografskog i urbanog razvoja grada Đurđevca u XIX. stoljeću« i izvještaj o realizaciji prve faze projekta, Đurđevec*, Đurđevec, prosinac 2013.

63 Službovnica 1. satnije 1. bojno-etapnog bataljuna 27. pješačke pukovnije, Beograd dne 6. veljače 1918. Dokument se nalazi u posjedu autora ovoga rada.

64 HDA, Narodno vijeće SHS, Sekcija za organizaciju i agitaciju, Prepiska s mjesnim odborima narodnog vijeća, Đurđevac, Zapisnik od 12. XI. 1918. spisan na sjednici kotarskog odbora Narodnog vijeća u Gjurgjevcu; sign. HDA-124-5-2-84

ZAKLJUČAK

Oporuka kao imovinskopravni dokument rjeđe se pojavljuje u historiografskim radovima, ali i ona u određenoj mjeri može poslužiti kao povijesni izvor u istraživanjima, premda se rijetko koristi i citira zbog svoje malobrojnosti.

Na primjeru ovoga rada vidljivo je da je oporuka dobra polazišna osnova u proučavanju biografija pojedinih osoba, a daljnim istraživanjem i djelovanja njih samih na područjima svojih djelatnosti u određenim sredinama. Također je vrijedan izvor i za genealoška istraživanja. U konačnici, kad se krene s istraživanjem sami se po sebi nameću i neki dugi rijeđe korišteni povijesni izvori, kao što su, na primjer, crkvene matične knjige, podatci s nadgrobnih spomenika i osmrtnice. Tako se saznalo za neke dosad javnosti sasvim nepoznate ali značajne osobe, ali i za one o čijem djelovanju i zaslugama dosad ništa nismo znali. Ovaj je rad zapravo objelodanio jednu novu spoznaju. Naime, poznato je da Stjepan Radić, hrvatski političar i osnivač Hrvatske pučke seljačke stranke, čvrsto bio povezan s Podravinom i Đurđevcom preko Đurđevčana Tome Jalžabetića, Mare Matočec, i drugih. No, sada se zna da je Vlatko Maček, Radićev nasljednik na čelu HSS-a, dobrim dijelom također bio vezan uz Đurđevec i Podravinu.

IZVORI

1. Arhiv Osnovne škole Grgura Karlovčana u Đurđevcu, Spomenica Niže pučke škole u Đurđevcu 1880. – 1915.
2. Arhiv rkt. župe sv. Ferdinanda u Ferdinandovcu, Status animarum (Stališ duša) rkt. župe sv. Ferdinanda
3. Arhiv rkt. župe sv. Jurja mučenika u Đurđevcu, Liber extraneorum (Knjiga doseljenika)
4. Arhiv rkt. župe sv. Jurja mučenika u Đurđevcu, Liber memorabilium parochiae S. Georgii in Gjurgjevac (župna spomenica)
5. Arhiv rkt. župe sv. Jurja mučenika u Đurđevcu, Status animarum (Stališ duša) rkt. župe sv. Jurja mučenika u Đurđevcu (1866. – 1917.)
6. DAZ, Sudbeni stol Belovar, Dionička društva i zadruge, knj. III, sign. 40103 i Registar – Društvene tvrtke, sign. 40101
7. HDA, Narodno vijeće SHS, Sekcija za organizaciju i agitaciju, Prepiska s mjesnim odborima narodnog vijeća, Đurđevac, Zapisnik od 12. XI. 1918. spisan na sjednici kotarskog odbora Narodnog vijeća u Gjurgjevcu; sign. HDA-124-5-2-84
8. Imenik dostojanstvenika, činovnika i javnih službenika Kraljevine Hrvatske i Slavonije za 1915. i 1917. godinu
9. Matična knjiga umrlih 1913. – 1914. rkt. župe sv. Marije u Zagrebu, https://familysearch.org/
10. Oporuka Andrije Ormuža od 22. studenoga 1933. godine
11. Oporuka Matije Kolara, ovjereni prijepis od 24. rujna 1912.
12. Osmrtnica pokojnog Matije Kolara od 17. svibnja 1913.
13. Službovnica 1. satnije 1. bojno-etapnog bataljuna 27. pješačke pukovnije, Beograd, dne 6. veljače 1918.

TISAK

1. Gospodarski list (1891. – 1893., 1902.)
2. Hrvatske novine (1905.)
3. Napredak (1860., 1887.)
4. Nezavisnost (1907. – 1909., 1912., 1917.)
5. Podravac (1894., 1905., 1903.)
6. Starohrvatska prosvjeta (1896.)
7. Šumarski list (1910.)
8. Tjednik bjelovarsko-križevački (1891., 1902.)

INTERNETSKE STRANICE

1. Downloads/Popis-odvjetnikaWEB%20(1).pdf
2. HRANJEC, Stjepan. Goričanska republika, www.medjimurje.hr/ clanak/goricanska-republika
3. http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=56776
4. http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=62197
5. http://konzervativci.hr/2018/02/19 /milan-pl-sufflay/
6. https://www.glassrpske.com/plus/istorija/Razvojni-put-banjalucke-Gimnazije-II/lat/160630.html
7. kafotka.net/1589
8. kafotka.net/3843
9. www.gorican.hr/udruge/dvd-gorican.htlm
10. www.gradskagroblja.hr/default.aspx?id382
11. www.hok-cba.hr/ lgs/.axd?t=16&id=119/file:///C:/Users/home/Downloads/Popis-odvjetnika_WEB%20(1).pdf
12. www.phsg.net/download/profesori.pdf
13. www.zupa-uznesenjabdm.hr/povijest_1.htlm
14. www.hok-cba.hr/ lgs/.axd?t=16&id=119/file:///C:/Users/home/

LITERATURA

1. Arkiv za povjestnicu jugoslavensku, knj. IV, Zagreb, 1857.
2. CIK, Nikola. *Dokumentacija o projektu »Đurđevec 1868. godine: rekonstrukcija demografskog i urbanog razvoja grada Đurđevca u XIX. stoljeću« i izvještaj o realizaciji prve faze projekta*, Đurđevec, prosinac 2013.
3. CIK, Nikola. »Preci i rođaci prof. Mire Kolar-Dimitrijević, Mira Kolar i Podravina«. Zbornik radova sa znanstvenog skupa u povodu 80. obljetnice prof. dr. sc. Mire Kolar Dimitrijević, ur. Hrvoje Petrić i Dragutin Feletar, Koprivnica, 2013.
4. CVEKAN, Paškal. *Đurđevac – kakav nije poznat*, Đurđevac, 1991.
5. Danica, koledar društva svetojeronimskoga za prostu godinu 1915., Zagreb, 1914.
6. Danica, koledar i ljetopis Društva sv. Jeronima za prostu godinu 1926., Zagreb, 1925.
7. HODALIĆ. Ivan i suradnici. *Graničar 1919. – 1999.*, Đurđevac, 2000.
8. Hrvatski biografski leksikon, sv. I i III, Zagreb, 1993.
9. Hrvatski leksikon L – Ž, Zagreb, 1997.
10. Izvještaj Bjelovarsko-križevačke županije za 1893., 1895. i 1896.
11. Karlovački leksikon, Karlovac, 2008.
12. KRIŠTO, Jure. *Prešućena povijest Katoličke crkve u Hrvatskoj politici 1850. – 1918.*, Zagreb 1994.
13. KUDUMIJA, Mato. *Đurđevac u svijetu i vremenu*, Đurđevac, 1968.
14. MAČEK, Andrej i Nino ŠKRABE. *Maček izbliza*, Zagreb 1999.
15. MIHOLEK, Vladimir. »Hrvatska seljačka zadruga i Marvogojska udruga u Đurđevcu«. Podravski zbornik 2011., Koprivnica, 2011.
16. MIHOLEK, Vladimir. »Tomo Jalžabetić do osnivanja Hrvatske pučke seljačke stranke braće Radić«. Podravina, vol. 12, br. 23, Koprivnica, 2013.
17. Mira KOLAR DIMITRIJEVIĆ, »Trnovit životni put đurđevečkog političara Tome Jalžabetića«. Đurđevečki zbornik, Đurđevec 1996.
18. MIRNIK, Ivan. »Die Familien Von Borota Aus Der Kroatischen Militärgranze«, Povijesni prilozi, vol. 27, Zagreb, 2004., https://hrcak.srce.hr /28026
19. MIRNIK, Ivan. »Strogi duh kazališnog Zagreba«, Vjesnik, srijeda, 22. XI. 2000.
20. ORTNER, Stjepan. *Pučki pravni savjetnik*, Zagreb, 1911.
21. PERIĆ, Ivo. *Antun Radić 1868. – 1913.*, Zagreb, 2002.
22. SLUKAN, Mirela. »Katastarska dokumentacija Arhiva mapa HDA«, Arhivski vjesnik, god. 40, 1997.
23. STRČIĆ, Petar. »Oporuka Tadije Smičiklasa (1913.)«. Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, vol. 18., Zagreb, 2000.

24. STRUGAR, Vladimir. »Aktivnosti u Bjelovaru u povodu obilježavanja 150 godina rada Hrvatske akademije«, Radovi Zavoda za znanstvenoistraživački i umjetnički rad u Bjelovaru, br. 5, Bjelovar, 2012.
25. ŠADEK, Vladimir. Kontraverzni političar Vladimir Sabolić (1900. – 1948.) i njegovo djelovanje na području đurđevačke Podravine, Podravski zbornik 44/2018, Koprivnica, 2018.
26. ŠADEK, Vladimir. *Političke stranke u Podravini 1918. – 1941.*, Koprivnica, 2009.
27. Tko je tko u NDH, Zagreb, 1997.
28. Zadrugar, kolendar hrvatskih seljačkih zadruga za 1924., Zagreb, 1923.

SUMMARY

The paper discusses last will or testament as historical source based on the example of three representatives of different social classes from the end of the 19th and the beginning of the 20th century, which were born, or they lived and worked in Đurđevac. They were a higher and lower state official and a priest. Although testament is regarded as secondary historical source, in this case it has a primary role in the context of researching biographies of testators and specific individuals mentioned in them. The paper comprises complete transcripts of testaments and provides insight into data regarding the assets of the testators and their distribution. From the first two testaments it can be inferred to which extent its testators are mutually connected and what was the scope of their influence on political and economic development, as well as on quality of life in Đurđevac.

ČISTA STRANKA PRAVA (STARČEVIĆEVA HRVATSKA STRANKA PRAVA/STRANKA PRAVA) U VIROVITICI 1895.-1914.

PURE PARTY OF RIGHTS (STARČEVIĆ'S CROATIAN PARTY OF RIGHTS /PARTY OF RIGHTS) IN VIROVITICA FROM 1895 TO 1914

Mislav GABELICA
Institut društvenih znanosti Ivo Pilar,
Trg Marka Marulića 19, Zagreb,
mislav.gabelica@pilar.hr

Primljeno / Received: 10. 9. 2019.
Prihvaćeno / Accepted: 15. 11. 2019.
Izvorni znanstveni rad
Original scientific paper
UDK / UDC: 329(497.525.2Virovitica)ČSP"1895/1914"(091)
329.7(497.525.2Virovitica)"18/19"(091)

SAŽETAK

U ovom radu autor na temelju dostupne literature, arhivske građe i onodobnog tiska analizira političku scenu u Virovitici i virovitičkom kotaru uoči Prvoga svjetskog rata, s posebnim naglaskom na analizi društvene i organizacijske strukture, te ideoloških specifičnosti virovitičkih pristaša Čiste stranke prava (Starčevićeve hrvatske stranke prava/Stranke prava), jedne od pravaških stranaka, koja je u ovom razdoblju bila među najutjecajnijim političkim strankama na tom području. Koristeći u ovom radu između ostaloga i prozopografsku metodu, prema kojoj se zaključci o nekoj skupini izvode iz životopisa njezinih članova, autor je zaključio, da je Čista stranka prava u Virovitici prve korake napravila uz pomoć virovitičkih mađarona, no da je znatniji broj pristaša dobila postupnim osipanjem pristaša Hrvatske stranke prava.

Ključne riječi: Virovitica, politika, pravaštvo, frankovci
Key words: Virovitica, politics, Party-of-Right movement, member of the Pure Party of Rights

UVOD

Neposredni zadatak ovoga rada je rasvijetliti političku scenu u Virovitici i njezinoj okolici uoči Prvoga svjetskoga rata, s posebnim naglaskom na analizi društvene i organizacijske strukture te ideoloških specifičnosti virovitičkih pristaša Čiste stranke prava (od 1904. Starčevićeve hrvatske stranke prava/ od 1910. Stranke prava), jedne od pravaških stranaka, koja je u tom razdoblju bila među najutjecajnijim političkim strankama na tom području. O pravaštvu općenito, a i o ovoj stranci napose, u hrvatskoj historiografiji nije pisano malo.[1] Zajedničko svim ovim povijesnim prikazima jest, da se u njima općenita slika ovih fenomena uglavnom temeljila na uvidu iz uske, zagrebačke perspektive.[2] To nije neopravdano, jer se u Zagrebu tada (više nego danas, jer je Zagreb tada bio središte uže političke jedinice nego danas), u organizacijskom i ideološkom smislu nalazila »glava« svake hrvatske političke

[1] Primjerice vidi: BOGDANOV, Vaso, *Historija političkih stranaka u Hrvatskoj od prvih stranačkih grupiranja do 1918.*, Zagreb, 1958., 729.-768.; BOGDANOV, Vaso, *Starčevićeva stranka prava prema oslobođenju i ujedinjenju južnoslavenskih naroda u toku Prvog svjetskog rata*, Zagreb, 1966.; GROSS, Mirjana, Geneza Frankove stranke, *Historijski zbornik*, god. 17./1964., br. 1.-4, 1.-83.; GROSS, Mirjana, *Povijest pravaške ideologije*, Zagreb, 1973.; GROSS, Mirjana, Izvorno pravaštvo: ideologija, agitacija, pokret, Zagreb, 2000.; MATKOVIĆ, Stjepan, Čista stranka prava 1895.-1903., Zagreb, 2001.; TURKALJ, Jasna, *Pravaški pokret 1878.-1887.*, Zagreb, 2009.

[2] Od ovog zaključka, od navedenih naslova najviše odudara knjiga Jasne Turkalj.

stranke. Ipak, ovim fenomenima nedostaje i uvid iz lokalnih sredina, čiji bi zaključci mogli potvrditi ili opovrći vrijednost općenite slike ovih fenomena, utemeljenih na zagrebačkoj perspektivi. Zbog toga je posredni zadatak ovoga rada doprinijeti upotpunjenju i obogaćenju općenite slike o pravaštvu i njegovoj frankovačkoj inačici u hrvatskoj historiografiji, kako bismo došli što bliže istini o ovim povijesnim fenomenima.

PRAVAŠTVO U VIROVITICI DO PRAVAŠKOG RASKOLA (1895.)

U drugoj polovici 70-ih godina 19. stoljeća, nakon obnove političkog djelovanja Stranke prava, zamrlog nakon Kvaternikovog neuspjelog ustanka u Rakovici, glavna uporišta pravaškog djelovanja nalazila su se u zapadnom dijelu banske Hrvatske, te u nekim dijelovima Vojne krajine,[3] posebne državnopravne jedinice, koja se do 1881. godine, kada je sjedinjena s banskom Hrvatskom, nalazila pod središnjom upravom austro-ugarskog Ministarstva rata.[4] U istočnom dijelu banske Hrvatske, na području triju slavonskih županija: Virovitičke,[5] Požeške i Srijemske, u to vrijeme nije bilo znatnije pravaške aktivnosti, mada je već na izborima održanima 1878. godine u vanjskom izbornom kotaru Đakova (Virovitička županija) kao nezavisni kandidat izabran šumar na vlastelinstvu Bosansko-Srijemske biskupije, Ivan Dunđerović, koji je potom u hrvatskom Saboru pristupio Stranci prava.[6]

Svjesna činjenice, da u Slavoniji ima mali broj pristaša, Stranka prava je pred saborske izbore održane u rujnu 1881. godine organizirala višemjesečno agitaciono putovanje Senjanina Gavre Grűnhuta po Slavoniji, koji je tom prilikom posjetio i Viroviticu.[7] Grűnhutovo putovanje u većem dijelu Slavonije nije polučilo zadovoljavajuće rezultate, osim u virovitičkom izbornom kotaru, koji je prema izbornom zakonu iz srpnja 1881. godine obuhvaćao samo izbornike s područja virovitičke općine.[8] Tamo je na ovim izborima kao pravaški kandidat pobijedio zagrebački odvjetnik, Mijo Tkalčić, koji je tom prilikom osvojio 161 glas prema 112 glasova, koja je osvojio njegov protukandidat iz redova Narodne stranke, sveučilišni profesor Armin Pavić. Prema dostupnim podacima, Tkalčić je dobio uglavnom glasove virovitičke »prostote«, odnosno seljaka i obrtnika, za njega je agitirao dio općinskih odbornika, te je imao uporište i u članstvu Hrvatskog pjevačkog društva Rodoljub, kojem se na čelu nalazio učitelj Gjuro Žakić. Za Pavića je glasovalo »bolje gradjanstvo«, odnosno virovitički trgovci, posebnici (privat-

---

3 TURKALJ, Jasna, *Pravaški pokret 1878.-1887.*, 35.-44.; GROSS, Mirjana, *Povijest pravaške ideologije*, 206.

4 EGGER, Rainer, Dvorsko ratno vijeće i Ministarstvo rata kao središnji upravni organi Vojne krajine, *Arhivski vjesnik,* br. 35-35, Zagreb, 1992., 153.-154.

5 Prema administrativno-političkoj podjeli iz 1875., banska Hrvatska se dijelila na županije, a ove na podžupanije. Unutar Virovitičke županije sa sjedištem u Osijeku nalazile su se tri podžupanije: virovitička, osječka i đakovačka. Prema narednoj administrativno-političkoj podjeli banske Hrvatske iz 1886., koja je važila sve do raspada Monarhije, ukinute su podžupanije te su uvedene manje upravne jedinice, kotari, pa su se na području Virovitičke županije nalazili upravni kotari: đakovački, donjomiholjački, našički, osječki, slatinski i virovitički. Iako se u Osijeku nalazilo sjedište Virovitičke županije, te sjedište jedne od njezinih podžupanija, odnosno kasnije kotara, grad Osijek se kao posebna, autonomna jedinica svo vrijeme nalazio izvan županijskog sustava, te je u upravnom pogledu bio izravno podređen Zemaljskoj vladi u Zagrebu. PAVLIČEVIĆ, Dragutin, Županije u Hrvatskoj i Slavoniji u prijelaznom razdoblju od 1848. do 1881., *Hrvatske županije kroz stoljeća*, Zagreb, 1996., 71.-99.; VRANJEŠ-ŠOLJAN, Božena, Županijsko uređenje u posljednjoj fazi postojanja (1881.-1918.), *Hrvatske županije kroz stoljeća*, 99.-112. Virovitica je kroz to vrijeme imala status seoske općine, te je od 1886. bila sjedište upravnog kotara, kojemu su pripadale upravne općine: Virovitica, Špišić Bukovica, Suhopolje i Lukač. Na sjednici skupštine Virovitičke županije iz prosinca 1890., iz postojećih upravnih općina virovitičkog kotara izdvojen je niz poreznih općina, od kojih su ustrojene nove upravne općine: Pivnica, Cabuna i Gradina, koje su uz stare ali smanjene upravne općine ostale u sastavu virovitičkog upravnog kotara. Skupština županije Virovitičke, *Narodne novine*, (Zagreb), 10. siječnja 1891., 2.-3.

6 TURKALJ, Jasna, *Pravaški pokret 1878.-1887.*, 44., 117.

7 TURKALJ, Jasna, *Pravaški pokret 1878.-1887.*, 115.-116.

8 *Sbornik zakonah i naredabah valjanih za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju. Godina 1881.*, Zagreb, 1882., 309. Izborni kotar s biralištem u Virovitici je obuhvaćao samo virovitičku općinu i prema do tada važećem izbornom zakonu iz 1870., kao i prema nadopuni ovog zakona iz 1875. Vidi: *Sbornik zakonah i naredabah valjanih za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju. Godina 1870.,* Zagreb, 1871., 287.; *Sbornik zakonah i naredabah valjanih za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju. Godina 1875.,* Zagreb, 1876., 1024.

ni poduzetnici) i činovnici, općenito »sva inteligencija«, te »svi redovnici ovdašnjega samostana franjevacah i ciela izraelitska općina.«[9]

Činilo se da je pravaštvo u virovitičkom izbornom kotaru uhvatilo korijenje, no režim nije olako ispuštao ovaj kotar iz svojih ruku. Već na sljedećim izborima, održanima 1884. godine, Tkalčić je uz izborne nepravilnosti izgubio virovitički izborni kotar, u kojem je s jednim glasom više pobijedio kandidat Narodne stranke, Teodor grof Pejačević. Tkalčić je potom izgubio i dva dopunska izbora u Virovitici,[10] a potom i redovne izbore u ovom izbornom kotaru, održane 1887. godine.[11] Naredne, 1888. godine, preinakom nekih ustanova izbornoga zakona iz srpnja 1881. godine, došlo je do nove podjele izbornih kotara u banskoj Hrvatskoj, prema kojoj je virovitički izborni kotar uz virovitičku općinu obuhvatio i upravne općine Špišić-Bukovicu, Lukač i Suhopolje.[12]

Ako su pravaši do tada i mogli računati s mandatom u virovitičkom izbornom kotaru, pripajanjem upravnih općina sa znatnim brojem srpskog, mađarskog i njemačkog stanovništva te su šanse uvelike smanjene.[13] Tako je prema kasnijem pisanju virovitičkih pristaša Hrvatske pučke napredne stranke, koja je zastupala nacionalno stanovište hrvatsko-srpskog narodnog jedinstva, virovitički izborni kotar bio »oporbena kula« sve dok ju Khuen pripajanjem vanjskih općina nije srušio. Tada je u virovitički izborni kotar ušlo mnoštvo Srba iz vanjskih općina, koji su zbog »nesretnog razdora jednokrvne braće Hrvata i Srba« na izborima mahom podupirali vladine kandidate.[14] Ove su se okolnosti odrazile na izbore održane 1892. godine, kada su virovitički pravaši, »držeć se naputka kluba stranke prava, odustali radi malena broja izbornika od kandidature« Mije Tkalčića.[15] U isto vrijeme sama virovitička općina je ostala oporbenom utvrdom, zbog čega je ban Khuen, obilazeći 1891. godine Podravinu, zaobišao Viroviticu.[16]

Šanse pravaša da se utvrde u virovitičkom izbornom kotaru dodatno je umanjio raskol u Stranci prava iz 1895. godine, kada se od stranke odvojila grupa istaknutih pravaša pod vodstvom Ante Starčevića i Josipa Franka, koji su potom osnovali Čistu stranku prava. Načelni razlog njihovom odvajanju bio je u protivljenju uspostavljanja političkog saveza s Neodvisnom narodnom strankom, čemu je težila

---

9 TURKALJ, Jasna, *Pravaški pokret 1878.-1887.*, 149.-150., 497.-499.

10 TURKALJ, Jasna, *Pravaški pokret 1878.-1887.*, 337.-338.

11 TURKALJ, Jasna, *Pravaški pokret 1878.-1887.*, 427.

12 *Sbornik zakonah i naredabah valjanih za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju. Godina 1888.,* Zagreb, 1888., 633. Dakle, od 1888. granice upravnog i izbornog kotara Virovitica se podudaraju. Nakon navedenog izdvajanja niza poreznih općina iz okvira postojećih upravnih općina virovitičkog upravnog kotara, u prosincu 1890., te ustroja novih upravnih općina: Cabuna, Pivnica i Gradina i ove nove upravne općine ostale su u sastavu virovitičkog izbornog kotara. O ovom izbornom zakonu vidi: RUMENJAK, Nives, *Srpski zastupnici u banskoj Hrvatskoj: okvir za kolektivnu biografiju 1881.-1892.*, Zagreb, 2003., 165.-172.

13 Prema popisu stanovništva iz 1900., upravna općina Virovitica imala je ukupno 7 594 stanovnika, od čega 5 187 Hrvata, 125 Srba, 1 157 Mađara i 687 Nijemaca. Općina Cabuna imala je 4 738 stanovnika, od čega 599 Hrvata, 1 349 Srba, 1 605 Mađara i 1 104 Nijemaca. Općina Gradina imala je 4 962 stanovnika, od čega 2 872 Hrvata, 43 Srba, te 1 889 Mađara. Općina Lukač imala je 4 914 stanovnika, od čega 2 974 Hrvata, 5 Srba, 1 478 Mađara i 445 Nijemaca. Općina Pivnica imala je 1 912 stanovnika, od čega 98 Hrvata, 1 461 Srba, 130 Mađara i 147 Nijemaca. Općina Suhopolje imala je 5 735 stanovnika, od čega 1 442 Hrvata, 1 179 Srba, 1 442 Mađara i 1 167 Nijemaca. Općina Špišić-Bukovica imala je 7 096 stanovnika, od čega 5 023 Hrvata, 19 Srba, 1 294 Mađara i 687 Nijemaca. Ukupno je upravni kotar Virovitica, koji se poklapao s izbornim kotarom, imao 36 591 stanovnika, od čega 18 195 Hrvata, 4 181 Srba, 8 995 Mađara i 4 335 Nijemaca. *Popis žiteljstva od 31. XII. 1900. u kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji*, Zagreb, 1914., 318.-323. Kako se vidi, Hrvati su unutar starog virovitičkog izbornog kotara, koji je obuhvaćao samo virovitičku općinu, činili znatnu većinu, dok su unutar novog izbornog kotara činili manje od 50% stanovništva.

14 Virovitica, 3. XI. 1907, *Hrvat*, (Virovitica), 3. studenoga 1907., 1-2.

15 Iz Virovitice, *Hrvatska*, (Zagreb), 30. svibnja 1892., 2.

16 Zbog toga je virovitičko općinstvo zastupstvo u svibnju 1891. izabralo izaslanstvo, koje je dočekalo bana u Pitomači, gdje su mu predali vrlo lojalnu notu te ga pozvali da posjeti i Viroviticu, kako bi se na licu mjesta uvjerio, »da izmedju zastupstva i pučanstva, zatim izmedju ovih obojih i kralj. kotarske oblasti najveći sklad i medjusobno susretanje postoji, a da u našoj sredini neima niti političkih niti socijalnih razdorah, koji bi se s neke strane podmetnuti namjeravale.« U Virovitici, *Narodne novine*, (Zagreb), 11. svibnja 1891., 2.

većina u Stranci prava,[17] a što je za sobom vuklo prilagodbu ključnih pravaških načela: negaciju Hrvatsko-Ugarske nagodbe i negaciju postojanja Srba u hrvatskim zemljama, načelima Neodvisne narodne stranke.[18]

Nakon ovog raskola velika većina lokalnih pravaških organizacija i skupina ostala je uz matičnu Stranku prava, pa tako i u Virovitici,[19] gdje Čista stranka prava (Starčevićeva hrvatska stranka prava/ Stranka prava) nije isticala samostalnog kandidata na saborskim izborima sve do 1908. godine. Kako je dugogodišnji kandidat i jedno vrijeme pravaški zastupnik virovitičkog izbornog kotara, Mijo Tkalčić nakon raskola pristao uz Čistu stranku prava, na narednim saborskim izborima, održanima 1897. godine, kao pravaš je kandidiran pristaša matične Stranke prava (domovinaš), odvjetnik Ivan Ružić.[20] Na ovim izborima, koje je Ružić izgubio od kandidata Narodne stranke, Aladara grofa Jankovića,[21] Virovitica je bila potpuno izvan fokusa središnjeg lista matične Stranke prava, *Hrvatske domovine*, koja nije zabilježila ni jednu predizbornu Ružićevu aktivnost u Virovitici, nego je nakon izbora tek konstatirala, da je Ružić osvojio 248 glasova, i to isključivo u (većinski hrvatskim, op. M. G.) općinama Virovitica, Špišić-Bukovica, Lukač i Gradina, dok su (većinski nehrvatske, op. M. G.) općine Suhopolje, Cabuna i Pivnica glasovale za Jankovića.[22]

IVAN DOBRAVEC PLEVNIK

Prvi frankovac, koji se poimence spominje u Virovitici, nije bio »domaći sin«, nego je 1899. godine u Viroviticu došao iz Zagreba, te je u Virovitici otvorio tiskaru i pokrenuo novine, *Virovitičan*. Prema enciklopedijskim podacima, Ivan Dobravec Plevnik rođen je 10. listopada 1873. godine u Zagrebu.[23] Prema podacima iz matične knjige rođenih, Ivan Plevnik rođen je 11. listopada, a kršten 13. listopada 1873. godine u zagrebačkoj župi Svetoga Marka. Rođen je kao nezakonito dijete sluškinje (ancilla) Franciske Plevnik.[24] Ona je rođena u Donjoj (Zdola) Štajerskoj, a umrla je 28. listopada 1912. godine u Virovitici, u dobi od 72 godine, kao Franciska Dobravec, rođena Plevnik, odnosno kao udovica krojača Josipa Dobravca.[25] Sudeći prema ovim podacima, Franciska Plevnik se nakon Ivanova rođenja

[17] MATKOVIĆ, Stjepan, Čista stranka prava 1895.-1903., 61.-63.

[18] GABELICA, Mislav, Ideološke razlike između milinovačkih i frankovačkih pravaša uoči Prvoga svjetskog rata (1908.-1914.), zbornik radova: *Pravaštvo u hrvatskome političkom i kulturnom životu u sučelju dvaju stoljeća*, Zagreb, 2013., 383.-384. Matična Stranka prava potom je 1897. i 1901. stupila u dvije izborne koalicije s Neodvisnom narodnom strankom, potom je s tom strankom 1902. ustrojila trajnu koaliciju (Hrvatsku opoziciju), da bi se 1903. potpuno fuzionirala s njom u Hrvatsku stranku prava. Ova je stranka potom 1905. potpisala Riječku rezoluciju, kojom je priznala zakonitost Hrvatsko-Ugarske nagodbe, te je iste godine stupila u Hrvatsko-srpsku koaliciju, stvorenu na načelu nacionalne ravnopravnosti Srba u Hrvatskoj.

[19] HORVAT, Rudolf, *Povijest grada Virovitice*, Virovitica, 2001., 111.

[20] Ružić je kao dugogodišnji zastupnik koprivničkog izbornog kotara bio politički djelatan osobito u Podravini. Od 1895. bio je urednik pučkog lista Stranke prava, *Hrvatski narod*, s čijih se stranica obračunavalo s Čistom strankom prava. MATKOVIĆ, Stjepan, Čista stranka prava 1895.-1903., 216., 299.-300. Ružić je ovaj list širio po Podravini, pa i po virovitičkom kraju, gdje je list navodno imao velik broj pretplatnika. Kasnije je u posjed ovoga lista došla Hrvatska pučka seljačka stranka, koja je pritom naslijedila i Ružićeve pretplatnike, čemu se prema nekim tvrdnjama ima zahvaliti širenje ove stranke po virovitičkom kraju. JEMERŠIĆ, Ivan Nepomuk, *Moje stanovište. Svojim izbornicima u Virovitici i hrvatskom narodu prigodom saborskih izbora godine 1908.*, Zagreb, 1908., 39.-40.

[21] HORVAT, Rudolf, *Povijest grada Virovitice*, Virovitica, 2001., 111.

[22] Virovitica, 20. svibnja 1897., *Hrvatska domovina*, (Zagreb), 22. svibnja 1897., 2.

[23] FRANJIN MAGYER, Rudolf, Plevnik-Dobravec Ivan, *Znameniti i zaslužni Hrvati te pomena vrijedna lica u hrvatskoj povijesti od 925 – 1925*, Zagreb, 1925., 215.; MARIJANOVIĆ, Stanislav, Dobravec Plevnik, Ivan, *Hrvatski biografski leksikon*, sv. 3., Zagreb, 1993., 422.

[24] HDA, Matična knjiga rođenih župe Sv. Marka-Zagreb (1866.-1878.). Prilikom vjenčanja s Emom Hartzer, koje je obavljeno 3. travnja 1899. godine u Sladojevcima, Ivan Dobravec Plevnik je vjerojatno priložio svoj izvadak iz matične knjige rođenih, te je u matičnu knjigu vjenčanih upisan kao Ivan Plevnik, tipograf iz Zagreba, star 25 godina. Od roditelja mu je upisana samo majka, Franciska Plevnik, služavka. HDA, Matična knjiga vjenčanih župe Sladojevci (1898.-1907.).

[25] HDA, Matična knjiga umrlih župe Virovitica (1912.-1917.)

udala za krojača Josipa Dobravca, koji je posvojio Ivana i uz majčino pridodao mu i svoje prezime. O Josipu Dobravcu ne znamo gotovo ništa, tek unuk Ivana Dobravca Plevnika, novinar Danko Plevnik tvrdi: »Moj ded Ivan Dobravec Plevnik in njegov oče sta se rodila v Zagrebu.« Međutim, Danko Plevnik pritom podrazumijeva, da je i otac Ivana Dobravca Plevnika bio Plevnik, te prenosi obiteljsku predaju, da su Plevnikovi još u 16. stoljeću došli u Hrvatsku iz okolice Krškoga. »Seveda mi pri tem niso pozabili povedati, da so bili plemiči in v svakem primeru bolj kajkavci kot Avstrijci (Plevnigg).«[26]

Ako je u ovoj obiteljskoj predaji majka Ivana Dobravca Plevnika zamijenjena ocem, ni u tom slučaju podaci navedeni u toj predaji ne odgovaraju istini, jer je, kako smo vidjeli, Franciska Plevnik rođena u Donjoj Štajerskoj a ne u Zagrebu. O neposrednom štajerskom porijeklu Ivana Dobravca Plevnika govore i spisi nekoliko sudskih parnica vođenih protiv njega, u kojima se za njega navodi, da je »rodom iz Drachenburga u Štajerskoj«.[27] O tomu govori i podatak, da su ga njegovi virovitički protivnici nazivali »dotepencem štajerskim«.[28] Na koncu, kada je početkom Prvoga svjetskoga rata unovačen, pridodan je 87. donjoštajerskoj pješačkoj pukovniji. U toj su pukovniji, prema pisanju *Ilustrovanog* lista, služili i Hrvati, čiji su »očevi najme zavičajni u tim krajevima (Donjoj Štajerskoj- op. M. G.), pa su i sinovi morali tamo pridoći, akoprem rodjeni a mnogi i zavičajni u Hrvatskoj.«[29] Na temelju ovog posljednjeg podatka možemo zaključiti, da ili je poočim Ivana Dobravca Plevnika, Josip Dobravec, također rođen u Donjoj Štajerskoj, ili je u slučaju da je vojni obveznik imao samo zakonitu majku, za njega kao mjesto mobilizacije važila majčina zavičajnost.

Ivan Dobravec Plevnik je odrastao u Zagrebu, gdje je u drugoj polovini 80-ih godina 19. stoljeća izučio tiskarski zanat.[30] Kako je u to vrijeme tiskarski zanat vrijedio za elitni zanat, među čijim je radnicima vladao »duh isključivosti, aristokratske nadmenosti« prema ostalim radnicima,[31] vrlo je vjerojatno da se Franciska Plevnik udala za Josipa Dobravca do Ivanovog polaska na zanat, čime je omogućen njegov, vjerojatno skup nauk.[32] Već u to vrijeme među tiskarskim radnicima u Zagrebu postojala je snažna pravaška struja, koja je od druge polovice 90-ih godina 19. stoljeća pa sve do početka Prvoga svjetskoga rata u svojoj frankovačkoj inačici i dominirala među tiskarskim radnicima, pa je kroz to vrijeme tiskarski sindikat bio jedan od rijetkih radničkih sindikata, u kojem su socijaldemokrati bili u manjini.[33]

Nije poznato je li Ivan Dobravec Plevnik još kao mladi tiskarski naučnik bio simpatizer pravaštva. Prema jednoj njegovoj mnogo kasnijoj tvrdnji, on se politikom počeo baviti još kao dvanaestogodišnji dječak, dakle 1885. ili 1886. godine, kada je bacao tintu i kamenje na zgradu zagrebačke financijske uprave, kojom prilikom je ubijen jedan stolarski pomoćnik, a pravaš Ivan Zatluka je ranjen.[34] Međutim, riječ je očito o zagrebačkim demonstracijama protiv postavljanja dvojezičnih, hrvatskih i mađarskih natpisa na financijskim uredima, koji su se dogodili u kolovozu 1883. godine,[35] kada je Plevnik dakle imao nepunih deset godina, tijekom kojih je od posljedica ranjavanja preminuo stolarski pomoćnik

---

26 PLEVNIK, Danko, *Slovenci na Hrvaškem*, Črnomelj-Metlika, 1998., 45.

27 Vidi: *Virovitičan*, (Virovitica), 12. srpnja 1903., 1.; *Virovitičan*, 12. siječnja 1908., 1.

28 Crna četa, *Hrvat*, (Virovitica), 25. listopada 1908., 2.

29 Stražarska satnija u Žalcu, *Ilustrovani list*, (Zagreb), 21. kolovoza 1915., 4. U tom članku »poznati hrvatski rodoljub i dugogodišnji urednik *Virovitičana*« greškom je naveden kao Fran Plevnik. Uz članak nalazi se i Plevnikova fotografija.

30 MARIJANOVIĆ, Stanislav, Dobravec Plevnik, Ivan, *Hrvatski biografski leksikon*, sv. 3., Zagreb, 1993., 422.

31 KORAĆ, Vitomir, *Povjest radničkog pokreta u Hrvatskoj i Slavoniji, od prvih početaka do ukidanja ovih pokrajina 1922. godine*, Knjiga druga, Zagreb, 1930., 480.-481.

32 Ivan Plevnik je prezime Dobravec nosio najkasnije od 1898., kada pod prezimenom Dobravec Plevnik u Zagrebu objavljuje *Almanah hrvatskih radnika*.

33 KORAĆ, Vitomir, *Povjest radničkog pokreta u Hrvatskoj i Slavoniji, od prvih početaka do ukidanja ovih pokrajina 1922. godine*, Knjiga druga, 495.-496., 518.-527.

34 PLEVNIK, Ivan, Em smo Hrvati! Zašto sam došao u Viroviticu?, *Virovitičan*, 5. siječnja 1936., 1.-2.

35 O tomu vidi: TURKALJ, Jasna, *Pravaški pokret 1878.-1887.*, Zagreb, 2009., 212.-213.

Luka Stiplošak.[36] Osim toga, iako je u ovim demonstracijama sudjelovao velik broj pravaškog građanstva, malo je vjerojatno da je u njima sudjelovao i Ivan Zatluka, za kojega se u njemu sklonim životopisima navodilo, da je »stupio u politički život« tek u rujnu 1884. godine, kada je u Jastrebarskom agitirao za pravaškog kandidata, plešivičkog župnika Stjepana Kućasa, kojom prilikom su u neredima navodno trojica Kućasovih korteša ubijena,[37] pa je moguće i da je Zatluka tada ranjen.

S druge strane izvjesno je, da je svršetkom naukovanja Plevnik pristupio socijal-demokratskom radništvu. On je u kolovozu 1919. godine, u seriji članaka pod naslovom »Što je socijalizam?«, naveo da je bio »u redovima socijalne-demokracije« sve dok se ovi nisu raspali na internacionalnu i hrvatsku nacionalnu struju, kojoj se i on priključio.[38] Potom je u polemici s članom Socijalističke radničke partije (komunista), Rudolfom Kukoljom, koji je ustvrdio da prema obavijesti socijalističkih »matadora« iz Zagreba Plevnik nikad nije bio socijalist,[39] Plevnik naveo, da se Kukolj nije ni rodio kada je on »stupio medju socijaliste«, iz koje je »stranke« »zajedno s jakom grupom radnika Hrvata« istupio »pred 27 godina«, dakle 1892. godine,[40] »jer nismo mogli gledati kako su nekoji internacijonalci naše neuko radništvo varali i krali.« Prema Plevniku, disidenti su potom stvorili novu »radničku stranku, da pazimo na rad i prste ljudi, što su se doklatili u Hrvatsku, da se na ledjima radništva popnu na što unosnija mjesta.«[41]

Nova radnička stranka, koju je Plevnik navodno pomogao ustrojiti, bio je Hrvatski radnički klub (od 1897. godine Hrvatska radnička stranka), ustrojen 1895. godine, koji je formalno djelovao kao samostalna organizacija, a stvarno je bio »lijevo krilo« Stranke prava, odnosno od raskola u toj stranci »lijevo krilo« Čiste stranke prava.[42] Nije poznato je li Plevnik obnašao kakvu istaknutiju funkciju u ovom klubu (stranci), no zna se, da je 1898. godine objavio *Almanah hrvatskih radnika*, pučki kalendar u čijim je dodatku objavio program Hrvatske radničke stranke, njezinu himnu, dva članka, u kojima je vrlo pismeno obrazložio stajališta ove stranke prema vjerskom i nacionalnom pitanju, te kratku povijest ove radničke stranke.[43]

---

36 Prva žrtva magjarskih nadpisa, *Sriemski Hrvat*, (Vukovar), 25. kolovoza 1883., 2.

37 Dvadeset i pet godišnjica javnoga rada Ivana Zatluke, *Hrvat*, (Gospić), 2. listopada 1909., 2.

38 PLEVNIK, Ivan, Što je socijalizam? (III.), *Virovitičan*, 17. kolovoza 1919., 1.-2.

39 KUKOLJ, Rudolf, Da se bolje razumijemo, *Vjesnik. Glasilo za promicanje narodnih interesa*, (Virovitica), 7. rujna 1919., 2.

40 Socijal-demokratska stranka Hrvatske i Slavonije formalno je ustrojena tek 1894., no socijalistički pokret u Hrvatskoj započeo je nešto ranije, te je 1892. u Zagrebu počeo izlaziti list *Sloboda* kao *socijalno demokratsko glasilo*. O tomu: KORAĆ, Vitomir, *Povjest radničkog pokreta u Hrvatskoj i Slavoniji, od prvih početaka do ukidanja ovih pokrajina 1922. godine*, Knjiga prva, Zagreb, 1929., 108.-117.

41 PLEVNIK, Ivan, Na adresu g. Kukolja, *Virovitičan*, 21. rujna 1919., 2.-3. U nekoliko ranijih zapisa, pisanih pod pseudonimima, Plevnik se dotiče svog istupa iz redova socijal-demokratskog radništva. Tako u zapisu »U zločestom društvu. Crtica iz dnevnika«, objavljenom u prvim brojevima *Virovitičana*, Plevnikov alter ego J. Starić piše, da je kao mladić postao »gorljivi apoštol« protuvjerskog i internacionalnog socijalističkog učenja. Slučajan posjet misi u crkvi Sv. Katarine u Zagrebu, a nakon toga i odlazak u Daruvar, gdje se upoznao s nesretnom sudbinom jedne djevojke, koja je poput njega prigrlila socijalističko učenje, uzrokovali su njegovo napuštanje socijalističkog protuvjerskog i internacionalnog učenja te povratak Bogu i nacionalnim vrijednostima. STARIĆ, J., U zločestom društvu. Crtica iz dnevnika, *Virovitičan*, 16. rujna 1899. (i dalje), 1.-2. U zapisu »Kako sam postao čisti starčevićanac«, bivši socijalist Ivan Slamenski, za koga pretpostavljam da je vrlo vjerojatno također riječ o Plevniku, piše da je nakon raskola u radničkom pokretu, kada se od internacionalne socijalističke struje odvojila grupa starijih, nacionalno svjesnih radnika pod vodstvom Josipa Engela, ostao uz internacionalnu, socijalističku struju. Posjet Anti Starčeviću, kojem je nosio pozivnicu za zabavu Hrvatskog tipografskog društva, uzrokovao je njegov prelazak među hrvatsko nacionalno radništvo. SLAMENSKI, Ivan, Kako sam postao čisti starčevićanac, *Virovitičan*, 24. prosinca 1903., 6. Prema mom sudu, ovi zapisi imaju stanovitu, slabu memoarsku vrijednost, te se iz njih može sa sigurnošću iščitati samo to, da je Plevnik od socijaliste postao frankovac. Slično je i s drugim, sličnim zapisima, koje je Plevnik objavljivao pod drugim pseudonimima (Ivan Starić), a koji se tek okvirno dotiču drugih dijelova Plevnikova života.

42 O Hrvatskom radničkom klubu (Hrvatskoj radničkoj stranci) vidi: MATKOVIĆ, Stjepan, Čista stranka prava 1895.-1903., Zagreb, 2001., 226.-241.

43 DOBRAVEC PLEVNIK, Ivan, *Almanah hrvatskih radnika za god. 1898*., Zagreb, 1898. U kalendarskom dijelu Plevnik je izdvojio niz istaknutih datuma socijalnog i hrvatskog nacionalnog karaktera. Od istaknutih datuma

Do tog vremena Plevnik je kao tiskar navodno radio u Zagrebu (Kr. zemaljskoj tiskari, Granitzevoj tiskari, Albrechtovoj tiskari i Srpskoj tiskari), u Trstu (Tiskara Dolenc), u Slovenskoj Gorici (Tiskara markiza Obizzi-a), u Ljubljani (Katolička tiskara), te u »nesl.« (neslavenskim?) tiskarama u Grazu, Beču i Pešti.[44] Već sljedeće, 1899. godine Ivan Dobravec Plevnik trajno se nastanio u Virovitici, gdje je pokrenuo vlastitu tiskaru i počeo objavljivati list *Virovitičan*.[45] Prema nekim autorima, Plevnik je »po nalogu stranačkog vodstva 1899. premješten u Viroviticu«, gdje je otvorio tiskaru i pokrenuo novine.[46] Protiv ove tvrdnje, koja podrazumijeva da je Plevnik poslan u Viroviticu promicati političke interese Čiste stranke prava, govori niz činjenica, a u prvom redu ona, da je dugo godina izlaženja *Virovitičan* bio list »bez političkog smjera«.[47]

Ovakav »smjer« *Virovitičana* bio je uvjetovan tadašnjim imovinskopravnim položajem novina u banskoj Hrvatskoj, te tadašnjom zakonskom regulativom upotrebe tiska. Naime, u to vrijeme političke stranke u banskoj Hrvatskoj nisu imale pravni subjektivitet, zbog čega nije postojala ni stranačka imovina. Tako su i unatoč stranačkoj obilježenosti stranačke novine pokretali pojedinci s vlastitim financijskim sredstvima i uz pomoć imućnijih stranačkih drugova, te su ovisile o uspjehu na tržištu a za pokretače nosile rizik osobne imovinske propasti.[48] Ovaj je rizik bio tim veći, što je prema tada važećem tiskovnom zakonu (iz 1875.) izdavač novina, koje bi se »i barem uzgredno bavile političkim, vjerskim i društvenim pitanjima«, morao polagati vrlo visoku jamčevinu, kojom su se pokrivale naplate novčanih kazni i troškovi sudskog procesa, nakon čega se jamčevina morala nadoknaditi do punoga iznosa.[49]

Pri pokretanju *Virovitičana*, koji je zamišljen kao tjednik, državno je odvjetništvo od Plevnika tražilo, da položi jamčevinu od 2000 forinti (4000 kruna), iako je Plevnik u prijavi za pokretanje lista naveo, da će se list baviti »narodnim gospodarstvom te lokalnim vijestima«, računajući na to da su »svi pokrajinski listovi, koji se ne bave politikom, prosti od jamčevine.«[50] Kako Plevnik nije imao navedeni iznos, list je u početku izlazio dva puta mjesečno. Tek nakon ponovljene molbe, da »može list *Virovitičan* izdavati na tjedan jedanput bez položenja jamčevine«,[51] zemaljska vlada u Zagrebu je u svibnju 1900. godine to dopustila, ograničavajući svoje dopuštenje sve dotle dok se list »bude držao dosadanjeg programa.«[52] Plevnik se ovog, nepolitičkog smjera svojih novina držao do 1906. godine, kada je dolaskom Hrvatsko-srpske koalicije na vlast, a godinu dana potom i promjenom tiskovnog zakona, kojom

socijalnog karaktera istaknuo je, primjerice, datum ukidanja ropstva u SAD-u (3. 1. 1865.), datum uhićenja Matije Gubca (9. 1. 1573.), dan pogubljenja Luja XVI. u Parizu (21. 1. 1793.), proglašenje Pariške komune (18. 3. 1871.), rođenje »Dragutina Marxa« (5. 5. 1818.), pobunu željezničkih radnika u SAD-u (20. 7. 1878.), itd… Od datuma hrvatskog nacionalnog karaktera, uz datume rođenja, imendana (ujedno i »blagdan hrvatskih radnika«) i smrti Ante Starčevića, istaknuo je i primjerice dan pogubljenja hrvatskih velikaša Petra Zrinskog i Frana Krste Frankopana (30. 4. 1671.), te dan kada »domovinaši odbiše slogu sa čistom strankom prava« (8. 6. 1896.).

44 Vidi oglas na posljednjoj, 4. stranici *Virovitičana* od 16. rujna 1899.

45 O *Virovitičanu* i drugim listovima, koji su do 1941. izlazili u Virovitici, vidi: BREŠIĆ, Vinko, Virovitičko građansko novinstvo (do 1941. godine)«, *Virovitički zbornik 1234.-1984.*, Virovitica, 1986., 437.-451.

46 Koliko je meni poznato, prvi je ovu tvrdnju 1993. iznio Stanislav Marijanović u navedenoj natuknici o Ivanu Dobravcu Plevniku u *Hrvatskom biografskom leksikonu*. U tamo navedenom popisu literature, kojom se autor služio u izradi natuknice, nisam našao potvrdu te tvrdnje. Potom je Vinko Brešić preuzeo tu tvrdnju, te ju je 1995. iznio u članku objavljenom u časopisu *Republika*, a zatim i u knjizi objavljenoj 2002., ne navodeći odakle ju je uzeo. MARIJANOVIĆ, Stanislav, Dobravec Plevnik, Ivan, *Hrvatski biografski leksikon*, sv. 3., Zagreb, 1993., 422.; BREŠIĆ, Vinko, Književnik Ivan Dobravec Plevnik (1873.-1959.), *Republika*, god. 51./1995., br. 9-10, 129.; BREŠIĆ, Vinko, *Knjiga o Virovitici*, Virovitica, 2002., 213.

47 BREŠIĆ, Vinko, *Knjiga o Virovitici*, 133.

48 ČEPULO, Dalibor, Sloboda tiska i porotno suđenje u banskoj Hrvatskoj 1848.-1918., *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, god. 7./2000., br. 2., 938.

49 ČEPULO, Dalibor, Sloboda tiska i porotno suđenje u banskoj Hrvatskoj 1848.-1918., 940.-943.

50 PLEVNIK, Ivan, Na blagohotno uvaženje, *Virovitičan*, 16. rujna 1899., 2.-3.

51 HDA, PrZV, kutija 588., sv. 3-1, 864/1900 (1732/1900)

52 HDA, PrZV, kutija 588., sv. 3-1, 864/1900 (2185/1900). Vidi i: HDA, PrZV, kutija 588., sv. 3-1, 864/1900 (281/1900)

je ukinuta jamčevina kao pretpostavka pokretanja tiska,[53] »počeo *Virovitičan* izlaziti kao pravaški tjednik«, koji je »neustrašivo propagirao pravaška načela.«[54]

Doduše već ranije, a osobito od 1903. godine u *Virovitičanu* se stidljivo pojavljuju politički članci, obojeni simpatijama za pravaštvo, a posebno za Čistu stranku prava.[55] Koncem te godine Plevnik je najavio, da će od sljedeće godine »i uprava i uredništvo (lista) preći u druge ruke«, te da će list »možda« postati i politički tjednik, u kojem slučaju će »odbor, koji će list preuzeti« morati platiti jamčevinu od 2000 forinti.[56] Čini se, dakle, da su se u to vrijeme vodili pregovori s Čistom strankom prava, da list već početkom 1904. postane stranački, no u siječnju 1904. godine je javljeno, da se čitava stvar odgađa.[57] List je nastavio pisati u istom, opreznom političkom tonu, pretežući u simpatijama za Starčevićevu hrvatsku stranku prava, kako se Čista stranka prava nazivala od 1904. godine, tako da je koncem te godine obzoraški tisak, analizirajući neke članke *Virovitičana* zaključio, da taj list »stoji u savezu ili pod uplivom« Starčevićeve hrvatske stranke prava, što je *Virovitičan* odlučno odbio.[58] Ipak, u isto se vrijeme u frankovačkom tisku u Zagrebu *Virovitičan* počeo spominjati kao njihov stranački list.[59]

Početkom 1906. godine Plevnik je ponovo najavio, da »ove godine stupa i naš list iz reserve«, te da će za saborske izbore, koji su se imali održati te godine, »predložiti listinu kandidata, za koju ako ćete glasovati, osvietlati ćete lice sebi i svim nam.«[60] Međutim, pred ove izbore, koji su se održali u svibnju 1906. godine, *Virovitičan* je ostavio svima da glasuju po volji, jer »pošto nam tiskovne prilike ne dopuštaju ne možemo da se za bilo koga otvoreno izjavimo.«[61] Nakon pobjede Hrvatsko-srpske koalicije na ovim izborima, *Virovitičan* se otvoreno svrstao uz Starčevićevu hrvatsku stranku prava, pišući primjerice o njoj, da »danas jedina zastupa načela našeg neumrlog učitelja, Dr. Ante Starčevića.«[62] Sljedeće godine, nakon donošenja navedene promjene tiskovnog zakona, list svoj podnaslov: *Glasilo za promicanje narodnih interesa*, mijenja u: *Glasilo za politiku, javni i družtveni život*, čime i formalno počinje izlaziti kao »političko glasilo.«[63]

Dakle, zašto bi vodstvo Čiste stranke prava 1899. godine uputilo Plevnika u Viroviticu, da tamo promiče stranačke političke interese, ako mu nije dalo financijska sredstva, kojima bi te interese bilo moguće promicati, zbog čega taj list barem do 1903., a otvoreno sve do 1906. godine stranačke interese i nije promicao? Štoviše, čini se da vodstvo Čiste stranke prava Plevniku nije davalo baš nikakvu nov-

---

53 ČEPULO, Dalibor, Sloboda tiska i porotno suđenje u banskoj Hrvatskoj 1848.-1918., 971.

54 KARLOVIĆ, D., Prije dvadeset i pet godina, *Virovitičan*, 7. rujna 1924., 1. Dragan (David) Karlović, (odnosno David Wohl), ovdje pogrešno navodi, da je tiskovni zakon promijenjen već 1906., s čime povezuje promjenu smjera pisanja *Virovitičana* od te godine. Iako je tiskovni zakon promijenjen za vlade Koalicije tek polovicom svibnja 1907., činjenica je da *Virovitičan* otvoreno podupire frankovce već od dolaska Koalicije na vlast, 1906. O Draganu (Davidu) Karloviću, rođenom kao David Wohl, vidi kasnije u tekstu.

55 Primjerice, već od 1901. u listu se obilježava godišnjica smrti Ante Starčevića, te se u rubrici *Političke viesti* povremeno donose obavijesti o radu Josipa Franka u Hrvatskom kraljevinskom odboru. Od 1903. godine u listu se obilježava pravaški kult pogibije Petra Zrinskog i Frana Krste Frankopana, koji bi prema pisanju lista trebali njegovati svi, »ako želimo biti Hrvati«. Te iste godine prenesen je prvi članak iz frankovačkog *Hrvatskog prava.* U rujnu te godine pozitivno se izvijestilo sa skupštine Hrvatske stranke prava u Virovitici, ali se koncem te godine i kritiziralo tu stranku zbog prekida pregovora s Čistom strankom prava. Koncem te godine objavljena je i navedena ispovijest navodnog Ivana Slamenskog, radnika koji je od socijal-demokrata postao frankovcem. Političke viesti, *Virovitičan*, 3. ožujka 1910., 1.; Izborne listine, *Virovitičan*, 1. siječnja 1903., 1.-2.; Sloga opozicije, *Virovitičan*, 1. veljače 1903., 1.; Domaće viesti, *Virovitičan*, 3. svibnja 1903., 2.; Skupština stranke prava, *Virovitičan*, 6. rujna 1903., 1.-2.; Sloga opozicije, *Virovitičan*, 18. listopada 1903., 3.; SLAMENSKI, Ivan, Kako sam postao čisti starčevićanac, *Virovitičan*, 24. prosinca 1903., 6.

56 Promjena u uredništvu, *Virovitičan*, 1. studenoga 1903., 2.

57 Iz uredništva, *Virovitičan*, 1. siječnja 1904., 2.

58 Čiji je Virovitičan?, *Virovitičan*, 6. studenoga 1904., 2.

59 Viesti iz hrvatskih zemalja, *Hrvatska zastava*, (Zagreb), 29. prosinca 1904., 6.

60 Novi izbori, *Virovitičan*, 11. veljače 1906., 1.

61 Saborski izbori, *Virovitičan*, 30. travnja 1906., 1.

62 Politička organizacija star. stranke prava u Virovitici, *Virovitičan*, 19. listopada 1906., 1.

63 Promjene kod našeg lista, *Virovitičan*, 4. kolovoza 1907.

čanu potporu za list, jer on kao svoje glavne podupiratelje u početnom razdoblju izlaženja *Virovitičana* spominje osobe, koje s Čistom strankom prava nisu imale nikakve veze, a neke su joj s obzirom na svoje nacionalno-političke poglede bile i otvoreno protivne. U kontekstu dobrotvora lista Plevnik je tako spomenuo virovitičkog graditelja Pavla Rohrbachera, virovitičkog odvjetnika i javnog bilježnika dr. Hugu Schuberta, đakovačkog biskupa Josipa Jurja Strossmayera, a »veći i trajni pomagač lista bio je Pavao grof Pejačević u Podgoraču.«[64]

Rohrbacher i Schubert bili su imućni i vrlo ugledni Virovitičani, te su se nalazili na čelu niza gospodarskih, kulturnih i financijskih institucija u Virovitici. Iako za to nema potvrde, na temelju ovog njihovog socijalnog položaja mogli bismo pretpostaviti, da su politički pristajali uz mađaronsku Narodnu stranku. S još većom vjerojatnošću možemo pretpostaviti, da je uz Narodnu stranku pristajao i Pavao grof Pejačević, rođak dvaju unionističkih banova, Ladislava i sina mu Teodora Pejačevića.[65] Što se tiče biskupa Strossmayera, na temelju njegovog odnosa prema suosnivaču Čiste stranke prava, Anti Starčeviću,[66] te na temelju odnosa njegovih političkih sljedbenika, okupljenih u Neodvisnoj narodnoj stranci, prema Čistoj stranci prava,[67] s pravom bismo mogli zaključiti, da nikad ne bi pomagao list, u kojem bi makar nazirao papke Josipa Franka.[68]

O navodnom nalogu vodstva Čiste stranke prava Plevniku, da se preseli u Viroviticu ne govore ni osobe, koje bi o tomu nešto morale znati. Obilježavajući 1924. godine 25. godišnjicu izlaženja lista, priloge za *Virovitičan* napisali su dvojica bivših frankovaca, Ivan Zatluka i Ivan Peršić, koji su se pritom prisjetili i vremena pokretanja lista. Ivan Zatluka je u vrijeme pokretanja *Virovitičana* živio i politički djelovao u Novoj Gradiški, te je tek kasnije postao dio stranačkog vodstva,[69] pa njegovo svjedočenje ima manju vrijednost od Peršićevog, koji je u to vrijeme živio i djelovao u Zagrebu, gdje je bio jedan od glavnih suradnika frankovačkog dnevnika *Hrvatsko pravo* i njegov poslovođa, te neformalni poslovođa stranačke, Prve hrvatske radničke tiskare.[70]

Tom prilikom Zatluka je pisao, da je Plevnika upoznao prije 25 godina, dakle 1899. godine, »na jednoj pravaškoj skupštini u Zagrebu«, na kojoj ga je Plevnik »obradovao svojim prvim brojem Viro-

---

64 BREŠIĆ, Vinko, Virovitičko građansko novinstvo (do 1941. godine)«, *Virovitički zbornik 1234.-1984.*, Virovitica, 1986., 438.

65 O Pavlu grofu Pejačeviću vidi: DAMJANOVIĆ, Dragan, Grobna kapela grofa Pavla Pejačevića u Podgoraču, *Našički zbornik* 7/2002., 221.

66 Između 1888. i 1894. Strossmayer je Starčevića u intimnoj prepisci s Franjom Račkim nazivao: »starom ludom«, »kukavicom i blunom«, »velikim otrovom naše mladeži«, »nesrećom«, »razvratnikom i mahnitavcem«, »vanjštinom svojom i nutraštinom svojom monstrumom.« ŠIŠIĆ, Ferdo (ur.), *Korespodencija Rački-Strossmayer, Knjiga četvrta (od 2. jula 1888. do 15. februara 1894.)*, Zagreb, 1931., 43., 49., 95., 105., 159., 209., 361.,376., 378. Ovakvo njegovo mišljenje o Starčeviću bilo je uzrokovano međusobnom osobnom antipatijom, ali i političkim razlozima. Naime, kroz ovo vrijeme dio Stranke prava težio je tješnjim odnosima, pa i fuziji s Neodvisnom narodnom strankom, na protunagodbenom programu teritorijalne cjelovitosti »hrvatske države«, unutar koje bi nositelj političkih prava bio jedinstveni, hrvatsko-srpski politički narod. Strossmayer se zalagao za fuziju na ovim načelima, kojoj je na putu tvrdoglavo stajao Ante Starčević. TURKALJ, Jasna, *Pravaški pokret 1878.-1887.*, Zagreb, 2009., 448.-463.; ŠIŠIĆ, Ferdo (ur.), *Korespodencija Rački-Strossmayer, Knjiga četvrta (od 2. jula 1888. do 15. februara 1894.)*, 90.-95.

67 Osim zbog osobnih animoziteta njezinih čelnika, raskol u Stranci prava (1895.) dogodio se i zbog različitih stajališta unutar stranke o pitanju suradnje s Neodvisnom narodnom strankom. Folnegovićeva struja je tomu težila, a Starčević-Frankova se tomu opirala. Zbog toga je nakon raskola Neodvisna narodna stranka podupirala domovinašku stranku, s kojom je 1897. stupila i u koaliciju, a sukobljavala se s frankovačkom strankom. MATKOVIĆ, Stjepan, Čista stranka prava 1895.-1903., 61.-82.

68 Za Strossmayerov odnos prema hrvatskom oporbenom tisku, koji je promicao kult Ante Starčevića, karakteristično je njegovo pismo Račkomu od listopada 1892.: »*Naša Sloga* ne zaslužuje, da ju podupirem. Ona u zvijezde kuje Starčevića, a to će reći, odsuđuje mene u pakao. Tako je i sa *Diritto Croato*, tako sa *Crvenom Hrvatskom*. Nijedan od tih listova ne će na godinu u moju kuću. Naši ljudi moraju se priviknuti na istinu, pravdu i na čist, neporočan značaj.« ŠIŠIĆ, Ferdo (ur.), *Korespodencija Rački-Strossmayer, Knjiga četvrta (od 2. jula 1888. do 15. februara 1894.)*, 328.

69 MATKOVIĆ, Stjepan, Čista stranka prava 1895.-1903., 289.

70 PERŠIĆ, Ivan, *Kroničarski spisi*, Zagreb, 2002., 86. O Prvoj hrvatskoj radničkoj tiskari, vidi: MATKOVIĆ, Stjepan, Čista stranka prava 1895.-1903., 212.

vitičana.« Dakle upoznao ga je nakon što je Plevnik pokrenuo list, te ne govori ništa o tomu, kako je i zašto Plevnik dospio u Viroviticu. Zatluka tvrdi da je Plevnik u razgovoru s njim tvrdoglavo ustrajao na tomu, da list treba imati radikalan politički smjer, dok ga je Zatluka nagovarao, »da svomu glasilu *Virovitičan* namijeni smjer: socijalne i gospodarske važnosti grada i okoliša Virovitice«. Ta su nagovaranja navodno ostala bezuspješna, te je Plevnik »25 godina plovio vodama čiste hrvatske misli«, tijekom koje je plovidbe »sav bijes uperio protiv grdnog i krvožednog magjaronstva.«[71] Kako smo vidjeli, *Virovitičan* je, upravo suprotno, od prvoga broja zaplovio nepolitičkim smjerom, te je upitno jesu li se Plevnik i Zatluka tada uopće sreli, a ako jesu, da li su vodili ikakav razgovor o *Virovitičanu*. S druge strane Peršić se Plevnika prisjetio »iz mladih dana u Zagrebu, kako smo zajedno radili on kao tiskar a ja kao novinar.« Sjećajući se tadašnjeg Plevnikova entuzijazma, Peršić se i prisjetio, s kolikim se je veseljem Plevnik dao »na samostalan rad u pokrajini«, odnosno u Virovitici.[72] Dakle, Peršić ne spominje »nalog« stranačkog vodstva Plevniku, da se uputi u Viroviticu, te njegovu djelatnost u Virovitici izričito naziva samostalnom.

Otkuda onda Plevnik u Virovitici? Kako smo vidjeli, Plevnik se još 1898. godine nalazio u Zagrebu, gdje je te godine objavio svoj *Almanah hrvatskih radnika*.[73] Prema njegovim sjećanjima iz 1929. godine, on je došavši »u ove krajeve« prije više od 30 godina, prvo posjetio Daruvar, zatim Slatinu, gdje se u to vrijeme od ljepših građevina nalazila samo »nova kuća g. Hartzera«, pa tek onda Viroviticu.[74] Vjerojatno je tijekom ovog svoga posjeta zapadnoj Slavoniji upoznao svoju buduću suprugu, koju je nedugo potom i oženio.[75] Prema matičnim podacima, Ivan Plevnik se 3. travnja 1899. godine u Sladojevcima, sjedištu župe koja je u to vrijeme obuhvaćala i Slatinu, oženio Emom Hartzer iz Slatine, kćeri Josipa, po zanimanju bravara.[76] Dio obitelji Hartzer živio je u Virovitici, gdje je istaknuti Virovitičanin bio također bravar Franjo Hartzer, »bliži rodjak« Plevnikove žene, Eme Hartzer.[77] Od nje je, odnosno njezine obitelji Plevnik mogao saznati, da se u Virovitici »već pred više godina sastalo nekolicina iskrenih prijatelja napretka našega, koji si postaviše zadaćom, da u Virovitici pokrenu novine«, no pritom »oni naidjoše na zaprieke«, odnosno »preveliki egoizam stanovite osobe uništio je tu liepu zamisao.«[78]

---

71 ZATLUKA, Ivan, 25 godina mukotrpnoga rada, *Virovitičan*, 4. rujna 1924., 2.-3.

72 PERŠIĆ, Ivan, K dvadeset-pet godišnjici, *Virovitičan*, 4. rujna 1924., 3.

73 U ovom se *Almanahu* spominju postojanje Hrvatske radničke stranke, te Khuenova zabrana postojanja stranačkih klubova. Ban Khuen Héderváry je zabranio osnivanje i djelovanje svih stranačkih klubova u travnju 1897., nakon čega se Hrvatski radnički klub preustrojio i preimenovao u Hrvatsku radničku stranku. MATKOVIĆ, Stjepan, Čista stranka prava 1895.-1903., 228. Dakle, Almanah je u svakom slučaju napisan nakon travnja 1897. DOBRAVEC PLEVNIK, Ivan, *Almanah hrvatskih radnika*, 75.-86.

74 PLEVNIK, Ivan, Nekoć i sada, *Virovitički hrvatski glasnik*, (Virovitica), 9. lipnja 1929., 1. U navedenoj »crtici iz dnevnika« J. Starića, iza kojeg se pseudonima krije Ivan Dobravec Plevnik, a koja, kako smo naveli ima stanovitu mada malu memoarsku vrijednost, J. Starić navodi, da je nakon tromjesečne bolesti na savjet liječnika pošao u »zapušteno kupalište« u Daruvaru na oporavak, a od tamo da je odlazio na lutanja po okolici. STARIĆ, J., U zločestom društvu. Crtica iz dnevnika, *Virovitičan*, 16. rujna 1899., 1.

75 U pripovjetci Ivana Starića (Plevnikov pseudonim), »Kako sam se oženio«, glavni lik Ivan Kuzmić iz Slavonije dolazi u Zagreb za poklade, s namjerom da tamo nađe ženu. Na zabavi Hrvatskog sokola upoznaje Vericu, čiji je otac, »bravarski obrtnik«, bio »postojan i tvrd Hrvat Starčevićanac«. Istog dana Kuzmić je zaprosio Vericu, koju ženi odmah poslije Uskrsa. STARIĆ, Ivan, Kako sam se oženio, *Virovitičan*, 29. siječnja 1911., (i sljedeći brojevi).

76 HDA, Matična knjiga vjenčanih, župa Sladojevci (1878.-1907.). Ema Hartzer (Harcer) rođena je 3. siječnja 1877. u Slatini, a umrla 31. svibnja 1956. u Virovitici. HDA, Matična knjiga rođenih, župa Sladojevci (1858.-1877.).

77 Laži od zanata, *Virovitički zavičaj*, (Virovitica), 10. studenoga 1905., 2. U ovom članku Franjo Hartzer se naziva »bližim rodjakom« Ivana Plevnika. Kako on ne može biti nego Plevnikova svojta, jasno je da je riječ o Eminom bliskom rođaku. Nije riječ o njezinom bratu, jer je Franjo Harzer (!) rođen 6. veljače 1852. u Virovitici, od oca Antuna Harzera (!). HDA, Matična knjiga rođenih, Virovitica (1807.-1857.). Umro je 18. listopada 1907. u 56. godini života. HDA, Matična knjiga umrlih, Virovitica (1905.-1911.) O njemu vidi: Franjo Hartzer, *Virovitičan*, 22. listopada 1907., 4. Franjo Hartzer je inače drugim brakom s Vjekoslavom rođ. Rohrbacher bio povezan s tom uglednom virovitičkom obitelji.

78 PLEVNIK, Ivan, Što nam je zadaća?, *Virovitičan*, 16. rujna 1899., 1. Prema mome sudu Vinko Brešić pogrešno tumači ovaj, uvodni članak prvog broja *Virovitičana*, kada piše, da je »Plevnik *sa nekolicinom iskrenih*

Plevnik se zatim pojavio u Virovitici, gdje je bio »vrlo lijepo primljen« u kući Karla Rohrbachera, i gdje se tom prilikom sastao s »prvim tada virovitičkim gradjanima«: Pavlom Rohrbacherom, Franjom Hartzerom, Hugom Schubertom, načelnikom Šandorom Jlkom i još nekima. Oni ga »nagovoriše, da dođem ovamo gdje ću naći svu njihovu pomoć« u pokretanju lista. »I došao sam.«[79]

Ova »stanovita osoba«, zbog čijeg je »prevelikog egoizma« uništena prvotno zamisao o pokretanju lista u Virovitici bila je vlasnica do tada jedine tiskare u Virovitici, Vjekoslava Habijanac,[80] kojoj su se »prvi odličnjaci« u Virovitici prethodno obratili za pokretanje lista, no ona je za taj posao tražila previše novaca. Pristavši izdavati novine u Virovitici, Plevnik je pokušao otkupiti tiskaru od Vjekoslave Habijanac, no ona je i za to tražila previše novaca. Zatim je Plevnik odlučio otvoriti vlastitu tiskaru, u čemu mu »pomogoše neki prijatelji sa vjeresijom.«[81] Osim već navedenih prvih dobrotvora Plevnikovog lista, prema navodu Ivanovog unuka Danka Plevnika, »dio kapitala« za otvaranje knjižare, tiskare i novina dala mu je i »supruga Ema Hartzer u obliku miraza.«[82] Ovaj Dankov navod potvrđuje sam Ivan Plevnik kada piše, da je Vjekoslava Habijanac pokušavala uništiti njegov posao, pišući Plevnikovim vjerovnicima, »dapače i momu tastu g. Hartzeru«, laži o Plevniku, kako bi vjerovnici povukli svoj novac.[83]

Dakle, Ivan Dobravec Plevnik nije došao u Viroviticu na nalog vodstva Čiste stranke prava, nego mu se posredstvom ženidbe za Emu Hartzer otvorila prilika, da tamo osigura svoju egzistenciju.

POLITIČKE STRANKE U VIROVITICI POČETKOM 20. STOLJEĆA

Ako se, kako smo naveli, za prve dobrotvore Plevnikovog lista, Pavla Rohrbachera i dr. Hugu Schuberta ne može sa sigurnošću reći, da su bili pristaše Narodne stranke, za Franju Hartzera se s većom izvjesnošću može ustvrditi, da je to bio. On se, naime, 1891. godine nalazio u navedenoj deputaciji virovitičke općine, koja je banu Hédervárivju predala onu lojalnu notu, kojom su bana pozvali da posjeti Viroviticu.[84] Osim toga, Franjo Hartzer se na izborima za županijsku skupštinu, održanima u svibnju 1905. godine, nalazio na listi »predloženika kotara«, protiv koje se natjecala lista opančarskog obrtnika

prijatelja napretka ovu *liepu zamisao* kanio ostvariti *već pred više godina*…« BREŠIĆ, Vinko, Virovitičko građansko novinstvo (do 1941. godine), 439. Tako tumačiti ovaj članak značilo bi, da je Plevnik već nekoliko godina prije 1899. bio u kontaktu s Virovitičanima, s kojima je namjeravao pokrenuti novine. Međutim, u članku se ne navodi da se Plevnik nalazio među tim Virovitičanima, nego samo da su ti Virovitičani unazad nekoliko godina uzalud pokušali pokrenuti novine. Osim toga, u svim se izvorima kao datum prvog dolaska Plevnika u Viroviticu, nakon čega je uslijedio njegov kontakt s navedenim virovitičkim »odličnjacima«, spominje 1899., osim jednog gdje se spominje »božić (!) 1898.« Na osobnu obranu, *Virovitičan*, 12. prosinca 1900., 2.-3.

79 PLEVNIK, Ivan, Em smo Hrvati! Zašto sam došao u Viroviticu?, *Virovitičan*, 5. siječnja 1936., 1.-2.

80 Vinko Brešić smatra, da je tu riječ o umirovljenom učitelju, Gjuri Žakiću, budućem uredniku konkurentskog lista *Virovitički zavičaj*. BREŠIĆ, Vinko, Virovitičko građansko novinstvo (do 1941. godine), 439. Tiskaru Vjekoslave Habijanac u Virovitici 1887. godine osnovao je njezin suprug, Augustin Habijanac, a tiskara se nalazila u kući virovitičkog učitelja, Gjure Žakića. Objava, *Narodne novine*, (Zagreb), 8. lipnja 1887., 8. Nakon što je Vjekoslavi Habijanac umro suprug, a Gjuri Žakiću supruga, oni su se 10. lipnja 1896. godine oženili. HDA, Matičnja knjiga vjenčanih, Virovitica (1872.-1902.). Vjekoslava Habijanac, rođena Šupnik, rođena je u Starom trgu u Štajerskoj, te je u trenutku udaje za Gjuru Žakića imala 34 godine. Žakićeva prva supruga bila je Marija, rođena Požežanac, a Žakić je u trenutku ženidbe za Vjekoslavu Habijanac imao 57 godina. Na vjenčanju je Žakićev kum bio učitelj Tomo Mihalić, a kum udovice Habijanac urednik novina u Barču, Gejza Škribanek.

81 PLEVNIK, Ivan, Na osobnu obranu, *Virovitičan*, 12. prosinca 1900., 2.-3.

82 (Intervju) Danko Plevnik: Odlazak u mirovinu je uspjeh za novinara, Portal: mirovina.hr, 23. prosinca 2017., Pristup ostvaren 11. rujna 2019., mirovina.hr/price/danko-plevnik-odlazak-u-mirovinu-je-uspjeh-za-novinara/

83 PLEVNIK, Ivan, Na osobnu obranu, *Virovitičan*, 12. prosinca 1900., 2.-3.

84 U Virovitici, *Narodne novine*, (Zagreb), 11. svibnja 1891., 2. Doduše, tom se prilikom s Hartzerom u deputaciji između ostalih nalazio i općinski odbornik, seljak Ante Golub, kojeg se u ondašnjem tisku spominjalo kao pravaškog prvoborca u Virovitici. Domaće vijesti, *Virovitičan*, 10. studenoga 1907., 3.-4.; ZATLUKA, Ivan, Naš ponos, *Virovitičan*, 5. ožujka 1911., 1. Da je tomu tako potvrđuju događanja za saborskih izbora iz 1884., kada je Golub bio Tkalčićev kontrolor glasova u virovitičkom izbornom odboru. Hrvatski sabor, *Narodne novine*, 15. siječnja 1885., 2.-3. Ante Golub se i 1901. spominje kao pravaš, izbornik pravaškog kandidata Ivana Ružića, a kasnije i kao jedan od vodećih frankovaca u Virovitici.

Ivana Bartolovića,[85] jednog od pravaških prvoboraca u Virovitici,[86] koji je 1906. godine pristupio Hrvatskoj pučkoj seljačkoj stranci.[87]

Prema tomu, čini se da je Plevnik po dolasku u Viroviticu pripadao onom krugu virovitičkih građana, koji su simpatizirali s režimskom Narodnom strankom, odnosno kako su tvrdile virovitičke pristaše matične Stranke prava (Hrvatske stranke prava), Plevnik se u Virovitici okružio »glasovitim domoljubima, koji su se za Khuenove vlade proslavili za izbora glasujući za kandidate madjaronske stranke.«[88] Na ovaj zaključak upućuje i jedna afera, koja je izbila 1907., a koja je svoje repove vukla do 1901. godine i saborskih izbora, na kojima je matična Stranka prava još jednom bezuspješno kandidirala Ivana Ružića u Virovitici.[89] Naime, 1907. godine Ivan Plevnik je tužio vođu sokolske organizacije u Virovitici, Dragutina Kohna, jer je ovaj Plevnika javno nazvao denuncijantom. Kohn je na suđenju tvrdio, da je Plevnik pred saborske izbore, održane 1901. godine, iako se izdavao za pravaša tadašnjem predstojniku kotarske oblasti u Virovitici prijavio, da Ružićevi izbornici održavaju neprijavljeni sastanak u kući Ante Goluba. Na suđenje je pozvan tadašnji predstojnik kotarske oblasti, koji je potvrdio Kohnov navod, te je Plevnikova tužba odbačena.[90]

Nedugo pošto je Plevnik pokrenuo svoj list, u Virovitici je 1900. godine svoj list, *Virovitički zavičaj*, pokrenuo drugi suprug udovice Habijanac, učitelj Gjuro Žakić. Iako se i taj list do 1906. godine bavio isključivo komunalnim pitanjima, on se od prvoga broja nalazio u sukobu s Plevnikom i njegovim listom, pri čemu su njihovu političku arenu predstavljala upravo komunalna pitanja.[91] Iako je Plevnik kasnije tvrdio, da su list *Virovitički zavičaj* pokrenuli virovitički »arcimagjaroni«,[92] u pravu je Vinko Brešić kada piše, da je i to u stvari bio pravaški list.[93] Preciznije rečeno, to je bio list one grupe pravaša, koja je nakon pravaškog raskola iz 1895. godine pristala uz matičnu Stranku prava. Kako smo vidjeli, Gjuro Žakić se još 1881. godine spominje kao čelnik pjevačkog društva u Virovitici, koje je u to vrijeme bilo pravaško, pa je vrlo vjerojatno da je i on već u to vrijeme bio pravaš. Kako smo također naveli, virovitički pravaši su nakon raskola mahom pristali uz matičnu Stranku prava. Spomenute *Hrvatske seljačke zadruge*, čiji je osnutak u Virovitici *Virovitičan* kritizirao, a *Virovitički zavičaj* poticao pa joj je i Gjuro Žakić bio prvim blagajnikom,[94] bile su podružnice *Hrvatske poljodjelske banke* u Zagrebu. Ova je banka u to vrijeme predstavljala financijsko uporište Hrvatske stranke prava, zbog čega se Čista stranka prava i općenito odupirala osnutku *Hrvatskih seljačkih zadruga*.[95] Od 1904. godine *Virovitički*

---

85 Izbor županijskih skupštinara, *Virovitičan*, 7. svibnja 1905., 2.

86 Domaće vijesti, *Virovitičan*, 10. studenoga 1907., 3.-4

87 Što se babi htilo, *Virovitičan*, 22. travnja 1906., 2.

88 Razmatranje jednog denuncijanta, *Virovitički zavičaj*, 10. rujna 1907., 2. Nakon smrti unioniste Levina pl. Chavraka – Letovaničkog, Plevnik je napisao topao članak, u kojem se zahvalio Chavraku jer je ovaj kao podžupan Virovitičke županije (tu je čast obnašao od 1895.-1901.), »preporučio, dapače naložio da ovopodručni uredi svoje potreboće namiruju kod naše domaće tvrtke«, odnosno u Plevnikovoj tiskari. Zbog toga mu je Plevnik posvetio svoju knjigu *Ljubav je jača od mača*, objavljenu 1902., na što ga je Chavrak »i novčano nadario.« PLEVNIK, Ivan, Levin pl. Chavrak-Letovanički, *Virovitičke novosti*, (Virovitica), 19. travnja 1913., 3.

89 Na izborima održanima u studenom 1901., Ivan Ružić je dobio 251 glasova, a kandidat Narodne stranke, Aladar grof Janković njih 321. HDA, PrZV, kutija 774., sv. 6-1a, b.b./1910.

90 Iz sudnice, *Virovitički zavičaj*, 25. svibnja 1907., 3.

91 Jedan članak, objavljen u *Virovitičkom zavičaju* 1906., predstavlja sukus većine sukoba ovog lista s grupom oko *Virovitičana,* od vremena pokretanja ovih listova. Prema tom članku, grupa koju predstavlja *Virovitičan* želi ovladati ili uništiti sve virovitičke institucije, koje su »plemeniti i nesebični« ljudi u Virovitici do tada ustanovili, kao što su Kasino (čitaonica) i Hrvatska seljačka zadruga, a istodobno »bez ikakova stida propagira neke nove institucije, koje ne bi bile nikome drugome u korist, već samim propagatorima.« Tako je primjerice grupa oko *Virovitičana* željela u Viroviticu uvesti električnu rasvjetu, što je prema sudu *Virovitičkog zavičaja* bilo nerentabilno, te ustrojiti Obrtni zbor. Neka se znade, *Virovitički zavičaj,* 10. ožujka 1906., 1.

92 Protivnici, *Virovitičan*, 4. rujna 1924., 4.

93 BREŠIĆ, Vinko, Virovitičko građansko novinstvo (do 1941. godine), 442.-443.

94 Hrvatska seljačka zadruga u Virovitici, *Virovitički zavičaj*, 25. siječnja 1905., 3.

95 GABELICA, Mislav, Katolički svećenici u banskoj Hrvatskoj na izbornim listama frankovačkih pravaša (1895.-1913.), *Pilar-Časopis za društvene i humanističke studije*, god. VII. (2012.), br. 14 (2), 40.

zavičaj promiče pravaški kult Petra Zrinskog i Frana Krste Frankopana,[96] a nakon pobjede Koalicije na saborskim izborima, 1906. godine, list je postao otvoreni zagovornik koalicionaške politike.

Na temelju svega navedenog možemo pretpostaviti, da je udovica Habijanac, iza koje je stajao njezin drugi suprug Gjuro Žakić, nerealno visoku cijenu tiskanja novina za grupu Rohrbacher-Hartzer-Schubert i drugi, postavila kao njihov politički protivnik. Isto tako, iz svega navedenoga može se zaključiti, da su virovitički frankovci svoje prve političke korake u Virovitici napravili uz pomoć virovitičkih mađarona. Ipak, kako će se vidjeti, veći broj pristaša u Virovitici Čista stranka prava dobit će tek osipanjem pristaša Hrvatske stranke prava.

U banskoj Hrvatskoj je u ožujku 1903. godine izbio protumađarski Narodni pokret, tijekom kojega su diljem Hrvatske održavane pučke skupštine, na kojima se zahtijevala hrvatska financijska neovisnost. U njemu su u početku zajednički sudjelovale pristaše Hrvatske stranke prava, njezine Napredne omladine, Socijal-demokratske stranke Hrvatske i Slavonije te Čiste stranke prava, dok se Srpska samostalna stranka držala po strani. U to vrijeme između Hrvatske stranke prava i Čiste stranke prava vođeni su pregovori oko fuzije, tijekom kojih je *Hrvatska*, središnji list Hrvatske stranke prava utopljen u frankovačkom *Hrvatskom pravu*, a Čista stranka prava prihvatila ime Hrvatske stranke prava. Međutim, vodstvo Hrvatske stranke prava, u kojem je prevagnula struja koja je težila sporazumu sa Srbima, u listopadu 1903. godine iznenada je odbacilo mogućnost fuzije s Čistom strankom prava (nakon toga Starčevićevom hrvatskom strankom prava), nakon čega se Čista stranka prava počela distancirati od Narodnog pokreta, a Srpska samostalna stranka mu se priključila.[97]

Prva pučka skupština u Virovitici za financijsku neovisnost održana je koncem kolovoza 1903. godine, a na njoj se prema procjeni velikog župana Virovitičke županije okupilo 300-tinjak osoba. Prema njegovom mišljenju ovu su skupštinu organizirali »realiste«, odnosno pripadnici Napredne omladine, koja je tada bila dijelom Hrvatske stranke prava, te je s obzirom na porijeklo većine prisutnih na skupštini zaključio, da je »gornji kraj virovitičkog izbornog kotara, t. j. (većinski hrvatske, op. M. G.) upravne općine Lukač, Špišić-Bukovica i Virovitica trg, izgubljen za narodnu stranku«, pa se još »samo na dolnji kraj-Podravinu računati može.« Takvu je situaciju uzrokovalo po kotaru »oporbeno raztireno novinstvo«, te neprestani kontakt toga stanovništva »sa oporbenim sveštenstvom, odvjetničtvom, a za vrieme praznika sa djačtvom.«[98] Prema pisanju *Virovitičana* ovu skupštinu, na kojoj je bilo oko 1500 sudionika, organizirala je Hrvatska stranka prava, te je na nju došao izaslanik središnjice te stranke iz Zagreba, Milan Heimrl.[99] Glavni govornik na skupštini bio je »svršeni pravnik«, Virovitičanin Oton (Oto) Gavrančić,[100] a od istaknutijih virovitičkih pravaša, na skupštini su bili župnik u Turnašici Mijo Domitrović, župnik u Špišić-Bukovici Fran Vrbanić, seljaci Andrija Skubić iz Špišić-Bukovice i Joso Gjureš iz Gradine, te obrtnici i posjednici Ivan Bartolović, Ivan Kovačević, Josip Dvojak, Dragutin Valentić, Andrija Celić iz Virovitice.[101]

---

96 Petar Zrinski i knez Fr. Krsto Frankopan na stratištu, *Virovitički zavičaj*, 10. svibnja 1904., 1.-2.

97 MATKOVIĆ, Stjepan, Čista stranka prava, 1895.-1903., 162.-186.; KRIVOKAPIĆ, Gordana, Skupštinski pokret i politička aktivnost Srpske samostalne stranke u Kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji 1903.-1905. godine, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest*, god. 22 (1989.), br. 1., 95.-111.

98 HDA, PrZV, kutija 683., sv. 6-14, 1063/1903 (5265/1903.)

99 Milan Heimrl je u to vrijeme kao pripadnik Napredne omladine bio član izvršnog odbora HSP-a. Godinu dana potom jedan je od osnivača i prvi potpredsjednik Hrvatske pučke napredne stranke. MATKOVIĆ, Stjepan, HEIMERL, Milan (Heimrl), *Hrvatski biografski leksikon*, svezak V., Zagreb, 2002., 498.-499.

100 Oton Gavrančić rođen je 10. 10. 1881. u Gornjem Miholjcu, odakle je bila njegova majka, Marija rođ. Šarmar. Njegov otac Milovan Gavrančić bio je rodom iz Orahovice (rođen 11. 9. 1853.), a oženio je Mariju Šarmar dok je bio »doktorand prava« i živio u Beču. Kasnije je obitelj jedno vrijeme živjela u Gornjem Miholjcu, gdje je 8. 7. 1883. rođena i Otonova sestra Katarina. Ubrzo se obitelj seli u Viroviticu, gdje je Otonov otac Milovan prvo bio odvjetnički vježbenik, da bi 1891. otvorio vlastitu odvjetničku pisarnicu. HDA, Matična knjiga rođenih, župa Orahovica 1830.-1856.); HDA, Matična knjiga vjenčanih, župa Sladojevci (1878.-1907.); HDA, Matična knjiga rođenih, župa Sladojevci (1878.-1889.); Stallum agendi, *Narodne novine*, 15. rujna 1891., 4. Oton Gavrančić u ovo je vrijeme bio pristaša Napredne omladine, da bi formiranjem Hrvatske pučke napredne stranke pristupio toj stranci.

101 Skupština stranke prava, *Virovitičan*, 6. rujna 1903., 1.-2.

Druga pučka skupština za financijsku neovisnost u Virovitici održana je koncem studenoga 1903. godine, mjesec dana nakon što je središnjica Hrvatske stranke prava prekinula pregovore sa središnjicom Čiste stranke prava o fuziji, što je bio događaj koji je promiješao karte na virovitičkoj političkoj sceni. Na ovoj je skupštini, prema izvješću kotarskog predstojnika, bilo prisutno oko 800 osoba, od čega skoro trećina iz same Virovitice, gotovo samih obrtnika, te seljaka iz većinski hrvatskih općina Lukač, Gradina i Špišić-Bukovica, a i »nješto iz općine Suhopolje.« Skupštinu su organizirale pristaše Hrvatske stranke prava iz Virovitice, obrtnici Ivan Bartolović i Josip Dvojak, a kao gosti iz Zagreba pojavili su se ponovo pristaše Napredne omladine Milan Heimrl i Lav Mazzura, koje je doveo Oton Gavrančić. Ovoga puta na skupštini nije bilo župnika Vrbanića i Domitrovića i to zato »jer oni kao frankovci nepristaju uz voditelje skupštine obzoraše«, pa su u tom smislu i izjavili kotarskom predstojniku, da »neće oni u buduće uticati ovdje u politički pokret.« Umjesto njih na skupštini se pojavio pravoslavni župnik iz Borove, Veljko Lukić.[102] Na skupštini je Heimrl predložio rezoluciju, prema kojoj skupština izražava svoje povjerenje središnjici Hrvatske stranke prava, te »osjećajući živu potrebu što skorijega sporazuma i složna rada s braćom Srbima, živo želi da središnji odbor hrvatske stranke prava povede o tom pitanju pregovore s oporbenim srpskim strankama u Hrvatskoj.« Nasuprot ove rezolucije, dio prisutnih na skupštini je želio, da Hrvatska stranka prava nastavi pregovore o fuziji s Čistom strankom prava.[103]

Međutim, Hrvatska stranka prava je nastavila politiku sporazuma s hrvatskim Srbima, te je prihvativši njihove zahtjeve za nacionalnom ravnopravnošću s hrvatskim narodom, koncem 1905. godine sa srpskim strankama stupila u trajnu, Hrvatsko-srpsku koaliciju.[104] Ovakva politika Hrvatske stranke prava je posvuda u Hrvatskoj uzrokovala osipanje njezinih pristaša i njihovo pristupanje Starčevićevoj hrvatskoj stranci prava, koja je počela stvarati svoje lokalne organizacije,[105] pa je i u Virovitici koncem 1905. godine započelo frankovačko organiziranje, koje je dovršeno tek nakon saborskih izbora, održanih u svibnju 1906. godine.[106] Iako su se na ovim saborskim izborima Hrvatsko-srpska koalicija i Starčevićeva hrvatska stranka prava u većini izbornih kotara sukobile, u virovitičkom izbornom kotaru je istaknut zajednički, izvanstranački kandidat oporbe, grubišnopoljski župnik Ivan Nepomuk Jemeršić, kojega je uz ove dvije stranke, odnosno stranačke saveze, poduprla i Hrvatska pučka seljačka stranka.[107]

---

[102] Prema tvrdnji zagrebačkog frankovca Tome Kumičića, paroh Veljko Lukić »u mladosti je bio pravaš.« KUMIČIĆ, Tomo, Veröcze, *Hrvatska* (Zagreb), 27. prosinca 1913., 1. Lukić je kasnije pristupio Srpskoj samostalnoj stranci, no još 1906. pravaš Ivan Nepomuk Jemeršić je bio uvjeren, da je paroh Lukić »dušom i tielom politički Hrvat,« a tek da se zbog pravoslavne vjere smatra pristašom Srpske samostalne stranke. JEMERŠIĆ, Ivan Nepomuk, *Moje stanovište,* 17. Međutim, te iste godine Lukić ga je razuvjerio govoreći mu, da »ne priznaje političkog hrvatstva«, nego da kao Srbin traži »ravnopravnost s narodom hrvatskim, traži priznanje zastave svoje kao obilježje narodnosti svoje, ne dirajući time u prvenstvo hrvatske narodne zastave kao državne zastave kraljevine hrvatske…« Traži da »pismenica kojom se služi-ćirilica, bude izjednačena s latinicom, a crkva njegova pravoslavna nazivana (…) i priznata ravnopravna s crkvom katoličkom; na posljetku traži, da mu se ne samo ne krnje prava zagarantovana njegovom narodno-crkvenom autonomijom, nego da država srazmjerno prema brojnoj i poreznoj snazi srpskog naroda pomaže kulturne ustanove srpske, a u prvom redu srpske konfesionalne škole.« LUKIĆ, Veljko, Da obračunamo, *Hrvat*, (Virovitica), 1. ožujka 1908., 1.

[103] HDA, PrZV, kutija 683., sv. 6-14, 1063/1903 (6792/1903.)

[104] GROSS, Mirjana, *Povijest pravaške ideologije*, 335.; CIPEK, Tihomir-MATKOVIĆ, Stjepan, *Programatski dokumenti hrvatskih političkih stranaka i skupina 1842.-1914.*, Zagreb, 2006., 505.-507. Uz Hrvatsku stranku prava, Koaliciju su činili Hrvatska pučka napredna stranka, Srpska samostalna stranka, te neko vrijeme Srpska radikalna stranka i Socijalno-demokratska stranka Hrvatske i Slavonije. Izvan Koalicije ostale su režimska Narodna stranka, te Starčevićeva hrvatska stranka prava i Hrvatska pučka seljačka stranka.

[105] GABELICA, Mislav, Katolički svećenici u banskoj Hrvatskoj na izbornim listama frankovačkih pravaša, 42.-47.; GABELICA, Mislav, Frankovci u Požeškoj županiji uoči Prvoga svjetskog rata, *Scrinia Slavonica*, 16 (2016.), 230.-231.

[106] U prosincu 1908. virovitički frankovci su pisali, da »sada će nekako biti tri godine«, kako su se u stanu Dragutina Valentića sastali virovitički frankovci, kako bi vijećali o svojoj organizaciji. Za početak prisutni su obećali, »da će svaki medju svojim znancima što više bude mogao širiti starčevićansku misao, a kada se budu ćutili dosta jakima, da će se javno organizirati.« Starčevićanstvo u kotaru virovitičkom, *Virovitičan*, 25. prosinca 1908., 2.

[107] Prema vlastitom tvrdnji, Jemeršić je do 1906. u ideološkom smislu bio vrlo blizak Hrvatskoj pučkoj seljačkoj

Nakon što je Jemeršić ove izbore izgubio,[108] ionako krhak oporbeni savez u virovitičkom izbornom kotaru se raspao, a Jemeršić se opredijelio za Starčevićevu hrvatsku stranku prava.[109] U samoj Virovitici potom su se iskristalizirale pristaše triju stranaka: Hrvatske pučke napredne stranke, Hrvatske stranke prava i Starčevićeve hrvatske stranke prava, od kojih su sve tri stranke tijekom 1906. godine pokušale ustrojiti svoje organizacije,[110] što je uspjelo samo najbrojnijoj od njih, Starčevićevoj hrvatskoj stranci prava. Njezina virovitička organizacija konačno je ustrojena u listopadu 1906. godine, kada je izabran njezin odbor, kojem je predsjednik bio župnik u Turnašici, Mijo Domitrović, potpredsjednik: obrtnik Ante Fintić, blagajnik: trgovački poslovođa Jakob Španić, te tajnik: odvjetnički solicitator Ivan Majer.[111]

Hrvatska pučka seljačka stranka nije uspjela stvoriti znatnije uporište u samoj Virovitici, gdje je primjerice 1908. godine frankovačko građanstvo silom prekinulo pučku skupštinu ove stranke i okupljeno seljaštvo iz vanjskih općina natjeralo u bijeg.[112] Zato je ova stranka stvorila uporište u selima virovitičkog kotara, osobito u Gradini, koju je te iste godine *Virovitičan* opisivao kao »jedino selo u čitavom našem kotaru, koje ne odiše starčevićanskim duhom, već je tu seljačtvo zaraženo glupom politikom Radića, koji telali da moraju sve raditi i politiku voditi samo seljaci.«[113] Nakon smrti turnašićkog župnika i predsjednika frankovačke virovitičke organizacije, Mije Domitrovića,[114] Hrvatska pučka seljačka stranka uspjela je prodrijeti i u nekadašnje frankovačko uporište, selo Turnašicu (općina Lukač),[115] koje je u službenom izvješću iz 1910. godine opisivano kao selo, čije žiteljstvo, »osim njekolicine«, nije sklono frankovcima »jer pripadaju mnogi seljačkoj stranci.«[116]

Srpska samostalna stranka osobito jako uporište imala je u selu Borovi (općina Suhopolje), gdje se borovski paroh Veljko Lukić nalazio na čelu samostalske organizacije,[117] kojoj su gravitirala pravoslavna sela općina Suhopolje, Cabuna i Pivnica.[118] U Suhopolju je svoju organizaciju, s povjerenicima za sela

---

stranci, te ga se u toj stranci smatralo istomišljenikom, mada nikad nije formalno pripadao toj stranci. U izbornom proglasu virovitičkim izbornicima predstavio se kao pravaš, koji »radom svojim pristaje(m) uz hrvatsku pučku seljačku stranku, dok sa dopadnošću susreće(m) svako otačbeničko djelovanje sviju i ostalih opozicionalnih stranaka u Hrvatskoj, koje se ne protivi mojoj duševnosti.« JEMERŠIĆ, Ivan Nepomuk, *Moje stanovište,* 14.-15., 43.-44. U to vrijeme Jemeršić je bio poklonik hrvatsko-srpske sloge (ne jedinstva), te iako je polazio od frankovačkog načela, da bi bilo najbolje »sve narodnosti složiti u hrvatskom imenu«, smatrao je da je oportunije povući se na stanovište sloge hrvatskog (političkog, op. M. G.) naroda, »bez razlike vjere i narodnosti« na »stožernom temelju hrvatskog državnog prava.« LUKIĆ, Veljko, Nekad bilo sad se spominjalo, *Virovitički zavičaj,* 10. kolovoza 1907., 2.

108 Jemeršić je dobio 235 glasova, a Aladar grof Janković njih 309. HDA, PrZV, kutija 774., sv. 6-1a, b.b./1910.

109 JEMERŠIĆ, Ivan Nepomuk, *Moje stanovište,* 21.-30.

110 Navodno su prvo bezuspješno pokušali ustrojiti svoju organizaciju naprednjaci, a potom i pravaši. Kada ni to nije uspjelo, jednako bezuspješno se pokušala ustrojiti organizacija cjelovite Koalicije. Svi su ovi pokušaji propali zbog malog broja pristaša ovih stranaka u Virovitici. Starčevićanstvo u kotaru virovitičkom, *Virovitičan*, 25. prosinca 1908., 2. O pokušaju osnivanja organizacije Hrvatske stranke prava u Virovitici svjedoči postojanje *Privremenog kluba hrvatske stranke prava u Virovitici*, koji se spominje samo u rujnu 1906. i poslije više ne. Naši dopisi, *Hrvatska*, (Zagreb), 1. rujna 1906., 12.-13.

111 Pisma Hrvatskoj zastavi, *Hrvatska zastava*, (Zagreb), 11. listopada 1906., 4. Odbornici ove organizacije su bili: Dragutin Valentić, Fran Lucarić, Ante Golub, Ernest Blažeković, Mate Frgić, Franjo Čagljević, Antun Igaly, Mijo Dobrožanski, Mato Filipović, Josip Dvojak, Ivan Kovačević, Gjuro Pecikozić, Vilko Šalić, Josip Lauda, Franjo Sabolić, Janko Breber, Mato Lebinac, August Grgić, Franjo Frgić i Ivan Dobravec-Plevnik. Izjava, *Virovitičan*, 7. ožujka 1907., 2.

112 HDA, PrZV, kutija 736., sv. 6-14, 293/1906 (335/1908.)

113 Jemeršić u Gradini, *Virovitičan*, 19. veljače 1908., 2.-3.

114 Mijo Domitrović, *Virovitičan*, 3. listopada 1907., 2.

115 Jemeršić u općini Lukač, *Virovitičan*, 19. veljače 1908., 2.

116 U tom selu je 1910. svjetina batinama napala frankovca Jemeršića prilikom njegove agitacije za saborske izbore. HDA, PrZV, kutija 774., sv. 6-1a, 4738/1910. (4971/1910.)

117 HDA, PrZV, kutija 736., sv. 6-14, 293/1906 (3103/1906.).

118 Na jednoj od pučkih skupština Srpske samostalne stranke, održanoj u Borovi, na kojoj se našlo 300-tinjak seljaka iz ovih općina, paroh Lukić je održao govor, u kojem je »braći Srbima« poručio, da Nijemci i Mađari ako su i pokupovali njihove zemlje i kuće, nisu pokupovali i njihova »državna prava« u Hrvatskoj. HDA, PrZV, kutija 684., sv. 6-14., 1063/1903. (588/1905.)

suhopoljske općine osnovala i Starčevićeva hrvatska stranka prava.[119] Osim što je bio neformalni vođa Srba u virovitičkom kotaru, paroh Lukić je imao znatan utjecaj i na virovitičke Hrvate, pristaše Hrvatsko-srpske koalicije, a osobito na virovitičke naprednjake, kojima se na čelu nalazio odvjetnik Oton Gavrančić. Nakon što je Gavrančić početkom studenoga 1907. godine preuzeo dotad pravaški list, *Virovitički zavičaj* od udovice Habijanac i nastavio ga izdavati pod imenom *Hrvat* kao naprednjački list,[120] paroh Lukić je postao stalnim suradnikom toga lista. Ovaj je list osim oštrog obračuna s virovitičkim frankovcima i načelnog obračuna sa samom pravaškom ideologijom,[121] pisao i protiv klerikalizma, odnosno utjecaja svećenstva na javni život, pri čemu se ova kritika odnosila isključivo na hrvatsko katoličko svećenstvo, dok je pravoslavno svećenstvo od te kritike bilo izuzeto.[122]

Za to su vrijeme pristaše Hrvatske stranke prava u Virovitici tavorili u anonimnosti, sve dok u listopadu 1908. godine Gjuro Žakić nije preuzeo uređivanje lista *Hrvat*, koji se potom u siječnju 1909. godine vratio u vlasništvo njegove supruge, udovice Habijanac. Pod Žakićevim uredništvom list se naoko vratio pravaškim korijenima, te je primjerice obnovio obilježavanje kulta Zrinskog i Frankopana.[123] Otupio je oštricu kritike prema virovitičkim frankovcima,[124] umjereno je izvještavao s frankovačkih skupština u Virovitici,[125] te je prenosio ideološki neutralne članke objavljivane u središnjem frankovačkom listu, *Hrvatskom pravu*.[126] Međutim, osim što se protivio Hrvatsko-Ugarskoj nagodbi, Žakićev list nije zastupao pravaška načela, kako ih je primjerice definirao Hinko Hinković ili kako su bila zapisana u pravaškom programu iz 1894. godine. Tako je ovaj list bez komentara objavio članak njemačkog zastupnika u Carevinskom vijeću, Leopolda grofa Kolovrata, u kojem se ovaj zalagao za ujedinjenje »srpsko-hrvatskih« zemalja Monarhije: Bosne i Hercegovine, Dalmacije i banske Hrvatske u treću, »srpsko-hrvatsku« državnu jedinicu unutar Monarhije.[127] Da je ovo bilo i Žakićevo nacionalno

---

119 Suhopoljske viesti, *Virovitičan*, 5. travnja 1908., 2.

120 Na znanje cijenjenim predplatnicima, *Hrvat*, (Virovitica), 3. studenoga 1907., 1.

121 Primjerice, list je u siječnju 1908. prenio članak bivšeg pravaša Hinka Hinkovića iz lista *Zvono*, ondje objavljenog u studenom 1907., pod naslovom: *Zašto sam postao, a zašto sam prestao biti starčevićancem*, u kojem Hinković piše, da se od »pogubnog« utjecaja Ante Starčevića odijelio, kada je počeo misliti svojom glavom. Tada se prvo pobunio protiv »mržnje na Srbe i djetinjaste negacije njihovog imena«. Zatim protiv pravaške politike utemeljene na »historijskom legitimizmu«, odnosno načelu hrvatskog državnog prava. Na koncu i protiv treće pravaške »dogme«, negacije Hrvatsko-Ugarske nagodbe. HINKOVIĆ, Hinko, Zašto sam postao, a zašto sam prestao biti starčevićancem, *Hrvat*, 5. siječnja 1908., 1.-2.

122 U jednoj od kritika klerikalizma u Hrvatskoj, *Hrvat* je pisao: »Neka se govori, što se hoće, ali pravoslavni su popovi bliže svom narodu od katoličkih. Oni su popovi, ali i vodje svog naroda u narodnoj borbi, dok katoličko svećenstvo u većini ima pred očima Rim, a onda tek svoj narod.« Ultramontanizam, *Hrvat*, 31. svibnja 1908., 1. Ovo je možda i bilo točno, jer je paroh Lukić tih dana pisao: »Kad bi došlo u pretres pitanje, da se moram odreći ili srpstva ili pravoslavlja, ja bih se prije odrekao pravoslavlja, ma da sam pravoslavni pop.« LUKIĆ, Veljko, Da obračunamo, *Hrvat*, 1. ožujka 1908., 2. Problem je u tomu, što *Hrvat*, koji se odriče hrvatskog nacionalizma hvali tvrdokorni srpski nacionalizam pravoslavnog svećenstva u Hrvatskoj.

123 Zadušnice za Zrinjskog i Frankopana, *Hrvat*, 2. svibnja 1909., 2.

124 Tako je ovaj list, ne spominjući izričito frankovce, kritizirao »egoizam pojedinaca« u Virovitici, koji se »prikazuju kao veliki patriote, najviše galame i turaju se napried samo da pokriju svoju nečistu svrhu. Njima je uviek na ustima domovina i opće dobro nama, a kad tamo to je puka sebičnost.« Sloga gradjanstva, *Hrvat*, 16. svibnja 1909., 1.

125 Primjerice, list je pozdravio najavu jedne od ovih skupština, nadajući se, da će »iskreno misleći pravaši« »s obzirom na kritično stanje naše domovine svojim muževnim i otvorenim istupom poraditi na korist mjesta i domovine.« Pravaški sastanak, *Hrvat*, 23. svibnja 1909., 2. Nakon ove skupštine, na kojoj su frankovci kritizirali Srbe i Koaliciju, list je upozorio budućeg frankovačkog kandidata Jemeršića, da mu »nije ni najmanje oportuno u svom izbornom kotaru, koji broji do 200 izbornika Srba, a uz njih još toliko izbornika koalicionaša-tako bezrazložno na njih udarati, jer mogućnost nije odbačena, da bi ga to moglo i mandata stajati.« Velika skupština organizacije Čiste stranke prava u Virovitici«, *Hrvat*, 30. svibnja 1909., 1.-2.

126 Priestolonasljednik o Hrvatskoj, *Hrvat*, 6. lipnja 1909., 2.

127 Hrvatsko-srpsko pitanje, *Hrvat*, 21. ožujka 1909., 1.-2. Osim što se Kolovratov članak temeljio na uvjerenju o postojanju jedinstvenog »srpsko-hrvatskog« naroda, u njemu u zemlje unutar Monarhije, koje pripadaju tom narodu nisu uvrštene Istra, Rijeka i Međimurje, koje su bile uvrštene u pravaški program iz 1894. O tom programu vidi: MATKOVIĆ, Stjepan, Čista stranka prava 1895.-1903., 39.-55., 346.

stajalište, potvrđuju brojni članci u njegovom listu, u kojima se pisalo, da je hrvatstvo slabo i beznačajno, te da ono samo s osloncem na (jugo)slavenstvo, odnosno Srbe, može imati nekakav značaj.[128]

Ako su se Žakićevi pravaši jedno vrijeme i protivili Nagodbi, te težili trijalističkom preustroju Monarhije, to se promijenilo koncem 1910. godine, kada su pristupili takozvanoj Osječkoj grupi, skupini bivših pristaša Hrvatske stranke prava[129] na čelu s Osječaninom Dragutinom Neumannom, koji su nastavili podupirati bana Nikolu Tomašića i nakon što je Koalicija s njime raskinula sporazum, sklopljen početkom 1910. godine.[130] Tada je Žakićev list bezrezervno pohvalio Tomašićev govor održan u rujnu 1910. godine u Osijeku, u kojem je ban kritizirao »trijalističke natruhe« u programu novoosnovane Hrvatske ujedinjene samostalne stranke,[131] u nacionalnom smislu izjasnio se za načelo hrvatsko-srpskog narodnog jedinstva, a u političkom za »čistoću Nagodbe«.[132] Nakon Tomašićevog pada, početkom 1912. godine, Žakićev list svrstao se na stranu oporbe protiv novog bana Slavka Cuvaja, zbog čega je Cuvajevim ukidanjem ustavnog stanja u Hrvatskoj, list zabranjen. Ubrzo potom ovaj list se pojavio pod novim imenom, *Virovitički glasnik*, koji se otvoreno stavio u službu Cuvajevog komesarijata.[133] Koncem 1913. godine, obnovom ustavnog stanja uspostavljenog nakon sklapanja sporazuma Koalicije s predsjednikom ugarske vlade Istvánom Tiszom,[134] Žakić se sa svojim bivšim stranačkim drugovima iz Koalicije našao na političkoj liniji podrške mađaronskom režimu u Hrvatskoj.[135]

FRANKOVAČKA ORGANIZACIJA U VIROVITICI

Starčevićeva hrvatska stranka prava je vrlo brzo po svibanjskim izborima iz 1906. godine postala najjača politička stranka u virovitičkom kotaru, te je osobito snažno uporište utvrdila u samoj Virovitici. Već koncem 1907. godine koalicionaški tisak se žalio, da je u Virovitici u »Frankov tabor« prešlo »mnogo naših ljudi, koje su rezolucionaši osvijestili«, zbog čega su stranke Koalicije morale »uzmaknuti na čas pred frankovskim strančarstvom, pred njihovim terorom, okićenim patriotskim frazama.«[136] Nekoliko mjeseci potom ovaj je tisak pisao, da uz Koaliciju u Virovitici pristaje gotovo svo virovitičko činovništvo, te »sve otmenije gradjanstvo, t. j. ono, koje prati našu politiku, te se nije dalo zaglupiti od frankovaca.« S druge strane, uz frankovce je navodno pristala narodna masa, pa »ljudi, žene, djevojke, kuharice, djeca-sve to urliče kao bijesno.« Usto, pisao je ovaj tisak, uz frankovačku

[128] Stogodišnjica oca naroda i začetnika ilirizma dra. Ljudevita Gaja, *Hrvat*, 25. srpnja 1909., 1.-2.; Ruski glas k proslavi Gajevoj, *Hrvat*, 29. kolovoza 1909., 2.; Prof. Masaryk u Dalmaciji, *Hrvat*, 5. rujna 1909., 3.

[129] Prethodno se Hrvatska stranka prava fuzionirala s Hrvatskom pučkom naprednom strankom u Hrvatsku ujedinjenu samostalnu stranku.

[130] ŠIDAK, Jaroslav, GROSS, Mirjana, KARAMAN, Igor, ŠEPIĆ, Dragovan, *Povijest hrvatskog naroda 1860.-1914.*, Zagreb, 1968., 265.-269.; KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, Mira, Povjesničar dr. Ferdo Šišić kao saborski zastupnik 1908.-1911. godine, *Scrinia Slavonica*, 3 (2003.), 421., 425.

[131] Program ove stranke, stvorene fuzijom Hrvatske stranke prava i Hrvatske pučke napredne stranke, polazio je od priznavanja zakonitosti Nagodbe, te je težio njezinoj zakonitoj reviziji. »Trijalistička natruha« u njezinom programu ogledala se u točci, u kojoj se na temelju »narodnog jedinstva Hrvata i Srba« i njihova samoopredjeljenja tražilo ujedinjenje »onih zemalja habsburške monarhije, u kojima prebiva narod hrvatskog i srpskog imena.« CIPEK, Tihomir-MATKOVIĆ, Stjepan, *Programatski dokumenti hrvatskih političkih stranaka i skupina 1842.-1914.*, 638.-642.

[132] Prema pisanju Hrvata, u tom se govoru »zrcali genijalnost, odlučnost, duboko poznavanje svih prilika, veliko političko iskustvo i žarki patriotizam bana Tomašića.«… »Mi izrazujemo banu naše udivljenje i najdublju zahvalnost što nam je dao priliku, da se upoznamo sa njegovim plemenitim i patriotičnim nastojanjem, te mu se već sada izjavljujemo, da ćemo ga svim silama u njegovom nastojanju podupirati.« Banov govor u Osijeku, *Hrvat*, 2. listopada 1910., 1.-3.

[133] Vidi primjerice: Quo vadis popule, *Virovitički glasnik*, (Virovitica), 15. rujna 1912., 1.; Quo vadis popule, *Virovitički glasnik*, 22. rujna 1912., 1.; Quo vadis popule, *Virovitički glasnik*, 29. rujna 1912., 1.; Quo vadis popule, *Virovitički glasnik*, 6. listopada 1912., 1.

[134] GABELICA, Mislav, Sporazum između Stranke prava i Hrvatsko-srpske koalicije (1912.-1913.), Časopis za suvremenu povijest, br. 3., 2012., 741.-742.

[135] Nove borbe, *Virovitički glasnik*, 25. prosinca 1913., 2.

[136] Virovitica, 3. XI. 1907., *Hrvat*, 3. studenoga 1907., 1.-2.

organizaciju u Virovitici pristali su i mnogi dojučerašnji mađaroni, kao što su mjernik Ernest Blažeković,[137] student David Wohl,[138] vlasnik tiskare Ivan Plevnik, vjeroučitelj Vilko Šalić,[139] te umirovljeni konjanički satnik Albert Tacconi.[140]

Na saborskim izborima održanima u veljači te, 1908. godine, bivši narodni zastupnik virovitičkog izbornog kotara, Aladar grof Janković, kojeg je virovitička svjetina još 1906. godine na ulici napala kamenjem i jajima,[141] odlučio je ne kandidirati se,[142] a od kandidature je, navodno zbog straha od sličnih nereda odustao i pristaša Hrvatske stranke prava, Ivan Ružić.[143] Na ovim je izborima frankovački kandidat, grubišnopoljski župnik Ivan Nepomuk Jemeršić do nogu porazio svog jedinog protukandidata, novigradskog seljaka Franju Vrtara iz redova Hrvatske pučke seljačke stranke, koji je dobio 25 glasova, prema 439 Jemeršićevih.[144] Te iste godine sva su petorica frankovačkih kandidata: mjernik Ernest Blažeković, trgovac i ravnatelj novoosnovane *Hrvatske banke i štedionice u Virovitici*, Feliks (Srećko) Deutsch,[145] seljak iz Špišić-Bukovice, Andrija Skubić, trgovac i predsjednik Šted*ovne i predujmovne*

---

137 O Blažekovićevom pristajanju uz mađarone vidi i: Jemeršićeva kandidatura, *Hrvat*, 22. prosinca 1907., 1.

138 David Wohl (Virovitica, 14. 7. 1885.-Zűrich, 10. 12. 1946.), bio je sin virovitičkih Židova Salamona Wohla i Julije rođ. Kohn. Prema nekim tvrdnjama bio je rođak čelnika frankovačke stranke, pokrštenog Židova Josipa Franka. U ovo je vrijeme kao student Filozofskog fakulteta na Zagrebačkom sveučilištu bio odbornik Starčevićanske akademske mladosti. U javnosti prvi puta istupa kao frankovac u veljači 1907., kada piše otvoreno pismo Gjuri Žakiću, prosvjedujući zbog njegovih hvalospjeva virovitičkom činovništvu, osobito učiteljima, koji su u to vrijeme podupirali Koaliciju. U svibnju 1908. oženio je kćer virovitičkog frankovca Ernesta Blažekovića, Dragicu, pri čemu je prihvatio katoličku vjeru, te promijenio ime u Dragan. Svršetkom studija zaposlio se kao profesor na Trgovačkoj akademiji u Zagrebu. U međuratnom razdoblju radi kao profesor na Ekonomsko-komercijalnoj visokoj školi u Zagrebu te politički djeluje kao istaknuti pravaš (frankovac). U tom razdoblju mijenja prezime u Karlović, te se kao Dragan Karlović prvi puta spominje 1920. U tom razdoblju spominje se i kao David Karlović, kako je uveden u enciklopedijske natuknice. Prema nekima od svibnja 1941. ne podupire ustašku vlast, a prema drugima do kraja je održavao dobre odnose s ustaškom vlašću. U svakom slučaju 1942. sudjeluje u radu Hrvatskog državnog sabora, te se 1945. povlači pred partizanima u emigraciju, gdje i umire. DIZDAR, Zdravko, Karlović, David, *Tko je tko u NDH*, Zagreb, 1997., 183.; Karlović, David (Wohl), Židovski biografski leksikon (radna verzija), Portal: zbl. lzmk.hr, Pristup ostvaren: 27. 9. 2019.; GABELICA, Mislav, Mladohrvatski pokret do odvajanja od Starčevićeve hrvatske stranke prava 1910. godine, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti,* 34 (2016.), 223.; WOHL, David, Otvoreno pismo, *Virovitičan*, 14. veljače 1907., 1.; Sramote nas, *Hrvat*, 3. svibnja 1908., 2.; Pokrstio se, *Hrvat*, 24. svibnja 1908., 3.; Vjenčanje, *Virovitičan*, 31. svibnja 1908., 2.; Osobna vijest, Virovitičan, 24. listopada 1920., 2.; Imenovanje, *Virovitičan*, 15. svibnja 1921., 2. Zanimljivo je da se i druga Blažekovićeva kćer, Melanija, 1920. udala za Židova, namještenika na virovitičkoj pilani Schaffera, pri čemu su se oženili civilno, budući da ni jedno nije promijenilo vjeru. Civilna ženidba, *Virovitičan*, 14. studenoga 1920., 2.

139 Ako je Šalić I bio mađaron do 1906., to mu se nije spočitavalo do 1907., do kada je bio stalni suradnik *Virovitičkog zavičaja*. U jednom, tamo objavljenom članku, Šalić je zastupao nacionalno načelo političkog hrvatstva pišući, da »narodom hrvatskim« smatra »cjelokupno žiteljstvo bez ikoje razlike, ma se dijelilo vjerom ili narodnošću. Ime bo narodnost pripada ovdje Srbima, Magjarima, Nijemcima itd., dočim nosioc političke ideje i obilježja kraljevine svi su skupa ali pod imenom narod hrvatski.« ŠALIĆ, Vilko, Mala statistika virovitičkog kotara, *Virovitički zavičaj*, 10. siječnja 1907., 1.

140 Zašto odstupamo, *Hrvat*, 23. veljače 1908., 1.; Zapovjednik 6. satnije ugarsko-hrvatske domobranske husarske pukovnije u Virovitici, satnik Tacconi, mogao je biti mađaron najkasnije do konca 1904., od kada ga se spominje kao pristašu Hrvatske stranke prava. U to je vrijeme najavio svoj istup iz vojne službe i kandidaturu u virovitičkom izbornom kotaru »za opozicionalni program.« Zbog oporbenog angažmana premješten je na službu u Varaždin, gdje je podnio zahtjev za umirovljenje. Čekajući umirovljenje stupio je u službu upravitelja daruvarskog vlastelinstva, koje se od rujna 1905. nalazilo u vlasništvu *Hrvatske poljodjelske banke*, koja je kako smo naveli predstavljala financijsko uporište Hrvatske stranke prava. Tamo je čini se pristao uz Hrvatsku pučku naprednu stranku, te je među daruvarskim Srbima agitirao za svoju kandidaturu na saborskim izborima. Umirovljen i izgubivši namještenje u Daruvaru vratio se u Viroviticu, gdje je ponovo pristao uz Hrvatsku stranku prava, da bi na najkasnije do konca 1907. prišao frankovcima. Frankovački agitator Tacconi, *Hrvat*, 19. siječnja 1908., 3.; HDA, PrZV, kutija 699., sv. 6-14., dok. 4353/1904.

141 HDA, PrZV, kutija 726., sv. 6-1a/1906 (2036/1906.)

142 Narodu i izbornicima, *Virovitičan*, 2. veljače 1908., 1.

143 Zašto odstupamo, *Hrvat*, 23. veljače 1908., 1.

144 HDA, PrZV, kutija 726., sv. 6-1a, dok. 1085/1908.

145 Do osnutka ove virovitičke banke, Feliks Deutsch je prvo bio član ravnateljstva *Hrvatske seljačke zadruge u*

zadruge u Virovitici, Vjekoslav Steiner, te gostioničar u Suhopolju, Stjepan Eliaš, izabrana u županijsku skupštinu Virovitičke županije u virovitičkom kotaru.[146]

Kako se vidi, u ovo su vrijeme iza virovitičkih frankovaca stajali i čelnici dvaju virovitičkih novčanih zavoda, novoosnovane *Hrvatske banke i štedionice*, te stare Šted*ovne i predujmovne zadruge*. Iako su se među utemeljiteljima *Hrvatske banke i štedionice* nalazili čelnici frankovačke organizacije u Virovitici,[147] *Virovitičan* je u početku kritizirao osnutak ovog novčanog zavoda, navodeći da iza njega stoje isti oni ljudi, koji su 1904. godine osnivali *Hrvatsku seljačku zadrugu* u Virovitici.[148] Kako su frankovci do osnutka ove banke već preuzeli kontrolu nad *Hrvatskom seljačkom zadrugom* u Virovitici,[149] jasno je da im nije smetalo njezino poslovanje, nego navedena činjenica, da je ova zadruga bila jedna od podružnica *Hrvatske poljodjelske banke* u Zagrebu, novčanog zavoda pod kontrolom Hrvatske stranke prava, te da su njezini utemeljitelji bili pristaše ove stranke. U istom kontekstu *Virovitičana* je u vezi s osnutkom *Hrvatske banke i štedionice u Virovitici* moglo smetati i to, što se među njezinim utemeljiteljima, uz Žakića, nalazilo još učitelja,[150] koji su, kako smo naveli, uz ostalo virovitičko činovništvo pristajali uz Hrvatsko-srpsku koaliciju,[151] te obrtnik Ivan Bartolović, koji je kako smo naveli, bio istaknuti pristaša Hrvatske pučke seljačke stranke. O nesklonosti većine utemeljitelja *Hrvatske banke i štedionice* prema frankovcima govori to, što je odbor utemeljitelja ove banke poziv na upis njezinih dionica u *Virovitičanu* oglasio tek dva tjedna nakon što ga je oglasio u *Virovitičkom zavičaju*.[152]

Vrlo brzo po osnutku ove banke, uredništvo *Virovitičana* je na sugestiju »jednog (njezinog) dioničara«, koji je bio »prijatelj našeg lista i vrlo sposoban strukovnjak«, promijenilo mišljenje o njoj te je počelo promicati njezino poslovanje,[153] a već početkom 1908. godine protivnički tisak je pisao, da iza virovitičkih frankovaca stoje »ljudi iz Feliksove banke.«[154] Dioničar ove banke, »vrlo sposoban strukovnjak« i »prijatelj našeg lista«, koji je sugerirao *Virovitičanu* da promijeni mišljenje o njoj, mogao bi biti frankovac Ivan Zatluka, koji se otprije bavio novčarskim poslovima kao ravnatelj *Pučke dioničke štedione* u Novoj Gradiški, te je važio kao stručnjak u tom poslu. Na njegovu povezanost s ovom virovitičkom bankom upućuje to, što ga je u travnju 1909. godine njezin upravni odbor izabrao za svoga ravnatelja,[155] čime je utvrđena kontrola frankovaca nad *Hrvatskom bankom i štedionicom u Virovitici*.

Situacija sa Šted*ovnom i predujmovnom zadrugom u Virovitici* drugačije se odvijala. U vrijeme održavanja županijskih izbora iz 1908. godine, ovaj novčani zavod se nalazio u procesu likvidacije,[156] jer je

---

Virovitici, a potom i član ravnateljstva *Suhopoljske štedione*. Hrvatska seljačka zadruga u Virovitici, *Virovitički zavičaj*, 10. svibnja 1904., 1.; *Imenik dostojanstvenika, činovnika i javnih službenika kraljevina Hrvatske i Slavonije za god. 1907.*, Zagreb, 1907., 274.

146 Braćo Hrvati!, *Virovitičan*, 29. ožujka 1908., 1.; Starčevićanska pobjeda, *Virovitičan*, 5. travnja 1908., 1. O ovim su frankovačkim izbornim uspjesima njihovi protivnici pisali kao o »frankovluku«, što se širi Viroviticom poput »kakove kužne bolesti.« Utjecaj frankovluka na naš opći i društveni život, *Hrvat*, 10. svibnja 1908., 2.

147 Tako su se među utemeljiteljima ove banke nalazili: turnašički župnik Mijo Domitrović, obrtnik Antun Fintić, te posjednik Ivan Kovačević. Poziv na subskripciju, *Virovitički zavičaj*, 25. ožujka 1907., 3.

148 Agrarna banka utemeljena, *Virovitičan*, 31. ožujka 1907., 1.; Od osnivača *Hrvatske seljačke zadruge*, među utemeljiteljima ove banke bili su: satnik Albert Tacconi, trgovac Feliks Deutsch i umirovljeni učitelj Gjuro Žakić.

149 Hrvatska seljačka zadruga u Virovitici, *Virovitički zavičaj*, 25. veljače 1907., 5. Tu se kao predsjednik ove zadruge spominje frankovac Antun Fintić.

150 Od učitelja, među utemeljiteljima ove banke nalazili su se: Josip Pribanić, Vjekoslav Tegl i Gjuro Žakić.

151 O virovitičkom učiteljstvu, koje kao navodno »slobodno i inteligentno« ne pristaje uz frankovce, vidi i: Razmatranje jednog denuncijanta, *Virovitički zavičaj*, 10. rujna 1907., 2.

152 Poziv na subskripciju, *Virovitički zavičaj*, 25. ožujka 1907., 3.; Poziv na subskripciju, *Virovitičan*, 12. travnja 1907., 3.

153 Agrarna banka u Virovitici, *Virovitičan*, 21. travnja 1907., 1.-2.

154 Zašto odstupamo, *Hrvat*, 23. veljače 1908., 1.

155 Narodni zast. Ivan Zatluka, *Hrvatsko pravo*, 24. travnja 1909., 3. Zatluka je obnašao službu ravnatelja *Hrvatske banke i štedionice* u Virovitici sve do siječnja 1914., kada je izabran za ravnatelja *Hrvatske katoličke banke* u Zagrebu. Osobne viesti, *Virovitičan*, 1. veljače 1914., 2.

156 Vidi oglas na 5. stranici *Virovitičana* od 2. veljače 1908.

još u svibnju 1907. godine na plenarnoj sjednici njegovog upravnog i nadzornog odbora donesena odluka o raspuštanju ovog društva te predaji njegova poslovanja *Prvoj hrvatskoj štedionici u Zagrebu,*[157] najuglednijem hrvatskom novčanom zavodu, kojem se u ovo vrijeme na čelu nalazio istaknuti pristaša Hrvatsko-srpske koalicije, Miroslav grof Kulmer, pod čijom je upravom *Prva hrvatska štedionica u Zagrebu* bila jedna od važnijih financijskih uporišta Hrvatsko-srpske koalicije.[158] Do odluke o raspuštanju Šted*ovne i predujmovne zadruge u Virovitici*, u njezinom su se upravnom i nadzornom odboru uz Steinera između ostalih nalazili odvjetnik Hugo Schubert, te Dragutin (Karlo) i Pavao Rohrbacher,[159] koji su, kako smo naveli, vrlo vjerojatno bili mađaroni, te su Plevniku a time i frankovačkoj političkoj opciji, pomogli napraviti prve političke korake u Virovitici. Tijekom pregovora o sudbini Šted*ovne i predujmovne zadruge u Virovitici*, koalicionaški *Virovitički zavičaj* je poticao gašenje tog novčanog zavoda i njegovo utapanje u *Prvoj hrvatskoj štedionici u Zagrebu,*[160] dok je frankovački *Virovitičan* bio tribina onoga dijela članova upravnog i nadzornog odbora ove zadruge, koji su se tomu protivili.[161] Prema pisanju *Virovitičana*, toj su skupini članova ove zadruge pripadali Dragutin Rohrbacher »i jošte nekolicina prijatelja«.[162] Iako je dio stare uprave Štedovne i predujmovne zadruge u Virovitici gašenjem ušao u upravu *Podružnice Prve hrvatske štedionice u Virovitici*, ova se novoosnovana štedionica neće dovoditi u vezu s virovitičkim frankovcima sve do 1914. godine,[163] kada se njezin ravnatelj, August Teiszl, u ožujku te godine na izborima za županijsku skupštinu Virovitičke županije našao na frankovačkoj listi,[164] te kada se početkom lipnja iste godine Teiszl spominje kao kandidat virovitičkih frankovaca na izborima za virovitičkog načelnika.[165] U to vrijeme i prostorije virovitičke frankovačke organizacije otvorene su u stanu palače *Podružnice Prve hrvatske štedionice u Virovitici*.[166]

Uzlet frankovačke organizacije u Virovitici tijekom 1908. godine ogledao se i u proširenju njezinog odbora na četrdesetak članova,[167] čime je ova organizacija postala jedna od brojnijih frankovačkih organizacija u banskoj Hrvatskoj. Iako je istaknuti frankovac Ivan Zatluka u travnju 1909. godine došao u Viroviticu neosporno kao osoba od povjerenja Josipa Franka,[168] pa su ga od tada pa sve do njegova odlaska iz Virovitice, početkom 1914. godine, nazivali i »političkim vodjom« virovitičkih frankovaca, nema podataka da je on do 1912. godine stupio u virovitičku frankovačku organizaciju, a u svakom

---

157 Uredničtvu tjednika Virovitičan, *Virovitičan*, 23. siječnja 1908., 1.

158 GROSS, Mirjana, *Vladavina Hrvatsko-srpske koalicije 1906.-1907.*, Beograd 1960., 42.

159 *Imenik dostojanstvenika, činovnika i javnih službenika kraljevina Hrvatske i Slavonije za god. 1907.*, 294.-295.

160 Štedovna zadruga u Virovitici, *Virovitički zavičaj*, 22. lipnja 1907., 1.-2.

161 Štedovna zadruga u Virovitici, *Virovitičan*, 9. lipnja 1907., 1.; Izpravak, *Virovitičan*, 16. lipnja 1907., 3.

162 Dragutin Zimerman st., *Virovitičan*, 5. veljače 1928., 2.

163 Ustvari, *Prva hrvatska štedionica u Zagrebu* je istovremeno progutala dva virovitička novčana zavoda, navedenu Štedovnu i predujmovnu zadrugu, te *Pučku štedionicu u Virovitici.* Upravitelj *Podružnice Prve hrvatske štedionice* postao je bivši ravnatelj *Pučke štedionice*, August Teiszl, dok je od Štedovne i predujmovne zadruge nova štedionica naslijedila samo činovničko osoblje: knjigovođe, blagajnike i kanceliste Srećka Španića, Josipa Užara, Kiliana Baumanna i Emila Sokelea. *Imenik dostojanstvenika, činovnika i javnih službenika kraljevina Hrvatske i Slavonije za god. 1907.*, 275., 294.-295.; *Imenik dostojanstvenika, činovnika i javnih službenika kraljevina Hrvatske i Slavonije za god. 1908.*, 157.

164 Hrvatski narode, *Virovitičan*, 11. ožujka 1914., 1.

165 Budimo oprezni, *Virovitičan*, 7. lipnja 1914., 1.

166 Pozor pravaši, *Virovitičan*, 24. svibnja 1914., 2.

167 Predsjednik organizacije bio je Antun Fintić, tajnik Ivo Majer, 1. potpredsjednik Josip Dvojak, 2. potpredsjednik Ivan Kovačević, odbornici: Franjo Ambrošić, Ernest Blažeković, Janko Breber, Franjo Čagljević, Ivan Čagljević, Ivan Dobravec-Plevnik, Srećko Deutsch, Franjo Frgić, Mato Frgić, Adolf Frasch, August Grgić, Josip Gracek, Tomo Horvat, Ivan Hauber, Alois Hernička, Ante Igali, Josip Klier, Mato Korbelik, Iso König, Franjo Lucarić, Mato Lebinac, Josip Lauda, Mato Larcarini, Josip Meašić, Tomo Mihalić, Franjo Nemeček, Gjuro Pecikozić, Janko Redjep, Franjo Sabolić, Jakob Spanić, Albert Tacconi, Mato Torčić, Dragutin Valentić i Martin Župan. Izjava, *Virovitičan*, 26. srpnja 1908., 1.

168 Zatluka je u ovo vrijeme bio frankovački zastupnik vilić-selskog izbornog kotara u hrvatskom Saboru, član izvršnog odbora stranke, te odgovorni urednik središnjeg frankovačkog lista, *Hrvatskog prava*.

slučaju do 1912. godine u njoj nije obnašao čelnu funkciju.[169] Prema njegovim uspomenama, pisanima 1924. godine, koje za ovo razdoblje imaju potvrdu u izvorima, Zatluki je po dolasku u Viroviticu »najmiliji drug« postao Ivan Plevnik, s kojim je počeo surađivati u njegovu *Virovitičanu*.[170] Međutim, u istim uspomenama Zatluka piše da »nije naišao na razumijevanje« među ostalim Virovitičanima, pri čemu je svakako mislio i na pristaše virovitičke frankovačke organizacije, što je tumačio izraženim lokal-patriotizmom Virovitičana, koji »ne vole došljake, pa makar ih resile kakove vrline.«[171] Slično intoniran članak, u kojem su se kritizirali »domaći sinovi« u Virovitici, koji da se samo zbog toga a ne zbog svojih »duševnih vrlina« probijaju na čelna mjesta virovitičkih društava, pa tako i u virovitičku frankovačku organizaciju, pojavio se u *Virovitičanu* 17. ožujka 1912. godine,[172] u istom broju u kojem je javljeno, da je izvršeno preustrojstvo frankovačke organizacije, čime je ona navodno postavljena na zdravije temelje. Predsjednikom ove »zdravije« utemeljene organizacije imenovan je Ivan Zatluka, a njezinim tajnikom još jedan došljak, Ivan Dobravec-Plevnik, dok se među odbornicima nisu nalazili ni dotadašnji predsjednik ni potpredsjednik ove organizacije, Josip Dvojak i Ernest Blažeković.[173]

Snazi frankovačke organizacije u Virovitici nije bitnije naškodio raskol u Starčevićevoj hrvatskoj stranci prava iz travnja 1908. godine, koji je u narednom razdoblju na globalnoj razini oslabio ovu stranku, pa je protivnički tisak u Virovitici još 1911. godine pisao, da »baš onda, kada je politika Frankove stranke počela posvuda propadati, počela je u našem kotaru napredovati.«[174] Međutim, ovaj je raskol svakako utjecao na događanja i u virovitičkoj frankovačkoj organizaciji, bilo tako što su se u prvom razdoblju pod njegovim plaštem odvijali sukobi druge naravi, bilo tako što je u drugom razdoblju utjecao na ideološko zastranjivanje virovitičke frankovačke organizacije u odnosu na tradiciju frankovačke stranke. Razdjelnicu između ova dva razdoblja predstavlja navedeno Zatlukino preuzimanje vodstva u virovitičkoj frankovačkoj organizaciji, 1912. godine.

Raskol u Starčevićevoj hrvatskoj stranci prava nastupio je odvajanjem grupe njezinih istaknutih članova pod vodstvom Mile Starčevića (milinovci), koji su potom u ožujku 1909. godine ustrojili novu, Starčevićevu stranku prava. Načelni uzrok ovom raskolu, slično kao i kod prvog pravaškog raskola iz 1895. godine, bio je nastojanje ovoga puta stranačkih disidenata, da stranka vodi politiku u suradnji, a ne protiv Hrvatsko-srpske koalicije.[175] Nakon ovog raskola virovitička frankovačka organizacija jednodušno je poduprla matičnu Starčevićevu hrvatsku stranku prava.[176] Ipak, njezini politički protivnici tom su prilikom primijetili klicu razdora i u njoj, te su pisali, da je virovitička frankovačka organizacija pred raspadom, te da će na sljedećim izborima dio njezinih odbornika, koji se protivi ponovnoj Jemeršićevoj kandidaturi, kandidirati Otonovog oca, virovitičkog odvjetnika Milovana Gavrančića.[177] Prema njihovoj

---

169 Nakon smrti Antuna Fintića, u travnju 1910., kao novi predsjednik frankovačke organizacije spominje se obrtnik Josip Dvojak. Vidi: Antun Fintić, *Hrvat*, 1. svibnja 1910., 2.; Sjednica starčevićanske organizacije, *Virovitičan*, 1. siječnja 1911., 2. Tijekom 1911., potpredsjednik ove organizacije bio je Ernest Blažeković. Novi predsjednik Rodoljuba, *Hrvat*, 16. travnja 1911., 1.-2.

170 Od svog dolaska u Viroviticu Zatluka je napisao dobar dio uvodnih članaka u ovom listu. Nema sačuvanih brojeva ovog lista za godišta 1909. i 1910., pa se ova tvrdnja odnosi na brojeve od siječnja 1911. do ožujka 1912., kada je list Cuvajevom naredbom obustavljen. Nakon toga Zatluka surađuje i u novom Plevnikovom listu, *Virovitičke novosti*, koji izlazi od ožujka do prosinca 1913., kada Plevnik obnavlja *Virovitičan*.

171 ZATLUKA, Ivan, 25 godina mukotrpnog rada, *Virovitičan*, 4. rujna 1924., 2.-3.

172 Domaći sin, *Virovitičan*, 17. ožujka 1912., 1.-2.

173 Preustrojstvo kluba, *Virovitičan*, 17. ožujka 1912., 1. Potpredsjednikom je imenovan trgovac Jakob Španić, blagajnikom privatni činovnik Josip Klier, a odbornicima: obrtnik Ante Adamović, obrtnik Tomo Kolar, ratar Gjuro Poljanac, ratar Franjo Serbedjia, ratar Josip Majstorović i ratar Mašić.

174 Naša politika i njezini uspjesi, *Hrvat*, 19. ožujka 1911., 1.

175 O raskolu u Starčevićevoj hrvatskoj stranci prava i njegovim posljedicama na ideološki razvoj obiju pravaških stranaka nastalih tim raskolom, matične Starčevićeve hrvatske stranke prava (Stranke prava) i milinovačke Starčevićeve stranke prava, vidi: GABELICA, Mislav, Ideološke razlike između milinovačkih i frankovačkih pravaša uoči Prvoga svjetskoga rata (1908.-1914.), u: *Pravaštvo u hrvatskome političkom i kulturnom životu u sučelju dvaju stoljeća*, Zagreb, 213., 283.-303.

176 Izjave iz pokrajine, *Hrvatska zastava*, 30. travnja 1908., 5.-8.

177 Što se babi htilo…«, *Virovitičan*, 12. srpnja 1908., 2.

tvrdnji, glavni Jemeršićev protivnik u ovoj organizaciji bio je bivši mađaron Ernest Blažeković, dok je kao glavni Jemeršićev pobornik naveden vjeroučitelj Vilko Šalić.[178] Pritom je u tom tisku Blažeković, uz Tacconija, Deutscha i Plevnika naveden kao neosporni pristalica Josipa Franka.[179]

To bi značilo, da je župnik Jemeršić bio simpatizer milinovaca, za što nema potvrde, iako je on, kako smo vidjeli, 1906. godine pristajao uz politiku hrvatsko-srpske sloge u ostvarenju pravaškog državnopravnog programa, što je i bila politika, koju su sada vodili milinovački disidenti. Da je u ovomu možda bilo istine upućuje podatak, da je nakon raskola u Starčevićevoj hrvatskoj stranci prava samo Vilko Šalić istupio iz virovitičke frankovačke organizacije,[180] vjerojatno kao simpatizer milinovaca. S druge strane protiv ovoga govori podatak, da su unatoč Šalićevom istupu iz organizacije, virovitički frankovci na narednim saborskim izborima jednodušno prihvatili Jemeršića kao kandidata Starčevićeve hrvatske stranke prava. Protiv ovoga govori i politički životopis Milovana Gavrančića, pri čemu u ovom slučaju nije sporno to, što je Milovan do 1897. godine bio pravaš (domovinaš),[181] da bi od tada pristajao uz mađarone, koje je podupirao još 1906. godine,[182] nego to što se on, doduše tek u ožujku 1911. godine, izjasnio kao »pravaš Miline grupe.«[183] Pritom se i u ovo vrijeme, kada se Milovan dakle počeo izjašnjavati kao milinovac, kao njegov glavni podupiratelj među virovitičkim frankovcima opet spominje Ernest Blažeković.[184] Dakle sigurno je, da je Ernest Blažeković kao frankovac bio politički prijatelj Milovana Gavrančića, a dvojbeno je, je li Milovan Gavrančić, koji nikada nije bio frankovac, ikada stvarno bio milinovac. Kako ćemo vidjeti, čini se da je Gavrančićevo pristajanje uz milinovce bilo samo oblik taktiziranja.

U razdoblju od Zatlukinog dolaska u Viroviticu, pa do 1912. godine, u virovitičkom izbornom kotaru održana su dva izbora za hrvatski Sabor, na kojima je virovitička frankovačka organizacija podupirala izbor župnika Jemeršića. Prvi od tih izbora održan je koncem listopada 1910. godine, nakon što se u rujnu iste godine Starčevićeva hrvatska stranka prava trajno fuzionirala s kršćansko-socijalnom skupinom okupljenom oko lista *Hrvatstvo*, pri čemu je promijenila ime u Stranka prava.[185] Drugi od tih izbora održan je u prosincu 1911. godine, nakon što su se frankovačko-kršćansko-socijalna Stranka prava i milinovačka Starčevićeva stranka prava u studenom te godine nakratko fuzionirale u jedinstvenu Stranku prava.[186]

Prema Rudolfu Horvatu, na prvim od ovih izbora natjecala su se četiri kandidata: kandidat Stranke prava, Ivan N. Jemeršić; kandidat bana Nikole Tomašića, sveučilišni profesor Franjo Spevec; kandidat Koalicije, virovitički odvjetnik Oton Gavrančić, te kandidat Hrvatske pučke seljačke stranke, agronom Josip Predavec.[187] Međutim, onodobni službeni izvori spominju petoricu kandidata u Virovitici,[188] pa se ovima treba pribrojati kandidatura pristaše milinovačke Starčevićeve stranke prava, Ivana Peršića, u vezi koje su kritičari Milovana Gavrančića, čudeći se njegovom iznenadnom pristajanju uz milinovce primijetili, da on na ovim izborima nije glasovao za Peršića.[189] U prvom krugu glasovanja Jemeršić je osvojio

---

178 Tko laže, *Virovitičan*, 26. srpnja 1908., 3.-4.

179 Van s istinom, *Hrvat*, 2. kolovoza 1908., 2.

180 Izmienili top, *Virovitičan*, 2. kolovoza 1908., 3.

181 Naši dopisi, *Hrvatska domovina*, (Zagreb), 12. svibnja 1897., 2.

182 Čudo nevidjeno, *Hrvat*, 19. ožujka 1911., 2.

183 Izjava, *Virovitičan*, 5. ožujka 1911., 2.

184 Kako milovanački diktator mirne i poštene gradjane zaludjuje«, *Hrvat*, 21. svibnja 1911., 2. U naslovu nije navedeno »milinovački« nego »milovanački« diktator, što je izvedenica od Milovana (Gavrančića).

185 O toj fuziji vidi: MATKOVIĆ, Stjepan, Stranka prava i Hrvatski kršćanski socijali, u: *Hrvatski katolički pokret*, Zagreb, 2002., 321.-329.

186 O toj fuziji vidi: GABELICA, Mislav, Sporazum između Stranke prava i Hrvatsko-srpske koalicije (1912.-1913.), 723.-725. Fuzija je potrajala do svibnja 1913., kada se jedinstvena Stranka prava ponovo raspala na svoje konstitutivne elemente, frankovačko-kršćansko-socijalnu Stranku prava i milinovačku Starčevićevu stranku prava.

187 HORVAT, Rudolf, *Povijest grada Virovitice*, 119.

188 HDA, PrZV, kutija 774., sv. 6-1a, 3600/1910. (4841/1910.)

189 Novi predsjednik Rodoljuba, *Hrvat*, 16. travnja 1911., 1.

najveći broj glasova, pa su se između njega i Speveca održali uži izbori, na kojima je Spevec uz svesrdnu pomoć režima pobijedio.[190] Tijekom ovih izbora u virovitičkom *Hrvatu* osvanula je izjava Ernesta Blažekovića, da na izborima namjerava poduprijeti Franju Spevca.[191] Kako nedostaju brojevi *Virovitičana* za 1910. godinu, nedostaje i možebitna Blažekovićeva reakciju na tu navodnu izjavu, no, kako smo vidjeli, frankovac i politički prijatelj Milovana Gavrančića, Ernest Blažeković još se 1908. godine protivio Jemeršićevoj kandidaturi, pa je vrlo moguće, da se na ovim izborima spremao glasovati za Spevca. S druge strane, Blažeković se i nakon te navodne izjave spominjao kao potpredsjednik virovitičke frankovačke organizacije,[192] što znači ili da ju je demantirao ili da virovitičkim frankovcima nije bilo sporno, što njihov potpredsjednik glasuje protiv njihova kandidata.

Ubrzo po ovim izborima u virovitičkom kotaru održani su izbori i za županijsku skupštinu Virovitičke županije, na kojima se Milovan Gavrančić pojavio na frankovačkoj listi. Prema tvrdnji frankovačkih protivnika, njegovo uvrštenje na frankovačku listu bilo je plod kompromisa između virovitičkih frankovaca i kotarskog predstojnika u Virovitici, koji je Gavrančića na tu listu uvrstio kao svog čovjeka.[193] Kako se nakon ovih izbora, na kojima je frankovačka lista pobijedila, u frankovačkim redovima postavilo pitanje Gavrančićeve političke pripadnosti,[194] Gavrančić je objavio navedenu izjavu, u kojoj se izjasnio kao milinovac.[195] Iako se Gavrančić i kasnije spominjao kao milinovac, prema ovomu sudeći on je i dalje bio čovjek blizak mađaronskom režimu, a izjasnio se kao milinovac kako bi se s jedne strane pokazao ideološki blizak frankovcima, na čiju je političku podršku računao, a s druge strane kako ne bi morao polagati račune frankovačkoj organizaciji. U tomu je imao podršku bivšeg mađarona, a sada istaknutog virovitičkog frankovca, Ernesta Blažekovića.

U ovo vrijeme pada i prvi, bezuspješan pokušaj obračuna Ivana Zatluke s Ernestom Blažekovićem radi prevlasti u virovitičkoj frankovačkoj organizaciji. U travnju 1911. godine grupa odbornika *Hrvatskog pjevačkog društva Rodoljub*, bliska Žakićevom *Hrvatu*, kandidirala je Zatluku za predsjednika toga društva, dok su odbornici ovog društva, pripadnici frankovačke organizacije, za predsjednika kandidirali Milovana Gavrančića. Iako je *Virovitičan* pisao, da su frankovci davno prije obećali Gavrančiću birati ga, a da je Žakićeva grupa kandidirala Zatluku u zadnji čas, samo zato da izazove raskol među virovitičkim frankovcima,[196] ostaje činjenica, da je Zatluka kandidaturu prihvatio. Pri glasovanju sva su 24-orica frankovačkih odbornika ovoga društva glasovali za Gavrančića, dok je za Zatluku glasovalo 17 Žakićevih odbornika. Prema pisanju *Hrvata*, »gosp. Ernest Blažeković, podpredsjednik ovdašnje organizacije stranke prava, vodio je čitavu akciju uperenu proti Zatluki.«[197] Komentirajući tvrdnje svojih protivnika, da frankovačka podrška Gavrančićevu izboru za predsjednika *HPD Rodoljub* znači, da će oni njega kandidirati i na narednim saborskim izborima, *Virovitičan* je pisao, da ovim izborom prestaju sve obveze virovitičke frankovačke organizacije prema Milovanu Gavrančiću, te da će ona na saborskim izborima ponovno kandidirati Jemeršića.[198]

Međutim, Ernest Blažeković se nije mirio s Jemeršićevom kandidaturom na ovim izborima, održanima u prosincu 1911. godine. Prema Jemeršićevoj tvrdnji, pred ove izbore neki su virovitički frankovci namjeravali umjesto njega kandidirati »jednog visokog činovnika.« Na ovu tvrdnju u *Virovitičanu* su se javila »Nas trojica«, među kojima je sigurno bio Blažeković a možda i predsjednik frankovačke organizacije Josip Dvojak, koji su pojasnili, da su zbog opravdane bojazni, da s »Jemeršićem nismo sretne

---

190 HORVAT, Rudolf, *Povijest grada Virovitice*, 120. O izbornim nepravilnostima vidi žalbu Jemeršićevih izbornika: Prosvjed proti izbora dra. Spevca u Virovitici, *Virovitičan*, 22. siječnja 1911., 9.-12.

191 Izjava, *Hrvat*, 23. listopada 1910. (posebno izdanje), 1

192 Novi predsjednik Rodoljuba, *Hrvat*, 16. travnja 1911., 1.-2.

193 Bilješke, *Hrvat*, 5. ožujka 1911., 2. Navodno je kotarski predstojnik na frankovačku listu nastojao ugurati i drugog čovjeka od svoga povjerenja, Aladara grofa Jankovića mlađeg, no on frankovcima nije bio probavljiv.

194 ZATLUKA, Ivan, Naš ponos, *Virovitičan*, 5. ožujka 1911., 1.-2.

195 Na ovu njegovu izjavu središnji milinovački list, *Hrvatska sloboda*, nije se osvrnuo.

196 Skupština Rodoljuba, *Virovitičan*, 9. travnja 1911., 3.

197 Novi predsjednik Rodoljuba, *Hrvat*, 16. travnja 1911., 1.-2.

198 Paklene laži, *Virovitičan*, 23. travnja 1911., 1.

ruke« ponudili kandidaturu velikom županu Virovitičke županije Franu Kukuljeviću Sakcinskom, smatrajući da se »takvog značajnog, odvažnog i zaslužnog čovjeka«, koji je u to vrijeme navodno raskrstio s banom Tomašićem, može kandidirati na pravaškom programu, što je ovaj međutim odbio.[199] Jemeršić je izgubio ove izbore,[200] a frankovci su za gubitak izbora između ostalih krivili »neke od naših tobož narodnih vodja« s kojima »treba da najprije obračunamo.«[201] Ubrzo potom *Virovitičan* je najavio, da će se u skoro vrijeme obnoviti odbor frankovačke organizacije,[202] te je u ožujku 1912. godine on i obnovljen na čelu s Ivanom Zatlukom, a bez Ernesta Blažekovića i Josipa Dvojaka.

Zatluka je preuzeo vodstvo virovitičke frankovačke organizacije u vrijeme kada je jedinstvena Stranka prava, koja se nalazila pod dominantnim utjecajem svoga milinovačkog dijela, s Hrvatsko-srpskom koalicijom sklopila sporazum, koji je uz suradnju na idućim izborima stranke potpisnice obvezivao i na postizbornu suradnju na postizanju hrvatske financijske neovisnosti.[203] Zatluka i Plevnik su nazočili konferenciji Stranke prava u Zagrebu, gdje su glasovali za »sporazum i savez sa hrvatsko-srpskom koalicijom.« Po povratku u Viroviticu njih su dvojica branili navedeni sporazum pred virovitičkom frankovačkom organizacijom navodeći, da »vjeruju u iskrenost koalicije.« Iznijeli su i uvjerenje, da je tim sporazumom virovitički izborni kotar »uzet kao posjed stranke prava, u kome će sve opozicionalne stranke morati iznieti pobjedu jedino pravaškom kandidatu.« Ipak, sjenu na ovo uvjerenje bacio je navod, da su njih dvojica već održali »neobvezatnu konferenciju« s čelnicima Koalicije u Virovitici, Otonom Gavrančićem i Veljkom Lukićem, o postavljanju zajedničkog kandidata na idućim izborima, no da ta konferencija do sada »nije dovela do zaključka.«[204]

Već u istom broju *Virovitičan* je izvijestio o dolasku u Zagreb »velikog prijatelja naroda hrvatskog«, Scotusa Viatora (Robert W. Seton-Watson), koji se »već više puta založio za nas i za našu potlačenu domovinu, te je žestoko navalio na bahatost Magjarah i njihovu supremaciju u Hrvatskoj.«[205] Pritom je *Virovitičan* zaboravio navesti, da se Viator 1909. godine doduše založio za ukidanje dualističkog ustroja Monarhije i za stvaranje posebne federalne jedinice unutar Monarhije sastavljene od hrvatskih zemalja, ali da je pritom polazio od potrebe »jedinstva hrvatsko-srpskog plemena«, te je s tim u vezi, kritizirajući Veleizdajničku parnicu i Starčevićevu hrvatsku stranku prava koja je ovu parnicu podupirala, frankovce ocijenio kao propovjednike mržnje, »natražnjačku« stranku koja se protivi »budućnosti zemlje« i onima »čiji su ideali bratstvo i napredak.«[206] Ovim člankom *Virovitičan* je pokazao, da je odbacio tradiciju svoje stranke, te prihvatio milinovačko tumačenje nedavne hrvatske prošlosti.

Ubrzo potom, koncem ožujka 1912. godine Cuvajevim ukidanjem ustavnog stanja u banskoj Hrvatskoj obustavljeno je izlaženje *Virovitičana*, koji je potom od ožujka do prosinca 1913. godine izlazio pod naslovom *Virovitičke novosti* kao nepolitičko glasilo, pa se u tom razdoblju iz njega ne mogu rekonstruirati njegova politička stajališta. U tom razdoblju, u svibnju 1913. godine jedinstvena Stranka prava se ponovno raskolila na svoj frankovački dio, koji je zadržao ime Stranke prava i milinovački dio, koji je ubrzo obnovio Starčevićevu stranku prava. Nakon toga, koncem 1913. godine, Hrvatsko-srpska koalicija je sklopila sporazum s predsjednikom ugarske vlade grofom Tiszom o podršci nagodbenom režimu, čime je raskinut njezin sporazum s pravašima, a u Hrvatsku vraćeno ustavno stanje.[207] Povratkom ustavnog

---

199 Bog bi dao da bude bolje, *Virovitičan*, 21. siječnja 1911., 3.

200 Za Spevca je glasovalo 1139, za Jemeršića 810, a za kandidata Hrvatske pučke seljačke stranke, Jozu Gjuračića 77 izbornika. Izbori, *Hrvat*, 17. prosinca 1911., 1.

201 Izbori u Virovitici, *Virovitičan*, 24. prosinca 1911., 2.

202 Pozor pravaši, *Virovitičan*, 1. siječnja 1912., 2.

203 GABELICA, Mislav, Sporazum između Stranke prava i Hrvatsko-srpske koalicije (1912.-1913.), 728.-731.

204 Iz kluba stranke prava, *Virovitičan*, 18. ožujka 1912., 1.

205 Dogadjaji u Hrvatskoj, *Virovitičan*, 18. ožujka 1912., 3.

206 Ova svoja stajališta Seton-Watson je iznio u brošuri *Absolutismus in Kroatien*, 1909. Na njih je još iste godine reagirao frankovac Iso Kršnjavi brošurom *Scotus Viator über Kroatien*. MATIJEVIĆ, Zlatko, Isidor Kršnjavi i Robert W. Seton-Watson o politici u Hrvatskoj u doba banovanja Pavla Raucha, *Pilar-Časopis za društvene i humanističke studije*, god. III. (2008)., br. 6 (2)., 11.-21.

207 GABELICA, Mislav, Sporazum između Stranke prava i Hrvatsko-srpske koalicije (1912.-1913.), 731.-741.

stanja u Hrvatskoj obnovljen je *Virovitičan* i to kao političko glasilo, a potom je koncem siječnja 1914. godine obnovljena i virovitička frankovačka organizacija, u kojoj se nisu nalazili ni Ivan Zatluka, koji se odselio u Zagreb, ni Ivan Dobravec-Plevnik.[208]

Prema kasnijem pisanju *Virovitičana*, »mi smo« prvo vrijeme nakon pravaškog raskola iz svibnja 1913. godine podupirali milinovačku stranku, uvjereni u osobno i političko poštenje Mile Starčevića, što je potrajalo do konca veljače 1914. godine, kada je Mile Starčević javno, u hrvatskom Saboru, na radost Koalicije iznio prljavo rublje frankovaca, nakon čega »smo« zaključili, da »on nije više ubrojiv.«[209] Da se ovo »mi« odnosilo samo na Plevnika, zbog čega on možda i nije ušao u obnovljenu virovitičku frankovačku organizaciju, a ne i na virovitičke pravaše općenito, dokazuje to, što na saborskim izborima održanima u prosincu 1913. godine milinovačka Starčevićeva stranka prava u virovitičkom izbornom kotaru nije istaknula svog kandidata, što ne bi bio slučaj da je smatrala, da tamo ima bilo kakve izglede na uspjeh. Dapače, prema tvrdnji frankovačke *Hrvatske*, kotarska oblast u Virovitici je pred ove izbore okupila desetak uglednih Virovitičana, među kojima su se nalazili i »prononsirani milinovci« na čelu s Milovanom Gavrančićem, s kojima je dogovorena podrška mađaronskom kandidatu, Aladaru grofu Jankoviću.[210]

S druge strane, frankovačka Stranka prava tamo je istaknula kandidaturu Tome Kumičića, sina književnika Eugena Kumičića. Izostanak Ivana Nepomuka Jemeršića s ovih izbora moglo bi značiti ili da se on već u ovo vrijeme povukao iz političkog života,[211] ili da je u ovom razdoblju pristupio milinovcima, čijim je simpatizerom prema navedenoj pretpostavci bio već od 1908. godine. Na ovim izborima Tomo Kumičić osvojio je 834 glasa, prema 1279 glasova, koje je osvojio mađaron Aladar grof Janković.[212] Pritom je Kumičić gotovo polovicu, 400 glasova osvojio u samoj Virovitici, gdje je Janković osvojio njih samo 75.[213]

Od siječnja do konca veljače 1914. godine, odnosno do vremena do kada je Plevnik prema vlastitim riječima pristajao uz milinovce, *Virovitičan* je pisao u milinovačkom duhu, te je primjerice još početkom veljače 1914. godine podupirao težnje Hrvatsko-srpske koalicije, koja je na izborima iz prosinca 1913. godine osvojila apsolutnu većinu mandata u hrvatskom Saboru, za parlamentarizacijom hrvatske vlade.[214] Nakon navedene kritike Mile Starčevića *Virovitičan* je zaključio, da Koalicija nije ništa bolja od starih mađarona,[215] da milinovačka stranka okuplja one »što su vazda bili pravašima najljući neprijatelji«, a u frankovačkoj da su okupljeni »stari i prokušani pravaši.«[216] Vrativši se frankovačkim korijenima, *Virovitičan* je za atentat na prijestolonasljednika Franju Ferdinanda okrivio službenu Srbiju te nosioce velikosrpske i s njom povezane jugoslavenske propagande u hrvatskim zemljama, tražeći imenovanje Jugoslavenske akademije Hrvatskom, povratak srbijanskih odlikovanja, raspuštanje pravoslavnih konfe-

---

208 U upravni odbor tada su ušli: Antun Adamović, Franjo Čagljević, otac Justin Čmelar, Franjo Lucarić, Vladimir Horvat, Josip Klier, Gjuro Poljanac, Mato Frgić, Jakob Španić i Tomo Novak. U njezin agitacioni odbor ušli su: Tomo Koler, Tomo Mihalić, Franjo Badalija, Josip Hackenberg, Ivan Kovačević, Ivo Moslavac ml., Josip Kovalčik ml. i Vinko Kovačević. Umjesto dotadašnjeg predsjednika ove organizacije, Ivana Zatluke novim predsjednikom izabran je Jakob Španić, a umjesto dotadašnjeg tajnika Plevnika, izabran je novi tajnik Josip Klier. Pravaška skupština, *Virovitičan*, 1. veljače 1914., 2.; Hrvatski narode, *Virovitičan*, 11. ožujka 1914., 1.

209 Jedna velika sramota, *Virovitičan*, 5. ožujka 1914., 2.

210 Što se to zbiva u Virovitici, *Hrvatska*, (Zagreb), 3. prosinca 1913., 1.-2.

211 U literaturi se navodi, da se Jemeršić iz javnog života povukao nakon Prvog svjetskog rata. BARIĆ, Joško; MANDUŠIĆ, Iva, Jemeršić, Ivan Nepomuk, *Hrvatski biografski leksikon*, svezak VI., Zagreb, 2005., 459.

212 Uz njih, kandidat Hrvatske pučke seljačke stranke, Josip Gjuračić osvojio je 51 glas. HDA, PrZV, kutija 914., *Pregled 16. prosinca 1913. za petogodište 1913.-1918. izvršenih izbora narodnih zastupnika za sabor kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije*.

213 400-75, *Virovitičan*, 1. siječnja 1914., 1.-2.

214 Hrvati opet nasamareni, *Virovitičan*, 1. veljače 1914., 1. O težnji Koalicije za parlamentarizacijom hrvatske vlade nakon izbora iz prosinca 1913., vidi: GABELICA, Mislav, Zakon o izvlaštenju zemljišta na morskoj obali iz 1914. godine, Radovi Zavoda za hrvatsku povijest, god. 46. (2014.), 247.-249.; 257.-258.

215 Hrvatska politika, *Virovitičan*, 5. travnja 1914., 1.

216 Politički pregled, *Virovitičan*, 24. svibnja 1914., 2.

sionalnih škola, zabranu rada srpskih kulturnih i političkih društava, te zabranu isticanja srpske trobojnice.[217]

Izbijanjem rata virovitički frankovci ušli su u upravni odbor virovitičke podružnice Crvenog križa, koji je pod čelništvom virovitičkih mađarona tijekom rata upravljao vojnom bolnicom u Virovitici.[218] Nakon sukoba unutar ovog odbora i javnih tvrdnji frankovaca da ih se u upravljanju bolnicom marginalizira,[219] *Virovitičan* je banskom naredbom obustavljen, »budući da se sadržajem tog tiskopisa ugrožavaju interesi ratovanja (javni red, državni interesi)«.[220] Nakon rata list je obnovljen kao »glasilo Hrvatske zajednice,« političke stranke čiju je jezgru činila nekadašnja milinovačka Starčevićeva stranka prava.

ZAKLJUČAK

Nakon pravaškog raskola iz 1895. godine, virovitički pravaši mahom su pristali uz matičnu Stranku prava, koja se 1903. godine fuzijom s Neodvisnom narodnom strankom prozvala Hrvatskom strankom prava. Malobrojni frankovci u Virovitici prve su političke korake napravili uz pomoć virovitičkih mađarona, no veći broj pristaša Čista stranka prava (Starčevićeva hrvatska stranka prava) dobila je tek osipanjem pristaša Hrvatske stranke prava, koje je bilo osobito masovno nakon što je ova stranka koncem 1905. godine pristupila Hrvatsko-srpskoj koaliciji. Nakon toga, koncem 1906. godine, osniva se frankovačka organizacija u Virovitici, koja ubrzo postaje najbrojnijom političkom organizacijom u virovitičkom kotaru, što je ostala do Prvoga svjetskoga rata. U prvo vrijeme, sve do 1912. godine, u toj organizaciji dominantna je struja bliska virovitičkim mađaronima, kojoj se na čelu nalazio bivši mađaron Ernest Blažeković. U tom razdoblju na ovu organizaciju nije bitno djelovao raskol u Starčevićevoj hrvatskoj stranci prava iz travnja 1908. godine, kada se od te stranke odijelila grupa političara (milinovaca), sklonih sporazumu s Hrvatsko-srpskom koalicijom. Nakon 1912. godine prevladava struja pod vodstvom istaknutog frankovca Ivana Zatluke, koja se u ideološkom smislu prilagodila političkom stanju, stvorenom fuzijom frankovačke Stranke prava i milinovačke Starčevićeve stranke prava. Novim pravaškim raskolom iz svibnja 1913. godine, većina virovitičkih pravaša ostala je uz frankovačku Stranku prava, dok je mali dio jedno vrijeme simpatizirao s milinovcima, da bi i taj dio početkom 1914. godine pristupio frankovcima.

SUMMARY

In this paper by means of using available literature, archive sources and printed materials of that time, the author analyses political scene in Virovitica and district of Virovitica on the eve of the First World War, with special emphasis on analysis of social and organisational structure and ideological specificities of the inhabitants of Virovitica who were supporters of the Pure Party of Rights (Starčević's Croatian Party of Rights / Party of Rights), one of the parties of right, which in this period belonged among the most influential political parties in that area. In this paper the author used, among other means, also the prosopographical method, by which the conclusions about a specific group can also be derived from biographies of its members, which led him to believe that the Pure Party of Rights made its first steps in Virovitica with the assistance of pro-Hungarians from Virovitica, but gained a more significant number of supporters by gradual dropping out of the supporters of the Croatian Party of Rights

[217] Budimo samo Hrvati, Virovitičan, 4. srpnja 1914., 2.; O istovjetnoj ocjeni atentata i istovjetnim zahtjevima frankovačke središnjice u Zagrebu, vidi: GABELICA, Mislav, Između Scile i Haribde: političko djelovanje Stranke prava (frankovaca) početkom Prvoga svjetskog rata (od srpnja 1914. do konca 1915. godine), *Pilar-Časopis za društvene i humanističke studije*, god. IX (2014.), br. 17-18 (1-2), 14.-15. Za razliku od frankovaca, milinovci su se odgovornost za atentat trudili skinuti sa Srbije i hrvatskih Srba, prikazujući primjerice atentatore kao socijaliste ili anarhiste, a ne kao srpske nacionaliste. BOGDANOV, Vaso, *Starčevićeva stranka prava prema oslobođenju i ujedinjenju južnoslavenskih naroda u toku Prvog svjetskog rata,* 45.-54.

[218] Iz sjednice odbora Crvenog križa, *Virovitičan*, 13. kolovoza 1914., 3.

[219] Dovle i ne dalje, *Virovitičan*, 19. rujna 1914., 1.

[220] Zabranjeno izlaženje dnevnika Virovitičan, Obzor, (Zagreb), 6. listopada 1914., 2.

WHO IS TALKING IN IVAN GOLUB'S *KALNOVEČKI RAZGOVORI* (*KALNOVEC DISCUSSIONS*)? THE ANALYSIS OF SPEAKERS AND LYRIC POLYPHONY

TKO RAZGOVARA U »KALNOVEČKIM RAZGOVORIMA« IVANA GOLUBA? ANALIZA NOSITELJA ISKAZA I LIRSKOG VIŠEGLASJA

Mario KOLAR
University of Rijeka
Faculty of humanities and social sciences
Department of Croatian language and literature
Sveučilišna avenija 4, Rijeka
mario.kolar@uniri.hr

Primljeno / Received: 15. 9. 2019.
Prihvaćeno / Accepted: 15. 11. 2019.
Izvorni znanstveni rad
Original scientific paper
UDK / UDC: 821.163.42.09Golub, I.
821.163.42'28-1

Gordana TKALEC
University North
Department of communicology, media and journalism
Trg dr. Žarka Dolinara 1, Koprivnica
gordana.tkalec@unin.hr

SUMMARY

Ivan Golub's Kalnovečki razgovori (Kalnovec discussions) (1979) are a comprehensive poetic structure composed mainly of monologues and dialogues. The speakers can be detected only from certain parts of expressions. To a large extent it is little Ivica, who presents childhood memories from his native village of Kalinovac (in Kajkavian dialect: Kalnovec) in Podravina region. Certain members of his close family, along with some neighbours and villagers can also be identified as speakers of certain statements. However, for a large number of statements it is not at all clear who articulated them. Therefore, after reconstruction of those speakers, for whose identity there are more or less reliable indicators, there is an attempt on one side to figure out who could be the speakers, where there are no such indicators, and on the other side to explain why the identity of the speakers was not mentioned.

Key words: speaker, lyric subject, lyric dialogue, lyric monologue, polyphony
Ključne riječi: nositelj iskaza, lirski subjekt, lirski dijalog, lirski monolog, višeglasje

INTRODUCTION

Ivan Golub's *Kalnovec discussions* are a lengthy poetic structure that resists traditional genealogical classifications. The work comprises one hundred and sixty untitled numbered verse groups[1], i.e. more

[1] Numbering of verse groups (from two to several tens per group) was conducted by the author in the last authorized edition of *Kalnovečki razgovori* (*Kalnovec discussions*) during his life time, published in the book of selected verses from the entire opus under the title a *Pohod milosti* (*The quest of mercy*) (2013), to which we also refer in this paper (see Ivan GOLUB: Kalnovečki razgovori (Kalnovec discussions). In: *Pohod milosti: izabrane pjesme* (*The quest of mercy: selected poems*). Poems selected and afterword written by Tonko Maroević. Zagreb, Školska knjiga – Kršćanska sadašnjost, 2013. pp. [5]-73).

than one thousand verses. Since they were first published in the *Forum*[2] magazine, and subsequently as a book[3], they are frequently marked as cycle, i.e.as collection of poems. However, none of the two expressions are suitable for *Kalnovec discussions* because they are not a series of mutually unconnected poems, but a closed coherent whole, and therefore the afore mentioned numbered groups would sooner make a sequence of one whole, than each of them one separate poem. In a certain sense, those sequences represent what stanzas represent in a poem. However, due to their extensive scope *Kalnovec discussions* can not be classified as lyric poem. What is more, they resist such classification considering the fact that they don't contain a unique lyric subject or narrator and that we can identify many speakers in them. Genealogical label that would be appropriate for *Kalnovec discussions* considering their scope would be an epic or a long poem, but unlike that long versed literary genre, Golub's work does not possess narrative technique and a plot as its main foundation. For that same reason genealogical label of epis poem as a somewhat shorter versed structure compared to epic and long poem would also not be suitable for *Kalnovec discussions*, and they differ from those genres since they are not written in uniform verse – they contain verses of different lengths along with bound and unbound verse[4]. Genealogical label that would probably be best suited for *Kalnovec discussions* might be a poem, as classified by Joža Skok[5], and the author himself[6]. However, this label is primarily used to denote »a versed genre of middle length«[7], which *Kalnovec discussions* to a great extent surpass with their great scope[8]. Considering shortly presented difficulties regarding the selection of classification label from the repertoire of literary theory, individual researchers resorted to genre labels from other art forms. For example, Tonko Maroević named *Kalnovec discussions* a coral symphony[9], Aleksandar Flaker oratorio[10], Božica Jelušić[11] chronicle etc.

And whilst due to its extensive scope it is complicated to define its genealogical label, it gets even more complicated once we take into account the structure and topic of the work. In terms of structure, the work consists of four parts named after the seasons of the year[12], which is a procedure that can be

---

2 Ivan GOLUB: *Kalnovečki razgovori* (*Kalnovec discussions*). *Forum*, 17 (1978.), nr. 10-11, pp. 712-761.

3 Ivan GOLUB: *Kalnovečki razgovori* (*Kalnovec discussions*). Zagreb, own publishing, 1979.

4 More about characteristics of epic, epic poem and epic poetry in general can be found in: Milivoj SOLAR: *Književni leksikon: pisci, djela, pojmovi* (*Literary lexicon: writers, works, notions*). Zagreb, Matica hrvatska, 2011. pp. 137 and 140.

5 Joža SKOK: Kajkavski solilokvij Ivana Goluba (Kajkavian soliloquy of Ivan Golub). In: *Homo imago et amicus Dei: miscellanea in honorem Ioannis Golub /* Čovjek *slika i prijatelj Božji: zbornik u* čast *Ivana Goluba* (*Man image and friend of God: proceedings in the honour of Ivan Golub*). Rome, Pontifical Croatian College of St. Jerome, 1991. pp. 621-625.

6 Ivan GOLUB: *Običan* čovjek (*Ordinary man*). Second extended edition. Zagreb, Naklada Ljevak, 2014. pp 40 and elsewhere.

7 M. Solar, *Književni leksikon* (*Literary lexicon*), pp. 370.

8 For the purpose of comparison, one of the best known long poems of more recent Croatian literature, *Jama* (*The Pit*) written by Ivan Goran Kovačić, is comprised of four hundred verses, which is half the number of verses in *Kalnovec discussions*.

9 Tonko MAROEVIĆ: Učenik i hodočasnik: pjesnik; zapis o pjesništvu Ivana Goluba (The student and the pilgrim: the poet; records about Ivan Golub's poetry). In: Ivan GOLUB: *Pohod milosti: izabrane pjesme* (*The quest of mercy: selected poems*). Poems selected and afterword written by Tonko Maroević. Zagreb, Školska knjiga – Kršćanska sadašnjost, 2013. pp. 802.

10 Aleksandar FLAKER: Kalnovečki razgovori: intermedijalni (Kalnovec discussions: intermedial). In: *Medij hrvatske književnosti 20. stoljeća: zbornik radova III. znanstvenog skupa s međunarodnim sudjelovanjem, Zagreb, 28. XI. - 29. XI. 2003.* (*Medium of the Croatian literature of the 20th century: proceedings of the III. international scientific meeting, Zagreb, 28. XI. - 29. XI. 2003*) (editor in chief Branimir Bošnjak). Zagreb, Altagama, 2004. pp. 182.

11 Božica JELUŠIĆ: Zavičajno gnijezdo. (Native nest) In: Ivan GOLUB: *Kalnovečki razgovori* (*Kalnovec discussions*). Reprint. Kalinovac, Municipality of Kalinovac, 2007. pp. 84.

12 In the first independent edition of *Kalnovec discussions* (1979) individual parts were not titled with words, but bordered with illustrations of Ivan Lacković Croata, depicting typical landscape motifs for each season of the year in rural areas. Besides the illustrations, at the beginning of each part there was a short poem about a typi-

encountered in any literary genre, and it is therefore irrelevant for us in this context. However, our attention has to be oriented towards organisation of verses into the afore mentioned numbered sequences which don't emerge one from another in terms of content, but each starts its own theme or elaborate on its own motif which is not firmly connected with the motif of the preceding or the following sequence. What combines the sequences within the individual of the four parts in one whole is the fact that that they are all in one way or the other related to the season of the year which is the topic of a certain part, but without strong succession between them in terms of theme and motif.

Regarding the structure of *Kalnovec discussions*, one should also pay attention to the list of seventy-two persons placed at the beginning of the work for several reasons. Firstly, although the list literally outlines male and female persons[13], it is significant because it is not their names that are listed next to their family names (i.e. possessive adjectives derived from family names) but their nicknames that tell us something about their occupation, social status, character etc. Among the listed individuals we find »Bogek Matičin« and »Baraba Bazijančev«, where the first one could be good, honest and religious man (*Bogek* is Kajkavian diminutive from the word *Bog* meaning God), and the second one his exact opposite (*baraba* in Croatian language stands for a rough, vulgar and violent man). The importance of this will be explained in more detail in further sections of this work, and before that, our attention should be given to the sentence found at the end of the list, i.e., the sentence that, separated by an empty line, stands at the end of that list - »they are talking«. It is, therefore, a list of people that take part in the conversation in this work, i.e. a list that would in a drama play correspond to the list of characters that will appear in the play. In this respect, this work on a structural level resembles drama plays that begin with the list of *dramatis personae*. Besides the list of actors/characters/voices at their beginning, the similarity of *Kalnovec discussions* with drama plays is reflected in the fact that, just like in drama plays, dialogue is one of their main structural principles. In this case it is the lyrical dialogue. However, the way in which these dialogues are presented within the work differs significantly in comparison with drama plays. Since the method of structuring dialogues in *Kalnovec discussions* is strongly connected with their topic, before we explain how the dialogues in *Discussions* differ from those in drama plays, we have to briefly reflect on their thematic layer.

When it comes to the topic of *Kalnovec discussions*, to put it in simple words, the work consists of a series of reminiscences of childhood in the village of Kalinovec in Podravina in the period preceding World War II, primarily presenting people from family circle, neighbours and other fellow villagers, along with the atmosphere, activities and customs in the homeland region. As evident from the title itself, the work is written in the local Kajkavian dialect of the village of Kalinovac, locally called the village of *Kalnovec*. In this respect the indicative homeland topic corresponds to the regional homeland dialogue. However, through describing the seemingly common topic (evocation of persons, events and customs related to childhood in rural homeland), the work still presents a very complex problem area, or we could say an overall life philosophy which gives answers to the most important questions, like the ones of life and death. Due to such »layered simplicity«, or in other words »simple depth«[14] *Kalnovec discussions* indeed deserve great attention for their shortly presented intergenre affiliation, as well as for their rarely seen multipart harmony, or wide »spectrum of variable speech actions«[15] found in them, which will be the primary topic of this paper.

---

cal motif for each season of the year. Those poems were located at the back of the page with the illustration, and were placed at the bottom of the page, which emphasized their detachment from other verses presented in continuity. Those introductory poems were kept in later editions as well. However, in the first selection of Golub's entire work opus (*Sabrana blizina / Collected whole*, 2003) parts of *Kalnovec discussions* for the first time obtained their titles with words, *Prolet*, *Leto*, *Jesen* and *Zima* (*Spring, Summer, Autumn and Winter*), but the illustrations were omitted. In the edition of Golub's selected poems (*Pohod milosti / The quest of mercy*, 2013) certain parts of *Kalnovec discussions* were marked with both titles and illustrations.

13 In his autobiographical book the author stated that the persons he mentioned in the list are real people from his native Kalinovac. Compare I. Golub, *Običan* čovjek (*Ordinary man*), pp. 471.

14 T. Maroević: *Učenik i hodočasnik: pjesnik* (*The student and the pilgrim: the poet*) pp. 802.

15 Cvjetko MILANJA: *Hrvatsko pjesništvo 1950. – 2000.* (*Croatian poetry 1950 – 2000*) Part IV. Book 1. Zagreb, Altagama, 2012. pp. 288.

Evocation of childhood is expressed through statements of different voices / actors, or in other words through different types of statements, including the impersonal ones. Some speakers are clearly marked, whereas for some other statements it remains unclear who uttered them. With reference to the list of characters at the beginning of the work it is evident that the speakers are the persons from that list, but it remains unclear who said what. In any case, the fact that the statements are not linked with their speakers is one of the main reasons why the *Kalnovec discussions* most surely don't represent a drama piece – in such pieces, which also consist of a series of statements and/or dialogues, it is always marked who is speaking, and if it is not, it can be inferred from the replies of other characters, or from stage directions. In *Kalnovec discussions* it is not the case and therefore in this paper we will try to recognize who is telling what and to whom, i.e. who are the speakers in this work.

LYRIC DIALOGUE OF LITTLE IVICA WITH HIS FATHER AND MOTHER

After the list comprising seventy-two people, *Kalnovec discussions* begin with a lyric dialogue (sequence number 2) from which it is easy to infer its participants:

»Papo! Oj?	(Dad! Oi?
A kaj to delate? Kolje podaštram.	What are you doing? I'm sharpening the stakes.
A kaj bute s koljem delali? Bum je v gorice vozil, na Šargi.	And what are you going do with the stakes? I'll drive them to the vineyard, On Šarga.
(...)	(…)
A kaj bute tam s kolcom delali? Bum ga nakolil nuz trs.	And what are you gonna do with the stake there? I'll stake it Next to the vine.
A zakaj? Kaj bu loza po njem puzala.	And why? So the vine can crawl on it.
A zakaj bu puzala? Kaj bu mogla grozdje na sebi držati, kaj bu Ivica imal kaj zobati.	And why will it crawl? So it can keep grapes on itself, So that Ivica can have something to nibble on.
A je l' bum i vino pil? Dok budeš veliki...«	And will I drink wine? When you're older…)*

It is evident that this lyric dialogue begins with addressing the father (*papa* in some Kajkavian variants, among which also the variant spoken in Kalinovac, means *father*) and asking him what he was doing. Since he is calling him father, it is clear that he is addressed by his son, which is also substantiated by the fact that his son addresses him with *Sir,* which was an old custom for children addressing parents in Kajkavian speaking regions. The fact that the other expressed subject is a child is evident for

* Considering the fact that there is no official translation of *Kalnovec discussions* into the English language, in this paper we resorted to our own translation which is of illustrative nature. Its primary objective is to show what the verses are about, whereas its artistic aspect is of secondary importance.

the father's answer stating that he will be able to drink wine once he grows up (»Dok budeš veliki« - When you're older), whereas the other father's reply reveals that his son's name is – Ivica. After initial address of the son, this sequence is followed by eleven questions asked by the son and the same number of father's answers, after which there is the son's concluding sentence which is not followed by father's reply. The last question in which the son asks if he could go to the vineyard with the father, the father answers that he can go if he will be good, to which the son replies: »Budem! Kak trn f peti« (I will be good! Like a thorn in a heel!). The author used the short version of the phrase »Kak trn f peti« (the full phrase in the standard language would read: *Biti dobar kao trn u peti / Be good like a thorn in a heel*) which means to be bad, and therefore it is more probable that the son did not day that out loud, but that he thought that to himself. Since he wanted to go to the vineyard with the father, which is evident from the content of the sequence, Ivica would most surely not convey that he intends to behave badly there because he is aware that in that case the father would not take him along. Therefore, it is more probable that is merely his thought and not something that he said out loud in front of his father.

In this respect, this sequence consists from the lyric dialogue between father and son and the son's final *hidden* statement, which tells us that the son is what in the theory of narration we would call a focaliser. In other words, the reader does not *see* what the father thinks, but only what the son thinks, which implies that the dialogue is presented from the son's perspective. Similar procedure is used through the entire work, which makes Ivica a lyric focaliser of the large extent of what is presented in this work. This was also Skok's opinion, who thought that *Kalnovec discussions* »deal with the perspective of the adults from the position of child's experience nurtured by its curiosity and in wide spectrum of his experiences registering everything that is going on in the rich panorama of life«[16].

Ivica has lyric dialogues with his father in sequences number 22, 24, 81, 121 and 155, all of them very short except for sequence 121 (they consist of a short question asked by the son and a short reply of the father), whereas in the longer one (nr. 121) Ivica, similar to sequence nr. 2, asks his father in more detail what they are going to do at the fair held in another town, where they will soon go. One of the last sequences (nr. 157) depicts the father addressing his son, and it is a kind of premortem farewell, in which he bequeathed him the family estate stating that he will have to take care of it (»Ivina, Ivina, buš gazda!« - Ivina, Ivina, you will be the master! etc.). Here we can also see the change in the way how the father addresses his son – in the dialogue from sequence 2 he calls him »Ivica«, since he is not allowed to drink wine because he is just a child, whereas in sequence number 121 he is no longer a child for him because he has to take over the estate, and therefore he no longer addresses him as a child, but as a grown man - »Ivina« (augmentative from Ivan).

Besides with his father, Ivica has most of his dialogues with his mother (sequences nr. 16, 58, 76, 92, 124, 133, 142 and 153). The most interesting is sequence nr. 92 in which mother reproaches Ivica because she heard that he had been punished at school. However, he has his own justification and explains the entire situation:

»Ivina, Ivina,	(Ivina, Ivina,
Jantunina mi je povedal	Jantunina told me
da si denes za pločom stal.	That you were standing in front of the blackboard.
Na remence te zesečem.	I'll beat the breaks off you.
Vučitelka su nas terali	The teacher made us
kaj bi po gospocki govorili.	talk gentlemen-like.
Ivina Mlinjaričev, Naco Grkčev,	Ivina Mlinjaričev, Naco Grkčev,
Štefina Goričkov i Ruža z Gred,	Štefina Goričkov and Ruža from Grede,
Bara Karlovčanova i dečoki Matičini	Bara Karlovčanova and Matičina's boys
došli su pred vučitelku i prosili:	Came to the teacher and asked her:
'Molim, gospođo, pisalicu!'	'Please, madam, a chalk!'
Dok sem ja došel pred vučitelku rekel sem:	When I came to the teacher I said:

[16] J. Skok, *Kajkavski solilokvij Ivana Goluba* (*Kajkavian soliloquy of Ivan Golub*), pp. 624.

'Ja ne bum nigda po gospocki govoril!'
Nesu mi dali pisalicu,
sterali su me za ploču stat;
nek se predomislim.
Si su čarajskali s pisalicom po pločicaj,
vučitelka su s kredom po ploči cvileli,
ja sem fort za pločom stal.
Majka, najte me biti, noge me bole!«

'I'll never speak gentlemen-like!'
I didn't get a chalk,
Was made to stand in front of the blackboard;
To think about it.
Everyone was scribbling with chalks on their boards,
The teacher's chalk was yelping on the blackboard,
And I kept standing in front of the blackboard,
Mother, don't hit me, my legs hurt!)

In this sequence Ivica on one side expresses his contempt for the standard language and his attachment to his native dialect and asks his mother, not to punish him for it. He was punished at school, but it remains unclear whether his mother punished him as well. His mother addresses him unilaterally in sequence number 59: »Odi k mami na krilo: / O Ivica majkin sin, / buš mi čuval troje svinj... (Come to your mother's lap: / Oh, Ivica, you are your mom's son / you will guard my three pigs).

LYRIC DIALOGUES OF UNKNOWN ACTORS

Unlike the stated lyric dialogues where it is clear who is participating in conversation, i.e. who is the speaker, *Kalnovec discussions* have a large number of lyric communication exchanges based on which it is possible to identify only one or even none of the speakers.

As for the dialogues where we can identify at least one of the speakers, we can use sequence nr. 78 as an example:

»Vido, nemrem s kol dole!
Stolca mi daj!
Grebena ti donesem.

Vido, pokrij me!
Oču, z branom.«

(Vida, I can't get off the cart!
Give me a chair!
I'll bring you hackle.

Vida, cover me!
I shall, with plough.)

In this lyric communication exchange unnamed subject is addressing the female subject named Vida asking a favour to help him get off the cart (in three-line stanza) and to cover him (in two-line stanza), to which Vida gives ironic replies, clearly having no intention to meet his requirements. Considering the content of the dialogue, the speakers could be the spouses who had an argument (for example, the husband got drunk and can not get off the cart on his own, and neither can he cover himself), but the lack of their names and family names prevent us from finding out who they really are – we only know that the female subject's name is Vida. In the list of actors / persons at the beginning of the work no person named Vida is mentioned.

Sequence nr. 95. also discloses only one part of interlocutors in the dialogue:

»Iva gliva
rit pišliva.
Sofa kofa,
sofa kofa.
Maturica putrica
v grabu skočil,
tura smočil.
Druga deca idu spat,
a Matura tura prat.[17]

[17] This is a nursery rhyme used for teasing and mocking and it is not possible to translate it because they use personal names Iva, Sofa and Maturica and words related to them.

To se ne sme zdevati
- bu vas Bogek karal.
Mene ne bu karal
ja nesem zdevala.«

(You shouldn't mock
- God will punish you.
I won't be punished,
I wasn't mocking anyone.)

What can be inferred without any doubt is that in this sequence three children are teasing one another Iva (this could be a female name Iva, but also a derivative of a male name Ivan), Sofa (this could be a derivative from a female name Sofija) and Maturica (diminutive of Matura, which is an augmentative of Mato). As witnessed by sequence nr. 66 in which the majority of Ivica's family members are mentioned, the name of one of Ivica's sisters is Sofa, so these could be siblings teasing one another. However, whether we are dealing with brotherly and sisterly teasing or not, it remains unclear who is communicating in the last two two-line stanzas – the first subject is warning the children that they should not mock others, and the female subject from the last two-line stanza justifies herself by saying that she was not mocking anybody. The subject that is warning the children could be an older person (for example father, mother, grandmother or grandfather), but it could be a child that does not like mocking. The female subject that justified herself that she was not mocking anybody could be a child standing on the side and observing Iva, Sofa and Maturica teasing one another, but also some of them who thought that what they were saying was not mocking (»zdevanje«).

Just like in sequence nr. 157 the father bequeathed Ivica to take over his work, in sequence nr. 104. the female subject (obviously the mother) is addressing Jana (apparently her daughter) to take over her work (cleaning the house, cooking)[18]. However, it could be some other Jana. Similar situation is found in sequence nr. 62. in which the female subject, apparently on deathbed, is saying her final goodbyes: »Naj se žalostiti dok mene ne bu / Stareši se moraju mlajšema mekivati (Don't be sad when I am gone / The older need to make room for the young ones). Another dialogue in which at least one actor is known is found in sequence nr. 108 in which the female subject is unilaterally addressing Bara (this is, by the way, the name f Ivica's mother, which was confirmed in several parts of the work, but it could also be some other Bara) »Baro, ja te navčim: / dok sem ja kaj kriva, / ja čoveka na vrate špotom dočekam« (Bara, I will teach you: / When I make a mistake, / I scold the man right at the doorstep).

And whilst some parts of lyric dialogues reveal the identity (name, family name or nickname) of at least one of the interlocutors, in a large number of dialogue sequences it is not possible to discern the identity of either of the interlocutors. The only thing that can be inferred is their gender, age or relation to the other interlocutor (relatives, friends, enemies). Sequence number 52 can serve as an example:

»Koja su vam leta bila najtežeša?
Mulčeva leta!

A koja su to mulčeva leta?
Okraj četrdeset, pedeset.
Tu je čoveku najbolje,
tu si čovek najviše zla zaželi –
i smrt si čovek zaželi.

A zakaj?
Ne znam zakaj,
a ne moram ni znati.
Da i znam – ne moram povedati.
Nigda naj se reči kaj je vu tebi!
Ako se rečeš, onda si

(Which years were the hardest for you?
Fool's years.

And which are the fool's years?
Around forty, fifty,
That's when things are the best for a man,
It's when one wishes the worst for oneself –
Including death.

Why?
I don't know why,
And I don't need to know.
Even if I did know – I wouldn't have to tell you.
Never say everything that's inside you!
If you tell it all, then you are

[18] This is probably Ivica's mother addressing her daughter, since, as witnessed by sequence nr. 66, Ivica's sister is called Jana.

kak vojnik koji pušku sprazni.	Like a soldier emptying his rifle.
Moraš imati svoju tajnu	You need to have a secret
i pred ženom i pred decom	In front of your wife and your children
i pred jocom i pred sebom,«	And your father and yourself.)

This lyric dialogue presents a conversation of two unknown subjects, in which one subject asks the questions and the other one answers them. It is evident that the subject answering the questions in a certain way sends some kind of messages to the subject asking the questions, from which it could be implied that we are dealing with the dialogue between a younger and an older person, potentially between a child and a parent or a child and a grandmother or a grandfather. And whilst we could discern their age, or event he type of their relation, their gender remains unclear. The only help are some line sin which the subject answering the questions tells the subject asking the questions that they should keep secrets, among others, »i pred ženom i pred decom« (from his wife and children), which could imply that the subject answering the questions is male and is speaking from his own perspective (everybody should have secrets like he does from his wife) or that the subject he is talking to is male, so he is talking from his perspective (telling him that he should keep secrets from his (future) wife).

Very scarce determinants of speakers' identity are present in sequences nr. 17, 23, 25, 28, 36, 38, 43, 61, 64, 65, 73, 84, 89, 103, 105, 114, 135, 136, 137, 138, 143, 144, 146 and 148. Some of them provide so little information about the interlocutors that it is difficult to infer anything about them, even age or gender. An example of this is sequence nr. 105:

»Gda bo sudni den?	(When's the Judgement Day?
Saki den je nekomu sudni den.«	Every day is the Judgement Day for someone.)

Once again we have a dialogue consisting of questions and answers, but it is very difficult to suggest its participants. When we look at the subject asking the question, we can see that it could be anybody, a child or an adult, both male and female, religious and non-religious person, educated or uneducated etc. We could more a bit more precisely define the person answering the questions because its answer contains a certain amount of wisdom, so it is probably an adult. But this is everything that one could infer, whereas gender, education level, whether the person is religious or not etc. remains unclear.

In all examples listed above the speakers spoke in their own name, but in sequence nr. 25. the speakers speak in the name of the group:

»Falem Isus i Marija,	(God be with you,
domari čuvari,	Who stayed home
koji ste doma čuvali.	And guarded it.
Delimo Božega blagoslova	We share with you God's blessing
od svete meše.	From the holy mass.
Lepo zafalimo.	We thank you most kindly.
A kaj je bilo predečtvo?	And what was the homily about?
Od nekakvoga čoveka,	Some man
koji je težake v gorice iskal.	Looking for workers in a vineyard.
A je l' je našel?	Did he find them?
Je, i ž njema se posvadil.	Yes, and had an argument with them.
A zakaj se v goricaj navek posvade?«	Why are there always arguments in vineyards?)

This lyric dialogue is initiated by the representative of the group who attended the holy mass and addresses the group whose members were not at the holy mass when coming to their, or possibly his own home. Representatives of both groups speak in the first person plural, in the name of the group:

»*Delimo* Božega blagoslova« (*We share* with you God's blessing), and not *delim* (*I share*) is uttered by the representative of those who attended the holy mass, and the representative of those who stayed at home replies »Lepo *zafalimo*« (We thank you most kindly), and not *zafalim* (I thank you). We could assume that this is a dialogue between household members, of whom one part attended the holy mass and the other part did not, but it is also possible that those who were not at the holy mass are visited by friends, neighbours or somebody else. In any case, it is not possible to establish a more precise identity of the interlocutors. Similar situation is found in sequence nr. 125, in which it is obvious that the speakers in the dialogue are children preparing to participate in a village tradition related to Catholic holiday of the Holy three kings, and say in the name of the group (»Pemo po zvezdarkaj... / Kupimo papera...« etc. - We will go at night…. / We will collect paper).

Dialogue elements are also found in statements in which one speaker is addressing another subject whose identity is not known and whose reply is not written. They have the form of some sort of elliptic dialogues which could also be called pseudodialogues, i.e. dialogue statements in which only the sender of the message is present, but the recipient is not. Some of those statements have a form of a question, for example sequence nr. 31:

»Dok čovek vmerne	(When one dies
da još oda po tem svetu.	Should it still walk on earth.
Je l' bum i ja tak morala?«	Will I have to do that as well?)

It is evident that the speaker is asking someone a question, but it is not clear who the speaker is, or who the question is addressed to. In addition, there is no reply to his question. Besides in the question form, such pseudodialogues are most frequently found in the form of giving orders or passing wisdom on others, for example in sequence nr. 122:

»Kam se žuriš?	(Why are you in a hurry?
Na špota navek doma dospeš!	It's never too late to get scolded at home!
Kak nepovrat	You always want to finish things on time
navek delaš i samo skrbiš.	And are always working and only earning.
Kam se žuriš?«	Why are you in a hurry?)

It can be seen that one subject is asking questions, but through those questions he is actually scolding the other subject. However, it remains completely unclear who is speaking and to whom is he addressing his scolding. From this two-line stanza is not possible to identify any identification determinants of neither the speaker or the person that the statement is addressed to. In sequence nr. 137 someone is addressing another person with a certain observation: »Meni neje ni za jelo ni za pilo / nego mi je za tvoju lepu reč« (I don't care about food and drinks / I just care about your kind words), and it is not known who is saying that and who is that observation intended for. Such unilateral pseudodialogues are also found in sequences nr. br. 7, 9, 11, 12, 18, 19, 60, 69, 74, 80, 88, 94, 102, 111, 114, 117, 118, 143, 144 and 148.

LYRIC MONOLOGUES OF KNOWN AND UNKNOWN SPEAKERS

Besides verse organised through dialogue or pseudodialogue form, in *Kalnovec discussions* there is a large number of verses which correspond to the form of a monologue. Those are poetic statements in which the denoted subject expresses his own thoughts, feelings etc. In some of them it is easy to discern who expressed them, whereas in some others it is more difficult. Just like in lyric dialogues and pseudodialogues, in these, let us call them according to analogy, lyric monologues, the speaker that occurs the most frequently is Ivica, in sequences nr. 26, 133 and 149. In the first one (nr. 26) the denoted subject is a male child speaking about how he got new clothes for Easter: »Dobil sem novu opravu. / Na Veliki četrtek su mi ju / mama v Đurđevcu kupili.« (I got new clothes. / Mom bought them for me in Đurđevac on Maundy Thursday). Apart from the fact that the lines are pronounced by a male child, sequence nr.

121, in which the parents promise Ivica that they will buy him new clothes for Easter at the fair, substantiates the fact that Ivica is the speaker of that statement. (»...kupimo Ivici opravu, / buš se štimal ž njom / na Vuzem« – Let's buy Ivica some new clothes, / he will look very fancy in them / on Easter day). It is even more apparent that Ivica is the subject that speaks in sequence nr. 133, since in that sequence he mentions his father and mother who explicitly address him. The sequence speaks about Christmas tradition in their family. Similar situation is found in sequence nr. 149 in which Ivica describes family dinner.

Regarding the fact that they are pronounced by an infantile male subject and considering their content, Ivica could also be the speaker in sequences nr. 20, 32 and 98. In the first one of them (nr. 20) he talks about tired household members coming back from the field, and the fact that they are members of Ivica's family is indicated by the name of the mare Šarga, which is mentioned in other sequences in the context of Ivica's family. However, it is possible that some other family also had a mare called Šarga. Just as likely, if the sequence deals with Ivica's family, the *story* could be presented by one of his brothers and not he himself. The content of sequence nr. 32 is even more general, and Ivica's voice even more doubtful – namely, the infantile subject (whose gender is not even marked) concludes that his father saw »kak dupleri odaju / med Crnema Jarke / na Batinskaj« (candles walking / through Crni Jarki / at Batinske). In other words, in that particular sequence some child concludes that his father saw a strange occurrence in a certain area (Crni Jarki are a part of forest, and Batinske is a small hamlet close to Kalinovac), and can therefore easily be attributed to Ivica. The same situation is found in sequence nr. 98, which depicts winter landscapes and behaviour of individual actors.

However, regarding their content and position within the structure of *Kalnovec discussions* Ivica is a more probable speaker in sequences nr. 39, 119 and 159, which close the parts *Prolet*, *Jesen* and *Zima* (Spring, Summer and Winter) and carry strong messages about the meaning of life and fundamental life values. Here is the ending of sequence nr. 39:

»Kruva imam,	(I've got enough to eat,
krova imam,	I've got a roof over my head,
delati imam.	I've got work to do.
Pod noč na poceku sedim.	I sit on the doorstep in the evening.
Kaj mi fali?	What am I missing?
Susede sem lepo.	I get along with my neighbours.
Mudrije ne teram.	I don't philosophize.
Gnoja sem zvozil.	I drove the manure away.
kaj mi fali?	What am I missing?
Lepo mi je s tebom	I like being with you
od denes do zutra	Every day
za stolom počkoma.	At the table in silence.
Sega bu, nas ne bu.«	Everything will remain except us.)

The speaker of this sequence is a village man / lad satisfied with his modest life and aware of ephemerality of everything, and primarily of his own life, which he emphasizes in the last line. However, we can not say with certainty that the speaker of this statement is Ivica, since there are no text signals to substantiate it. What we can establish on one side is that the speaker in this sequence, just like in sequence nr. 20, mentions that he sits on wooden doorstep (»pocek«), which indicates that both sequences are pronounced by the same speaker. On the other hand, life values that he mentions are identical to the ones mentioned in, apparently equally pragmatic, sequences nr. 119 and 159. This is sequence nr. 119:

»Kam se žurim?
Neču biti
cucek nuz drum.

A kaj oču?
Nikaj biti,
samo biti
denes zutra,
saki den.

Itak je najlepše
kaj se čovek
more menjati, kleti i moliti,
popevati i plakati.
Em se si zdojdemo –
jeden ovak, drugi onak,
jeden denes, drugi zutra.«

(Why am I in a hurry?
I don't want to be
Like a dog on a road.

And what do I want?
To be nothing,
Just to be,
Today tomorrow,
Every day.

The most beautiful thing anyway
Is that one
Can change, swear and pray,
Sing and cry.
We all die anyway –
One way or another,
Today or tomorrow.)

The speaker of this sequence speaks about his own modesty and awareness of the ephemerality, and these values are proclaimed as the most important ones by the speaker in sequence nr. 159:

»Nek puza na vrj što oče,
meni je lepše na zemli;
veter spune,
gran se ftrgne.

Neču biti
križno drevo
ni na drumu
ni na groblju
ničiji flajbaz
neču biti.

Kaj to oču biti?
Nikaj!
Nikaj ne lepše neg
nikaj!«

(Who wants to go on top can go,
I like it better on earth;
The wind blows,
A branch breaks.

I don't want to be
A crucifix
Either by the road
Or in the graveyard
I don't want to be
Anyone's pencil.

What do I want to be?
Nothing!
There's nothing more beautiful than
Nothing!)

All three sequences mentioned above (nr. 39, 119 and 159) proclaim modesty and awareness of ephemerality as leading thoughts and it is therefore possible that they are pronounced by the same subject. but is it Ivica? The fact that he pronounces them is supported by him being the *main character* of the entire work, and it is logical that it was him who was assigned to close the chapters and give some of the most significant messages presented in this literary work. However, since some sequences contain almost no signals indicating that they are pronounced by Ivica, this can not be established with great degree of certainty.

Certain members of Ivica's family could also be identified as speakers in some of the monologue sequences. For example, sequence nr. 154 is pronounced by Ivica's brother, who declares that himself: »(...) Nešče bu vmrl f Kalnovcu, / a kaj moj brat dela? / Piše, piše; (...) Bilo nas je petnajst, / sad smo samo on i ja.« (...) (Someone will die in Kalnovec, / what is my brother doing? / He is writing, he is

writing; (...) There were fifteen of us, / now it is only him and me« (...). The speaker of sequence nr. 152 could be Ivica's father, since he is describing Ivica sleeping, and it is evident that the speaker is an adult male person taking care of his family. When it comes to the other monologue sequences (nr. 15, 50, 68, 85, 110, 127, 129, 147, 151 and 158), their content by no means indicates who could be the speaker in them. It is only possible to discern that those are adults, some of them male and some female. Similar to dialogue sequences, some monologue sequences are also marked by a speaker speaking in the name of the group. For example, in sequence nr. 123 the speaker is the child speaking on behalf of other children that will take part in village tradition on the occasion of Saint Lucy's day (»Pemo po Lucijaj...« – We will go to Saint Lucy's day festivity). Monologue speaker speaking in plural is best expressed in sequence nr. 128:

»Sedimo do pol noči, menimo se od negdašnega sveta; poteramo od turskoga rata, oljenka čmiži nakraj stola. (...) Deca pospala na postelki, nadrpala su se celi den. (...)«	(We're sitting there until midnight, Talking about the past, Starting from the Ottoman wars, An oil lamp smoulders at the end of the table. (…) The children are asleep on the bed, They've played to the top of their bent all day long. (…)

This is clearly a description of an evening in some family after the children had fallen asleep and the adults are shortening their time involved in discussions. The subject is probably speaking on behalf of the awake part of the family, and those could be either the grandfather or the father (in one line he mentions that the mother/grandmother is moistening the hemp with saliva (»majka sline kudelu«), so they most certainly don't speak about themselves in the third person), or some of the older brothers or relatives that lived in the household (aunts, uncles etc.). However, this is also pure speculation.

IMPERSONAL STATEMENTS

Along with dialogues, pseudodialogues and monologues, in one part of sequences of *Kalnovec discussions* there is no mention of the subjectivity of the speaker, i.e. nobody is speaking in those sequences and nobody is pronouncing them in their own or someone else's behalf. A great extent of such impersonal sequences are descriptions of landscapes or interiors, or descriptions of some event, someone's conduct etc. For example, sequence nr. 113 speaks about the death of a women from the village and reactions of other fellow villagers related to that event:

»Cila Taušanova je vmrla. Majka nareču sega glasa: Ti buš tak mlada na groblju počivala, a ja tak stara bum fort delala«.	(Cila Taušanova has died. The mother is wailing: You're so young And in a grave, And I'm so old, Yet I need to work.)

Similar descriptive sequences are sequences nr. 3, 6, 27, 29, 34, 35, 37, 42, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 51, 54, 63, 67, 71, 72, 79, 83, 90, 99, 115, 126, 130, 131, 132, 134, 140, 141, 145, 150 and 156.

Some sequences are not entirely dedicated to only one person from the thematised microcosmos of Kalinovac. They also speak about their conduct or characteristics that mark them distinctively. For example, sequence nr. 33 is dedicated to Ivica's father, nr. 66 to Ivica's mother, nr. 30 to Ivica's grandfather (»japoku Golubovu«), nr. 100. to Ivica's uncle (»Popevač Golubov), and nr. 109 to a certain »japok« (grandfather) Miter. It is not possible to discern from the other sequences of that type which person they depict (nr. 10, 57, 86, 96, 101 and 116). This is an example from sequence nr. 57:

»V goricaj je bil,
travu pokosil,
seno rastepel.
Najemput kiša.
Rasrdil se je,
f klet se pokupil,
kipe z stene zel,
na kišu je znel:
'Kad tebi neje
za moje seno,
neje ni meni
za tvoje svece'«.

(He was in a vineyard,
Mowed the lawn,
Spread the hay.
Suddenly it started to rain.
He got angry,
Went to the vineyard hut,
Took the paintings from the wall
Out in the rain:
'If you don't care
about my hay,
then I don't care
about your saints!')

This sequence most surely describes an adult village man who owns a vineyard and who is angry that it rained after he had mowed the hay. This could be Ivica's father, but there is no signal in any of the lines to substantiate this assumption. There are also on other signals that would point to some other person and it is difficult to guess who the speaker really is.

Sequences expressing folk proverbs or wisdoms are also included in impersonal statements in *Kalnovec discussions*. Such sequences are sequences nr. 4, 5, 8, 13, 14, 21, 53, 55, 56, 70, 77, 82, 87, 91, 93, 97, 106, 107, 112, 139 and 160. Some of them are generally known, whereas a part of phrases and proverbs are known only in Podravina. Some are specific types of folk wisdom, some are number rhymes, riddles and mocking rhymes, and some are author's original creations. The most famous one is a two-line stanza that closes *Kalnovec discussions:*

»F Knigi piše da je Bog čoveka od zemle napravil.
Je, ali od one zemle na kojoj se čovek rodi«

(In the Book it is written that God made man of earth.
He did, but of that earth where he was born.)

CONCLUSION

Considering the criterion of the speaker, *Kalnovec discussions* consist of lyric dialogues, elliptical or pseudodialogues, monologues and impersonal statements. When speaking about the first three, although the subjectivity of the speaker is always visible, it is not always clear who the speaker really is. In this respect we could talk about two groups of statements. The first one would comprise verse structured in the form of (pseudo)dialogues and monologues, in which the speakers are clearly denoted. The character that could be denoted as the primary speaker is little Ivica, followed by his father and mother, and also by his brother and uncle, and finally by individual inhabitants of Kalinovac. The second group comprises dialogue and monologue sequences in which speakers are not clearly denoted and where we can only discern their gender and/or age, there occupation, or even none of it. It is clear that those speakers are some of the persons listed at the beginning of this literary work, but it remains unclear who the speakers of individual statements are. In sequences where we can discern only the gender of the speaker, the list of the seventy-two candidates can be narrowed down only to the persons of that gender, and this still leaves a great number of potential candidates. Also, considering the character-based nicknames of the persons from the list it is possible to try to reconstruct who the speakers of individual sequences are – it is more probable, for example, that mild and God-fearing statements are pronounced by Bogek Matičin rather than by Baraba Bazijančev, and vice versa. However, instead of trying to reconstruct the speakers, the attention should be directed to something else.

The fact that in the considerable amount of both dialogue and monologue sequences the speakers are not by far closely defined might point to the fact that it is not relevant who said what. In other words, the statements are more important than their speakers. Since *Kalnovec discussions* are to a large extent

structured as little Ivica's childhood memories, it is possible that he can't remember for certain who a certain statement belongs to, but he remembered its content and since he considers it important, he mentions it without mentioning precisely who he heard it from. This thesis is substantiated by a considerable number of impersonal statements (number rhymes, mocking rhymes, phrases, proverbs and other folk wisdoms). Sometimes those are very brief statements (two-line or three-line stanzas) which were carved in little Ivica's memory, but in his evocation off childhood he can no longer remember whom they belong to, so he mentions them without clear signals that would point to their speakers. The statements of his closest kin, his father, mother and relatives were carved in his memory more clearly, so he mentions them along with denting their speakers, but authors of numerous other proverbs and wisdoms that he took along to his life are no longer familiar to him, so he mentions them without stating precisely who their speakers are. It is also possible that he heard the same wisdom from several different people, i.e. that it belongs to his household members, his neighbours or his fellow villagers, and it would therefore not be fair to assign it to one specific speaker. It is therefore possible, that mentioning or not mentioning of the speakers was conditioned by the fact whether a certain life lesson – and this is what the verses of *Kalnovec discussions* are in their essentials belongs to a specific person, or whether it is common for the minority or majority of the inhabitants of the village of Kalnovec.

In any case, whatever the motives for mentioning or not mentioning the speakers might be, *Kalnovec discussions* represent a certain praise to individual persons on one side, primarily to father and mother, and to the group (homeland, Kalinovac related) on the other side, which marked, both one and another, Ivica's childhood and made him carry the lessons learned throughout his life. Despite the fact that Ivica's praise could be both individualised and collectivised, it is perhaps important to observe that it is about the praise of simple and common people, but at the same time to those, who, resembling some great philosophers and thinkers, gave answers to the most important life questions. Or we might be deceived that only philosophers and thinkers know the greatest truths? Whatever the case may be, *Kalnovec discussions*, among other things, are a great praise to the little ordinary people and folk wisdom in general.

When it comes to the speakers, the position of little Ivica as the most frequent and, we may say, the speaker and poetic focaliser of the entire work, is very interesting, since he does not assume the entire space, but shares it with others, even with those who he does not name. In this respect, considering the number of speakers in *Kalnovec discussions* we can say that we are dealing with pure polyphony. In this sense, as observed by Maroević, Ivica assumes the position of both »composer and conductor«[19] of this Kalinovec oratorio, as it would be called by Flaker[20]. Although he gives the others the opportunity to speak, it is little Ivica who chooses who will say what. However, his choice is not one-sided. *Kalnovec discussions* are not marked only by utterances of different actors/voices, but their statements are different in terms of ideas they express or otherwise, and they are frequently opposed to one another. In other words, Ivica not only gave room to other speakers, but also to different opinions. The abundance of speakers needn't necessarily imply great difference in attitudes. However, the polyphony of *Kalnovec discussions* comprises that dimension as well – the statements not only have different speakers, but those speakers express different attitudes. If the conceptual layer of the entire work is based on Catholic values, such as modesty, simplicity and piety[21], individual statements, frequently ironic, indicate that individual actors occasionally jump out of that framework, especially in the matter of piety. In this respect we can once again mention the cited sequence nr. 57 in which the unnamed fellow villager wishes to have *revenge* on God because he *sent* rain on his hay. In sequence nr. 146 someone warns their

---

[19] T. Maroević, O cjelovitosti opusa Ivana Goluba (About integrity of Ivan Golub's opus). In: Ivan GOLUB: *Sabrana blizina* (*Collected whole*). Poems selected and foreword written by Tonko Maroević. Zagreb, Mozaik knjiga, 2003, pp. 11.

[20] A. Flaker, *Kalnovečki razgovori: intermedijalni* (*Kalnovec discussions: intermedial*), pp. 182.

[21] Theological weft is characteristic for the overall work of Ivan Golub. Compare with Drago ŠIMUNDŽA: Književno-bogoslovne blizine Ivana Goluba (Literary-seminarian proximities of Ivan Golub). In: *Bog u djelima hrvatskih pisaca: vjera i nevjera u hrvatskoj književnosti 20. stoljeća* (*Good in works of Croatian authors: faith and unbelief in Croatian literature of the 20th century*). Zagreb, Matica hrvatska, 2005. pp. 639-668.

fellow villager that he should not curse so much, to which he replies Pak ja ne klenem - / ja se tak menim« (I don't curse - / This is how I speak). However, one of the best examples of the (self)ironic questioning of the idea and image of piety of the Kalinovec microcosmos is presented by the unnamed subject in sequence nr. 110 who openly admits: »Pobožno spim f cirkvi, / samo bedasto senjam« (I piously sleep in church, / but I have silly dreams). What everybody sees is the pious exterior, but nobody sees the »silly« interior of the Kalinovac world, to which Ivica gives the right to speak and those examples are numerous. Considering the aspect of piety, and also many others, Kalinovac microcosmos is not presented in order to idealise and trigger admiration. It also depicts its reverse side, primarily by giving voice to different actors and depicting different motifs. This resulted in achieving not only the maximum quantitative, but also the maximum qualitative polyphony, which was, as it seems, the main intention of little Ivica – to show that already as a child he had the opportunity to learn that life is not one-dimensional.

BIBLIOGRAPHY

1. Aleksandar FLAKER: Kalnovečki razgovori: intermedijalni. U: *Medij hrvatske književnosti 20. stoljeća: zbornik radova III. znanstvenog skupa s međunarodnim sudjelovanjem, Zagreb, 28. XI. - 29. XI. 2003.* Glavni urednik Branimir Bošnjak. Zagreb, Altagama, 2004. Str. 179-184.
2. Ivan GOLUB: Kalnovečki razgovori. *Forum*, 17 (1978.), br. 10-11, str. 712-761.
3. Ivan GOLUB: *Kalnovečki razgovori.* Zagreb, vlastita naklada, 1979.
4. Ivan GOLUB: *Sabrana blizina.* Izbor i predgovor Tonko Maroević. Zagreb, Mozaik knjiga, 2003.
5. Ivan GOLUB: *Pohod milosti: izabrane pjesme.* Izabrao i pogovorom popratio Tonko Maroević. Zagreb, Školska knjiga – Kršćanska sadašnjost, 2013.
6. Ivan GOLUB: *Običan* čovjek. Drugo dopunjeno izdanje. Zagreb, Naklada Ljevak, 2014.
7. Božica JELUŠIĆ: Zavičajno gnijezdo. U: Ivan GOLUB: *Kalnovečki razgovori.* Pretisak. Kalinovac, Općina Kalinovac, 2007. Str. 83-92.
8. Tonko MAROEVIĆ: O cjelovitosti opusa Ivana Goluba. U: Ivan GOLUB: *Sabrana blizina.* Izbor i predgovor Tonko Maroević. Zagreb, Mozaik knjiga, 2003. Str. 5-16.
9. Tonko MAROEVIĆ: Učenik i hodočasnik: pjesnik; zapis o pjesništvu Ivana Goluba. U: Ivan GOLUB: *Pohod milosti: izabrane pjesme.* Izabrao i pogovorom popratio Tonko Maroević. Zagreb, Školska knjiga – Kršćanska sadašnjost, 2013. Str. 799-813.
10. Cvjetko MILANJA: *Hrvatsko pjesništvo 1950. – 2000.* IV. dio. Knjiga 1. Zagreb, Altagama, 2012.
11. Joža SKOK: Kajkavski solilokvij Ivana Goluba. U: *Homo imago et amicus Dei: miscellanea in honorem Ioannis Golub /* Čovjek *slika i prijatelj Božji: zbornik u* čast *Ivana Goluba.* Rim, Papinski hrvatski zavod svetog Jeronima, 1991. Str. 621-625.
12. Milivoj SOLAR: *Književni leksikon: pisci, djela, pojmovi.* Zagreb, Matica hrvatska, 2011.
13. Drago ŠIMUNDŽA: Književno-bogoslovne blizine Ivana Goluba. U: *Bog u djelima hrvatskih pisaca: vjera i nevjera u hrvatskoj književnosti 20. stoljeća.* Zagreb, Matice hrvatska, 2005. Str. 639-668.

SAŽETAK

Kalnovečki razgovori (1979.) Ivana Goluba opsežna su pjesnička struktura, sačinjena uglavnom od dijaloških i monoloških iskaza. Pritom je tek iz dijela iskaza jasno vidljivo tko su njihovi nositelji. Najčešće je to mali Ivica koji u djelu iznosi svoje reminiscencije na djetinjstvo u rodom podravskom selu Kalinovcu. Kao nositelji pojedinih iskaza mogu se identificirati i pojedini članovi njegove uže obitelji te pojedini susjedi i mještani. No, u ne tako malom broju iskaza nije niti izdaleka jasno tko ih izgovara. S obzirom na to, nakon rekonstrukcije onih nositelja iskaza za čiji identitet postoje više ili manje pouzdani pokazatelji, pokušava se s jedne strane nazrijeti tko bi mogli biti nositelji onih iskaza u kojima takvih pokazatelja nema te s druge strane objasniti zašto se identitet nositelja tih iskaza ne navodi.

DEMOGEOGRAFSKA OBILJEŽJA HRVATSKIH PRIGRANIČNIH ADMINISTRATIVNIH JEDINICA PREMA REPUBLICI SLOVENIJI

DEMOGEOGRAPHIC CHARACTERISTICS OF CROATIAN ADMINISTRATIVE UNITS BORDERING WITH THE REPUBLIC OF SLOVENIA

Matko MIKAŠINOVIĆ
Srednja škola za elektrotehniku
i računalstvo
Zvonimirova 12, 51 000 Rijeka
matko.mikasinovic@skole.hr

Monika KOMUŠANAC
Odjel za analitiku i članstvo
Hrvatske demokratske zajednice
Trg žrtava fašizma 4, 10 000 Zagreb
mkomusanac@gmail.com

Primljeno / Received: 5. 9. 2019.
Prihvaćeno / Accepted: 15. 11. 2019.
Prethodno priopćenje
Preliminary report
UDK / UDC: [314+352] (497.5-16:497.4)
314.04(497.5-04)
314.113(497.5-192)

SAŽETAK

Pogranična područja predstavljaju više ili manje izraženi problem u svakoj državi. Njihova je strateška uloga u očuvanju identiteta države danas, u razdoblju otvaranja tržišta i slobodnije kretnje ljudi, informacija i usluga, važnija nego ikada. Stoga je potrebno razmotriti mogućnosti prostora za očuvanjem identitetaa presudnu ulogu pritom ima lokalno stanovništvo. Pogranične su hrvatske općine i gradovi prema Sloveniji klasificirani u radu prema kumulativnim promjenama nataliteta, udjelu fertilnog ženskog stanovništva i indeksu starosti u četiri razreda u funkciji prirodne obnove stanovništva, diferencirajući prostore relativno stabilnih i nestabilnih demografskih stanja i procesa. Njihova demografska slika postavljena je u odnos prema disperznoj naseljskoj strukturi i uvjetovanosti reljefnim obilježjima prostora.

Ključne riječi: Prigranična područja, Hrvatska, Slovenija, demografska obilježja, općina
Key words: bordering regions, Croatia, Slovenia, demographic characteristics, municipality

1. UVOD

Temeljni identitet svake države su teritorij (kopnena površina i pripadajući akvatorij) stanovnici i granice, a sve su kategorija predmet geografskih istraživanja i međusobno su isprepleteni u komplementarnu uzročno-posljedičnu cjelinu. Prigranični prostori[1] uključuju samo administrativne jedinice s granicom prema susjednoj državi i imaju posebno i veliko strateškog značaja za svaku državu jer je to uglavnom i prostor svakodnevne interakcije među stanovništvom s obje strane granice. Zato je potrebna

[1] Mogu se razlikovati prigranične i pogranične administrativne jedinice. Prigranične jedinice imaju direktan kontakt s granicom, dok se pogranične nalaze s druge strane granice ili su u njezinoj neposrednoj blizini bez formalne granice među državama.

gospodarska, demografska i ina briga za taj prostor, kako bi imao svoju funkciju u sigurnosnom i svakom drugom smislu.

Obzirom na generalno negativne demogeografske i demografske trendove na razini države, a sukladno recentnim geopolitičkim odnosima između Hrvatske i Slovenije, predmet istraživanja uključuje prostor općina i gradova[2] s formalnom granicom prema Republici Sloveniji (prigranični prostor). Analiziraju se prirodno kretanje stanovništva i dobno-spolni pokazatelji kao potencijalni faktori prirodne obnove stanovništva. Prostorno je kretanje stanovništva pozitivno (pozitivna migracijska bilanca) uglavnom u jedinicama suburbanih zona makro regionalnih i regionalnih centara. To je radno-migracijsko stanovništvo koje se identificira s radnim mjestom, a ne prostorom naseljavanja, odnosno sve veća smještajna varijabilnost radnih mjesta faktor je i mobilnosti stanovništva. Stabilnost prostora za prirodnu obnovu stanovništva je kvantificirana ukupnim promjenama nataliteta, neovisno o njegovim predznacima koji su uglavnom negativni, izuzev nekoliko primjera koji se mogu objasniti preostalim varijablama. Stoga su prirodno kretanje i dobno-spolni pokazatelji parametri klasifikacije jedinica obzirom na mogućnost demografskog oporavka.

Predstavljena je kvantifikacija disperznosti i njen utjecaj na demografska kretanja, a na kraju je u posebnom poglavlju analiziran utjecaj reljefa i njegovih morfometrijskih vrijednosti na razmještaj i kretanja stanovništva na razini naselja. Obzirom na ograničenost podataka, analiza je provedena prema popisnim 1991.,2001., i 2011, godine, a rezultati pokazuju metodološke granice vrednovanja i trendove kretanja stanovništva prema geomorfometrijskim parametrima.

2. METODOLOGIJA

Na godišnjoj razini u razdoblju 2001.-2015. izračunati su indeksi promjene broja stanovnika i broja rođenih i umrlih te stope nataliteta i mortaliteta. Između popisa 2001.-2011. godine razmatrani su dobno-spolni kontingenti stanovništva u svrhu izračuna indeksa starosti, udjela fertilnog ženskog stanovništva te udjela mladih, a za korelaciju podaci su interpolirani za svaku pojedinačnu godinu. Drugi dio rada sadrži korelaciju reljefa i stanovništva na razini naselja u funkciji razumijevanja uvjetovanosti složenih geografskih faktora u prostoru.

Vektorski podaci naselja, općina, županija i državne granice dobiveni su iz Središnjeg Registra Prostornih Jedinica (SRPJ), a digitalni model reljefa dobiven je na temelju vektorizacije slojnica s topografskih karata 1:25.000 i dodatno modificiran sa slojem rijeka iz SRPJ-a. Morfometrijske analize su rađene u ArcGIS-u verzije 10.1 s ekstenzijom Spatial Analyst, a korelacijske i regresijske u Microsoft Excel-u i u IBM SPSS Statistics verziji 20.

Konačna klasifikacija definirana je zbrajanjem dobivenih razreda na temelju tri parametra za određenu administrativnu jedinicu, a svaki od konačnih razreda kvalitativno je opisan prema navedenom obrascu.

Ocjene	Konačan razred	Kvalitativan opis
4, 5, 6	1	Izrazito laki oporavak
7, 8, 9	2	Laki oporavak
10, 11	3	Težak oporavak
12, 13, 14, 15	4	Izrazito težak oporavak

3. PRETHODNA ISTRAŽIVANJA

Hrvatsko-slovenska granica povučena je prema prevladavajućim elementima prirodne osnove (Bognar, 2001), a autor također navodi, unatoč izrazitom utjecaju prirodnih elemenata, kako se granica može okarakterizirati i kao nametnuta; što za posljedicu ima i aktualne granične sporove između država. Povijesni razvoj jednog dijela granice također razmatra A. Bognar 2009. godine i s političko-geografskog aspekta izdvaja njene sporne dijelove, a rješenje vidi u međunarodnoj arbitraži.

Fizičko-geografskih istraživanja, konkretiziranih samo na granični prostor nema. Toponimija prirodno-geografskih elemenata očitavana je s topografskih karata u mjerilima 1:25.000, 1:100.000 i

[2] Misli se na administrativne gradove.

1:200.000 na WMS serveru Državne geodetske uprave (DGU, n.d.), dok su morfografska i morfometrijska obilježja orografskih struktura razmatrane na temelju DMR-a. Pojedini elementi prirodno-geografske osnove poput Kupe (Martinčić, 2013), Sutle (Žiger i Bognar, 2007), Učke i Ćićarije (Mihljević, 1995) te Žumberka (Buzjak, 2006) bili su predmet interesa prijašnjih radova, ali nisu razmatrani u funkciji razumijevanja demografskih obilježja i procesa.

Demografske analize također nisu obuhvaćale cijeli prigranični prostor, već su razmatrane samo pojedinačne jedinica ili dijelovi prigraničja. I. Crkvenčić (1959) analizira odnos ekonomskih prilika i demografskih procesa Žumberačke gore i ukazuje na utjecaj slabijeg prirodnog prirasta i intenzivnije emigracije na smanjenje broja stanovnika Žumberačke gore. Autor također navodi i izrazito smanjenje imigracije stanovništva i pretpostavlja nužne ekonomske zahvate kao rješenje demografskog pražnjenja. Krajem 90-ih godina (1998.), isti autor analizira dvovlasničke posjede u dolini Čabranke i Kupe te zaključuje kako je udio takvoga stanovništva vrlo malen i većinom je posljedica miješanih brakova. Godine 2001. ukazuje i na ostarjelost stanovništva kao problem daljnjeg demografskog razvoja, a I. Turk i dr.(2016.) sve dopunjavaju novijim podatcima s većim vrijednostima istoga predznaka. Demografska obilježja Istarske županije opisuje I. Zupanc (2015.) izdvajajući općinu Lanišće kao demografski ispražnjenu te Umag kao jednu od demografsko-gospodarski razvijeniju jedinicu. I. Nejašmić i A. Toskić (2015.) okarakterizirali su ostarjelost prigraničnog prostora kao intenzivniju i izraženiju od ostatka države. Autori također navode i razloge ostarjelosti te izdvajaju jedinice na hrvatsko-slovenskoj granici kao jedinice demografske regresije, već u predratnom razdoblju.

4. BROJ STANOVNIKA

Promjene broja stanovnika na razini Hrvatske, pograničnih županija, općina i gradova prikazane su krivuljama s infleksijskom točkom 2009. godine, potvrđujući početak negativnih demografskih trendova. Podudaranje promjena argument je povezanosti uzroka državnih i općinskih trendova, zbog čega se zakašnjele reakcije državnih i administrativno nižih institucija na globalnu krizu postavljaju kao primarni faktori promjena. Sekundarno se reakcije odnose na privredne i demografske poteze državne vlade, čiji je cilj trebao biti usmjeren prema demografskom u funkciji očuvanja identiteta, razvoju prostora i njegovih čimbenika. Međutim, negativni opći demografski trendovi suprotni su konstantnom povećanju udjela stanovništva u % pograničnih općina i gradova u ukupnom broju stanovnika pripadajućih županija i države (županije: 2001. 31,75; 2015. 32,15; država: 2001. 4,59; 2015. 4,65). Zbog istodobnog povećanja udjela na razini države i županija, razlog ne mogu biti administrativne promjene, već prostorna kretanja prema graničnim općinama kao posljedica suburbanizacije većih naselja. One se posebice odnose na dnevne radne migracije stanovništva, dok centralne funkcije ostaju koncentrirane u njihovoj neposrednoj blizini, posebice u (makro)regionalnim centrima. Temeljem toga se izdvajaju varaždinske, zagrebačke, karlovačke, goranske, riječke i istarske pogranične općine i gradovi. Među navedenim izuzetak su istarske općine, čiji turistički položaj u turistički najrazvijenijem dijelu Hrvatske – zapadne Istre (Vojnović, 2012.) uvjetuje i pozitivne pokazetelje kretanja stanovništva. Između njih, Buje pripada skupini općina u kojima se nakon 2009. godine broj stanovnika smanjuje, a sedam je naselja bilježilo povećanje broja stanovnika u među popisnom razdoblju 2001./2011. (Zupanc, 2015). Isti se odnosi manifestiraju na riječke općine pa tako Klana bilježi pad broja stanovnika nakon 2009. godine, a pozitivan indeks 2015./2001. uvjetovan je imigracijom pretežito bosanskohercegovačkog stanovništva u suburbanu zonu Rijeke i suburbanizacijskim tokovima gradskoga stanovništva. Zagrebačke općine se razvijaju zbog položaja u suburbanoj zoni Zagreba, iako je kretanje broja njihovog stanovništva usporeno 2009. godine, a nakon 2013. godine imaju i negativan trend, osim općine Marija Gorica koja bilježi rast nakon 2014. godine. Godina 2009. bila je prekretnica i u varaždinskim općinama pa Petrijanec, Sračinec i Nedelišće bilježe stagnaciju, a u konačnici i pad broja stanovnika. Nepravovremene reakcije dovele su do stagnacije ili pada broja stanovnika na općinskoj razini 2009. godine, a nakon ulaska Hrvatske u EU 2013. godine zbog otvaranja širokog tržišta rada započinje još intenzivnija emigracija

Broj stanovnika pograničnih općina i gradova od 2009. godine opada za 741 stanovnika po godini, a odnosi izdvojenih razdoblja prikazuju premještanje općina i gradova s nižim pozitivnim vrijednostima indeksa u negativni razred, još veći pad negativnih indeksa i sveukupno smanjenje za 2 892 stanovnika

Tab. 1 Indeksi broja stanovnika prigraničnih administrativnih jedinica prema Sloveniji 2001-2015

	2009./2001.	2015./2009.	2015./2001.
Broj općina i gradova s indeksom > 100	14	6	10
Prosječan indeks povećanja	105	101	107
Broj općina i gradova s indeksom < 100	26	34	30
Prosječan indeks pada	92	93	87
Ukupna promjena broja stanovnika	1551	- 4443	- 2892

Izvor: Popis stanovništva 2001., prema općinama i gradovima, DZS; Popis stanovništva 2011, prema općinama i gradovima, DZS; projekcije broja stanovništva prema DZS

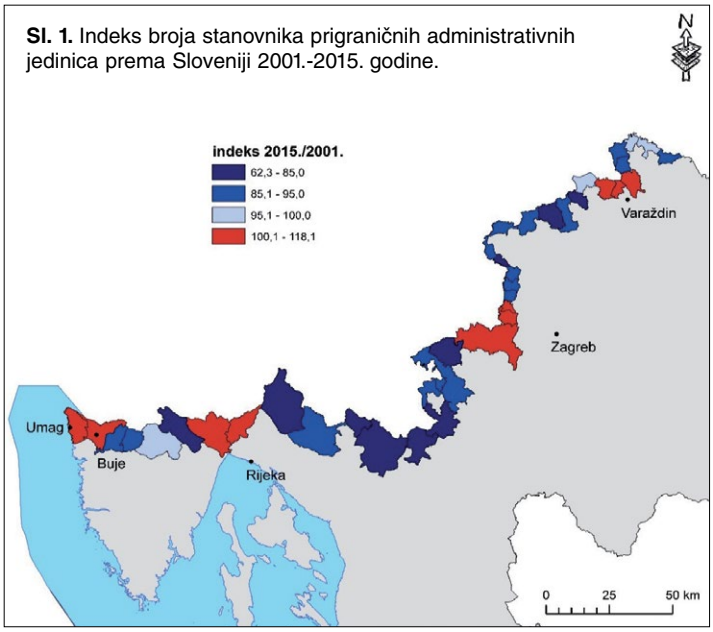

Sl. 1. Indeks broja stanovnika prigraničnih administrativnih jedinica prema Sloveniji 2001.-2015. godine.

(Tab. 1.). Trend opadanja nakon 2009. godine godišnje se intenzivira pa se tako 2015. broj stanovnika smanjio 5,2 puta više nego 2010. godine. Temeljem toga je za pretpostaviti nastavak i intenziviranje negativnog trenda.

Slika 1. prikazuje emigraciju iz pretežito izoliranih prostora u općine prostorno bliže većim regionalnim ili makro regionalnim centrima ili u administrativne jedinice gospodarskoga razvitka (ako su unutar države). Eklatantan primjer su goranske općine poput Brod Moravica, Skrada ili Bosiljeva s izrazito negativnim indeksima kretanja broja stanovnika, a koje su prostorno bliži slovenskim regionalnim i radnim centrima Černomelju i Metliki. Promatra li se problem dugoročno i iz sigurnosnih razloga, nedopustivo je prepustiti glavnu ulogu lokalnoga razvoja, privređivanju i uopće funkcioniranja drugoj državi.

5. DEPOPULACIJA PRIRODNOM PROMJENOM I DOBNO-SPOLNOM STRUKTUROM

Depopulacija uvjetovana prirodnim padom i starenjem ukupnog stanovništva u osnovi potvrđuje nemogućnost revitalizacije lokalnim stanovništvom i konačna je potvrda demografskog sloma.

5.1. NATALITET

Prirodna promjena generalno je uvjetovala kretanje broja stanovnika, a postotak je kauzalnosti 40%. Trendovi njenih sastavnica međusobno se ne podudaraju i dok stopa rođenih ima sličnu krivulju kao ukupan broj stanovništva, faktori stope umrlih povećavaju se manjim korelacijskim i regresijskim koeficijentima te poprimaju obilježje nestabilnije uvjetnice prirodne promjene.

Uvjetnice rodnosti su biološke, gospodarske, društvene i psihološki prirode. Među biološkima se izdvaja fekonditet kao potencijalna fiziološka plodnost, a linearnom interpolacijom dobiveni broj žena u fertilnom razdoblju (15-49) između 2001. i 2015. godine pokazuje negativnu korelaciju s fekonditetom (-0,31). Snažna pozitivna korelacija (0,80) ostvarena je s brojem rođenih, međutim, samo iluzijski

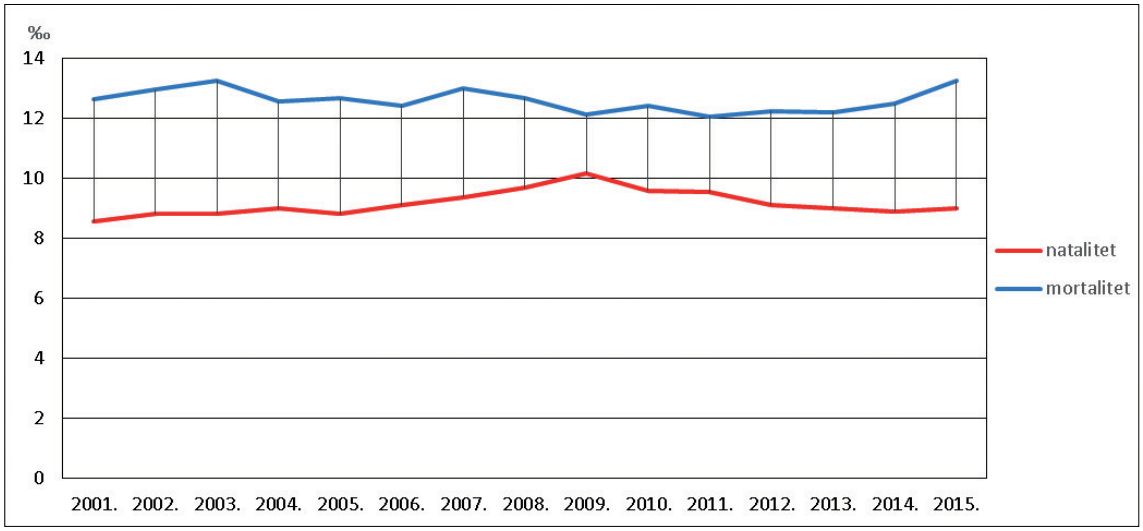

Sl. 2 Kretanje stopa nataliteta i mortaliteta prigraničnih administrativnih jedinica prema Sloveniji 2001.-2015

Izvor: Popis stanovništva 2001., prema općinama i gradovima, DZS; Popis stanovništva 2011, prema općinama i gradovima, DZS; projekcije broja rođenih i umrlih prema općinama i gradovima, DZS.

jer regresijski koeficijenti ne prelaze 4%, pa se smanjivanje stope rodnosti objašnjava smanjenjem broja žena u fertilnoj dobi. Negativna korelacija posljedica je smanjenja žena u fertilnoj dobi zbog stacionarnosti starijih i mobilnosti mladih žena u razvijenije prostore, a među općinama i gradovima samo je Mursko Središće imalo povećanje broja žena u fertilnom dobu, dok su preostale jedinice imale prosječan indeks smanjenja za 81%.

Među društveno-gospodarskim razlozima depopulacije prevladavajući je stupanj gospodarskoga razvoja, a model prikaza razvijenosti preuzet je od Ministarstva regionalnoga razvoja i fondova Europske unije (Indeks razvijenosti, n.d.). Prema indeksu, parametri su razvijenosti izvedeni iz prosječnog dohotka po stanovniku, prosječnog izvornog prihoda po stanovniku, prosječne stope nezaposlenosti, općeg kretanja stanovništva, stupnja obrazovanosti stanovništva (tercijarno obrazovanje) i indeksa starenja, a prosječna razvijenost pograničnih općina i gradova Hrvatske prema Sloveniji iznosi 100,4. Najrazvijeniji je Umag, a najnerazvijeniji Žumberak što je i u skladu s općim poimanjem i percepcijom tih prostora. Statistički, korelacija iznosi umjerenih 0,55, a indeksom je objašnjeno 31% podataka o broju rođenih.

5.2. POVEZANOST MORTALITETA I INDEKSA STAROSTI

Mortalitet je nešto slabije povezan s indeksom razvijenosti (0,45), a regresijskim koeficijentom još manje (0,12) pa je objašnjenje mortaliteta, kako je već prije navedeno, potrebno tražiti u višebrojnim faktorima. Udio starih osoba (65+) u ukupnom stanovništvu administrativnih jedinica se prosječno povećava indeksom 199 između 2001. i 2015. godine. Ukupni prosječni udio starog stanovništva je aritmetička sredina aritmetičkih sredina udjela starog stanovništva prema administrativnim jedinicama i nije optimalan pokazatelj većine jedinica zbog osjetljivosti na ekstremne vrijednosti (Sl. 2).

Međutim, prema njemu se mogu pretpostaviti koje općine i gradovi ulaze (ili su već ušle) u razdoblja iznimne starosti. Najkritičnija jedinica je Žumberak koji je u 2015. godini imao 54% udjela starog stanovništva u ukupnom broju stanovnika (prema interpoliranim vrijednostima), a prosječno se po godini povećava za 3,1%. Unatoč blizini Karlovca i Zagreba, odnosno Ozlja i Samobora, zbog čega bi se općina mogla pretvoriti u pretežito boravišni prostor, prostorna izoliranost uvjetovana prometno slabom povezanošću većinom patuljastih naselja, gospodarska neiskorištenost prirodnih resursa poput veće energije reljefa i u konačnici nedostatak razloga za ostanak u općini (osim sentimentalnih), dovelo je do njene izrazite depopulacije i pitanja njenog demografskog opstanka.

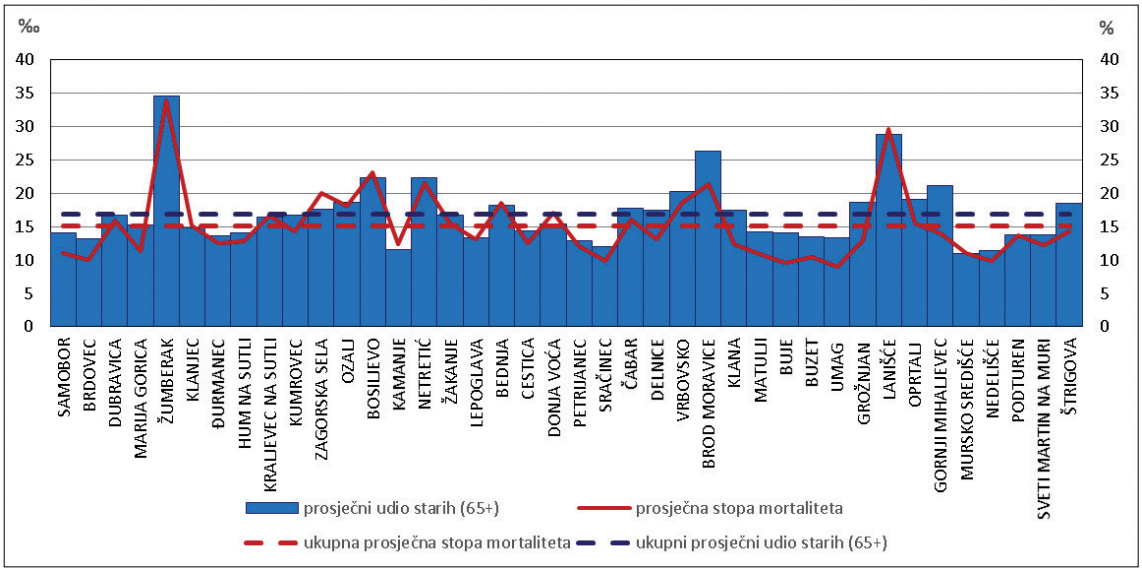

Sl. 3. Udio starih i stope mortaliteta prigraničnih administrativnih jedinica prema Sloveniji 2011.

Izvor podataka: Popis stanovništva 2011., prema općinama i gradovima, DZS.

Prema Turk i dr. (2016) postotak preostalog stanovništva između 1961-2011. iznosi 19,79%, dakle, smanjenje je za 4/5, a isti autori navode zanimanje druge i treće generacije iseljenika za prostor Žumberka kao mogućnost revitalizacije prostora, prvotno kroz financijska ulaganja, a tek tada imigracijom. Preostale administrativne jedinice s velikom opasnošću za demografski nestanak su Brod Moravice i Lanišće. Geografski problem Lanišća je u višim hipsometrijskim razredima, što za posljedicu ima prometnu izoliranost kao glavni depopulacijski problem i najrjeđu gustoću naseljenosti na razini općina u cijeloj Hrvatskoj (Zupanc, 2015). Brod Moravice su već u među popisnom razdoblju 2001./1991. okarakterizirane kao prostor ekstremne depopulacije s prosječnom godišnjom stopom od -1,9% (Lajić, Klempić Bogadi, 2010), a u međuvremenu se stopa nešto smanjila, pa je između 2001. i 2015. godine iznosila -1,6%. Stoga, izrazita emigracija šezdesetih godina, posebice zrelog stanovništva u fertilnoj dobi te izrazito starenje uzrokuje smanjenje rodnosti, a na cijelom goranskom prostoru sve negativne demografske (Lajić, Klempić Bogadi, 2010). Povezanost udjela staroga stanovništva i mortaliteta (Sl. 2.) pokazuje neminovnu kauzalnost (0,82). Nagibi osi kao odraz usporedbe kretanja dviju varijabli prikazuju uzajamnost rasta i pada njihovih vrijednosti, a izrazita senilnost prostora postaje glavna prepreka demografskom razvoju prigraničnih jedinica. Razlog tomu je nemogućnost većih stopa nataliteta s izrazito senilnim stanovništvom, a kako je u emigraciji aktivniji muški, a među starijim stanovništvom ženski kontingent, navedeni je prostor u klasičnom demografskom slomu. Indeksi kretanja smrtnosti i udjela starih osoba prema pojedinim jedinicama pokazuju izrazito pozitivnu korelaciju (0,90) i jaki regresijski koeficijent (0,82). Mortalitet viši od 23‰ ukazuju na izvanredne okolnosti (Friganović, 1990), što među pograničnim općinama i gradovima imaju Žumberak, Bosiljevo i Lanišće, a slijede ih Brod Moravice i Netretići s prosječnom stopom od 21‰.

Ukoliko općine i gradove promatramo kao homogenu cjelinu, stope nataliteta su prema klasifikaciji (Friganović, 1990) niske i konstantno niže od mortaliteta te s brojčanom blizinom opisuju zadnju etapu demografske tranzicije. Međutim, obzirom na gospodarsku nejednakost, različitu udaljenost od centralnih funkcija i različit intenzitet pogođenosti negativnim demografskim kretanjima nemoguće je jednakim kategorijama opisati promjene osnovnih uvjetnica prirodne promjene u različitim prostorima. Stoga je napravljena klasifikacija prema prosjecima svih promjena nataliteta između 2001. i 2015. godine, po kojoj općine i gradovi s manjim promjena predstavljaju stabilnije jedinice. Vrijednosti varijable su bilo kakve promjene u natalitetu, neovisno o njenom predznaku. Klasifikacija kao takva ne opisuje svepristutnu stabilnost prostora kao odraz njene razvijenosti, već stabilnosti ili promjene faktora nataliteta kao

jedne od parametara opće demografske slike i faktora konačne klasifikacije administrativnih jedinica.

5.3. DOBNO-SPOLNI SASTAV STANOVNIŠTVA

Dobno-spolna struktura ili sastav stanovništva prikazuje eroziju zrelog stanovništva te sužavanje osnovice strukture kao posljedica manjeg nataliteta (Sl. 4.). Prema pravilu diferencijalnog nataliteta, širi je lijevi dio osnovice, a povećavanjem starosti povećavaju se udjeli ženskog stanovništva. Posljedica je to relativno veće pokretljivosti muškog stanovništva i dužeg životnog vijeka ženskog stanovništva. Diferencijalnim natalitetom, njegovim smanjenjem i većim prostornim kretanjem muškog stanovništva objašnjava se i veći udio ženskog stanovništva u mlađoj zreloj dobi te povećanje udjela u starijoj 2011. godine u odnosu na 2001. (Sl. 3.), dok neobjašnjivo preostaje povećanje udjela muškog u izrazito starijoj dobi (85+). Pravilo diferencijalnog nataliteta u sljedećem će popisnom razdoblju osigurati ponešto drugačiju dobno-spolnu strukturu. Obzirom na fertilnu dob udio se ženskog stanovništva smanjio u svim kontingentima, osim u starosnim godinama 30-34 i 35-39 zbog emigracije mladog muškog stanovništva.

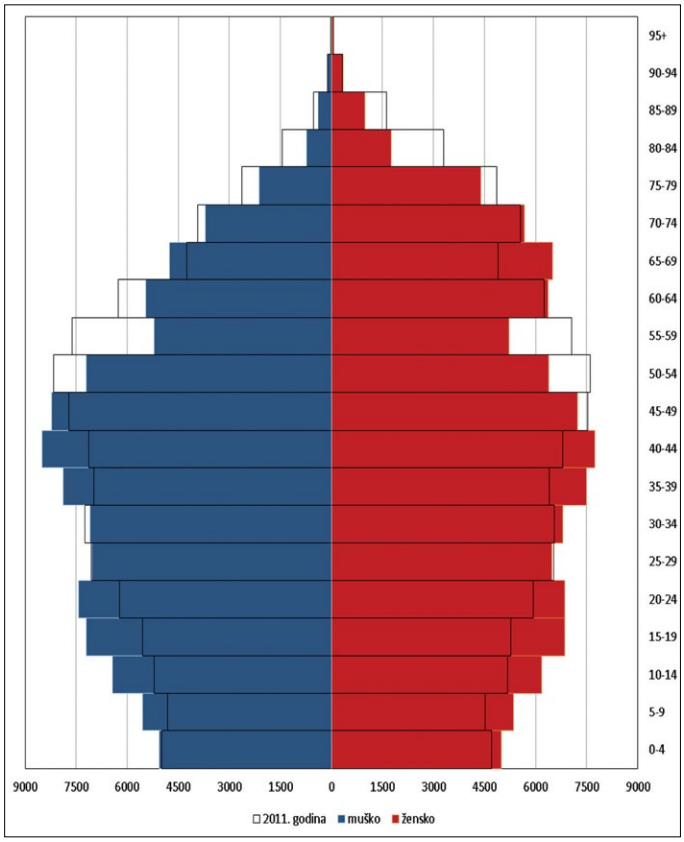

Sl. 4 Dobno-spolna struktura prigraničnih administrativnih jedinica prema Sloveniji 2001. i 2011. godine.

Izvor podataka: Popis stanovništva 2001., prema općinama i gradovima, DZS; Popis stanovništva 2011., prema općinama i gradovima, DZS

Slika 4. jasno prikazuje prilike u prigraničnom prostoru s tendencijom nastavka starenja, a posebno zabrinjavaju klasifikacije indeksa starosti, prema čijim je interpoliranim vrijednostima stanovništvo ušlo u izrazito duboku starost već 2005. godine. Uočene prostorne razlike zahtijevaju i regionalizaciju prema indeksu starosti; duboka starost prevladava jedino u Međimurskoj, Varaždinskoj i Krapinsko-zagorskoj županiji, dok je u preostalim prostorima s različitim stupnjem intenzitetom prevladavajuća izrazito duboka starost. Obzirom na uvjetovanost i dugoročnost posljedica, odnos starog i mladog stanovništva osnovni je preduvjet funkcionalnoj obnovi stanovništva pa bi indeks starosti trebao biti jedna od varijabli klasifikacije pograničnih administrativnih jedinica.

Važnost udjela žena u fertilnom razdoblju posebno je značajan pokazatelj demografske slike i ključni je potencijal za demografsku obnovu. Točnije, bez odgovarajućeg udjela žena u fertilnom dobu nemoguće je obnavljanje populacije prirodnim putem, što za posljedicu ima ne samo dodatna financijska ulaganja u imigracijski model obnove, već i potencijalne probleme vezane za identitet prostora. Nedostatak fertilnog ženskog kontingenta stanovništva smanjuje i tzv. »bračno tržište« pa je muškom stanovništvu koje bi potencijalno ostalo u prostoru jednostavniji izbor emigracija. Stoga je udio žena u stanovništvu treći parametar klasifikacije administrativnih jedinica u radu.

6. KLASIFIKACIJA

Konačna klasifikacija izrađena je prema pripadajućim razredima na temelju vrijednosti udjela žena u fertilnom dobu (%) 2011., indeksa starosti 2011. i ukupne promjene nataliteta (‰) 2001.-2011. godine. Razredi ukupne promjene nataliteta definirani su prema broju pripadajućih općina pojedinom razredu. Na isti način postavljeni su i razredi udjela žena u fertilnom dobu s iznimkom vrijednosti 21,7 kao njihovom aritmetičkom sredinom. Razredi indeksa starosti su u kvalitativnom dijelu podudarni s klasifikacijom predstavljenom u radu I. Nejašmića 2005. godine, iako su središnje jedinice podijeljene u više razreda, prvenstveno prema kritičnoj vrijednosti (100) i broju pojedinih jedinica u određenim razredima, a broj razreda ovisi o optimalnoj vrijednosti za mogući demografski oporavak. Dakle, što je veća ukupna ocjena mogućnosti za oporavak su manje. Zadatak klasifikacije je komparativno predstaviti općine i gradove prigraničnog prostora prema Sloveniji, odnosno mogućnosti njihovih demografskih oporavka na temelju ključnih varijabli razmotrenih u radu.

Povezanost varijabli je izrazito neravnomjerna. Korelacijski koeficijent indeksa starosti i ukupne promjene nataliteta (0,29) prikazuje vrlo slabu povezanost, kao i ukupna promjena nataliteta s udjelom žena u fertilnoj dobi (-0,28). Međutim, izrazito jaka korelacija je između indeksa starosti i udjelu žena u fertilnoj dobi (-0,89) s regresijskim koeficijentom 0,79 pokazuje izrazitu uzročno-posljedičnu vezu.

Tab. 2 Konačne ocjene analiziranih administrativnih jedinica.

općina	Općina /grad	Udio žena u fertilnom dobu 2011. (%)	Razred	Ukupna promjena stopa rodnosti 2001.-2011. (‰)	Razred	Indeks starosti 2011.	Razred	Ukupna ocjena	Opis
SAMOBOR	G	23,4	1	0,3	1	108,6	4	6	lako mogući oporavak
BRDOVEC	O	23,6	1	9,9	1	101,8	4	6	lako mogući oporavak
DUBRAVICA	O	23,1	1	46,8	6	137,2	4	11	teži oporavak
MARIJA GORICA	O	20,5	3	22,0	4	135,9	4	11	teži oporavak
ŽUMBERAK	O	13,5	5	21,2	4	407,1	6	15	izrazito težak oporavak
KLANJEC	G	22,3	2	18,8	3	113,4	4	9	mogući oporavak
ĐURMANEC	O	24,3	1	15,9	3	93,9	3	7	mogući oporavak
HUM NA SUTLI	O	23,2	1	9,4	1	107,8	4	6	lako mogući oporavak
KRALJEVEC NA SUTLI	O	22,6	2	16,2	3	110,4	4	9	mogući oporavak
KUMROVEC	O	21,8	2	30,3	5	134,0	4	11	teži oporavak
ZAGORSKA SELA	O	20,8	3	35,5	5	156,2	5	13	izrazito težak oporavak
OZALJ	G	21,3	3	12,2	2	146,6	4	9	mogući oporavak
BOSILJEVO	O	17,8	4	26,3	4	188,1	5	13	izrazito težak oporavak
KAMANJE	O	23,0	2	20,9	4	138,1	4	10	teži oporavak
NETRETIĆ	O	19,4	4	21,3	4	193,7	5	13	izrazito težak oporavak
ŽAKANJE	O	23,9	1	19,9	3	121,1	4	8	mogući oporavak
LEPOGLAVA	G	20,5	3	11,0	2	102,8	4	9	mogući oporavak
BEDNJA	O	21,5	3	14,6	2	123,8	4	9	mogući oporavak
CESTICA	O	22,5	2	9,0	1	95,0	3	6	lako mogući oporavak
DONJA VOĆA	O	23,0	2	25,9	4	99,6	3	9	mogući oporavak
PETRIJANEC	O	23,8	1	15,4	3	71,8	1	5	lako mogući oporavak
SRAČINEC	O	23,9	1	20,0	4	82,3	2	7	mogući oporavak
ČABAR	G	19,5	4	9,8	1	179,2	5	10	teži oporavak
DELNICE	G	21,0	3	7,6	1	154,2	5	9	mogući oporavak
VRBOVSKO	G	19,2	4	16,2	3	190,1	5	12	izrazito težak oporavak
BROD MORAVICE	O	15,9	4	37,1	5	228,3	6	15	izrazito težak oporavak

općina	Općina /grad	Udio žena u fertilnom dobu 2011. (%)	Razred	Ukupna promjena stopa rodnosti 2001.-2011. (‰)	Razred	Indeks starosti 2011.	Razred	Ukupna ocjena	Opis
KLANA	O	21,3	3	13,2	2	160,5	5	10	teži oporavak
MATULJI	O	23,4	1	13,7	2	134,9	4	7	mogući oporavak
BUJE	G	22,7	2	10,1	2	140,3	4	8	mogući oporavak
BUZET	G	23,2	1	12,5	2	119,6	4	7	mogući oporavak
UMAG	G	23,8	1	9,8	1	127,9	4	6	lako mogući oporavak
GROŽNJAN	O	22,4	2	33,2	5	147,0	4	11	teži oporavak
LANIŠĆE	O	16,7	4	27,5	4	332,5	6	14	izrazito težak oporavak
OPRTALJ	O	21,9	2	29,1	4	189,7	5	11	teži oporavak
GORNJI MIHALJEVEC	O	23,5	1	17,5	1	82,9	4	6	lako mogući oporavak

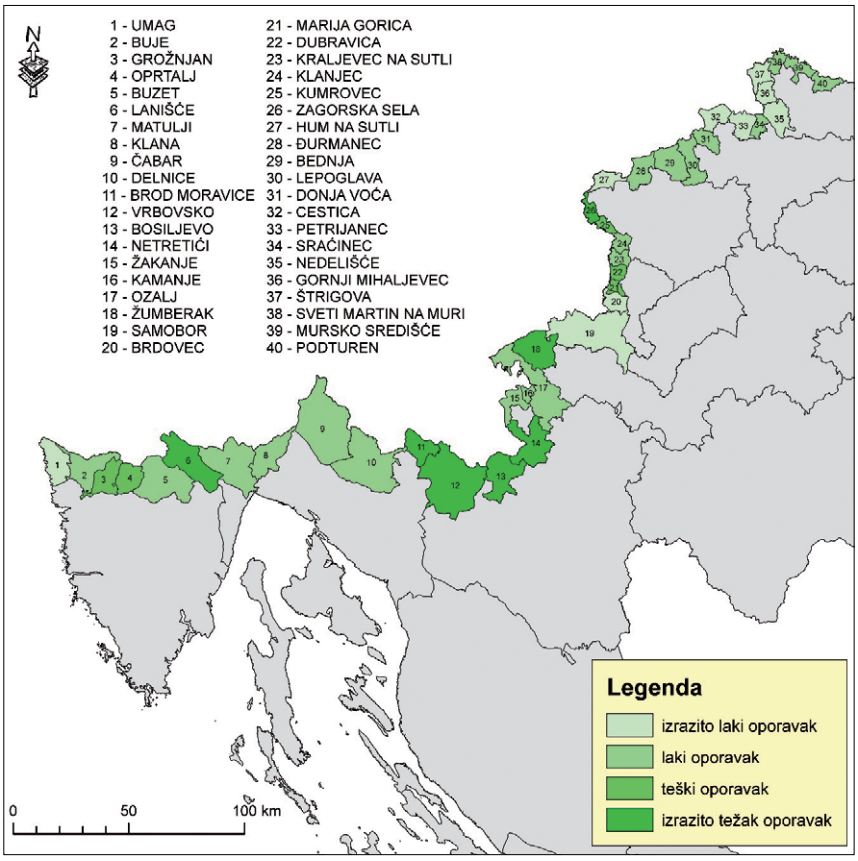

Sl. 5 Klasifikacija prigraničnih administrativnih jedinica prema Sloveniji po izabranim varijablima

općina	Općina /grad	Udio žena u fertilnom dobu 2011. (%)	Razred	Ukupna promjena stopa rodnosti 2001.-2011. (‰)	Razred	Indeks starosti 2011.	Razred	Ukupna ocjena	Opis
MURSKO SREDIŠĆE	G	21,9	1	8,5	3	113,2	4	8	mogući oporavak
NEDELIŠĆE	O	23,8	1	11,4	2	71,8	1	4	lako mogući oporavak
PODTUREN	O	22,9	2	24,7	4	83,7	2	8	mogući oporavak

općina	Općina /grad	Udio žena u fertilnom dobu 2011. (%)	Razred	Ukupna promjena stopa rodnosti 2001.-2011. (‰)	Razred	Indeks starosti 2011.	Razred	Ukupna ocjena	Opis
SVETI MARTIN NA MURI	O	24,2	1	22,2	4	96,7	3	8	mogući oporavak
ŠTRIGOVA	O	22,2	2	11,2	2	132,1	4	6	lako mogući oporavak

Prema klasifikaciji devet se općina nalazi u razredu lako mogućeg oporavka, a pretežito su u Međimurskoj, Varaždinskoj, Krapinsko-zagorskoj i Zagrebačkoj županiji i dodatno Umag u kojem je gospodarski razvoj izravno uvjetovan turističkom razvijenošću. Samobor i Brdovec imaju komparativnu prednost zbog reljefne otvorenosti i mogućnosti prometnog povezivanja sa Zagrebom, a suprotan prometni položaj uvjet je izrazito negativnih trendova općina u njihovom zaleđu. Zagorska se Sela nalaze u najtežoj situaciji zbog perifernog položaja, ruralne sredine i gospodarske nerazvijenosti (Spevec, 2009.). Autorica navodi i problem disperzne naseljenosti mnogobrojnih malih naselja kao poseban županijski demografski. Međutim, disperzna je naseljenost prisutna i u Varaždinskoj i u Međimurskoj županiji pa ipak prevladavaju prva dva razreda s manje negativnim demografskim procesima. Uzrok tomu je reljefna otvorenost, a time i kvalitetniji prometno-geografski položaj s ulogom nizine Drave sličnom kao i blizina Čakovcu i Varaždinu na pozitivnije demografske procese pograničnog prostora.

Od karlovačkih općina u boljem su položaju Ozalj i Žakanje, dok Kamanje zbog opetovane izoliranosti i udaljenosti od većeg naselja ima negativniju demografsku sliku. Goranske općine Netretić, Bosiljevo, Vrbovsko i Brod Moravice čine najveći prostorni kontinuum demografskog izumiranja. Rezultati općine Bosiljevo kontradiktorni su očekivanjima i već napisanima spoznajama (Lukić i dr., 2008.), obzirom na bitan prometno-geografski položaj. Riječke općine su obilježene većom energijom reljefa, a komparativno-demografska prednost Matulja je prometno-geografski položaj autoceste A7 i stare ceste prema Sloveniji uz koju se osim naseljavanja potaknutog suburbanizacijom razvijaju i lokalne gospodarske jedinice. Među istarskim općinama izdvaja se Umag kao najrazvijeniji grad i Lanišće, čiji su demografski procesi uvjetovani višom hipsometrijom (Zupanc, 2015.).

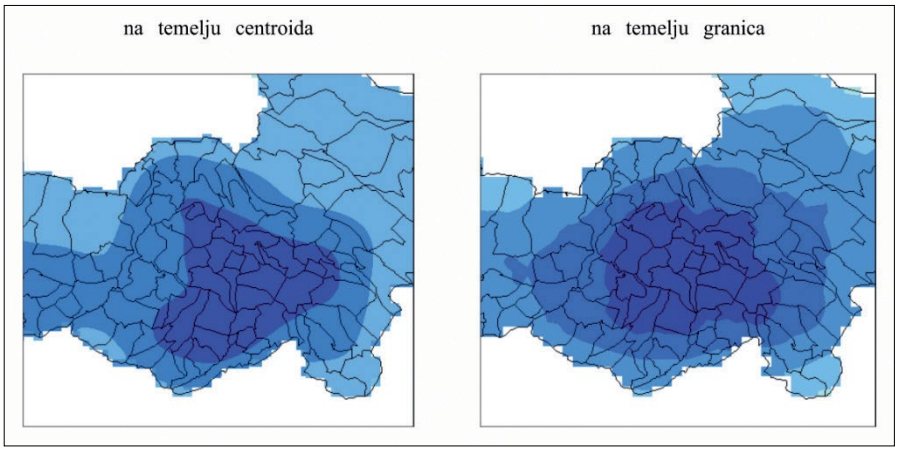

Sl. 6 Razlike u rasterskom računanju disperznost.

7. DISPERZNOST NASELJSKE STRUKTURE

Disperznost je u prostoru uvjetovana ovisnošću o prirodnim potencijalima i strukturama i deriviranim procesima kao potencijalno ograničavajućim faktorima. Posebice je izražena u agrarnim naseljima s izraženim ruralnim obilježjima čiji je prostorni razmještaj uvjetovan kompleksom geografskih faktora, a razvoj državnom koncepcijom regionalnog razvoja. Međutim, jedinice čija je povijest obilježena disperznom strukturom naselja zadržale su takvo obilježje pretežito zbog administrativnog usitnjavanja

Tab. 3. Razredi disperznosti naseljske strukture.

Razred	Raspon (gran./km2)	Opis	Broj naselja	Udio stanovnika 2011. (%)	Udio površine (%)	Prosječna površina naselja (km2)
1.	0 – 0,5	Neznatna gustoća	8	0,1	8,6	32
2.	0,5 – 0,8	Mala gustoća	106	22,5	22,3	6,8
3.	0,8 – 1,2	Srednja gustoća	419	43,3	42,3	3,2
4.	1,2 – 1,5	Velika gustoća	262	19,1	20,3	2,6
5.	1,5 – 1,8	Vrlo velika gustoća	94	13,3	5,5	1,9
6.	1,8 – 2	Izrazito velika gustoća	26	1,7	1	1,2

prostora u novijoj povijesti. Takvo obilježje naseljenosti samo po sebi nije negativnoga karaktera, ali funkcionalnost prostora primarno ovisi u demografskim parametrima.

Metodologija izračuna disperznosti moguća je na dva načina. Točkastim slojem prikazana naselja osnova je izračuna gustoće naselja na jediničnoj površini i takav način definira gustoću naselja na temelju njegovog centroida i njen je dobar pokazatelj, ali izuzimajući značaj položaja granica naselja ne dobiva se potpuna slika disperznosti. Stoga je izračunata gustoća granica kod koje su se osim gustoće naselja uzeli u obzir i kritični prostori pojedinih naselja. Primjerice, ako jedan »krak« naselja ima izoliran položaj između dva susjedna naselja, računanje gustoće na temelju centroida zanemaruje takve i slične slučajeve.

Broj stanovnika prema razredima disperznosti pokazuje okrnjenu gaussovu krivulju i kod većih vrijednosti postoji stepenica većeg broja stanovnika u razredu vrlo velike gustoće. Posljedica je to povećavanja udjela stanovnika kroz vrijeme kao odgovor na smanjenje udjela u srednjoj gustoći uvjetovanoj emigracijom stanovništva izvan pograničnih jedinica. Međutim, dugoročno gledano, najveći broj stanovnika je u razredu srednje gustoće, a a i inače je prostor izrazite disperznosti uvijek imao vrlo malo stanovnika pa suštinski problem nije recentna emigracija već njene posljedica ne činjenje gotovo ništa u planskom razvojnom smislu.. Stoga, postavi li se disperzna struktura kao trenutni uvjet budućih procesa, I. Nejašmić ističe (1991, 167): »Takva naslijeđena naseljska struktura bila je posve neprimjerena u izmijenjenim društveno-gospodarskim uvjetima, jer je ubrzana industrijalizacija tražila određenu razinu koncentracije privrednih djelatnosti i stanovništva. To je s vremenom dovelo do zgušćivanja populacije u gradovima i razrjeđivanja ruralnih krajeva, posebice malih naselja.«. Iako se autorova analiza odnosi na prostor države, neminovno se može očekivati iste ili slične posljedice na prostor pograničnih jedinica. Najveća kontinuirana gustoća disperznosti je u karlovačkim općinama, a nastavlja se preko Samobora do Kumrovca. Već u tom pogledu možemo zaključiti kako disperznost nije najveći demografski problem pograničnih prostora.

Sl. 7 Usporedba disperznosti i broja stanovnika prigraničnih administrativnih jedinica prema Sloveniji 2011.

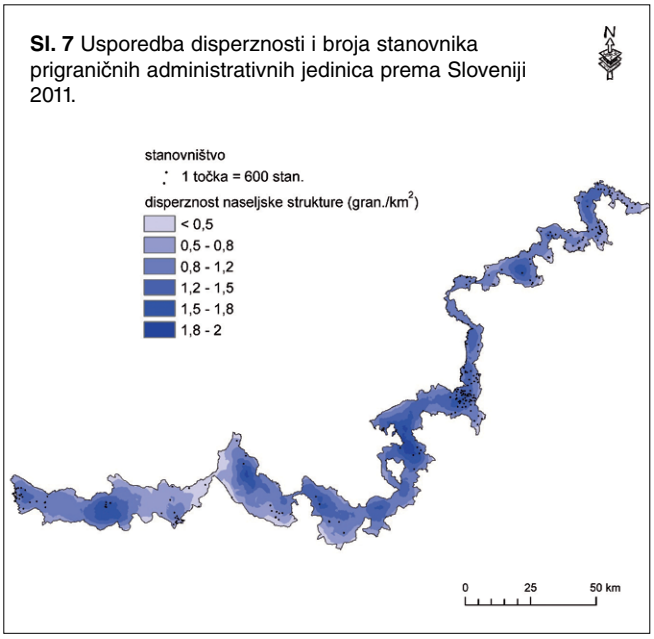

Aktualno-demografski važni razredi disperznosti su između 0,8 – 1,5, odnosno središnji razredi sa 63% površine, 74,4% naselja i 72,1% stanovništva razmatranih naselja pa se iz ovih podataka

očituje gustoća naseljenosti kao recentni glavni problem. Kroz cijeli Gorski kotar te općine Ozalj i Žumberak granica prema Sloveniji je nenaseljena i to dovodi u pitanje osnovnu sigurnost prostora, granice pa i same države. Nasuprot, na slovenskoj se strani nalaze centralno naselje srednje razine Novo Mesto i dva para centralnih naselja niže razine Metlika-Črnomelj i Kočevje-Ribnica. Dok Novo Mesto ima gravitacijsko područje od 100.000 stanovnika, naselja niže razine imaju 20.000-30.000 stanovnika (Omrežje naselij..., 2000), otprilike koliko imaju sve goranske općine. Prema Reberniku (2011) policentrični urbani sistem Slovenije ima četiri središta državnog značaja; Kopar, Novo Mesto, Krško i Ptuj – čije granice regionalnoga značaja završavaju s državnom granicom.

Prosječna disperznost je najveća (1,1 nas./km^2) u hipsometrijskom razredu 200-300 metara nadmorske visine te se postupno smanjuje do 600 mnv, nakon čega gustoća počinje intenzivnije padati. Do 600 mnv postoji barem jedno naselje na kvadratni kilometar, dok na višim hipsometrijskim razinama gustoća pokazuje veću prostornu raširenost naselja. Zadnji hipsometrijski razred pokazuje nešto veću disperznost u prostoru Risnjaka zbog administrativnih granica triju naselja (Gerovo, Gerovski Kraj i Leska). Više od 50% stanovništva živi između 100 i 300 mnv, a na većim visinama niti jedan hipsometrijski razred nema više od 8% stanovništva. Također je zanimljivo kako nakon 1 000 mnv (5%) postoji samo jedno naselje Bazli u općini Čabar sa pet stanovnika 2011. godine. Dakle, povećavanjem hipsometrijskog razreda smanjuje se broj, gustoća i disperznost naseljaa to je u skladu s pretpostavljenim vremensko-klimatskim promjenama s povećavanjem nadmorske visine.

Os korelacije nagiba i disperznosti prikazuje pak pozitivnu korelaciju jer je u najnižem razredu disperznosti (0 – 0,5) prosječan nagib (14,6°), što odgovara i hipsometrijski najvišim razredima, a reljefno gledajući tjemenima uzvišenja, konveksnim i divergentnim padinama te strmcima pretežito u općinama Čabar i Klana. Međutim, razred najgušće disperznosti ima prosječan nagib manji za 0,1° i najmanju razliku između najveće i najmanje vrijednosti, a time i male razlike među mjerama centralnih tendencija. Takva distribucije naselja, posebice ako su ona gospodarski samodostatne cjeline nije optimalna za naseljavanje jer na nagibima većim od 12° prevladava »snažna erozija, spiranje i izrazito kretanje masa« (Lozić, 1996, 42). Takvi su nagibi i granični razredi s izrazitijim poljoprivrednim iskorištavanjem (Pesci, 1985; Bognar, 1992; Lozić, 1996), a građevinska iskoristivost je moguća uz značajnije zahvate (Bognar, 1992; Lozić, 1996). Razred se prostire većim dijelom Grada Ozlja i djelomično općinom Žumberak i Kamanje s 26 naselja i 890 stanovnika. Za buduću demografsku i prostornu sliku i strukturu ovakva će disperznost sasvim sigurno uvjetovati administrativne promjene.

8. UTJECAJ RELJEFA NA DEMOGRAFSKA OBILJEŽJA I PROCESE

Geografska dihotomija na determinizam i posibilizam, tj. međusobna preklapanja deriviranih razmišljanja isključivih ideja u recentnije vrijeme vodi u pretpostavku podjednakog utjecaja prirodne osnove i društvene nadgradnje na geografski prostor, ostavljajući zadaću istraživačima u egzaktnom definiranju prevladavajućih modifikatora regije. Unutrašnji objekti geografskih istraživanja, odnosno sadržaji te veze, procesi i odnosi tih sadržaja (Šterc, 1989) biti će uvjetovani mogućnostima prostora u »stvaranju i provođenju« njihovih interakcije, a čije se posljedice promatraju u uzročno-posljedičnom slijedu kao odgovor izvornim uvjetovanjima. Razmatranjem primarnog uvjetovanja prirodom ili društvom, potrebno je naglasiti prožetost prirode u društvu i obrnuto, prožetost društva u prirodi jer je društvo proizašlo iz prirode i prirodnih zakonitosti, koje su se razvijanjem društvene svijesti modificirale u skladu razvijanja potreba ili želja. Postupnim udaljavanjem od prirodnih zakonitosti, udaljavamo se od primarno prirodnog uvjetovanja, a u nastojanju stvaranja i implementacije novih prostornih zakonitosti deriviranih iz naših potreba nadvladavanja prirodnih sila nerijetko se okrećemo potpuno nepotrebno geografskom posibilizmu. Ne postavljajući geografski determinizam kao glavnu i jedinu ideologiju, potrebno je naglasiti kako je sve (u novije doba skoro sve) derivirano iz prirode pa je nemoguće definirati društvene procese bez poznavanja utjecaja prirodnih faktora na njihovo uvjetovanje. Posebice je to istaknuto u nerazvijenim područjima u kojima novije tehnološke inovacije nisu prevladavajući element kulturnog pejzaža.

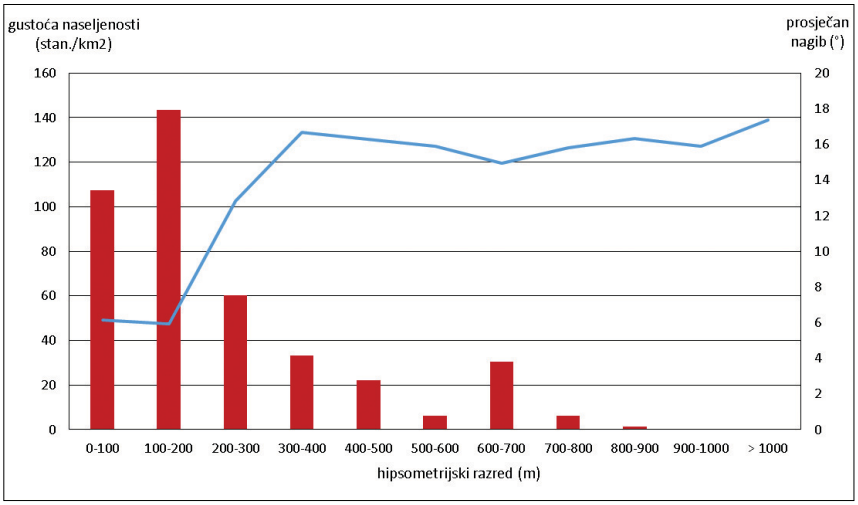

Sl. 8 Gustoća naseljenosti i prosječan nagib hipsometrijskih razreda analiziranih administrativnih jedinica

Hijerarhijski se spuštajući na razinu države, pogranični prostor Hrvatske dominantno je uvjetovan prirodnom osnovom. Čimbenici prirodne promjene su, također, uvjetovani iskorištavanjem prirodnih resursa. Primjerice, Umag je jedan od najrazvijenijih prostora zbog reljefne otvorenosti i turističke valorizacije, gdje je potonja, iako jednim dijelom ostvarena zbog društvene nadgradnje u pogledu kulturno-povijesnih spomenika, dominantno uvjetovana klimom i vremenskim prilikama te izdizanjem morske razine i stvaranjem obale na području istarske zaravni (Golob i dr., 2014.). Društveno-gospodarska nerazvijenost je s druge strane, prisutna u reljefno zatvorenim jedinicama s teškom dostupnošću funkcionalnim centrima. Stoga se pristupilo pretežito rasterskim analizama i korelacijama geomorfometrijskih funkcija i prostornih zakonitosti društvenih sadržaja i procesa.

Najviše stanovnika živi u hipsometrijskom razredu 100 – 200 metara nadmorske visine jer se jedan dio toga razreda prostire kroz Samoborsku zavalu, obližnju dolinu Save te dio Varaždinske i Međimurske županije. Drugi po redu hipsometrijski razred prema broju stanovnika je razred 0 – 100 metara nadmorske visine, koji se ograničio na Istarsku zaravan i dolinu rijeke Mirne. Za potrebe uspoređivanja izračunati su gustoća naseljenosti pojedinih hipsometrijskih razreda i prosječni nagibi, a sama njihova korelacija pokazuje negativan smjer. Svojevrsna anomalija je hipsometrijski razred 600 – 700 metara nadmorske visine koji se odnosi na zaravnjeniji dio delničkog područja, niže padine okolnih struktura i Prezidsko polje gdje su smještena četiri glavna naselja toga razreda; Delnice, Prezid, Crni Lug i Lučice. Na preostalim područjima navedenog hipsometrijskog razreda (padine Učke, Čičarije, sjevernog dijela Velike Kapele i Žumberačke gore) živi svega 6% njegovog stanovništva.

Tab. 4 Razredi vertikalne raščlanjenosti.

Razred	Raspon (m/km2)	Opis	Udio površine (%)	Udio stanovništva (%)	Gustoća naseljenosti (stan./km2)
1.	0 – 5	Zaravnjen reljef	2,4	5,4	121,5
2.	5 – 30	Slabo raščlanjene ravnice	9,3	19,3	115,5
3.	30 – 100	Slabo raščlanjen reljef	24	31,5	73
4.	100 – 300	Umjereno raščlanjen reljef	56,7	42,6	41,6
5.	300 – 800	Izrazito raščlanjen reljef	7,6	1,2	8,5
6.	> 800	Vrlo izrazito raščlanjen reljef	/	/	/

Izvor: Dio preuzet iz Lozić, 1996

Tab. 5 Korelacijski koeficijenti varijabli analiziranih administrativnih jedinica.

	Prirodna promjena 2001.-2015.	Konačna ocjena	Raspon vertikalne raščlanjenosti (m/km2)	Prosječna vertikalna raščlanjenost (m/km2)	Promjena broja stanovnika 2001.-2015.
Prirodna promjena 2001.-2015.	1	-0,244	-0,607	-0,530	0,278
Konačna ocjena	-0,244	1	0,484	0,469	-0,414
Raspon vertikalne raščlanjenosti (m/km2)	-0,607	0,484	1	0,928	-0,195
Prosječna vertikalna raščlanjenost (m/km2)	-0,530	0,469	0,928	1	-0,239
Promjena broja stanovnika 2001.-2015.	0,278	-0,414	-0,195	-0,239	1

Najutjecajnija geomorfometrijska funkcija demografskih pokazatelja je vertikalna raščlanjenost reljefa. Razlog većeg utjecaja od nadmorskih visina je u apsolutnosti u poimanju reljefa kao faktora čovjekovog življenja, jer dok je na višim nadmorskim visinama moguća i poljoprivredna obrada, na višim vrijednostima vertikalne raščlanjenosti je vrlo teško živjeti. Posebno je važna u interpretaciji strukturno-geoloških aktivnosti čiji su rezultati veće morfometrijske vrijednosti, a posljedično i intenzivniji morfološki procesi kao faktori načina življenja. To se očituje u pograničnim jedinicama koje su često okarakterizirane kao gospodarski nerazvijeni dijelovi, a gdje prevladava razred poljoprivredne ekstenzifikacije i slabe demografske dinamike s najčešće povezanim razredom ruralne periferije s iznimkom prevlasti tržišno orijentiranih poljoprivrednih naselja Varaždinske i Međimurske županije (Lukić, 2012). Naravno, nemoguće je deterministički postavljati faktore razvoja privrede, ali je nužno istaći utjecaj raščlanjenosti reljefa na mogućnosti poljoprivrednog obrađivanja u prostorima niske gospodarske aktivnosti i modernizacije. Njihove mogućnosti razvoja privrede su komparativno i apriorno niske, a uvjetovanost slabijim reljefnim mogućnostima onemogućava njihov rast. Poistovjećivanjem razvijenosti poljoprivrede s brojem stanovnika u slučajevima gdje poljoprivreda nije razvijena ili je razvijenost u opadanju jer nisu ispunjeni demografski uvjeti, vrijednosti vertikalne raščlanjenosti postaju sekundarni modifikator i obrnuto. Tamo gdje je poljoprivreda pak razvijena, poput naselja u Varaždinskoj i Međimurskoj županiji, vertikalna raščlanjenost postaje primarni reljefni modifikator njene prostorne raširenosti. Primjeri moguće privredne diferenciranosti su naselja Međimurske županije, gdje su u prostorima veće vertikalne raščlanjenosti razvijena ekonomski diverzificirana pretežito turistička naselja, poput naselja općine Štrigova, upravo zbog smanjenog značaja poljoprivrede.

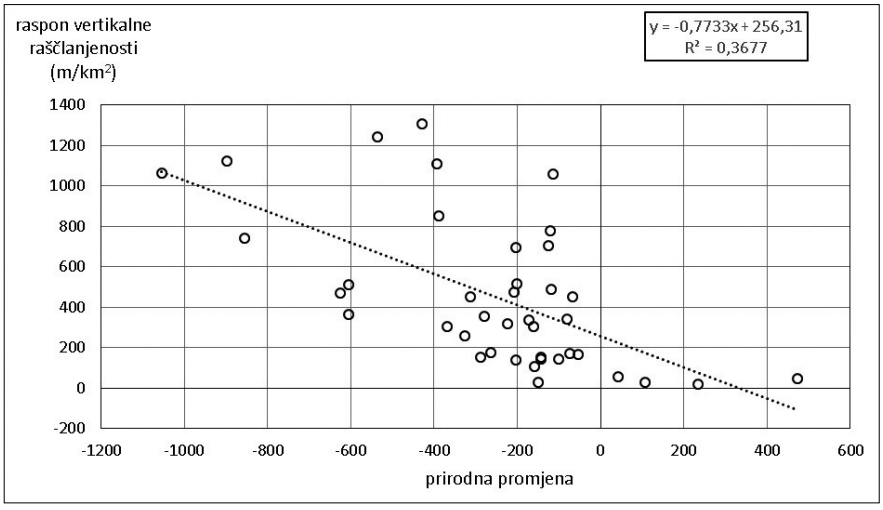

Sl. 9 Povezanost raspona vertilne raščlanjenosti i prirodne promjene u analiziranim općinama.

Izvor podataka: Popis stanovništva 2001., prema općinama i gradovima, DZS; Popis stanovništva 2011., prema općinama i gradovima, DZS, projekcije rođenih i umrlih prema općinama i gradovima, DZS.

Općenita podjela vertikalne raščlanjenosti je na dolje navedene razrede u tablici (Gams i dr., 1981; Bognar, 1992; Lozić, 1995.).

Od 955 naselja u prigraničnim općinama i gradovima izabrano je 579 naselja s manje od 100 stanovnika radi ispunjavanja uvjeta normalne raspodjele podataka. Na razini 60% izabranih naselja grafički prikazi normalne raspodjele podataka prikazivali su djelomično normalnost, dok su mjera asimetrije i zaobljenosti dviju varijabli koje su iznosile > ± 1 konačno potvrdili normalnost raspodjele. Kao i broj stanovnika, preostale varijable (prosječna vertikalna raščlanjenost, razlika između najveće i najmanje vertikalne raščlanjenosti te gustoća naseljenosti) također su imale normalnu raspodjelu podataka.

Prema rezultatima, broj stanovnika (-0,167) i gustoća naseljenosti (-0,152) smanjivali su se s povećavanjem kako prosječne, tako i raspona vertikalne raščlanjenosti. Obje demogeografske varijable pokazuju jaču korelaciju, vjerojatno zbog metode računanja koja je izvršena s naseljima poligonskog, a ne točkastog oblika. Korelacija pak broja stanovnika s prosječnom vertikalnom raščlanjenosti računajući naselje u točkastom obliku pokazuje nešto jaču povezanost (-0,222), međutim i dalje nedovoljno jaku za konkretnije zaključke.

Analiziraju li se podaci na razini općina, dovoljan broj jedinica statističke analize i homogenost raspodjele podataka su dobiveni uz veću korelaciju, a od varijabli uzete su promjena broja stanovnika i prirodna promjena 2001.-2015. i raspon vertikalne raščlanjenosti te je konačna ocjena predstavljena u ovome radu.

Prirodna promjena ima najveću korelaciju s rasponom vertikalne raščlanjenosti, ali obzirom na kauzalnost iznosi vrlo malo pa je moguće zaključiti kako utjecaj raspona ima posrednu ulogu. Na to upućuje i koeficijent kauzalnosti (0,37) s kojim se ne mogu projicirati vrijednosti, ali može ukazati na glavne probleme koji proizlazi iz analize-prometnu izoliranost pojedinih općina i njezin utjecaj na gospodarski i ini razvitak. Općine s najslabijim rezultatima poput Žumberka ili Lanišća su najbolji primjeri prometne izoliranosti s izravnim i dominantnim utjecajem na negativne demografske procese. Nasuprot tome, varaždinska i međimurska županija s manjim vrijednostima vertikalne raščlanjenosti imaju mogućnost dobre prometne povezanosti i dostupnosti te gospodarsko iskorištavanje prirodnih resursa. Takav utjecaj vertikalne raščlanjenosti dodatno se potvrđuje s visokom korelacijom između prirodne promjene i prosječnih vrijednosti vertikalne raščlanjenosti.

Promjena broja stanovnika je nešto slabije povezana s posredničkom ulogom vertikalne raščlanjenosti, odnosno, osim smanjenja najnižih kontingenata stanovništva s generalno negativnim vrijednostima prirodnih promjena, očekuju se i/ili emigracija pretežito fertilnog stanovništva ili imigracija starijeg stanovništva. Projekcije stanovništva nisu pozitivne u bilo kojem od navedenih slučajeva. Djelomično se to potvrđuje i srednjom povezanosti promjene broja stanovnika i konačne ocjene klasifikacije u radu kada se na temelju uvjetnica prirodnog kretanja stanovništva prognozirana mogućnost prirodne obnove stanovništva. Time se zaključuje važnost, ali i nužnost državnih i općinskih službi za većom pretežito prometnom i gospodarskom brigom prema vlastitim pograničnim jedinicama u funkciji očuvanja državnog identiteta i brige za strateški važne interese naše države.

9. ZAKLJUČAK

1. Pogranični su prostori, zbog svog strateškog i sigurnosnog značenja posebno važni za demo(geo) grafske analize i planiranja ukupnog razvoja.

2. Obzirom na povezanost susjednih država te recentnost i važnost odnosa između Republika Hrvatske i Slovenije, razmatranje demografske problematike prigraničnog prostora prema općinskim i gradskim administrativnim jedinicama bila je objektivna potreba.

3. Kao značajan faktor razmatranja sastavnica stanovništva testirane su reljefne osobitosti prostora koje su utjecale i utječu kako na disperznost naselja, tako i na osnovne demografske pokazatelje i procese.

4. Kretanje broja stanovnika obilježavaju dvije infleksijske točke. Godine 2009. započinje negativni trend u većini jedinica, dok samo one s povoljnijim pokazateljima utjecaja geografskih faktora i dalje bilježe rast isključivo imigracijom. Međutim, utjecaj pozitivnog prostornog kretanja je izrazito oslabio i gotovo nestao 2013. godine kada je Republika Hrvatska ušla u Europsku uniju. Time se globalna gos-

podarska kriza i lakša mogućnost radnih emigracija u inozemstvo izdvajaju kao dva ključna razloga smanjenja broja stanovnika.

5. Prirodno kretanje stanovništva je općenito gledajući negativno. Izdvojeni primjeri pozitivnih kretanja su izolirani i u prostorima su veće gospodarske razvijenosti i veće brojnosti manjinske romske populacije. Sukladno prirodnom kretanju stabilnost prostora je slabija u prostorima s prirodnim padom, s manjim udjelima žena u fertilnoj dobi i s većim indeksima starosti.

6. Međusobno preklapanje varijabli rezultiralo je klasifikacijom mogućnosti oporavka na temelju kojeg se pretpostavlja i demografska budućnost jedinica. Najslabiji rezultati su očekivano bili među goranskim općinama te u Žumberku i Lanišću gdje negativni demografski pokazatelji prevladavaju već nekoliko desetljeća. Suprotno tome, jedinice lako mogućeg oporavka su gospodarski razvijeniji i prometno dostupniji prostori.

7. Disperznost naselja se nije pokazala kao jedan od glavnih uzroka negativnim pokazateljima, već je njezino značenje i značenje prometne dostupnosti signifikantno uglavnom, za gospodarski razvoj.

8. Utjecaj geomorfometrije na prirodno kretanja stanovništva najbolje je iskazano kroz vertikalnu raščlanjenost reljefa, a još bolje kroz raspon njenih vrijednosti u jediničnoj površini. Općine i gradovi s nižim morfometrijskim vrijednostima međimurske i varaždinske županije pokazuju veću gospodarsku razvijenost, ali razvijenost Bosiljeva i Ozlja podređuju njen utjecaj na društveno-gospodarske pokazatelje na regionalnoj razini. Navedeni primjeri su dokaz kako niže geomorfometrijske vrijednosti, kao i blizina regionalnog centra nisu dovoljni preduvjeti pozitivnim kretanjima stanovništva.

9. Prigranični bi prostori obzirom na svoj geografski položaj i sigurnosnu funkciju trebali biti posebni državni interes.

10. LITERATURA

1. Bognar, A., 1992: Inžinjerskogeomorfološko kartiranje, *Acta Geographica Croatica* 27, 173-184.
2. Bognar, A., 2001: Utjecaj prirodno-geografske osnove na razvoj hrvatsko-slovenske granice, Dela 16, 61-72.
3. Bognar, A., 2009: Povijesni razvoj i političko-geografska obilježja granice i pograničja Republike Hrvatske s Republikom Slovenijom na Žumberku i u kupsko-čabranskoj dolini, *Geoadria* 15 (1), 187-224.
4. Buzjak, N., 2006: Geomorfološke i speleološke značajke Žumberačke gore i geoekološko vrednovanje endokrškog reljefa, Doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu.
5. Crkvenčić, I., 1959: Kretanje broja stanovnika Žumberačke gore kao odraz ekonomsko-geografskih prilika, *Geografski glasnik* 21, 35-68.
6. Crkvenčić, I., 1998: Some Geographic Features of a Croatian Border Region Along The Croatian-Slovenian Border (The Čabranka-Kupa Valley), *Acta Geographica Croatica* 33, 73-82.
7. Crkvenčić, I., 2001: Certain Socio-Geographic Characteristics of a Croatian-Slovenian Border Region (Along the Čabranka-Kupa Valley), *Acta Geographica Croatica* 35, 97-110.
8. Friganović, M., 1990: *Demogeografija – stanovništvo svijeta,* Školska knjiga, Zagreb.
9. Golob, M., Sirotić, T., Golob, M., 2014: Istraživanje kvalitete i razine zadovoljstva turista turističkom ponudom, *Zbornik Veleučilišta u Rijeci* 2 (1), 27-40.
10. Lajić, I., Klempić Bogadi, S., 2009: Demografska budućnost Gorskoga kotara, *Migracijske i etničke teme* 28 (2), 191-212.
11. Lozić, S., 1995: Vertikalna raščlanjenost reljefa kopnenog dijela Republike Hrvatske, *Acta Geographica Croatica* 30, 17-28.
12. Lozić, S., 1996: Nagibi padina kopnenog dijela Republike Hrvatske, *Acta Geographica Croatica* 31, 41-50.
13. Lukić, A., Opačić, V., T., Zupanc, I., 2008: The other side of the Zagreb-Rijeka motorway: Socio-geographic implications in the rural periphery of Croatia, *Društvena istraživanja* 18 (1-2), 153-173.
14. Lukić, A., 2012: *Mozaik izvan grada – tipologija ruralnih i urbaniziranih naselja Hrvatske*, Meridijani, Samobor.
15. Martinčić, I., 2013: Geomorfološka obilježja doline Kupe od Severina do Ozlja, Diplomski rad, Sveučilište u Zagrebu.
16. Mihljević, D., 1995: Geomorfološke značajke gorskog hrpta Učke gorske skupine Ćićarije i Istarskog pobrđa, Doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu.
17. Nejašmić, 2000: Razmještaj stanovništva u Republici Hrvatskoj – dio općih demografskih i društveno-

gospodarskih procesa, *Geoadria* 5, 93-104.

18. Nejašmič, I., 2005: *Demogeografija,* Školska knjiga, Zagreb.
19. Nejašmić, I., Toskić, A., 2015: Starenje stanovništva pograničnih područja Republike Hrvatske, *Acta Geographica Croatica* 40, 1-13.
20. Rebernik, D., 2011: Geografija naselij, Oddelek za geografijo, FF Ljubljana, Univerza v Ljubljani.
21. Spevec, D., 2009: Populacijski potencijal Krapinsko-zagorske županije, *Hrvatski geografski glasnik* 71 (2), 43-63.
22. Šterc, S., 1989: Geografski prostor – objektivna stvarnost ili geografska irealnost?, *Geografski glasnik* 58, 143-153.
23. Turk, I., Šimunić, N., Živić, D., 2016: Prometna dostupnost kao čimbenik depopulacije i razvojnog zaostajanja: primjer Žumberka, *Društvena istraživanja : časopis za opća društvena pitanja* 25 (2), 241–266.
24. Vojnović, N., 2012: Demografski resursi općina i gradova Istarske županije, *Annales, Series Historia et Sociologia,* 22 (1), 187–198.
25. Zupanc, I., 2015: *Demografska studija Istarske županije*, 133. str., Zavod za prostorno uređenje Istarske županije, Zagreb.

11. IZVORI

1. DGU, n.d., Geoportal DGU, https://geoportal.dgu.hr/ (23.12.2018.).
2. Indeks razvijenosti, n.d., Ministarstvo regionalnoga razvoja i fondova Europske unije (https://razvoj.gov.hr/o-ministarstvu/regionalni-razvoj/indeks-razvijenosti/112) (7.1.2017.)
3. Omrežje naselij in prostorski razvoj Slovenije, 2000, Inštitut za geografijo, http://www.mop.gov.si/fileadmin/mop.gov.si/pageuploads/podrocja/prostorski_razvoj/prostor2020/2_2_dokument.pdf (15.1.2018.)
4. Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2001. godine: kontigenti stanovništva, po gradovima/općinama, www.dzs.hr (23.12.2017.).
5. Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. godine: kontigenti stanovništva, po gradovima/općinama, www.dzs.hr (23.12.2017.).
6. Projekcije broja stanovništva prema općinama i gradovima, DZS, www.dzs.hr (5.1.2018.)
7. Projekcije rođenih i umrlih prema općinama i gradovima, DZS, www.dzs.hr (5.1.2018.)

SUMMARY

Border region represents unstable part of almost every country in the world. Their strategic position in preserving the identity of the country is rising, especially in recent times with free movement of people, informations and services. It is necessary to provide a chance of preserving their identity in which the main role has local population. Therefore, border administrative units have been classified in four classes by their cumulative change of birthrate, fertile women percentage and age coefficient where every class describes a chance of the unit in natural repopulation. In the end, the demographic processes have been related to dispersion of settlements structure and geomorphological characteristics of the administrative units.

ŽIVOT POGRANIČNOG STANOVNIŠTVA: STUDIJA SLUČAJA MEĐIMURJE[1]

LIFE OF BORDER POPULATION: CASE STUDY OF MEĐIMURJE

Filip ŠKILJAN
Institut za migracije i narodnosti
Trg Stjepana Radića 3,
Zagreb, Hrvatska

Primljeno / Received: 22. 6. 2019.
Prihvaćeno / Accepted: 15. 11. 2019.
Pregledni rad / Review
UDK / UDC: 341.232.7(497.5:497.4)"18/20"(091)
394(497.524Međimurje)"18/20"

Barbara RIMAN
Inštitut za narodnosna vprašanja
Erjavčeva 26,
Ljubljana, Slovenija

SAŽETAK

Autori u tekstu donose informacije o hrvatsko-slovenskim odnosima na području pograničnog prostora u Međimurju s posebnim naglaskom na prostor današnjih općina Nedelišće, Štrigova, Sveti Martin na Muri te na područje Grada Murskog Središća. Na temelju životnih priča kazivača, koji su rodbinskim vezama bili povezani sa Slovenijom, i arhivskih izvora (matičnih knjiga umrlih i vjenčanih uz hrvatsko-slovensku granicu u Međimurskoj županiji) donose prikaz života pograničnog prostora prije 1991. godine te nakon postavljanja granične linije. U članku donose podatke o nacionalno mješovitim brakovima, odnosno o broju umrlih Slovenaca na području hrvatskih župa od sredine 19. stoljeća do sredine 20. stoljeća te donose zaključke o intenzitetu pograničnih odnosa. U članku je poseban naglasak dan na pojedinim etnološkim elementima povezivanja, a koji su bili temelj za zaključivanje o suživotu promatranog prostora. Autori su posebnu pažnju poklonili prošlosti intenzivnih odnosa Hrvata i Slovenaca kao i problemima koji su nastali postavljanjem granice između Hrvatske i Slovenije. Rodbinske veze, koje su nekada bile vrlo česte, nakon 1991. godine su se prorijedile, a poznavanje jednog i drugog jezika postalo je kod osoba mlađe dobi vrlo rijetko. Kao zaključak može se izreći da je suživot u prošlosti bio bogat, a problemi nakon osamostaljenja nastali su tamo gdje je povezivanje bilo najintenzivnije.

Ključne riječi: Slovenci; Međimurje; hrvatsko-slovenski pogranični prostor; identitet
Key words: Slovenes; Međimurje; Croatian-Slovene border area; identity

1. UVOD

Hrvatsko-slovenska granica je vrlo duga i iznosti 670 kilometara. To je ujedno i najduža slovenska granica, a pogranični je hrvatsko-slovenski prostor prirodno i društveno geografski vrlo heterogen.[2] Svejedno gledajući cijelu granicu, moguće je zaključiti da postoje određene pravilnosti i procesi koje je moguće evidentirati od Istre sve do krajnjega sjevera hrvatsko-slovenske granice: Međimurja.

---

[1] Rad je nastao u sklopu redovitog djelovanja Inštituta za narodnostna vprašanja iz Ljubljane, podružnica Rijeka.

[2] BUFON, Milan, MARKELJ, Vesna,: Vpliv vzpostavitve schengenskega režima na prepustnost meje: primer slovensko-hrvaške meje, *Annales* 20 (2) (2010), 481-494.

Prije svega je potrebno spomenuti suživot danas prekograničnih krajeva. On je obuhvaćao različite segmente svakodnevnog života, na njih je utjecao kao i vanjski čimbenici koji su i danas jedan od ključnih elemenata koji utječu na život stanovnika Međimurja.

Život je na prostoru Međimurja koje je najsjevernija županija u Hrvatskoj, bio prije 1991. godine bitno drugačiji. Novonastala je slovensko-hrvatska granica otvorila mnoge probleme te je utjecala na život tamošnjeg stanovništva, a neki njezini učinci su prepoznati, kako na jednoj tako i na drugoj strani današnjeg slovensko-hrvatskog pograničnog prostora. Problemi su utoliko veći jer se hrvatsko-slovenska granica oblikovala na prostorima koji su nerazvijeniji, perifernog značaja, odnosno pokazuju znakove demografske ugroženosti.[3]

Dosadašnja istraživanja i studije su se rijetko bavile problematikom povezanosti odnosno, nepovezanosti pograničnih područja te izmjenama i promjenama koje su se dešavale od kraja 20. i na početku 21. stoljeća. Još rjeđe su se istraživanja problematike granice i pograničnog prostora temeljila na životu ljudi kao i u njihovom doživljavanju promatranog prostora. Upravo je stoga ova studija drugačija, jer su ljudi, koji žive pogranični prostor u ovom slučaju uključeni kao aktivni sudionici i oni koji prenose vlastita (pozitivna i negativna) iskustva.

Prikupljanje informacija iz neposrednog razgovora s pojedincima koji žive na pograničnim prostorima je i važan pristup istraživanju, upravo stoga, jer su analize pograničnih prostora pokazale, da su oni zapravo vrlo zatvoreni i orijentirani jedni na druge, u puno većoj mjeri nego što su povezani s regionalnim središtima. Posljedično onda dolazi i do intenzivnijeg povezivanja stanovništva na mikrorazini.[4] Posljedično, stanovništvo koje ne živi na tom određenom mikroprostoru teško može razumjeti izazove, probleme i procese s kojima se stanovništvo susreće.

Na stvaranje tih mikroprostora, koji su danas presječeni granicom, je utjecala činjenica da sve od kraja Prvog svjetskog rata pa do 1991. godine (izuzev u vrijeme Drugog svjetskog rata) na promatranom području (području Međimurja) nije postojala nikakva »pregrada«, koja bi na ikoji način utjecala na bilo kakav oblik povezivanja stanovništva.[5] Naime, razgraničenje i pojam granice, koji poznajemo danas, se zarezao u specifično povijesno-društveno-kulturno jedinstveni prostor.[6] Uspostavom granice bila je narušena ravnoteža slovensko-hrvatskog pograničnog prostora, a njegovi stanovnici iz različitih objektivnih razloga ni danas ne mogu do kraja normalizirati svoje odnose.[7]

Ovim se radom želi ukazati na suživot na geografskom prostoru što ga je presjekla granica te evidentirati na kojim su sve područjima postojale posebne veze među stanovništvom promatranog prostora. U radu se želi pokušati rekonstruirati i detaljno prikazati kako su međusobno živjele danas dvije susjedne strane. Prikazat će se kako stanovništvo hrvatskih i slovenskih krajeva gleda na susjedne krajeve. Također se na temelju matičnih knjiga vjenčanih i umrlih hrvatskih župa uz hrvatsko-slovensku granicu u razdoblju od gotovo stotinu godina na području današnje Međimurske županije želi ukazati na međusobnu povezanost hrvatskih i slovenskih krajeva.

Za ovdje analiziranu tematiku primijenjen je povijesni i etnološki pristup koji se očituje radom na terenu u vidu prikupljanja životnih priča i analizom matičnih knjiga umrlih i vjenčanih na spomenutom prostoru. Takav je pristup u povijesnim i srodnim znanostima sve češći jer je upravo svakodnevni život, ono što privlači sve više pozornost brojnih istraživača različitih struka: povjesničara, demografa, etno-

---

3 KLEMENČIČ, Vladimir, Slovensko hrvaška obmejna regija in njene funkcije v povezovanju med Hrvaško in Slovenijo in v luči Evropske integracije, *Dela* 16, 2001, 7-16.

4 RIMAN, Barbara, ŠKILJAN, Filip,: Rijeka i planina, granica i ljudi: studija slučaja života pograničnog stanovništva Donjekupske doline i Žumberačkog gorja, *Historijski zbornik*, 71 (2),(2018), 401-439.

5 KLEMENČIČ, Slovensko hrvaška obmejna regija.

6 RIMAN, Barbara i MARKELJ, Vesna, 'Živ Hrvat, mrtev Slovenec': vpliv meje na prebivalstvo na primeru občine Ilirska Bistrica in Kvarnerja, *Ponovno iscrtavanje granica: transformacije identiteta i redefiniranje kulturnih regija u novim političkim okolnostima: 12. hrvatsko-slovenske etnološke paralele = Ponovno izrisovanje meja: transformacije identitete in redefiniranje kulturnih regij v novih političnih okoliščinah: 12. slovensko-hrvaše etnološke vzporednice*, Belaj, M. i Čiča, Z. i Matkovič, A. i Porenta, T. i Škrbić Alempijević, N. ur., Zagreb – Ljubljana, 2014, 127-148.

7 KLEMENČIČ, Slovensko hrvaška obmejna regija.

loga, antropologa i sociologa. Rezultati su istraživanja važni, među ostalim i zato što se gospodarske i društvene promjene unutar jedne mikroregije odražavaju daleko šire na društvenim i gospodarskim procesima. U ovom smo istraživanju pokušali prikazati neke od problema, koje je bilo moguće evidentirati među stanovništvom hrvatsko-slovenske granice u Međimurju. Istraživanje je najvećim dijelom zasnovano na metodi usmene povijesti, odnosno na polustruktiriranim intervjuima sa stanovnicima Međimurja koji imaju veze sa slovenskim krajevima. Prikupljeni su intervjui s osobama rođenima u razdoblju od 1938. do 1965. godine. Unatoč tome što ova metoda ima već poznate slabosti, ona je u principu nezamjenjiva za proučavanje lokalne i regionalne povijesti.[8] Ispitivanja su izvršena u ukupno tri općine i u jednom gradu u Međimurju.[9] Ispitanici su namjerno birani iz različitih međimurskih općina i gradova (Štrigova, Nedelišće, Sveti Martin na Muri i Mursko Središće).

2. MEĐIMURSKA ŽUPANIJA NEKADA I DANAS

Danas je Međimurska županija podijeljena na 25 teritorijalnih jedinica: 3 grada i 22 općine. Budući da je pogranična županija s Republikom Slovenijom i Republikom Mađarskom, značajni dio prostora čini pogranični pojas. Gradovi zauzimaju 25% ukupnog teritorija i u njima živi 36% stanovništva s prosječnom gustoćom naseljenosti 234,72 st/km^2 dok u općinama na 75% površine živi 64% stanovništva prosječne gustoće naseljenosti 131,10 st./km.^{2} Međimurje danas, baš kao i kroz čitavu svoju povijest, ima jasan »granični karakter«.[10]

Na prostoru Međimurske županije tijekom povijesti bile su zabilježene izrazite povijesno-geografske promjene koje su vidljive u različitim sferama (krajolik, stanovništvo, gospodarstvo, politika). Malo je područja u Hrvatskoj koja su kroz povijest svjedočila o tolikim promjenama granica, a upravo zbog svog geografski rubnog položaja u sastavu različitih državnih tvorevina.[11]

Granica između Hrvatske i Slovenije promijenila se više puta tijekom dvadesetog stoljeća upravo na području sjeverozapadnog Međimurja. Područje Štrigove je između dva svjetska rata šest godina bilo u sastavu Hrvatske i 17 godina u sastavu Slovenije. U Hrvatskoj je bilo između 1918. i 1922., a potom u Sloveniji od 1922. do 1929.. Između 1929. i 1931. to se područje nalazilo unutar Hrvatske, da bi od 1931. do 1941. ušlo u sastav Dravske banovine.[12]

O realnom broju stanovnika u razdoblju, koje možemo okarakterizirati kao Slovenci (jer su govorili slovenski jezik), možemo govoriti tek od 1921. godine dalje. Naime, tada je Međimurje potpalo pod Kraljevinu SHS, postoji posebna kategorija koja navodi Slovence, odnosno govornike slovenskog jezika.[13] Tako je prema podacima iz 1921. godine u Međimurju živjelo 96.945 ljudi, a od toga je bilo 617

---

8 U Hrvatskoj se usmenom poviješću dosada ponajviše bavila LEČEK, Suzana, 'A mi smo kak su stari rekli': mladi u seljačkim obiteljima Prigorja i Hrvatskog zagorja između dva svjetska rata, *Etnološka tribina*, 29 (1999) 23, 231-246; 'Nisu dali gospodaru 'z ruk...': starost u prigorskim i zagorskim selima između dva svjetska rata, *Etnološka tribina*, 30 (2000) 23, 25-47; Usmena povijest – povijest ili etnologija? Mogućnosti suradnje povjesničara i etnologa, *Časopis za suvremenu povijest*, 33 (2001) 1, 149-154; *Seljačka obitelj u sjeverozapadnoj Hrvatskoj*, Zagreb 2003. Osim njezinih radova treba spomenuti i radove politologa Mirjane Cupek Hamill (CUPEK-HAMILL, Mirjana, Arhivistika i usmena povijest, *Arhivski vjesnik*, 45 (2002), 219-226) i povjesničara Darka Dukovskog (DUKOVSKI, Darko, Povijest mentaliteta, metoda oral history i teorija kaosa, *Časopis za suvremenu povijest*, 33 (2001) 1, 155-162 i 199-200).

9 Ovom se prilikom zahvaljujemo Općini Štrigova, Općini Nedelišće, bivšem načelniku Općine Sveti Martin na Muri Franji Makovcu i gradonačelniku Murskog Središća Draženu Srpaku koji su pomogli pri pronalasku kazivača.

10 HORVAT, Zlatko i TOSKIĆ, Aleksandra, Marginalnost kao znanstveno-istraživačka tema u geografiji - s osvrtom na Međimurje, *Podravina* 16 (32), (2017), 159-171.

11 HERŠAK, Emil i ŠIMUNKO, Joža, Međimurje – povijest, identitet i seobe, *Migracijske i etničke teme* 6 (4), (1990), 569-591.

12 O povijesti Međimurja vidi u: HORVAT, Rudolf, *Poviest Međimurja*, Zagreb 1944.; KALŠAN, Vladimir *Međimurska povijest*, Zagreb 2006.; *Pregled povijesti Međimurja*, Čakovec 2003.; MARKOVIĆ, Mirko, *Međimurje: stanovništvo i naselja*, Zagreb 2003.; KALŠAN, Vladimir, Politička i administrativna pripadnost Međimurja 16.-21. stoljeće, *Ako: časopis za društvena pitanja i kulturu Grada Čakovca*, sv. 6 (2002.), 17-29.

13 HERŠAK, ŠIMUNKO, Međimurje – povijest, identitet i seobe, 583.

Slovenaca. Prema popisu stanovništva 1931. godine je broj Slovenaca porastao i bilo ih je 800.[14] Razlog tome, je treba tražiti u činjenici, da su se krajevi nalazili u istoj državnoj tvorevini, kao i nakon Drugog svjetskog rata.

Podaci od tada dalje pokazuju da su Slovenci tijekom postojanja Jugoslavije (od 1918. do 1991.) uglavnom stagnirali u svojem broju. Tek nakon osamostaljivanja Hrvatske i Slovenije 1991. u popisu iz 2001. vidljiv je značajan pad broja Slovenaca u Međimurju u odnosu na desetljeća prije toga.[15] To je moguće obrazložiti u činjenici da se jedan dio stanovnika, koji su se prije iskazivali kao Slovenci zbog stvaranja dvaju država počeli iskazivati kao Hrvati, odnosno što se jedan dio slovenskog stanovništva odselio u Sloveniju zbog boljih životnih uvjeta.

Danas na prostoru Međimurske županije prema popisu stanovništva živi 516 Slovenaca[16], a prema suvremenim pokazateljima vidljivo je da stanovništvo gravitira k slovenskom geografskom prostoru. Naime, stoljetna povezanost je i dalje vrlo jaka, granični karakter Međimurja je na određeni način nagnalo stanovništvo, da rješenja za određene probleme potraži i u danas prekograničnim krajevima.

3. MEĐIMURSKE ŽUPE I MATIČNE KNJIGE

O povijesnoj povezanosti vrlo ilustrativno kazuju stare matične knjige, koje pak donose podatke i ukazuju na povezivanje među hrvatskim i slovenskim krajevima koje je ponekad neočekivano. U Međimurju se nalazi više pograničnih župa: Macinec, Gornji Mihaljevec, Štrigova, Sveti Martin na Muri, Selnica, Mursko Središće i Vratišinec. Matične knjige su obuhvaćale razdoblje od sredine 19. stoljeća do sredine 20. stoljeća. Iz dostupnih matičnih knjiga bio je zabilježen broj umrlih, broj vjenčanih, pod uvjetom, da su bili rođeni u slovenskim krajevima. Svjesni smo problema etniciteta, jer među njima je vjerojatno bio značaj broj i Mađara, ali svejedno podaci ukazuju na intenzitet povezanosti hrvatskih i slovenskih sela.

Svakako je potrebno naglasiti da je ovo prikazano samo za jednu, danas hrvatsku stranu granice, te da bi s analizom života u slovenskim župama brojke stanovništva koje se sa hrvatske strane odselilo na slovensku bile jednake, a možda radi kasnije prikazanih razloga suživota, čak i veće.

Župa Macinec obuhvaća naselja Črečan, Gornji Hrašćan, Macinec i Trnovec. Prema podacima koji se nalaze u Tabeli 1. i Tabeli 2. vidljivo je da je bilo relativno maleni broj osoba koji se iz osobnih razloga se doselili na prostor promatrane župe. Stanovništvo se uglavnom doseljavalo iz obližnjih susjednih krajeva.

Župa Gornji Mihaljevec obuhvaća naselja Preseka, Badličan, Bogdanovec, Dragoslavec Breg, Dragoslavec Selo, Gornja Dubrava, Gornji Mihaljevec, Martinuševec, Prhovec, Tupkovec, Vugrišinec i Vukaniovec. Prema analizi podataka dobivenih iz matičnih knjiga, čini se da to nije župa gdje su slovensko-hrvatski odnosi bili toliko intenzivni. Vidljivo je da je najveći broj osoba koje su se doselile s prostora današnje Slovenije bio iz sela koja su uz samu granicu s Hrvatskom. Najveći broj stanovnika koji su se doselili su zabilježeni u mjestima Preseka i Badličan. Najudaljeniji slovenski krajevi su bili iz okolice Kočevja i okolice Ilirske Bistrice (Račice).

Župa Štrigova je do 1942. godine obuhvaćala veliko područje unutar kojeg se nalazilo više zaselaka i sela koja danas pripadaju Republici Sloveniji. Tako su u župi bila naselja Banfi, Breg Raskrižki, Breg Martinovski, Breg Veščićki, Ciganjščak, Grabrovnik, Harijakovčina, Jalšovec, Krči, Leskovec, Prekopa, Pritrga, Rimšćak, Robadje, Stanetinec, Sveti Urban, Šprinc, Tkalec, Železna Gora, Globoka, Goričica, Krpec, Kopriva, Leskovčec, Lohovec, Mali Kozlovčak, Mali Slatnjak, Orehovčak, Trnovčak, Veliki Kozlovčak, Veliki Slatnjak, Vrbovica i Vušivčak. Neka od ovih naselja prestala su postojati kao zasebna naselja te se vode kao zaseoci pojedinih naselja, dok je jedan dio naselja koja se navode u tabeli

[14] HERŠAK, ŠIMUNKO, Međimurje – povijest, identitet i seobe, 584.

[15] KRŽIŠNIK-BUKIĆ, Vera, *Narodnostna sestava prebivalstva v obmejnom prostoru med Slovenijo in Hrvaško*, Ljubljana 1997.; JOSIPOVIČ, Damir, KRŽIŠNIK BUKIĆ, Vera, *Slovensko-hrvaški obmejni prostor: etnične vzporednice med popisi prebivalstva po letu 1991.*, Ljubljana 2010; ŠKILJAN, Filip, *Slovenci u Varaždinskoj županiji*, Varaždin 2015.

[16] https://www.dzs.hr/

Tabela 1.

Naselje stanovanja u župi Macinec	Naselje podrijetla u Sloveniji i godina vjenčanja
Macinec	Draga (Kočevje) (1933.), Mahneti (?) (Slovenija) (1924.), Središče ob Dravi (1923.), Kovačica (župa Ormož) (1920.), Letina (Prekmurje) (1919.)
Ukupno	5

Izvor: HDA, Matična knjiga vjenčanih Macinec 1919.-1937.

Tabela 2.

Naselje smrti u župi Macinec	Naselje rođenja u Sloveniji
Čakovec	Vodranci (Črenšovci) (1935.)
Črečan	Hum (1921.), Središče ob Dravi (1923.), Veliki Vrh (Haloze) (1921.)
Macinec	Also Lendva (1903.), Laibach (Ljubljana) (1909.), Središče ob Dravi (1918.), Rogaška Slatina (1943.)
Preseka	Jastrebci (1916.)
Trnovec	Središče ob Dravi (1939.)
Gornji Hrašćan	Sveti Miklavž (Slovenija) (1943.)
Ukupno	11

Izvor: HDA, Matična knjiga umrlih Macinec 1901.-1940., 1941.-1946.

Tabela 3.

Naselja preminuća u župi Gornji Mihaljevec	Naselje rođenja u Sloveniji i godina smrti
Preseka	Wolfgang in Styria (1868.), Svetje (Styria) (1880.), Palovec (1893.), Središče ob Dravi (1929.), Šalovci (1932.), Središče ob Dravi (1933.), Jastrebce (1934.), Sv. Marija (Dravsko polje) (1938.), Središče ob Dravi (1940.)
Badličan	Hum (Ormož) (1871.), Brebrovnik (parocchia St. Nicolaus in Styria)(1886.), Frenkovci (parocchia Fridau) (1888.), Lača Ves (1895.), Sveti Wolfgang (1925.), Sveti Bolfnik (1928.), Ljutomer (1935.), Mala Nedjelja (1945.)
Vugrišinec	Gerlova (Sveti Križ) (1883.), Pristava (1939.), Pungast (Kočevje) (1944.)
Martinuševec	Vodrancz (parocchia Sv. Wolfgang), Sveti Bolfnik (1928.), Godemereščak (1931.), Prekmurje (1937.)
Borke	Parocchia S. Nicolaus (Styria) (1885.), Središče ob Dravi (1927.)
Mihaljevec	Vodranski Vrh (Wolfgang) (1885.), Godeninci (1925.), Ljutomer (1926.), Središče ob Dravi (1936.)
Bogdanovec	Račica in Carinthia (1886.)
Dubrava	Sv. Volfgangus (1891.), Šalovci (1938.)
Tupkovec	Jastrebce (1893.), Jastrebci (1928.)
Vukanovec	Lendva (1896.), parocchia Sti. Georgii in Stiria (1899.)
Dragoslavec	Obrež (Središče ob Dravi) (1930.), Jastrebce (1933.), Vodranci (1945.)
Ukupno	39

Izvor: HDA, Matična knjiga umrlih Gornji Mihaljevec 1858.-1899., 1900.- 1945.

br. 4 (Raskrižje, Gibina, Šafarsko) danas nalaze u Republici Sloveniji. Od nabrojenih naselja unutar štrigovske župe danas su naselja Šprinc, Kopriva, Globoka, Raskrižka Graba, Veščica, Globočki Vrh, Veščički Breg pripojena Sloveniji te pripadaju župi Raskrižje.

Iz tabele br. 4. jasno je vidljivo koliko su bile snažne veze između štrigovskog kraja i okolnih naselja koja danas pripadaju Sloveniji. Iz dobivenih podataka, vidljivo je da su pojedinci dolazili najviše s prostora današnje ljutomerske općine, slijedi prostor ormoške općine, i tek potom prostor lendavske općine. Dakako, geografski smještaj pojedinih naselja uvelike je utjecao na broj dolazaka. Također je o

geografskom smještaju određenih naselja ovisilo i podrijetlo slovenskih doseljenika, odnosno iz kojega kraja su došli. Na to su utjecali različiti čimbenici. Doseljenici u Stanetinec uglavnom su bili podrijetlom iz ormoškog kraja, iz sela na Slovenskim goricama, dok su doseljenici u Gibinu uz rijeku Muru bili uglavnom s područja Prekomurja, iz današnjeg lendavskog i murskosobotskog kraja. Vrlo su rijetka doseljavanja izvan nabrojenih područja koja se od mjesta doseljavanja nalaze tek nekoliko kilometara, a tek pojedinci dolaze iz okolice Ptuja, Radgone, Maribora, Ljubljane, Kopra(!) i Kamnika. Moguće je zaključiti da su se slovensko-hrvatske veze, koje su bile iznimno intenzivne na ovom području, ograničavale na pogranična naselja kao što je to slučaj i u selima uz Kupu u Karlovačkom Pokuplju i selima uz Sutlu u Hrvatskom zagorju.

Župa Sveti Martin na Muri (Pomorje) obuhvaća naselja Sveti Martin na Muri, Brezovec, Bukovje, Čestijanec, Gornji Koncovčak, Gradiščak, Grkaveščak, Hlapičina, Jurovčak, Jurovec, Kapelščak, Lapšina, Marof, Novi dvori, Vrhovljani i Žabnik. Vidljivo je da je najveći broj brakova sklopljen među stanovnicima prekomurskih naselja u današnjoj Sloveniji (posebno s područja Hotize) (Tabela br. 5.), a da je veći broj umrlih podrijetlom s područja naselja Kot, također u Prekomurju (Tabela br. 6.). Dakle, brakovi su sklapani sa žiteljima susjedne obale Mure, a manji broj brakova je sklopljen sa žiteljima naselja u susjednoj Štajerskoj (uglavnom ljutomersko područje).

Tabela 4.

Naselje preminuća u župi Štrigova	Naselje rođenja u Sloveniji izvan župe Štrigova i godina smrti
Kopriva	Stryria (1858.), Jasztrebec (1861.), Žerovinec (1905.), Jastrebci (1906.), Luttenberg (paroc.) (1911.), Trnje (Črenšovec) (1917.), Sveti Križ (1933.)
Strido	Styrus (St. Georgium) (1858.), Radgona (1858.), Styria (1858.), Mala Nedela (1859.), Styria (Firstenfeld) (1859.), Styria (1860.), St. Volfgang (1862.), Cankova 2(1863.). Luttenberg (1895.), Styria (1896.), Styria (1907.), Hotisz (Hungaria) (1909.), Turnišće (1914.), parocchia Luttenberg (1916.), Slovenska Bistrica (1916.), Cankova (1917.), Lipa (Turnišče) (1919.), Petišovci (1924.), Vitan (1925.), Optuj (1925.), Sveti Bolfnik (1934.), Sveti Antun kraj Kopra (1937.), Blenščak (1940.)
Štrigovčak	Cven (1933.)
Gibina	Stirus (1858.), Naššica in Stiria (1858.), Orešje (1894.), Poljana (1919.), Velika Polana (1929.), Dokležovje (1931.), Gornja Bistrica (1932.), Donja Bistrica 2X(1935.), Bogojina (1939.)
Globoka	Styria (1858.). Luttenberg 2 (1858.), Cven (1858.), St. Volfgang in Stiria (1861.), Pristava (1862.), Styria (1863.), Cven (1863.), Pola in Styria (1863.), St. Nicolaus (1863.), Styria (1895.), Gomilla (1896.), Pristava (Luttenberg) (1896.), Brezja Ves (?) (Luttenberg) (1900.), Cven (1910.), Radomerje (1912.), Preseka (1913.), Ormuž (1922.), Podgraje (1923.), Slamnjak (1924.), Stročja Ves (1931.), Pristava (1934.), Stročja Ves (1934.), Nunska Graba 2X(1936.), Veržej (1939.)
Globočki Vrh	Novačak (Sveti Bolfnik) (1915.), Preseka (1916.), Hermanci (1917.), Slamjak (1918.), Preseka (1919.), Rinčetova Graba (1920.), Gomila (1921.), Kog (1922.), Plešivica (1924.), Preseka (1929.), Vuzmetinci (1930.), Slamjak (1931.), Radomerje (1933.), Presika (1934.), Nunska Graba (1934.), Preseka (1936.), Nunska Graba (1938.), Gomila (1938.), Veržej (1939.)
Kerpec	Lussenberg (Ljutomer) (1858.), Styria (1895.), Mota (1912.), Hermanci (1920.), Slamnjak (1926.)
Vušivčak	Krapje (Luttenberg) (1858.), Styria (1862.), Styria (1863.), Sv. Wolfgang (1895.), Styria (1897.), Hermanci (1921.), Cven (1935.), Ižakovci (1940.)
Lohovec	Styria (Marburg) (1858.), parochia St. Wolfgangi (1894.), Styria (1895.), Konjice (1896.), Bednjaj (Črenšovci) (1939.)
Grabrovnik	Also Lendva (1858.), Velika Nedjelja (1914.), Radenci (1927.), Tešanovci (1928.), Sveti Miklavž (1929.), Gornja Bistrica (1930.), Kaisersberg (Sveti Miklavž) (1930.)
Veščica	Cven (1859.), Rački mons (1860.), Styria (1903.), Pristava (Luttenberg) (1917.), Štajer (1918.), Gornja Bistrica 2X (1918.), Cven (1919.), Rinčetova Graba (1921.), Pristava (1929.), Srednja Bistrica (1929.), Petišovci (1934.), Stročja Vas (1936.)
Veščički Breg	Donja Lendava (1923.), Ilovci (1936.), Gomila (1939.)
Rackaniza (Razkrižje)	St. Crux in Styria (1859.), St. Volfgangus in Styria (1859.), Kamnjak (Kamnik) in Carniola (1862.), Cven (1900.), Cven (1903.), Ljubljana (1918.), Cven (1923.), Belatinci (1926.), Srednja Bistrica (1927.), Maribor (1931.). Cven (1932.), Trnje (1934.), Bogojina (1938.), Črenšovci (1940.)

Naselje preminuća u župi Štrigova	Naselje rođenja u Sloveniji izvan župe Štrigova i godina smrti
Minor Slatnjak (Kiš Slatnjak)	St. Nicolao ex Styria 2 (1859.), Styria (1863.), Gornja Lendava (1915.), Filovci (1917.), Preseka (1919.), Filovci (1923.), Kog (1923.)
Ternovčak	Stiria (1859.), Stiria (1860.), Orehovec (1915.), Vržej 2X(1919.), Mala Nedjelja (1921.), Veržej (1933.), Maribor (1938.)
Stanetinec	Stiria (1859.), St. Volfgangus (1860.), St. Volfgangus (1861.), Styria 2 (1863.), Jastrebce (paroc. St. Wolfgangi) (1895.), Kog (1895.), Gomila (1917.), Jastrebce (1921.), Jastrebci (1923.), Sveti Bolfnik (1924.), Kog (1924.), Lachenfeld (1924.), Vodranci (1924.), Kog (1929.), Kog (1930.), Vitan (1931.). Kog (1932.), Središče ob Dravi (1932.), Jastrebci (1935.), Jastrebci (1937.), Pristava (1939.)
Kerče	Kosnjak (1860.), Stiria (1862.), Preseka (1863.), Jastrebce (1895.), Vodranci (1914.), Vitan (1920.), Podgraje (Ljutomer) (1923.), Lačja Ves (1930.), Adrijanci (1934.), Preseka (1938.)
Šprinc	Preseka in parocchia Luttenberg (1861.), Hroševar (1862.), Styria (1863.), Vučja Ves (1911.), Tropovci (1919.), Radomerščak (1921.), Sveti Petar pri Radgoni (1922.), Trnje (1932.), Kog (1933.), Filovci (1933.), Črenšovci (1934.), Hermanci (1934.), Sveti Križ (Ljutomer) (1935.), Stročja Vas (1936.)
Leskovčec	Stiria (1861.), Styria (1913.), Mursko Polje (Sveti Križ) (1918.), Sveti Miklavž (1920.), Hermanci (1920.), Stročja Vas (Ljutomer) (1921.), Kog (1930.), Slamnjak (1930.), Sveti Bolfnik (1935.), Črenšovci (1937.)
Jalšovec	Stiria (1862.), Styria (1863.), Sveti Križ (1915.), Ščavnica (1917.), Borovec (par. Veržej) (1919.), Sveti Juraj na Ščavnici (1919.), Sveti Miklavž (1921.), Cven (1928.), Kog (1931.)
Verbovica	St. Volfgang (1862.), Luttenberg (1895.), Cankova (1922.)
Ciganščak	St. Crux in Stiria (1862.), Kog (1896.), Kuti (Kot) (Lendava) (1914.), Godeninci (1917.), Sveti Juraj (1917.), Kog (1920.), Gomila (1925.), Sveti Bolfnik (1938.)
Kozlovčak	Styria (1863.), Styria (1895.), Kog (1902.), Gomila (1912.)
Martinuševec	Paroc. St. Crux (1905.)
Seličak	Belatinci (1910.), Gomila (1932.), Ljutomer (1935.), Rogaška Slatina (1939.)
Šantavec	Donja Bistrica (1914.)
Šafarsko	Polana (1915.), Slovenska Bistrica (1917.), Brebrovnik (1920.), Srednja Bistrica (Prekmurje) (1921.), Velika Kapela (1923.), Pristava (1932.), Radomerščak (1933.), Mota (1936.), Hotiza (1939.), Ljutomer (1940.)
Pernjak	Vuzmetinci (1918.), Gomile (1918.), Kamenščak (Ljutomer) (1922.), Bučečovci (Sveti Križ) (1937.), Lačaves (1938.)
Raskrižka Graba	Slovenska Bistrica (1919.), Trnje (1920.), Donja Bistrica (1922.), Pristava (1923.), Srednja Bistrica (1938.), Črenšovci (1940.)
Raskrižki Breg	Ljutomer (1939.)
Orehovčak	Vodranci (1919.)
Robadi	Stročja Ves (1924.), Trnje (1926.), Noršinci (1926.), Kog (1926.), Preseka (1926.), Slanjak (1926.), Sveti Miklavž (1927.), Mala Nedjelja (1927.), Ormož (1927.), Stročja Ves (1927.), Nunska Graba (1927.), Sveti Križ (1928.), Kog (1928.), Gomile (Sveti Bolfnik) (1928.), Rinčetova Graba (1928.), Preseka (1928.), Kamenjščak (1929.), Gomila (1929.), Črenšovci (1929.), Sveti Bolfnik (1929.), Hermanci (1931.), Sveti Križ (1931.), Stročja Vas (1932.), Preseka (1932.), Stročja Vas (1936.), Kulovec (Ljutomer) (1937.), Pristava (1942.), St. Nicolaus in Styria (1942.)
Sveti Urban	Kog 3X (1925.), Sveti Miklavž (1925.), Polana (1926.), Kog (1927.), Vuzmetinec (1927.), Sveti Križ (1929.), Turnišče (1930.), Trnje (1931.), Brebrovnik (1931.), Črenšovec (1935.), Gornja Bistrica (1936.), Murska Sobota (1936.), Tropovec (1938.), Gornja Bistrica (1939.)
Banfi	Krapje (1926.), Hermanci (1932.), Murski Breg (1935.), Črenšovci (1935.), Preseka (1939.), Mota (Maudorf) (1942.)
Željezna Gora	Veržej (1930.), Sveti Urban kod Ptuja (1933.)
Goričica	Hardek (Ormož) (1935.), Kog (1939.)
Gradiščak (Varhegy)	Hotiza (1941.)
Ukupno	322

Izvor: HDA, Matične knjige umrlih Štrigova 1858.-1863. i 1894.-1911., 1911.-1925., 1925.-1946.

Tabela 5.

Naselje stanovanja u župi Sveti Martin na Muri	Naselje podrijetla u Sloveniji i godina vjenčanja
Marof	Hotiza (1920.), Hotiza (1921.)
Brezovec	Bratonci (1923.)
Lapšina	Celje (1928.),
Jurovčak	Murčak (1894.), Kapca (1900.), Ormuš (1904.), Hotiza (1930.)
Jurovec	Hrnjice (St. Janž na Dolenjskem) (1940.)
Žabnik	St Rokus (1887.), Steier (1887.), Hotiza (1892.), Kozlavec (1892.), Hotiza (1909.), Hotiza (1919.), Vidonci (Donja Lendava) (1942.)
Kapelšćak	Wolfgang 2X (1858.), Bogoina (1858.), Hotiza (1943.)
Sveti Martin na Muri	Kovačić (1858.), Luttenberg 2X (1862.), Luttenberg (1865.), Mala Nedjelja (1873.), Osilnica (Carniola) (1874.), Hotiza (1875.), Luttenberg (1876.), Stiria 2X(1880.), Stiria (1881.), Stiria (1885.), Stara Cesta (Luttenberg) (1893.), Murski Vrh (1897.), Hotiza (1900.), Brezovica (Turnišče) (1920.), Hotiza (1943.), Gornji Lakoš (1944.)
Hlapičina	Presika (1858.), Lakoš (1890.), Bakovci (1930.), Donji Lakoš (1945.)
Cestijanec	Gambitz (1863.)
Gerkavec	Moravci (1870.)
Gradiščak	Kot (1885.)
Koncovčak	Veržej (1890.)
Ukupno	46

Izvor: HDA, Matična knjiga vjenčanih Sveti Martin na Muri 1858.-1926., 1927.-1948.

Tabela 6.

Naselje smrti u župi Sveti Martin na Muri	Naselje rođenja u Sloveniji i godina smrti
Marof	Styria (1865.), Felso Bistricza (1875.), Hotiza (1922.), Mala Polana (1928.)
Gradišćak	Styria (1872.), Kot (1874.), Mala Nedela (1878.), Petovium (1879.), Kot (1882.), Hotiza (1889.), Hotiza (1923.), Sveti Juraj (1924.), Lendavske gorice (1935.)
Sveti Martin na Muri	Styria 2X(1865.), Bistrica (1865.), Styria (1867.), Styria (1876.), Hotiza (1877.), Steier (1879.), Iljašovci (1880.), Hotiza (1883.), Mekotnjak (1896.), Mala Nedjelja (1922.), Podgrađe (Luttenberg) (1924.), Črenšovci (1944.), Velika Polana (1945.)
Novi Dvori	Oberštajer (1924.)
Kapelšćak	Also Lendva (1885.), Donja Lendava (1925.), Gerlinci (1940.)
Žabnik	Styria (1886.), Grede (župa Lendava) (1929.)
Gornji Koncovčak	St. Peter (Styria) (1870.), Painach (Kohlberg), kotar Maribor (1931.)
Jurovčak	Iljašovci (1881.), Kot (1885.), Polana (1897.), Graber (1935.)
Vrhovljan	Sveti Križ (1872.), Poljana (1936.), Kot (1940.)
Hlapčina	St. Georgen (1865.), Preseka (1866.), St. Križ (Styria) (1868.), Styria (1872.), Donji Lakoš (1938.), Kot (1945.), Kot (1946.)
Gerkovec (Gerkovčak)	Labacum (Ljubljana) (1858.), Styria (1874.), Vučja Ves (1886.)
Brezovec	Styria (1864.), Szt. Farkas (1868.), Styria (1884.)
Jurovec	Styria (1866.), Styria (1877.)
Ujudvar (?)	Kovačovec (Felso Lendva) (2X) (1870.), Lendva (1875.), Kozma (1879.), Fridau (Styria) (1883.)
Donji Koncovčak	Styria (1886.)
Margithegy	Gorlava (1889.), Kapcza (1896.), Druskovecz (Styria) (1897.)
Ukupno	66

Izvor: HDA, Matična knjiga umrlih Sveti Martin na Muri 1858.-1897., 1919.-1946.

Župa Selnica nalazi se na području sjevernog dijela Međimurja. Obuhvaćala je naselja Selnicu, Mursko Središće, Gornji Zebanec, Šturkovec, Donji Koncovčak, Zaveščak, Bukovec, Prapročan, Merhatovec, Plešivica, Donji Zebanec i Zebanec Selo. Naselje Mursko Središče od 1946. godine ima samostalnu župu unutar koje se nalazi i naselje Sitnice. Najveće naselje župe bilo je Mursko Središće (dok se nije osamostalilo kao zasebna župa). Doseljeno stanovništo iz slovenskih krajeva je uglavnom dolazilo s prostora Prekomurja i Lendave, te njene okolice. Mali je broj pojedinaca koji su iz Štajerske. To je bilo i za očekivati, kao što je vidljivo iz tabela br. 7. i br. 8., jer je župa graničila samo s Prekmurjem. Podaci su prikazani u tablici br. 7 i br. 8.

Tabela 7.

Naselje stanovanja u župi Selnica	Naselje podrijetla u Sloveniji i godina vjenčanja
Zaviščak	Ormuž (1871.), Turnišče (1936.), Čentiba (1936.)
Bukovec	Kočberg (?) (1874.)
Selinščak	Brebrovnik (1884.), Velika Polana (Turnišče) (1930.), Velika Polana 2X(1935.), Lendavske gorice (1939.), Gornji Lakoš (1940.), Trnje (1941.)
Mursko Središće (Muraszendahely)	Radomerščak (1894.), Čentiba (1899.), Lendvaujfalu (1915.), Donja Bistrica (1919.), Kapca (1919.), Čentiba (1922.), Lendva (1922.), Belatinci (1922.), Trimlin (Lendava) (1924.), Radmožanci (Dobrovnik) (1925.), Trnje (1927.); Št. Lenart (Trbovlje) (1928.), Capodistria (1928.), Brezje (Rajhenburg) (1928.), Pekel (Poljčane) (1928.), Radeče (1929.), Loke (Trbovlje) (1929.), Župeča Ves (Št. Lovrenc na Dravskem polju) (1930.), Sestreže (Majšperg) (1930.), Babinci (1932.), Udmat (Ljubljana) (1935.), Streljovci (Bogojina) (1936.), Trgovišče (Velika Nedjelja) (1938.), Črenšovci 2X (1939.), Donja Lendava (1940.), Tešnovci (1940.), Petešovci (1941.), Vrhnika (1941.), Maribor (1941.)
Prapročan	Jastrebci (1900.)
Štrukovec	Godomerci (Luttenberg) (1900.), Kapca (1941.)
Zebanec	Nova Vas (Radkagora) (1928.), Jastrebci (1929.), Gornja Lendava (1937.), Donja Lendava (1938.), Salamenci (Puconci) (1941.)
Merhatovec	Dobrovnik (1936.)
Crna Mlaka	Brezovica (Turnišče) (1937.)
Kuncovčak	Sveti Križ (Ljutomer) 2X (1939.), Hotiza (1939.)
Ukupno	54

Izvor: HDA, Matična knjiga vjenčanih Selnica 1858.-1914., 1915.-1929., 1931.-1946.

Tabela 8.

Mjesto smrti u župi Selnica	Mjesto rođenja u Sloveniji i godina smrti
Zebanec	Srednja Bistrica (1922.), Sveta Helena (1925.), Černa (Prevalje) (1933.), Sveti Juraj (Ščavnioca) (1939.), Marija Snežna (1940.), Hotiza (1941.)
Mursko Središće	Donja Lendava (1924.), Donja Lendava (1929.), Petišovci (1929.), Čača Vas (Kostrenica, Maribor) (1929.), Sesterže (Majšperg) (1930.), Černamel (Dobrani, selo) (1930.), Kog (1933.), Lipa (Odranci) (1935.), Ljubljana (1936.), Lakoš (1938.), Bratonci (Belatinci) (1938.), Murščak (1939.), Župeča Ves (Sveti Lovrenc na Dravskem polju) (1940.), Gmajna Raka pri Krškem (1941.), Mala Polana (1944.), Beltinci (1944.)
Kucovćak	Petišovci (1924.), Žiški (1933.)
Štrukovec	Turnišče (1926.), Lakoš (Donja Lendava) (1928.)
Selinščak	Kapca (1928.), Lakoš (1929.), Bogojina (1935.)
Merhatovec	Dobrovnik (1929.)
Bukovec	Sveti Juraj (1930.), Gaberje (Donja Lendava) (1945.)
Prapročan	Sveti Juraj (1933.), Polenščak (1937.)
Zaveščak	Hotiza (1941.)
Selnica	Velika Polana (1942.), Vinšičak (Ptuj) (1948.)
Ukupno	37

Izvor: HDA, Matične knjige umrlih Selnica 1922.-1940., 1941.-1946., 1946.-1952.

Župa Mursko Središće obuhvaća naselja Mursko Središće i Sitnice. Župa je postojala do 1660. kada je pripojena župi Selnica, a status župe joj je vraćen 15. kolovoza 1946. godine. Upravo stoga, jer je relativno kratki vremenski period, je vjerojatno i broj osoba, koje su zabilježene manji nego u odnosu na druge ovdje prikazane župe (tabela br. 9. i tabela br. 10.). Vidljivo je da su brakovi koji su sklopljeni u župi Mursko Središće, ako se radilo o pojedincima koji su se doselili sa slovenskog prostora, u prve dvije godine postojanja župe sklopljeni mahom sa stanovnicima Prekmurja.

Tabela 9.

Mjesto stanovanja u župi Mursko Središće	Mjesto podrijetlo u Sloveniji i godina vjenčanja
Mursko Središće	Čentiba (1946.), Murska Sobota (1946.), Donja Lendava (1947.)
Peklenica	Petišovci (1946.)
Ukupno	4

Izvor: HDA, Matična knjiga vjenčanih Mursko Središče, 1946.-1949.

Tabela 10.

Mjesto smrti u župi Mursko Središće	Mjesto rođenja u Sloveniji
Mursko Središće	Tešanovci (1948.)
Ukupno	1

Izvor: HDA, Matična knjiga umrlih Mursko Središče, 1946.-1949.

Župa Vratišinec smještena je u sjeveroistočnom dijelu promatranog prostora. Obuhvaća naselja Vratišinec, Habaj, Gornji Kraljevec, Krištanovec, Križovec, Markovčinu, Peklenicu i Žiškovec. Jedan dio naselja nalazi se uz samu rijeku Muru, pa je vjerojatno i to utjecalo na veći broj pojedinaca koji su zabilježeni u matičnim knjigama da su porijeklom iz slovenskih krajeva. Uglavnom se radi o osobama s prostora Prekomurja, odnosno Lendave. Zabilježeno je i doseljavanje s prostora Štajerske, a vrlo je mali broj onih iz udaljenih krajeva Slovenije (tabela br. 11. i tabela br. 12.)

Tabela 11.

Naselja stanovanja u župi Vratišinec	Naselja rođenja u Sloveniji i godina sklapanja braka
Peklenica	Kolenberg (Luttenberg) (1859.), St. Thomas in Stiria (M. Dominica) (1861.), Keršbach (Črešnjevec) (Stiria) (1861.), Račine (Stiria) (1864.), Untervald ((1864.), Salzburg (s. Leonard), Stiria (1868.), Izuanczenberg (parohia Negau) (1868.), St. Thomas (Styria) (Peklenica) (1873.), Also Lendva (1876.), Brstje (Ptuj) (1919.), Sveti Rok nad Ljubljanom (1922.), Župelevec, Kapele (Brežice) (1927.), Ižakovci 2X (1928.), Gustanj (Ravne na Koroškem) (1929.), Ižakovci (1933.)
Vratišinec	Gibina (1860.), Superior Lakoš (1861.), Hotiza (Also Lendva) (1863.), Ankenstein in Stiria (paroc. S. Barbara) (1866.), Hotiza (1870.), Kapca (1910.), župa Svetinje (1923.), Beltinci (1934.)
Žiškovec	Huber (parochia S. Thomas, Stiria) (1863.)
Kraljevec	Scherovinec (Stiria) (1866.), Eisenthuer (Stiria) (1866.), Moravci (1874.), Osilnica (Carinthia) (1881.), Pinca (1908.), Neudorf (Pettau) (1908.), župa Lendava (1921.)
Križovec	St. Urban (Stiria) (1875.), St. Crux in Stiria (1885.), Sv. Križ (1888.), Also Lendava (1919.), Petišovci (1926.), Dolina pri Lendavi (1931.)
Štrukovec	Luttenberg (1884.)
Krištanovec	Stiria (1902.)
Ukupno	40

Izvor: HDA, Matična knjiga vjenčanih Vratišinec 1858.-1919., 1919.-1946.

Tabela 12.

Naselje preminuća u župi Vratišinec	Naselje rođenja u Sloveniji i godina smrti
Kraljevec	Sveta Magdalena (Maribor) (1921.)
Vratišinec	Kapca (1921.), Gornja Lendava (1930.)
Križovec	Župa Lendava (1922.), Črenžovec (1925.), Bogojina (1934.), Graberje (Lendava) (1937.), Višnja Gora (1943.)
Žiškovec	Straža Ves (1923.), Čentiba (1940.)
Peklenica	Donja Lendava (1931.), Bestja kraj Ptuja (1939.)
Ukupno	12

Izvor: HDA, Matična knjiga umrlih Vratišinec 1919.-1946.

Upravo su ovdje izneseni podaci primjer kako je suživot promatranog prostora bilo intenzivan i kako je ulazio u različite pore svakodnevnog života. Tome svjedoče i procesi koji su se na promatranom području počeli razvijati nakon uspostave granice 1991. godine.

4. A ŠTO GOVORE LJUDI…?

Pri proučavanju života uz slovensko-hrvatsku granicu postoje određene zakonitosti koje su važne da bi se ovdje analizirana tematika mogla sagledati. Granica je utjecala na odnose na lokalnoj razini te su zamijećeni različiti negativni učinci[17], a o kojima su progovorili i kazivači čije intervjue smo ovdje analizirali. Osnovna prekogranična komunikacija[18] postala je teža ulaskom Slovenije u schengenski prostor krajem 2007.[19] Vidljivo je da kazivači realistično i objektivno shvaćaju i sagledavaju situaciju u kojoj su se našli nakon 1991. godine te jasno razlikuju i uočavaju procese koji su izmijenili njihov način života. Kada se analiziraju podaci dobiveni iz intervjua onda je moguće informacije grupirati u određene tematske jedinice, što je ovdje i bilo učinjeno: rodbinske veze, sajmovi i zabave, gospodarske i poslovne veze, obrazovanje.

Rodbinske veze su jedna od najvažnijih veza kada se radi o suživotu u pograničnom prostoru, a to je karakteristično za cijeli pogranični slovensko-hrvatski prostor.[20] Naime, bez granice, u današnjem smislu riječi, prekogranična mjesta promatranog geografskog prostora bila su mjesta gdje su živjele potencijalne udavače, odnosno ženici, a radi suživota već na prije spomenutim područjima bilo je najnormalnije da se mladi upoznaju i vjenčaju.[21] O tome progovaraju i kazivači. Tako je kazivač br. 4. iz općine Nedelišće naglasio da su posljednji brakovi u kojima su bili mladi s jedne i druge strane uglavnom zasnovali 1900. godine, a kazivač br. 5 je spomenuo da je u mjestu Trnovcu i Središću bilo oko desetak takvih brakova. Kazivač br. 7., koji je odrastao u selu Čentiba u mađarskoj obitelji, također spominje brakove koji su se sklapali gdje su mlada ili mladoženja bile s današnje druge strane granice. Ističe: »Mađarski jezik mi je bio materinji, a s pet godina sam naučila slovenski jezik. Slovenski sam naučila u vrtiću u Lendavi. Družili smo se putem folklora s Međimurcima i u Lendavi i u Čakovcu. Po svim selima je bilo međunacionalnih brakova. Svi od Pince do Lendave su imali zemlje u Međimurju. Međimurci su bili domaći u Prekmurju, a Prekmurci domaći u Međimurju, sve je bila Jugoslavija. Supruga sam upoznala u Mariboru, ali je ljubav nastala kada sam stigla u Pedagošku školu u Čakovec.«

[17] KLEMENČIČ, Slovensko hrvaška obmejna regija, 9-12.

[18] Isto.

[19] RIMAN, ŠKILJAN, Rijeka i planina, granica i ljudi.

[20] ČAPO, Jasna, Hrvatsko-slovenski brakovi uz rijeku Sutlu, *Zgodovinske vzporednice slovenske in hrvaške etnologije*, Ljubljana 1988, 114-135.

[21] RIMAN, ŠKILJAN, Rijeka i planina, granica i ljudi.

U tom upoznavanju, ali i svakodnevnom životu su izuzetnu važnu ulogu imali **sajmovi i zabave**, kao i **proštenja**, a važnu ulogu su imala i kulturna društva i druga dobrovoljna društva. Orijentirani jedni na druge u prostoru gdje nije bilo izražena granica te gdje je prostor gibanja bio lakši nego npr. do drugih hrvatskih ili slovenskih gradova, mladi, ali i stariji su se često družili i to tražeći različite prigode. Kazivač br. 1 se prisjeća: »Najviše smo se upoznavali na gasilskim zabavama, na nogometnim druženjima. Na našim slovenskim zabavama uvijek je svirala štrigovska muzika, a svirači su znali sve slovenske pjesme.« Kazivač br. 4. iz Macinca se prisjeća da se u vrijeme socijalizma »…mnogo više odlazilo u Sloveniju nego što je to sada slučaj. Odlazili smo na zabave na fašnik u Središče ob Dravi. Tamo su se sve zabave odvijale u društvenom domu. Običaj je bio da se odlazilo vlakom koji je između Macinca i Središča vozio nekoliko puta dnevno. Ondje su cure upoznavale dečke.« Prema riječima Kazivača br. 6. iz Trnovca »u Dravsko Središče se odlazilo u kino«, a to potvrđuje i Kazivač br. 5., te napominje da su »dečki prek' išli na zabave. Naši su se ljudi ženili tam'.«

Prema Kazivaču br. 2., »Susreti su najčešće bili na vatrogasnim zabavama, ali i na sportskim događanjima. Redovito je bilo Prekmuraca koji bi igrali u nogometnom klubu u Svetom Martinu. I kulturno-umjetnička društva su oduvijek bila vezana jedna na druga. Običaji i pjesme jednih i drugih su bili slični.«

Kazivač br. 9. iz Miklavca pa se prisjeća da su najčešća druženja Hrvata i Slovenaca bila »u kinu Rudar u Murskom Središću i u pekari«. »Druženja je bilo i na kupanju u bušotini u Petišovcima i u ribolovu na Muri. Vatrogasna društva u Murskom Središću i Spodnjoj Kungoti kod Ljutomera su bratska društva, a na doček Nove Godine u Mursko Središće dolazi mnogo Slovenaca i Mađara. Na veselice i u disko klubove u Domašinec i Vratišinec dolaze i Mađari i Slovenci«, a djeca kazivača uglavnom su studirala i rade u Sloveniji.

Prema kazivaču br. 2. u Štrigovi su se do 2000. pjevale i hrvatske i slovenske vjerske pjesme na misi u lokalnoj župnoj crkvi. »Specifičnost Štrigove je bilo višeglasno pjevanje u crkvi koje je bilo slično i u Sloveniji.« Ta je praksa prekinuta sa dolaskom novog svećenika. Osim tog crkvenog običaja, potrebno je spomenuti i odlazak na hodočašća stanovnika pograničnih naselja: Sveti Urban i Robadje na Antunovo, na Urbanovo te na Rokovo, odnosno u Štrigovu na Svetog Jožefa, Svetu Magdalenu i Barbarje. U Sloveniju se odlazilo u Kog na Antunovo. Stanovništvo slovenskih krajeva su u Macinec dolazili »na proščenje u srpnju na Blaženu Djevicu Mariju«, a znali su često dolaziti i u gostionicu Oreški. Bilo ih je najviše iz Središča, ali i iz Ormoža, pa čak i iz Ptuja.

Izrazito je važno bilo **gospodarsko sudjelovanje** i povezivanja, koje se razvijalo prije 1991. godine, a nakon osamostaljenja dolazi i do pada tih veza. Prije svega se radio o dvovlasništvu kao i o zaposlenju, problemima na koje su često upozoravali i slovenski i hrvatski istraživači.[22] Zemljišni posjedi Slovenaca s hrvatske strane i Hrvata sa slovenske strane granice bili su vrlo uobičajeni. U socijalizmu su Hrvati posjedovali 'dedovčinu' na slovenskom teritoriju i odlazili su redovito obrađivati zemlju. Koliko je taj dio Međimurja još početkom osamdesetih godina prošloga stoljeća bio zapušten govori priča kazivača br. 3. koja je došla u Sveti Urban 1981. godine. Ona se prisjeća kako je Međimurje, u odnosu na Ptuj odakle je došla, bilo slabo razvijeno. »Znate, ovdje je bilo puno makadama, sve je bilo zapuščeno, još se vozilo sve kravami, a u goricama se delalo motikama. Oko kuće je bila sama šuma, a vodu smo vadili iz bunara. Ipak, bilo je veselo i svi smo se lepo družili.«

Kazivač br. 1. rođena je u pograničnom selu te se prisjeća: »Sve je bilo mešovito, hodili smo u Štrigovu na proščenje, a u Žabnik smo odlazili na kupanje na Muru. Današnja Općina Štrigova imala je skoro sve zaposlene u Sloveniji. Hrvati su delali v Ljutomeru i Ormožu u brojnim firmama te na željeznici.« O tome, da je mnogo ljudi, kao i u drugim pograničnim krajevima duž hrvatsko-slovenske granice tražilo i imalo zaposlenje u susjednim selima, govori i kazivač br. 2. te kazuje kako je: »čitav štrigovski kraj bio zaposlen u slovenskim firmama u Ljutomeru. Ljutomer je bio vrlo industrijaliziran. Mnogo je više ljudi iz Štrigove odlazilo na posao u Ljutomer nego u Čakovec. U to se vrijeme težilo da granice između republika budu neprimjetne, pa se poticalo da Hrvati odlaze na posao u Sloveniju i obrnuto.«

[22] KLEMENČIČ, Slovensko hrvaška obmejna regija.

Nekada brojni zaposleni u slovenskim firmama u susjednoj Štajerskoj dobili su otkaze ili su firme propale, a gusto naseljeno područje Štrigove opustjelo je zbog odlaska stanovništva u Austriju i Njemačku. Prema kazivanju kazivača br. 1. danas su veze između Hrvata i Slovenaca manje čvrste »jer nema ljudi«.

Čini se da je više Hrvata posjedovalo zemlju na području Slovenije nego li je to bio obrnut slučaj. Kazivač br. 5. iz Nedelišća koji živi u Trnovcu kazuje su »svi iz Trnovca imali posjede prek' u Sloveniji. Ljudi su se mnogo bolje poznavali jer su zajedno radili na polju i sve su delali ručke. Osim toga, mi smo svoje proizvode uvijek prodavali prek' u Sloveniji jer smo dobivali više novaca.« Formiranje dvaju zasebnih država, Hrvatske i Slovenije, odnosi između Hrvata i Slovenaca su zahladili. Kazivač br. 5. se prisjeća da su oduvijek u zadruzi u Središču Međimurci iz Trnovca kupovali piliće. »Jednom prilikom je trgovac iz Zadruge rekao: 'Nema piščancev dost. Slovenci naprej, a Hrvati vi boste dobili ak bo dost.'« Za kazivača je to bio znak da su Hrvati postali građani drugog reda u Sloveniji. Nakon formiranja granice Slovenci su omogućili prijelaz samo na službenom prijelazu, a nisu dozvoljavali prijelaz preko granice traktorima jer je to stvaralo gužve. »Do svojih smo posjeda morali ići po lošem poljskom putu. Za prijelaz preko granice morali smo imati zelenu kartu, a ako smo pelali svoje proizvode natrag u Hrvatsku morali smo to prijaviti na granici. Zato smo svoje zemlje prodali jer je bilo prekomplicirano. Za novac koji smo dobili kupili smo zemlje u Hrvatskoj i dobili veću kvadraturu.«

Kazivač br. 6. izjavljuje kako su nakon uspostavljanja granice »preko graničnog prijelaza mogli prevesti samo dvije litre vina bez carinjenja. Jedino je na dan berbe bilo dozvoljeno prepelati grožđe prek' granice.« Međutim, neki su znali imati i po 3000 litara vina, pa je tu nastajao problem. Slično je i u drugim pograničnim krajevima gdje su se vlasnici vinograda žalili, da se u vlastitom domu u Hrvatskoj ne mogu niti pošteno napiti, jer se nisu smjeli prevesti svo vino u Hrvatsku, koje im je tada čak i propadalo.

Poljoprivrednici promatranog prostora su bili usko vezani za Sloveniju jer su svoje proizvode odvozili u Uljaru u Središče. Na sajmove se odlazilo u Radgonu krajem kolovoza, a Slovenci su dolazili na sajmove u Čakovec. Kazivač br. 5. kazuje kako je bilo onih koji su radili u Ormožu i Mariboru te da se radilo o »dnevnim migrantima koji su iz Trnovca odlazili na posao u šećeranu u Ormožu ili u firme u Mariboru i Ptuju.« Neki su radili i u Središču ob Dravi u Drogi Portorož. Kazivač br. 4. se prisjeća da ih je mnogo radilo u Kidričevu te da su na radno mjesto odlazili vlakovima. Kazivač 9. pak navodi kako su Slovenci iz sela Petišovci bili su zaposleni u rudniku, a više je Međimuraca radilo na Nafti u Lendavi.«

Osobno iskustvo imaju i kazivač 8. iz Gradiščaka te kazivač 9. iz Miklavca. Oba su bila zaposlena u Sloveniji. Kazivač 8. je isprva radio u rudniku u Murskom Središću, a tek se kasnije zaposlio (1970.g.) u Nafti u Lendavi. »Do 1991. godine nikada se nisam osjećao strancem.« Nakon uspostavljanja dvaju država pojedinci su imali problema s državljanstvom. Kazivač 9. se prisjeća da je nakon 1991. godine došlo do promjena u odnosu prema Hrvatima koji su bili zaposleni u Sloveniji. Bilo mu je vrlo teško emocionalno podnijeti odlazak iz firme u kojoj je bio zaposlen. »Bio sam vjeran toj firmi gdje sam radio, a odjednom sam postao broj. Morali smo potpisati ugovore na određeno vrijeme jer je Slovenija počela štititi svoje radnike. Još sam neko vrijeme radio, a onda sam završio na burzi.«

Hrvati i Slovenci u Štrigovi i selima uz granicu i preko nje sporazumijevaju se na **lokalnom idiomu**. Prema pisanju Vitomira Belaja čini se da starije osobe u selima Banfi i Robadje govore jednako kao i starije osobe u Raskrižju, odnosno govore starom međimurskom kajkavštinom.[23] To su potvrdila i novija jezična istraživanja, gdje slovenski dijalektolozi tvrde, da govori na obje strane granice pokazuju veliku sličnost, te da međimurski govori pokazuju određene značajke prleškog govor, ali i obrnuto.[24] Slično su zaključili i Lončarić i Celinić, gdje je navedeno da je lingvistička geografija utvrdila da su prekmurski slovenski govori i međimurski kajkavski govori dva idioma jednog jezika koje dijeli državna i nacionalna granica.[25] Upravo stoga, kazivači samo potvrđuju činjenice koje su zaključili dijalek-

[23] BELAJ, Vitomir, Etnološka istraživanja Slovenaca u Hrvatskoj, *Slovenci v Hrvaški*, Ljubljana 1995.

[24] JAKOP, Tjaša, Prleško-međimurski jezikovni stik, *Hrvatski dijalektološki zbornik* 21 (2017), 147-161.

[25] LONČARIĆ, Mijo i CELINIĆ, Anita, Susret slovenskih prekmurskih i hrvatskih međimurskih govora, *Slavistič-*

tolozi. Kazivač br. 3. je rekla kako nije bilo potrebno da nauči hrvatski književni jezik. »Od kada sam došla do danas nisam naučila hrvatski, pa onda znate koliko nam jezik sličan.«

Kazivači br. 4. i br. 5 potvrđuju to, naglašavajući kako »Razmeli smo se, ali ja nisam govorila slovenski«, odnosno, da se domaći i Slovenci »med sobom dobro razmeju«. Uspoređujući prekmurski dijalekt s međimurskim dijalektom kazivači ističu da tu postoje značajne razlike. »Međutim, uvijek smo se razumjeli.«

U razgovorima su bili i drugi elementi koje su kazivači često spominjali, školstvo, zdravstvo, te i to dodaje bogatstvo tim prekograničnim odnosima koji su se nakon 1991. godine počeli rapidno mijenjati. Prema riječima kazivača br. 2. uspostavljanje granične linije između Hrvatske i Slovenije bilo je veliki šok za Hrvate u pograničnoj zoni. »Granica je u prvo vrijeme izgledala pomalo komično. Odjednom se na mjestu gdje nikada nitko nije ni znao da je granica pojavio policajac na stolici i pregledavao dokumente.« Granica je postala vidljiva odmah nakon 1991., ali je tek postavljanjem žice vidno označena. Prisjeća se i činjenice da su Štajerci nakon uspostave neovisnih Hrvatske i Slovenije smatrali Međimurje slabo razvijenim područjem. Danas, usprkos još uvijek zamjetnim razlikama između Štajerske i Međimurja postaje jasno da je Štajerska (posebno rubni dijelovi uz granicu s Hrvatskom) u neovisnoj Sloveniji stagnirala dok je Međimurje u neovisnoj Hrvatskoj napredovalo.

Prema mišljenju kazivačice br. 4. hrvatsko-slovenski odnosi iz vremena prije osamostaljenja Hrvatske i Slovenije ne mogu se više vratiti. »Danas Slovenke kod nas jedino hodaju na frizuru, dok za sve ostalo mi hodamo tamo.« Vlakovi koji su nekada između Čakovca i Maribora i Ljubljane saobraćali više puta dnevno sada voze svega dva puta te ne staju na malim kolodvorima. Kazivači danas mnogo rjeđe odlaze u Sloveniju. Kazivač br. 6. koji ima kćer u Mariboru već tri godine nije bio kod nje u posjeti. »Znate, uvijek bi me pitali 'Kam greste?'. Ako bih joj što ponio znali su mi reći da to ne smijem prenijeti preko.«

5. ZAKLJUČAK

Pogranični prostor ima svoje posebnosti koje su ovdje prikazane, a do podataka o njima se došlo iz aspekta povijesnih izvora i prikupljenih intervjua kazivača koji su osjetili promjene nakon 1991. godine na promatranom području. Matične knjige, kao i sjećanja kazivača ukazuju na to da je na promatranom području suživot bio bogat i važan, a uvođenje tvrde granice 1991. godine prekinulo je neke procese, koji su bili važni za lakši život na promatranom području. Povezivanje se na ovom prostoru događalo iz razloga, koji su evidentni i na drugim dijelovima slovensko-hrvatske granice: ekonomske veze, obiteljske veze, društvene veze. I dok se iz matičnih knjiga mogu vidjeti obiteljske veze koje su nastajale još u 19. stoljeću, iz razgovora s kazivačima je vidljivo da pri povezivanju i suživotu nije bilo problema i nije bilo važno odakle su dolazili pojedinci. Osjeća se sjeta za zajedništvom koje je nestalo 1991. godine.

Prikupljeni podaci koji ukazuju na trenutačno stanje su važni za bolje razumijevanje današnjeg pograničnog načina života. Ukazuje se na procese koji su nakaradno prekinuti i gdje je od tada do danas napravljena šteta. Najveći problem je visoka politika koja nije svjesna realne situacije na terenu i često se ne shvaća da su s presijecanjem i uspostavom izuzetno tvrde granice (dodatno još pooštreno sa visokom žičanom ogradom) učinjene promjene koje više neće moći uspostaviti toliko blizak suživot na mikrolokacijama koje pronalazimo duž cijele slovensko-hrvatske granice.

na revija 55 (1-2) (2007),, 41-46.

IZVORI

1. HDA, Matična knjiga vjenčanih Mursko Središče, 1946.-1949.
2. HDA Matična knjiga umrlih Mursko Središće 1946.-1949.
3. HDA, Matične knjiga vjenčanih Selnica 1858.-1914., 1915.-1929., 1931.-1946.
4. HDA, Matične knjige umrlih Selnica 1922.-1940., 1941.-1946., 1946.-1952.
5. HDA, Matične knjige umrlih Štrigova 1858.-1863. i 1894.-1911., 1911.-1925., 1925.-1946.
6. HDA, Matična knjiga umrlih Gornji Mihaljevec 1858.-1899., 1900.- 1945.
7. HDA, Matične knjiga vjenčanih Vratišinec 1858.-1919., 1919.-1946., Matična knjiga umrlih Vratišinec 1919.-1946.
8. HDA, Matične knjiga vjenčanih Sveti Martin na Muri 1858.-1926., 1927.-1948., Matična knjiga umrlih Sveti Martin na Muri 1858.-1897., 1919.-1946.
9. HDA, Matična knjiga vjenčanih Macinec 1919.-1937., Matična knjiga umrlih Macinec 1901.-1940., 1941.-1946.
10. https://www.dzs.hr/

LITERATURA

1. BELAJ, Vitomir, Etnološka istraživanja Slovenaca u Hrvatskoj, *Slovenci v Hrvaški*, Ljubljana 1995.
2. BUFON, Milan, MARKELJ, Vesna,: Vpliv vzpostavitve schengenskega režima na prepustnost meje: primer slovensko-hrvaške meje, *Annales* 20 (2) (2010), 481-494.
3. CUPEK-HAMILL, Mirjana, Arhivistika i usmena povijest, *Arhivski vjesnik*, 45 (2002), 219-226.
4. ČAPO, Jasna, Hrvatsko-slovenski brakovi uz rijeku Sutlu, *Zgodovinske vzporednice slovenske in hrvaške etnologije*, Ljubljana 1988, 114-135.
5. DUKOVSKI, Darko, Povijest mentaliteta, metoda oral history i teorija kaosa, *Časopis za suvremenu povijest*, 33 (2001) 1, 155-162 i 199-200.
6. HERŠAK, Emil i ŠIMUNKO, Joža, Međimurje – povijest, identitet i seobe, *Migracijske i etničke teme* 6 (4), (1990), 569-591.
7. HORVAT, Rudolf, *Poviest Međimurja*, Zagreb 1944.
8. HORVAT, Zlatko i TOSKIĆ, Aleksandra, Marginalnost kao znanstveno-istraživačka tema u geografiji - s osvrtom na Međimurje, *Podravina* 16 (32), (2017), 159-171.
9. JAKOP, Tjaša, Prleško-međimurski jezikovni stik, *Hrvatski dijalektološki zbornik* 21 (2017), 147-161.
10. JOSIPOVIČ, Damir, KRŽIŠNIK BUKIĆ, Vera, *Slovensko-hrvaški obmejni prostor: etnične vzporednice med popisi prebivalstva po letu 1991*., Ljubljana 2010.
11. KALŠAN, Vladimir *Međimurska povijest*, Zagreb 2006.
12. KALŠAN, Vladimir, Politička i administrativna pripadnost Međimurja 16.-21. stoljeće, *Ako: časopis za društvena pitanja i kulturu Grada Čakovca*, sv. 6 (2002.), 17-29.
13. KLEMENČIČ, Vladimir, Slovensko hrvaška obmejna regija in njene funkcije v povezovanju med Hrvaško in Slovenijo in v luči Evropske integracije, *Dela* 16, 2001, 7-16.
14. KRŽIŠNIK-BUKIĆ, Vera, *Narodnostna sestava prebivalstva v obmejnom prostoru med Slovenijo in Hrvaško*, Ljubljana 1997.
15. LEČEK, Suzana, 'A mi smo kak su stari rekli': mladi u seljačkim obiteljima Prigorja i Hrvatskog zagorja između dva svjetska rata, *Etnološka tribina*, 29 (1999) 23, 231-246;
16. LEČEK, Suzana, 'Nisu dali gospodaru 'z ruk...': starost u prigorskim i zagorskim selima između dva svjetska rata, *Etnološka tribina*, 30 (2000) 23, 25-47.
17. LEČEK, Suzana, *Seljačka obitelj u sjeverozapadnoj Hrvatskoj*, Zagreb 2003.
18. LEČEK, Suzana, Usmena povijest – povijest ili etnologija? Mogućnosti suradnje povjesničara i etnologa, *Časopis za suvremenu povijest*, 33 (2001) 1, 149-154.
19. LONČARIĆ, Mijo i CELINIĆ, Anita, Susret slovenskih prekmurskih i hrvatskih međimurskih govora, *Slavistična revija* 55 (1-2) (2007),, 41-46.
20. MARKOVIĆ, Mirko, *Međimurje: stanovništvo i naselja*, Zagreb 2003.
21. *Pregled povijesti Međimurja*, Čakovec 2003.
22. RIMAN, Barbara i MARKELJ, Vesna, 'Živ Hrvat, mrtev Slovenec': vpliv meje na prebivalstvo na primeru občine Ilirska Bistrica in Kvarnerja, *Ponovno iscrtavanje granica: transformacije identiteta i redefiniranje kulturnih*

regija u novim političkim okolnostima: 12. hrvatsko-slovenske etnološke paralele = Ponovno izrisovanje meja: transformacije identitete in redefiniranje kulturnih regij v novih političnih okoliščinah: 12. slovensko-hrvaše etnološke vzporednice, Belaj, M. i Čiča, Z. i Matkovič, A. i Porenta, T. i Škrbić Alempijević, N. ur., Zagreb – Ljubljana, 2014, 127-148.

23. RIMAN, Barbara, ŠKILJAN, Filip,: Rijeka i planina, granica i ljudi: studija slučaja života pograničnog stanovništva Donjekupske doline i Žumberačkog gorja, *Historijski zbornik*, 71 (2),(2018), 401-439.
24. ŠKILJAN, Filip, *Slovenci u Varaždinskoj županiji*, Varaždin 2015.

Kazivači

1. Kazivač 1. A. K. N. (Alemka Koseč-Novak, rođ. Gomila pri Kogu, 1964.)
2. Kazivač 2. F. M. (Franjo Makovec, rođ. Železna Gora, 1948.)
3. Kazivač 3. A. N. (Angela Novak, rođ. Pobrežje (Ptuj), 1950.)
4. Kazivač 4. Š. O. (Štefanija Oreški, rođ. Čakovec (Pretetinec), 1956)
5. Kazivač 5. M. P. (Mijo Pintarić, rođ. Nedelišće, 1939.)
6. Kazivač 6. A. K (Antun Kosir, rođ. Trnovec, 1942.)
7. Kazivač 7. G. B. (Gabrijela Barat, rođ. Murska Sobota, 1965.)
8. Kazivač 8. F. B. (Franjo Bogdan, rođ. Gradiščak, 1938.)
9. Kazivač 9. M. N. (Martin Nedjeljko, rođ. Mikavec, 1946.)

SUMMARY

In the text the authors present information about Croatian-Slovene relations in the border area in Međimurje with special emphasis on the area of present-day municipalities of Nedelišće, Štrigova, Sveti Martin na Muri and the area of the Town of Mursko Središće. Based on the life stories of narrators who had family ties with Slovenia, and archive sources (register of deaths and marriages along the Croatian-Slovene border in the Međimurje County) the paper displays an outline of life in the border area before 1991 and after the border line was established. The paper also presents data about nationally mixed marriages, i.e. about the number of Slovenes deceased in the area of Croatian parishes from the middle of the 19th century to the middle of the 20th century, and brings conclusions regarding the intensity of the cross-border relations. The paper puts special emphasis on individual ethnological elements of forming ties, which were the foundation for making conclusions about the common life in the observed area. The authors paid special attention to the past of intensive relations of Croats and Slovenes, as well as to problems that emerged as a result of the established border between Croatia and Slovenia. Family ties, that once used to be very frequent, declined in number after 1991, and knowledge of both languages also became very rare with younger population. It can be concluded that common life in the past was very rich, but the problems after becoming independent emerged in those areas where mutual ties were the most intensive.

ANALIZA POTENCIJALA LOKACIJE ZA IZGRADNJU LOGISTIČKOG CENTRA U SJEVEROZAPADNOJ HRVATSKOJ

ANALYSIS OF LOCATION POTENTIAL FOR CONSTRUCTION OF LOGISTIC CENTRE IN NORTHWEST CROATIA

Saša PETAR
Sveučilište Sjever
Trg Žarka Dolinara 1
Koprivnica
sasa.petar@unin.hr

Dino VALEŠ
Sveučilište Sjever
Trg Žarka Dolinara 1
Koprivnica
dino.vales@gmail.com

Krešimir BUNTAK
Sveučilište Sjever
Trg Žarka Dolinara 1
Koprivnica
kresimir.buntak@unin.hr

Primljeno / Received: 16. 6. 2019.
Prihvaćeno / Accepted: 15. 11. 2019.
Prethodno priopćenje
Preliminary report
UDK / UDC: [656+658.8] (497.5-16)“20”
338.47(497.5-16)

SAŽETAK

Logistički centri predstavljaju jedan od najvažnijih dijelova logističke mreže. Realizacija robnih tokova je nezamisliva bez logističkog centra, bilo da se radi o prostoru na urbanom području, nacionalnom ili globalnom. Odabir optimalne lokacije za smještaj logističkog centra je vrlo kompleksan proces koji treba obuhvatiti veliki broj čimbenika koji mogu utjecati na uspješnost poslovanja. O lokaciji logističkog centra ovisi visina troškova skladištenja i transporta, što ima veliki utjecaj na poslovanje poduzeća. Optimalna lokacija osigurava kvalitetu distribucijskih usluga uz minimalne troškove. U radu se analiziraju čimbenici koji utječu na izbor lokacije za izgradnju logističkog centra te je predložena lokacija u slučaju potrebe gradnje logističkog centra u sjeverozapadnoj Hrvatskoj na temelju tri proizvoljno odabrane i analizirane lokacije. Lokacija je od iznimnog strateškog značaja za kompaniju te profitabilnost budućeg poslovanja uvelike ovisi o izboru lokacije, stoga je usmjereni interes na potencijal koji se krije u sjeverozapadnoj Hrvatskoj za izgradnju logističkog centra.

Ključne riječi: Logistika, logistički centri, lokacija, analiza, sjeverozapadna Hrvatska
Key words: logistics, logistic centres, location, analysis, northwest Croatia

1. UVOD

Prostor je jedan od najvažnijih gospodarskih resursa kojima raspolaže neko nacionalno gospodarstvo. Od pojave čovjeka na zemlji svaka ljudska djelatnost zahtijevala je trodimenzionalni, fizički prostor kao pretpostavku svojeg opstanka, pa je i danas uspješno gospodarenje prostorom jedan od

osnovnih zahtjeva razvoja svake države. Gospodarska aktivnost čovjeka odvija se u prostoru i zahvaljujući prostoru (od sakupljanja plodova i lova do leta u svemir), pa je, ekonomski gledano, trodimenzionalni prostor okvir oduvijek bio pretpostavka gospodarskih aktivnosti čovjeka[1].

Konkurentnost prostora, pa tako i urbanog i regionalnog se stvara. Prirodni i društveni uvjeti regije, uz pogodne porezne uvjete, stvaraju okvir za privlačnost određene regije, no glavni argument konkurentnosti urbanog prostora i povod investitorima da ulože kapital u određenu regiju je prometna povezanost i sposobnost industrije u toj regiji da stalno inovira postojeće proizvode, razvija tržište i tako napreduje.

Vrijednost prostora možemo odrediti s individualnog, odnosno mikroekonomskog stanovišta (interes pojedinca ili tvrtke), pa govorimo o ekonomiji lokacije (smještaja poduzeća u prostoru radi maksimiziranja profita). Razvijena gospodarstva svoj razvoj zahvaljuju brzom razvoju tehnologije. Moderne tehnologije zasnivaju se na novim materijalima, reciklaži iskorištenih i sve pažljivijem trošenju postojećih zaliha sirovina, kao i na lokacijskoj dostupnosti proizvoda[2].

Definirajući prostor kao ograničeni resurs, lokacijska teorija bavi se pitanjima gdje su i zašto locirane određene ekonomske aktivnosti pa se u ovom radu povezuje sa geografskom lokacijom ekonomske aktivnosti izgradnje i rada logističkog centra. Lokacijska teorija počiva na pretpostavci da tvrtke odabiru lokacije kako bi maksimizirale svoj profit.

Objavljivanje prvog sveska Der Isolierte Staat iz 1826. godine autora Johanna Heinricha von Thünena može se smatrati pravim početkom lokacijske teorije[3]. U djelu Der Isolierte Staat von Thünen primjećuje kako zbog različitih transportnih troškova i variranja ekonomske rente za različita dobra, različita će uporaba zemljišta i intenzivnosti rezultirati različitom udaljenošću od tržišta.

Usporedbom mogućnosti opskrbe područja sjeverozapadne Hrvatske može se pretpostaviti da prostor na kojemu živi znatan broj stanovništva Hrvatske, nije adekvatno tehnički opremljen za logističke prohtjeve 21. stoljeća. Cilj i svrha ovog rada je istražiti potencijale za izgradnju logističkog centra na području sjeverozapadne Hrvatske. Uzevši u obzir nužne elemente koji su potrebni da bi se pravilno odredila najpovoljnija lokacija, istraženo je područje gradova Koprivnice, Križevaca i Varaždina, kojima u prihvatljivoj udaljenosti gravitiraju i Bjelovarsko-bilogorska, Virovitičko-podravska, Međimurska te Krapinsko-zagorska županija, kao i Grad Zagreb i Zagrebačka županija, dok je također i važna činjenica da se na maloj udaljenosti nalaze susjedne države, Mađarska, Slovenija i Austrija, što znatno povećava potencijal za ulaganje u izgradnju logističkog centra. Obzirom na navedeno, u ovom radu su analizirani čimbenici koji utječu na izbor lokacije te je predložena lokacija u slučaju potrebe gradnje logističkog centra u sjeverozapadnoj Hrvatskoj na temelju tri proizvoljno odabrane i analizirane lokacije.

2. LOKACIJA LOGISTIČKIH CENTARA

Logistički centri predstavljaju jedan od najvažnijih dijelova logističke mreže. Realizacija robnih tokova je nezamisliva bez logističkih centara, bilo da se radi o prostoru na urbanom ili ruralnom području, nacionalnom ili globalnom[4]. Logistički centar je karika u procesu distribucije robe gdje dolazi do transformacije robnih i transportnih tokova. Logistički centri se razlikuju po makro i mikro lokaciji, organizaciji, tehnologiji, razvijenosti i sl., ali svi imaju zajedničku funkciju – pružanje kompleksne logističke usluge.

Lokacija logističkog centra je mjesto gdje će se smjestiti logistički centar te o njoj ovisi visina troškova skladištenja i transporta, što ima veliki utjecaj na poslovanje poduzeća. Odabir optimalne lokacije

---

1 McKinnon, A., Browne, M., Whiteing, A. and Piecyk, M. (2015.): Green Logistics: Improving the Environmental Sustainability of Logistics (Third Edition Edition), Kogan Page

2 Coimbra, C. (2013.): Kaizen in Logistics and Supply Chains, McGraw-Hill Education

3 Petar, S. (2008.): Komparativni razvoj regija pod utjecajem transfera kapitala, Fakultet prometnih znanosti Sveučilišta u Zagrebu

4 Liu, H. (2014): Warehouse and Distribution Center, Design Media Publishing Ltd

osigurava kvalitetu distribucijskih usluga uz minimalne troškove. Problem izbora lokacije se može sagledavati na makro i mikro razini. Makro razina lokacije analizira potencijalne lokacije za razvoj logističkog centra na razini države, regije ili kontinenta, dok se lokacija na mikro razini analizira na prostoru aglomeracije, grada, industrijske zone i sl[5].

Na izbor lokacije logističkog centra utječu sljedeće karakteristike[6]:

1. Karakteristike zahtjeva logističkih tokova,
2. Karakteristike logističkog centra,
3. Karakteristike lokacije.

Karakteristike zahtjeva logističkih tokova je potrebno sagledavati kroz potencijalne korisnike i tokove koje oni generiraju, karakteristike tehnologija transportnih lanaca te primjene logističke strategije.

Karakteristike logističkog centra poput pripojenosti logističkoj mreži, strukture centra, vlasništva, prostora, tehnologije, financija i sl. imaju značajan utjecaj na izbor lokacije.

Lokacija logističkog centra ovisi o broju korisnika te je značajna razlika ako logistički centar koristi jedan korisnik ili je centar otvorenog tipa za veći broj korisnika.

Na izbor širega područja lokacije logističkog centra utječu sljedeći čimbenici[7]:

- Tržište,
- Vrsta robe,
- Prijevozne mogućnosti,
- Ljudski resursi.

Nakon izbora širega područja lokacije logističkog centra, potrebno je pristupiti izboru užega područja lokacije logističkog centra. Neki od čimbenika koji utječu na izbor užega područja lokacije logističkog centra su[8]:

- Veličina i konfiguracija terena,
- Urbanistički plan područja i planovi razvoja,
- Pristup i razvijenost prometne mreže,
- Cijena zemljišta i trošak izgradnje,
- Blizina servisa za popravak vozila i opreme,
- Dobra volja domicilnog stanovništva za gradnju logističkog centra,
- Lokalna politika.

Kod izbora optimalne lokacije logističkog centra potrebno je uzeti u obzir sve navedene čimbenike te ih detaljno analizirati. Određivanje lokacije logističkog centra, kao mjesta gdje se usluge vrše na optimalan način, ima veliki utjecaj na efikasnost i isplativost logističkih usluga. Planiranje novog logističkog centra nije jednokratni postupak, već dugoročna investicija koja treba zadovoljiti niz različitih kriterija.

3. PREGLED OCJENJIVANJA PARAMETARA ZA ODABIR LOKACIJE

U nastavku su prikazani parametri i kriteriji višekriterijske analize za utvrđivanje lokacije logističkog centra, težinski faktor parametra »Prostorno zemljopisne značajke«, težinski faktor parametra »Gospodarstvo«, težinski faktor »Prometno tehničkog« parametra te pregled završnog vrednovanja kriterija za izbor lokacije logističkog centra.

---

5 Ghiani, G., Laporte, G. and Musmanno, R. (2004.): Introduction to Logistics Systems Planning and Control, Wiley

6 Zečević S. (2006.): Robni terminali i robno-transportni centri, Saobraćajni fakultet, Beograd

7 Šamanović, J. (1999.): Logistički i distribucijski sustavi, Sveučilište u Splitu, Ekonomski fakultet, Split

8 Ibid.

Tablica 1. Težinski faktor parametra Prostorno zemljopisne značajke

I. Prostorno zemljopisne značajke		Težinski faktor				
Parametar	Kriterij	1	2	3	4	5
Robni tokovi	Postojeći robni tokovi u tonama	< 100	101-150	151-200	201-300	> 300
	Potencijalni robni tokovi u regiji obuhvata u tonama	< 100	101-150	151-200	201-300	> 300
	Sezonalnost	Presudna	Velika	Srednja	Mala	Nema
Lokacija	Udaljenost od industrijske zone u km	> 100	71-100	51-70	15 – 50	< 15
	Udaljenost od morskih luka u km	> 100	71-100	51-70	15 – 50	< 15
	Udaljenost od zračnih luka u km	> 100	71-100	51-70	15 – 50	< 15
	Udaljenost od transportnih i špediterskih organizacija u km	> 15	10-15	5-10	< 5	Na lokaciji
	Udaljenost od komercijalnih centara u km	> 100	71-100	51-70	15 – 50	Na lokaciji
	Udaljenost od poljoprivrednih središta u km	> 15	10-15	5-10	< 5	Na lokaciji

Izvor: Drljača, 2019.

Tablica 2. Težinski faktor parametra Gospodarstvo

II. Gospodarstvo		Težinski faktor				
Parametar	Kriterij	1	2	3	4	5
Stupanj razvijenosti gospodarstva	Stanovništvo	< 100	101-120	121-200	201-300	> 300
	BDP/pc (EUR)	< 6.000	6.000-8.000	8.000-12.000	12.000-18.000	> 18.000
	Zaposlenost radno sposobnog stanovništva (%)	< 50	51-60	61-70	71-80	> 80
	Prometna potražnja	Nema	Mala	Srednja	Velika	Vrlo velika
	Investicije (mil. EUR)	< 1	1-20	21-50	51 – 70	> 70
	Prirodni resursi	Nema	Malo	Srednje	Ima	Dovoljno
	Stupanj razvijenosti trgovine	Nema	Nizak	Srednji	Visok	Vrlo visok
	Dostupnost izvora financiranja (krediti, kamate)	Nema	Niska	Srednja	Visoka	Vrlo visoka
	Učinkovitost lokalne uprave	Nema	Niska	Srednja	Visoka	Vrlo visoka

Izvor: Drljača, 2019.

Tablica 3. Težinski faktor Prometno tehničkog parametra

III. Prometno tehnički		Težinski faktor				
Parametar	Kriterij	1	2	3	4	5
Prometna povezanost	Nositelj razvoja regije	Nema	Mali	Srednji	Veliki	Vrlo veliki
	Poljoprivreda	Nema	Slaba	Srednja	Jaka	Vrlo jaka
	Turizam	Nema	Slab	Srednji	Jak	Vrlo jak
	Prerađivačka industrija	Nema	Slaba	Srednja	Jaka	Vrlo jaka
	IT sektor	Nema	Slab	Srednji	Jak	Vrlo jak
Energetska infrastruktura	Struja	Nema	Gradi se	Ima, loše	Ima, dobro	Odlično
	Voda	Nema	Gradi se	Ima, loše	Ima, dobro	Odlično
	Obnovljivi izvori	Nema	Gradi se	Ima, loše	Ima, dobro	Odlično

III. Prometno tehnički		Težinski faktor				
Parametar	Kriterij	1	2	3	4	5
Prometna infrastruktura	Ceste	Nema	Gradi se	Ima, loše	Ima, dobro	Odlično
	Željeznica	Nema	Gradi se	Ima, loše	Ima, dobro	Odlično
	Zračna luka	Nema	Gradi se	Ima, loše	Ima, dobro	Odlično
	Pomorska luka	Nema	Gradi se	Ima, loše	Ima, dobro	Odlično
	Ostalo što je potrebno	Nema	Gradi se	Ima, loše	Ima, dobro	Odlično

Izvor: Drljača, 2019.

Tablica 4. Pregled završnog vrednovanja kriterija za izbor lokacije logističkog centra

Završno vrednovanje	Isplativost izbora lokacije
< 0,40	Neprihvatljivo (neki od bitnih kriterija nisu ispunjeni)
0,40 - 0,50	Ne preporuča se (jedan od bitnih kriterija nije ispunjen)
0,51 - 0,60	Djelomično prihvatljivo (bitni kriteriji su djelomično ispunjeni)
0,61 - 0,80	Dobro (bitni kriteriji su ispunjeni)
0,80 - 1,00	Prihvatljivo (svi bitni kriteriji su ispunjeni)

Izvor: Drljača, 2019.

4. PRIJEDLOG LOKACIJE ZA IZGRADNJU LOGISTIČKOG CENTRA U SJEVEROZAPADNOJ HRVATSKOJ

Kod utvrđivanja najpovoljnije lokacije za logistički centar potrebno je u obzir uzeti, između ostalih, i sljedeće elemente različitih grana:

Zakonska regulativa - Kod odabira samog terena potrebno je uzeti o obzir da li je na istome dozvoljena gradnja, tj. da li je urbanističkim planom jedinice lokalne samouprave predviđena mogućnost izgradnje ovakvog centra, eventualna mogućnost prilagodbe izmjenom i prenamjenom GUP-a te mogućnost otkupa i sama cijena zemljišta;

Postojeća infrastruktura - Za utvrđivanje ukupnih troškova izgradnje logističkog centra značajni elementi su postojanje i blizina te mogućnost priključaka na struju, plin, vodu i odvodnju, kao i postojanje ili mogućnost izgradnje pristupnog puta;

Prometna povezanost - Veoma važni elementi prometne povezanosti su mogućnost brzog pristupa autocesti ili brzoj cesti, blizina željezničkog terminala te mogućnost pristupu ili izgradnja industrijskog kolosijeka u samom centru, blizina riječne ili pomorske luke, kao i zračnog terminala, po potrebi i blizina graničnih prijelaza sa susjednim državama, a također i udaljenosti mjesta koja će se iz distributivnog centra opskrbljivati;

Stanovništvo - Broj stanovnika određenog područja, kupovna moć i potrebe, BDP određenog područja, planirane investicije, prisutni trgovinski lanci, njihova opskrbljenost i tehnička opremljenost također uvelike utječu na donošenje odluke o lokaciji logističkog centra;

Prostorno-zemljopisni elementi - Za samu lokaciju od velikog je značaja i činjenica da li se prostor nalazi u ravničarskom predjelu ili brdsko-planinskom te klimatski uvjeti i sam sastav zemljišta koji određuje stil i način gradnje.

Kod odabira lokacije, odnosno zemljišta za izgradnju centra, prije svih ostalih uvjeta, potrebno je utvrditi da li je moguća gradnja na tom području, tj. da li je prostornim planom jedinica lokalne uprave predviđen takav oblik gradnje. Na pojedinim prostorima omogućena je gradnja stambenih objekata, dok je za razne oblike djelatnosti prostornim planiranjem predviđena neka druga zona te tome i predviđena infrastruktura.

Za sjeverozapadnu Hrvatsku utvrđene su tri potencijalne lokacije za izgradnju logističkog centra te će se analizom navedenih elemenata, uz još niz drugih, odrediti najpovoljnija i najisplativija lokacija logističkog centra:

- Križevci,
- Koprivnica,
- Varaždin.

U nastavku su korišteni podaci iz 2016. godine. Izvor podataka za izračun udaljenosti su Googleove karte, dok su za parametre i kriterije višekriterijske analize korišteni podaci Hrvatske gospodarske komore. Na slikama potencijalnih lokacija logističkog centra, lokacije koje se vrednuju označene su crvenom bojom.

4.1. Križevci

Uzimajući u obzir samo lokacije sjeverozapadne Hrvatske, Križevci se nameću kao zanimljiva lokacija zbog blizine brze ceste i gravitacije prema Zagrebu. U nastavku je prikazana i analizirana potencijalna lokacija.

U tablici 5. prikazane su katastarske čestice analizirane lokacije, trenutna namjena, površina svake čestice te ukupna površina.

Potrebna prenamjena zemljišta i prilagodba GUP-a. Pristupni put postoji, mogućnost direktnog priključka na prilaznu brzu cestu u smjeru Zagreba. Postojeća infrastruktura: struja, voda, odvodnja, plin.

Slika 1. Potencijalna lokacija Križevci (izvor: Google maps)

Tablica 5. Katastarska općina Križevci 315532

Katastarska čestica	Površina m2	Namjena	Katastarska čestica	Površina m2	Namjena	Katastarska čestica	Površina m2	Namjena
2234/1	5613	Oranica	2238/5	647	Oranica	2243/1	706	Oranica
2234/2	536	Oranica	2239/1	2128	Oranica	2243/7	339	Oranica
2235/1	4845	Oranica	2239/7	527	Oranica	2244/1	1225	Oranica
2235/2	508	Oranica	2240/1	1902	Oranica	2244/7	675	Oranica
2236/1	4724	Oranica	2240/7	576	Oranica	2245/1	886	Oranica
2236/3	507	Oranica	2241/1	1668	Oranica	2245/8	673	Oranica
2237/1	4449	Oranica	2241/7	609	Oranica	UKUPNO	37.559 m^2	
2237/5	597	Oranica	2242/1	764	Oranica			
2238/1	2128	Oranica	2242/7	327	Oranica			

Izvor: oss.uredjenazemlja.hr

Udaljenosti[9]:

Udaljenost od brze ceste – na lokaciji

Udaljenost od željezničke stanice – 1 km

Udaljenost od zračne luke – 65 km / cca 45 min

Udaljenost od pomorske luke Rijeka – 230 km / cca 2,5 sata

Udaljenosti od susjednih država:

Mađarska 60 km / cca 60 min

Slovenija 100 km / cca 1,5 h

Austrija 150 km / cca 2,3 h

Navedeni broj stanovnika je broj stanovnika samo navedenih mjesta. U obzir je potrebno uzeti i okolna mjesta što uvelike povećava ukupan broj stanovnika gravitacijskog područja.

Tablica 6. Gravitacijska područja

GRAD	UDALJENOST	BROJ STANOVNIKA
Koprivnica	35 km	30.800
Križevci	2 km	20.000
Đurđevac	55 km	8.000
Bjelovar	32 km	39.180
Virovitica	90 km	21.300
Ludbreg	40 km	9.000
Varaždin	55 km	46.300
Čakovec	70 km	27.100
Vrbovec	25 km	16.000
Zagreb	68 km	800.000
Ukupan broj stanovnika gravitacijskog područja:		1.017.680

Izvor: google.com

Tablica 7. Parametri i kriteriji višekriterijske analize za utvrđivanje lokacije logističkog centra Križevci

I. Prostorno zemljopisne značajke		Težinski faktor				
Parametar	Kriterij	1	2	3	4	5
Robni tokovi	Postojeći robni tokovi			•		
	Potencijalni robni tokovi u regiji obuhvata				•	
	Sezonalnost					•
Lokacija	Udaljenost od industrijske zone u km					•
	Udaljenost od morskih luka	•				
	Udaljenost od zračnih luka			•		
	Udaljenost od transportnih i špediterskih organizacija				•	
	Udaljenost od komercijalnih centara				•	
	Udaljenost od poljoprivrednih središta				•	

Izvor: Rad autora prema Drljača, 2019., Petar, 2008.

Tablica 8. Parametri i kriteriji višekriterijske analize za utvrđivanje lokacije logističkog centra Križevci

II. Gospodarstvo		Težinski faktor				
Parametar	Kriterij	1	2	3	4	5
Stupanj razvijenosti gospodarstva	Stanovništvo	•				
	BDP/pc			•		
	Zaposlenost radno sposobnog stanovništva					•
	Prometna potražnja			•		
	Investicije	•				
	Prirodni resursi			•		
	Stupanj razvijenosti trgovine			•		
	Dostupnost izvora financiranja (krediti, kamate)				•	
	Učinkovitost lokalne uprave				•	

Izvor: Rad autora prema Drljača, 2019., Petar, 2008.

[9] google.com, dostupno 09.03.2019

Tablica 9. Parametri i kriteriji višekriterijske analize za utvrđivanje lokacije logističkog centra Križevci

III. Prometno tehnički		Težinski faktor				
Parametar	Kriterij	1	2	3	4	5
Prometna povezanost	Nositelj razvoja regije		•			
	Poljoprivreda			•		
	Turizam		•			
	Prerađivačka industrija			•		
	IT sektor			•		
Energetska infrastruktura	Struja					•
	Voda					•
	Obnovljivi izvori			•		
Prometna infrastruktura	Ceste					•
	Željeznica				•	
	Zračna luka	•				
	Pomorska luka	•				
	Ostalo što je potrebno				•	

Izvor: Rad autora prema Drljača, 2019.

Tablica 10. Pregled izračuna indeksa lokacije za pojedine kriterije

Kriterij	Indeks lokacije (IL)
I. Prostorno zemljopisne značajke	Ukupno prosječno: (3,67)
Robni tokovi	4,0
Lokacija	3,5
II. Gospodarstvo	Ukupno prosječno: (3,0)
Stupanj razvijenosti gospodarstva	3,0
III. Prometno tehnički	Ukupno prosječno (3,31)
Prometna povezanost	2,6
Energetska infrastruktura	4,33
Prometna infrastruktura	3
Ukupno prosječno:	3,33

Izvor: Rad autora prema Drljača, 2019.

Izračun: $I_L = \sum_{n=1}^{n} tf / n$

I_L = Indeks lokacije
n = broj kriterija
tf = težinski faktor

Tablica 11. Izračun indeksa odluke

Kriterij	Indeks lokacije (IL)	Težinski faktor parametra	Indeks odluke (Io)
I. Prostorno zemljopisne značajke	(3,67)	25% (0,25)	0,46
II. Gospodarstvo	(3,0)	30% (0,30)	0,90
III. Prometno tehnički	(3,31)	45% (0,45)	0,50
Konačni indeks odluka	-	-	0,62

Izvor: Rad autora prema Drljača, 2019.

Izračun: $I_O = \sum_{n=1}^{n} (I_L \times tf)/n$

I_O = Indeks odluke
I_L = Indeks lokacije
n = broj parametara
tf = težinski faktor parametra

Isplativost izbora lokacije logističkog centra u Križevcima, primjenom analize tri odlučujuća kriterija: prostorno-zemljopisnih značajki, gospodarske razvijenosti i prometno-tehničkih elemenata, a čiji ukupni indeks isplativosti od 0,62 navedenu lokaciju svrstava u kategoriju »dobro«, govori da je ispunjeno nekoliko bitnih kriterija.

Kod analize prostorno zemljopisnih značajki, od 9 ocjenjivačkih kriterija, dva kriterija sa težinskim faktorom 5 spadaju u kategoriju odličan (sezonalnost i udaljenost od industrijske zone), a četiri su kriterija težinskog faktora 4, tj. vrlo dobar (potencijalni robni tokovi, udaljenost od transportnih i špediterskih organizacija te udaljenost od komercijalnih i poljoprivrednih središta).

Analizom gospodarske razvijenosti, od 9 utvrđenih kriterija, sa faktorom 5 ističe se zaposlenost radno sposobnog stanovništva, a dva kriterija su ocijenjena sa faktorom 4 (dostupnost izvora financiranja i učinkovitost lokalne uprave).

Prometno tehnički parametri, podijeljeni u kategorije prometne povezanosti, energetske i prometne infrastrukture, govore da su odlični kriteriji mogućnost priključka na struju i vodu, kao i sama cestovna infrastruktura, dok u kategoriju vrlo dobrih parametara spada blizina željeznice.

Od ukupno 30 zadanih kriterija ocjenu »dobar« (3) ima njih 10, ocjenu »vrlo dobar« (4) 8 kriterija, dok ocjenu »odličan« (5) ima ukupno 6 kriterija, što primjenom istih u izračunu indeksa odluke za ovu lokaciju utvrđuje isplativost kao »DOBRA«, jer su ispunjeni bitni kriteriji.

Prednost predložene lokacije prvenstveno je u tome što se nalazi uz samu brzu cestu Križevci–Zagreb, isto tako što je željeznički utovarno-istovarni terminal na maloj udaljenosti i izvan prometnih gužvi samog središta grada.

Nedostaci ove lokacije prvenstveno je slabija prerađivačka industrija, slabi robni tokovi, kao i veoma male investicije.

4.2. Koprivnica

Koprivnica se nameće kao potencijalna lokacija iz razloga što je središte Koprivničko-križevačke županije te se nalazi na sjecištu važnih prometnih pravaca Slovenija-Varaždin-Osijek-Srbija i Mađarska-Zagreb.

Slika 2. Potencijalna lokacija Koprivnica (izvor: Google maps)

U tablici 12. prikazane su katastarske čestice analizirane lokacije, trenutna namjena te ukupna površina.

Potrebna prenamjena zemljišta i prilagodba GUP-a. Zemljište je uz samu državnu cestu. Postojeća infrastruktura: struja, voda, odvodnja, plin.

Tablica 12. Katastarska općina Koprivnica 314340

Katastarska čestica	Površina m2	Namjena
4181/5	12.832 m2	Livada

Izvor: oss.uredjenazemlja.hr

Udaljenosti[10]:

Udaljenost od brze ceste – 35 km

Udaljenost od željezničke stanice – 3 km / industrijski kolosijek prolazi uz samo zemljište

Udaljenost od zračne luke – 101 km / cca 1 h, 20 min

Udaljenost od pomorske luke Rijeka – 265 km / cca 2 sata, 55 min

Udaljenosti od susjednih država:

Mađarska 34 km / cca 35 min

Slovenija 73 km / cca 1 h, 15 min

Austrija 150 km / cca 2,3 h

Navedeni broj stanovnika je broj stanovnika samo navedenih mjesta. U obzir je potrebno uzeti i okolna mjesta što uvelike povećava ukupan broj stanovnika gravitacijskog područja.

Tablica 13. Gravitacijska područja

GRAD	UDALJENOST	BROJ STANOVNIKA
Križevci	35 km	20.000
Đurđevac	28 km	8.000
Bjelovar	42 km	39.180
Virovitica	64 km	21.300
Ludbreg	25 km	9.000
Varaždin	52 km	46.300
Čakovec	55 km	27.100
Vrbovec	58 km	16.000
Zagreb	101 km	800.000
Ukupan broj stanovnika gravitacijskog područja:		986.880

Izvor: google.com

Tablica 14. Parametri i kriteriji višekriterijske analize za utvrđivanje lokacije logističkog centra Koprivnica

I. Prostorno zemljopisne značajke		Težinski faktor				
Parametar	Kriterij	1	2	3	4	5
Robni tokovi	Postojeći robni tokovi			•		
	Potencijalni robni tokovi u regiji obuhvata				•	
	Sezonalnost					•
Lokacija	Udaljenost od industrijske zone u km					•
	Udaljenost od morskih luka	•				
	Udaljenost od zračnih luka	•				
	Udaljenost od transportnih i špediterskih organizacija					•
	Udaljenost od komercijalnih centara	•				
Udaljenost od poljoprivrednih središta					•	

Izvor: Rad autora prema Drljača, 2019., Petar, 2008.

Tablica 15. Parametri i kriteriji višekriterijske analize za utvrđivanje lokacije logističkog centra Koprivnica

II. Gospodarstvo		Težinski faktor				
Parametar	Kriterij	1	2	3	4	5
Stupanj razvijenosti gospodarstva	Stanovništvo	•				
	BDP/pc			•		
	Zaposlenost radno sposobnog stanovništva					•
	Prometna potražnja			•		
	Investicije	•				
	Prirodni resursi			•		
	Stupanj razvijenosti trgovine			•		
	Dostupnost izvora financiranja (krediti, kamate)				•	
	Učinkovitost lokalne uprave	•				

Izvor: Rad autora prema Drljača, 2019., Petar, 2008.

[10] google.com, dostupno 09.03.2019

Tablica 16. Parametri i kriteriji višekriterijske analize za utvrđivanje lokacije logističkog centra Koprivnica

III. Prometno tehnički		Težinski faktor				
Parametar	Kriterij	1	2	3	4	5
Prometna povezanost	Nositelj razvoja regije				•	
	Poljoprivreda		•			
	Turizam			•		
	Prerađivačka industrija					•
	IT sektor			•		
Energetska infrastruktura	Struja					•
	Voda					•
	Obnovljivi izvori			•		
Prometna infrastruktura	Ceste				•	
	Željeznica				•	
	Zračna luka	•				
	Pomorska luka	•				
	Ostalo što je potrebno		•			

Izvor: Rad autora prema Drljača, 2019.

Tablica 17. Pregled izračuna indeksa lokacije za pojedine kriterije

Kriterij	Indeks lokacije (IL)
I. Prostorno zemljopisne značajke	Ukupno prosječno: (3,22)
Robni tokovi	4,0
Lokacija	2,83
II. Gospodarstvo	Ukupno prosječno: (2,67)
Stupanj razvijenosti gospodarstva	2,67
III. Prometno tehnički	Ukupno prosječno (3,23)
Prometna povezanost	3,4
Energetska infrastruktura	4,33
Prometna infrastruktura	2,4
Ukupno prosječno:	3,04

Izvor: Rad autora prema Drljača, 2019.

Izračun: $I_L = \sum_{n=1}^{n} tf / n$

I_L = Indeks lokacije
n = broj kriterija
tf = težinski faktor

Tablica 18. Izračun indeksa odluke

Kriterij	Indeks lokacije (IL)	Težinski faktor parametra	Indeks odluke (Io)
I. Prostorno zemljopisne značajke	(3,22)	25% (0,25)	0,40
II. Gospodarstvo	(2,67)	30% (0,30)	0,80
III. Prometno tehnički	(3,23)	45% (0,45)	0,48
Konačni indeks odluka	-	-	0,56

Izvor: Rad autora prema Drljača, 2019.

Izračun: $I_O = \sum_{n=1}^{n} (I_L \times tf)/n$

I_O = Indeks odluke
I_L = Indeks lokacije
n = broj parametara
tf = težinski faktor parametra

Isplativost izbora lokacije logističkog centra u Koprivnici, primjenom analize tri odlučujuća kriterija: prostorno-zemljopisnih značajki, gospodarske razvijenosti i prometno-tehničkih elemenata, a čiji ukupni indeks isplativosti od 0,56 navedenu lokaciju svrstava u kategoriju »djelomično prihvatljivo«, govori da je djelomično ispunjeno nekoliko bitnih kriterija.

Kod analize prostorno zemljopisnih značajki, od 9 ocjenjivačkih kriterija tri kriterija sa težinskim faktorom 5 spadaju u kategoriju odličan (sezonalnost, udaljenost od industrijske zone, udaljenost od transportnih i špediterskih organizacija), a dva su kriterija težinskog faktora 4, tj. vrlo dobar (potencijalni robni tokovi, udaljenost od poljoprivrednih središta).

Analizom gospodarske razvijenosti, od 9 utvrđenih kriterija, sa faktorom 5 ističe se zaposlenost radno sposobnog stanovništva, a jedan kriterij je ocijenjen sa faktorom 4 (dostupnost izvora financiranja).

Prometno tehnički parametri, podijeljeni u kategorije prometne povezanosti, energetske i prometne infrastrukture, govore da su odlični kriteriji mogućnost priključka na struju i vodu i snaga prerađivačke industrije, dok u kategoriju vrlo dobrih parametara spada kategorija nositelj razvoja regije, ceste i pristup željeznici.

Od ukupno 30 zadanih kriterija ocjenu »dobar« (3) ima njih 8, ocjenu »vrlo dobar« (4) 6 kriterija, dok ocjenu »odličan« (5) ima ukupno 7 kriterija, što primjenom istih u izračunu indeksa odluke za ovu lokaciju utvrđuje isplativost kao »DJELOMIČNO PRIHVATLJIVA«, jer su bitni kriteriji djelomično ispunjeni.

Ključni nedostatak ove lokacije je slaba cestovna povezanost, tj. nepostojanje brze ceste ili autoceste, niti na pravcu sjever-jug, niti na pravcu zapad-istok, što usporava, ali i poskupljuje protok roba. Nedostatak je također i veličina zemljišta, no u neposrednoj blizini postoji još nekoliko zemljišta koja se mogu uzeti u obzir, a nisu navedena u ovom istraživanju.

Prednost lokacije, uz veoma razvijenu prerađivačku industriju, je i što se nalazi neposredno uz industrijski željeznički kolosijek, sa mogućnošću uvođenja istog u sam logistički centar, pogotovo stoga što je u tijeku izgradnja drugog kolosijeka na relaciji Rijeka–Budimpešta. Također, nalazi se na sjecištu važnih prometnih pravaca, ali što se opet očituje i kroz nedovoljno razvijenu cestovnu infrastrukturu (brza cesta prema Zagrebu i Mađarskoj granici te brza cesta koja povezuje Varaždin i Osijek).

4.3. Varaždin

Varaždin kao regionalno središte te povijesno, kulturno, obrazovno, gospodarsko, sportsko i turističko središte Varaždinske županije, najstarije županije u Hrvatskoj nalazi se na raskrižju četiri velike, povijesne regije: Štajerske, Zagorja, Međimurja i Podravine[11]. U nastavku je prikazana i analizirana potencijalna lokacija.

Slika 3. Potencijalna lokacija Varaždin (izvor: Google maps)

[11] wikipedia.com, dostupno 09.03.2019.

Tablica 19. Katastarska općina Črnec Biskupečki 337579

Katastarska čestica	Površina m2	Namjena	Katastarska čestica	Površina m2	Namjena	Katastarska čestica	Površina m2	Namjena
1162	1305	Oranica	1173	1814	Oranica	1179	2643	Oranica
1163	1026	Oranica	1175	2568	Oranica	1180	2560	Oranica
1168	1186	Oranica	1176	2449	Oranica	UKUPNO	31.149 m²	
1169	2953	Oranica	1177	1177	Oranica			
1172	1732	Oranica	1178	9736	Oranica			

Izvor: oss.uredjenazemlja.hr

U tablici 19. prikazane su katastarske čestice analizirane lokacije, trenutna namjena, površina svake čestice te ukupna površina.

Potrebna prenamjena zemljišta i prilagodba GUP-a. Pristupni put postoji, blizina autoceste. Postojeća infrastruktura: struja, voda, odvodnja, plin.

Udaljenosti[12]:

Udaljenost od autoceste – 4,8 km

Udaljenost od željezničke stanice – 4 km

Udaljenost od zračne luke – 85 km / cca 1 sat

Udaljenost od pomorske luke Rijeka – 245 km / cca 2,5 sata

Udaljenosti od susjednih država (do granice):

Mađarska 46 km / cca 45 min

Slovenija 27 km / cca 30 min

Austrija 96 km / cca 1 h, 30 min

Navedeni broj stanovnika je broj stanovnika samo navedenih mjesta. U obzir je potrebno uzeti i okolna mjesta što uvelike povećava ukupan broj stanovnika gravitacijskog područja.

Tablica 20. Gravitacijska područja

GRAD	UDALJENOST	BROJ STANOVNIKA
Koprivnica	47 km	30.800
Križevci	54 km	20.000
Đurđevac	75 km	8.000
Bjelovar	85 km	39.180
Virovitica	111 km	21.300
Ludbreg	25 km	9.000
Varaždin	2 km	46.300
Čakovec	15 km	27.100
Vrbovec	69 km	16.000
Zagreb	75 km	800.000
Ukupan broj stanovnika gravitacijskog područja:		1.017.680

Izvor: google.com

Tablica 21. Parametri i kriteriji višekriterijske analize za utvrđivanje lokacije logističkog centra Varaždin

I. Prostorno zemljopisne značajke		Težinski faktor				
Parametar	Kriterij	1	2	3	4	5
Robni tokovi	Postojeći robni tokovi				•	
	Potencijalni robni tokovi u regiji obuhvata				•	
	Sezonalnost					•
Lokacija	Udaljenost od industrijske zone u km					•
	Udaljenost od morskih luka	•				
	Udaljenost od zračnih luka		•			
	Udaljenost od transportnih i špediterskih organizacija				•	
	Udaljenost od komercijalnih centara				•	
	Udaljenost od poljoprivrednih središta				•	

Izvor: Rad autora prema Drljača, 2019., Petar, 2008.

[12] google.com, dostupno 09.03.2019

Tablica 22. Parametri i kriteriji višekriterijske analize za utvrđivanje lokacije logističkog centra Varaždin

II. Gospodarstvo		Težinski faktor				
Parametar	Kriterij	1	2	3	4	5
Stupanj razvijenosti gospodarstva	Stanovništvo	•				
	BDP/pc			•		
	Zaposlenost radno sposobnog stanovništva					•
	Prometna potražnja				•	
	Investicije			•		
	Prirodni resursi					•
	Stupanj razvijenosti trgovine				•	
	Dostupnost izvora financiranja (krediti, kamate)				•	
	Učinkovitost lokalne uprave				•	

Izvor: Rad autora prema Drljača, 2019., Petar 2008.

Tablica 23. Parametri i kriteriji višekriterijske analize za utvrđivanje lokacije logističkog centra Varaždin

III. Prometno tehnički		Težinski faktor				
Parametar	Kriterij	1	2	3	4	5
Prometna povezanost	Nositelj razvoja regije					•
	Poljoprivreda			•		
	Turizam			•		
	Prerađivačka industrija			•		
	IT sektor			•		
Energetska infrastruktura	Struja					•
	Voda					•
	Obnovljivi izvori				•	
Prometna infrastruktura	Ceste					•
	Željeznica				•	
	Zračna luka			•		
	Pomorska luka	•				
	Ostalo što je potrebno				•	

Izvor: Rad autora prema Drljača, 2019.

Tablica 24. Pregled izračuna indeksa lokacije za pojedine kriterije

Kriterij	Indeks lokacije (IL)
I. Prostorno zemljopisne značajke	Ukupno prosječno: (3,83)
Robni tokovi	4,33
Lokacija	3,33
II. Gospodarstvo	Ukupno prosječno: (3,67)
Stupanj razvijenosti gospodarstva	3,67
III. Prometno tehnički	Ukupno prosječno (3,82)
Prometna povezanost	3,4
Energetska infrastruktura	4,67
Prometna infrastruktura	3,4
Ukupno prosječno:	3,77

Izračun: $I_L = \sum_{n=1}^{n} tf / n$

I_L = Indeks lokacije
n = broj kriterija
tf = težinski faktor

Izvor: Rad autora prema Drljača, 2019., Petar, 2008.

Tablica 25. Izračun indeksa odluke

Kriterij	Indeks lokacije (IL)	Težinski faktor parametra	Indeks odluke (Io)
I. Prostorno zemljopisne značajke	(3,83)	25% (0,25)	0,48
II. Gospodarstvo	(3,67)	30% (0,30)	1,1
III. Prometno tehnički	(3,82)	45% (0,45)	0,57
Konačni indeks odluka	-	-	0,72

Izračun: $I_O = \sum_{n=1}^{n} (I_L \times tf)/n$

I_O = Indeks odluke
I_L = Indeks lokacije
n = broj parametara
tf = težinski faktor parametra

Izvor: Rad autora prema Drljača, 2019.

Isplativost izbora lokacije logističkog centra u Varaždinu, primjenom analize tri odlučujuća kriterija: prostorno-zemljopisnih značajki, gospodarske razvijenosti i prometno-tehničkih elemenata, a čiji ukupni indeks isplativosti od 0,72 navedenu lokaciju svrstava u kategoriju »dobro«, govori da je ispunjeno nekoliko bitnih kriterija.

Kod analize prostorno zemljopisnih značajki, od 9 ocjenjivačkih kriterija, dva kriterija sa težinskim faktorom 5 spadaju u kategoriju odličan (sezonalnost i udaljenost od industrijske zone), a pet je kriterija težinskog faktora 4, tj. vrlo dobar (robni tokovi, potencijalni robni tokovi, udaljenost od transportnih i špediterskih organizacija te udaljenost od komercijalnih i poljoprivrednih središta).

Analizom gospodarske razvijenosti, od 9 utvrđenih kriterija, sa faktorom 5 ističu se dva elementa (zaposlenost radno sposobnog stanovništva i prirodni resursi), a četiri kriterija su ocijenjena sa faktorom 4 (prometna potražnja, stupanj razvijenosti, dostupnost izvora financiranja i učinkovitost lokalne uprave).

Prometno tehnički parametri, podijeljeni u kategorije prometne povezanosti, energetske i prometne infrastrukture, govore da su odlični kriteriji mogućnost priključka na struju i vodu, kao i sama cestovna infrastruktura, dok u kategoriju vrlo dobrih parametara spadaju obnovljivi izvori energije, pristup željeznici i ostali nespomenuti kriteriji..

Od ukupno 30 zadanih kriterija ocjenu »dobar« (3) ima njih 7, ocjenu »vrlo dobar« (4) 12 kriterija, dok ocjenu »odličan« (5) ima ukupno 8 kriterija, što primjenom istih u izračunu indeksa odluke za ovu lokaciju utvrđuje isplativost kao »DOBRA«, jer su ispunjeni svi bitni kriteriji.

Velika prednost predložene lokacije je odlična cestovna povezanost sa dijelom Europe (Slovenija, Austrija, Mađarska…), kao i sa središnjom Hrvatskom, jer se nalazi uz autocestu Budimpešta–Zagreb–Rijeka–Split, kao i gospodarska razvijenost.

ODABIR OPTIMALNE LOKACIJE ZA IZGRADNJU LOGISTIČKOG CENTRA U SJEVEROZAPADNOJ HRVATSKOJ

Analizom navedenih triju proizvoljno odabranih lokacija (Križevci, Koprivnica, Varaždin) dolazi se do zaključka da se u slučaju potrebe izgradnje logističkog centra u sjeverozapadnoj Hrvatskoj optimalna lokacija nalazi na rubnom području Varaždina, točnije u naselju Črnec Biskupečki.

Predloženi kriteriji u provedenoj višekriterijskoj analizi daju indeks odluke za Križevce od 0,62, za Koprivnicu od 0,56 i za Varaždin od 0,72. Iako svaka od spomenutih lokacija ima svoje i prednosti i nedostatke, Varaždin se nameće kao optimalna lokacija iz razloga što ima odličnu cestovnu povezanost sa središnjom Hrvatskom (autocesta Budimpešta–Zagreb–Rijeka–Split), ali i odličnu cestovnu povezanost i blizinu sa inozemstvom (Slovenija i Mađarska su na svega nekoliko minuta vožnje udaljeni, a nešto dalje nalazi se i Austrija), a zbog izgrađene infrastrukture postoje dobri potencijali i za uspostavu zračnog prometa. Naime, na području Varaždinske županije sagrađen je sportski aerodrom.

Varaždin je u gornjoj polovici hrvatskih gradova po pitanju snage poduzetnika po brojnosti, prihodu i zaposlenosti te je peti grad u Hrvatskoj po prihodu ostvarenom od poduzetništva. Prema podacima sa

službene stranice Grada Varaždina, u 2016. godini poduzetnici iz Varaždina sudjelovali su sa 28,4% u ukupnom izvozu te sa 36,2% u ukupnom uvozu Varaždinske županije[13].

Varaždinska županija se prostire na površini od 1247 km^2, a prema popisu stanovništva iz 2011. godine tamo živi 183.730 stanovnika. Također, Varaždin ima povijesni značaj u Republici Hrvatskoj te je kao kulturno, prometno, upravno, ali i industrijsko središte sjeverozapadne Hrvatske gospodarski natprosječno razvijen i izvozno orijentiran[14].

Grad Varaždin je središte Varaždinske županije koja na sjeverozapadu graniči s Republikom Slovenijom, sjeverno se nalazi Međimurska županija, istočno Koprivničko-križevačka županija, na južnoj se strani nalazi Zagrebačka županija, a na jugoistoku Krapinsko-zagorska županija. Od Zagreba je Varaždin udaljen 80-ak km, od Graza (Austrija) 140 km, od Ljubljane (Slovenija) 180 km, od glavne hrvatske luke Rijeke 250 km, od Budimpešte (Mađarska) i Trsta (glavne talijanske luke) 280 km, a od Beča (Austrija) oko 260 km. Isto tako, rijeka Drava igra veliku ulogu jer predstavlja važan prirodni i hidroenergetski potencijal. Rijeka Drava je Gradu Varaždinu važna za komunalne djelatnosti, kao i za opskrbu električnom energijom.

Izniman geografski položaj na tzv. sjeverozapadnim vratima Hrvatske te dobra prometna povezanost s ostatkom Hrvatske i važnim prometnim čvorištima u inozemstvu Varaždin svrstavaju kao optimalnu lokaciju za izgradnju potencijalnog logističkog centra.

ZAKLJUČAK

Odluka organizacija da žele organizirati i voditi vlastiti logistički centar ima mnoge prednosti, ali je izuzetno kompleksan i skup proces. Jedno od najvažnijih pitanja, pritom, pitanje je optimalne lokacije samog centra. Među najvažnijim čimbenicima kod donošenja odluke o lokaciji logističkog centra su prometna infrastruktura i prometna povezanost[15]. Planiranje novog logističkog centra nije jednokratni postupak, već dugoročna investicija koja treba zadovoljiti niz različitih kriterija, kako na makro, tako i na mikro razini. Kod utvrđivanja optimalne lokacije, uz niz drugih, treba se koristiti i budućim gospodarskim pokazateljima, ali isto tako i povijesnim faktorima.

Kod donošenja odluke o izgradnji logističkog centra potrebno je detaljno analizirati ciljano tržište, kapacitete i stupanj razvijenosti infrastrukture te mogućnosti kretanja robnih tokova. Lokacija je od iznimnog strateškog značaja za kompaniju te profitabilnost budućeg poslovanja uvelike ovisi o izboru lokacije. Iz tog razloga je neophodno uzeti u obzir što je više moguće parametara. Višekriterijska analiza je samo jedan od alata koji se mogu koristiti, a koji obuhvaća više parametara, iako ne sve. Dostupni su razni softveri koji mogu točnije odrediti optimalnu lokaciju za izgradnju logističkog centra od bilo koje druge matematičke ili iskustvene metode.

LITERATURA

1. Coimbra, C. (2013.): Kaizen in Logistics and Supply Chains, McGraw-Hill Education
2. Drljača, M. (2019.): Reversible Supply Chain in function of competitiveness, Production Engineering Archives, No. 22, Poland, pp. 30-35.
3. Ghiani, G., Laporte, G. and Musmanno, R. (2004.): Introduction to Logistics Systems Planning and Control, Wiley
4. Liu, H. (2014): Warehouse and Distribution Center, Design Media Publishing Ltd
5. McKinnon, A., Browne, M., Whiteing, A. and Piecyk, M. (2015.): Green Logistics: Improving the Environmental Sustainability of Logistics (Third Edition), Kogan Page
6. Myerson, P. (2012.): Lean Supply Chain and Logistics Management, McGraw-Hill Education
7. Petar, S. (2008.): Komparativni razvoj regija pod utjecajem transfera kapitala, doktorat, Fakultet prometnih znanosti Sveučilišta u Zagrebu

[13] varazdin.hr, dostupno 09.03.2019.

[14] Ibid.

[15] Myerson, P. (2012.): Lean Supply Chain and Logistics Management, McGraw-Hill Education

8. Šamanović, J. (1999.): Logistički i distribucijski sustavi, Sveučilište u Splitu, Ekonomski fakultet, Split
9. Zečević S. (2006.): Robni terminali i robno-transportni centri, Saobraćajni fakultet, Beograd
10. www.hgk.hr
11. www.google.com/maps
12. https://oss.uredjenazemlja.hr/public/cadServices.jsp?action=publicCadastreParcel
13. https://varazdin.hr/gospodarstvo/
14. https://varazdin.hr/upload/2016/12/strategija_razvoja_grada_varazdina_do_2020_godine_584e471f6dd4f.pdf
15. https://hr.wikipedia.org/wiki/Vara%C5%BEdin
16. https://www.google.com/maps/place/Kri%C5%BEevci/@45.9963876,16.5518071,1472a,35y,39.03t/data=!3m1!1e3!4m5!3m4!1s0x4766165fd2b0b723:0x8b1ae8a597753cb1!8m2!3d46.0223684!4d16.5462921
17. https://www.google.com/maps/place/Koprivnica/@46.1784642,16.8400807,697a,35y,39.23t/data=!3m1!1e3!4m5!3m4!1s0x476627031a318147:0xbe043a049b25af09!8m2!3d46.1639381!4d16.8334753
18. https://www.google.hr/maps/place/%C4%8Crnec+Bi%C5%A1kupe%C4%8Dki/@46.2679931,16.3388057,669m/data=!3m1!1e3!4m5!3m4!1s0x476600242c307d19:0x1270c2cbd4cb2f91!8m2!3d46.2648147!4d16.3454502?hl=hr&authuser=0

SUMMARY

Logistic centres represent one of the most important parts of logistic network. Implementation of commodity routes is unthinkable without a logistic centre, regardless whether it is related to urban, national or global area. Selection of optimal location for logistic centre is a very complex process which needs to include a large number of factors which can influence success of business activity. Location of logistic centre has direct impact on the cost of storage and transport, which to a large extent affects business activity of a company. Optimal location ensures quality of distribution services at minimal costs. The paper analyses factors that influence the selection of location for construction of logistic centre and gives proposition for location in case of the need to construct a logistic centre in Northwest Croatia based on three arbitrarily selected and analysed locations. Location is of critical strategic importance for a company and profitability of the future business activity to a large extent depends on selection of location. This is why the interest was directed towards potential for construction of logistic centre hidden in Northwest Croatia..

PRIMJENA VIRTUALNE I PROŠIRENE STVARNOSTI U PROMOCIJI TURISTIČKIH DESTINACIJA SJEVEROZAPADNE HRVATSKE

THE USE OF VIRTUAL AND AUGMENTED REALITY IN THE PROMOTION OF TOURIST DESTINATIONS IN NORTHWESTERN CROATIA

Ante RONČEVIĆ
Sveučilište Sjever
Trg dr. Žarka Dolinara 1
48000 Koprivnica

Marina GREGORIĆ
Sveučilište Sjever
Trg dr. Žarka Dolinara 1
48000 Koprivnica

Dajana Maria HORVAT
Student Poslijediplomskog specijalističkog studija Poduzetništvo i EU fondovi
Sveučilište Sjever
Trg dr. Žarka Dolinara 1
48000 Koprivnica

Primljeno / Received: 1. 10. 2019.
Prihvaćeno / Accepted: 15. 11. 2019.
Pregledni rad / Review
UDK / UDC: 338.487:339.13(497.5-16)“20”
338.487:659.1(497.5-16)

SAŽETAK

Promocija, kao element marketinškog miksa, je izuzetno važna jer predstavlja komunikaciju između potrošača i poduzeća. S obzirom na veliku orijentiranost turizma Republike Hrvatske na priobalje, kopneni turizam se smatra iznimno zapostavljen. Na to ukazuju niske zarade od turizma u navedenom dijelu Republike Hrvatske. Sjeverozapadni dio Hrvatske obiluje mnogim destinacijama koje su zanemarene i u kojima se ne iskorištava njihov potencijal. Većina prometnih pravaca koji idu prema moru, a kroz koje prolazi veliki broj stranih turista proteže se kroz sjeverozapadnu Hrvatsku, no pojava autocesta udaljava turiste od bogatstva turističkih destinacija koje nudi ovaj dio Hrvatske. Nova tehnologija, virtualne i proširene stvarnosti, danas je zastupljena u medicini, sportu, filmskoj industriji te ju je kao takvu moguće uključiti i u turizam. Virtualnu i proširenu stvarnost, moguće je uključiti u promociju turističkih destinacija kako bi se privukao veći broj turista i kako bi im se približile atraktivnosti pojedinih destinacija.

Cilj rada je utvrditi spremnost turističkih zajednica na ulaganje u inovativne promocijske kanale kako bi privukli potencijalne turiste te moguće reakcije potencijalnih turista na nove promocijske kanale. Metode korištene u radu su deskriptivna metoda, metoda sinteze, analize te primarna kvantitativna i kvalitativna metoda. Kao instrument kvantitativne metode korišten je anketni upitnik dok su dubinski intervjui korišteni kao instrumenti kvalitativne metode istraživanja. Rezultati provedenog istraživanja dokazuju da su potencijalni turisti

spremni prihvatiti nove metode promocije čime bi se podigla atraktivnost destinacija sjeverozapadne Hrvatske. Osim turističkih destinacija, kao onih koje rade direktno sa turistima i turističkom ponudom, potrebno je uključiti i druge institucije, a prvenstveno Ministarstvo turizma koje treba poduprijeti uvođenje novih tehnologija promocije u turizam. S obzirom na ograničenost budžeta, a isto tako na visoka financijska sredstva potrebna za uvođenje virtualne i proširene stvarnosti, ključnu ulogu imaju EU fondovi iz kojih je moguće dobiti nepovratna sredstva.

Ključne riječi: *proširena stvarnost, sjeverozapadna Hrvatska, turistička destinacija, turistička zajednica, virtualna stvarnost*
Key words: augmented reality, Northwest Croatia, tourist board, tourist destination, virtual reality

1. UVOD

Turizam je jedna od ključnih grana gospodarstva u Republici Hrvatskoj koja čini najveći udio u BDP-u. U Republici Hrvatskoj, najveći dio turista čine oni koji dolaze zbog pomorskog turizma. S obzirom na to da veliki dio Hrvatske obiluje brojnim turističkim atrakcijama, od parkova prirode, kulturno-povijesnih znamenitosti, bogate gastronomske ponude, brojnim manifestacijama, sportsko-rekreacijskim centrima, wellness centrima, lječilištima te lovištima. Sjeverozapadna Hrvatska se nalazi na iznimno povoljnom prometnom položaju. Naime, kroz sjeverozapadnu Hrvatsku prolazi većina ključnih cestovnih i željezničkih pravaca kroz koje veći dio turista iz srednje i sjeverne Europe dolazi na pomorski turizam. Upravo dobru prometnu povezanost potrebno je iskoristiti za razvoj kopnenog turizma u sjeverozapadnoj Hrvatskoj, no potrebno je naći nove oblike promocije kojima bi se doprijelo do turista.

Promocija je jedan od ključnih elemenata marketinškog miksa kojem je cilj stvoriti pozitivan stav o proizvodima i uslugama. Svrha promocije je stimuliranje plasmana proizvoda i usluga poduzeća. Promocija je način komuniciranja s kupcima, a njena učinkovitost se ogleda u pozitivnoj promjeni stava prema proizvodima i uslugama kao i promjenama u mišljenju i ponašanju u procesu kupovine.[1]

Turistička destinacija je mjesto u koje stvari ili osobe idu, predstavlja svojevrsni kraj putovanja. Osnova za prihvaćanja koncepta turističke destinacije je u pojmu »mjesto za odmor«, a pod tim pojmom se podrazumijeva mjesto koje privlači veliki broj turista i kojemu turizam daje posebne karakteristike tako da prihod ostvaren na osnovu turizma ima važnu ulogu u njegovom financiranju.[2] Turistička destinacija moderni je izraz cjelokupnosti turističke ponude na određenom lokalitetu.[3] Uloga korisnika usluga, odnosno turista je iznimno važna u procesu stvaranja iskustva pa je upravo zbog toga te razvoja novih tehnologija koje mogu zorno predočiti to iskustvo, važna u promociji kroz nove oblike tj. virtualnu i proširenu stvarnost[4]. Kroz virtualnu i proširenu stvarnost korisnik bi morao dobiti zorni prikaz destinacija ili se naći »unutar« same destinacije što bi moguće dovelo do povećane zainteresiranosti za turizam sjeverozapadne Hrvatske.

2. PROŠIRENA I VIRTUALNA STVARNOST U TURIZMU

Virtualna i proširena stvarnost se u turizmu mogu koristiti u marketinške svrhe kako bi se kupcima tj. potencijalnim turistima približili proizvodi ili usluge, ali i sama destinacija.

---

1 SENEČIĆ, Josip. Promocija u turizmu. Zagreb: Miokard d.o.o. i Ekonomski fakultet Zagreb, 1998.

2 POPESKU, Jovan. Menadžment turističke destinacije. Beograd: Fakultet za turistički i hotelski menadžment. 2016.

3 ŽUVELA, Ivo. (1998.) *Optimalizacija strukture ponude turističke organizacija.* Rijeka: Tourism and hospitality management, Vol 4, No. 1998., 205-219

4 POPESKU, Jovan. Menadžment turističke destinacije. Beograd: Fakultet za turistički i hotelski menadžment. 2016.

Proširena stvarnost dodaje elemente virtualnog okruženja u stvarni svijet na taj način da izgledaju kao dio stvarnog svijeta.[5] Do sada se navedena tehnologija najviše koristila u filmskoj industriji gdje su se u stvarne scene dodavali specijalni efekti ili imaginarna bića, no danas se ona koristi u medicini, proizvodnji i održavanju, arhitekturi, navigaciji, robotici, vojnoj tehnologiji te oglašavanju.[6] Upravo oglašavanje je jedno od područja u kojima bi se primjenjivala proširena stvarnost za privlačenje većeg broja turista u destinacije sjeverozapadne Hrvatske.

Proširena stvarnost se koristi kao pomoć turističkim organizacijama i profesionalcima da dođu do šire publike služeći kao tehnologija isporuke privlačnih multimedijskih sadržaja i mobilnih aplikacija, prilagođenih različitim razinama znanja.

Kako se do sada proširena stvarnost koristila u prodaji odjeće ili modnih detalja, pri čemu je kupac mogao virtualno »isprobati« predmete[7] tako bi se u promociji destinacija, korisnik mogao naći ispred pojedine atraktivne lokacije ili unutar same destinacije u sjeverozapadnoj Hrvatskoj, a s ciljem poticanja njegove zainteresiranosti za posjet istoj.

Virtualna stvarnost kao dio 4.0 industrije predstavlja pojam računalne simulacije kojima je cilj stvoriti osjećaj prisutnosti u virtualnom okruženju. Definira se kao skup tehnologija koje »uranjaju« korisnika u virtualno okruženje.[8] Danas se virtualna stvarnost primjenjuje u gotovo svim područjima, od medicine, vojne primjene, obrazovanja, virtualne baštine, zabave, marketinga, dizajna i arhitekture. S obzirom na to da je ovakav oblik tehnologije još relativno nov, privlači veliki broj znatiželjnika, a upravo bi svojom zanimljivošću mogao kroz marketing mogao privući veliki broj turista.

Iako postoji široki spektar primjene navedene tehnologije, još uvijek se pronalaze nedostaci, kao što su nepraktičnost, složenost ali i cijena, no s vremenskim odmakom očekuje se da će se navedeni nedostaci ukloniti.

Opisana tehnologija može pozitivno i negativno utjecati na pojedinu destinaciju, jer uvijek postoji rizik da se pojedina destinacija nekome ne svidi, dok u drugu ruku, nekoga upravo viđenje destinacije kroz novu tehnologiju može privući.

3. TURIZAM U DESTINACIJAMA SJEVEROZAPADNE HRVATSKE

Turističke destinacije su mjesta s nekim oblikom stvarnih ili zamišljenih granica, takvih kao fizičke granice otoka, političke granice ili čak stvorene granice kao one koje je stvorio putnički grosist kao južno pacifičku turu, Australiju i Novi Zeland.[9] Kako bi turističke destinacije ostale konkurentne potrebno je pratiti trendove na tržištu konstantno poboljšavajući turističku ponudu i infrastrukturu, kreirajući nove proizvode te komunicirati s ciljanim tržištima.[10]

Kako je u Hrvatskoj najzastupljeniji turizam ljeti, potrebno je ulagati u kopneni turizam te, u ovom slučaju, s naglaskom na sjeverozapadnu Hrvatsku koja je regija s visokim potencijalom za razvoj kopnenog turizma. Potencijal za razvoj ove regije leži prvenstveno u ključnim cestovnim pravcima koji se protežu kroz nju, a putem kojih najveći broj turista dolazi u Hrvatsku na ljetovanje.

Turistička regija se definira kao geografski prostor u kojem postoje zajednička obilježja i sinergija između turističkih proizvoda i usluga u turističkoj ponudi. Glavni cilj regionalnog razvoja je primjereno

5 PANADŽIĆ, Igor. Virtualna okruženja : računalna grafika u stvarnom vremenu i njene primjene. Zagreb: Element. 2004.

6 PANADŽIĆ, Igor. Virtualna okruženja... Zagreb: Element. 2004.

7 PANADŽIĆ, Igor. Virtualna okruženja... Zagreb: Element. 2004.

8 PANADŽIĆ, Igor. Virtualna okruženja... Zagreb: Element. 2004.

9 BERC-RADIŠIĆ, Branka. Marketing turističkog proizvoda destinacije. Opatija: Fakultet za menadžment u turizmu i ugostiteljstvu. 2009.

10 ČORAK, Sandra, BORANIĆ ŽIVODER, Snježana. Tourism Destination and DMO Transformation. New York - London: Palgrave Macmillan: Evolution of Destination Planning and Strategy The Rise of Tourism in Croatia. 2017., 99-118.

uređenje perifernih regija, smanjenje nepoželjnih nejednakosti između aglomeracije i ruralnih područja te poboljšanje općih uvjeta života, posebice kvalitete života lokalnog stanovništva.[11]

U geografskom smislu, destinacija se može promatrati kao makro i mikro razina. Promatrajući tako, sjeverozapadna Hrvatska se promatra kao makro razina, dok se Varaždin, Čakovec, Marija Bistrica i slične turističke destinacije mogu unutar te makro razine promatrati kao zasebne mikro razine.

U Hrvatskoj je dominantan odmorišni (kupališni) ljetni turizam koji proizlazi iz glavnog prirodnog resursa, a to je more sa svim klimatskim pogodnostima.[12] S obzirom na bogatstva koja se nude u sjeverozapadnoj Hrvatskoj, od kulturno-povijesnih spomenika, lječilišta, sportskih sadržaja, seoskih turizama i sl. moguć je razvoj ekoturizma, ruralnog turizma, zdravstvenog turizma, kulturnog turizma, manifestacijskog turizma te sportsko-rekreacijskog turizma.

»Ekoturizam je danas jedna od najčešće spominjanih i medijski najviše zastupljenih vrsta turizma u svijetu, iako se ne ubraja u najvažnije vrste prema ostvarenom prometu, a pogotovo ne prema ostvarenim prihodima.«[13] Na području sjeverozapadne Hrvatske se počeo razvijati a među prvima su ga ponudile Toplice sveti Martin na Muri u Međimurju.

Ruralni turizam je gospodarska aktivnost koja ne onečišćuje okoliš kao što ga onečišćuju proizvodnja, rudarstvo, sječa šuma i sl.[14] te se u sjeverozapadnoj Hrvatskoj javlja u obliku vjerskog turizma, kulturnog turizma, lovnog i ribolovnog turizma, sportsko-rekreacijskog turizma, seoskog turizma, gastronomskog turizma. Vjerski turizam u sjeverozapadnoj Hrvatskoj povezuje se s najvećim Marijanskim svetištem u Hrvatskoj, Marija Bistrica. Varaždinsko groblje, kao dio vjerskog turizma, proglašeno je za jedno od najljepših počivališta u Europi. Kulturni turizam rasprostranjen je gotovo kroz cijelu sjeverozapadnu Hrvatsku, od dvoraca u Krapinsko-zagorskoj županiji do pojedinih gradova koji također sadrže dvorce ili druge kulturno-povijesne spomenike, ali i brojnih manifestacija kao što su Špancirfest, Porcijunkulovo, Varaždinske barokne večeri i sl. »Špancirfest je primjer uspješne kulturno-turističke manifestacije koja polučuje i ekonomske efekte i efekte unapređenja imidža ove hrvatske barokne prijestolnice.«[15] Lovni i ribolovni turizam je održiv u brojnim šumama te uz rijeke Muru i Dravu. Jedno od poznatijih lovišta na nisku divljač »Zelendvor« je smješteno upravo u sjeverozapadnoj Hrvatskoj, a ima tradiciju dugu 130 godina. Sveukupno u ovom dijelu Hrvatske ima 32 lovačka društva i 150.090 ha lovne površine u Koprivničko-križevačkoj županiji te 118.730 ha lovne površine u Varaždinskoj županiji.[16] Seoski turizam se sve više razvija te mnogi otvaraju seoski turizam povezan s vinogradarstvom, voćarstvom ili drugom gospodarskom granom. Što se tiče gastro ponude, sjeverozapadna Hrvatska obiluje restoranima, od kojih Vuglec Breg u Krapini ima Michelinovu oznaku Bib Gourmand, dok su restorani Bedem (Varaždin) i Mala Hiža (Mačkovec) dobili Michelinovu preporuku.

Osim navedenog, sjeverozapadna Hrvatska nudi i zdravstveni turizam u Stubičkim Toplicama, Varaždinskim Toplicama i Toplicama Sveti Martin. Primjerice, u okviru zdravstvene ustanove u Varaždinskim Toplicama u drugoj polovici prošlog stoljeća, izrađen je hotel Minerva koji je zasnovan na načelima medicinski programiranog aktivnog odmora, koji nije bio namijenjen medicinskoj rehabilitaciji. Takvi hoteli mogu ponuditi usluge zdravstvenog turizma (Kušen, 2006, 217.str). Toplice Sveti

[11] BARTOLUCI, Mato. Upravljanje razvojem turizma i poduzetništva – turistička politika, razvoj i poduzetništvo u turizmu. Zagreb: Školska knjiga. 2013.

[12] BARTOLUCI, Mato. Upravljanje razvojem turizma i poduzetništva – turistička politika, razvoj i poduzetništvo u turizmu. Zagreb: Školska knjiga. 2013.

[13] KLARIĆ, Zoran., GATTI, Petra. Ekoturizam. U: Marković S., ur., Hrvatski turizam – plavo bijelo zeleno. Zagreb: Institut za turizam. 2006.

[14] BARTOLUCI, Mato. Upravljanje razvojem turizma i poduzetništva – turistička politika, razvoj i poduzetništvo u turizmu. Zagreb: Školska knjiga. 2013.

[15] TOMLJENOVIĆ, Renata. Kulturni turizam. U: Marković S., ur., Hrvatski turizam – plavo bijelo zeleno. Zagreb: Institut za turizam. 2006.

[16] KOVAČEVIĆ, Branko, KOVAČEVIĆ, Marina. Lovni turizam. U: Marković S., ur., Hrvatski turizam – plavo bijelo zeleno. Zagreb: Institut za turizam. 2006.

Martin izgradile su wellness-hotel i zabavni vodeni park, no one nude vrlo malo odmora i oporavka kao što je slučaj sa zdravstvenim turizmom te mu kao takve ne mogu biti supstituti.[17]

Zbog svog geografskog položaja, sjeverozapadna Hrvatska u Koprivničko-križevačkoj i Krapinsko-zagorskoj županiji nudi planinarski turizam.

Broj dolazaka stranih i domaćih turista, prema podacima statističkog ljetopisa Hrvatske iz 2017. u Krapinsko-zagorskoj (142.313), Varaždinskoj (61.257), Koprivničko-križevačkoj (18.537) i Međimurskoj županiji (70.313) iznos ukupno 292.444, što u ukupnom broju dolazaka u 2017. godini (17.430.580) iznosi tek 1,6%. [18]

4. REZULTATI ISTRAŽIVANJA

U radu je provedeno istraživanje za stolom i terensko istraživanje te su prikupljeni primarni i sekundarni podaci. Korištene primarne metode su metoda kvalitativnog istraživanja putem dubinskih intervjua i metoda kvantitativnog istraživanja pomoću instrumenta anketnog upitnika. Distribuirana su dva anketna upitnika od kojih jedan na slučajnom uzorku ispitanika s prebivalištem unutar Republike Hrvatske, a drugi na slučajnom uzorku ispitanika s prebivalištem izvan Republike Hrvatske.

Postavljene hipoteze ovoga rada su sljedeće:

H0: Promocija turističkih destinacija kroz industriju 4.0 je novi korak u promociji koji će privući veći broj potencijalnih turista.

H1: Potencijalni turisti bi htjeli putem novih tehnologija dobiti uvid u turističke destinacije.

H2: Turističke zajednice su spremne uložiti u industriju 4.0 kako bi privukle turiste.

4.1. Rezultati kvantitativnog istraživanja

Za potrebe provedbe kvantitativnog istraživanja izrađena su 2 anketna upitnika. Cilj istraživanja je utvrditi zainteresiranost potencijalnih turista za turizam sjeverozapadne Hrvatske te mogućnost privlačenja istih pomoću tehnologije virtualne i proširene stvarnosti. Prvi poslani upitnik bio je upućen ispitanicima s prebivalištem unutar Republike Hrvatske te je podijeljen putem društvenih mreža i elektroničke pošte. Upitnik se sastoji od 24 pitanja zatvorenog tipa od kojih su prvih pet pitanja usmjerena na prikupljanje osnovnih podataka o ispitaniku (dob, spol, županija, radni status i obrazovanje) dok su ostala pitanja usmjerena na cilj istraživanja.

Upitnik je ispunilo 370 ispitanika od čega je 85% ispitanika ženskog spola, a 15% ispitanika muškog spola. Što se tiče dobi, 0,5% ispitanika ima manje od 18 godina, 30,5% između 18 i 25 godina, 23,6% ispitanika između 26 i 35 godina, 18,6% ispitanika između 36 i 45 godina, 25,9% ispitanika između 36 i 60 godina te 0,9% ispitanika koji imaju više od 60 godina.

Većina ispitanika je iz Varaždinske županije, njih 43,6%, zatim slijedi 15,5% ispitanika iz Međimurske županije, 10% ispitanika iz grada Zagreba, 5% iz Bjelovarsko-bilogorske županije, 4,5% iz Osječko-baranjske županije, dok su ostali ispitanici iz Krapinsko-zagorske, Koprivničko-križevačke, Vukovarsko-srijemske, Požeško-slavonske, Zagrebačke, Primorsko-goranske, Istarske, Karlovačke, Zadarske, Šibensko-kninske, Splitsko-dalmatinske, Dubrovačko-neretvanske i Sisačko-moslavačke županije. Ukupno 44,1% ispitanika je visoke stručne spreme, 29,1% srednje stručne spreme, 22,3% više stručne spreme, 3,2% doktora ili magistara znanosti, 0,9% niža stručna sprema te 0,5% kvalificiranih radnika. Većina ispitanika je zaposlena, konkretno 64,1%, dok su ostali 28,6% studenti, 4,1% nezaposleni, 2,7% umirovljenici, a 0,5% učenici.

Ključno je da je utvrđena zainteresiranost za kontinentalni turizam u postotku od 90,9%, a od ukupnog broja ispitanika, njih 95,5% je posjetilo neku od destinacija u području sjeverozapadne Hrvatske. Najviše ispitanika, njih 90,9% je posjetilo grad Varaždin, a 79,9% je posjetilo Stari grad Varaždin kao jednu od najpoznatijih znamenitosti u gradu. Sljedeća najposjećenija destinacija u sjeverozapadnoj Hrvatskoj, od strane ispitanika je Dvorac Trakošćan kojeg je posjetilo 84,2%, slijedi grad Čakovec sa

[17] KUŠEN, Eduard. Zdravstveni turizam. U: Marković S., ur., *Hrvatski turizam – plavo bijelo zeleno*. Zagreb: Institut za turizam. 2006.

[18] *Statistički ljetopis*. 2018. 425 str.

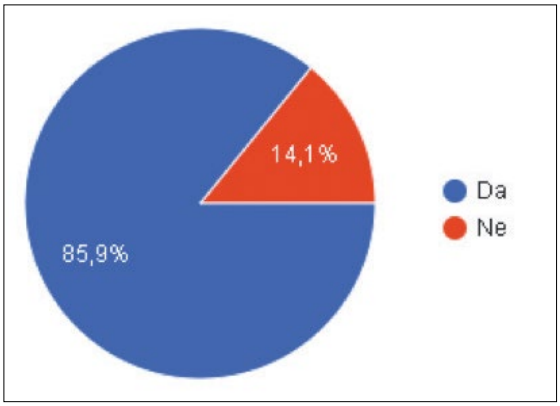

Grafikon 1. Zanemarenost kontinentalnog turizma sjeverozapadne Hrvatske

Izvor: vlastita izrada autora

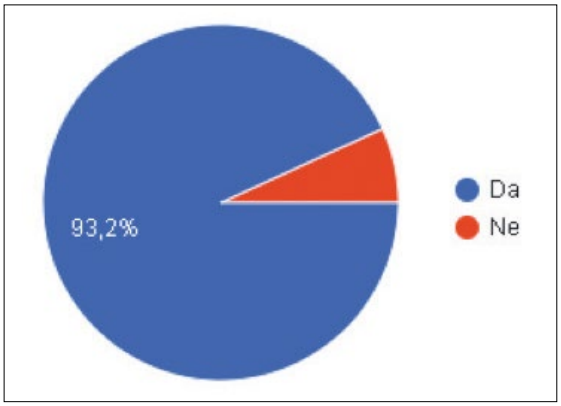

Grafikon 2. Dostatnost ulaganja u promociju turističkih destinacija u sjeverozapadnoj Hrvatskoj

Izvor: vlastita izrada autora

78,9%, Marija Bistrica sa 63,2%, Muzej krapinskih neandertalaca sa 61,2% te Stari grad Čakovec 55%. Ostale destinacije u sjeverozapadnoj Hrvatskoj koje su ispitanici naveli su Veliki Tabor, Etno selo Kumrovec, Muzej seljačkih buna, Seoski turizam Vuglec breg, Mađerkin breg, Marina Prelog, Mlin na Muri, Kalnik, grad Ludbreg, Varaždinske toplice i Toplice Sveti Martin.

Zabrinjavajući podatak je prikazan u grafikonu 1. gdje je prikazano kako 85,9% ispitanika smatra da je kopneni turizam u Hrvatskoj zanemaren.

S obzirom na to da je Hrvatska većinom orijentirana na ljetni (kupališni/odmorišni) turizam, dobiveni rezultati istraživanja su očekivani. Kako sjeverozapadni dio obiluje turističkim destinacijama te je više od 90% ispitanika zainteresirano za kontinentalni turizam, manja posjećenost te stav većine ispitanika da je kontinentalni turizam zanemaren, može se pripisati nedovoljnoj promociji ili zastarjeloj promociji. Upravo zbog očekivanja da će rezultati biti kao prikazani, prijedlog je da se promocija orijentira na nove inovativne kanale. Navedeni stavovi potvrđeni su rezultatima prikazanim u grafu 2 gdje je 93,2% ispitanika odgovorilo kako smatra se nedovoljno ulaže u promociju kontinentalnog turizma.

S obzirom na to da se 58,2% ispitanika nije nikada susrelo s tehnologijom virtualne ili proširene stvarnosti, čemu razlog može biti nepoznatost nove tehnologije koja nije dostupna široj javnosti. Zainteresiranost za nove tehnologije se prikazana je u pitanju »Smatrate li da nove tehnologije (koje se svrstavaju u industriju 4.0) mogu doprinijeti boljoj promociji turističkih destinacija?« gdje je 94,1% ispitanika odgovorilo potvrdno. Kako je na pitanje o zastarjelosti promocije putem letaka, brošura, oglasa na TV ili radio postajama 51,4% ispitanika odgovorilo da se s tvrdnjom slaže i sljedeće pitanje »Za popularizaciju kontinentalnog turizma potrebno je kombinirati konvencionalne oblike promocije s novim i modernim« ocijenjeno je s ocjenom dobar, vrlo dobar ili odličan, što je prikazano u grafikonu 3.

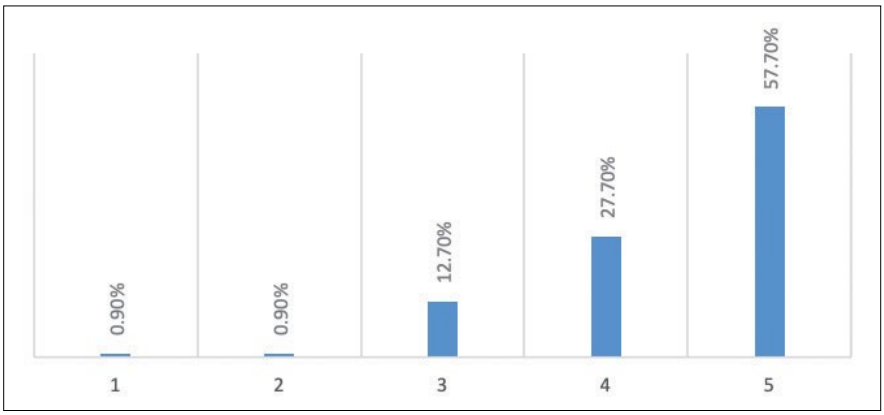

Grafikon 3. Kombiniranje konvencionalnih oblika promocije s novim i modernim oblicima u svrhu popularizacije kontinentalnog turizma

Izvor: vlastita izrada autora

Također, najveći broj ispitanika, njih 43,6% se slaže kako bi ih promocija putem tehnologije virtualne i proširene stvarnosti motivirala posjetiti turističku destinaciju, što je vidljivo iz grafikona 4.

Većina ispitanika, njih 65% nikada nije bila na sajmovima o turizmu u kojima bi imali prilike vidjeti promociju sjeverozapadne Hrvatske, zanimljiv je i podatak je da se s tvrdnjom »Uz korištenje tehnologija proširene stvarnosti, virtualne stvarnosti i 3D mappinga na sajmovima, potrebno je isto učiniti dostupnim na destinacijama«, kako je prikazano u grafikonu 5., u potpunosti složilo 42,3% ispitanika.

Rezultat da je 50% ispitanika tvrdnju »Trenutni načini promocije turističkih destinacija su zastarjeli i ne doprinose posjećenosti destinacija«, ocijenilo s ocjenom 3, što znači da su bili neodlučni, može se povezati s posljednjom tvrdnjom u anketi. U istom se ocjenjivala zainteresiranost za nove tehnologije povezana s dobi ispitanika, gdje su također ispitanici bili neodlučni. Naime, 39,5% ispitanika je bilo neodlučno, dok su ostali rezultati približno ravnomjerno raspoređeni, što je vidljivo iz grafikona 6. Takav rezultat je moguć, jer sve veći dio umirovljenika je zainteresiran za učenje o novim tehnologijama, no još uvijek postoji jaz između generacija i nepovjerenje mlađe generacije u zainteresiranost, ali i svladavanje vještina korištenja nove tehnologije.

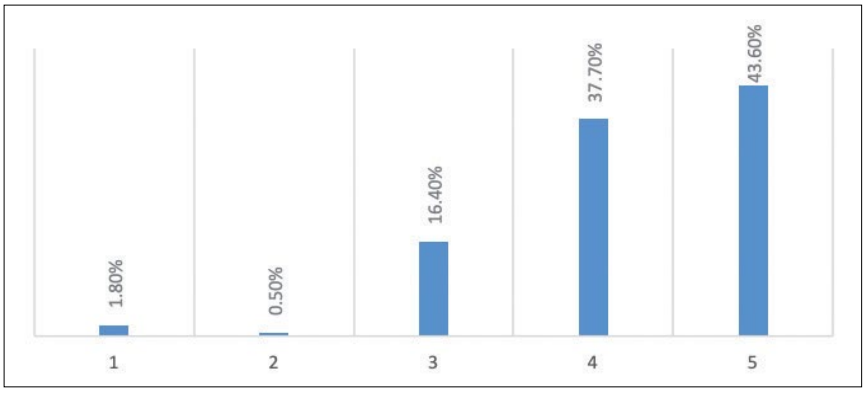

Grafikon 4. Turisti bi dobili potpuni doživljaj kroz virtualnu i proširenu stvarnost te bi ih to motiviralo posjetiti određenu turističku destinaciju

Izvor: vlastita izrada autora

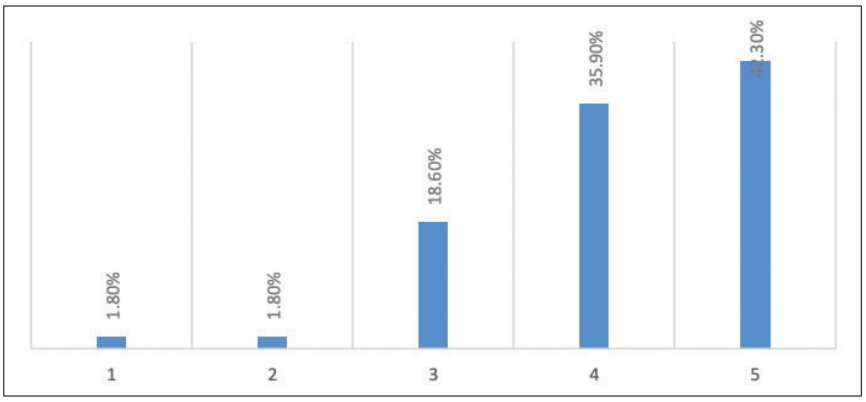

Grafikon 5. Korištenje tehnologija proširene stvarnosti, virtualne stvarnosti i 3D mappinga na sajmovima u destinacijama

Izvor: vlastita izrada autora

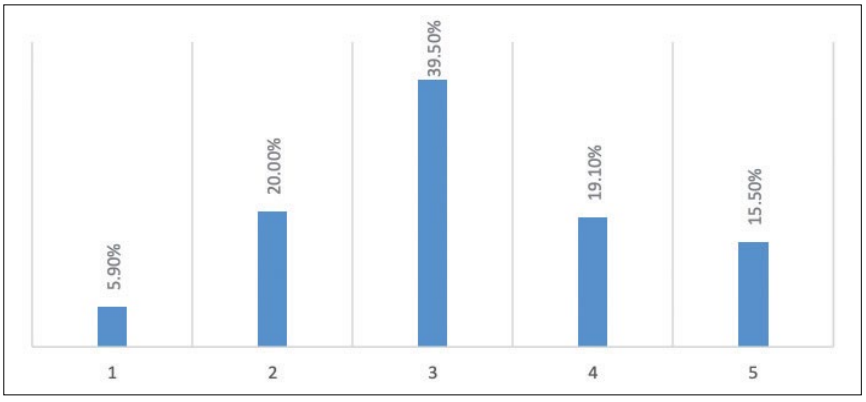

Grafikon 6. Za nove oblike promocije će biti zainteresirana samo mlađa populacija, dok se do umirovljenika neće doprijeti

Izvor: vlastita izrada autora

Drugi anketni upitnik namijenjen je ispitanicima koji nemaju prebivalište u Republici Hrvatskoj. Upitnik se sastoji od 23 pitanja zatvorenog tipa od kojih je prvih pet, kao i u prethodnom upitniku, usmjerena na prikupljanje osnovnih podataka o ispitaniku (dob, spol, županija, radni status i obrazovanje) dok su ostala pitanja usmjerena na cilj istraživanja.

Upitnikom, koje je distribuiran putem društvenih mreža i elektroničkom poštom, je ispitano 262 ispitanika iz država diljem svijeta, od čega je najviše ispitanika, 24,19% iz Slovenije, zatim slijede ispitanici iz Islanda, 13,79%, Njemačke 8,62%, Australije 6,89%, dok su ostali ispitanici iz Italije, Irske, Austrije, Velike Britanije, Bugarske, Tajvana, Srbije, Bosne i Hercegovine, Kanade, Češke, Francuske, Grčke, Poljske i Španjolske.

Od ukupnog broja ispitanika, 60,3% su ženskog spola, dok je 39,7% muškog spola. Najveći broj ispitanika je u dobi između 18 i 25 godina, njih 31%, slijede ispitanici između 26 i 35 godina kojih je 22,4%, 20,7% ispitanika je između 46 i 60 godina, 19% između 36 i 45 godina, dok je 6,9% starijih od 60 godina. Što se obrazovne strukture tiče, 27,6% ispitanika je završilo srednju školu, 17,2% je magistriralo, a isti postotak je krenulo na fakultet te nije nikada steklo diplomu, 13,8% ima suradničku kao i prvostupničku razinu obrazovanja, 3,4% je završilo doktorat i 1,7% ima završenu samo osnovnu školu. Od svih ispitanika, 53,4% je zaposleno i radi 40 i više sati tjedno, 27,6% radi manje od 40 sati tjedno, 15,5% je studenata, a 3,4% ih nije zaposleno.

Za razliku od ispitanika s prebivalištem u Hrvatskoj, 100% ispitanika privlači kontinentalni turizam. Hrvatsku je posjetilo 74,1% ispitanika, a od njih, 63,8% je posjetilo sjeverozapadnu Hrvatsku. Od turističkih destinacija u sjeverozapadnoj Hrvatskoj, najviše ispitanika, njih 78,1% je posjetilo grad Varaždin i 59,4% Stari grad u Varaždinu, 65,6% posjetilo je grad Čakovec te 50% Stari grad Čakovec, a od ostalih destinacija, no manje posjećenih od strane ispitanika su Koprivnica, Marija Bistrica, Etno selo Kumrovec, Muzej krapinskih neandertalaca i Marina Prelog. Za razliku od ispitanika s područja Hrvatske, ovi nisu posjetili Mađerkin breg, Vuglec breg, Mlin na Muri, Toplice sveti Martin, Varaždinske Toplice, Ludbreg ili Kalnik.

Od ukupnog broja ispitanika, 79% ispitanih nije prisustvovalo nekom sajmu na kojem su mogli vidjeti promociju kontinentalnog turizma Hrvatske. Kao i kod ispitanika iz područja Hrvatske, i ovi ispitanici su neodlučni kada je potrebno se odlučiti da li je promocija pomoću letaka, brošura, radio i TV reklama zastarjela pa je potvrdno odgovorilo 51,6%, a 48,3% negativno. Ukupno 56,5% ispitanika susrelo se s virtualnom ili proširenom stvarnošću što može upućivati na to da su nove tehnologije dostupnije izvan granica Hrvatske, a jednako kao i ispitanici s područja Hrvatske, više od 95% ispitanika smatra da će uvođenje navedene tehnologije doprinijeti boljoj promociji turističkih destinacija.

Kako je vidljivo iz grafikona 7., čak 82,3% ispitanika bi posjetilo sjeverozapadnu Hrvatsku ako bi se u promociji počela upotrebljavati nova tehnologija.

Za razliku od ispitanika iz Hrvatske, ispitanici koji imaju prebivalište izvan granica Hrvatske za tvrdnju »Za popularizaciju kontinentalnog turizma potrebno je kombinirati konvencionalne oblike promocije s novim i modernim« ocijenili su s ocjenama od dovoljan do dobar, tj. od ne slažem se do u potpunosti se slažem.

Na tvrdnju »Promocija turističke destinacije kroz tehnologiju virtualne i proširene stvarnosti bi me privukla da istu posjetim« odgovori se protežu od u potpunosti se slažem do uopće se ne slažem, što je vidljivo iz grafikona 9. Rezultati prikazuju da 44,8% ispitanika će promocija kroz virtualnu i proširenu stvarnost privući da posjete destinaciju, dok neznatan postotak od 3,4% se s tvrdnjom uopće ne slaže.

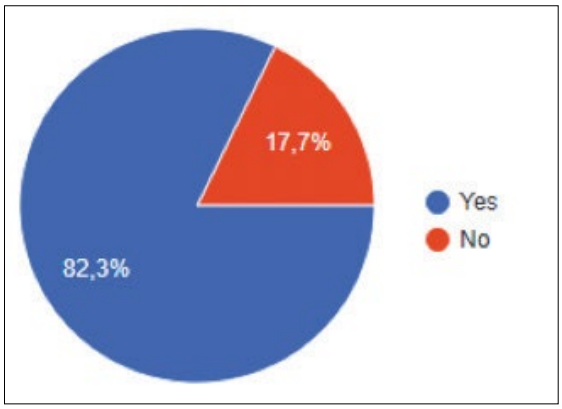

Grafikon 7. Korištenje nove tehnologije (virtualne i proširene stvarnosti) u promociji turističkih destinacija bi vas potaknulo posjetiti sjeverozapadnu Hrvatsku

Izvor: vlastita izrada autora

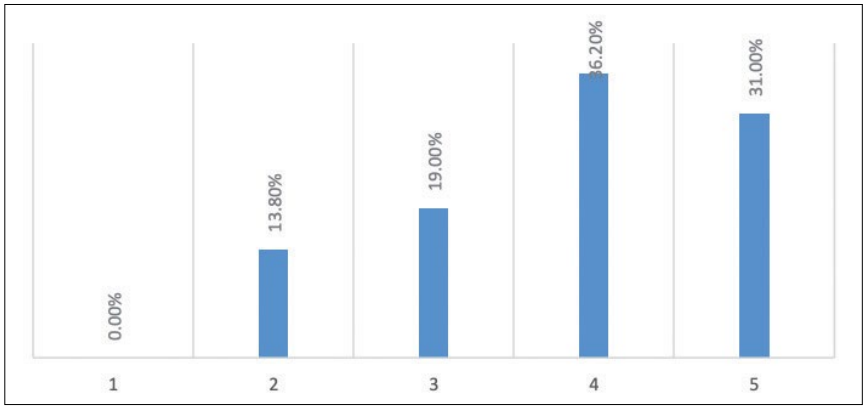

Grafikon 8. Za popularizaciju kontinentalnog turizma potrebno je kombinirati konvencionalne oblike promocije s novim i modernim

Izvor: vlastita izrada autora

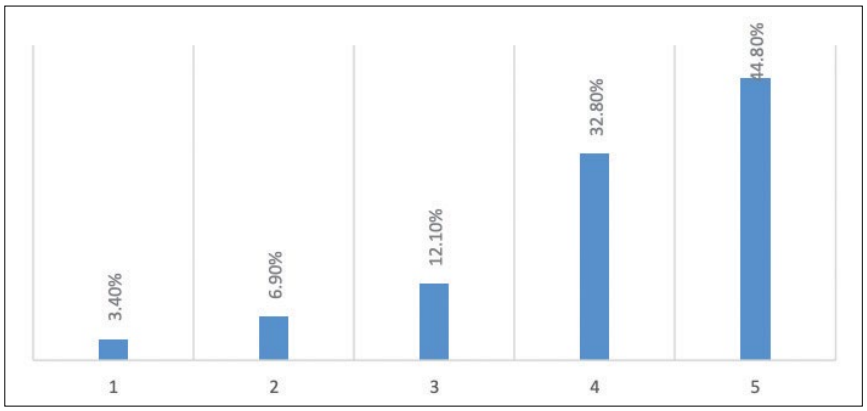

Grafikon 9. Promocija turističke destinacije kroz tehnologiju virtualne i proširene stvarnosti motivirala bi me posjetiti istu

Izvor: vlastita izrada autora

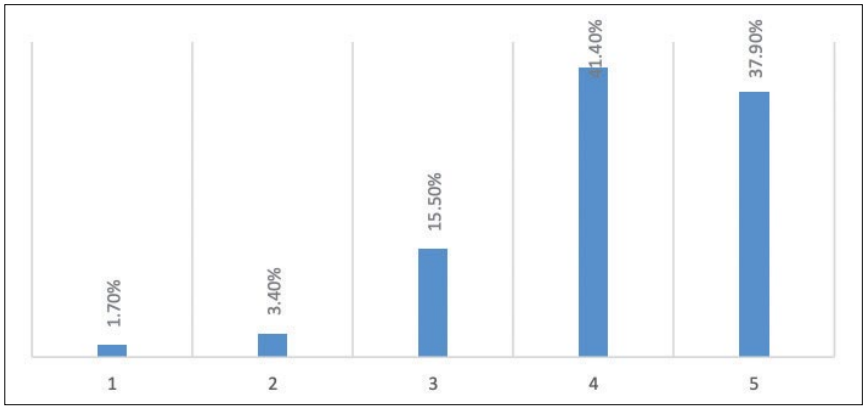

Grafikon 10. Korištenje tehnologija proširene stvarnosti, virtualne stvarnosti i 3D mappinga na sajmovima, potrebno je isto učiniti dostupnim na destinacijama

Izvor: vlastita izrada autora

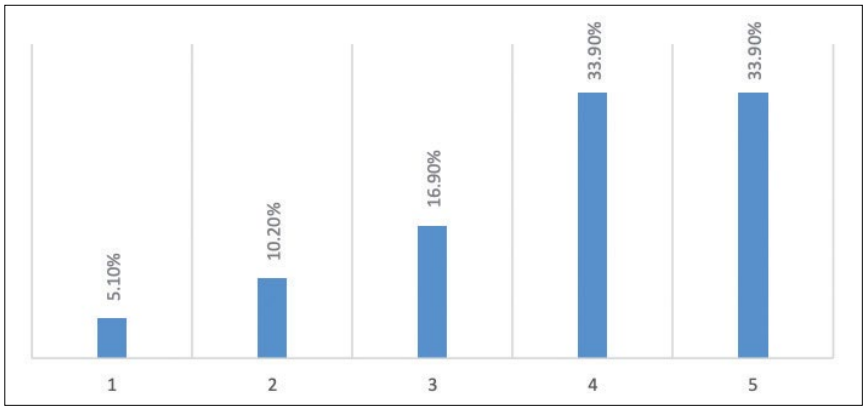

Grafikon 11. Posjetio/la bi sjeverozapadnu Hrvatsku da je prvo mogu vidjeti kroz virtualnu i proširenu stvarnost

Izvor: vlastita izrada autora

Jednako kao što su ispitanici iz Republike Hrvatske zainteresirani za uvođenje virtualne i proširene stvarnosti, osim u promociju, i na same turističke destinacije, tako su i ispitanici s prebivalištem izvan Republike Hrvatske, što je vidljivo iz grafikona 10.

Više od 60% ispitanika se slaže da bi posjetilo sjeverozapadnu Hrvatsku ako bi je moglo vidjeti kroz virtualno i proširenu stvarnost što bi im omogućilo da nekim dijelom dožive taj dio Hrvatske. Time bi se pružila i mogućnost da im destinacija postane atraktivna što bi ih motiviralo da istu i posjete. Rezultati su prikazani u grafikonu 11.

Kao i kod ispitanika iz Hrvatske, ispitanici su neodlučni bi li samo mlađa generacija bila zainteresirana za novu tehnologiju ili bi se tako privukli i umirovljenici.

4.2. Rezultati kvalitativnog istraživanja

Kvalitativno istraživanje provedeno je pomoću instrumenta dubinskog intervjua. Intervju je proveden na uzorku od 10 zaposlenika Turističkih zajednica u sjeverozapadnoj Hrvatskoj (Međimurska županija, Varaždinska županija, Koprivničko-križevačka županija i Krapinsko-zagorska županija). Prvo pitanje koje je postavljeno svima se odnosilo na turističke proizvode u županijama iz kojih dolaze. Osim poznatih događanja kao što su Špancirfest, Porcijunkulovo, Sveta Nedjelja i slično, mnogi su naveli kako su ključni turistički proizvodi vinske ceste, vjerski turizam, gastroturizam, aktivni odmor (cikloturizam, planinarenje, konjički turizam), kulturni turizam te lovni turizam. Nadalje, što se tiče destinacija kod kojih su ispitanici primijetili smanjenu posjećenost definitivno su kulturne i prirodne znamenitosti te bi u tom dijelu ističu kako bi više htjeli uložiti u promociju koja bi doprinijela većoj posjećenosti. Ispitanici ističu kako su zainteresirani za uhvatiti korak s vremenom i tako privući turiste.

Na pitanje o promociji odgovorili su kako se do sada se sva promocija odvija putem web stranica turističkih zajednica, društvenih zajednica, TV-a ili tiskovina (specijalizirani časopisi i novine) što upućuje na nedostatak novih tehnologija u promociji i privlačenju novih turista, a s čime se slažu i svi ispitanici. Što se tiče promocije na nacionalnim i međunarodnim sajmovima, svi ispitanici su odgovorili kako sudjeluju na sajmovima, a neki na kojima su u zadnje vrijeme sudjelovali su sajmovi u Beču, Herningu, Münchenu, Klagenfurtu i dr.

Na spomen novih tehnologija (VR i proširena stvarnosti), svi ispitanici su istaknuli kako su upoznati s navedenim tehnologijama no samo je jedan ispitanik naveo kako je u sjeverozapadnoj Hrvatskoj isprobao navedenu tehnologiju i to VR vožnja biciklom kroz Zagorje za koje su dobili poticaje iz EU fondova. Svi ispitanici su potvrdno odgovorili na pitanje o uvođenju VR ili proširene stvarnosti u promociji, no ističu da je problem ograničeni budžet kojim raspolažu. Kao ciljane skupine koje bi se privukle navedenom tehnologijom, ispitanici su naveli populaciju do 45 godina, obitelji s djecom, parove, samce, školske grupe. Najviše ističu kako bi navedeno interesiralo mlađu populaciju jer su oni upućeni u primjenu i korištenje moderne tehnologije u svakodnevnom životu. Kao zadnje pitanje, ispitanici su trebali navesti gdje bi koristili navedenu tehnologiju, a neki od primjera su bili šetnje kroz muzeje s edukativnom notom, prikaz povijesnih i prapovijesnih ličnosti i njihova života, let balonom iznad Zagorja, promocije različitih destinacija, šetnja kroz povijest grada, u promociji na sajmovima u Republici Hrvatskoj i sjeverozapadnoj Hrvatskoj i sl.

Kako je navedena tehnologija skupa, Turističkim zajednicama bi najviše koristila pomoć od grada, županije ili Ministarstva, no pomoć svakako vide i u EU fondovima na koje bi mogli aplicirati uz različite projektne partnere.

4.3. Rasprava

Rezultati provedeni kvantitativnim istraživanjem upućuju na zainteresiranost kako stranih, tako i domaćih potencijalnih turista za kontinentalni turizam i za turizam u sjeverozapadnoj Hrvatskoj. Ohrabrujuće je vidjeti podatke da je više od 50% i stranih i domaćih ispitanika posjetilo neku od turističkih destinacija u sjeverozapadnoj Hrvatskoj. Kako se posjećenost većinom odražava u velikim gradovima (Varaždin, Čakovec, Koprivnica), u najvećem hrvatskom svetištu Mariji Bistrici i u jednom od najpoznatijih dvoraca u sjeverozapadnoj Hrvatskoj, Trakošćanu, potrebno je ulagati da i manje poznate destinacije počinju bilježiti povećani broj turista. Također, pozitivno je da veliki broj ispitanika smatra da bi uvođenje nove tehnologije povećalo posjećenost destinacijama u sjeverozapadnoj Hrvatskoj što bi

u konačnosti pridonijelo razvoju sjeverozapadne Hrvatske kao prepoznate turističke destinacije. Osim što bi se virtualna i proširena stvarnost trebale uvesti u promociju turističkih destinacija, postoji velika zainteresiranost od strane ispitanika da se ista tehnologija uvede na same destinacije. Ključno u kvantitativnom istraživanju jest da su potvrđene dvije postavljene hipoteze, a to da bi potencijalni turisti htjeli putem novih tehnologija dobiti uvid u turističke destinacije te da promocija turističke destinacije kroz industriju 4.0. je novi korak u promociji koji će privući veći broj potencijalnih turista. Ova oba pitanja su potvrđena kroz odgovore ispitanika u anketama gdje su isti potvrdili da bi htjeli dobiti uvid turističke destinacije kroz novu tehnologiju tj. da su zainteresirani za uvođenje nove tehnologije u promociju sjeverozapadne Hrvatske. Isto tako, druga hipoteza je potvrđena kroz odgovore ispitanika gdje su oni potvrdili da bi ih navedeni način promocije privukao da posjete neku od destinacija u sjeverozapadnoj Hrvatskoj te su iskazali interes za uvođenje tehnologije virtualne i proširene stvarnosti u same destinacije.

Rezultati kvalitativnog istraživanja ukazuju na ograničenu promociju turističkih destinacija, no isto tako zainteresiranost turističkih zajednica za korištenje virtualne i proširene stvarnosti. Rješavanjem problema ograničenog budžeta, turističke zajednice bi uvele VR tehnologiju i tehnologiju proširene stvarnosti u turističke destinacije što dokazuju i brojnim navedenim primjerima gdje bi primjenjivali navedenu tehnologiju. Treća hipoteza je potvrđena jer se vidi zainteresiranost turističkih zajednica za uvođenje novih tehnologija, no kao problem se ističu ograničena financijska sredstva. Izvor financijskih sredstava ispitanici vide u javnim pozivima od strane grada, županije ili Ministarstva ili pak u povlačenju sredstava iz EU fondova.

5. ZAKLJUČAK

Kontinentalni turizam sjeverozapadne Hrvatske ima velike potencijale za razvoj, ali i sama istraživanja su prokazala interes za ovaj dio Republike Hrvatske. Sjeverozapada Hrvatska obiluje privlačnim turističkim destinacijama te su razvijeni brojni oblici turizma. Kako bi se iskoristio njen puni potencijal potrebno je ulagati više u promociju te se okrenuti novim, inovativnim oblicima promocije. Virtualna i proširena stvarnost daju novu dimenziju promociji turističkih destinacija te je dokazano da su potencijalni turisti zainteresirani za istu.

Nove tehnologije omogućuju privlačenje novih turista što je dokazano provedenim istraživanjem te se ciljane skupine ne mogu ograničavati na dob do 45 godina jer ispitanici, pogotovo oni iz stranih zemalja, ukazuju na zainteresiranost za virtualnu i proširenu stvarnost.

Turističke zajednice moraju osluškivati želje i potrebe kupaca (turista) kako bi im mogli ponuditi najkvalitetniji proizvod/uslugu. Iako su ulaganja u virtualnu i proširenu stvarnost u početku visoka, s vremenom bi se isplatila, a tehnologija bi se mogla nabaviti i uz financijsku pomoć europskih projekata. Upravo su turističke zajednice istaknule kako žele ići u korak s vremenom te uključiti nove tehnologije u privlačenje turista u kontinentalni dio Republike Hrvatske. Potrebno je, osim turističkih zajednica, uključiti i druge institucije, a naročito omogućiti podršku od strane Ministarstva kako bi se potaknuo razvoj kontinentalnog turizma i time povećao BDP Republike Hrvatske.

6. LITERATURA

1. BARTOLUCI, Mato. Upravljanje razvojem turizma i poduzetništva – turistička politika, razvoj i poduzetništvo u turizmu. Zagreb: Školska knjiga. 2013.
2. BERC-RADIŠIĆ, Branka. Marketing turističkog proizvoda destinacije. Opatija: Fakultet za menadžment u turizmu i ugostiteljstvu. 2009.
3. ČORAK, Sandra, BORANIĆ ŽIVODER, Snježana. Tourism Destination and DMO Transformation. New York - London: Palgrave Macmillan: Evolution of Destination Planning and Strategy The Rise of Tourism in Croatia. 2017., 99-118.
4. Državni zavod za statistiku. *Statistički ljetopis 2018.* (2018), Zagreb. Dostupno 5.6.2019. na https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/ljetopis/2018/sljh2018.pdf
5. KLARIĆ, Zoran., GATTI, Petra. Ekoturizam. U: Marković S., ur., Hrvatski turizam – plavo bijelo zeleno. Zagreb: Institut za turizam. 2006.

6. KOVAČEVIĆ, Branko, KOVAČEVIĆ, Marina. Lovni turizam. U: Marković S., ur., Hrvatski turizam – plavo bijelo zeleno. Zagreb: Institut za turizam. 2006.
7. KUŠEN, Eduard. Zdravstveni turizam. U: Marković S., ur., *Hrvatski turizam – plavo bijelo zeleno*. Zagreb: Institut za turizam. 2006. PANADŽIĆ, Igor. Virtualna okruženja : računalna grafika u stvarnom vremenu i njene primjene. Zagreb: Element. 2004.
8. POPESKU, Jovan. Menadžment turističke destinacije. Beograd: Fakultet za turistički i hotelski menadžment. 2016.
9. SENEČIĆ, Josip. Promocija u turizmu. Zagreb: Miokard d.o.o. i Ekonomski fakultet Zagreb, 1998.
10. TOMLJENOVIĆ, Renata. Kulturni turizam. U: Marković S., ur., Hrvatski turizam – plavo bijelo zeleno. Zagreb: Institut za turizam. 2006.
11. ŽUVELA, Ivo. (1998.) *Optimalizacija strukture ponude turističke organizacija*. Rijeka: Tourism and hospitality management, Vol 4, No. 1998., 205-219

SUMMARY

Promotion, as an element of the marketing mix, is essential because it represents communication between consumers and the company. Due to the high orientation of tourism in the Republic of Croatia on the coastline, continental tourism is considered to be neglected. This indicates low earnings from tourism in the continental part of the Republic of Croatia. The Northwest part of Croatia abounds with many destinations that are not promoted sufficiently and where their potential is not exploited. Most of the traffic routes that go to the sea area, and through which a large number of foreign tourists pass, extends through northwestern Croatia, but the phenomenon of highways is dragging tourists away from the wealth of tourist destinations offered by this part of Croatia. The new technology, virtual and augmented reality, is now represented in medicine, sports, the film industry and can be included in the promotion of tourism. It is possible to include virtual and augmented reality in the promotion of tourist destinations to attract a large number of tourists and to increase the attractiveness of specific destinations. The research paper aims to establish the willingness of tourist communities to invest in innovative promotional channels to attract potential tourists and attract them through new promotional channels. The methods used in the paper are the descriptive method, synthesis, analysis, and primary quantitative and qualitative research methods. The primary data were collected through a questionnaire and in-depth interviews with representatives of national tourist boards. In addition to tourist destinations, as those who work directly with tourists and tourist offer, it is necessary to engage other institutions, and primarily to involve the Ministry of Tourism to provide the support in the deployment of new technologies in tourism. Given the limited budget, and also the tremendous financial resources needed to deploy the virtual and augmented reality, EU funds from which it is possible to obtain non-refundable funds have a crucial role.

KOMPARATIVNA ANALIZA PRIMJENE MENADŽERSKIH ALATA U PROCESU NABAVE U PODUZEĆIMA SJEVEROZAPADNE I SREDIŠNJE REGIJE U REPUBLICI HRVATSKOJ

COMPARATIVE ANALYSIS OF APPLICATION OF MANAGERIAL TOOLS IN THE PROCUREMENT PROCESS IN COMPANIES OF NORTHWESTERN AND CENTRAL REGION IN THE REPUBLIC OF CROATIA

Krešimir BUNTAK
Sveučilište Sjever
Trg dr. Žarka Dolinara 1
48000 Koprivnica

Daniel SAČER
Fanon d.o.o.
Ul. Vladimira Nazora 126.
42206 Petrijanec

Damira KEČEK
Sveučilište Sjever
Sveučilišni centar Varaždin
104. brigade 1, Varaždin

Primljeno / Received: 15. 9. 2019.
Prihvaćeno / Accepted: 15. 11. 2019.
Pregledni rad / Review
UDK / UDC: 658(497.5)"20"
656.073.7(497.5)

SAŽETAK

Uspješno upravljanje poduzećima temelji se na kvalitetnom odlučivanju primjenom menadžerskih alata. Jedna od glavnih funkcija u poduzeću je upravo funkcija nabave. Upravljanje nabavom korištenjem menadžerskih alata utječe na održivost poslovanja i osiguranje konkurentne prednosti. Cilj ovog rada bio je ispitati primjenu menadžerskih alata prilikom upravljanja procesom nabave i usporediti dobivene rezultate na odabranim županijama u Republici Hrvatskoj strukturiranih u dvije regije.

Ključne riječi: menadžerski alati, menadžment nabave, nabava, poslovno odlučivanje
Key words: managerial tools, procurement management, procurement, business decision-making

1. UVOD

Način života i poslovanja nikad nije zahtijevao više informacija koje predstavljaju podlogu za funkcioniranje organizacije i poslovanja. Mnogobrojne informacije, zamisli i ideje predstavljaju potencijalnu ogromnu konkurentnu prednost koja znači opstojanje na tržištu. Nabava kao funkcija i djelatnost postaje zvijezda vodilja koja izravno utječe na brojne strategije, taktike, operativne djelatnosti, financijske rezultate, organizaciju, vođenje i ostale međusobno povezane sektore organizacije.

Za dobar poslovni rezultat potrebno je provesti nabavu sirovina i usluga pod što povoljnijim uvjetima primjenom strategija koje kroje budućnost svakog poduzeća. Nadalje, poslovni rezultati nabavnog sektora često ovise o suradnji s dobavljačima koji predstavljaju jedan od ključnih čimbenika poslovanja. Dobavljači se posebno specijaliziraju za određene aktivnosti te o njima ovise razni projekti rasta i razvoja koji u konačnici utječu na zajednički razvoj kvalitete proizvoda, rješavanje tekućih i potencijalnih problema, osiguranje od raznih vrsta rizika i sl.

Općenito, cilj nabave je nabavnim aktivnostima osigurati sve potrebne ulazne komponente na što kvalitetniji način da se uspostavi kvalitetna relacija s dobavljačima te da se osiguraju najbolji mogući uvjeti što organizaciji nosi izrazitu važnost po pitanju svakodnevnog funkcioniranja. U širok spektar nabavnih aktivnosti spadaju i razna ugovaranja, potrebe za odlučnim i racionalnim donošenjem odluka te samim time osiguranje kontinuiteta proizvodnje uz stalno praćenje tržišta i cjeloživotno učenje.

Samo upravljanje u dinamičnom okruženju danas je bez primjene brojnih alata za odlučivanje nemoguće. Njihovo su poznavanje i primjena ključ u procesima planiranja, operativnog provođenja, kontrole, analize i provjere procesnih aktivnosti.

2. UTJECAJ NABAVE NA POSLOVANJE ORGANIZACIJE

Nabava je funkcija i djelatnost poduzeća koja brine o opskrbi materijalima, opremom, uslugama i energijom potrebnima za realizaciju ciljeva poslovnog sustava (Ferišak, 2006). Žibret (2007) ističe kako nabavni troškovi roba često čine čak više od 70% svih troškova. Stoga je funkciji nabave potrebno posvetiti posebnu pozornost po pitanju njene funkcije u organizaciji, kao i odabiru visoko motiviranih zaposlenika koji će ju obnašati. U nabavi ulaznih sirovina menadžer mora voditi računa o metodi minimiziranja troškova. Način nabave u prvom redu ovisi o vrsti i karakteristikama inputa. Ukoliko menadžer u nabavi izabere kupnju na tržištu, kupnju ugovorom ili proizvodnju inputa u svojem poduzeću, on u mnogome ovisi o posebnim investicijama (Benić, 2009).

Dobavljači su neizostavan faktor koji utječe na samo poslovanje organizacije. Oni se specificiraju i određuju vrijednosti koja se nabavlja na poslovnom tržištu. Dugoročni odnosi s dobavljačima vrlo su bitan faktor te se zato traži strateški pristup nabavi. Nastavno na poslovanje s dobavljačima, nabava se smatra funkcijom koja dodaje vrijednost te je u velikoj mjeri zaslužna za poslovnu uspješnost (Miočević, 2011).

Pojam lanca dobave rezultat je pokušaja pojednostavljenja problema upravljanja tokovima materijala, novca i informacija (Chopra i Meindl, 2010, s. 22). Upravo je lanac dobave ključan faktor bez kojeg nema realizacije proizvoda i usluge. Da bi se oni realizirali, potrebno je utrošiti energiju, materijal, rad, kapital i informacije koji se transformacijskim procesom i aktivnostima okrupnjuju i daju krajnji željeni output (Taylor i Russell, 2006, s. 3). Transformacijski proces zahtijeva dobru organizaciju, vođenje i strateški pristup. Lanac dobave kreće od dobavljača, koji opskrbljuje drugog dobavljača, koji robu prodaje proizvođaču. On svojom proizvodnjom ulazne sirovine pretvara u proizvod kojeg plasira direktnom kupcu, dok direktan kupac robu prodaje kupcu vlastitog kupca s ciljem stvaranja dodane vrijednosti i novca. Chopra i Meindl (2010, s. 22) te Webster (2008, s. 4) ukazuju kako najveći doprinos pri upravljanju lancem dobave ima operacijski menadžment, koji se bavi pitanjem proizvodnje proizvoda, marketing prodajom proizvoda, dok se financije bave naplatom proizvoda.

Odjel nabave, koji je vezan s lancem dobave, ima nekoliko zadaća: mora dobiti odgovarajuću kvalitetu sirovine, optimalne količine u pravo vrijeme s odgovarajućom cijenom i uz odabir kvalitetnog izvora (Van Weele, 2010, s. 8). Nastavno na ciljeve nabave, Lambert et al. (1998, s. 354) pojašnjavaju pet koraka procesa nabave. Prvi korak predstavlja preliminarnu fazu, čiji je cilj evidencija potrebe kupnje i formiranje tim po potrebi. Nakon toga dolazi faza identifikacije potencijalnih dobavljača, gdje se određuju kriteriji odabira dobavljača te se identificiraju potencijalni dobavljači. Treća faza obuhvaća pretraživanje i odabir, gdje se kontaktiraju, ocjenjuju i odabiru dobavljači, dok se u četvrtoj fazi započinje odnos, izrađuju se, potpisuju i daju povratne informacije. U posljednjoj se fazi radi kontrola, tj. ocjenjuje se odnos s dobavljačima kako bi se odlučilo o nastavku ili raskidanju daljnjeg odnosa.

Murphy i Wood (2008) te Waters (2003) ističu kako se u lancu dobave rade mnogobrojni poslovi, kao što su nabava i naručivanje, transport, zaprimanje robe, skladištenje, upravljanje zalihama, pripre-

manje isporuka, rukovanje ulaznim komponentama, pakiranje, upravljanje reklamacijama, zbrinjavanje škartnih dijelova, usluga kupcima, predviđanje daljnje potražnje, proizvodnja i ostale usluge koje su u visokoj korelaciji sa sektorom nabave, koji je povezan s svim poslovima u lancu dobave. Poslove nabave u lancu dobave na sličan način opisuju i Vogt et al. (2006, s. 10), koji ističu da je nabava glavna spona ulazne logistike te ju nazivaju i upravljanjem materijalima.

3. MENADŽERSKI ALATI ZA ODLUČIVANJE U NABAVI

Menadžerski alati za odlučivanje u nabavi važna su podloga za donošenje svakodnevnih odluka o kojima ovisi uspješnost poslovanja poduzeća. Alati se grupiraju prema svrsi i namjeni. U ovom radu podjela alata vezana je uz strukturu Demingovog kruga, odnosno aktivnosti planiranja, provođenja, provjere i poboljšanja (slika 1).

Alati vezani uz planiranje podloga su za određivanje strategija, taktika i operativnih ciljeva organizacije. SWOT analiza alat je koji prikuplja i prikazuje informacije o unutarnjim i vanjskim čimbenicima koji imaju ili mogu imati utjecaj na poslovanje. Stacey (1993) opisuje SWOT analizu kao popis prednosti organizacije, slabosti na koje ukazuje analiza resursa i mogućnosti, kao i popis prijetnji i mogućnosti u okruženju organizacije. Strateško promišljanje podrazumijeva pomno planiranje budućih akcija koje treba poduzeti, a one trebaju odgovarati snagama i mogućnostima, uzimajući pritom u obzir prijetnje i slabosti.

PEST analiza promatra političke, ekonomske, socijalne i tehnološke čimbenike okruženja. Predstavlja alat koji služi kao podloga za učinkovito poslovno i strateško planiranje, marketinško planiranje, razvoj poslovanja i proizvoda te izvješća o istraživanju. PEST analiza utječe na uspješnost poduzeća tako da analizira brojne čimbenike koji utječu na poslovno okruženje (Porter, 1985). Kaplan i Norton (1992) bili su ključni u razvoju koncepta Balanced Scorecard analize. Premisa koncepta bila je rješavanje pitanja kako organizacija može pružiti i strateški i operativni uvid u njihovo poslovanje. Alat omogućuje mjerljivost i donošenje odluka kojim bi se osigurala sredstva za rad, kao i predviđanje temeljeno na ostvarenju ključnih čimbenika koji utjelovljuju poslovnu strategiju organizacije.

Benchmarking učinkovito je sredstvo i alat za kontinuirano poboljšanje temeljnih procesa koji su ključni za organizaciju (Bhutta i Huq, 1999; Prado, 2001; Simpson i Kondouli, 2000). Drugim riječima, alat predstavlja princip usporedbe s konkurentima kako bi određena organizacija preuzela metode i

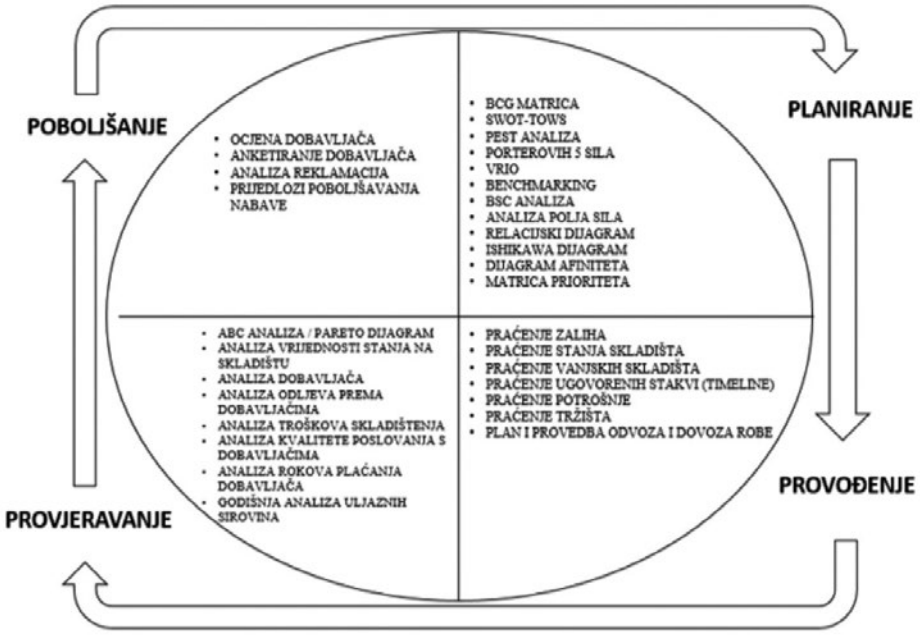

Slika 1. Demingov krug u procesu upravljanja nabavom

Izvor: Sačer D. (2019) *diplomski rad; Primjena menadžerskih alata prilikom odlučivanja u nabavi, str. 55.*

procesni pristup koje koriste druge organizacije i tako unaprijedila vlastito poslovanje. BCG matrica poznata je i kao jednostavna matrica planiranja portfelja. Ona sugerira kako bi organizacije trebale imati zdravu ravnotežu proizvoda unutar njihovog portfelja. To pomaže organizaciji u postizanju ravnoteže između četiri kategorije proizvoda koje proizvodi. Smatra se jednim od najpoznatijih strateških alata u poslovanju (Ansoff, 1987; Ansoff i McDonnell, 1990).

Porterovih 5 sila naziv je poslovnog alata koji identificira četiri sile koje karakteriziraju natjecateljske ključne čimbenike unutar industrije: pregovaračku moć dobavljača, pregovaračku moć kupca, prijetnju supstitutima i prijetnju novih sudionika (Porter, 1979). Navedene sile uvelike utječu na stav i način poslovanja. Dijagram afiniteta tehnika je koja se koristi za eksternalizaciju i organiziranje velikih količina nestrukturiranih, dalekosežnih i naizgled različitih kvalitativnih podataka (Hartson i Pyla 2012). Japanski antropolog Jiro Kawakita (1991) osmislio je KJ metodu (na kojoj se temelji dijagram afiniteta) te ih kao alat koristi u antropologiji za sintetiziranje promatranja sirovih podataka dobivenih terenskim radom kako bi pronašao nove hipoteze.

Relacijski dijagram koristi se za opis relacija: glavni su faktori klase i njihovi odnosi (Rumbaugh et al., 1999). Klasa je opis koncepta koji može imati atribute i operacije povezane s njim. Klase su predstavljene kao pravokutnici, a odnos između dvije klase kao crta. Dijagram riblje kosti (također poznat kao Ishikawa dijagram ili dijagram uzroka i posljedice) ima široku primjenu kod procjene uzroka i posljedica vezanih uz nepovoljne događaje ili neželjene rezultate (Reason, 1997).

Menadžerski alati, odnosno analize, za provođenje interno su osmišljeni alati koji olakšavaju operativno upravljanje nabavom. Interni alat za praćenje zaliha omogućava stalni pregled zaliha sirovina kako bi se osigurala stalna dostupnost informacija vezana uz stanje zaliha i samim time osiguranje kontinuiteta proizvodnje. Interni alat za praćenje stanja skladišta omogućava optimizaciju skladišnog prostora i daje uvid u stanje skladišta kako bi se što kvalitetnije proveli procesi skladišnog poslovanja. Menadžerski alat za praćenje ugovornih stavaka (Timeline) vrlo je koristan alat koji na slikovit način pruža informacije oko stanja ugovorenih stavaka kako bi se što kvalitetnije planirale, provodile i poduzele potrebne aktivnosti (npr. ugovaranje novih količina sirovina.). Interni alat za praćenje potrošnje neizostavan je alat o kojem ovisi dinamika dobave. Omogućava planiranje i provođenje kontinuiranog procesa proizvodnje. Interni alat za praćenje tržišta služi kao podloga za provođenje nabavnih tržišta tako da daje uvid u stanje na tržištu prema kojem se kroje daljnji nabavni postupci. Interni alat za plan i provedbu odvoza i dovoza robe omogućava kvalitetno planiranje, organizaciju i operativnu provedbu odvoza i dovoza robe. Faza provjere neizostavan je dio procesa nabave i omogućava stalnu sigurnost i provjeru nabavnih aktivnosti.

ABC analiza vrlo je koristan alat za vrednovanje sirovina na skladištu. Dizajnirana je u tri razreda: A, B i C. Metoda se lako može proširiti na više razreda jednostavnim dijeljenjem rangiranih razreda na više skupina, no broj razreda obično je ograničen na najviše šest (Graham, 1987; Silver et al., 1998).

Analiza vrijednosti stanja na zalihi daje uvid u vrijednosno stanje sirovina na zalihi te time omogućava provjeru likvidnost, solventnosti i drugih povezanih segmenata poslovanja. Analiza dobavljača menadžerski je alat kojim se ispituje i analizira kvaliteta, obujam poslovanja i snagu pojedinog dobavljača. Analiza odljeva prema dobavljačima predstavlja alat koji služi za prikaz ustaljenosti i jačine utjecaja dobavljača s aspekta financijskog odljeva. Analiza troškova skladištenja daje uvid u troškove koji se odnose na skladištenje. Analiza rokova plaćanja dobavljača menadžerski je alat kojim se provjerava stanje vezano uz odgodu plaćanja koja često igra veliku ulogu u funkcioniranju organizacije. Godišnja analiza cijena ulaznih sirovina podloga je za usporedbu i analizu nabavnih cijena koja prikazuje stanje starih i aktualnih cijena sirovina u istom periodu godine. Poboljšanje procesa jedini je način za postizanje rasta i razvoja. Menadžerski alati poboljšanja procesa upravo to i omogućuju.

Prilikom donošenja odluke o odabiru dobavljača potrebno je identificirati određene čimbenike koji utječu na donošenje odluke. Tako su autori Liao i Kao (2011, s. 10804) u svom radu identificirali 29 različitih čimbenika koji utječu na odabir dobavljača navodeći ranija istraživanja. Aguezzoul (2012, s. 19) identificirao je 36 čimbenika, od kojih se 13 čimbenika pojavljuje nakon 1990. godine. Prilikom analize potrebno je koristiti i ocjenjivati dobavljače te time vrednovati njihov rad.

Ocjena dobavljača menadžerski je alat kojim se ocjenjuju segmenti međusobnog poslovanja te se daje krajnja ocjena cjelokupne kvalitete poslovanja. Anketiranje dobavljača osigurava poboljšanje procesa kroz anketne upitnike poslane dobavljaču kojim se dolazi do ciljano traženih odgovora koji su vrlo bitni za daljnju suradnju. Analiza reklamacija veoma je koristan alat za uvid u količinu i kvalitetu rješavanja reklamiranih entiteta.

4. REZULTATI PROVEDENOG ISTRAŽIVANJA

Cilj ovog istraživanja bio je ispitati važnosti strateškog, taktičkog i operativnog upravljanja nabavom korištenjem menadžmentskih alata kako bi se postigli bolji, ekonomičniji i financijski što uspješniji poslovni rezultati koji određuju konkurentnost i budućnost svakog poduzeća. Također, željelo se ispitati postoje li statistički značajne razlike u stavovima poduzeća o važnosti korištenja menadžmentskih alata. Podaci za analizu prikupljeni su putem ankete koju je Hrvatska gospodarska komora proslijedila svim poduzećima u svojoj bazi podataka.

U analizi podataka korištene su metode deskriptivne i inferencijalne statistike. Za opis osnovnih značajki podataka u istraživanju izračunati su osnovni deskriptivni statistički pokazatelji. Kolmogorov-Smirnovljevim testom ispitana je distribucija podataka dobivenih istraživanjem. Uočeno je da distribucija podataka statistički značajno odstupa od normalne razdiobe. Iz tog je razloga za ispitivanje statističkih značajnosti razlika između uzoraka korišten Mann-Whitneyev test. Statistički značajnima smatrane su razlike potvrđene na razini $p < 0.05$.

U ovom istraživanju sudjelovalo je 81 poduzeće dviju regija Republike Hrvatske (RH): sjeverozapadne RH i središnje RH. Sjeverozapadnu regiju obuhvaćale su Krapinsko-zagorska, Varaždinska, Međimurska i Koprivničko-križevačka županija, dok su u središnju regiju bila uključena poduzeća Bjelovarsko-bilogorske, Karlovačke i Zagrebačke županije.

Od ukupnog broja anketiranih poduzeća koja su sudjelovala u istraživanju, 47% anketiranih poduzeća činila su poduzeća sjeverozapadne RH, a 53% središnje RH. Sjedište najvećeg broja anketiranih poduzeća središnje RH bila je Zagrebačka županija (40.7%), dok je najveći broj anketiranih poduzeća sjeverozapadne RH imao sjedište u Varaždinskoj županiji (33.3%). Na slici 2 prikazan je postotak anketiranih poduzeća sjeverozapadne i središnje RH koji koriste određeni alat za poslovno odlučivanje prilikom planiranja nabave.

Gotovo polovica anketiranih poduzeća u središnjoj RH prilikom planiranja nabave koristi BENCHMARKING, dok su sljedeći najčešće korišteni alati u planiranju nabave SWOT-TOWS i BCG matrica. U sjeverozapadnoj RH gotovo polovica anketiranih poduzeća u planiranju nabave primjenjuje SWOT-TOWS alat, kojeg slijede matrica prioriteta i BENCHMARKING. Alat relacijski dijagram se ne koristi u poduzećima središnje RH, dok u sjeveroza-

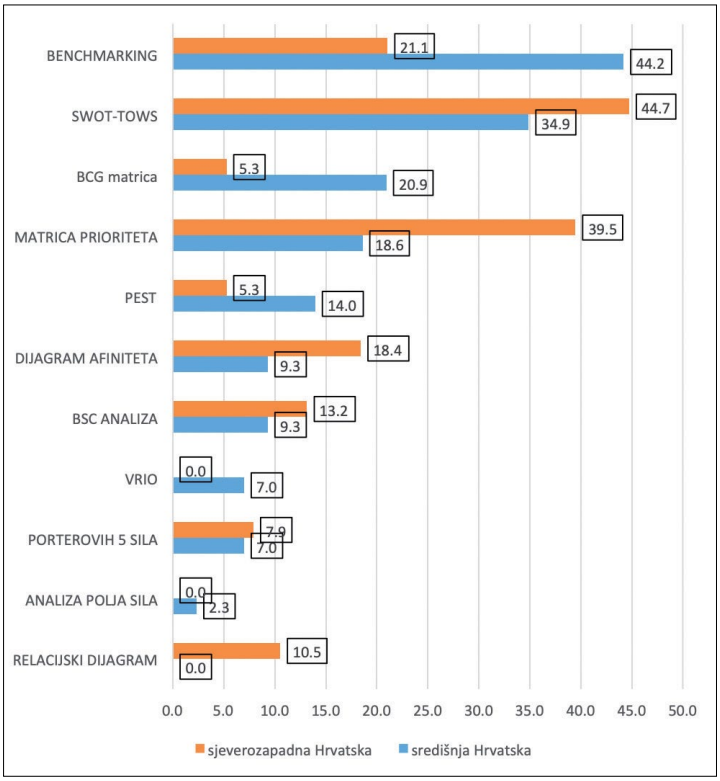

Slika 2. Primjena alata za poslovno odlučivanje prilikom planiranja nabave po regijama (Izvor: autori)

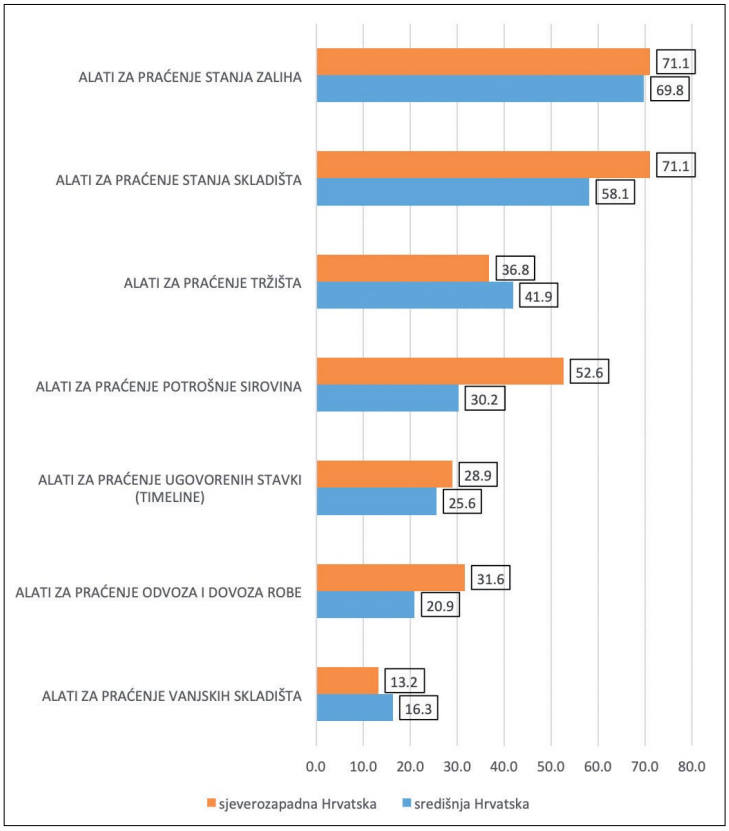

Slika 3. Primjena alata za poslovno odlučivanje prilikom operativnog provođenja i praćenja nabave po regijama (Izvor: autori)

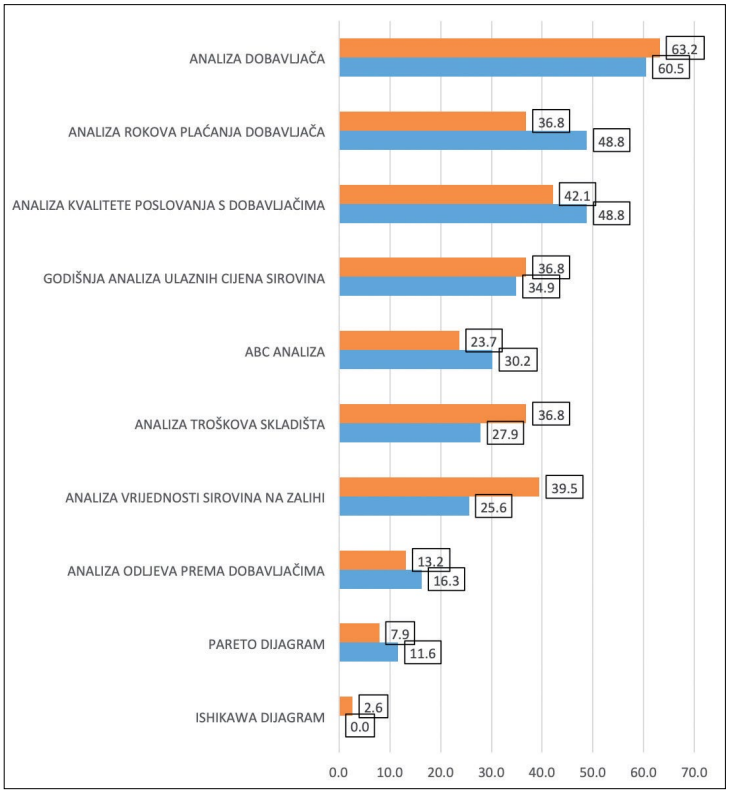

Slika 4. Primjena alata za poslovno odlučivanje prilikom kontrole procesa nabave po regijama (Izvor: autori)

padnoj RH nije zabilježena uporaba alata analiza polja sila i VRIO.

Najčešći alati za poslovno odlučivanje koje analizirana poduzeća obje regije koriste prilikom operativnog provođenja i praćenja nabave jesu alati za praćenje stanja zaliha te alati za praćenje stanja skladišta (slika 3). Alati za praćenje vanjskih skladišta najmanje su korišteni alati prilikom operativnog provođenja i praćenja nabave po analiziranim regijama.

Na temelju podataka prikazanih na slici 4 može se zaključiti da više od 60% poduzeća i središnje i sjeverozapadne RH prilikom kontrole procesa nabave koristi alat analizu dobavljača, koji je po učestalosti korištenja praćen analizom rokova plaćanja dobavljača te analizom kvalitete poslovanja s dobavljačima. Za kontrolu procesa nabave najmanje se primjenjuju Ishikawa i Pareto dijagram.

Postotak anketiranih poduzeća središnje i sjeverozapadne RH koji koriste alate za poslovno odlučivanje za poboljšanje procesa nabave prikazan je na slici 5. Čak 83.7% poduzeća središnje RH za poboljšanje procesa nabave koristi ocjenu dobavljača. S nešto nižim postotkom, isti je alat najčešće korišteni alat za poboljšanje procesa nabave i u sjeverozapadnoj RH. Alat anketiranje dobavljača za poboljšanje procesa nabave primjenjuje svega 11.6% poduzeća u sjeverozapadnoj RH te 31.6% u središnjoj RH. Provedenom anketom nastojalo se, između ostalog, utvrditi kakvi su stavovi anketiranih poduzeća o korištenju alata za poslovno odlučivanje u nabavi. S tom su intencijom u anketi postavljena sljedeća pitanja:

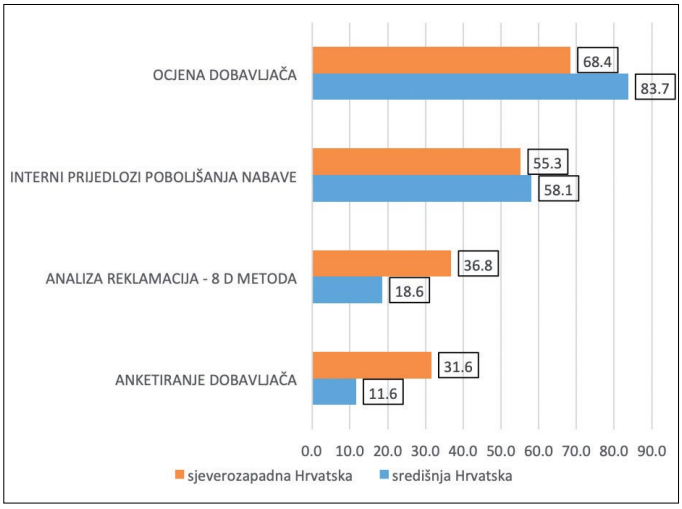

Slika 5. Primjena alata za poslovno odlučivanje za poboljšanje procesa nabave po regijama (Izvor: autori)

- Ocjena važnost korištenja alata za poslovno odlučivanje u nabavi
- Ocjena utjecaja korištenja menadžmentskih alata na poslovni rezultat kompanije
- Ocjena koliko menadžeri u RH znaju koristiti i primjenjuju li alate za poslovno odlučivanje

Poduzeća su prilikom ocjenjivanja koristila Likertovu skalu koja se sastojala od pet stupnjeva (1 - najmanja ocjena do 5 - najveća ocjena). Tablica 1 sadrži izabrane pokazatelje deskriptivne statistike te rezultate Mann Whitneyevog testa za tri analizirane varijable.

Na temelju pokazatelja iz tablice 1 razvidno je da su poduzeća sjeverozapadne RH pozitivnije vrednovala postavljena pitanja. Poduzeća i središnje i sjeverozapadne RH najviši stupanj slaganja iskazala su ocjenom utjecaja korištenja menadžmentskih alata na poslovni rezultat kompanije. Za tu je varijablu u slučaju obje skupine poduzeća aritmetička sredina imala vrijednost veću od 3.5, a medijan vrijednost 4 za obje promatrane skupne poduzeća. Najmanjim prosječnim ocjenama poduzeća i središnje i sjeverozapadne RH vrednovala su poznavanja i primjene alate za poslovno odlučivanje. Prema rezultatima Mann-Whitneyevog testa statistički je značajna jedino razlika između poduzeća središnje i sjeverozapadne RH u poznavanju i primjeni alata za poslovno odlučivanje (p=0.007).

Tablica 1. Izabrani deskriptivni statistički pokazatelji koji se odnose na stavove poduzeća o korištenju alata za poslovno odlučivanje u nabavi prema regiji s rezultatima Mann-Whitneyevog testa

Ocjena	Regija				Mann-Whitneyev test	
	središnja		sjeverozapadna			
	Aritmetička sredina	Medijan	Aritmetička sredina	Medijan	Z	p
Važnosti korištenja alata za poslovno odlučivanje u nabavi	3.42	4.00	3.71	4.00	-1.303	0.193
Utjecaja korištenja menadžmentskih alata na poslovni rezultat kompanije	3.58	4.00	3.84	4.00	-0.803	0.422
Poznavanja i primjene alate za poslovno odlučivanje	2.44	3.00	2.95	3.00	-2.714	0.007

Izvor: autori

5. ZAKLJUČAK

Nabava je djelatnost od krucijalne važnosti za svaku organizaciju. Ona često diktira i smjer i strategiju poduzeća te na razne načine utječe na samu profitabilnost i uspješnost poduzeća. Upravljanje nabavom postaje vrlo složen proces koja zahtjeva primjenu brojnih menadžerskih alata koji predstavljaju podlogu za brojne važne odluke pruživši menadžeru sliku stanja koja smanjuje mogućnost pogreške.

Uzevši u obzir važnost primjene menadžerskih alata, provedeno je istraživanje o primjeni korištenja menadžerskih alata u procesu nabave u poduzećima sjeverozapadne i središnje regije RH. Rezultat istraživanja ukazuju da prilikom planiranja nabave poduzeća sjeverozapadne i središnje regije RH najčešće koriste alate BENCHMARKING i SWOT-TOWS, dok prilikom operativnog provođenja i praćenja nabave najčešće primjenjuju alate za praćenje stanja zaliha te alate za praćenje stanja skladišta. Prilikom kontrole procesa nabave najviše se koristi alat analiza dobavljača, dok je najčešće korišteni alat za poboljšanje procesa nabave ocjena dobavljača.

Ono što treba još svakako istaknuti, a vezano je uz rezultate istraživanja, je premalo korištenje alata prilikom upravljanja i donošenja odluka u procesu nabave osobito u dijelu vezanom uz planiranje nabave što bi za konkurentnost gospodarstva promatranih regija trebao biti izvor mogućih poboljšanja poslovanja.

LITERATURA

1. Aguezzoul, A. (2012) Overview on Supplier Selection of Goods versus 3PL Selection. *Journal of Logistics Management*, 1 (3), str. 18–23.
2. Ansoff, I. H. i McDonnell, E. J. (1990) *Implanting Strategic Management*. 2. izd. Cambridge: Prentice Hall International (UK) Ltd.
3. Benić, Đ. (2009) *Problem racionalne odluke o izvornom efikasnom miksu inputa u proizvodnji*. Znanstveni rad. Dubrovnik: Sveučilište u Dubrovniku
4. Bhutta, K.S. i Huq, F. (1999) Benchmarking best practices: an integrated approach. *Benchmarking: An international Jorunal,* 6 (3), str. 254-68.
5. Chopra S. i Meindl, P. (2010) *Supply Chain Management: Strategy, Planning and Operations 4e.* New Jersey: Pearson Education
6. Ferišak, V. (2006) *Nabava: politika-strategija-organizacija-management*. Zagreb: vlast. nakl.
7. Graham, G. (1987) *Distribution Inventory Management for the 1990s*. Richardson, TX: Inventory Management Press.
8. Hartson, R. i Pyla, P.S. (2012) *The UX Book: Process and Guidelines for Ensuring a Quality User Experience*. Amsterdam: Morgan Kaufmann
9. Kaplan, R.S. i Norton, D.P. (1992) The Balanced Scorecard – Measures that drive Performance. *Harvard Business Review*, 70 (1), str. 71 –79.
10. Kawakita, J. (1991) *The original KJ method*. Tokyo: Kawakita Research Institute
11. Lambert, D.M., Stock, J.R. i Ellram, L. M. (1998) *Fundamentals of Logistics Management*. Singapore: McGraw-Hill
12. Liao, C-N. i Kao, H-P. (2011) An Integrated Fuzzy TOPSIS and MCGP Approach to Supplier Selection in Supply Chain Management. *Expert Systems with Applications*, 38, str. 10803–10811.
13. Miočević, D. (2011) Upravljanje odnosima s ključnim dobavljačima na primjeru velikih i srednjih hrvatskih prerađivačkih poduzeća. *Market-Tržište,* 23 (1), str. 27-44. Preuzeto s: https://hrcak.srce.hr/74450
14. Murphy, P. R. i Wood, D. F. (2008) *Contemporary logistics 9e*. New Jersey: Prentice Hall.
15. Porter, M. E. (1979) How competitive forces shape strategy. *Harvard Business Review*, 57 (2), str. 167-145.
16. Porter, M.E. (1985) *Konkurentska prednost: stvaranje i održavanje superiornih performansi*. New York: Slobodni tisak.
17. Reason J. (1997) *Managing the Risks of Organisational Accidents*. Aldershot: Ashgate Publishing.
18. Rumbaugh, J. Jacobson, I. i Booch, G. (1999) *The Unified Modeling Language Reference Manual*. Reading, MA: Addison Wesley
19. Sačer, D. (2019) *diplomski rad; Primjena menadžerskih alata prilikom odlučivanja u nabavi,* str. 55.
20. Simpson, M. i Kondouli, D. (2000) A practical approach to benchmarking in three service industries. *Total Quality Management*, 11 (4-6), str. 623-630.
21. Stacey, R. (1993) *Strategic Management and Organisational Dynamics*. London: Pitman
22. Taylor, B. W. i Russell, R. S. (2006) *Operations management: Quality and Competitivness in a Global Rnvironement.* New York: Wiley
23. Van Weele, A. (2010) *Purchasing and Supply Chain Management*. Hampshire: Cengage Learning.

24. Vogt, J. J., Pienaar, W.J. i de Wit, P.W.C. (2006) *Business Logistics Management: Theory and Practice*. South Africa: Oxford University Press
25. Webster, S. (2008) *Principles and Tools for Supply chain Management*. New York: Mc-Graw-Hill/Irwin
26. Žibret, B. (2007) *Strateška nabava*. Zagreb: Mate

SUMMARY

Successful management of companies is based on quality decision-making process based on application of managerial tools. One of the main functions in the company is the function of procurement. Procurement management by means of using managerial tools influences sustainability of business activity and ensures competitive advantage. The objective of this paper was to research application of managerial tools in managing procurement process and compare obtained results on selected counties in the Republic of Croatia structured in two regions.

TURISTIČKA PREZENTACIJA KULTURNE BAŠTINE MEĐIMURJA

TOURISTIC PRESENTATION OF CULTURAL HERITAGE OF MEĐIMURJE

Robert SLUNJSKI
Gimnazija Josipa Slavenskog Čakovec
Vladimira Nazora 34, 40 000 Čakovec
rslunjski67@gmail.com

Primljeno / Received: 18. 6. 2019.
Prihvaćeno / Accepted: 15. 11. 2019.
Stručni rad
Professional paper
UDK / UDC: 338.48-6:008(497.524Međimurje)"20"
338.443:659.1(497.524Međimurje)

SAŽETAK

Analiza prezentacija kulturne baštine Međimurja na raglednicama, internetskim stranicama međimurskih TZ-a i u brošurama pokazala je veću zastupljenost prirodnih od kulturnih dobara. Osim toga, većina zaštićenih kulturnobaštinskih objekata u analiziranim medijima uopće nije prikazana, a kulturna baština u tim je medijima vrlo rijetko glavna tema ili dominantan sadržaj. Kako upravo kvalitetnu prezentaciju kulturne baštine Millar (1989) ističe kao jednu od osnova za njezinu uspješnu turističku valorizaciju, može se zaključiti da dosadašnja prezentacija nije odgovarajuća za kvalitetnu turističku valorizaciju kulturne baštine Međimurja.

Razvojem informacijskih tehnologija prezentacija baštine na internetskim stranicama dobiva na sve većem značenju, a tiskani mediji postupno gube važnost (Staiff, 2014). Internet kao moderan i rentabilan medij omogućava brzo dodavanje multimedijalnih sadržaja i nudi gotovo neograničen prostor za prezentaciju te ga je potrebno intenzivnije koristiti u prezentiranju kulturnobaštinskih objekata Međimuja.

Ključne riječi: kulturna baština, prezentacija, Međimurje, turizam
Key words: cultural heritage, presentation, Međimurje, tourism

UVOD

Kulturna baština Međimurja u nadležnosti je Ministarstva kulture Republike Hrvatske, Uprave za zaštitu kulturne baštine, Konzervatorskog odjela u Varaždinu. U registru kulturnih dobara Ministarstva kulture RH krajem 2017. godine bilo je 67 materijalnih kulturnih dobara s područja Međimurja. Od toga tri su kulturna dobra od nacionalnog značenja (Kompleks Starog grada Čakovca, Kapela sv. Jelene u Šenkovcu i Crkva sv. Jeronima u Štrigovi), deset je preventivno zaštićenih kulturnih dobara, a 54 su zaštićena kulturna dobra među kojima su i jedina dva pokretna – muzejska građa Muzeja Međimurja u Čakovcu i muzejska građa Muzeja Croata insulanus u Prelogu. Samo su neka od navedenih dobara uključena u turističku ponudu, međutim ni njihovi turistički potencijali nisu dovoljno iskorišteni.

Osmišljena turistička valorizacija kulturne baštine potiče njezinu zaštitu i pretvara je u turistički proizvod – izvor prihoda za društvenu zajednicu (Timothy, 2011). Valoriziranjem kulturne baštine do prije tridesetak godina bavio se samo uzak krug stručnjaka (arheolozi, povjesničari umjetnosti i sl.), koji su odlučivali o njezinoj vrijednosti i načinu zaštite. Danas je u valoriziranje kulturne baštine uključen znatno veći broj ljudi, od vlasnika kulturnih dobara i turista do stručnjaka iz različitih područja (Dumbović-Bilušić, 2015).

Prezentacija kulturne baštine važna je za njezinu uspješnu turističku valorizaciju. Svrha prezentacije je predstavljanje turističkih atraktivnosti destinacije, informiranje posjetitelja o kulturnoj baštini, privlačenje što većeg broja turista te pozicioniranje destinacije na turističkom tržištu (Timothy, Boyd, 2003). Kao komunikacijski proces prezentacija pomaže posjetiteljima u upoznavanju s kulturnom baštinom i

njezinom ulogom u kulturno-povijesnom razvoju destinacije (McKercher, Du Cros 2002). Kvalitetnom prezentacijom povećava se vrijednost lokaliteta baštine u očima posjetitelja (Richards, 1996).

Razvoj tehnologije utjecao je na primjenu različitih medija u komunikaciji s tržištem, pa se pored uobičajenih promotivnih sredstava kao što su razglednice, plakati, brošure te oglasi u novinama koriste i izravni komunikacijski kanali temeljeni na suvremenoj informatičkoj tehnologiji. Planiranjem prezentacije utvrđuju se mediji koji su najprimjereniji za posjetitelje (Jelinčić, 2010), a u ovome istraživanju analizira se prezentacija kulturne baštine Međimurja na razglednicama, brošurama i internetskim stranicama.

PREZENTACIJA KULTURNE BAŠTINE NA RAZGLEDNICAMA

Skup analiziranih razglednica obuhvatio je 33 razglednice (gotovo sve koje su bile u ponudi sredinom 2017. godine) s ukupno 98 fotografija. Broj razglednica koje su u ponudi, a koje se odnose na prostor Međimurja, posljednih se nekoliko godina smanjuje. Razlog je tome prvenstveno smanjen interes posjetitelja za njima zbog sve češćeg slanja fotografija i poruka pomoću mobilnih uređaja te činjenica da je razvojem interneta razglednica izgubila svoju informativno-marketinšku ulogu.

Pri analizi sadržaja, tj. zastupljenosti kulturne baštine, cilj je bio utvrditi koja su kulturna dobra korištena u prezentaciji prostora, kolika je učestalost njihova pojavljivanja te koja je njihova lokacija. Kulturna baština prikazana je na 13 razglednica, što je 39 % od ukupnog broja analiziranih razglednica, te na 35 fotografija (35 % anliziranih fotografija). Istodobno prirodna dobra prikazana su na 38 (39 %) fotografija. Zanimljivo je istaknuti da kulturna dobra iz čak 13 naselja u Međimurju nisu prezentirana ni na jednoj razglednici te da ni jedna općina ili grad koji imaju više od jednog kulturnog dobra nemaju na razglednicama prezentirane sve baštinske objekte.

Najčešći lokaliteti koji se pojavljuju na analizirane 33 razglednice jesu: Čakovec (12 puta), Sv. Martin na Muri (8 puta), Štrigova i Mursko Središće (po 5 puta), Prelog (4 puta) i Nedelišće (3 puta). Ostali lokaliteti pojavljuju se jednom ili najviše dva puta (tab. 1). U šest najčešćih lokaliteta djeluju turističke zajednice, koje uz ostale djelatnosti izdaju i razglednice.

Čakovec je najčešći lokalitet koji se javlja na više od trećine analiziranih razglednica (36 %) i to podjednako na razglednicama s jednim i razglednicama s više motiva (kolaž razglednice). Na razglednicama s jednim motivom najčešće je prezentiran avio-snimkom ili fotografijom Staroga grada (sl. 1), a na kolaž razglednicama fotografijama objekata iz zaštićene kulturno–povijesne cjeline (sl. 2).

Na razglednicama je prisutna svega petina zaštićenih kulturnih dobara (12 / 60) u Međimurju, a najveći dio prikazanih objekata čine sakralni objekti (tab. 2). Među prikazanim profanim objektima učestalošću pojavljivanja dominiraju kompleks Staroga grada Čakovca i kulturno-povijesna cjelina grada Čakovca, a uz njih se pojavljuje još samo dvorac Feštetić u Pribislavcu. Među sakralnim objektima ističu se župna crkva sv. Jeronima, koja prezentira mjesto Štrigovu i župna crkva sv. Nikole s franjevačkim samostanom, koja je dio kulturno-povijesne cjeline grada Čakovca.

Tab. 1. Lokaliteti na analiziranim razglednicama Međimurja

Lokaliteti	Ukupno	Lokaliteti	Ukupno	Lokaliteti	Ukupno
Čakovec	12 / 33	Sv. Marija	2 / 33	Donji Kraljevec	1 / 33
Sv. Martin na Muri	8 / 33	Pribislavec	2 / 33	Štrukovec	1 / 33
Štrigova	5 / 33	Podturen	2 / 33	Pleškovec	1 / 33
Mursko Središće	5 / 33	Donji Vidovec	2 / 33	Domašinec	1 / 33
Prelog	4 / 33	Selnica	2 / 33	Šenkovec	1 / 33
Nedelišće	3 / 33	Goričan	1 / 33		
Kotoriba	2 / 33	Mala Subotica	1 / 33		

Sl. 1. Fortifikacija Staroga grada (2017.)

Sl. 2. Crkva sv. Nikole čest je motiv iz kulturno-povijesne cjeline grada Čakovca (2017.)

Tab. 2. Kulturna dobra prezentirana na analiziranim razglednicama Međimurja

Redni broj	Kulturno dobro	Učestalost pojavljivanja
1.	Čakovec - kompleks Staroga grada	5
2.	Čakovec - kulturno povijesna cjelina grada	4
3.	Štrigova - crkva sv. Jeronima	4
4.	Sv. Martin na Muri - crkva sv. Martina	2
5.	Mursko Središće - crkva Marije Kraljice i sv. Ladislava	2
6.	Nedelišće - crkva Presvetog Trojstva	2
7.	Pribislavec - dvorac Feštetić	2
8.	Sv. Marija - crkva Uznesenja BDM	2
9.	Donji Vidovec - crkva sv. Vida	2
10.	Kotoriba - pil Svetog Trojstva	2
11.	Podturen - crkva sv. Martina	2
12.	Donji Kraljevec - crkva sv. Magdalene	1

PREZENTACIJA KULTURNE BAŠTINE U BROŠURAMA

Analiza prezentacije kulturne baštine obuhvatila je 14 brošura[1] s ukupno 255 stranica i 546 fotografija, odnosno sve brošure koji se odnose na Međimurje, a bile su dostupne sredinom 2017. godine. Većinu brošura izdale su turističke zajednice u Međimurju, a po jednu Međimurska županija, Javna ustanova za zaštitu prirode Međimurska priroda, Terme sv. Martin te Lokalna akcijska grupa Mura-Drava. Analizirane su glavne teme, naslovnice, fotografije i članci brošura. Glavne teme analiziranih brošura su:

-regionalni park Mura-Drava (sl. 3) - na trima brošurama,
-biciklističke staze u Međimurju - na dvjema brošurama,
-enogastronomija - na jednoj brošuri,
-grad Čakovec - na jednoj brošuri,
-rukotvorine i suveniri međimurskog kraja (sl. 4) - na jednoj brošuri,
-sakralni objekti Preloga i okolice - na jednoj brošuri,
-Sv. Martin na Muri - na trima brošurama
-grad Mursko Središće - na jednoj brošuri
-općina Nedelišće - na jednoj brošuri.

Samo su u dvjema brošurama (grad Čakovec i sakralni objekti Preloga i okolice) kulturno-baštinski objekti glavna tema i dominantan sadržaj, a u ostalima dominiraju oni sadržaji koji se odnose na prirodne znamenitosti, turističku ponudu Termi sv. Martin, eno-gastronomiju i biciklističke rute. Objekte kulturne baštine nalazimo na samo jednoj naslovnici (sakralni objekti Preloga) i u 9 od 14 analiziranih brošura, dok objekte prirodne baštine nalazimo na četirima naslovnicama i u 11 od 14 brošura.

Od ukupno 546 fotografija, kulturnobaštinski objekti prisutni su na svega 26, odnosno 5 %, a objekti prirodne baštine na 62 ili 11 % fotografija. Najčešći objekti kulturne baštine prikazani na fotografijama u brošurama su: Stari grad Čakovec, kulturno-povijesna cjelina grada Čakovca te župne crkve u Sv. Martinu, Štrigovi i Prelogu. Analiziramo li udio kulturne baštine u člancima, primjećuje se da je taj udio također malen jer od ukupno 173 članaka u analiziranim brošurama svega je njih 15 ili 8,6 % koji se odnose na objekte kulturne baštine.

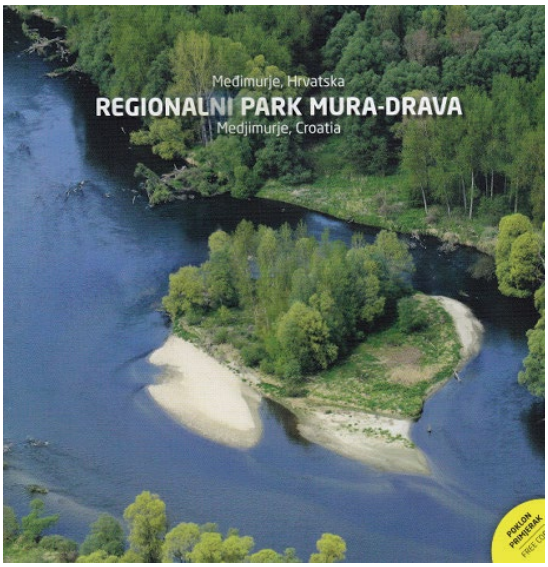

Sl. 3. Regionalni park Mura-Drava najčešća je tema u analiziranim brošurama (izvor: Javna ustanova za zaštitu prirode Međimurska priroda (2017.))

Sl. 4. Međimurske rukotvorine i suveniri u brošuri (izvor: TZ Međimurske županije (2017.))

[1] Brošura- (franc. *brochure*), meko ukoričena knjiga manjeg opsega. Prema UNESCO-ovoj definiciji iz 1964., brošura je neperiodička publikacija od najmanje pet, a najviše 48 stranica.

U brošurama su, jednako kao i na razglednicama, zastupljenije fotografije i članci koji se odnose na prirodne znamenitosti od onih koje se odnose na objekte kulturne baštine. Omjer zastupljenosti kulturne baštine nepovoljniji je u brošurama nego na razglednicama, a kako većinu brošura izdaju turističke zajednice s područja Međimurja, može se zaključiti da je turističkim zajednicama promocija prirodne baštine važnija od kulturne. Takvo stanje voditelji turističkih zajednica opravdavaju prvenstveno većim interesom turista za prirodnim sadržajima te boljom povezanošću prirodne baštine sa sportsko-rekreacijskom ponudom.

PREZENTACIJA KULTURNE BAŠTINE NA INTERNETSKIM STRANICAMA

Razvoj interneta i mobilnih tehnologija iz temelja je promijenio distribuciju informacija iz turističke destinacije prema potencijalnom korisniku i obrnuto. Primjena novih prezentacijskih kanala u oglašavanju turističkih destinacija i informiranju turista iz godine u godinu potiskuje tradicionalne prezentacijske oblike kao što su već analizirane razglednice i brošure.

Internet je rentabilan i moderan medij koji nije statične prirode jer omogućava brzo dodavanje fotografija, tekstualnih i multimedijalnih sadržaja na internetskim stranicama. Njegova je osnovna prednost što nudi gotovo neograničen prostor potreban za prezentaciju turističkih informacija. Stoga je važno znati koji su sadržaji važni ciljanom tržištu te u kojoj je mjeri objavljeni sadržaj sukladan potrebama turista.

Prezentacija putem multimedijalne tehnologije omogućava prostorni doživljaj destinacije i svih turističkih usluga što ostavlja bolji dojam na potencijalnog posjetitelja od razglednica i brošura. Naklada promidžbenih materijala je neograničena i ne ovisi o financijskim sredstvima, nego o broju posjetitelja internetske stranice koja zbog toga mora biti strukturirana na način koji olakšava pretraživanje i potiče posjetitelje stranice na dulje zadržavanje. Glavni nedostaci ove vrste prezentacije kulturne baštine su što internetske stranice zahtjevaju kompatibilne internetske preglednike, ovise u potpunosti o dostupnosti poslužitelja na kojem se nalazi internetska stranica te što brzina rada internetske stranice ovisi o brzini mrežne povezanosti s poslužiteljem. Važni su nedostaci i upitna vjerodostojnost i relevantnost prezentiranih podataka te mogućnost prestanka rada određene stranice.

Početkom listopada 2017. godine analizirana je prezentacija kulturne baštine na internetskim stranicama svih turističkih zajednica koje djeluju na području Međimurja (TZ Međimurske županije, Čakovca, Sv. Martina na Muri, Preloga, Štrigove, Murskog Središća i Nedelišća). Analizirani sadržaj prisutan je na šest internetskih stranica, a obuhvaća ukupno 1995 fotografija i 436 članaka. Najuređenija i najpreglednija s najviše analiziranih fotografija i članaka je internetska stranica TZ Međimurske županije (sl. 5).

Sl. 5. Internetska stranica TZ Međimurske županije (izvor: Visit Međimurje (25. 9.2017.))

Od ukupno 1995 fotografija koje su analizirane njih 764 ili 38 % odnosi se na manifestacije (najviše na Porcijunkulovo – manifestaciju vezanu uz crkveni blagdan Porcijunkule u Čakovcu te na Međimurski fašnik u Čakovcu), 631 ili 32 % na eno-gastronomiju, 297 ili 15 % na sport i rekreaciju, 165 ili 8 % na prirodnu baštinu i 138 ili 7 % na kulturnu baštinu.

Na fotografijama koje prikazuju objekte kulturne baštine (138) dominiraju sakralni objekti (župne crkve i pilovi) sa 112 ili 81 % fotoografija, dok su profani objekti prisutni na njih 26 ili 19 %. Profani objekti kulturne baštine koji se pojavljuju na fotografijama internetskih stranica turističkih zajednica isti su oni koji se najčešće pojavljuju i na razglednicama i u brošurama: Stari grad Čakovec, kulturno-povijesna cjelina grada Čakovca i dvorac Feštetić u Pribislavcu.

Broj članaka očekivano je manji od broja fotografija. Najviše analiziranih članaka 204 ili 46 % odnosi se na manifestacije, a broj članaka koji se odnose na prirodnu baštinu (56) gotovo je izjednačen s brojem članaka o kulturnoj baštini (54 ili 12 %).

ZAKLJUČAK

Značenje izvora prezentacije mijenjalo se s vremenom, ali su glavni ciljevi prezentacije ostali isti: prikazati atraktivnost destinacije, pružiti turistima informaciju o turističkoj ponudi destinacije te pozicionirati destinaciju na turističkom tržištu. Analiza prezentacija kulturne baštine Međimurja na različitim razglednicama, brošurama i internetskim stranicama pokazala je da među njima postoje određene razlike, ali i sličnosti u prezentiranju Međimurja kao turističke destinacije. Za razliku od razglednica, kojima je glavni interes prodaja njih samih, brošure i internetske stranice su svojevrsni posrednici u prodaji turističke destinacije pa im je glavni interes što bolja prezentacija prostora koja uključuje i prezentaciju kulturne baštine.

Zupanc (2010) je u doktorskome radu *Pristup analizi prezentacije i vrednovanja baštine – primjer Istre* dokazao veću zastupljenost i važnost kulturne baštine u odnosu na prirodnu u turističkoj prezentaciji i promociji Istre, dok je analiza prezentacija međimurske baštine pokazala veću zastupljenost prirodnih od kulturnih dobara u turističkoj prezentaciji Međimurja te nejednaku zastupljenost kulturnih dobara na fotografijama i u člancima analiziranih medija (sl. 6) iz čega se može zaključiti kako je turističkim zajednicama u Međimurju prirodna baština važnija za turističku promociju Međimurja. Udio fotografija kulturnih dobara Međimurja u ukupnom broju analiziranih fotografija na razglednicama jest 35 %, na internetskim stranicama 7 %, a u brošurama 5 %. Najčešći motiv na razglednicama je grad Čakovec zbog čega je i udio kulturnobaštinskih objekata nešto veći na tom obliku prezentacije. Analizirane internetske stranice i brošure važnije su za posredovanje u prodaji turističke destinacije, a kako ih dominantno priređuju turističke zajednice, može se iščitati da im je prirodna baština važnija od kulturne za turističku prezentaciju prostora Međimurja. Općenito udio fotografija kulturnih dobara u analiziranim je izvorima nizak, a većina kulturne baštine Međimurja nije prikazana na razglednicama i u brošurama pa kulturna dobra još uvijek nisu dovoljno uključena u turističku ponudu s obzirom na njihov potencijal.

U analiziranim medijima, na fotografijama kulturnobaštinskih objekata, dominiraju sakralni objekti od kojih su najčešći crkva sv. Nikole u Čakovcu, crkva sv. Jeronima u Štrigovi, crkva sv. Martina u Martinu na Muri te crkva sv Jakoba u Prelogu. Većina zaštićenih sakralnih objekata na fotografijama analiziranih medija uopće nije prikazana, a razlog tome je prvenstveno što ti kulturnobaštinski resursi nisu gotovo uopće prepoznati kao turističke atrakcije jer velikom broju njih nije osigurana opća turistička pristupačnost (obilježen pristup, mogućnost razgledavanja ili korištenja, obavijesna točka – punkt, tiskane informacije), bez koje kulturnobaštinski resursi ne mogu postati prepoznatljive realne turističke atrakcije.

Profani objekti pojavljuju se rjeđe, što je i razumljivo s obzirom na to da čine manjinu zaštićenih objekata u Međimurju, a najčešći su Stari grad Čakovec, kulturno-povijesna cjelina grada Čakovca i dvorac Feštetić u Pribislavcu. Stari grad Čakovec pojavljuje se uvjerljivo najčešće od profanih objekata, a što je i razumljivo s obzirom na to da je najvažniji kulturnobaštinski objekt Međimurja.

Najviše fotografija kulturnih dobara Međimurja prezentirano je na internetu prvenstveno zbog više raspoloživog prostora. Iz istog je razloga i broj članaka o kulturnoj baštini Međimurja veći na internet-

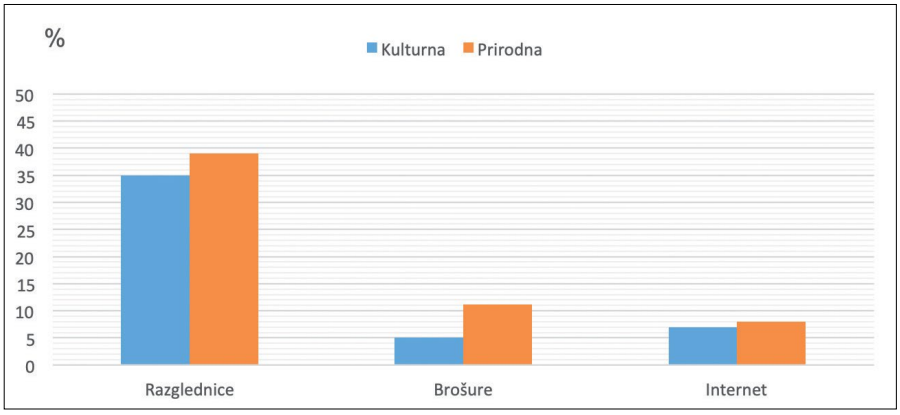

Sl. 6. Udio fotografija kulturnih i prirodnih dobara u ukupnom broju analiziranih fotografija prema medijima prezentacije

skim stranicama nego u brošurama. No, broj članaka o kulturnoj baštini i u brošurama i na internetu manji je od broja članaka o prirodnoj baštini što je kao i kod fotografija posljedica činjenice da turističke zajednice smatraju prirodnu baštinu važnijom za prezentaciju Međimurja kao turističke destinacije prvenstveno zbog većeg interesa turista za prirodnim sadržajima te bolje povezanosti prirodne baštine sa sportsko-rekreacijskom i enogastronomskom ponudom.

Budući da mnogi objekti kulturne baštine nisu uključeni u prezentaciju i turističku ponudu, nisu ni iskorištene mogućnosti turizma baštine u gospodarskoj revitalizaciji i zaštiti baštinskih objekata. Stoga je u Međimurju potrebno više kulturnih turističkih resursa, kroz umrežavanje i zajedničku promociju, uključiti u turističku ponudu.

LITERATURA

1. DUMBOVIĆ-BILUŠIĆ, B. (2015): *Krajolik kao kulturno nasljeđe - metode prepoznavanja, vrednovanja i zaštite kulturnih krajolika Hrvatske*, Printera grupa d.o.o., Zagreb.
2. JELINČIĆ, D. A. (2010): *Kultura u izlogu*, Meandarmedia, Zagreb.
3. McKERCHER, B., Du CROS, H. (2002): *Cultural Tourism; The Partnership Between Tourism and Cultural Heritage Managment,* The Haworth Hospitality Press, New York.
4. MILLAR, S. (1989): Heritage Management for Heritage Tourism, *Tourism Management*, 10, 9-14.
5. RICHARDS, G. (1996): Production and consumption of European cultural tourism, *Annals of Tourism Research*, 23 (2), 261-283.
6. STAIFF, R. (2014): *Re-imagining Heritage Interpretation,* Routledge, London.
7. TIMOTHY, D. J., BOYD, S. W. (2003): *Heritage Tourism*, Pearson Education Limited, Harlow.
8. TIMOTHY, D. J. (2011): *Cultural Heritage and Tourism*, Channel Wiew Publications, Bristol.
9. ZUPANC, I. (2010): *Pristup analizi prezentacije i vrednovanja baštine – primjer Istre*, Geografski odsjek PMF-a, Doktorska disertacija, Zagreb.

INTERNETSKE STRANICE

1. Turistička zajednica grada Čakovca, http://visitcakovec.com/.
2. Turistička zajednica grada Mursko Središće, www.tz-ms.hr/.
3. Turistčka zajednica grada Preloga, www.tz-prelog.hr/.
4. Turistička zajednica Međimurske županije - Visit Međimurje, http://www.visitmedimurje.com./.
5. Turistička zajednica Općine Nedelišće, www.tz-nedelisce.hr/.
6. Turistička zajednica Općine Sveti Martin na Muri, http://svetimartin.hr/.
7. Turistička zajednica Općine Štrigova, www.strigova.info/hr.

SUMMARY

An analysis of the presentation of cultural heritage of Međimurje on postcards, web pages of the Međimurje Tourist Boards and brochures has shown greater representation of natural than cultural assets. In addition, most of the protected cultural heritage sites in the analyzed media have not been presented at all, and cultural heritage in these media is rarely the main theme or dominant content. Since Millar (1989) points out high quality presentation of cultural heritage as one of the foundations for its successful tourism valorisation, it can be concluded that the current presentation is not appropriate for the quality tourism valorisation of the cultural heritage of Međimurje. With the development of information technologies, the presentation of heritage on the internet pages gets more and more important, and the print media gradually lose importance (Staiff, 2014). The Internet as a modern and profitable media allows quick adding of multimedia content and offers almost unlimited presentation space and needs to be used more intensively in the presentation of cultural objects in Međimurje.

PROSTORNA DISTRIBUCIJA POSLOVNIH SUBJEKATA I NJIHOV UTJECAJ NA GOSPODARSKU STRUKTURU GRADA KRIŽEVACA

SPATIAL DISTRIBUTION OF BUSINESS SUBJECTS AND THEIR INFLUENCE ON ECONOMIC STRUCTURE OF CITY OF KRIŽEVCI

Jelena LONČAR
Sveučilište u Zagrebu,
PMF, Geografski odsjek, Marulićev trg 19
10 000 Zagreb
jloncar@geog.pmf.hr

Ivan SVIBEN
Urbanex d.o.o., Vlaška ulica 95
10 000 Zagreb
Ivan.sviben@urbanex.hr

Primljeno / Received: 22. 6. 2019.
Prihvaćeno / Accepted: 15. 11. 2019.
Izvorni znanstveni rad
Original scientific paper
UDK / UDC: [338.1: 330.526.33]
(497.525.1Križevci)"20"
338.2(497.525.1Križevci)

1. UVOD

Grad Križevci dio je šireg prostora - Kalničkog prigorja i Podravine – a koje u administrativnom smislu čini Koprivničko-križevačku županiju. Od glavnoga grada Zagreba udaljen je 57 km, a nalazi se u blizini ostalih regionalnih središta: Koprivnice (31 km), Bjelovara (33 km) i Varaždina (48 km). Grad se nalazi na glavnomu cestovnom i željezničkome prometnom pravcu između Zagreba i Mađarske, a pri kraju je izgradnja brze ceste od Zagreba do Križevaca koja će grad učiniti još bližim i dostupnijim te svega 30-ak minuta udaljenim od Zagreba.

Još od srednjeg vijeka razvoju grada pogoduje dobar položaj na križanju trgovačkih i vojničkih cesta, i široke gradske slobode koje uključuju pravo sajma, veliku razinu lokalne uprave, blagonaklonost kraljeva, stalno prisustvo podbana, sjedište kraljevskog suda itd.[1] Spomenuti suvremeni koridor će u srednjoročnoj perspektivi biti poboljšan izgradnjom planirane autoceste A-12 i drugog kolosijeka željezničke pruge od Rijeke do mađarske granice. Za grad Križevece i Koprivničko-križevačku županiju u 2016. realiziran je još jedan veliki projekt, otvorena je brza cesta Gradec – Križevci, kao nastavak brze ceste do Zagreba. Danas je Grad Križevci drugi je po veličini od 3 grada Koprivničko-križevačke županije. Smješten na jugoistočnom dijelu Županije, obuhvaća 60 naselja te se prostire na daleko najvećoj površini od 263,72 km2 (15 % površine županije), na kojoj živi ukupno 22.195 stanovnika. U Gradu je razvijeno obrtništvo te malo i srednje poduzetništvo, a i obrazovanje ima dugu tradiciju jer gotovo stoljeće i pol u Križevcima djeluje Visoko gospodarsko učilište.[2]

U gradu je krajem 2016. godine otvoren Razvojni centar i tehnološki park Križevci koji je financiran uz pomoć EU. Nositelj projekta bio je Grad Križevci dok su partneri u projektu bili Visoko gospodarsko učilište u Križevcima te Križevački poduzenički centar.

Gradskim područjem prolaze dvije državne ceste, D 41 u smjeru Koprivnica-Križevci-Zagreb i D 22 u smjeru Bjelovar-Križevci-Varaždin. Navedene ceste prolaze kroz dio naselja i kroz sam centar grada. Održavanje tih prometnica u dužini od 39 kilometara, koliko prolaze područjem Grada, u potpunosti je u nadležnosti Hrvatskih cesta. Na području Grada nalazi se i 64 km županijskih cesta. Zbog izrazito

[1] http://arhiva.krizevci.hr/index.php/ogradu/povijest-krizevaca

[2] https://www.hgk.hr/zupanijska-komora-koprivnica/gospodarstvo-koprivnicko-krizevacke-zupanije

velikog broja naselja i velike površine koju zauzima Grad, veliki je broj, kao i duljina, nerazvrstanih cesta (150 km), od kojih veliki dio još nije asfaltiran (78 km). Održavanje ovih cesta u nadležnosti je Grada, a radi njihovog lošeg stanja i velikog broja nerazvrstanih cesta koje nisu asfaltirane, značajna sredstva nužno je uložiti i u modernizaciju istih.[3]

2. METODOLOGIJA RADA

Grad Križevci jedan je od tri grada u Koprivničko-križevačkoj županiji. Područje Grada Križevaca zauzima površinu od 263,72 km² i ubraja se u veća gradska područja te čini 15,0 % sveukupne površine Koprivničko-križevačke županije. Kao jedinica lokalne samouprave obuhvaća 60 naselja: Apatovec, Beketinec, Bojnikovec, Bukovje Križevačko, Carevdar, Cubinec, Čabraji, Dijankovec, Dedina, Doljanec, Donja Brckovčina, Donja Glogovnica, Donji Dubovec, Đurđic, Erdovec, Gornja Brckovčina, Gornja Glogovnica, Gornji Dubovec, Gračina, Ivanec Križevački, Jarčani, Karane, Kloštar Vojakovački, Kostadinovac, Križevci, Kučari, Kunđevec, Lemeš, Lemeš Križevački, Majurec, Male Sesvete, Mali Carevdar, Mali Potočec, Mali Raven, Marinovec, Mičijevac, Novaki Ravenski, Novi Bošnjani, Novi Đurđic, Osijek Vojakovački, Pavlovec Ravenski, Pesek, Podbrđani Vojakovački, Podgajec, Poljana Križevačka, Povelić, Prikraj Križevački, Ruševac, Srednji Dubovec, Stara Ves Ravenska, Stari Bošnjani, Sveta Helena, Sveti Martin, Špiranec, Većeslavec, Velike Sesvete, Veliki Potočec, Veliki Raven, Vojakovac, Vujići Vojakovački i Žibrinovec.[4]

Međutim, zbog prevelike površine odn. veličine cijelog Grada, ali i nedovoljne gospodarske razvijenosti većine naselja te dominantnog gospodarskog značaja centralnog naselja, rad se temelji na analizi samostalnog naselja Križevci i svih aktivnih poslovnih subjekata (tvrtki) koji su registrirani pri Trgovačkom sudu. Time se nastojalo dublje proniknuti u samu strukturu poslovnih djelatnosti na području centralnog naselja.

Kartografskim prikazima obuhvaćeno je u gradu Križevcima 869 poslovnih tvrtki (uključujući i obrte) iz nekoliko različitih skupina djelatnosti: poljoprivreda/stočarstvo/šumarstvo, trgovina na malo, trgovina na veliko, ugostiteljstvo/djelatnost smještaja te pripreme hrane i pića, usluge, profesionalne usluge, obrt i ostale osobne usluge, financije, građevinarstvo, proizvodnja, prijevoz, djelatnost javne uprave, obrazovanje i kultura, zdravstvo, društvene djelatnosti i sport te ostale djelatnosti (koje zbog svojih specifičnosti nisu mogle biti razvrstane ni u jednu od prethodnih kategorija).[5] Uz ove pridodane su i dvije skupine – u njih se ubrajaju tvrtke koje su registrirane za više djelatnosti npr. za trgovinu i uluge ili ugostiteljstvo kao i tvrtke za npr. proizvodnju, građevinarstvo i usluge. Te tvrtke raspoređene su u posebne skupine koje su formirane prema primarnoj djelatnosti u kojoj je tvrtka registrirana pri Trgovačkom sudu.

Sve tvrtke odn. njihova prostorna distribucija na prostoru Križevaca prikazana je kartografski, prema skupinama, kako bi se lakše vizualizirali i shvatili njihovi odnosi u istraživanom prostoru.

3. RESURSNA OSNOVA RAZVOJA GRADA KRIŽEVACA

Geoprometno, Križevci se nalaze na koridoru koji od Jadrana vodi ka sjeveru, a koji će u srednjoročnoj perspektivi biti poboljšan izgradnjom autoceste A12 Vrbovec – Križevci – Koprivnica – Republika Mađarska te izgradnjom drugog kolosijeka željezničke pruge od Rijeke do mađarske granice (magistralna pruga I. reda Gyekenyes – Botovo – Koprivnica – Dugo Selo). Autocesta A12 koja se gradi od Vrbovca do Križevaca prema Mađarskoj će kod naselja Cubinec imati izlaz na državnu cestu D22 kojom će se preko nadvožnjaka, koji je već u gradnji, ulaziti u Grad Križevce. Od izlaza s autoceste izgradit će se poseban odvojak, kojim će se moći direktno pristupiti Gospodarskoj zoni Gornji Čret, dio

[3] Analiza socijalnog i ekonomsko g stanja u Gradu Križevcima, http//uprava.krizevci.hr/images/Marija/Analiza_socijalnog_i_ekonomskog_stanja_u_Gradu_Krizevcima.pdf

[4] Analiza socijalnog i ekonomsko g stanja u Gradu Križevcima, http//uprava.krizevci.hr/images/Marija/Analiza_socijalnog_i_ekonomskog_stanja_u_Gradu_Krizevcima.pdf

[5] Automat-klubovi za klađenje, auto-škola, učenički dom, različite udruge i sl.

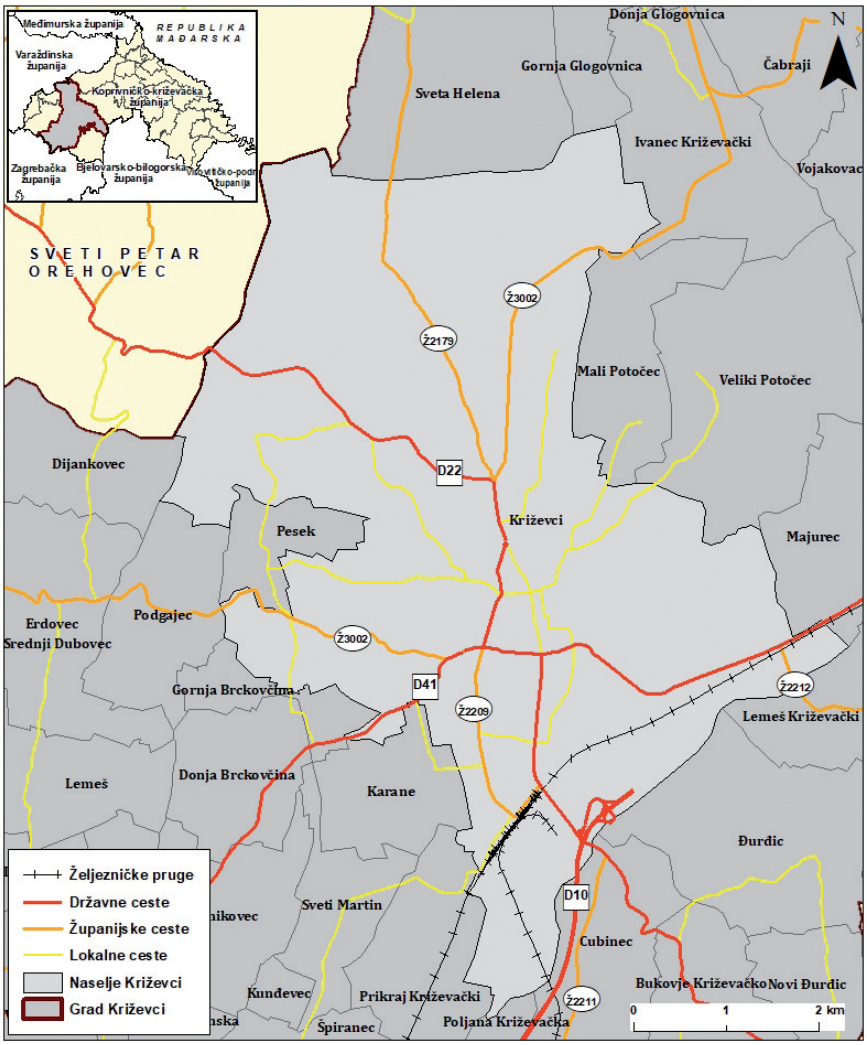

Slika 1. Karta sadašnjih i budućih cestovnih pravaca (izvor: izradili autori prema Odluci o razvrstavanju javnih cesta (NN 44/12, 130/12, 66/13, 13/14, 94/14, 66/15, 96/16, 103/17, 17/18, 69/18, 103/18))

koje je nedavno potpuno infrastrukturno opremljen. Dobar geoprometni položaj je jedna od glavnih razvojnih prednosti Grada, koja uz ispunjenje drugih uvjeta može značajno doprinijeti razvoju gospodarstva i podizanju kvalitete života građana (primjerice, dobra povezanost može biti način za privlačenje investitora, kreiranje turističke destinacije nadomak Zagrebu, razvoj sektora transporta, skladištenja i veza i sl.).

Područje Grada Križevaca, kao i područje cijele Koprivničko-križevačke županije, prema geografskim karakteristikama predstavlja spoj triju različitih geografskih cjelina (raščlanjivanje prostora na osnovi obilježja prostora) i to: gorski i brdovit prostor; brežuljkasti i rebrasti prigorski prostor (kao dio Kalničkog gorja) i ravničarski dio Sjeverozapadne Hrvatske.

Detaljnije, područje grada spoj je triju različitih geografskih cjelina[6]:

Sjeverni dio čini gorski i brdoviti nastavak Kalničkog gorja (preko 300 m nadmorske visine) koji se proteže smjerom sjeverozapad – jugoistok te je rjeđe naseljen, a prostor je dobro pošumljen i pogodan kao turističko-rekreacijsko područje, lovište i sl. Tu su veća naselja Apatovec i Osijek Vojakovački.

Središnji brežuljkasti i rebrasti prigorski prostor (kraj južnog prigorja Kalničke gore, 150 do 300 m nadmorske visine) obilježava manje plodno zemljište, koje je pogodno za vinogradarstvo i voćarstvo.

6 Analiza socijalnog i ekonomsko g stanja u Gradu Križevcima, http//uprava.krizevci.hr/images/Marija/Analiza_socijalnog_i_ekonomskog_stanja_u_Gradu_Krizevcima.pdf

Ovo područje proteže se od Velikog Ravna na jugozapadnom području preko Sv. Helene, Gornje i Donje Glogovnice, Ivanca Križevačkog pa do Carevdara na istočnom dijelu Grada.

Južni dio JLS čini nizinsko područje koje se proteže uz rijeku Glogovnicu i gdje je smješteno naselje Križevci te najvažnija prometna infrastruktura (ispod 150 m nadmorske visine). To je najgušće naseljeno područje u jedinici lokalne samouprave (naselje Križevci ima gustoću od 350,16 st/km^2, dok je prosjek cijele JLS 80,22 st/km^2). Obuhvaća grad Križevce, kao i naselja koja su smještena na južnom dijelu Grada.

U pogledu okoliša i namjene zemljišta, prema PPUG, značajan dio otpada na šume (oko 35 %), zatim obradive poljoprivredne površine (oko 22 %), urbanizirane površine (12 %) te ostale, što je otprilike u skladu s načinom korištenja zemljišta na razini cijele Županije. Šume su najzastupljenije u gorju i pobrđu, i to kao proizvodne šume hrasta i bukve. Prema obujmu i kvaliteti šumskog fonda, šumarstvo – te posljedično i potencijalno drvna i drvno-prerađivačka industrija – predstavljaju značajan resurs i razvojni potencijal.

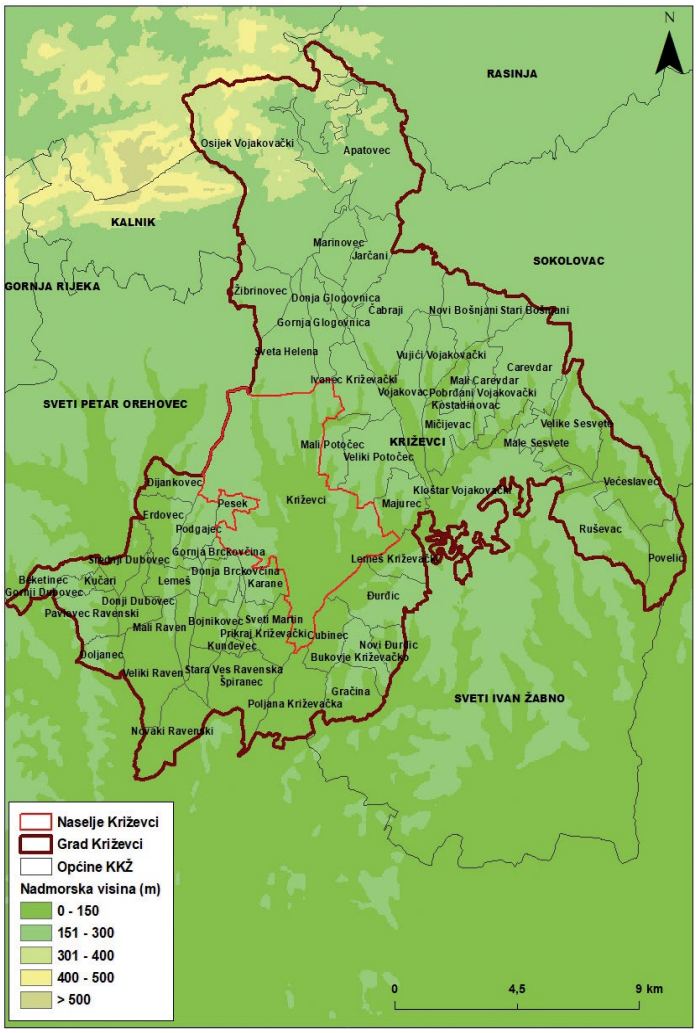

Slika 2. Hipsometrijska karta Grada Križevaca (izvor: izradili autori)

Poljoprivredno zemljište se uglavnom koristi kao oranice – od ukupnih 12.020 ha poljoprivrednog zemljišta koristi se 9.384 ha (78 %) i to u sljedećim omjerima: oranice, vrtovi i povrtnjaci 65,5 %, livade i pašnjaci 30,1 %, voćnjaci i rasadnici 1,5 %, vinogradi 2,8 %. Tlo uglavnom nije pogodno za intenzivnu proizvodnju tradicionalnih kultura, ali postoje prirodni preduvjeti za razvoj voćarstva, vinogradarstva, ekološke poljoprivrede i drugih grana poljoprivredne proizvodnje veće dodane vrijednosti. Općenito, okoliš je relativno očuvan, makar ne postoji sustavno praćenje onečišćenja i pritisaka na okoliš. Veliki problem predstavlja zagađenje površinskih voda – potoka Glogovnica koji je glavni primatelj otpadnih voda naselja Križevci, jer se iste tretiraju samo mehanički prije ispuštanja.

Kao što je već istaknuto, obuhvat jedinice lokalne samouprave Grada Križevaca je u odnosu na druga dva grada Koprivničko-križevačke županije znatno veći i obuhvaća čak 59 drugih prigradskih naselja koja su, kao i ostali dijelovi Županije, uglavnom ruralnog karaktera. Posljedično, veliki udio u smislu broja stanovnika, površine i ekonomske važnosti pripada poljoprivrednoj djelatnosti. Nekim oblikom poljoprivredne proizvodnje na području Grada Križevaca bavi se oko 40 % stanovništva, iako im to nije jedini izvor prihoda prevladava pojedinačna proizvodnja, pa je tako oko 90 % obradivih površina (oranice i vrtovi, voćnjaci, vinogradi i livade) u vlasništvu obiteljskih gospodarstava.[7]

[7] Preuzeto iz: Strategija razvoja Križevaca 2013-2018, Desone developing social network

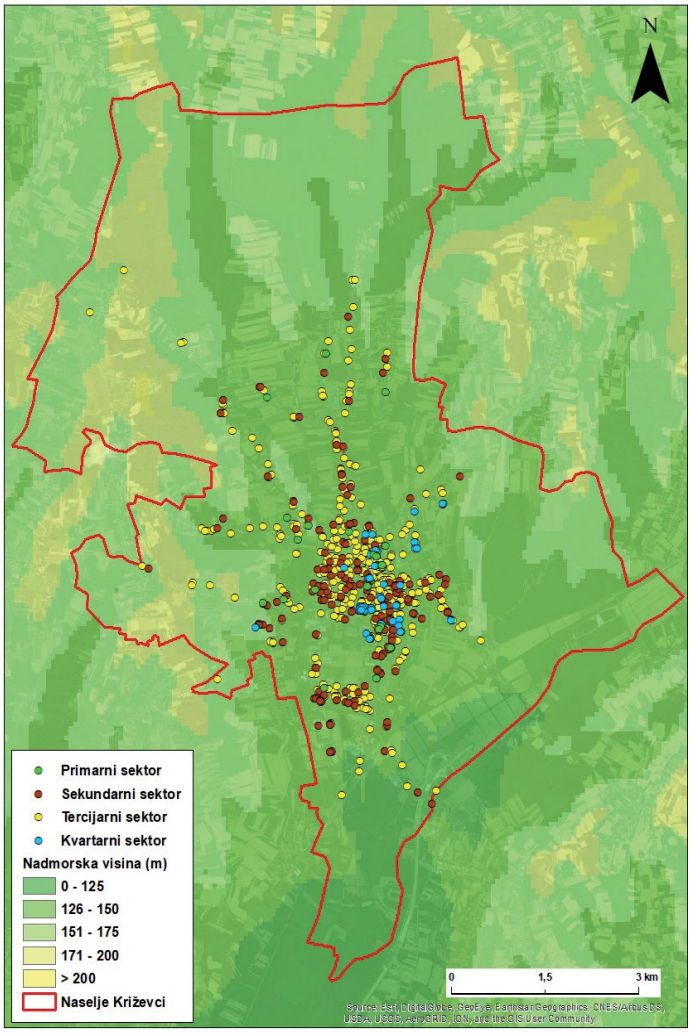

Slika 3. Hipsometrijska karta naselja Križevci sa prikazom kartiranih poslovnih subjekata prema sektorima (izvor: izradili autori na osnovi podataka: https://www.mojatvrtka.net/lokacija/koprivnicko-krizevacka/48260-krizevci/48260-krizevci/2/)

4. POVIJESNI OSVRT NA GOSPODARSTVO KRIŽEVACA

Još u prošlosti Križevci su bili značajno obrtničko središte tj. imali su dobru osnovu za razvoj razlilčitih djelatnosti. O razvijenosti obrta govori podatak da su gradečki majstori željezarske struke godine 1510. godine preuzeli pravila križevačkoga ceha, dakle u vrijeme kada varaždinska cehovska organizacija nije ni postojala. Osim toga, bili su razvijeni čizmarski, kožarski, lončarski i krojački cehovi. Naglo propadanje grada počelo je u tridesetim godinama 16. stoljeća. U 19. st. u organizaciji proizvodnje i trgovine ne dolazi do nekih važnijih pomaka u odnosu na proteklo stoljeće. Popisom iz 1805. godine utvrđeni su podatci o poljoprivrednoj proizvodnji u gradu, a iz njega se vidi da je velika većina stanovništva određeni dio svojih prihoda ostvarivala poljoprivredom. Upoznavanje društveno-ekonomske povijesti grada u tom razdoblju zahtijeva još dodatnih istraživanja (Peklić, 2016.)

Krajem 19. st., iako su osnovne karakteristike privrede križevačkoga kraja bile poljoprivreda i stočarstvo, dio kapitala ipak je stigao do obrtnika, trgovaca i tvorničara. Na razvoj privrede 1873. godine pozitivno je utjecala izgradnja makadamskih putova, željezničke pruge Budimpešta – Zagreb – Rijeka koja je prolazila kroz Križevce te izgradnja pruge Bjelovar – Križevci 1894. na koju se veže pruga Bjelovar – Kloštar – Virovitica. Križevci su mnogo očekivali od ovih pruga, ali one nisu donijele veći zamah u privrednom razvoju grada. Najveći utjecaj imale su na trgovinu. Godine 1870. kroz Križevce je prošla željeznička pruga. Prema mišljenju nekih povjesničara prekasno da se Križevci razviju u veći grad (Peklić, 2016.).

Ostale potrebe zadovoljavao je sitni obrt koji je svoje proizvode plasirao seoskom stanovništvu na sajmovima u bližoj okolici. Broj obrtnika u prvim dvama desetljećima 20. stoljeća kretao se između 170 i 190. Budući da su obrtnici imali velik utjecaj, možemo pretpostaviti da su i oni na neki način sprječavali dolazak industrije kako bi sačuvali svoje poslove. Industriju su predstavljali uglavnom mlinovi i ciglane. U gradu je postojala jedna pivovara, jedina u županiji, kao i prva hrvatska tvornica držala za četke, tiskara i knjigovežnica. Međutim, do osnivanja većih proizvodnih tvornica nije došlo. Križevci su samo djelomično iskoristili modernizaciju i prodiranje kapitala. Nositelji privrednog razvoja bili su domaći i doseljeni obrtnički i trgovački poduzetnici. Oni nisu uspjeli razviti značajniju tvorničku proizvodnju (Peklić, 2016.).

Nakon Drugog svjetskog rata gospodarstvo se razvija relativno brzo. Osim već otprije velikog poduzeća »Mlinar«, s radom počinju »Ciglana«, »Prigorje«, a od 1948. godine radi i »Kotgrad« – kasnije

građevinsko poduzeće »Radnik«. Tijekom 1970-ih i 1980-ih godina 20. stoljeća ova se proizvodna poduzeća razvijaju te zapošljavaju sve veći broj radnika, a uz to se otvaraju i nova poduzeća »Mesna industrija«, »Derby«, »Plastor«, »Zelinka«, »Trgovačko poduzeće« i druga manja (Peklić, 2016.).

5. OSNOVNE KARAKTERISTIKE POSLOVANJA KOPRIVNIČKO-KRIŽEVAČKE ŽUPANIJE – OSNOVA ZA SADAŠNJE I BUDUĆE POSLOVANJE TVRTKI

U međuzavisnosti s geografskim, povijesnim, socijalnim, biološkim, pa i društveno-političkim uvjetima, razvijala se i ekonomska struktura stanovništva u Podravini, ali i širem području Županije. U Podravini se u zadnjih pola stoljeća ekonomska struktura stanovništva mijenjala najbrže i najkompleksnije u svojoj povijesti. Na te mijene bitno su utjecali procesi deagrarizacije (time i deruralizacije), te industrijalizacije i urbanizacije. U novije vrijeme na promjene u ekonomskoj strukturi žiteljstva osobito djeluje otvaranje sve više radnih mjesta u tercijarnim i naročito kvartarnim djelatnostima, pa se događa i pojava ne samo deagrarizacije, nego i deindustrijalizacije. Suvremene tehnologije i kvartarizacija stanovništva vodi i hrvatsko društvo u posve nove, moderne radne i socijalne odnose i trendove (Feletar, Feletar, 2016). Isti procesi primjenjivi su i na prostor kalničkog prigorja.

S obzirom na povijesnu agrarnu strukturu i relativno nizak stupanj poduzetničkog mentaliteta, ova županija je prema većini ekonomskih i demografskih pokazatelja ipak pri vrhu tablice među hrvatskim županijama. Najviše utjecaja na tako dobar »plasman« ima razvijena industrija i prirodna bogatstva. U turbulentnim tranzicijskim vremenima privatizacije i drugih novijih mijena, koprivnička, odnosno podravska i prigorska industrija je mahom ostala poslovati. Tri su najvažnija trgovačka društva koja osiguravaju Koprivničko-križevačkoj županiji tako povoljno mjesto u razini razvijenosti: »Podravka« (sa svojim tvrtkama »kćerima«), INA-Naftaplin (s velikim ležištima plina oko Molvi), te križevačka tvrtka KTC, kao jedan od najvećih trgovačkih lanaca u zemlji (Feletar, 2005).

U gospodarstvu Koprivničko-križevačke županije, godinama su dakle, dominirale velike tvrtke na čelu s prehrambenim koncernom Podravka. One su činile i najveći udio u prihodu i broju zaposlenih. Osim prehrambene industrije značajne su i drvna, metalska, obućarska i tekstilna industrija. Privatna inicijativa je prisutna, ali u daleko manjem obujmu nego u sredinama koje nisu imale velikih i stabilnih tvrtki koje bi nosile razvoj (Kraljić, 2014.).

Danas, realni sektor županijskog gospodarstva posluje, konsolidirano promatrano i u kontinuitetu od 2001. profitabilno (iznimka je negativan poslovni rezultat 2009.). Realizirana neto dobit društava kapitala sa sjedištem u Županiji iznosi 243,35 milijuna kuna (- 43 % 2016.), a gubitak u poslovanju društava kapitala ukupno je viši za 107 % u odnosu na 2016., no unatoč negativnom rastu među najnižima je u državi. Trend poslovanja gospodarstvenika na području Koprivničko-križevačke županije korespondira sa ekonomskim kretanjima na nacionalnoj razini, gdje se uvjetovano rastom potražnje realiziraju veći tuzemni i inozemni prihodi (rast prihoda od 9,2 %, nominalno 11,2 milijarde kuna), raste broj zaposlenih osoba (4,93 %), investicije također rastu stopom od 35,5 % i imaju nominalno najvišu vrijednost od osnivanja Županije, konkurentnost jača porastom robnog izvoza za 19,3%, a pri tom se realizira i suficit u vanjskotrgovinskoj razmjeni.

Sa 1.809 trgovačkih društava na prostoru Županije aktivno je i 1.242 obrta, dominantno 573 uslužnih obrta, u kojima je zaposleno 3.061 osoba. Ukupni prihodi i primici obrtnika u 2017. godini iznosili su 1,35 milijardi kuna. Poslovanje obrtnika (zajedno sa slobodnim zanimanjima) na osnovu prijave poreza na dobit je pozitivno i ukupan profit iznosi 90,5 milijuna kuna. Iako ovaj sektor malog i mikro poduzetništva poslije konsolidirano pozitivno evidentan je i nadalje manji broj obrtnika i zaposlenih osoba u obrtu u odnosu na pred krizno razdoblje.[8]

Prema veličini trgovačkih društava konstatira se pozitivan poslovni rezultat izražen neto dobiti kako slijedi**:** mikro i mali poduzetnici - 15,7 milijuna kuna, srednji poduzetnici - 23,6 milijuna kuna, veliki poduzetnici - 206,1 milijun kuna. Rast prihoda, odnosno produktivnost kretala se od 27,4 % kod mikro, 9,5 % kod malih, 4,3 % kod srednjih, te 8,9 % kod velikih poduzetnika.

8 https://kckzz.hr/wp-content/uploads/2018/11/Gospodarstvo-KK%C5%BD-u-2017_.pdf

Nositelji novog zapošljavanja od 811 osoba su mikro, (4.435 zaposlenih, rast 14,2 %), mala, (4.279 zaposlenih, rast 1 %) i srednja (2.433 zaposlenih, rast 6,8 %) trgovačka društava, dok su velika trgovačka društva povećala broj zaposlenih za 1% (u njima je zaposleno 9.818, odnosno 57 % svih zaposlenih). Veliki gospodarstvenici (5 trgovačkih društava, što čini 0,2%) na tržištu realiziraju 46% ukupnih prihoda, 49 % svih izvoznih prihoda, 45 % ukupne dobiti nakon oporezivanja te njihovi zaposlenici imaju 43 % veću bruto plaću (9.818 kn/zaposlenik, rast 11,6 %) u odnosu na prosječnu (6.865 kuna prosječna je bruto plaća po zaposleniku u 2017., rast 6,75 %).[9]

Sektorski, najveći ukupni prihod i to čak 49% ukupnih prihoda KKŽ bilježi kao i svake godine Prerađivačka djelatnost, slijede Trgovina na veliko i malo; Popravak motornih vozila i motocikala 29 % te Građevinarstvo i Poljoprivreda, šumarstvo i ribarstvo. Najveći rast ukupnih prihoda u apsolutnim iznosima u odnosu na 2015. godinu zabilježen je u Prerađivačkoj industriji i Trgovini, čak 84 % ukupnog porasta prihoda županije. Prihodi su najviše pali u djelatnosti Opskrba električnom energijom, plinom, parom i klimatizacija. Najveći udio u ukupnim rashodima ima Prerađivačka industrija sa 48 %, slijede Trgovina odn. Građevinarstvo. U odnosu na 2015. godinu, rashodi su najviše porasli u Prerađivačkoj industriji i Trgovini, čak 80 % ukupnog porasta rashoda županije.

Što se tiče poljoprivrede, na području Županije nalazi se više vrsta poljoprivrednog tla, što uvjetuje njihovu različitu namjenu. Veći dio Županije je pogodan za poljoprivrednu proizvodnju, u kojoj se ističe proizvodnja mesa i mlijeka, u čijoj je funkciji oko 75 % ukupno obradivih površina. Poljoprivredna djelatnost sa 136 poduzetnika i 454 zaposlenika realizirala je 12 % veći ukupan prihod u kojem izvoz ima učešće od 14,3 %, te poslovala na granici profitabilnosti (neto gubitak od 295.000 kuna). Za poljoprivrednu djelatnost značajna je njena prisutnost u obiteljskim poljoprivrednim gospodarstvima, gdje se procijenjeno ostvaruje 60 % fizičkog obujma proizvodnje. Sektor obrtništva, konsolidirano, posluje pozitivnim poslovnim rezultatom, no ne bilježi se povećanje broja obrtnika niti zaposlenika u obrtu. Iako prepoznat kao sektor od strateške vrijednosti za razvoj, turizam je nedovoljno razvijen u Županiji.[10]

Tablica 1. Osnovni financijski rezultati poduzetnika Koprivničko-križevačke županije u 2016. godini (iznosi u tisućama kuna, prosječne plaće u kunama)

Opis	2015.	2016.	Indeks	Udio županije u RH (%)
Broj poduzetnika		1.688	-	1,5
Broj dobitaša	1.087	1.220	112,2	1,6
Broj gubitaša	436	468	107,3	1,2
Broj zaposlenih	15.394	16.301	105,9	0,0
Ukupni prihodi	9.486.983	10.093.768	106,4	1,6
Ukupni rashodi	9.057.515	9.574.930	105,7	1,6
Izvoz	2.112.969	2.295.822	108,7	1,9
Uvoz	1.204.107	1.398.049	116,1	1,4
Trgovinski saldo (izvoz minus uvoz)	908.861	897.773	98,8	4,7
Prosječna mjesečna neto plaća po zaposlenom	4.800	4.815	100,3	93,7

Izvor: Rezultati poslovanja poduzetnika Koprivničko-križevačke županije u 2016. godini[11]

Jedna od bitnih slabosti Koprivničko-križevačke županije kao cjeline je njezina »nekompaktnost«, odnosno podijeljenost na prigorski i podravski dio županije. Prigorski dio županije izuzev Općine Gornja Rijeka, zbog prirodnog položaja i dostupnih prometnih pravaca usmjeren je na Zagreb, a Podravski

9 https://kckzz.hr/wp-content/uploads/2018/11/Gospodarstvo-KK%C5%BD-u-2017_.pdf

10 https://kckzz.hr/wp-content/uploads/2018/11/Gospodarstvo-KK%C5%BD-u-2017_.pdf

11 FINA, Registar godišnjih financijskih izvještaja, obrada GFI-a za 2016. godinu

dio na Varaždin. Osim tog prirodnog faktora tu je i ekonomska nejednakost - prigorski dio je gospodarski nerazvijeniji i jedinice lokalne samouprave nemaju rentu, dok su svi veliki gospodarski subjekti u Koprivnici, a većina općina ima značajne prihode od rente. Sve je to vjerojatno utjecalo i na druge oblike podijeljenosti (Kraljić, 2014.).

6. DISTRIBUCIJA POSLOVNIH SUBJEKATA U NASELJU KRIŽEVCI

U današnjim okolnostima, veliki zaokret u strukturi gradskog gospodarstva donijelo je 2011. godine preseljenje sjedišta i poslovanja jednog velikog trgovačkog društva (»Mlinar«) iz Križevaca u Zagreb. Općenito, u zadnje tri godine vidljiv je trend pada broja poslovnih subjekata i broja zaposlenih, dok se struktura također mijenja smanjenjem broja obrtnika u korist broja trgovačkih društava. Nadalje, vidljiv je nedostatak većih subjekata koji bi bili okosnica razvoja malih poduzeća i obrta, pa je to jedan od mogućih razloga kontinuiranog pada njihovog broja. Ipak, udio gospodarstva Grada u gospodarstvu Županije, promatrajući po broju subjekata, zaposlenih, prihodima, rashodima i financijskim rezultatima u prethodnih nekoliko godina je relativno konstantan. U gospodarstvu Grada značajno mjesto zauzimaju obrti. Prema djelatnostima, obrti najviše posluju u uslužnim djelatnostima, ali i u proizvodnji, trgovini, zatim u građevini i ugostiteljstvu.

Tablica 2. Analizirani poslovni subjekti u Križevcima – sektorska podjela

PRIMARNI SEKTOR	SEKUNDARNI SEKTOR	TERCIJARNI SEKTOR	KVARTARNI SEKTOR
Poljoprivreda/stočarstvo/ šumarstvo	Graditeljstvo/građevinarstvo	Trgovina na malo - za kratkoročne i dugoročne potrebe	Tijela državne /javne uprave
	Proizvodnja	Trgovina na veliko	Obrazovanje i kultura
	Subjekti registrirani primarno za djelatnost proizvodnje, ali i dr. djelatnosti - promet, trgovina, usluge	Ugostiteljstvo/djelatnost pripreme i serviranja hrane i pića	Zdravstvene ustanove*
		Subjekti registrirani primarno za djelatnost trgovine, ali i dr. djelatnosti - graditeljstvo, ugostiteljstvo, proizvodnju i usluge	
		Usluge	
		Financijske djelatnosti/usluge	
		Profesionalne usluge	
		Obrti i osobne usluge	
		Promet/prijevoz	
		Društvene/sportske djelatnosti	
		Ostalo	
27 (3,1 %)	186 (21,4 %)	602 (69,3 %)	54 (6,2 %)

*Zakonom o ljekarništvu se uređuje način organiziranja i provođenja ljekarničke djelatnosti kao dijela zdravstvene djelatnosti od interesa za RH
Izvor: izradili autori prema https://www.mojatvrtka.net/lokacija/koprivnicko-krizevacka/48260-krizevci/48260-krizevci/2/

Kada se analiziraju podaci prikazani na gornjoj karti očito je da je većina poslovnih subjekata koncentrirana u središnjem dijelu naselja Križevci. Također je vidljivo i da su neki poslovni subjekti s obzirom na sektor djelatnosti u kojem djeluju, raspršeniji od ostalih. To se uglavnom odnosi na djelatnosti tercijarnog sektora, što je i logično obzirom da je uglavnom riječ o uslužnim djelatnostima koje »prate« stanovništvo odnosno njihove potrebe. Raspršenost je naročito očita duž prometnih pravaca, nešto manje u smjeru sjevera naselja, ali značajnije prisutna prema prema jugu. Prema južnom dijelu grada Križevaca usmjerena je lokacija uglavnom poslovnih subjekata sekundarnog sektora što je povezano s lokacijom poslovnih zona. Karta dakle, potvrđuje činjenicu da su u lokacijama koje biraju,

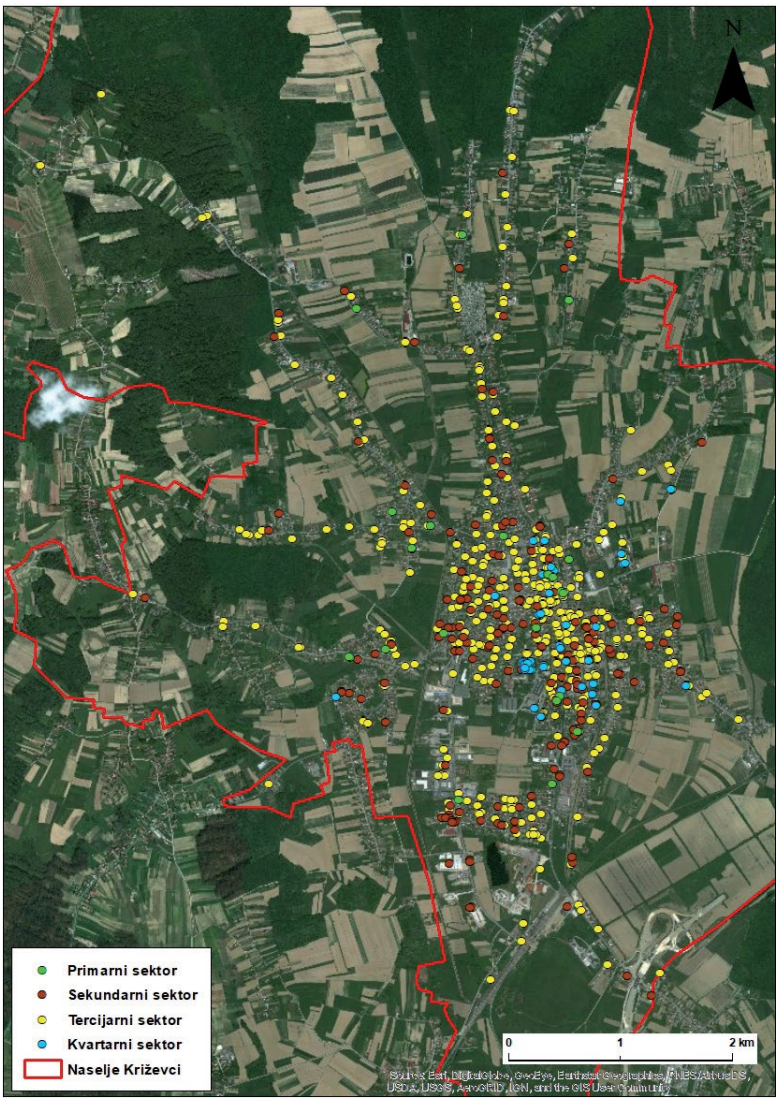

Slika 4. Distribucija poslovnih subjekata na prostoru Križevaca prema gospodarskim sektorima (izvor: Izradili autori)

uslužne djelatnosti uglavnom sklone disperziji. Poslovni subjekti iz tercijarnog sektora su ujedno i najbrojniji (ima ih tri puta više od poslovnh subjekata sekundarnog sektora), kao što je već prikazano u gornjoj tablici. S druge strane sekundarne djelatnosti manje-više su koncentrirane u prostoru. To je najčešće povezano s faktorom efikasnosti i međusobnog nadopunjavanja proizvodnih procesa (naročito među tvrtkama sa sličnom proizvodnjom) te korištenjem infrastrukture. Njih većina, od 186 analiziranih, smještena je uglavnom od centra grada prema jugu i jugozapadu.

Subjekti koji djeluju u kvartarnom sektoru su najkoncentriraniji (uglavnom su prostorno smješteni u samom centru ili neposredno oko njega), ali su i manje brojni od tvrtki sekundarnog i tercijarnog sektora.

Poslovni subjekti iz primarnog sektora ujedno su najmalobrojniji – ima ih samo 27 na cijelom području grada, ali s obzirom da je riječ o poljoprivredno značajnom prostoru, zastupljenost poslovnih tvrtki iz primarnog sektora ipak je dosta važna. One su raspršene na potezu od centra do ruralnijih dijelova grada, sa većom zastupljenošću obradivih površina. Poslovni subjekti iz navedenog sektora bave se uglavnom poljoprivrednom proizvodnjim (sir, mlijeko, uzgoj stoke, mesne prerađevine i sl.), a osim klasičnih poslovnih subjekata u okviru ovog sektora ima i poljoprivrednih zadruga. Na samom sjeveru grada Križevaca, zbog rjeđe naseljenosti i većeg udjela obradivih površina, poslovnih subjekata niti nema.

Analizirajući sliku lokalnog gospodarstva još detaljnije, tj. prema odabranim djelatnostima, može se zaključiti da se prema dominaciji izdvajaju subjekti registrirani za proizvodnju te primarno za djelatnost proizvodnje, ali i druge djelatnosti kao što su promet, trgovina, usluge. Tom činjenicom se može obrazložiti zašto je u podjeli na gospodarske sektore dominantan tercijarni, a na razini djelatnosti proizvodni sektor. Činjenica jest, da iako je određen broj djelatnosti registriran primarno za prozvodnju, da se u stvarnosti poslovni subjekt tj. tvrtka bavi djelatnošću koja se ubraja u tercijarni sektor (ugl. je riječ o trgovini i uslugama). Također je značajan i broj tvrtki registriranih za građevinarstvo, čime se ojačava uloga djelatnosti sekundrnog sektora.

Od ostalih poslovnih djelatnosti dominiraju one iz trgovine na malo, trgovine na veliko, profesionalnih usluga te obrti i djelatnosti za osobne potrebe.

Iz gornje slike može se zaključiti i sljedeće. Lokacija većine poslovnih subjekata obuhvaća uži i širi gradski centar, dok su većinom u najužem centru najkoncentriranije djelatnosti koje su zbog svojih obilježja svakodnevno potrebne građanima Križevaca, a to su obrazovne i zdravstvene ustanove, te tijela državne uprave. Većina zdravstvenih ustanova, jer se nalazi u sklopu Doma zdravlja, dominantno je smještena na Trgu Sv. Florijana, dok su tijela državne uprave (poput sjedišta Grada Križevaca, Općinskog suda, Općinkog državnog odvjetništva Križevci, Prekršajnog suda te Županijske uprave za ceste) smješteni u ulici Ivana Zakmardija Dijankovečkog. Od obrazovnih ustanova u Križevcima se mogu izdvojiti četiri dječja vrtića, dvije osnovne škole, Gimnazija, dvije srednje strukovne škola te Visoko gospodarsko učilište Križevci. Od kulturnih institucija tu su Pučko otvoreno učilište, Gradska knjižnica, Gradski muzej, Kulturno-umjetničko društvo Križevci i dr. ustanove.

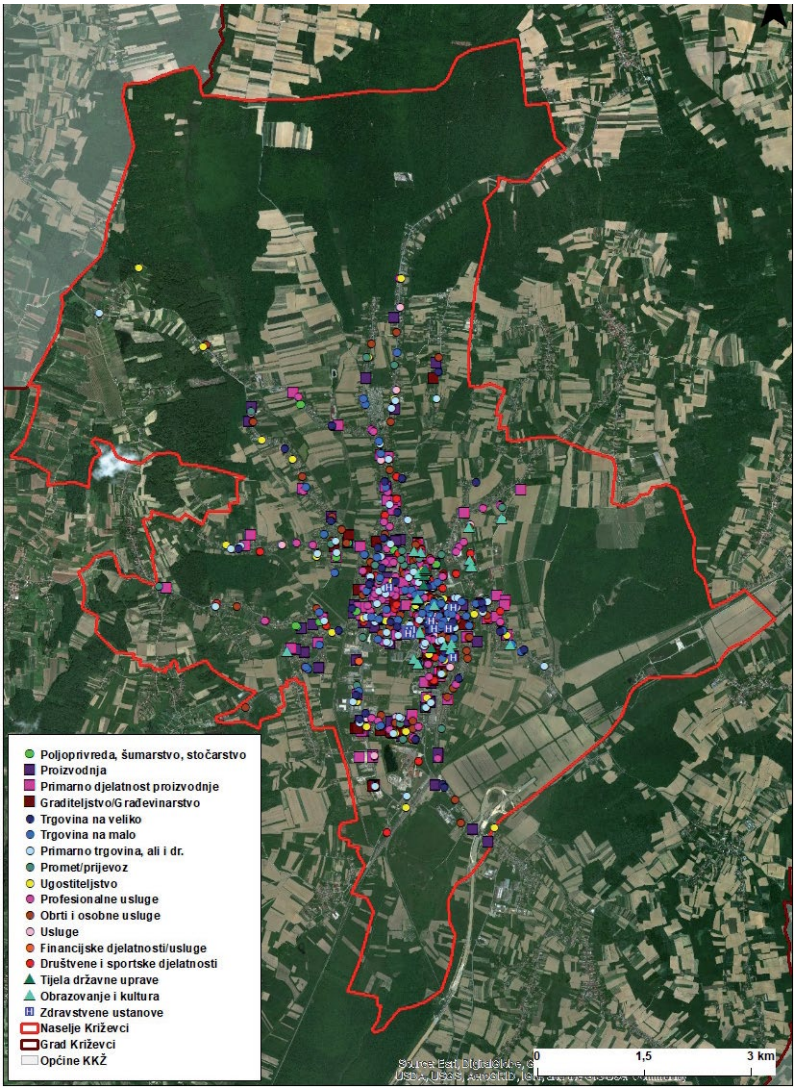

Slika 5. Prikaz poslovnih subjekata u Križevcima - prema skupinama analiziranih djelatnosti (izvor: izradili autori)

Kad su u pitanju obrti, njihova je tradicionalna lokacija također centar grada. Od glavnine registriranih obrta mogu se istaknuti trgovački i uslužni obrti (oni su u većini), a donekle i građevinski obrti te razni servisi i frizerski saloni.

Križevci su vrlo bogati i drugim sadržajima, poput društvenih i sportskih djelatnosti. Tu se mogu izdvojiti brojni poslovni subjekti koji provode aktivnosti poput sportskih (konjički, atletski, biljarski, karate, košarkaški, nogometni lovački, aero klubovi i sl.), Foto-kino-video klub, Društvo hrvatsko-japanskog prijateljstva, Informatički klub, a mogu se izdvojiti i neke udruge (Udruga za promicanje obrazovanja, informiranja, novinarstva i tehnologija; Braniteljska zadruga, Udruga invalida Križevci, Udruga HZ RRIF računovođa i financijskih djelatnika, Matica umirovljenika itd.), Dobrovoljna vatrograsna društva i sl.

U okvirima proračunskih mogućnosti, na različite načine potiče se također razvoj poduzetništva i obrtništva, primarno kroz razvoj poduzetničke infrastrukture i olakšica za poticanje ulaganja. Tako se

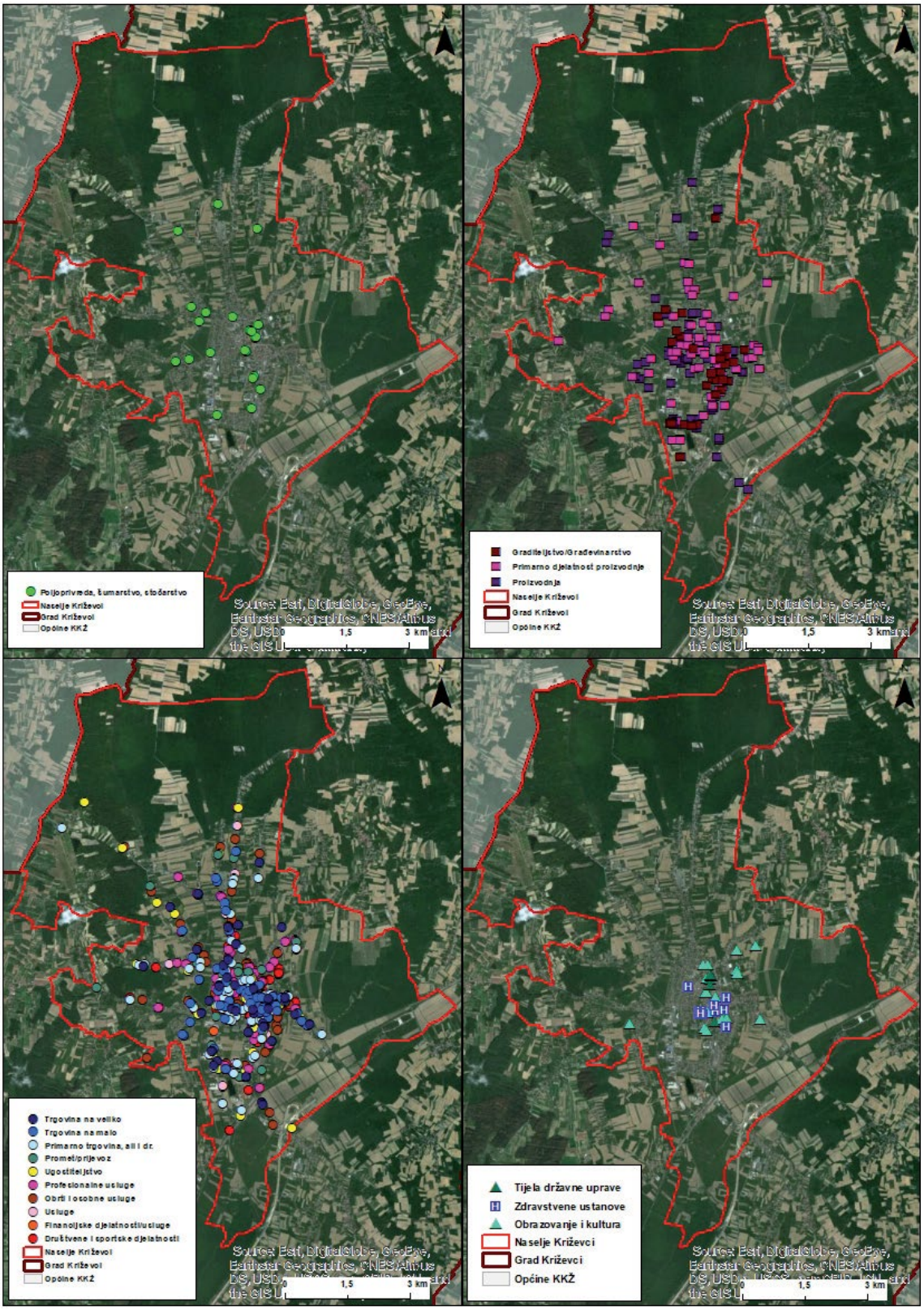

Slika 6. Prikaz poslovnih subjekata u Križevcima - prema pojedinim djelatnostima (izvor: izradili autori)

na analiziranom području nalaze tri poslovne zone – Poduzetnička zona u Ulici Nikole Tesle, Poduzetnička zona Cubinec i Gospodarska zona Gornji Črет. Zona u Ulici N. Tesle, koja se nalazi 3 km od središta Križevaca, djeluje već preko 10 godina i u potpunosti je popunjena s 34 gospodarska subjekta u kojima je zaposleno 900 radnika. Ima dobar položaj jer se nalazi samo 500 m udaljenosti od autoceste odnosno 0,1 km od željezničke pruge. U njoj pretežno djeluju poslovni subjekti iz sektora proizvodnje (npr. proizvodnja obuće, metalnih konstrukcija, poljoprivredna proizvodnja), ali i trgovine, prometa, građevinarstva te usluga (turistička agencija, servisi, osiguranje, savjetovanja, projektiranja i sl.)

U zoni u Cubincu posluju tri poslovna subjekta (Gušti - tvrtka za proizvodnju suhomesnatih proizvoda, Javor - proizvodnja masivnog namještaja te Komunalno poduzeće d.o.o.). Ostatak zemljišta je u privatnom vlasništvu pa je stoga Grad Križevci 2004. godine Prostornim planom formirao novu zonu Gornji Črет. Ova je zona u neposrednoj blizini grada (2 km od središta Križevaca) i prometno je izuzetno dobro povezana, s planiranim direktnim priključkom na buduću autocestu A12[12] Zona ima prostor od 45 ha i prostorno je podijeljena u dva dijela koji zauzimaju površinu od oko 22 ha svaki. Pola zone je opremljeno potrebnom prometnom i komunalnom infrastrukturom dok će se preostala polovica urediti po iskazu interesa. Trenutačno u ovoj poslovnoj zoni djeluje samo jedna tvrtka i to Tehnomontaža d.o.o. Grad Križevci pruža poticajne mjere i olakšice te svakom poduzetniku omogućuje odabir između kupnje zemljišta ili osnivanja prava građenja na rok od 25 godina.[13]

Slika 7. Poslovna zona Nikola Tesla (izvor: google.maps)

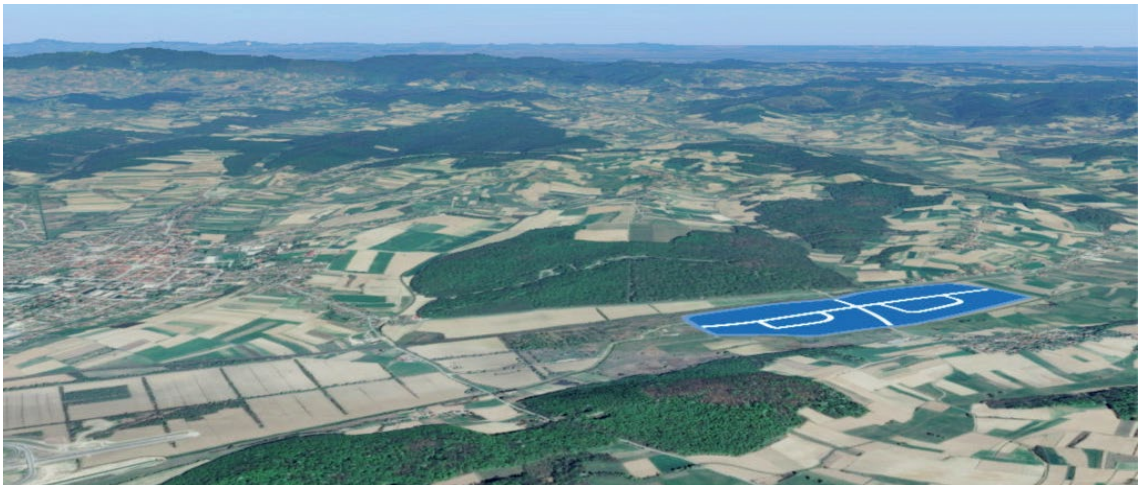

Slika 8. Poslovna zona Črет (Izvor: Poslovanje u Križevcima, http://investinkrizevci.com/gospodarska-zona-gornji-cret/)

[12] Preuzeto iz: Strategija razvoja Križevaca 2013-2018, Desone developing social network

[13] Poslovanje u Križevcima, http://investinkrizevci.com/gospodarska-zona-gornji-cret/

Tablica 3. Gospodarstvo Koprivničko-križevačke županije prema gradovima i općinama u 2016.

Sjedište poduzetnika	Broj	Prosječan broj zaposlenih			Ukupni prihodi			Ukupni rashodi		
		2015.	2016.	indeks	2015.	2016.	indeks	2015.	2016.	indeks
Koprivnica	666	8.288	8.722	105,2	4.928.020	5.361.902	108,8	4.663.643	4.965.701	106,5
Križevci	420	3.955	4.229	106,9	2.998.865	3.011.795	100,4	2.892.740	2.927.887	101,2
Đurđevac	126	939	1.013	107,9	442.788	501.545	113,3	446.192	497.981	111,6
Općine	476	2.212	2.337	105,5	1.117.310	1.218.526	109,1	1.054.940	1.183.361	112
Ukupno	1.688	15.394	16.301	105,9	9.486.983	10.093.768	106,4	9.057.515	9.574.930	105,7

Izvor: Gospodarstvo Koprivničko-križevačke županije u 2016., HGK, Županijska komora Koprivnica (https://www.hgk.hr/documents/gospodarstvo-kkz-u-20165a1d45cee020a.pdf)

Prema broju zaposlenih, iza poduzetnika gradova Koprivnice (8.722) slijede poduzetnici grada Križevaca (4.229) i Đurđevca (1.013). U gradu Koprivnici (13,1) i općini Podravske Sesvete (10,6) u prosjeku je najviše zaposlenih po poduzetniku. U promatranom uzorku, najbolje rangirani u 2016. godini prema ostvarenim ukupnim prihodima su poduzetnici Grada Koprivnice, a slijede ih poduzetnici Grada Križevaca (3,0 milijarde kuna), Grada Đurđevaca (501,5 milijuna kuna) i Općine Sveti Petar Orehovec (206,2 milijuna kuna). Od ukupno 25 gradova i općina Koprivničko-križevačke županije, pozitivno su poslovali poduzetnici u tri grada i 19 općina te su iskazali neto dobit.

Tablica 4. Rang lista TOP 10 poduzetnika Koprivničko-križevačke županije po ukupnom prihodu u 2016. godini (iznosi u tisućama kuna)

Rang	Naziv	Grad	Ukupni prihod	Neto dobit/gubitak
1.	Podravka d.d.	Koprivnica	2.063.043	190.576
2.	KTC d.d.	Križevci	1.355.915	24.026
3.	Belupo d.d.	Koprivnica	653.704	60.297
4.	Carlsberg Croatia d.o.o.	Koprivnica	353.668	-3.867
5.	Radnik d.d.	Križevci	310.398	21.769
6.	Komunalac C d.o.o.	Koprivnica	150.130	459
7.	Sloga Podravska trgovina d.o.o.	Đurđevac	144.478	74
8.	Poljocentar d.o.o.	Križevci	136.569	3.666
9.	Hartmann d.o.o.	Koprivnica	135.011	9.583
10.	Bilokalnik-IPA d.d.	Koprivnica	133.598	2.128
Ukupno 10 najvećih poduzetnika po ukupnom prihodu u KKŽ			5.436.513	308.710
Udio 10 najvećih poduzetnika po prihodima u KKŽ			53,9%	73,4%

Izvor: Rezultati poslovanja poduzetnika Koprivničko-križevačke županije u 2016. godini[14]

7. ZAKLJUČAK

Križevci su grad s dugom obrtničkom tradicijim koja je u kasnijim razdobljima prerasla u industrijsku proizvodnju te druge oblike poslovanja. U novije vrijeme (od uvođenja tržišne ekonomije) riječ je uglavnom o razvoju poduzetništva. U ovom radu težište je stavljeno na analizu poslovnih subjekata koji čine bazu gospodarskog razvoja grada, kako sadašnjeg tako i budućeg. U radu je kartirano, grafički prikazano i analizirano nekoliko različitih skupina djelatnosti: poljoprivreda/stočarstvo/šumarstvo, trgovina na malo, trgovina na veliko, ugostiteljstvo/djelatnost smještaja te pripreme hrane i pića, usluge, profesionalne usluge, obrt i ostale osobne usluge, financije, građevinarstvo, proizvodnja, prijevoz,

[14] Fina, Registar godišnjih financijskih izvještaja, obrada GFI-a za 2016. godinu

djelatnost javne uprave, obrazovanje i kultura, zdravstvo, društvene djelatnosti i sport te ostale djelatnosti. Sveukupno analizirano je 869 poslovnih tvrtki (uključujući i obrte) tj. onih poslovnih subjekata koji su zabilježeni kao aktivni pri Trgovačkom sudu. Na taj način dobiven je bolji uvid u gospodarsku strukturu Križevaca, a nastojalo se prikazati i njegovo značenje u prostornim okvirima Koprivničko-križevačke županije. Kao i svaki grad i Križevci imaju svoje specifičnosti razvoja na koje utječe ne samo prostorni razmještaj poslovnih subjekata već i reljefna struktura, prometna povezanost te demografski faktori. U odnosu na izloženo, daljnja istraživanja mogla bi dati i predviđanja razvoja gospodarstva Križevaca u bližoj ili daljoj budućnosti, a na kojima bi se mogla temeljiti razvojna strategija odn. prostorno-planska dokumentacija grada.

U budućem razdoblju, Križevci će prema današnjoj Strategiji razvoja težiti ka ciljevima ulaganja koje uključuje ekološku proizvodnju, održivi turizam i nove tehnologije bazirane na inovativnosti.

LITERATURA I IZVORI

1. Feletar, D. 2005. Razlike u razvijenosti regija u Hrvatskoj, Podravina, vol. 4, br. 8., 167-178.
2. Feletar, D., Feletar, P. 2016. Stanovništvo kao faktor razvoja Podravine, vol. 15, br. 30, 9-100.
3. Kraljić, T. 2014. Upravljanje razvojem u Koprivničko-križevačkoj županiji, Podravina, vol. 13, br. 26., 96-217.
4. Peklić, I. 2016. Križevci tijekom povijesti (Kratka povijest grada), Zbornik Janković, vol. 1, br. 1
5. Grad Križevci, službene stranice, http://arhiva.krizevci.hr/index.php/ogradu/povijest-krizevaca, 25.2.2019.
6. Gospodarstvo Koprivničko-križevačke županije u 2017., https://kckzz.hr/wp-content/uploads/2018/11/Gospodarstvo-KK%C5%BD-u-2017_.pdf
7. Hrvatska gospodarska komora, https://www.hgk.hr/zupanijska-komora-koprivnica/gospodarstvo-koprivnicko-krizevacke-zupanije, 20.2.2019.
8. Analiza socijalnog i ekonomskog stanja u Gradu Križevcima, 2017. http//uprava.krizevci.hr/images/Marija/Analiza_socijalnog_i_ekonomskog_stanja_u_Gradu_Krizevcima.pdf, 21.2.2019.
9. Strategija razvoja Križevaca 2013-2018, Desone, 2012.
10. Odluka o razvrstavanju javnih cesta (NN 44/12, 130/12, 66/13, 13/14, 94/14, 66/15, 96/16, 103/17, 17/18, 69/18, 103/18)
11. Prostorni plan uređenja Grada Križevaca [PPUGK], Službeni vjesnik Grada Križevaca, 3/05, 1/07, 1/09, 1/11, 1/13, 4/14, 4/15
12. Poslovanje u Križevcima, http://investinkrizevci.com/gospodarska-zona-gornji-cret/, 25.2. 2019.
13. Popis poduzeća u Gradu Križevci, https://www.mojatvrtka.net/lokacija/koprivnicko-krizevacka/48260-krizevci/48260-krizevci/2/, 1.3.2019.
14. Razvojni centar i tehnološki park Križevci, http://www.kpc.hr/poduzetnicke-zone/nikola-tesla/ (12.6.2019.)

SUMMARY

Križevci is a town with long tradition of trades and crafts that later on grew into industrial production and other forms of business activity. In recent times (since the introduction of market economy) it is mostly related to development of entrepreneurship. This paper puts emphasis on analysis of business subjects that form the foundation of present and future economic development of the town. The paper presents charts, graphic presentations and analysis of several different types of business activity: agriculture/livestock breeding/forestry, retail trade, wholesale trade, catering industry/accommodation, serving of food and drinks, services, professional services, trades and crafts and other personal services, finances, construction industry, production, transport, activity of public administration, education and culture, health care, social affairs and sports, as well as other business activities. The research comprises analysis of 869 businesses (including trades and crafts) i.e. it analyses those business subjects which are listed as active in the Trade court register. In this way it was possible to gain better insight into economic structure of Križevci, with the attempt to display its significance within the spatial framework of the Koprivnica-Križevci County. Like any other town, Križevci also has its own specificities that are influenced not only by spatial distribution of business subjects, but also by its relief structure, traffic

connections and demographic factors. With reference to presented data, further research could generate predictions regarding short-term and long-term economic development of Križevci, which could be used as foundation for elaboration of development strategy, i.e. documentation for spatial planning of the town.

With reference to the present development strategy of the town, Križevci will aim at achieving investment objectives which include organic production, sustainable tourism and new technologies based on innovation.

PRIKAZI NOVIH KNJIGA, ČASOPISA I ZNANSTVENIH SKUPOVA

REVIEWS OF NEW BOOKS, MAGAZINES AND CONFERENCES

ĐURĐEVAČKI PIJESCI: GENEZA, STANJE I PERSPEKTIVE, ZBORNIK RADOVA SA ZNANSTVENOG SKUPA, HRVATSKA AKADEMIJA ZNANOSTI I UMJETNOSTI, ZAGREB - KRIŽEVCI, 2019., 406 STR.

Nakon znanstvenog skupa održanog 2017. godine u Đurđevcu pod nazivom »Đurđevački pijesci: geneza, stanje i perspektive« objavljen je zbornik radova pod istim naslovom. Izdavač zbornika je Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, glavni urednik je akademik Franjo Tomić, a izvršni urednici su akademici Dragutin Feletar i Ferdo Bašić. Većina referata podnijetih na znanstvenom skupu objavljena je u obliku izvornih znanstvenih, preglednih i stručnih radova u ovome zborniku. Tako je nastala opsežna i vrijedna knjiga s radovima u kojima su iz različitih perspektiva opisani Đurđevački pijesci. Na početku zbornika je proslov akademika Franje Tomića, a na kraju pogovor akademika Dragutina Feletara. Potonji je autor rada o geografsko-geološkom položaju, genezi i naseljenosti Đurđevačkih pijesaka koji je objavljen kao uvod u cjelinu o genezi, arheologiji, povijesti i demografiji. Tatjana Sekelj Ivančan, Katarina Botić i Metka Culiberg napisale su rad iz arheološke perspektive proučavanja biljnog pokrova Đurđevačkih pijesaka i okolice u prošlosti za što su iskoristile studiju slučaja na lokalitetu Virje-Volarski breg. Arheolozi Ivan Valent i Ivan Zvijerac napisali su rad u kojem su predstavili rezultate istraživanja pješčanih uzvišenja i njihovih podnožja koja su uvjetovala odabir mjesta naseljavanja od pretpovijesti do kasnog srednjeg vijeka. Promjene uzrokovane naseljavanjem ljudi na širem području Đurđevačkih pijesaka u proteklih nekoliko stoljeća (od srednjeg vijeka do današnjih dana) opisali su povjesničari Hrvoje Petrić i Nikola Cik. Drugu cjelinu u zborniku čine radovi o prirodnim posebnostima Đurđevačkih pijesaka i ekologiji. Boris Vrbek, Nikola Pernar, Darko Bakšić i Ivan Perković sa Šumarskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu autori su rada u kojem su opisali neke pedološke značajke ekosustava Đurđevačkih pijesaka pri čemu su najviše proučavali utjecaj šumske vegetacije na promjene sastava tla. Agroklimatski pokazatelji kao indikator klimatskih promjena na području Đurđevačkih pijesaka naslov je rada koji potpisuju autori s Agronomskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu Darija Bilandžija, Ferdo Bašić, Ivica Kisić, Milan Mesić, Željka Zgorelec, Ivana Šestak, Aleksandra Perčin i Igor Bogunović. Skupina autora koju čine Ivica Kisić, Ferdo Bašić, Ivka Kvaternjak, Andrija Špoljar, Darija Bilandžija i Željka Kolar izradila je rad o utjecajima vegetacije na mehanički sastav, reakciju tla i sadržaj organske tvari Đurđevačkih pijesaka u kojem su predstavili podatke o posljedicama pošumljavanja i devastacije prirodnog pustinjskog krajobraza na površinama eolskih naslaga pijeska. Tu je i rad Jasne Nemčić-Jurec iz Zavoda za javno zdravstvo Koprivničko-križevačke županije u kojem je predstavila rezultate istraživanja o sadržaju teških metala i nitrata u podzemnoj vodi šireg područja Đurđevačkih pijesaka pri čemu je zaključila da pitka voda na ovom području nije onečišćena ni prirodnim uvjetovanostima ni antropogenim utjecajima. Najviše radova objavljeno je u cjelini o prirodnoj vegetaciji i fauni Đurđevačkih pijesaka. Siniša Srečec i Renata Erhatić s Visokog gospodarskog učilišta u Križevcima u svojem radu opisali su geobotaničke, fitocenološke, ekološke i morfološke značajke nekih biljnih vrsta vegetacijskog pokrova Đurđevačkih pijesaka. Miroslav Samardžić napisao je rad o mahovinama Đurđevačkih pijesaka. Flora u botaničko-geografskom rezervatu Đurđevački pijesci tema je rada koji su izradili Tea Ređep, Vedran Šegota i Renata Šoštarić. Opširan rad o ekološkim značajkama gljiva i praživotinja (protozoa) na Podravskim pijescima u Hrvatskoj izradili su Neven Matočec, Ivana Kušan i Najla Baković. Vrlo je sadržajan i članak o fauni beskralježnjaka na pješčanim područjima oko Đurđevca, Kloštra Podravskog i Kalinovca, a koji su napisali Roman Ozimec, Mihael Drakšić, Josip Skejo, Boris Božić, Najla Baković, Lana Baričević i Mladen Kučinić.

Teme o šumarstvu i poljoprivredi na području Đurđevačkih pijesaka vrlo dobro su zastupljene u ovome zborniku, kao što je to bilo i na samome znanstvenom skupu. Akademici Igor Anić i Slavko Matić napisali su rad o šumskouzgojnim značajkama područja Đurđevačkih pijesaka u kojem su prika-

zali način postanka i obilježja šumskih sastojina od početka pošumljavanja krajem 19. stoljeća. Osim toga, o šumama na Đurđevačkim pijescima stručni rad su napisali Dalibor Štorga, Đurđica List i Krunoslav Arač iz koprivničke podružnice Uprave Hrvatskih šuma. O stanju i posebnostima gospodarenja pjeskovitim tlima središnje Podravine naslov je vrlo opširnog rada koji potpisuju akademik Ferdo Bašić i suradnici s Agronomskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu Ivica Kisić, Milan Mesić, Ivan Turšić, Željka Zgorelec, Aleksandra Perčin, Ivana Šestak, Darija Bilandžija i Igor Bogunović. Oni su u svojem radu nastojali dati odgovor na pitanje kako gospodariti suhim pješčanim tlima nestabilne strukture koja zahtijevaju rad protiv erozije, navodnjavanje i agrotehničke melioracijske radove kao što je tlo na području Đurđevačkih pijesaka. Posljednja cjelina u zborniku posvećena je temama o upravljanju i prostornom planiraju na području Đurđevačkih pijesaka. Roman Ozimec, Neven Matočec i Željka Kolar dali su svoj doprinos i u ovome području te su napisali članak o upravljanju zaštićenim područjima podravskih pijesaka. Đurđevečki peski u prostornim planovima tema je rada koji je napisao Mladen Matica iz Zavoda za prostorno uređenje Koprivničko-križevačke županije. Raznovrsnost obrađenih tema i kvaliteta radova objavljenih u ovome zborniku znači da napokon na jednom mjestu imamo objedinjene znanstvene spoznaje o Đurđevačkim pijescima. Znanstveni radovi akademika i profesora s više različitih fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, stručnjaka šumarske struke i svih koji se u domeni svoje struke bave Đurđevačkim pijescima pružaju konkretne podatke o suživotu ljudi s ovim prirodnim fenomenom u dugome trajanju.

Nikola Cik

DRAGUTIN FELETAR: IZ POVIJESTI SPLAVARSTVA NA DRAVI, IZDAVAČKA KUĆA MERIDIJANI, DONJA DUBRAVA, 2019., 168 STR.

Najnovija knjiga u kojoj je dao pregled povijesti splavarstva na Dravi s naglaskom na Donju Dubravu posljedica je poznavanja teme kojom se akademik Dragutin Feletar bavi više od pet desetljeća, odnosno od početka znanstvenog rada. Naime, sada već davne 1965. godine Dragutin Feletar objavio je članak pod naslovom »Donjodubravski fljojsari« u listu »Međimurje« kojeg možemo zapravo smatrati njegovim prvim obavljenim stručnim člankom. Stoga je ova njegova najnovija knjiga objavljena u Izdavačkoj kući Meridijani u ljetu 2019. godine rezultat interesa za splavarstvo ili fljojsarstvo na Dravi koji traje više od pola stoljeća. Osim spomenutog članka iz 1965. godine, možemo podsjetiti na članak »Flojsarenje na Dravi« objavljen u časopisu »Kaj« 1968. godine, zatim rad o zlatarstvu i splavarstvu na Dravi objavljen u »Podravskom zborniku« 1976. godine, te izvorni znanstveni rad koji je izradio s Hrvojem Petrićem o Donjoj Dubravi kao središtu splavarstva na Dravi objavljen u časopisu »Ekonomska i ekohistorija« 2007. godine kada je objavljena i monografija o Donjoj Dubravi u kojoj je također opisano splavarstvo ili fljojsarstvo na Dravi. Uz to, akademik Feletar pisao je o ovoj temi i u popularnom časopisu »Merdijani« 2013. godine u prilogu pod naslovom »Fljojsari - nekadašnji dravski mornari«. Iako to nerado prihvaća, mnogi akademika Dragutina Feletara doživljavaju kao povjesničara jer se doslovno svakodnevno kao takav dokazuje svojim radovima i istraživačkim interesima. Tako je u ovoj knjizi gdje je opisao jedno od zanimanja kojim su se u prošlosti bavili ljudi koji su živjeli uz Dravu. Kako je rijeka u tome slučaju bila važna prometnica, tako su u uvodnom dijelu knjige opisana geografska obilježja rijeke Drave. Slijedi pregled povijesti splavarstva na Dravi pri čemu je najprije opisano splavarstvo i šajkastvo na Dravi do početka 19. stoljeća, a zatim splavarstvo i značenje te djelatnosti u 19. i 20. stoljeću na području Hrvatske, ali i Slovenije. Kao i u nekim ranijim radovima Dragutina Feletara, Donja Dubrava je prikazana kao poslovno središte splavarstva ili fljojsarstva na Dravi. Posebno poglavlje u knjizi posvećeno je splavima i šajkama, odnosno njihovoj gradnji i karakteristikama. U poglavlju o značajkama i organizaciji plovidbe ukratko je opisan i način života splavara. Zaključak predstavlja razmatranje o mogućnostima iskorištavanja tradicije splavarstva u turističke svrhe. Kao dodatak objavljena je kratka povijest Nautičkog kluba »Fljojsar« iz Donje Drubave, a na kraju je popis izvora i literature. Tekst je ilustriran starim i suvremenim fotografijama, te zemljovidima.

Nikola Cik

ZVONIMIR IŠTVAN: 145 GODINA ŠUMARSTVA PODRAVINE I PRIGORJA, VLASTITA NAKLADA, MOLVE, 2019., 82 STR.

Tijekom 2019. godine na različite je načine obilježena 145. obljetnica organiziranog šumarstva u Podravini. Povod za ovo obilježavanje je činjenica da su 1874. godine na području razvojačene Vojne krajine osnovane imovne općine kao preteče današnjih šumarija. Na području Podravine i Prigorja bile su dvije imovne općine - Đurđevečka i Križevačka - po uzoru na Đurđevečku i Križevačku graničarsku ili krajišku pukovniju. Tim povodom je diplomirani inženjer šumarstva Zvonimir Ištvan objavio knjigu koja govori o 145 godina šumarstva Podravine i Prigorja. Osim što je šumar po struci, Zvonimir Ištvan je veliki zaljubljenik u prirodu, kulturni radnik, uspješni fotograf i istraživač zavičajne povijest koji je objavio nekoliko samostalnih knjiga i više stručnih radova u različitim časopisima, te se često angažira u projektima vezanim za popularizaciju šumarske struke. U ovoj knjizi obradio je prvenstveno povijest Đurđevečke i Križevačke imovne općine koje su osnovane 1874. godine. Pri tome nije zanemario činjenicu da je organizirana briga o šumama i šumskim resursima na ovome području postaja i prije spomenute godine kada su osnovane imovne općine pa je napravio osvrt i na prilike u 18. stoljeću (prvenstveno doba Marije Terezije) i prvoj polovini 19. stoljeća. Autor je velik trud uložio u prikaz razvoja šumarskog zakonodavstva u okviru kojeg je organizirana briga i gospodarenje šumama u 19. i 20. stoljeću. Glavninu sadržaja čine opisi šumskog bogatstva i gospodarenja šumama na teritoriju Đurđevečke i Križevačke imovne općine. Tekst je opremljen slikovnim prilozima i tablicama. Kao dodatak objavljen je Šematizam Uprave šuma Podružnice Koprivnica, odnosno popis svih zaposlenih u Upravi šuma Podružnica Koprivnica na dan 31. prosinca 2018. godine. U knjizi se nalaze vrijedni biografski podaci o upraviteljima imovnih općina, šumarima i drugim zaslužnim i istaknutim pojedincima vezanima za povijest šumarstva u ovome kraju. Uz sve navedeno, knjigu možemo smatrati vrijednim doprinosom poznavanju prilika u doba procesa razvojačenja Vojne krajine, odnosno ukidanja vojnokrajiške uprave i uvođenja građanske, odnosno civilne vlasti u Podravini.

Nikola Cik

GRGO GAMULIN: NAIVNI SLIKARI HLEBINSKE ŠKOLE, PRIREDIO VLADIMIR CRNKOVIĆ HRVATSKI MUZEJ NAIVNE UMJETNOSTI, ZAGREB, 2019., 224 STR.

Iako je tekst ove knjige nastao još 1970-tih godina, valjalo je opet tiskati sjajnu analizu hrvatske naivne umjetnosti iz pera jednog od najboljih poznavatelja tzv. Hlebinske škole, likovnog kritičara Grge Gamulina. Pogotovo ako je dodana dokumentirana studija suvremenog likovnog kritičara naive, Vladimira Crnkovića. Urednici knjige su Mira Francetić Malčić i Vladimir Crnković, a recenzenti akademik Tonko Maroević, Petar Prelog i Marijan Špoljar. Knjiga je opremljena pomno izabranim i uvjerljivo otisnutim fotografijama djela hrvatskih »naivaca«.

»Gotovo pola stoljeća dijeli nas od nastanka studije »Naivni slikari Hlebinske škole«, koja do dana današnjega nije bila dostupna čitateljima na izvornome, hrvatskom jeziku. A riječ je o djelu iznimno značajnog teoretičara i povjesničara hrvatske umjetnosti, profesora Grge Gamulina, djelu koje je pritom doživjelo nemalu recepciju u europskom prostoru, jer je objavljeno na talijanskom, francuskom, njemačkom i švedskom jeziku. Istina je kako je u doba pisanja te studije fenomen naivnog slikarstva imao iznimnu međunarodnu »fortunu«, pa izdavački uspjeh možemo pripisati i stanovitoj konjukturnosti pojave, nespornoj tadašnjoj tržišnoj relevantnosti i širokoj popularnosti naših naivaca, posebno upravo »hlebinaca« – piše akademik Tonko Maroević.

Petar Prelog dodaje: »U ovoj knjizi Grgo Gamulin polazi od općega prema pojedinačnom, donoseći najprije opće sudove i teorijska razjašnjenja fenomena Hlebinske škole, a zatim strpljivo, benevolentno i analitički pristupa pojedinim umjetnicima i njihovim opusima. Međutim, tkivo knjige svjedoči o tomu da je autoru ipak umjetnik najvažnija jedinica pristupa povijesnoumjetničkom gradivu, pa bez minucioznih tumačenja pojedinih opusa – u kojima životopisni podaci zauzimaju važno mjesto – ne bi bilo ni cjelovita pogleda na cjelinu«. Marijan Špoljar, pak, piše: »Pitanje je jesu li problemi koje Gamulinov tekst otvara i danas zanimljivi, je li opravdana njihova aktualizacija u posve drugim kulturnim, socijalnim i civilizacijskim okvirima, te kako njihov metodološki okvir može danas uopće biti poticajan za

ozbiljne rasprave. Naš je odgovor nedvosmislen: teze i vrijednosna mjerila koja je Grgo Gamulin postavio u knjizi o Hlebinskoj školi trajno su aktualne, što znači i aktualne za raspravu, te posve u duhu autorove polemične, često kontradiktorne i behementne kritičarske naravi, i danas izazovne«.

U prvom poglavlju knjige Gamulin piše o nazivu i pojmu Hlebinske škole, o počecima škole, zamiranju škole i nastanku grupa, o obnovi i utemeljenju, te konačno o eksploziji fenomena. Potom prikazuje pojedine najznačajnije interpretatore prema vremenu pojavljivanja. U prvu generaciju svrstava Ivana Generalića, Franju Mraza i Mirka Viriusa; u drugu generaciju Franju Filipovića, Dragana Gažija, Ivana Večenaja, Miju Kovačića, Josipa Generalića, Martina Mehkeka, Ivana Lackovića i Slavka Stolnika; u treću generaciju Stjepana Večenaja, Franju Vujčeca, Josipa Horvata Ždalskog, Josipa Horvata Jošku, Nikolu Kovačevića, Petra Grgeca i Franju Klopotana, te niz slikara u četvrtu generaciju. Knjigu zaokružuje vrlo dokumentirana i vrijedna studija Vladimira Crnkovića pod naslovom »Nekoliko pogovornih napomena, komentara i digresija priređivača ovoga izdanja«.

Petra SOMEK

HRVOJE PETRIĆ, FILIP ŠKILJAN: IZ POVIJESTI SRBA KOPRIVNIČKO-KRIŽEVAČKE ŽUPANIJE – OD PRVIH DOSELJAVANJA DO DANAŠNJIH DANA, GRAFOCENTAR, SESVETE, 2019., 520 STR.

Opsežno djelo dvojice hrvatskih povjesničara, prof. dr. sc. Hrvoja Petrića i dr. sc. Filipa Škiljana, pruža zaokruženu sliku povijesti i sadašnjosti srpske nacionalne manjine na području Koprivničko-križevačke županije. Knjiga je tiskana uz potporu Vijeća srpske nacionalne manjine KKŽ, Grada Koprivnice i Općine Rasinja, a recenzenti su dr. sc. Dragutin Babić i dr. sc. Vlatka Dugački.

Prema popisu 2011. godine, na području Koprivničko-križevačke županije (prvenstveno na Kalničkom pobrđu, Bilogori i zapadnoj Podravini) živjelo je 2.196 Srba ili 1,9 posto od ukupnog stanovništva Županije. Prve vijesti o doseljavanju Srba u ovo vojnokrajiško područje datiraju već na kraj 15. stoljeća, ali je većina doseljena tijekom 16. i osobito u 17. stoljeću (s djelovanjem važnog, najzapadnijeg pravoslavnog manastira u Lepavini). Od tada do danas život i razvoj srpske zajednice na ovom području prošao je brojne povijesne mijene ekonomskoga i društveno-kulturnoga razvoja, koje su temeljito i objektivno prikazane u ovoj knjizi.

Knjiga je podijeljena u dva osnovna i obimna poglavlja. U prvom dijelu knjige prof. dr. sc. Hrvoje Petrić prikazuje, uglavnom na temelju izvorne i relevantne arhivske i druge građe, povijesni hod srpske zajednice od početaka doseljavanja do početka 20. stoljeća. Opisani su svi najvažniji događaji, ali i životne prilike Srba u tom dugom razdoblju. Tako se opisuju najstarija doseljavanja srpskog stanovništva posve na kraju srednjega vijeka, s posebnim osvrtom na srpsku posadu Katarine (Kantakuzine) Branković i pravoslavno stanovništvo u Kraljevini Slavoniji u 15. i 16. stoljeću. Potom se govori o posjedima Hercegovića u Slavoniji, te o prvim doseljavanjima na područje Varaždinskog generalata Vojne krajine (Vindiške krajine).

Razrađena je i najstarija povijest manastira u Lepavini, te o važnosti manastira Marče, unijaćenja i otpora crkvenoj uniji. Slijedi prikaz uskočkih obrambenih potencijala u Štajerskoj i Kraljevini Slavoniji krajem 16. stoljeća, nastanak i značenje tzv. privatnih Vlaha, s opisom njihovih naselja i života, a obrađeno je i značenje Statuta Valachorum 1630. godine, s posebnim osvrtom na tzv. slobodne Vlahe. Posebno je prikazan položaj i život tzv. privatnih Vlaha do njihova nestanka s povijesne scene u drugoj polovici 18. stoljeća. Zatim slijedi razradba masovnog doseljavanja srpskopravoslavnog stanovništva u Varaždinski generalat krajem 17. i početkom 18. stoljeća, te utjecaji velike bune seljaštva 1755. godine.

Temeljito je opisan život Srba u području Koprivničko-križevačke županije tijekom 18. i 19. stoljeća, sve do razvojačenja Vojne krajine 1871. godine. Posebno podpoglavlje posvećeno je razradbi povijesti Srba u istom razdoblju ali na prostoru hrvatskog Provincijala (banske vlasti). Manastir i parohija Lepavina do druge polovice 19. stoljeća posebno su prikazani, jer imaju osobito značenje za povijest i život Srba u sjeverozapadnoj Hrvatskoj. Knjiga također donosi razradu uloge pravoslavnih trgovaca u povijesti ovog dijela Hrvatske, te razvoja i značenja školstva u Srba do sredine 19. stoljeća.

Drugo obimno poglavlje knjige potpisuje dr. sc. Filip Škiljan, autor brojnih studija o nacionalnim manjinama u sjevernoj Hrvatskoj. Tu se razrađuje povijest i život srpskopravoslavnog stanovništva na području Koprivničko-križevačke županije od kraja 19. stoljeća do danas. Posebna pozornost povećena je prikazu života Srba nakon stvaranja prve Jugoslavije, s težištem na stradanja u Drugom svjetskom ratu. Drugi dio knjige završava analizom aktualnoga stanja srpske zajednice u ovom dijelu Hrvatske na početku 21. stoljeća, koja je provedena prema metodologiji suvremene historiografije. Dakako, posebno je razrađeno razdoblje Domovinskog rata, zatim suvremeno poimanje i čuvanje identiteta srpskoga naroda, uz predočavanje demografske i druge statistike. Iako je uvršteno više od 800 bilježaka (natuknica) ispod teksta, na kraju knjige dat je opsežan popis izvora i literature. Ova knjiga bez sumnje predstavlja važan i objektivan prikaz povijesti i života Srba, u suvremenoj hrvatskoj historiografiji.

Dragutin FELETAR

JANJA KOVAČ: LJUDSTVO MOJE MEĐIMURSKO, IMAŠ BLAGA I BOGATSTVA. NEMATERIJALNA BAŠTINA MEĐIMURJA, MUZEJ MEĐIMURJA ČAKOVEC, KATALOG IZLOŽBE, 1. 12. 2017. - 28. 1. 2018., 130 STR.

Afirmirana etnologinja Janja Kovač, kustosica u Muzeju Međimurja u Čakovcu, autorica je izložbe i izvrsnog kataloga, koji je zapravo mala monografija o pojedinim nematerijalnim oblicima života staroga Međimurja. Ovdje je prikazano 15 starih zanata, obreda, usmene tradicije i narodne glazbe, a zacijelo će se ta lista nematerijalne baštine i povećavati, jer je Međimurje po tomu doista bogat i specifičan kraj. Ova izložba i katalog svakako su u izravnoj vezi s uređenjem velikoga suvremenoga postava muzeja nematerijalne baštine, gdje se upravo provode završni obimni građevinski radovi (uz podršku fondova Europske unije), a zbirka se postavlja u povijesnim vanjskim bedemima čakovečke zrinske utvrde.

Katalog je pisan znanstvenom akribijom, a opremljen je pomno odabranim fotografijama i drugim ilustracijama. U uvodnom dijelu kataloga-monografije autorica objašnjava pojam nematerijalne baštine, te čitatelja uvodi u svijet bogatstva starinskog načina življenja i njegovih postulata u Međimurju. Potom temeljito prikazuje pojedine vrijednosti nematerijalne baštine, koje su registrirane i proglašene u hrvatskim ili svjetskim okvirima. Neki od oblika nematerijalne baštine ne odnose se samo na Međimurje, nego su karakteristika širega područja sjeverne i sjeverozapadne Hrvatske.

Prvo su prikazani neki tradicijski obrti koji su ušli u popis nematerijalne baštine. To je ponajprije umijeće starinskog načina ispiranja zlata na Dravi i Muri, koje stoljećima ima iste karakteristike. Središte ove starinske djelatnosti bilo je u Donjem Vidovcu (i okolnim mjestima), gdje je najvjerojatnije djelovao i ceh zlatara. Potom je prikazana tradicijska izrada čipke u naselju Sveta Marija, koje pripadaju uz bok onima iz Lepoglave ili Paga. Kao spomenici nematerijalne baštine prikazana su još tri tradicijska obrta, koja su karakteristična za šire područje sjeverozapadne Hrvatske: medičari (licitari), starinsko lončarstvo i umijeće izrade tradicijskih dječjih igračaka (uglavnom u drvu).

S područja društvene prakse, obreda i svetkovina prikazana su tri oblika nematerijalne baštine. To je izrada tradicijskih pokladnih (fašenskih) maski u naselju Selnica u gornjem Međimurju, zatim umijeće izrade tradicijskog božićnog nakita (kinč), pa umijeće izrade nakita božićnih lustera, te umijeće izrade tradicijskih božićnih jaslica. Slijedi prikaz oblika nematerijalne baštine s područja usmene narodne tradicije i izričaja. Sva tri registrirana oblika odnose se na specifične međimurske kajkavske govore. To je štrigovska i kotoripska skupina govora, te bogata svetomarska toponimija.

Međimurje je u svijetu poznato po bogatstvu i raznovrsnosti izvedbenih narodnih umjetnosti. To je ponajprije elegična, emotivna i ponekad raspojasana narodna popijevka. Međimursku narodnu pjesmu, kao svjetsku vrijednost nematerijalne baštine, ubilježio je u popis i UNESCO krajem 2018. godine. Tu je još i umijeće izrade i sviranja cimbala (za šire područje Međimurja, Podravine i Hrvatskog Zagorja), te umijeće sviranja na tamburicama farkašicama, što ponajviše gaje članovi brojnih kulturno-umjetničkih društava.

Petra SOMEK

DOMOLJUB 100/110, PRIČA O ZGRADI I LJUDIMA, IZLOŽBA I KATALOG, MUZEJ GRADA KOPRIVNICE, 8. 11. – 8. 12. 2019., KOPRIVNICA, 2019., 40 STR.

U gradskoj galeriji u Koprivnici prisustvovali smo 8. studenoga 2019. otvorenju jedne od zacijelo najboljih izložbi koje je Muzej grada Koprivnice organizirao tijekom ove godine. Radi se o prezentaciji vrijedne građe koja govori o 100 godina postojanja društvene dvorane Domoljub u Koprivnici, koja je upravo obnovljena i dalje s reprezentativnom secesijom služi građanima, te o 110. godišnjici osnivanja znamenitog koprivničkog Hrvatskog obrtničkog, radničkog, obrazovnog i pjevačkog društva »Domoljub«, koje je djelovalo od 1909. do 1943. godine. To su određeni simboli kulturnog života građanske Koprivnice, te zavređuju ovakvu muzejski vrhunski postavljenu izložbu. Autorica izložbe i kataloga je kustosica muzeja grada Koprivnice, Maša Zamljačanec.

Izložbu prati primjeren katalog, koji vrlo pregledno sažimlje stoljetnu povijest Domoljuba. S obzirom da upravo Muzej grada čuva obilnu arhivsku građu o Domoljubu, izložba i katalog prati velik broj pomno odabranih fotografija i faksimila dokumenata. Koprivnica osniva svoju prvu limenu glazbu već 1806., a 1874. znameniti zborovođa tomo Šestak osniva Hrvatsko pjevačko društvo Podravac i novi gradski duhaći orkestar. Konačno, 1909. osniva se i HOROPD Domoljub, a postojale su već i druge kulturne skupine. Svi su oni nastupali u salama gradskih gostionica i osjećali nedostatak društvenih prostorija.

Izgradnja prve društvene dvorane bilo je izuzetno važno za stabilizaciju i razvoj kulturnog života grada. Zapravo, nitko nije očekivao da će se to dogoditi odmah poslije kalvarije Prvoga svjetskoga rata, kada je grad živio u velikom siromaštvu. Ipak, obrtnici – članovi Domoljuba smogli su snage da sami prikupe sredstva i obave većinu poslova na izgradnji prve dvorane u gradu. Nešto je u materijalu pomogao i grad, a dugovi su se otplaćivali još nekoliko godina. U stilu kasne secesije tako je Koprivnica dobila 1919. prekrasnu javnu dvoranu, gdje je koncentriran praktički cjelokupni kulturni život grada i okolice. Izložba i katalog vjerno prate i život samoga zdanja Domoljuba, ali i svega najvažnijeg što se u njemu događalo u međuratnom razdoblju, pa potom u vrijeme socijalističkog režima, sve do danas. Znalački je odabrano ono najbitnije, uz modernu i interaktivnu postavu. Kako to piše u jednom međunaslovu u katalogu, Domoljub je postao kolektivno sjećanje grada, kako u društvenom životu, tako i u stvaranju uljuđene, građanske Koprivnice.

Dragutin FELETAR

MARTIN LUKAVEČKI: OTETO ZABORAVU – SJEVERNOHRVATSKE PUTOSITNICE, OGRANAK MATICE HRVATSKE U ČAKOVCU, 2019., 304 STR.

Ovim izdanjem čakovečki Ogranak Matice hrvatske, koji je jedan od najuspješnijih nakladnika u sjeverozapadnoj Hrvatskoj, daje zapaženi prinos hrvatskoj putopisnoj literaturi. Iskusni novinar i publicist Martin Lukavečki sve nas je iznenadio svojim poetskim i emotivnim viđenjem gotovo anonimnih, malih lokaliteta i pejzaža, kao i ovdašnjih ljudi. Ako se k tomu doda i velik broj pomno odabranih, dokumentarističkih fotografija, te izvrsna grafička oprema knjige - onda je zadovoljstvo čitatelja tim veće. Zapravo, te smo reportaže Martina Lukavečkog već negdje čitali i vidjeli (piše ih od davne 1969.), ali sada ovako skupljene i prezentirane imaju neku osobitu snagu. Pogotovo za čitatelje iz ovog dijela Hrvatske. Urednik knjige je prof. Ivan Pranjić, koji je i jedan od recenzenata, uz akademika Dragutina Feletara i prof. Marijana Kraša.

Ivan Pranjić smatra da posebnu vrijednost knjige čini i svojevrsna simbioza standardnog i kajkavskog govora, kao i velika »socijalna« osjetljivost autora prema »malim« ljudima. »Knjiga Martina Lukavečkog zauzet će posebno mjesto među brojnim knjigama čakovečkog Ogranka Matice hrvatske, zbog autentičnosti svjedočenja o hrvatskoj prošlosti i sadašnjosti, ali i ljepoti jezika kojom autor dočarava svijet na izmaku, skriven od očiju javnosti«. Marijan Kraš piše o posebnoj poetici Martina Lukavečkog. »Lukavečki u pravilu predstavlja ljude i probleme malih i perifernih naselja za čije nazive i postojanje do ove knjige gotovo nismo znali. U tim naseljima žive stari i osamljeni ljudi, na granici siromaštva, u usporedbi s mogućnostima urbanih građana: bez putova, vodovoda, ambulante u blizini,

telefona, a ponegdje i bez susjedstva... U nekom bliskom vremenu ovi ljudi i njihova naselja će nestati, a ovi zapisi svjedočit će kako se i u tom skromnom okruženju moglo živjeti«.

Dragutin Feletar, pak, piše da »Lukavečki ne pripada u red novinara koji naprosto bilježe fakte o događajima, kraju i ljudima, već svakoj temi prilazi s domoljubnim srcem, s osjećajem za prirodu i ljude koji tu žive. Zato su mu putopisi s jedne strane i puni podataka i fakta, a s druge strane daju profinjene opise prirode, ekologije, puni su brige o spomenicima kulture i povijesti, vrve povijesnim reminiscencijama, te što je najvažnije – puni su osjećaja za ljude i njihove sudbine«. Pojedine reportaže pune su dijaloga na originalnim varijantama kajkavskog govora s pojedinih staništa.

Lukavečki donosi reportaže uglavnom iz malih, na oko zabačenih naselja, ali i tu su ljudi puni nekog optimizma, nade i neizmjerne ljubavi za zavičaj. Evo i popisa naselja i prirodnih lokaliteta koje Lukavečki opisuje u svojim sjevernohrvatskim putositnicama: Apatija (Opatija bez mora), Bela (Dolina dvoraca), Bisag (Bisački duh grofa Corderona), Breznički Hum (Grofovska čast za dvanaest rali šume), Brezova Gora (Spokoj pod krošnjama drveća zagorskih bregov), Cerje Tužno (Pod carskom lipom ban Josip Jelačić skovao plan za oslobađanje Međimurja), Čanjevo (Carstvo kamene starine), Čukovec (Jagodarski raj usred podravske ravnice), Drašković (U carstvu glibokih zdencov i krušnih peći), Drenovac (U Drenovcu danas nema drijenka ni za lijek), Gačice (Sigde je liepo, ali u Gačicama je najlepše), Goranec (Ni na nebu, ni na zemlji), Gornje Podrute (U Bugarsku bez putovnice), Gradišče (Vražji stolčik nad zakopanim blagom), Hrastovsko (Iz ravne Podravine, prek Bednje, pa u Kalničko gorje – ludbrešku Toskanu), Ivanščica (Zagorski Yetti), Jelovec Voćanski (Život na granici izdržljivosti), Ježovec (U kraju legendi i škafov), Kamenica (Gdje god udarite motikom – kamen), Kameničko Podgorje (Korpice – kruh naš svagdanji), Krkanec (Vinski fakultet u Krkancu), Krščenovec (Pri nam vam vrganji rasto celo leto), Leštakovec (Zagrebačkom jedanaesticom do Leštakovca), Lovrečan Otok (Otok ljubavi), Luka (Luka Ludbreška), Lukavec (Fašnička država Lukavec), Lunjkovec (Podravski Baden-Baden), Ljubelj (Kalnički plemenitaši podno Velikog Ljubelja), Ljubeščica (Ljuba voda), Mali Bukovec (Cvjetna rapsodija na podravskoj ravnici), Margečan (U sunčanoj dolini podno Ivanščice), Mohor Brijeg (Suza za zagorske brege), Novakovec (Mali kotec – luka na hirovitoj Muri), Oštrice (Lijepa mi je bila Švicarska, ali nekaj me vleklo doma), Petkovec (Vesela petkovečka pajdašija), Plemenščina (Plemeniti plemenitaši), Plitvica Voćanska (Plitvica – rajska dolina), Podevčevo (Bog nam je dal lepi kraj), Pokojec (Otok u srcu Ivanščice), Presečno (Carstvo vapnara), Prigorec (Pod zagorskom Himalajom), Rukljevina (Tajne biserne doline), Slanje (Gorak okus soli), Stažnjevec (Hrvatskim barjakom, trubom i dvjema puškama stvorili Republiku), Struga (Husari iz podravske ravnice), Sudovčina (Podravska Copacabana) Sudovec (Planinskim prijevojem do Prigorja), Sveti Josip (Jedino naselje u Hrvatskoj s imenom omiljenoga sveca), Sveti Petar (Iz Svetoga Petra vikendom u Redvenice), Šćepanje (Šćepanje za pamćenje), Šestanji (Ljepota skrivena iza zavjese), Šumigi (Život iza mjesečeva pejzaža), Šveci (Tu sam se rodil, tu bum i hmrl), Tkalec (Kad su se deleli kolovrati, bilo je života), Topličica (U dolini tople vode), Varaždin (Savana nadomak grada), Vinica (Vincit odolijeva zubu vremena), Vranojelje (Carstvo crnih jela), Vukovoj (tu je Božji mir, a morti jemput i voda dojde), Željeznica (Skrivena ljepota podno Ivanščice).

Petar SOMEK

MATIJA BERLJAK: BULA PAPE NIKOLE V. ZA CRKVU RODNOGA MJESTA SVETOGA JERONIMA U ŠTRIGOVI, GRAFIKA MARKULIN, DONJA LOMNICA, ZAGREB, 2019., 130 STR.

S obzirom da je 2017. tiskan hrvatski prijevod knjige učenoga pavlina Josipa Bedekovića »Natale solum...« (o rodnom mjestu Sv. Jeronima) iz 1752., te što je 2020. točno 1600 godina od smrti velikoga sveca, knjiga o buli pape Nikole V. iz 1447. tiskana je u pravo vrijeme. Autor je profesor na zagrebačkoj bogosloviji, prof. dr. sc. Matija Berljak, koji je i urednik knjige, a recenzenti su prof. dr. sc. Jure Brkan i prof. dr. sc. Nikola Škalabrin. Knjiga je popraćena brojnim fotografijama, starim zemljovidima i faksimilima dokumenata.

Bula pape Nikole V. iz 1447. pisana je na latinskom, a kansije je njezin tekst (iako s manjim pogreškama) objavio znameniti povjesničar, isusovac Michael Bombardi u djelu »Topographia Magni Regni Hungariae« iz 1718. godine. Bombardijev tekst bule preuzeo je i Josip Bedeković u svojoj knjizi iz 1752. godine. Taj tekst bule preveo je latinist Marko Rašić na hrvatski u hrvatskom izdanju Bedekovićeve knjige 2017. godine. Sada je prof. Matija Berljak u vatikanskom arhivu našao originalni radni primjerak spomenute bule pape Nikole V. »Gloriosus Deus in sanctis suis« (Bog slavan u svecima svojim) za crkvu rodnoga mjesta Sv. Jeronima u Strigonu (Štrigovi), te je o njoj napisao studiju i tiskao posebnu knjigu.

Ova bula jedan je od važnih dokaza koji govori o lokaciji rodnog mjesta »grimiznog Dalmate« Sv. Jeronima u međimurskoj Štrigovi. U buli papa izrijekom kaže da je crkva, koju je u gotičkom slogu izgradio grof Celjski, povećena Sv. Jeronimu i nalazi se u Štrigovi u Zagrebačkoj dijecezi, te da je tu »na mjestu gdje je nekad bila Jeronimova kuća u kojoj je on bio odhranjen i odgojen« sada izgrađena crkva u njegovu počast.

Odmah na početku studije, prof. Berljak objavljuje faksimil izvornika bule pape Nikole V. iz vatikanskog arhiva, zatim prijepis rukopisnog izvornika bule Andrije Lukinovića iz 2004., pa Bombardijev i potom Bedekovićev latinski prijepis bule, te konačno prijevod na hrvatski Marka Rašića iz 2017. godine. Zatim opširnije piše o samoj buli, o njenom uredskom (radnom) i o svečanom primjerku. Obrazlaže kako je došlo do molbe grofova Celjskih za izdavanje bule, te potom govori o životu i djelu pape Nikole V. Nakon toga slijedi temeljita analiza sadržaja i stila bule, iz koje slijedi obrazloženje o Strigovi kao rodnom mjestu Sv. Jeronima, te o štrigovskom »očinskom domu« velikoga sveca. Na kraju slijedi obrazloženje značenja bule za našu povijest i crkvu, te zaključak i popis vrela i literature. Knjiga Matije Berljaka značajan je prinos istraživanju crkvene povijesti i hrvatske historiografije.

Dragutin FELETAR

JELENA LONČAR, ZORAN STIPERSKI: INDUSTRIJSKA GEOGRAFIJA, MERIDIJANI, GEOGRAFSKI ODSJEK PMF, ZAGREB, 2019., 216 STR.

Meridijani su izdali još jedan značajan sveučilišni udžbenik, ovaj put u suradnji s Geografskim odsjekom Prirodnoslovno-matematičkog fakulteta u Zagrebu. Tako je kolegij Industrijska geografija, koji je u nastavu uveden 1982. godine, konačno dobio svoj udžbenik. Autori su prof. dr. sc. Zoran Stiperski i doc. dr. sc. Jelena Lončar, koji godinama predaju ovaj kolegij. Recenzenti udžbenika su prof. dr. sc. Željka Šiljković, izv. prof. dr. sc. Zdenko Braičić i izv. prof. dr. sc. Lučka Lorber, urednik je akademik Dragutin Feletar (koji je i razvio ovaj kolegij), a izvršna urednica prof. Petra Somek.

Koncepcija udžbenika Industrijska geografija slijedi, zapravo, osnovnu definiciju ove grane geografije: »Industrijska geografija je grana ekonomske (socijalne) geografije koja proučava i objašnjava industriju kao pojavu i važan faktor transformacije u geografskom prostoru«. To znači da je potrebno prikazati razvijenost (snagu) i strukturu industrije, ali ponajprije razraditi i objasniti njezin svekoliki i kompleksni utjecaj na transformaciju geografskog prostora. Industrija je doista bila jedan od najvažnijih transformatora geografskog prostora i životra ljudi, već od prve industrijske revolucije pa do danas. Današnje razdoblje, koje neki nazivaju i postindustrijsko doba, zapravo ne smanjuju značenje industrije u svjetskoj i regionalnoj ekonomiji, već industriji daju novu dimenziju, kako u strukturi tako i utjecaju na geografski prostor.

Autori udžbenika uspješno su metodološki i sadržajno sublimirali široke i kompleksne oznake i zadaće industrijske geografije. U prvom dijelu udžbenika razrađuje se industrijska geografija kao grana ekonomske geografije. Prikazan je razvoj industrijske geografije, te jasno razrađena njezina znanstvena metodologija, odnosno dat je teorijski okvir industrijske geografije. Drugi dio knjige sadrži razradbu razvoja industrije kroz povijest – od indutrijskih proizvodnji i njezinom značenju u tranformaciji geografskog prostora. Razrađeni su i najnoviji utjecaji novih tehnologija na razvoj i značenje industrije, poput informacijsko-komunikacijskih sustava, korištenja interneta, društvenih mreža i e-trgovine.

Slijedi poglavlje o europskoj industriji danas. Razrađene su današnje proizvodne aktivnosti, zatim promjene u veličini industrijskih tvrtki, o deindustrijalizaciji Europe, o značenju i participiranju indu-

strije Europe u svijetu, te o primjerima uspješne nove industrijske proizvodnje (osobito na primjeru Bavarske i Irske). Poglavlje »Korporativna geografija« govori o važnosti i hijerarhiji lokacijskih faktora, o teritorijalnim industrijskim strategijama, proizvodnim sustavima, te o komparativnim strategijama i tipovima nadmetanja.

Na razvoj suvremenih oblika industrije osobito utječu transnacionalne kompanije, koje raspolažu i najvećim znanstvenim potencijalima. Taj je utjecaj naročito razjašnjen na primjeru globalnih automobilskih skupina. Posebno je, zbog važnosti, prikazana njemačka automobilska industrija. Zanimljiva je i tema o industrijskim klasterima, koji sve više utječu na razvoj suvremene industrije. Uz industrijskogeografsku metodologiju prikazani su procesi pokretanja industrijskih klastera, njihova identifikacija, zatim karakteristike malih i srednjih klastera, regionalnih klastera, uz zahtjevne elemente politike rasta, te na kraju funkcioniranje i značenje trustova, kartela i katapult-centara. Kraće je razrađeno i nastajanje klastera u Hrvatskoj.

Teme o znanstveno-tehnološkim parkovima i istraživačkim centrima govori o pojmu i značenju tih oblika nastajanja industrije, razrađeno je nekoliko uspješnih primjera iz svijeta, zatim uloga znanstvenih parkova u inovacijskom sustavu, pogotovo na primjeru biotehnologija u SAD-u. Prikazane su i visokotehnološke tvrtke u Kini. U poglavlju »Regionalni inovacijski sustavi – regije znanja«, ponajprije se prikazuju regija znanja u Europskoj uniji, zatim povezanost sveučilišta i industrije na primjeru Cambridgea, potom regije znanja u Pekingu i Shenzhenu itd.

Posebno važna tema je odnos industrije i okoliša, pa su temeljito razrađeni industrijski ekosustavi – od klasičnih industrijskih ekosustava do suvremenih eko-industrijskih parkova i zelene industrije (uz navođenje tipičnih primjera). Zadnje poglavlje govori o industriji Hrvatske – njezinom povijesnom razvoju i pojedinim fazama promjena. Najveća pozornost poklonjena je razradbi današnje hrvatske industrije i njezinoj transformaciji. Razrađene su industrijske regije, te industrijske i poduzetničke zone u Hrvatskoj.

I ovim udžbenikom zagrebačka industrijskogeografska škola afirmira se kao jedna od razvijenijih i inovativnijih u Europskoj uniji.

Petar FELETAR

MIRKO PILAJ: MOJ SVAKODNEVNI RAZGOVOR S BOGOM PREKO LEPTIRA, MERIDIJANI, DONJA DUBRAVA, 2019., 376 STR.

Rimokatolička župa Sv. Margarete iz Donje Dubrave i Meridijani izdali su knjigu s izuzetnim fotografijama leptira s raznih meridijana svijeta. Predgovor knjizi napisao je varaždinski biskup mons. Josip Mrzljak, a stručnu determinaciju leptira izvršio je dr. sc. Radovan Kranjčev. Ovdje donosimo slovo urednika knjige, akademika Dragutina Feletara, na predstavljanju knjige u Donjoj Dubravi, 13. srpnja 2019. godine:

Danas sam doista radostan i počašćen što vas mogu pozdraviti u našoj župnoj crkvi Sv. Margarete i predstaviti vam velebnu i vrijednu knjigu dobravskoga župnika vlč. Mirka Pilaja. Ove i slijedeće godine obilježavamo 230. obljetnicu osnivanja dobravske župe. Sada je navršilo i 30 godina od početka narodnog župnikovanja vlč. Mirka Pilaja v našoj Dobravi. Zahvaljujem mu i čestitam što je tri desetljeća bio predani, marljivi i pouzdan pastir dobravskim vjernicima, a od 1998. i župljanima župe Sv. Vida u Donjem Vidovcu. Mislim da mu je najbolja čestitka za taj visoki jubilej, upravo izdavanje ove vrijedne knjige.

Vlč. Mirko Pilaj od mladosti živi s prirodom, koju je Bog stvorio da s čovjekom kroz tisućljeća živi skladan život. Vlč. Pilaj divi se majci prirodi, što je upijao od svoje mladosti na brežuljcima svojeg rodnog Dragoslavec Sela. Pa i kada je služio narodu i crkvi u Daruvaru, Maloj Subotici i Orehovcu, a potom trideset godina u dobravskoj i vidovskoj župi. Tu simbiozu s prirodom vlč. Pilaj živi svakodnevno, pa i na brojnim svojim hodočašćima u Svetu Zemlju, u Afriku, po Europi i svijetu.

S tih putovanja vlč. Pilaj donio je ne samo dojmove i nove crkvene spoznaje, već i posebne biljke, pogotovo cvijeće. Dobravski farof pun je cvijeća, koje uzgaja naš župnik. Fascinantna je njegova ljubav, njegovo predanje u uzgoju cvijeća i bilja. A s cvijećem dolaze i leptiri. Kako je napisao vlč. Pilaj u ovoj

knjizi: »Mali leptir. Razigran i nestašan, oku prelijepih boja, ali za naše oko često neuhvatljiv«. Zato te prekrasne leptire, koji žive kratko, treba zabilježiti, ovjekovječiti, kako bismo im se mogli diviti i kad ih više nema.

Tu zadaću vlč. Pilaj cijeli svoj život obavlja fotografijom. Leptiri su zauvijek zabilježeni na njegovih nekoliko desetaka tisuća fotografija. Fotografijom se bavi još od osnovne škole, a leptire sustavno fotografira već više od tri desetljeća. Ne samo da leptire vidi i pronalazi i tamo gdje mi ništa ne primjećujemo, već se s leptirima posve sprijateljio. Zato su fantastične fotografije leptira koje je snimio kako bezbrižno slijeću na njegove prste, na njegov dlan. Više desetaka vrsta leptira snimio je na raslinju koje raste na dobravskim i vidovskim livadama, parkovima, u šumarcima i dravskom poloju. Tako, je primjerice, šarenog i osebujnog leptira, koji se zove Lastin rep ili Papilio Makhaon, snimio u dobravskom parku, a u pozadini se vidi crkva Sv. Margarete. Ta izuzetna snimka krasi i naslovnicu ove knjige. Tu u dobravskom parku snimio je i fascinantni leptir – Ljubokrili admiral ili Vanessa atalanta, i još mnoge druge. Najviše leptira vlč. Pilaj snimio je po Međimurju i Podravini i drugim krajevima naše lijepe domovine, ali i u Izraelu, Africi i drugdje.

Preko prirode, bilja, a pogotovo leptira, autor svakodnevno razgovara i s Bogom. Zato svoje izuzetne fotografije leptira i svoje razgovore s Bogom nije želio zadržati samo za sebe. Htio ih je podijeliti sa župljanima, s vjernicima i svijetom. Tako je došlo do zamisli da se sastavi i tiska ova knjiga. Na tomu je vlč. Pilaj radio godinama, vadeći pobožne misli i molitve iz Biblije, raznih misala, Novoga zavjeta, iz nabožnih knjiga, vlastitih sjećanja i iskustva, pa i iz narodne vjerske tradicije. U ovoj knjizi sabrane su pobožne misli i molitve za svaki dan kroz cijelu godinu. A te vjerske tekstove za svaki dan prati i idilična, smirujuća fotografija po jednog leptira. I tako 366 puta. Zato je to u određenom smislu knjiga-molitvenik, ali i oda tim malim lepršavim bićima – leptirima. Knjiga vlč. Mirka Pilaja, »Moj svakodnevni razgovor s Bogom preko leptira«, istinska je duhovna hrana i poveznica čovjeka s prirodom i Bogom.

Zbog svih tih misli i rješenja, bila mi je osobita čast i zadovoljstvo pomagati i surađivati s vlč. Mirkom Pilajom u ostvarivanju ove zahtjevne zadaće. Dozvolite mi, dragi župljani, da se na kraju iskreno zahvalim vlč. Pilaju na sjajnom djelu i pothvatu. Također se od srca zahvaljujem msgr. Josipu Mrzljaku, varaždinskom biskupu, što je dao potporu autoru, napisao predgovor knjizi i što je danas nazočan ovom predstavljanju. Zahvaljujem i svima drugima koji su na bilo koji način pridonijeli izdavanju ovoga vrijednog djela, a posebno dr. sc. Radovanu Kranjčevu, ponajboljem poznavatelju leptira u Hrvatskoj, na determinaciji naziva leptira, zatim Saši Bogadiju za izvrsnu grafičku opremu i tiskari Bogadigrafika iz Koprivnice, koja je primjerno otisnula ovu knjigu. Nakladničkoj kući Meridijani i njezinoj direktorici prof. Petri Somek, bila je osobita čast izdati ovu knjigu u okviru Biblioteke Posebna izdanja.

Dragutin FELETAR

ZBORNIK DRAGE ROKSANDIĆA, PRIREDILI DAMIR AGIČIĆ, HRVOJE PETRIĆ I FILIP ŠIMETIN ŠEGVIĆ, FF PRESS, ZAGREB, 2019., 1232 STR.

Ova obimna, izuzetna knjiga nastala je izdana na Odsjeku za povijest filozofskog fakulteta u Zagrebu, a u povodu 70-te obljetnice života i odlaska u mirovinu prof. dr. sc. Drage Roksandića. Veliki broj članaka (njih 71!) recenzirali su Nikola Anušić, Hannes Grandits, Martin Previšić, Zvjezdana Sikirić Assouline i Denes Sokcsevits. Knjigu su zajednički izdali Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Odsjek za povijest, Zavod za hrvatsku povijest i FF Press.

Profesor Drago Roksandić (Petrinja, 1948.) jedan je od najuglednijih hrvatskih povjesničara, te istaknuti pedagoški i društveni djelatnik. Urednici knjige u predgovoru pišu da »prilozi u zborniku obuhvaćaju različite epohalne horizonte – neki detaljno istražuju pojedine segmente određenog razdoblja, neki se usmjeravaju na lokalne fenomene ili pristupaju istraživačkim problemima mikrohistorijski. Neki tekstovi obuhvaćaju razdoblja u duljem trajanju, obrađuju različite strukture ili nude određene globalnohistorijske odrednice. Mnogi su prilozi multidisciplinarni, interdisciplinarni ili transdisciplinarni, što je odraz činjenice da Drago Roksandić nikada nije smatrao da je povjesničarov zanat isključiv i zatvoren, već je u svojim predavanjima i radovima uvijek otvarao komunikacijske prostore s drugim

disciplinama. U nekim se radovima autori posebno bliski Roksandiću prisjećaju iskustava kolegijalne suradnje. Zajedničko je svim radovima to što su znak predanosti i iskrene počasti profesoru i kolegi koji svojim primjerom pokazuje što znači odanost struci, na koji način istraživati određene teme inovativno, polazeći iz različitih perspektiva, zatim kako postavljati prava problemska pitanja i kako očuvati istraživačku radost, energiju i žar... Ovaj zbornik, dakako, samo je jedan mogući prikaz interesa, epoha, problema i pristupa kojima se do sada Drago Roksandić bavio. U svim je radovima moguće pronaći njegove utjecaje, a brojna je istraživanja, čiji su rezultati sada ovdje objavljeni, i on sam potaknuo«.

Zbornik je podijeljen na 14 poglavlja i prolog, u kojem pod naslovom »Drago Roksandić – kako ga vide drugi«, surađuju Hrvoje Petrić, Filip Šimetin Šegvić, Šime Pilić, Gordana Krivokapić Josić, Mira Kolar Dimitrijević i Boris Bui. Prvo poglavlje, »Triplex confinium, prostor, granice«, donosi radove Borislava Grgina, Fazilete Hafizović, Alfreda J. Riebera, Roberta Neibuhra i Catherine Horel. U drugom poglavlju, »Vojnokrajiške studije«, surađuju Neven Kovačev, Sanja Lazanin, Dubravka Božić Bogović, Mislav Radošević i Vedran Muić. Treće poglavlje, »Habsburgia« donosi radove Siegfrieda Grubera, Bore Bronze, Nenada Ninkovića, Gorana Vasina, Dramira Agičića, Andrasa Geröa i Marijana Bobinac. Četvrto poglavlje, »Ottomanica«, objavljuje radove Roberta Holjevca, Dubravke Mlinarić, Nenada Moačanina, Hrvoja Petrića i Tee Perinčić. Peto poglavlje nosi naslov »Mediterranea«, a donosi članke Nikole Samardžića, Stefana Halikowskog Smitha, Slavena Bertoše, Daniela Barića, Inoslava Beškera, Marka Doge, Egidija Ivetića, Naide Mihal Brandl, Zrinke Podhraški Čizmek, Samate Paronić i Filipa Šimetina Šegvića.

U šestom poglavlju, »Grad, društvo, pojedinac« pišu Meri Kunčić, Branimir Brgles, Zlatko Kudelić, Andrej Hozjan, Željko Holjevac, Nikolina Šimetin Šegvić i Ivica Šute. Sedmo poglavlje, »Knjiga, tekst i intelektualna historija«, donosi članke Petra Burkea, Ivana Basića, Marka Petraka, Isaoa Koshimure, Sanje Roić i Bojana Đorđevića. Pod naslovom »Nacionalizam i ideologije«, osmo poglavlje donosi članke Alena Skeda, Miroslava Hrocha, Aleksandra Jakira, Vlatke Dugački i Krešimira Regana. U devetom poglavlju, »Politika i događaji«, tiskani su radovi Matka Globačnika, Dušana Bilandžića, Dušana Nečaka, Tomislava Branđolice, Filipa Škiljana i Jakše Raguža.

»Interkulturalizam« naslov je desetom poglavlju, a donosi članke Zvonka Kovača i Virne Karlić, dok u jedanaestom poglavlju »Komparativna historija« pišu Branimir Janković i Arnold Suppan. Dvanaesto poglavlje, »Akteri povijesti«, donosi radove Ivane Cvijović Javorine, Stjepana Matkovića, Bože Bepe i Mladena Medveda, dok u trinaestom poglavlju »Teorije i metode« surađuju Mirjana Matijević Sokol, Zrinka Blažević, Šime Pilić, Marta Fiolić, Marko Lovrić i Mirko Dražen Grmek. Konačno, zadnje, četrnaesto poglavlje, pod naslovom »Prilozi«, donosi obimnu bibliografiju Drage Roksandića i kazalo imena.

Dragutin FELETAR

ŽELJKO KARAULA: POVIJEST GRUBIŠNOG POLJA. SREDNJOVJEKOVNO TRGOVIŠTE – VOJNA OPĆINA – SLOBODNI GRAD, ZAVOD ZA ZNANSTVENOISTRAŽIVAČKI I UMJETNIČKI RAD U BJELOVARU, HAZU, ZAGREB-BJELOVAR, 2019., 376 STR.

U Grubišnom Polju je krajem listopada 2019. javnosti predstavljeno još jedno značajno i obimno djelo afirmiranog bjelovarskog povjesničara dr. sc. Željka Karaule, a radi se o temeljitoj znanstveno pisanoj povijesti grada Grubišnog Polja. Urednik knjige je prof. dr. sc. Vladimir Strugar, član suradnik HAZU, a recenzenti su akademik Nikša Stančić i dr. sc. Vjenceslav Herout.

U predgovoru knjige, gradonačelnik Zlatko Mađeruh, piše da je ova knjiga zapravo prva ozbiljna studija u »kojoj se sustavno i primjenom znanstvene metodologije prikazuje prošlost i sadašnjost Grubišnog Polja, odnosno grubišnopoljskog područja. Tom se knjigom na najbolji mogući način stvara i održava naš identitet. U knjizi su povijesne činjenice koje smo možda slabo poznavali ili ih uopće nismo znali, koje smo uslijed užurbanosti života zaboravili ili ih potiskujemo«.

U ovoj monografiji Željko Karaula razrađuje povijest od prvih podataka o naseljenosti pa sve do danas, koristeći ponajviše kronološku historiografsku metodu, ali u metode procesa i funkcija u prostoru

i društvu. Na početku su dati poznati rezultati arheoloških i drugih istraživanja o životu u ovom području u predpovijesno i antičko doba, koji se može pratiti od razdoblja neolitika. Više podataka ima iz kasnoga srednjega vijeka, kada se javljaju i prvo pisani dokumenti. Tu opisuje nastanak i život srednjovjekovnih katoličkih župa, te pojedine važnije naseobene točke, kao i gospodarske prilike. Posebno je istaknuo značenje nekih znamenitih osoba iz toga razdoblja koje potječu iz Grubišnog Polja. To su svakako arhiđakon Ivan Gorički, pisac povijesti zagrebačkog Kaptola, te Ivan od Paližne, plemić, kondotjer i kraljoubojica.

Slijedi razradba razvoja ovoga kraja do osmanske okupacije u 16. stoljeću, te život u doba turskoga vladanja, sve do oslobađanja krajem 17. stoljeća. Slijedeće stoljeće, doba barokne obnove, prikazano je vrlo analitički, a pogotovo demografske i gospodarske prilike. Razdoblje Vojne općine Grubišno Polje od 1786. do razvojačenja Vojne krajine 1872. godine ovdje je dobilo osobitu pozornost. Započelo je reformom Varaždinskog generalata, pa slijede opisi sudjelovanja Grubišnopoljaca u europskim ratovima u 18. i 19. stoljeću, o proplamsaju ilirizma u ovom kraju u prvoj polovici 19. stoljeća, te o doseljavanju Čeha i životu pravoslavne (srpske) zajednice.

U slijedećem obimnom poglavlju razrađena je povijest grubišnopoljskog kraja do konca Prvoga svjetskoga rata. Razrađeno je razvojačenje 1871., koje je u praksi trajalo i desetak godina, a posebna pozornost poklonjena je razdoblju na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće, koje je bilo vrlo dinamično. Posebno je prikazan i društveni, školski i politički život (primjerice hrvatski seljački pokret 1903.), međunacionalni odnosi, život katoličkih i pravoslavnih župa, te djelovanje Hrvatske pučke seljačke stranke. Posebni dio poklonjen je razradbi događaja i posljedica Prvoga svjetskoga rata.

Poglavlja o ovom kraju u vrijeme prve Jugoslavije, kao i u Drugom svjetskom ratu osobito su detaljno razrađena. Obuhvaćeni su svi segmenti života u to doba, od političkog i kulturnog života do ratnih zbivanja. Temeljito je razrađeno i razdoblje socijalističke Jugoslavije, od 1945. do 1991. godine. Opisana su stradanja u prvim godinama poraća, razdoblje petoljetki i Informbiroa, privrednih reformi i političkih previranja, kao i karakteristike razvoja školstva, društvenog i kulturnog života, katoličkih i pravoslavnih župa, itd. Zadnje se poglavlje odnosi na razdoblje Domovinskog rata i razvoj u samostalnoj Hrvatskoj.

Petar FELETAR

1. OKRUGLI STOL O REZULTATIMA ARHEOLOŠKIH ISTRAŽIVANJA PROVEDENIH TIJEKOM 2019. GODINE U KOPRIVNIČKO-KRIŽEVAČKOJ ŽUPANIJI

Na rezultate provedenih arheoloških istraživanja široka javnost može čekati i više od 10 godina ukoliko se radi o dugotrajnim iskopavanjima i kompleksnim interdisciplinarnim istraživanjima. Kako bi joj se ipak relativno brzo pružili prvi ili preliminarni rezultati prije 10-ak godina je Arheološki muzej u Zagrebu pokrenuo ciklus putujućih izložbi »Tekuća arheološka istraživanja u Hrvatskoj«, kakva je 2009. godine realizirana i u Galeriji Koprivnica, a od 2004. godine Ministarstvo kulture objavljuje opsežni Hrvatski arheološki godišnjak s kraćim izvješćima provedenih arheoloških iskopavanja izvršenih u Hrvatskoj određene godine. Naravno da je javnost, poglavito u lokalnoj zajednici, slabo upoznata s time i da navedene radnje nisu dovoljne kako bi ih se upoznalo s provedenih istražnim radovima. Sukladno tome Institut za arheologiju pokrenuo je 2015. godine u suradnji s Gradskim muzejom Vinkovci godišnje okrugle stolove na kojima su u izlaganjima istraživača predočeni prvi rezultati provedenih iskopavanja. Sa sličnom praksom započeto je u Koprivničko-križevačkoj županiji, gdje je u organizaciji Muzeja grada Koprivnice i Povijesnog društva Koprivnica te uz partnerstvo Instituta za arheologiju dana 14. studenoga 2019. godine od 17:00 sati u Galeriji Mijo Kovačić održan takav prvi okrugli stol, a na kojem je sudjelovali gotovo svi voditelji arheoloških iskopavanja u ovoj županiji.

Programom je moderirala prof. Lidija Vranar kao predsjednica Povijesnog društva Koprivnica. U pozdravnim govorima kratko su se obratili Robert Čimin, ravnatelj Muzeja grada Koprivnice i Dario Jembrek, pročelnik Službe ureda gradonačelnika, s prigodnim čestitkama na organizaciji događanja te željama da isto preraste u tradicionalni okrugli stol koji će biti dijelom programa obilježavanja Dana

Grada Koprivnice. Predviđeno je šest izlaganja, po tri u provedbi Instituta za arheologiju i tri u provedbi Muzeja grada Koprivnice, dok preostala dva istraživanja provedena od strane Instituta za arheologiju na lokalitetima Kalnik – Igrišće i Popovec Kalnički – Bregi nije bilo moguće provesti radi spriječenosti voditelja u prvom slučaju i kasno dobivenih geofizičkih rezultata u nedestruktivnim istraživanjima u drugom slučaju.

Kao prvo izlaganje predstavljeni su rezultati četvrte sezone sustavnih arheoloških istraživanja lokaliteta Đurđevac – Sošice koje je iznio Ivan Valent iz Muzeja grada Koprivnice. U prvom dijelu izlaganja iznesena su dosadašnja povijesna saznanja o lokalitetu i kraći pregled prvih triju arheoloških kampanja, a koje su rađene u određenim cjelinama sukladno osiguranim financijskim sredstvima. Sustavan rad i potencijal lokaliteta doveo je 2018. godine do suglasja oko međuinstitucionalne i međunarodne suradnje između Sveučilišta Mississippi State iz Sjedinjenih američkih država, Instituta za antropologiju u Zagrebu i Muzeja grada Koprivnice pod nazivom Međunarodna ljetna škola (bio)arheologije održane od 15. svibnja do 12. srpnja 2019. godine u Zagrebu i Đurđevcu. Cilj te škole bio je prenošenje teorijskog i praktičkog iskustva i znanja hrvatskih stručnjaka na studente antropologije iz SAD-a. Tako je iz Mississipi State University u organizaciji sudjelovala dr. sc. Anna Osterholtz, dok su iz Instituta za antropologiju za organizaciju bili zaduženi dr. sc. Ivor Janković i dr. sc. Mario Novak, a logističku podršku pružile su djelatnice instituta Morana Jarec i dr. sc. Barbara Cvitkušić uz sudjelovanje udruge Gea Croatica; a iz Muzeja grada Koprivnice sudjelovali su Robert Čimin, Ivan Valent i Saša Hrenić. Prvi dio škole od 15. svibnja do 15. lipnja 2019. godine provodio se u prostorijama Instituta za antropologiju, dok se drugi dio škole u razdoblju od 16. lipnja do 12. srpnja 2019. godine provodio na arheološkom lokalitetu Đurđevac – Sošice. Škola je prvenstveno bila namijenjena američkim studentima jer se sva nastava odvijala na engleskom jeziku, no tijekom njena čitavog trajanja sudjelovalo je više hrvatskih studenata i diplomiranih arheologa, antropologa i pomoćnih radnika. U izlaganju su izneseni podaci o krajnjim rezultatima njihova terenskog rada prilikom čega se je sa smanjenim financijskim sredstvima, dobilo na dinamici istraživanja groblja na visokoj stručnoj pri čemu je iskopan čak 201 grobni kostur. Sukladno tome, predočeno je i kako će se s takvim pristupom nastaviti i dogodine u istočnom dijelu unutrašnjosti sakralnog u njegovoj drugoj fazi kada se proširuje prema zapadu i dodaje mu se zvonik na pročelju. Na kraju izlaganja predstavljeni su posljednji pokretni nalazi koji mogu pospješiti datiranje pojedinih grobova ili slojevitost lokaliteta, a tiču se grobnih priloga i nošnje / nakita pokojnika u vidu naušnica sljepoočničarki, prstenja, pojasnih kopči i primjeraka novca.

Drugo izlaganje iznijela je dr. sc. Tajana Sekelj Ivančan iz Instituta za arheologiju pod nazivom »Što nam skriva uzvišenje Hrastova greda u Kalinovcu?«, a istraživanja su financirana u sklopu znanstveno-istraživačkog projekta TransFER ili »Proizvodnja željeza uz rijeku Dravu u antici i srednjem vijeku: stvaranje i transfer znanja, tehnologija i roba« Hrvatske zaklade za znanost i provedena potkraj rujna 2019. godine. Predočen je put pronalaska lokaliteta, njegova podijeljenost na tri položaja te prethodna saznanja dobivena terenskim pregledom i geofizičkim istraživanjima (tvrtka Gearh d.o.o. Maribor) sukladno čemu su i postavljene arheološke sonde sa ciljem pronalaska ostataka talioničke djelatnosti iz ranoga srednjega vijeka. Iznijeti su svi ukopani objekti s pokretnim nalazima i zaključak kako je u istraženoj sondi pronađeno naselje s mjestom primarne obrade željeza (kovanje), a od talioničke djelatnosti tek sporadični nalazi. Prema pokretnim nalazima (keramičko posuđe, pršljeni, staklene perle) i njihovom analogijom s istraženim lokalitetima u Torčecu pronađeni nalazi datirani su u šire 9. ili početak 10. stoljeća.

Treće izlaganje naziva »Eksperimentalni pristup proučavanju proizvodnje željeza na prostoru Podravine« održala je Tena Karavidović iz Instituta za arheologiju. Riječ je o trenutnim saznanjima dobivenim u ranije navedenom projektu TransFER, a koja nastaju premrežujući interdisciplinarne discipline s terenskim radom u Podravini i na sličnim eksperimentalnim talioničkim radionicama u Hrvatskoj i izvan nje. Predstavljeni su arheološki izvori na podravskim lokalitetima interpretirani kao ostaci talioničkih djelatnosti i pokušaji njihovih rekonstrukcija u današnjem vremenu. Kao jedna od aktivnosti jest i sudjelovanje u programu koprivničkog Renesansnog festivala gdje je Muzej grada Koprivnice u 2018. godini bio nositelj glave teme te turističke manifestacije pod nazivom »Tajne željeza«, a 2019. godine nastavljeno je sa sličnom radionicom obogaćenom novim arheološkim spoznajama. Osim taljenja u

poznatim samostojećim glinenim pećima, posljednja radionica okušala je taljenje i u tzv. jamskoj peći iz razdoblja kasne antike, a pristupilo se i drugim dijelovima tehnološkog procesa poput prženja sirove željezne rude i njena usitnjavanja pa do primarnog kovanja dobivenog poluproizvoda.

Četvrto izlaganje bilo je ono Ivana Valenta pod nazivom »Antičko, kasnoantičko i ranosrednjovjekovno naselje Log-Parag I kod Koprivničkog Ivanca«. U razdoblju od 22. srpnja do 2. kolovoza 2019. **godine** odvijala se druga sezona sustavnih iskopavanja položaja koji je dio većeg kompleksa uz južnu obalu nekadašnjeg toka potoka Gliboki, a o dugotrajnosti njegova funkcioniranja i privlačnosti položaja koji su zaposjedani svjedoče prikupljeni površinski nalazi keramike koji se datiraju od srednjega brončanoga doba (18. stoljeće pr. Kr.) do kasnoga srednjega vijeka (16. stoljeće). Tijekom prošlogodišnje kampanje istražen je dio antičkoga naselja iz dvaju vremenskih perioda te dio ranosrednjovjekovnoga naselja. U ovoj su godini postavljena tri cilja: 1. definirati prostorni raspored i međusoban odnos naselja iz različitih vremenskih perioda; 2. istražiti segment naselja iz razdoblja kasne antike i 3. istražiti i definirati tip peći za taljenje željezne rude. Iskopavanjima je zaključeno kako antička naselja iz različitih vremenskih perioda te naselje iz ranoga srednjega vijeka koriste iste položaje u odnosu na smjer pružanja nekadašnjeg potoka. U zadnjim danima iskopavanja istraženo je i nekoliko objekata iz kasnoantičkog razdoblja čime je glavni cilj istraživanja ovog položaja ostvaren. Nažalost, na mjestu prikupljenih površinskih nalaza talioničke zgure nisu pronađeni ostaci talioničkih peći tako da je zaključeno kako su se peći nalaze na nekom drugom položaju, a materijal koji je dospio na površinu pripada zapunama istraženih ranosrednjovjekovnih jama. U izlaganju je iznesena i mogućnost nastavka istraživanja ovog lokaliteta u trenutku kada će se započeti sa zemljano-građevinskim radovima na pristupnoj cesti za RCGO Piškornica, što je u izravnom dodiru s istraženim sondama i u najavi za 2020. godinu.

Peto izlaganje dr. sc. Tatjana Tkalčec iz Instituta za arheologiju predstavilo je novi oblik nedestruktivnih istraživanja prostora pod nazivom »Lidar izmjera arheološkog nalazišta Osijek – Vojakovački Mihalj i šire okolice«, a riječ je o korištenju zračnih snimki uz suvremenu tehnologiju koja odašilje laserske zrake koje se odbijaju od vrlo sitnih čestica raspršenih u Zemljinoj atmosferi (aerosola, oblačnih kapljica i drugo) i potom registriraju u optičkom prijamniku (obično teleskopu). U principu su takvi snimci najpogodniji za pregled većih šumskih površina budući ih ne ometa vegetacija niti površinski šumski pokrov. Početkom travnja 2019. godine provođena je takva izmjera helikopterom na prostoru jugoistočnog kalničkog područja između sela Kamešnice, Donje Glogovnice, Velikog Poganca i Apatovca površine oko 35 km^2 u provedbi Instituta za arheologiju (T. Tkalčec) i tvrtke Vektra d.o.o. Varaždin. U kraju u kojem su tijekom srednjega vijeka svoje posjede imali razni viteški i crkveni redovi te plemstvo, zanimljiv punkt pokazao je lokalitet Osijek Vojakovački – Mihalj na kojem su prepoznate tri cjeline (drveno-zemljana utvrda, utvrđena kuća i romanička crkva). Prema dobivenim podacima provedena su i sondažna iskopavanja na dva položaja kojima je potvrđena ranija pretpostavka, a budućim iskopavanjima bit će moguće pružiti dublji uvid u odnose i komunikacije Mihalja s drugim poznatim utvrdama i naseljima.

Posljednje izlaganje predstavio je Ivan Valent o rezultatima probnih istraživanja na lokalitetu Torčec – Međuriće 6 izvršenim od Muzeja grada Koprivnice krajem listopada 2019. godine. Kako je terenskim pregledima uočena da je riječ o naseljima iz starijega željeznoga doba i ranoga srednjega vijeka tako je 2007. godine provedeno prvo iskopavanje dr. sc. Saše Kovačevića iz Instituta za arheologiju. Tada je uz objekte starijega željeznoga doba otkriven ranosrednjovjekovni grob ukopan u jamu iz starijega željeznoga doba, a što je i bio povod za možebitno prepoznavanje ranosrednjovjekovnog groblja. Nažalost, posljednjim iskopavanjima utvrđeni su tek objekti starijega željeznoga doba, među kojima se ističe velika višeprostorna poluukopana kuća, a u kojoj su pronalaženi vrlo zanimljivi predmeti poput većeg broja keramičkih pršljenova i utega, ali i prisutnost kovačke željezne zgure. Iako glavni cilj istraživanja nije postignut dobivena stambena cjelina iznimno je dobro očuvana i pružit će nova saznanja u starije-željeznodobnoj populaciji i njihovim djelatnostima.

Održani okrugli stol pokazao je svu različitost današnje arheološke struke, odnosno širinu i multidisciplinarnost koju arheolozi koriste kako bi došli do što većeg broja kvalitetnih podataka za interpretaciju određenih nalaza ili lokaliteta u cijelosti. Među iznesenih šest izlaganja tako se moglo čuti o provedbi međunarodne bioarheološke škole, napretku znanstveno-istraživačkog projekta TransFER,

eksperimentalnim radionicama, novim saznanjima o željeznodobnim i antičkim naseljima u Podravini pa do korištenja suvremenih nedestruktivnih geofizičkih i Lidar tehnologija koja prethode samim iskopavanjima. Zaključak je kako će se s ovakvim predstavljanjima nastaviti budući je riječ o pojedinačnim višemjesečnim radovima koji zaslužuju biti predstavljeni širokoj javnosti.

Robert ČIMIN

PODRAVSKI ZBORNIK / GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK ROBERT ČIMIN. – BR. 45 / 2019. – KOPRIVNICA: MUZEJ GRADA KOPRIVNICE, 2019. – 288 STR.

Već tradicionalno i ovogodišnji broj najdugovječnijeg zavičajnog časopisa *Podravskog zbornika* izašao je iz tiska početkom studenoga ove godine. Odmah je upriličeno i njegovo predstavljanje u okviru programa kojim je obilježen ovogodišnji Dan grada Koprivnice. Za njegovo izlaženje svakako je zaslužno uredništvo (izvršna urednica Vesna Peršić Kovač, te članovi Nikola Cik i Milivoj Dretar zaduženi za prikupljanje radova s prostora đurđevačke i ludbreške Podravine) koje je prikupilo, pročitalo i za objavu pripremilo prispjele radove za ovogodišnji broj. Pri tome, ne smije se zaboraviti niti financijska podrška (Koprivničko-križevačke županije, gradova i općina), bez koje ova vrijedna podravska publikacija ne bi bila niti objavljena. Struktura Zbornika; *Članci, Prilozi, Književni prilozi, Podravsko nakladništvo i Podravske kronike,* slijed je koncepcije usvojene prije više godina (2012.), koju nastavlja i ovogodišnji broj donoseći radove iz raznih stručno-znanstvenih područja; umjetničkog (likovno, književno), povijesti, etnografije, biografskog. ... Valja napomenuti da neke od obrađivanih tema nisu nepoznate čitateljskoj publici, no za ovu prigodu su upotpunjene novim spoznajama ili rezultatima novijih istraživanja, neke su pak manje poznate, a jedan broj je i onih koje su gotovo nepoznate, do sada nedovoljno obrađivane i neistraživane, što potvrđuje činjenicu da Podravina u povijesnom, socijalnom, političkom, gospodarskom, prirodoslovnom smislu, kao i mnogim drugim, još uvijek nije dovoljno istražena i predstavlja neiscrpan izvor, kao i izazov, za brojna istraživanja.

Prvu skupinu radova objedinjuje naslov/rubrika Članci, unutar koje ovogodišnji broj Zbornika donosi njih 10, s više manje uvriježenim redoslijedom, među kojima su oni povijesne tematike zastupljeni prvi. Dobar uvod u prvi rad predstavlja ovogodišnji ovitak *Zbornika* čija prednja strana donosi fotografiju dvorane »Domoljub«. Opravdanost ovakvog odabira uredništva proizlazi iz činjenice da je upravo ova dvorana bila i još uvijek je centralno mjesto održavanja svih značajnih, prije svega kulturno-prosvjetnih, zabavnih, a onda i ostalih, primjerice gospodarskih, političkih i drugih događanja u gradu, čime je bitno utjecala i obilježila društveni život grada u posljednjih 100 godina. Upravo na tragu ove velike obljetnice nastao je prvouvršteni rad *Stotinu godina od gradnje dvorane Domoljub u Koprivnici* (7. – 14. str.) u kojemu autor Nikola Cik opisuje događaje koji su prethodili njenoj gradnji, a početak se vezuje uz osnutak istoimenog »Hrvatsko obrtničko-radničkog obrazovnog i pjevačkog društva Domoljub«, osnovanog u Koprivnici 13. lipnja 1909. godine, koje je vrlo brzo nakon osnutka postalo jaki promicatelj kulturno-društvenog života grada, ali i razgranalo svoje aktivnosti do te mjere da se prostor javlja kao osnovi problem s kojim se Društvo mora suočiti. Rješenje je u gradnji vlastitih društvenih prostorija što je realizirano 1919. godine, točno 10 godina nakon osnutka Društva pa se ovdje javljaju dvije obljetnice – osnutak Društva i gradanja dvorane. Rad je nastao na temelju bogate arhivske građe Društva koja se čuva u Muzeju grada Koprivnice, a popraćen je slikovnim materijalom – nacrtima i tlocrtima »Domojuba«.

Slijedi rad poznatog povjesničara, jednog od urednika, ali i suradnika Podravskog zbornika Hrvoja Petrića, naslovljen *Iz starije povijesti manastira Lepavina* (15. – 27. str.). Tema koju autor obrađuje, osim postojanja manastira, gotovo je nepoznata ili malo poznata širem čitateljskom krugu, pa tim više i višestruko zanimljiva. Rad prati okolnosti i povijesne događaje koji su utjecali na osnutak manastira sredinom 16. stoljeća sve do početka 19. stoljeća, čija je povijest neodjeljiva od povijesti Slavonske krajine, odnosno Varaždinskog generalata unutar kojeg postaje jedan od centara pravoslavne crkve s jasno određenom ulogom koju detaljno opisuje autor. Također navodi da pisanih tragova o najstarijem razdoblju samostana (16. st.) nema, već su oni vezani uz predaju, odnosno potječu »iz druge ruke« kako navodi autor, a prvi pisani izvori datiraju iz 17. stoljeća.

Šegrtska škola u Koprivnici od jeseni 1910. do kraja 1918. godine (29. – 51. str.), opsežan je rad autorica Mire Kolar Dimitrijević, koja je *Zborniku* podarila brojne radove i obogatila podravsku historiografiju i Ružice Medvarić Bračko, koji Zbornik počinje objavljivati 2017. godine. Ovo je sada njegov treći dio koji obuhvaća razdoblje od 1910. do 1919. godine, a u kojem, već utvrđenom metodologijom autorice, stanje šegrtske škole promatraju u kontekstu povijesnih događaja i gospodarskih prilika u Koprivnici navedenog razdoblja koje su utjecale na porast broja učenika do 1914., odnosno njihovog pada nakon spomenute godine, što potvrđuju tabelarnim prilozima koji sadrže popise šegrta po školskim godinama od 1910. do 1919. Posebna vrijednost popisa, osim što donose broj učenika po odjelima pri čemu ih se navodi imenom i prezimenom, godinom i mjestom rođenja, budućim zanimanjem, jest i to što se imenom i prezimenom navode i obrtnici kod koji šegrti rade.

Vladimir Šadek je autor u čijem fokusu su povijesni događaji koji su obilježili život Podravine između dva svjetska rata, kao i tijekom Drugog svjetskog rata. Upravo jednim takvim događajem pozabavio se i u radu naslovljenom *Prva veća pobjeda antifašističkih snaga u Podravini: napadačka akcija na Pitomaču i Kloštar Podravski 1942*. (53. – 59. str.), u kojemu opisuje tijek i okolnosti partizanskog napada na Pitomaču i Kloštar Podravski u rujnu 1942. godine, što je ujedno bila i prva veća pobjeda antifašističkih snaga u Podravini, za koju autor u zaključnom dijelu navodi da akcija nije imala dalekosežniji značaj za antifašističke snage u strateškom smislu, ali je otkrila niz slabosti vojnih snaga NDH.

Nakon đurđevačke teme slijedi jedna ludbreška čije autorstvo potpisuje Milivoj Dretar, član uredništva *Zbornika* i njegov, nazovimo to, zastupnik upravo za ludbrešku Podravinu. Inače autor u čijem fokusu dominiraju povijesne teme, rado obrađuje ratne, one zaboravljene, podosta nepoznate ili one kojima se, kako na jednom mjestu kaže, pristupalo rijetko i selektivno. Upravo jedna od takvih je i ovogodišnja, naslovljena Žene u ratu: svjedočanstva, sjećanja, zapisi (71. – 84. str.) u kojoj opisuje ulogu i sudbinu žena ludbreškog kraja tijekom Drugog svjetskog rata, navodeći da su mnoge bile aktivne sudionice antifašističke borbe, velik dio njih su djelovale u pozadinskim jedinicama ili na terenu, neke su posredno potpomagale NOP, a neke su bile pristalice režima i o toj skupini upravo je sačuvano najmanje podataka. Rad je temeljen na istraživanju o sudjelovanju žena u Drugom svjetskom ratu koje je započelo 2011. godine, a rezultiralo je prikupljanjem osobnih svjedočanstava i sjećanja te literature koja se navodi na kraju članka.

Slijedi nekoliko radova iz područja lijepih umjetnosti. Neizostavna tema u većini dosadašnjih Zbornika je naivna umjetnost, tako da niti ovaj broj nije u tome izuzetak, ne nedostaje niti književnih osvrta, kao ni biografskih prikaza.

Podravski prilozi Zemlji: Krleža, Zemlja, Hegedušić i Podravina (61. – 70. str.) rad je poznatog povjesničara umjetnosti Marijana Špoljara, koji je nastao s povodom, a on je 90 godina od prve izložbe Udruženja likovnih umjetnika *Zemlja* održane u studenome 1919. godine, ali i nekih novih autorovih spoznaja o temi kojom se bavi niz godina. Autor u svom radu razmatra uvjete (socijalne, kulturne, političke) u kojima nastaje i djeluje *Zemlja* u razdoblju od 1929. do 1935. godine, zatim ulogu Krste Hegedušića kao jednog od inicijatora nastanka grupe, utjecaj Miroslava Krleže posredstvom njegove literature i stavova (idejnih, estetskih) na Krstu Hegedušića, razloge koji dovode do pristupanja većeg broja likovnih umjetnika iz Podravine *Zemlji, a* posebno je zanimljiv onaj dio rada u kojemu autor *Zemlju* stavlja u njezin suvremeni kontekst.

Da je Galovićev opus u sferi interesa mladih autora i novih suradnika *Zbornika* potvrđuje rad Mihaele Cik pod naslovom *Galovićev Suputnik ili suputništvo moderne i avangarde u hrvatskoj književnosti* (85. – 92. str.) Ime Frana Galovića u skladu s temeljnim odrednicama većeg djela njegovog opusa obično se povezuje uz razdoblje moderne kako to u uvodnom dijelu ističe autorica, ali i dodaje, kako ga se može naći i u studijama o hrvatskoj književnoj avangardi. To autorica nastoji pokazati na primjeru pripovijetke *Suputnik* iz 1912. godine, znalački uspoređujući i razmatrajući karakteristična avangardna obilježja koja se mogu iščitati u pripovijetki, što ujedno čini okosnicu ovog vrijednog rada.

Vladimir Kostjuk: prilog istraživanja biografije fotografa i dizajnera (93. – 114. str.) rad je Draženke Jalšić Ernečić u kojemu autorica donosi biografiju poznatog koprivničkog fotografa kroz njene osnovne elemente, pri čemu posebnu pažnju posvećuje profesionalnim počecima koji se vežu uz Prehrambenu industriju *Podravka* gdje se Kostjuk zapošljava kao prvi stalno zaposleni fotograf te jedan od osnivača, voditelj i glavni fotograf Foto studija Podravka. Ne izostavlja se niti njegov dugogodišnji

suradnički staž u Muzeju grada Koprivnice pri kojemu je ostavio vidljiv trag na brojnim publikacijama u kojima se pojavljuje kao grafički i tehnički urednik, kao niti angažman u koprivničkim projektima 1970-ih i 80-ih godina(Simetrale, Priča o gradu ...). Posebnu pažnju autorica posvećuje autorskom pristupu fotografiji, tehnikama kolažiranja i dorade u kontekstu fotografske umjetnosti u Hrvatskoj.

Ana Škvarić za ovaj broj Zbornika priredila je rad naslovljen *Portal Digitalna baština Muzeja grada Koprivnice* (115. – 122. str.) koji je početkom 2019. godine predstavljen koprivničkoj javnosti, a okuplja digitaliziranu građu iz fonda muzejske knjižnice koja primarno obuhvaća serijske publikacije: stare novine i časopise koji su izlazili u Koprivnici do 1945. godine, zatim muzejske publikacije koje izlaze nakon 1945. godine, *Zbornik Muzeja Grada Koprivnice* (1946. – 1953.), *Podravski zbornik* (1975.), kao i nekoliko podlistaka koji izlaze kao prilozi *Glasa Podravine*. Autorica nadalje navodi da je portal rezultat dugogodišnjeg rada knjižnice Muzeja grada Koprivnice na zaštiti zavičajne knjižnične građe, opisuje kriterije odabira i proces digitalizacije, daje pregled novog portala te planove za njegov daljnji razvoj.

Pogača z oreji – podravsko tradicijsko jelo od tijesta (123. – 137. str.), rad je dugogodišnjeg suradnika *Zbornika* Vladimira Miholeka, koji pogaču opisuje »kao jednostavno jelo od beskvasna tijesta s tučenim orasima, koje se ističe svojim žilavim tijestom i hrskavom pečenom koricom«. Prema podacima do kojih je došao autor pogača se je pripremala na području nekadašnje Đurđevačke pukovnije (Vojna krajina), a svoje porijeklo vuče s kraja 18. i početka 19. stoljeća. Kako ovo staro tradicijsko jelo ne bi bilo zaboravljeno, pobrinule su se članice Udruge žena grada Đurđevca, koje su prikupile podatke i recepte temeljem kojih je 2017. godine pogača z oreji upisana u Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske kao nematerijalno kulturno dobro sa statusom preventivno zaštićenog kulturnog dobra na tri godine. Rad je temeljen na elaboratu prijave, ali proširen i dopunjen podacima koje je prikupio autor ovog rada.

Nakon Članaka slijedi grupa od 10 *Priloga* među kojima i u ovom broju *Zbornika* dominiraju obljetnički (139. – 204. str.). Prvi prilog *Pilot projekt izrade metodologije sanacije nezakonite gradnje na području Grada Koprivnice – Podolice, Vinica i Kunovec Breg,* potpisuje četvero autora - Zlatko Filipović, Mladen Matica, Snježana Marković Sirovec, Saša Cestar, ujedno i djelatnika Zavoda za prostorno uređenje Koprivničko-križevačke županije koji provodi projekt. O *150 godina Dobrovoljnog vatrogasnog društva Ludbreg* piše Stjepan Kovaček, a o Podravcima koji su obavljali poljoprivrednu praksu u Švicarskoj 1930. godine doznat će se iz priloga Željka Matiše. Prilog uz 140. obljetnicu rođenja dr. Josipa Belobrka (Prugovac, 12. 3. 1879. – Zagreb, 3. 10. 1932.), hrvatskog pravnika, sveučilišnog profesora i rektora Sveučilišta u Zagrebu potpisuje Emina Tudić Golub. Dražen Nađ piše pak o 100. godišnjici rođenja Blaža Lengera koji je uspješno vodio narodni ansambl *Lengeri* i bio njegov vodeći vokal. Danas se smatra jednim od utemeljitelja glazbenog smjera popularno nazvanog *podravska glazba*. *Mariška Band: zapisi i poneko sjećanje povodom 25 godina od Bakine smrti* rad je Zorka Markovića. O Društvu izvornog folklora Koprivnički Ivanec i 90 godina njegovanja kulturne baštine piše Renata Kotur Jakupić, a s povijesti djelovanja kulturno-umjetničkih društava u Novom Virju upoznaje nas Lidija Levačić Mesarov. Mario Novak i Robert Čimin autori su priloga *Međunarodna ljeta škola (bio) arheologije* koja je održana od 15. svibnja do 12. srpnja 2019. u Zagrebu na Arheološkom institutu i arheološkom lokalitetu u Đurđevcu, a rezultat je suradnje Mississippi State University iz SAD-a, Instituta za arheologiju iz Zagreba i Muzeja grada Koprivnice. I na kraju jedan prilog iz prirodoslovlja Marije Krajnik i Mirele Turk *O ribama rijeke Plitvice*.

Ovogodišnji urednik *Književnih priloga* je Zdravko Seleš. Za ovaj broj odabrao je pjesme nekoliko đurđevačkih autora; Đure Jančija, Božice Jelušić i Vladimira Miholeka. O sjećanju na Paju Kanižaja piše Ivan Picer, dok je Marko Gregur svoj književni prilog posvetio onima koji književnost vrednuju, a tko su oni doznaje se iz naslova *Mario Kolar i Matija Ivačić – kritičarski dvojac na ponos Koprivnice*. Autore je predstavio kratkom biografijom, razgovorom i po jednom kritikom.

Rubriku *Podravsko nakladništvo* priredile su bivša i sadašnja knjižničarka Muzeja grada Koprivnice, Božica Anić i Ana Škvarić. I na kraju je rubrika *Podravske kronike* u kojoj su perom kroničara zabilježeni svi značajniji događaji Podravine u 2019. godini.

Božica ANIĆ

POGOVOR

»PODRAVINA« MEĐU A1 HRVATSKIM ZNANSTVENIM ČASOPISIMA

Kada je »Podravina« 2012. ušla u SCOPUS Bibliographic databases (s retrogradnim referiranjem od prvoga njezina broja), bilo je to veliko priznanje i nakladniku, i uredništvu i pogotovo suradnicima. Sada, s brojem 36, »Podravina« ulazi i u popis A1 hrvatskih znanstvenih časopisa. O toj prevažnoj klasifikaciji odluku je donijelo hrvatsko Nacionalno vijeće za znanost, visoko obrazovanje i tehnološki razvoj, koja je objavljena u Narodnim novinama, NN 73/2019. Tako se »Podravina« našla u A1 popisu najprestižnijih znanstvenih časopisa u Hrvatskoj i ovom dijelu Europe. Pogotovo je to veliko priznanje, jer je »Podravina« regionalni znanstveni časopis i ne izdaje ga neka visokoškolska ili znanstvena ustanova.

»Podravina« – znanstveni časopis za multidisciplinarna istraživanja, pokrenula je Izdavačka kuća Meridijani u Koprivnici 2002. godine. Već od početka izlaženja časopis je imao zahtjevni program, kojega se drži sve do danas. To je ponajprije visoki (znanstveni) kriterij kod odabira članaka za objavljivanje. Časopis je po temama i suradnicima međunarodna znanstvena publikacija, a odnosi se na cijelo porječje rijeke Drave. Dakle, teme i suradnici mogu biti iz cijeloga svijeta koji se bave tim geografskim područjem. Zato u »Podravini« objavljuju znanstvenici iz Austrije, Slovenije, Mađarske, Češke i prvenstveno iz Hrvatske. Ta širina tema i suradnje neophodna je zbog transfera znanstvenih dostignuća, kao i komparacije s dosezima istraživanja hrvatskih znanstvenika. Takav široki, otvoreni pristup znanstvenim istraživanjima može najuspješnije pridonijeti znanstvenom napretku i društveno-gospodarskom razvoju Podravine.

Uz okupljanje znanstvenika oko podravskih tema, »Podravina« obavlja i vrlo važnu funkciju popularizacije znanosti i afirmacije novih istraživanja i mladih istraživača. Velik broj mladih suradnika upravo je u »Podravini« objavio rezultate svojih prvih znanstvenih istraživanja, što je bio vrlo značajan poticaj u njihovu znanstvenom napredovanju. »Podravina« se objavljuje u dva obimna sveska godišnje, te je s 36 dosadašnjih brojeva postala prava znanstvena enciklopedija Podravine. Radovi objavljeni u

Članovi uredništva »Podravine« na okupu u Koprivnici, 15. studenog 2019. godine

»Podravini« obilno su citirani u domaćoj i svjetskoj periodici, a nova znanstvena dostignuća o Podravini nezamisliva su bez korištenja rezultata istraživanja objavljena u ovom časopisu.

Ulazak »Podravine« među A1 časopise obilježilo je uredništvo na posebnom sastanku u Koprivnici, 15. studenog 2019. godine. Urednici, uredništvo i nakladnici zahvaljuju se na dosadašnjoj suradnji prvenstveno našim brojnim suradnicima, ali i članovima međunarodnog uredničkog vijeća, kao i svima koji sudjeluju u nastanku časopisa. Za daljnji opstanak časopisa od presudne je važnosti potpora Ministarstva znanosti i obrazovanja, te lokalne zajednice (Grada Koprivnice i Koprivničko-križevačke županije). Pozivamo i ovom prigodom sve suradnike koji na znanstveni način promišljaju Podravinu na još obilniju suradnju.

U Koprivnici, prosinca 2019.

Akademik Dragutin FELETAR
Prof. dr. sc. Hrvoje PETRIĆ

UPUTE SURADNICIMA

Časopis »Podravina« objavljuje članke koji se recenziraju i one koji ne podliježu recenzentskom postupku. Članci koji se kategoriziraju kao znanstveni i stručni moraju imati dvije pozitivne recenzije.

Recenzirani radovi kategoriziraju se na sljedeći način:

1. Izvorni znanstveni članci, kratka priopćenja, prethodna priopćenja i izlaganja sa znanstvenog skupa sadrže neobjavljene rezultate izvornih istraživanja u potpunom ili preliminarnom obliku. Oni moraju biti izloženi tako da se može provjeriti točnost rezultata istraživanja.

2. Pregledni radovi sadrže izvoran, sažet i kritički prikaz jednog područja ili njegova dijela u kojemu autor i sam aktivno sudjeluje. Mora biti naglašena uloga autorova izvornog doprinosa u tom području u odnosu na već objavljene radove, kao i iscrpan pregled tih radova.

3. Stručni rad sadrži korisne priloge iz područja struke i za struku, koji ne moraju predstavljati izvorna istraživanja. Časopis objavljuje i tekstove koji spadaju u grupu »građa« koja sadrži, prema pravilima za objavljivanje, pripremljene izvorne dokumente.

Kategoriju **članak** predlažu dva recenzenta, a u slučaju njihova neslaganja konačno mišljenje donosi uredništvo. Kategorizacija se navodi i objavljuje u zaglavlju članka.

Uredništvo i urednici pridržavaju pravo na manje izmjene teksta, lekture i grafičkih priloga, ali tako da to bitno ne utječe na sadržaj i smisao članka.

Uredništvo ne odgovara za navode i gledišta iznesena u pojedinim prilozima. Časopis izlazi u pravilu dva puta godišnje, a rukopisi se ne vraćaju.

Osim recenziranih članaka, časopis »Podravina« objavljuje recenzije i prikaze knjiga te periodike, a prema potrebi obavijesti, bilješke, reagiranja i slično.

Jednom prihvaćeni članak obvezuje autora da ga ne smije objaviti na drugom mjestu bez dozvole uredništva časopisa koje je članak prihvatilo, a i tada samo uz podatak o tome gdje je članak objavljen prvi put.

Prilozi za časopis »Podravina« moraju biti pisani na računalu, u jednoj od verzija programa MS Word (od 6.0 nadalje) ili iznimno u nekom od programa koji su kompatibilni s MS Word. Svi tekstovi moraju biti snimljeni u formatu MS Word dokumenta (**.doc). Potrebno je koristiti font Times New Roman. Veličina slova je 12, a prored 1,5. U bilješkama je veličina slova 10, a prored jednostruki (single).

Uredništvu treba dostaviti jedan ispis teksta i disketu (ili CD).

Članci se mogu predati osobno uredniku ili se šalju na adrese (s naznakom: Za časopis »Podravina«):

- urednik prof. dr. sc. Dragutin Feletar, Trg mladosti 8, 48000 Koprivnica
- Meridijani, Obrtnička 26, 10430 Samobor, meridijani@meridijani.com
- urednik Hrvoje Petrić, Vinka Vošickog 5, 48000 Koprivnica, hpetric@ffzg.hr

Članci ne bi smjeli prelaziti opseg od dva arka (32 kartice), a autori dobivaju besplatno primjerak časopisa »Podravina« te prema mogućnostima i do deset primjeraka separata.

Tablice, grafički prilozi (crteži, karte i dr.) i fotografije moraju imati numeraciju i takav raspored u tekstu da ih je moguće uvrstiti paralelno s tekstom. Grafički prilozi se prilažu u originalu, svaki na posebnoj stranici, formata do A4. Naslov tablice (skraćeno Tab.) stavlja se iznad, a izvor ispod nje. Izvorni znanstveni članci u pravilu ne smiju koristiti grafičku dokumentaciju drugih autora. Ako se koristi takva dokumentacija, obvezno treba citirati autora. Kod objavljivanja starih karata i grafika treba navesti autora, izvor ili ustanovu gdje se grafički prilog čuva te signaturu ako postoji.

Svaki je autor dužan dostaviti sljedeće podatke o članku i sebi:

a) naslov članka

b) ime(na) autora

c) naziv i adresu ustanove u kojoj autor radi

d) za članke koji se recenziraju potrebno je priložiti sažetak, a on treba sadržavati opći prikaz teme, metodologiju rada, rezultate i kratki zaključak. Treba ga pisati u trećem licu i izbjegavati pasivne glagolske oblike, a optimalan opseg sažetka je tekst koji ima oko 250 riječi

e) ključne riječi na jeziku članka.

Članci se objavljuju u pravilu na hrvatskom, njemačkom, slovenskom i engleskom jeziku.

CITIRANJE I PISANJE BILJEŽAKA

Prezime autora piše se velikim tiskanim slovima (verzal), a ime običnim slovima (kurent). Naslov članka se piše običnim slovima, a naslov djela udesno nagnutim slovima (kurziv). Kod citiranja članka se može, ali i ne mora staviti »str.« ili »s.« Najbolje je samo napisati broj stranice. Kada se isto djelo ponovno navodi u članku na drugome mjestu, treba upotrijebiti skraćeni naziv, a navodi se samo prvo slovo imena autora i prezime te prvih nekoliko riječi djela ili članka i broj stranica.

Drugi način ponovna citiranja sadrži prezime autora, prvo slovo imena verzalom, godina izdanja i broj stranice. Ako je isti autor iste godine napisao dva ili više teksta, onda se citira godina s dodatkom malog slova po abecedi, 1991.a, 1991.b, 1991.c itd.

Na kraju članka se može, ali i ne mora priložiti popis literature i izvora, i to abecednim redom.

A WORD TO ARTICLES' CONTRIBUTORS

»Podravina« magazine publishes articles and papers, subject to review and those which are not. Papers, categorized as scientific, must have 2 (two) positive reviews.

The reviewed papers are catergorized in the following manner:

1. *Original scientific articles, short notes, previous notes, scientific conference presentation* - with yet unpublished results of original research in complete or preliminary form; must be laid out so that accuracy of research can be verified.
2. *Revised papers* - with original, abbreviated, concise and critically viewed summary of a certain field of work or its part, with active participation of the author; his/her original contribution in the field, in comparison to already published papers and their detailed overview, must be included.
3. *Professional articles* - with useful contributions in the field of expertise, and/or aimed at professionals in that field; this does not have to be an original research.

The magazine also publishes articles from the category Materials/Documents, regulated as prepared original documents.

The category is proposed by two reviewers. In case they disagree on the category, it will be decided by the Editorial staff. The category is listed and published in the article title/heading. The editors have the right to make small amendments, corrections and editing of written and graphic material, as long as it doesn't affect the content and meaning of article in a substantial way.

The editorial staff will not be responsible for opinions expressed in articles and published papers. As a rule, the magazine is published twice a year; contributed papers and documents are not returned to senders.

»Podravina« magazine also publishes reviews on books and periodicals; occasionally, it will publish notes, annotations, comments, reactions etc.

Once an article is accepted, the author cannot publish it elsewhere without editorial approval, provided the republishing is done with remarks on where it had been published first.

Contributions for magazine must be computer-written, in a Microsoft Word format (Word 6.0 and newer versions); in extreme cases, we accept a MS Word-compatible program; all texts must be in a word-format (***.doc); accepted font is Times New Roman, size 12 with 1,5 paragraph spacing; notes should be lettersize 10, with single spacing. The editors should receive 1 hardcopy printout and a copy on a floppy disk (or CD-ROM).

Articles and papers can be delivered to the editors in person, or sent to the below listed addresses, with a note - »Podravina« magazine:

- Editor Hrvoje Petrić, Department of History, Filozofski fakultet, Ivana Lucica 3, HR - 10000 Zagreb, Croatia, e-mail: hpetric@ffzg.hr, or
- Publisher »Meridijani«, Meridijani, p.p. 132, 10.430 Samobor (for »Podravina«), e-mail meridijani@meridijani.com

The articles should not exceed the size limit of 60.000 characters (32 pages); authors get a free copy of the magazine.

Tables, graphics (designs, charts, etc) and photographs should be numbered and be allocated in the text in a parallel manner, so it can be inserted next to the text. Graphics must be in their original, each on a separate sheet/page of A4 format; the table heading (abbrev. 'Tab') should be above the table, and the source below it. In general, original scientific papers cannot use graphic documentation by other authors; if such documentations/graphics is used, the original author should be quoted; in using old maps, charts and graphics, author name should be included, together with the source and/or institution where the original graphics is kept, as well as signature, if existing.

Each author must submit the following data on the paper and the author:

a) paper title
b) author name(s)
c) institution name/address the author is employed with
d) reviewed articles must be accompanied with a summary in english language, and additional summary in one of the world's languages; summary should have a general overview of the topic, methodology, results and short conclusion; it should be in neutral gender, avoiding passive verbs; ideally, it should be a 250 word-summary.
e) key words in Croatian language or in english.

QUOTATIONS AND REMARKS

Author's last name is written in printed, capital letters, with first name in small letters; the title should be in small, regular letters, while the the work is in italics; in quoting books and articles, it's optional to include page, with »p« (page); the best practice is to write the page number only; when the same work is cited in the paper somewhere else, an abbreviated title should be used, with author's last name and first name initial, first few words of the paper/article and number of pages.

Another way to quote is to use the author's last name, his first name initial (small letters) publication year and page number; if the same author in the same year has 2 or or more texts published, then the year is cited with a letter appendix (ie., 2005a, 2005b, 2005c, etc).

Finally, the article/paper may, but not necessarily, be submitted with a list of literature ad sources used in alphabetical order.

Meridijani
IZDAVAČKA KUĆA

Izdano u Hrvatskoj 2019., za nakladnika Petra Somek